

Vörös Géza

**Fejezetek a kommunista politikai rendőrség egyházi elhárításának
történetéből**

ABSTRACT

Introduction of my dissertation would like to highlight the structural connection and the coherence of the nine studies of my work. All of them focus on the foundation, organisation, working/operational methods of the secret police established after WWII. I also examine the staff and its leaders career through some case studies. My chosen subject necessarily brought up more questions, two in particular. I needed to elaborate further the church policy of the era on the one hand, on the other hand I mastered my knowledge of the history of different religious communities operating in Hungary. The gained information was intertwined in the research of the methods and actions of the secret police towards churches. It enabled me to understand the main reasons and aims of the organisation and the aspects of its investigations. The great amount of data I came across with often challenged me. Even though I was able to elaborate on the subject from more perspectives, small details were not always perfectly matched, I could give rough-and-ready answers every now and then. I used as sources the documentation of secret police stored in Hungarian Archives of the Hungarian State Security. Moreover I studied the political resolutions and directives of the Hungarian Working People's Party and the Hungarian Socialist Workers' Party. Besides, I examined the churches' public documents and minutes concerning their history and work. I must emphasize that the main focus was always on the operation of state security's church policy, its impact on the churches' everyday life, working conditions and the believers' chances to live an undisturbed religious life. In my dissertation six studies are introducing the public documents available of the anticlerical section of the secret police. These describe the process of establishment of certain departments, the way they operate, their main aims, possibilities and the leaders' service periods. Through three case studies my goal was to reveal the daily life and operation of this institution. Two case studies describe the surveillance of Cardinal Jozsef Mindszenty Prime Primate, Archbishop of Esztergom. The third introduces the clergy's religious service restrained by the secret police. Certainly there are questions still unanswered. 1. I will continue my research on the career of leaders' of the anticlerical section. 2. I will gain more information about Evangelical, Unitarian, Judaistic and other religious communities existing and serving during this era, about their observation and survival techniques 3. I will examine the cooperation between the secret police of socialist countries, their effort to discover adversaries in particular and to marginalise them.

Key words: state party, communist dictatorship, Ministry of Interior, political police, state security, anticlerical actions, surveillance, monitoring, intelligence agency, church policy, catholic church, protestant communities, study of martyrdom, collaboration

Tartalomjegyzék

Bevezető	4
Egyházak az állambiztonsági dokumentumokban	82
Állambiztonság és egyházak	116
Hálózatok, hálózatépítés az egyházakon belül a Kádár-korszakban	133
Az egyházakban foglalkoztatott ügynökhálózat újjáépítése 1956-tól a hatvanas évek közepéig	159
Állambiztonsági módszerek a levéltári források tükrében	174
„Bárkit el lehet ítélni...” Mindszenty bíboros Rákosi politikai rendőrségének célkeresztjében, 1945–49	189
Mindszenty megfigyelése és az állambiztonság információszerző módszerei	217
Sasik a viharban. Egy gyermekmentő pap meghurcoltatásai a diktatúra évtizedeiben	227
Egyházüldözők arcképcsarnoka. Az egyházakkal szembeni elhárítás vezetői 1945-1956	248

„Minden titokkal úgy vagyunk, hogy az csak addig titok, amíg senki nem tudja. Mihelyt két ember tudja, mintha már az egész világnak tudomása volna róla.”

(Krúdy Gyula)

Bevezető

Történelme során az emberiség különböző értékek és viselkedési normák szerint különböző kultúrákat hozott létre. Ezek egymástól sokszor gyökeresen eltérőek és teljesen idegenek más kultúrák szülöttei számára, azonban minden kultúrában találunk közös vonásokat. A szociológusok ezt kulturális univerzálénak nevezik, s ide sorolják a családrendszert, a tulajdonjogokat, a vallási rituálét, a házasságot, a vérfertőzés tiltását és a nyelvet,¹ amely az emberek egymás közötti kommunikációjának minden kultúrában létező fő eszköze, közvetítőeszközeivel, a beszéddel és az írással együtt, amellyel megszerzett, tanult tudásunkat adjuk át egymásnak. Az ismeretek megtartásából vagy csak részbeni átadásából az információ birtokosának többlettudása származik. Ezt az elhallgatott, leplezett, csak kevesek által ismert tényt nevezzük titoknak.² Az információval való rendelkezés, vagy annak ismeretéből való kizárás jelöli ki, hogy a közösségben az adott személy vagy személyek csoportja milyen pozíciót foglal el. Már az első emberi közösségekben, és az első államalakulatokban is megfigalmazódott, hogy létük védelme érdekében önmagukról bizonyos információkat megőrizzenek, másokról pedig megszerezzenek. Hiszen aki az állam titkainak ismeretével rendelkezik, az az irányító hierarchia élén helyezkedik el, aki *„viszont nem részesedik a titkokból, annak nincs lehetősége a hatalom gyakorlásában részt venni”*.³

Elias Canetti osztrák író, esszéista szerint a hatalom szükséglete az, hogy titkai legyenek és azt másokkal ne ossza meg. Így a titkok rendszerének ismerete kizárólag a hatalom birtokosának kezében marad: csak néhány általa kiválasztottra bíz titkos információt, s mindezt úgy, hogy egyrészt az ő szándékai kiismerhetetlenek maradjanak, másrészt e titkok megismeréséből részesülők egymásról ne tudhassák, hogy kiket szemelt ki a hatalom titkai hordozóinak. Emiatt Canetti úgy véli, hogy *„a diktatúrák tekintélye jórészt onnan van, hogy a sokaság a titok koncentrált erejét érzi bennük: ez az erő demokráciákban sokszorosan megoszlik és felhígul. Megvető fölénnnyel szokás hangsúlyozni, hogy a demokráciák mindent*

---

¹ Giddens, 1995. 68.

² Juhász–Kovalovszky–O. Nagy–Szőke (szerk.), 1980. 1379.

ronggyá beszélnek. Mindenki fecseg, mindenki mindenbe beleszól, és semmi se történik, mert minden eleve köznyilvános. Ez úgy hangzik, mintha határozottság hiányát panasználja fel, holott valójában titokhiány miatt csalódott.”⁴

Az államok irányítói a történelem során mindig igyekeztek olyan szervezetet létrehozni, amely a titok megszerzését és megőrzését célozta. Ezen szervezetek, működésük során olyan ellentmondással találták magukat szembe, amelynek feloldása örök kérdésként jelentkezik, s amely paradoxont legközérthetőbben Csányi Vilmos etológus fogalmazta meg: „*az elnevezés megvolna: titok, ugye, de a probléma a továbbiakban van, mert ami titok, bizonyos értelemben nincsen, hogy pontosabban értsék, hogy mi az, ami nincsen, megpróbálom körülírni, vagyis inkább célozgatok rá, de nagyon vigyázok, hogy még véletlenül se találjam el, mert akkor vége. Nem, azért mert puskámban gyilkos golyók vannak, hanem azért, mert az, ami nincsen, éppen azáltal van, hogy nem lehet meghatározni, nem lehet leírni, megtudni, hogy micsoda, mert ha a meghatározás jó és használható, azaz pontosan leírja és elkülöníti tárgyát, az abban a minutumban megszűnik létezni.*”⁵

A fentiekben megfogalmazott dilemmát a mindenkori hatalom félresöpri, és az általa felállított, különböző nevekkal ellátott szervezet (állambiztonság, államvédelem, elhárítás, hírszerzés, nemzetbiztonság, nemzetvédelem, politikai rendőrség) feladatává teszi az általa megfogalmazott cél megvalósítását. Ezeket a hatalom szolgálatában álló, speciális eszközök, módszerek igénybe vételével működő szervezeteket általánosan titkosszolgálatoknak nevezzük.

A titkosszolgálatok alapvetően kétféle feladatot látnak el. Az egyik a felderítés, amely elsősorban a vélt vagy valós ellenség szándékainak feltárására irányul, szem előtt tartva saját biztonságuk megőrzését. A másik feladat az elhárítás. Az elhárító szerveknek főként a már megszerzett információk alapján kell megtudniuk, hogy van-e olyan ellenséges erő, amely a saját hatalmi csoportjuk titkainak felderítésére törekszik, s ha igen, akkor annak kísérleteit semlegesíteniük kell. A titkosszolgálatok különböző tevékenységei tehát egymással szorosan összefonódnak és egymást kiegészítik. Azonban nem csak a külső, ellenségesnek ítélt országok magatartását követik figyelemmel, hanem mint belső biztonsági szervek, az országukban élő személyek veszélyesnek ítélt tevékenységét is dokumentálják, és szükség esetén beavatkoznak. Révész Béla politológus szavaiból kiderül, hogy létezik „*az állami vagy éppen az állami struktúrán kívüli, de mindenképpen tényleges – nyílt vagy rejtett –*

---

³ Révész, 2007. 10.

⁴ Canetti, 1991. 303.

*hatalommal bíró intézmény, esetleg informális csoport, amely rejtett, ritkábban nyilvános célok mentén fejt ki többnyire leplezett módon legális vagy illegális tevékenységét, az aktuális vagy potenciális hatalmi szereplők igényeinek megfelelően, és miközben ez a hatalmi fenomén egyidős a történelemmel, minden más politikai jelenségnél kevesebb tudható róla. Nem arról van tehát szó, hogy a premodern vagy általában a hatalomkoncentrált hatalmi struktúrák titkosszolgálati 'titkosabbak' lennének, mint a modern, demokratikus berendezkedések szolgálatai.*⁶ Egy titkosszolgálat tehát nem csak az önkényuralmi rendszer eszköze, de a parlamentáris demokráciák biztonságát is ez a szervezet segíti. Céljainak elérése megköveteli, hogy tevékenységét titokban végezze, tagjait titoktartásra kötelezze. Ahogy George C. Marshall tábornok⁷ megfogalmazta: „*egy titkosszolgálatnak titokban is kell maradnia*”⁸. Működésének ellenőrzése azonban a társadalom által választott képviselőik útján biztosított kell, hogy legyen. Magyarországon jelenleg az 1995. évi CXXV. törvény 14-19. szakaszai szabályozzák a titkosszolgálatok működésének törvényhozás általi ellenőrzését.⁹ Azonban ennek elfogadásához hosszú utat kellett bejárni.

Történelmi előzmények

A titkok leleplezésének szándéka szinte egy időszakra az emberiséggel. Az ókortól az abszolutista államok megjelenéséig a hírszerzést és a kémelhárítást alapvetően nem különböztették meg egymástól, mindkettőt információszerzésként kezelték. A magyarok korai történelméből csak kevés adat tanúskodik arról, hogyan éltek ennek eszközeivel. A honfoglalás korától a mohácsi vészig ez a tevékenység elsősorban a katonai felderítést jelentette, az ellenfél támadó szándékának, harci erejének kifürkészését.¹⁰ Azonban ezen évszázadok alatt többször bebizonyosodott, hogy a magyar „kémrendszer” nem volt megbízható, és fontos kérdésekben nem tudott időben megfelelő információval szolgálni a hatalom számára. Ennek egyik közismert példája az 1526. augusztus 29-én vívott mohácsi csata. A magyar hadvezetés még

---

⁵ Csányi, 2005. 6.

⁶ Révész, 2007. 25.

⁷ A második világháború idején az amerikai haderő vezérkari főnöke volt.

⁸ Hajma, 2001.6.

⁹ http://www.complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99500125.TV. (utolsó letöltés dátuma: 2015. augusztus 10.) A törvényt 1995. december 28-án hirdették ki.

¹⁰ Hajma, 2001. 12–14.

az ütközet napján is csak bizonytalan információkkal rendelkezett a török sereg nagyságáról és tartózkodási helyéről, aminek köszönhetően „*a vezérek merőben tájékozatlanul, csak úgy vaktában vitték a sereget a csatába és a pusztulásba*”.¹¹ A három részre szakadt Magyarország történetében a hírszerzés szerepe az állandó háborúskodások miatt felértékelődött. Bár e századokban szervezett kereteket nem találunk, és csak esetleges megbízások alapján dolgozó kémek jelentéseivel találkozhatunk, de szerepük mégis fontos, mert csak nekik köszönhetően értesültek a politikai és katonai vezetők az ellenség titkolni akart szándékairól, terveiről.¹²

A 17. század végén a török kiűzésével az ország a felszabadító harcokban oroszlánrészt vállalt Habsburg Birodalom részévé vált, így a Magyar Királyság nem nyerte vissza a szuverenitását. Mindez a magyar társadalom nagy része számára jogainak csorbításával járt. A nagyobb politikai önállóság visszaszerzéséért kezdeményezett szervezkedések, felkelések, szabadságharcok mind-mind felértékelték a titkos információszerzés fontosságát. Ezt fogalmazta meg Kossuth Lajos 1848 novemberében Görgei Artúrnak írott egyik levelében „*Mindenekfelett jó spionok! – jó spionok*” kellenek.¹³ Azonban hiába próbált Szemere Bertalan belügyminiszter az 1848/49-es szabadságharc alatt kiépíteni egy, a korban ismert szakmai fogásokat alkalmazó magyar hírszerző szolgálatot, a hadi események gyorsan változó menete megakadályozta ennek hatékony működését.¹⁴ A szabadságharc bukásával a magyar titkosszolgálat tevékenysége is megszűnt. Bár az 1867-es kiegyezéssel a magyarok sok szempontból egyrangú partnerei lettek az osztrákoknak, de az egész birodalom érdekeit szolgáló információszerző tevékenység egyrészt a közös külügyminisztérium elnöki osztályának részét képező állambiztonsági ügyosztály és sajtóreferatúra,¹⁵ másrészt a császári és királyi hadsereg vezérkarának hatáskörében maradt, az 1850-től már Nyilvántartó Iroda néven működő önálló osztályként.¹⁶ Azonban az önálló magyar hírszerző és kémelhárító szolgálat csak az újra függetlenné vált Magyarország létrejöttével alakult meg.

Az első világháborús vereség hatására nem csak az Osztrák-Magyar Monarchia, de a történelmi Magyarország is felbomlott, és 1918-1920 között az önálló magyar állam három rendszerváltást is megélt. A rövid életű polgári köztársaság, majd a kommunisták vezette

---

¹¹ Pilch, 1998. 143.

¹² Kedves, 2006. 10–11.

¹³ Pilch, 1998. 211.

¹⁴ Hermann, 2012. 61.

¹⁵ Ress, 2012. 93.

¹⁶ Pilch, 1998. 321.

Tanácsköztársaság, végül az ennek bukásával hatalomra kerülő keresztény-nemzeti, önmagát ellenforradalminak nevező, király nélküli királyság nem csak a politika és a társadalom, hanem a rendvédelem, a hírszerzés és a belső elhárítás területén is változásokat hozott. A háborús helyzetnek köszönhetően először, 1918. november 1-jével a katonai hírszerzés és elhárítás jött létre a Hadügyminisztérium szervezetén belül Stojakovics Demeter vezérkari őrnagy – az 1935-ben Sztójay Dömére nevet változtató, későbbi magyar miniszterelnök – vezetésével.¹⁷ A többszöri szervezeti és névváltozáson áteső, 1938-tól a honvéd vezérkar főnöke 2. osztály néven működő katonai hírszerzés és elhárítás feladatköre a hadműveletekhez és más katonai ügyekhez kötődő információszerzés, a kémelhárítás, a rejtjelezés, a katonai attasék irányítása, katonai nyilvántartás stb. mellett az évek során számos egyéb ellátandó feladattal (pl. szabotázsok szervezése, határokon kívüli propaganda stb.) bővült.¹⁸ Ez a szervezet 1945-ig állt fenn.

A magyar állam belső rendjének fenntartásában – függetlenül az államformától –, a legfontosabb szerep a hadsereg mellett a politikai rendészeti funkciót ellátó szerveknek jutott. Az első magyar köztársaság idején – részben annak rövid ideig tartó fennállása, részben a háborús viszonyok miatt –, még nem találkozhatunk politikai rendészettel, de a Tanácsköztársaság alatt már létre jön ez a szervezeti egység. A rendvédelmi és karhatalmi funkciót ellátó Vörös Őrség mellett a nemzetvédelmi szolgálatra is különítményeket hoztak létre, melyek feladata elsősorban a politikai nyomozás és a statáriális ítéletek végrehajtása volt.¹⁹ A legismertebb belügyi kommunista különítmény a Cserny József vezette „Lenin-fiúk” volt.²⁰

A Tanácsköztársaság bukása után kialakuló új politikai-társadalmi rendszer különösen fontosnak ítélte a rendfenntartó erők szerepét, hiszen ezek gyengeségében látták a korábbi forradalmak sikerének egyik fő okát. A magyar kormányok a megszilárduló politikai rendszer fenntartásában nem a kommunista különítményeket felváltó ellenforradalmi tisztí különítményekre (Héjjas Iván, Prónay Pál, Ostenburg-Moravek Gyula vezette csoportok), vagy a Nemzeti Hadsereg katonáira,²¹ hanem – elfogadva az antant által elvárt európai normát – a Belügyminisztérium (BM) alá tartozó rendőrség politikai rendészeti szervezeti egységeire kívántak támaszkodni. 1919. augusztus 1-jét követően, vagyis a Tanácsköztársaság után a

---

¹⁷ Szakály, 2012. 104.

¹⁸ Szakály, 2015. 15–27.

¹⁹ Bödök, 2011. 17–21.

²⁰ Suba, 2008. 134.

²¹ Bödök, 2011. 23–30.

rendőrség szervezetét néhány hét alatt újjá szervezték, fő feladata az előző hatalmi rendszer vezetőinek, a kommunistagyanús személyeknek a felkutatása és bíróság elé állítása lett.²²

A Magyar Királyi Államrendőrség politikai osztálya kezdetben csak a főváros területén működött, vidéken a csendőrséggel együtt folytatták a nyomozásokat.²³ A különböző, elsősorban baloldali szervezetekkel szembeni fellépés jogszerűségét biztosította az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvénycikk, amely a kortársak elnevezése alapján „rendtörvényként” került be a köztudatba. Eszerint, ha valaki az állam és társadalom törvényes rendjét veszélyeztette, vagy erőszakosan valamely társadalmi réteg egyedüli hatalmának kiépítésére irányuló szervezetet hozott létre, és ezzel kapcsolatos bűntettet követett el, azokra a személyekre az öt éves börtönbüntetéstől kezdve akár halálos ítéletet is kiszabhatott a bíróság.²⁴ E törvénynek köszönhetően nem csak a bal, hanem a szélsőséges, jobboldali szervezetekkel szembeni fellépés lehetősége is megteremtődött.

Az 1920-as években még elsősorban a kommunista veszélyre hivatkozva erősítették meg a politikai nyomozók helyzetét. A rendőrségen belül létszámukat folyamatosan emelték, tevékenységi körüket hírszerzési és kémelhárítási feladatokkal bővítették, lehallgatással, levelek cenzúrázásával foglalkoztak, ellenőrizték a külföldi állampolgárokat és az útlevélkiadást, úgynevezett bizalmi embereik segítségével – akiket a mai köznyelv pontatlanul csak ügynökként emleget – a társadalom széles rétegeit vonták ellenőrzésük alá.²⁵ A gazdasági világválság idején, 1932-ben a kommunista szervezkedésektől tartó politikai vezetés a rendőrség átszervezéséről döntött. Addig a politikai nyomozásokat az Államrendőrség Fővárosi és Vidéki Főkapitánysága végezte, a saját illetékességi területén. Ekkor azonban mindkét politikai rendészeti osztály közvetlenül a belügyminiszter alá tartozó országos hatáskörű szervként a budapesti főkapitányság hatáskörébe került.²⁶ Az 1930-as években a rendőrség politikai osztályának figyelme már nem annyira a marginálissá lett kommunistákra, mint inkább az egyre jobban teret nyerő, különböző szélsőjobboldali szervezetek, közülük is elsősorban a nyilasok tevékenységére irányult.

A korszakban a rendőrségen belül történt néhány kisebb szervezeti változás alapvetően nem érintette a politikai osztály munkáját. Jellegét tekintve egészen 1944-ig polgári szerv maradt, szemben a hasonló munkát végző, már említett Honvéd Vezérkar 2. osztályával,

---

²² Varga, 2010.

²³ Kovács T, 2010. 25.

²⁴ 1921. évi III. törvénycikk az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7459> (utolsó letöltés dátuma: 2015. augusztus 10.)

²⁵ Kovács T, 2012. 121–122.

valamint az 1928-ban létre jött Magyar Királyi Csendőrség nyomozó osztályával, amely néhány esztendő alatt a csendőrség egész országra kiterjedő, központi nyomozó szervévé vált.²⁷ Mivel politikai ügyekben három, egymástól független fegyveres szervezet (katonaság, csendőrség, rendőrség) is nyomozhatott – ami sokszor hatásköri ellentéteket váltott ki és a nyomozói munka hatékonyságát veszélyeztette –, ezért 1942-ben e politikai nyomozó szervek tevékenységének koordinálására létrehozták az Államvédelmi Központot, és vezetőjévé Ujszászy István vezérőrnagyot nevezték ki.²⁸ A Belügyminisztérium keretei között felállított új szerv fő feladata a politikai nyomozó és a katonai elhárító szervezeti egységek munkájának összehangolása, és a közigazgatási hatóságok közötti együttműködés kialakítása volt.²⁹ 1943 elején felmerült, hogy az Államvédelmi Központot átszervezik Államvédelmi Minisztériummá, de a kormány végül elvetette ezt az ötletet.³⁰ A nyilas hatalom átvételét követően, az új kormányzat is kialakította a saját politikai nyomozó szerveit, így az Államvédelmi Központ rövidesen elveszítette korábbi jelentőségét. Székhelyét előbb Sárvára, majd Ausztriába helyezték át, ahol működése hamarosan meg is szűnt.³¹

1944. március 19-én a németek megszállták Magyarországot. Ezt követően, 1944. március 28-án – bár a három, politikai rendészeti feladatokat ellátó szervezet, vagyis a Magyar Királyi Rendőrség Politikai Rendészeti Osztálya, a Magyar Királyi Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnoksága és a Honvéd Vezérkar hírszerző és kémelhárító, azaz 2. osztálya tovább működött –, a rendőrségen belül létrehoztak egy új, szélesebb jogkörrel rendelkező, országos hatáskörű nyomozószervezetet, amelynek állományát elsősorban a rendőrség politikai rendészeti osztályainak munkatársaival töltötték fel. A szervezet a német titkos államrendőrség, a GESTAPO³² mintájára épült, vezetője, a német hírszerzéssel is kapcsolatban álló, a nyilasok iránti szimpátiájáról ismert Hain Péter lett.³³ A nyomozószerv a különböző szabotázsok megakadályozása, a baloldali mozgalmak tevékenységének felszámolása mellett, elsősorban a zsidósággal kapcsolatos intézkedéseiről, a zsidókkal szembeni atrocitásokról, a zsidó vagyonok eltüntetéséről vált hírhedtté. Ennek köszönhetően

---

²⁶ Kovács T, 2013. 98.

²⁷ Kovács T, 2010. 26.

²⁸ Kovács Z, 2007. 91.

²⁹ Kovács T, 2012. 124–128.

³⁰ Kovács Z, 2012. 140. A tervezett Államvédelmi Minisztérium részletes koncepciója nem ismert.

³¹ Nánási, 2011.

³² Geheime Staatspolizei. A náci Németország politikai rendőrsége, melynek fő feladata az államrendjének védelme volt.

³³ ÁBTL 4.1. A–417/1. 22., Kovács Z, 2009. 142–143.

Hain többször került szembe mind a magyar, mind a német politikai vezetéssel, ezért végül a magyar kormányzat 1944. június 9-én a szervezet felszámolása mellett döntött.³⁴

Az 1944. október 16-án német segítséggel hatalomra került nyilas kormányzat központosítani akarta a politikai nyomozások irányítását, az államvédelmi tevékenység ellátást. A katonai és polgári politikai nyomozó szervek munkája feletti ellenőrzést és irányítást a Szálasi-kormányzat a maga kezébe akarta összpontosítani, ezért a saját embereit ültette vezető pozícióba. 1944. október 18-án, az ez év nyaratól a Honvéd Vezérkar 2. osztályát és az Államvédelmi Központot egy személyben vezető Kuthy László vezérkari ezredest letartóztatták,³⁵ és a Központ működését ellehetetlenítették. A csendőrség Központi Nyomozó Parancsnoksága és a rendőrség – ismét Hain Péter vezette – politikai rendészeti osztálya mellett, a nyilasok Nemzeti Számonkérés néven létrehoztak egy új nyomozó testületet, amelynek feladata minden, a Hungarista Állam érdekeit sértő tevékenység felderítése és az elkövetők bíróság elé állítása volt.³⁶ Az államvédelem központosításának jegyében e politikai nyomozó szerveket az Államvédelmi Központtal együtt a Belügyminisztérium VII. osztályának irányítása alá helyezték.³⁷ Azonban tényleges felügyeleti-irányítói jogkört a háborús viszonyok között nem volt képes gyakorolni, működése inkább adminisztratív jellegű maradt, a tényleges irányítás a frontvonalak előre húzódásával a honvédség kezébe került.³⁸ A katonai helyzet romlásával, a szovjet csapatok előretörésével együtt a politikai rendvédelmi szervek folyamatosan tették át székhelyüket nyugat felé Németországba, majd a háború befejeződésével tagjai igyekeztek eltűnni, vagy az amerikai hadifogságot választották.³⁹ Azonban az amerikai hatóságok a vezetőket jórészt kiadták Magyarországnak, illetve az itthon bujkálókat különböző fegyveres csoportok igyekeztek kézre keríteni. Az elfogottakkal szemben azok a nevükben szinte változatlan, de más ideológia mentén működő nyomozó szervek jártak el, amelyek soraiban legtöbbször a korábbi üldözöttek foglaltak helyet.⁴⁰

---

³⁴ Kovács Z., 2012. 148.

³⁵ ÁBTL 4.1. A–168. 132. Sigetter Viktor s.k. [saját kezűleg – V.G.] írt vallomása, 1950. március 28.

³⁶ Kovács Z., 2009. 112–113.

³⁷ Kovács Z., 2012. 141–142.

³⁸ Kovács Z., 2009. 111.

³⁹ Kovács Z., 2012. 154.

⁴⁰ Így például 1940-ben házkutatást tartottak és előállították Eisenberger Benőt – 1944 májusában változtatta meg a nevét Péter Gáborra –, aki 1945-től a rendőrség budapesti politikai rendészeti osztályának lett a vezetője. ÁBTL 4.1. A–795. 34. Tömpe Andrást, aki 1945-től a rendőrség vidéki politikai osztályainak irányítását látta el, 1943 elején az illegális kommunista mozgalomban való részvételért letartóztatták és kihallgatása során veréssel próbálták belőle beismerő vallomást kicsikarni. ÁBTL 4.1. A–795. 48.

Politikai rendőrség a második világháború után

Magyarország nyugati területein még zajlott a második világháború, amikor Debrecenben 1944. december 21-22-én létrejött az új törvényhozó és végrehajtó hatalom, az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány, amelyek első intézkedései a közrend és a közbiztonság helyreállítására irányultak.⁴¹ A kormány a Horthy-korszak rendőrségének helyébe egy új rendvédelmi szervezet kialakítását tűzte ki célul, amely a hagyományos rendőri feladatok mellett politikai rendészeti tevékenységet is végez. Ennek létrehozása során Erdei Ferenc belügyminiszter értékes tanácsokat kapott a szovjet katonai hírszerzés vezetőjének, Fjodor Iszidorovics Kuznyecov vezérezredesnek a helyettesével⁴² folytatott tárgyalásokon. A szovjet tiszttel folytatott tárgyalásokról Erdei az 1944. december 28-án tartott ülésén számolt be a kormánynak.⁴³ A Dálnoki Miklós Béla vezette kormány tagjai 1945. január 12-én tárgyalták meg az első, átfogó, a rendőrség újjászervezéséről szóló tervezetet. A dokumentum készítői a rendőrség számára kettős feladatot jelöltek ki: *„Egyfelől a demokratikus államrend védelmét és megszilárdítását kell szolgálnia, másfelől pedig a rendet és közbiztonságot biztosítania a közönséges bűncselekményekkel szemben. Ennek a kettős feladatnak megfelelően végig az egész rendőrségi szervezeten érvényesülnie kell a kettős tagoltságnak: a politikai és a bűnügyi osztályok egymás mellett való megszervezésének, kivéve a legalsó helyi szervezeteket. Hogy ezt a kettős feladatot jól elláthassa a rendőrség, egységes szervezeti és központi vezetés alatt álló államrendőrségnek kell lennie ...”*⁴⁴ A forrásból kitűnik, hogy a tervezet alkotóinak elgondolása szerint a kialakítandó egységes, központosított vezetésű rendőrség feladatai között egyaránt fontossággal bírt a rendfenntartó és a bűnüldöző tevékenység, valamint a politikai ügyekben folytatott nyomozások végzése. Ezen koncepció elfogadását indokolta, hogy az 1944 végétől 1945 májusáig tartó hónapokban vidéken és a fővárosban több olyan fegyveres csoport alakult, amely öntevékeny módon igyekezett politikai nyomozásokat végezni. Bár elsősorban a háborús bűnösöket, köztük is a nyilas pártszolgálatosokat igyekeztek kézre keríteni, az összehangolt működés hiánya akadályozta a nyomozások eredményes folytatását, sőt előfordult, hogy egymás tagjait is letartóztatták,

⁴¹ A kérdés részletes tárgyalását lásd: Palasik, 2000a.

⁴² E tiszt nevét és rangját az eddigi kutatások nem tudták kideríteni.

⁴³ Palasik, 2000b. 34., Müller, 2012a. 171.

⁴⁴ Krahulcsán–Müller, 2009. 68.

ezáltal kaotikus állapotokat eredményezve. Ezt a helyzetet a kormány sürgősen meg akarta szüntetni, ezért tűzte ki célul a háború befejeződésével egy olyan központosított rendőrség felállítását, amelynek szervezeti keretein belül lehet kizárólag politikai rendészeti nyomozásokat végezni. A csoportok közül végül is kettő maradt a porondon, amelyeket a Magyar Kommunista Párt szervezett és támogatott, így vezetői is a párt soriból kerültek ki. A többi fegyveres csoportot a szovjetek segítségével felszámolták vagy beolvasztották.⁴⁵ 1945 januárjának végére a fővárosban a szovjet hadsereg támogatásával, két, kommunista vezetésű politikai rendőrség működött. Mindkettő a Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztálya (PRO) néven végezte munkáját, jogszabályi felhatalmazás nélkül. Ezen a helyzeten változtatott az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. május 10-én megjelentetett két rendelete. Az első, az 1690/1945. M.E. [miniszterelnöki – V.G.] számú feloszlatta a csendőrséget és rendelkezett az államrendőrség megszervezéséről, a második, az 1700/1945. M.E. számú a Magyar Államrendőrség felállítását rendelte el.⁴⁶

A szovjet segítséggel újjászervezett és a belügyminiszter közvetlen felügyelete alatt álló államrendőrség fő feladata a demokratikus államrend helyreállítása, megszilárdítása és a közbiztonság fenntartása volt.⁴⁷ Az államrendőrséggel egy időben indult meg a politikai rendőrség szervezése is.⁴⁸ E fenti jogszabályok írták elő a politikai rendészeti osztályok felállítását a rendőrség szervezetén belül, amelynek első tagjait már 1945. január 21-én kinevezték Debrecenben, négy hónappal a rendelet megjelenése előtt.⁴⁹ A hatalmi elit elsődlegesen a „*a fasiszták és a demokrácia ellenségeinek*” kézre kerítését várta, amelyhez igyekeztek a lehető legtöbb segítséget megadni (toborzás megkezdése, épület és egyéb anyagi eszközök biztosítása stb.).⁵⁰ Így, a rendeletek valójában csak törvényesítették a megszálló szovjet hatalomnak köszönhetően kommunista irányítás alá került politikai rendőrségnek a Budapesti Főkapitányságon Péter Gábor, a Vidéki Főkapitányságon Tömpe András vezette osztályának működését.⁵¹ Fő feladatuk volt – nemzetközi kötelezettségként is – a már említett háborús és népellenes bűntettek elkövetőinek felkutatása mellett azon személyek vagy szervezetek tevékenységének különös figyelemmel kísérése, akikre az MKP vezetése a

---

⁴⁵ Müller, 2012a. 173–175.

⁴⁶ Krahulcsán–Müller, 2009. 117–129.

⁴⁷ Palasik, 2000b. 34.

⁴⁸ Müller, 2012b. 14.

⁴⁹ Müller, 2012a. 171.

⁵⁰ Müller, 2012b. 11.

⁵¹ Krahulcsán–Müller, 2009. 25–26.

„demokrácia ellensége” bélyegét sütötte.⁵² Az egész társadalmat súlyosan érintő 1946. évi VII. törvény elvileg a demokratikus államrend és köztársaság védelmét kellett volna, hogy biztosítsa, de inkább vált a későbbiekben a hatalom eszközévé az ellenfeleikkel történő leszámolásban.⁵³ Hiszen „bárkit el lehetett ítélni összeesküvés vádjával, ha kritizálta az államrendet, a társadalmi berendezkedést.”⁵⁴ Ezt a törvénnyel legalizált lehetőséget a kommunisták irányította politikai rendőrség kíméletlenül használta a társadalom minden tagjával vagy csoportjával szemben, akikben Rákosi és szűk vezetői köre ellenfelet látott.

A két politikai rendészeti osztály hiába volt területileg különválasztva, csak idő kérdése volt, hogy a rivalizálás valamelyikük megszüntetését eredményezze. 1946. október 6-án Rajk László belügyminiszter 533.900/1946. B.M. rendeletével a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályát beolvasztotta a Péter Gábor vezette budapesti PRO-ba, amelynek elnevezése Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya (ÁVO) lett.⁵⁵ Péter, aki a két világháború között az illegális kommunista mozgalom tagja és a harmincas évektől valószínűsíthetően a szovjet állambiztonság ügynöke volt,⁵⁶ Rákosi pártfogásának és kiszolgálásának köszönhetően az általa vezette szervezettel együtt gyorsan emelkedett az államhatalom hierarchiájában. A Péter vezette ÁVO, bár még a rendőrség keretein belül maradván, de már országos hatáskörrel rendelkezve hajtotta végre a Rákosi utasításait. Két éves fennállása alatt szerepe a hatalmi harcokban rendkívül megerősödött: az állomány létszáma 490-ről 1839-re nőtt. A népi demokrácia ellenfelei közül a nyomozók 37829 személyt vettek őrizetbe, amivel jelentős segítséget nyújtottak a kommunista pártnak, hogy egyedüli tényezőként maradjon a politika porondján, és hogy 1948 nyarára létrehozassa az egypártrendszert Magyarországon.⁵⁷ A kommunista diktatúra egyik alapkövének számító politikai rendőrség 1948 őszén feljebb került a rendvédelmi hierarchiában. Egy hónappal belügyminiszterré történt kinevezését követően, Kádár János megszabadította az ÁVO-t rendőrségi köteleitől, amely így 1948. szeptember 10-én – bár továbbra is a Belügyminisztérium keretein belül működő – önálló intézménnyé vált Államvédelmi Hatóság (ÁVH) néven.⁵⁸ Az új szerv döntött az útlevelkiadások, internálások, kitiltások ügyében, beolvasztotta a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóságot (KEOKH), saját

⁵² Gyarmati, 2002a. 11–12., Müller, 2012b. 14.

⁵³ Balogh–Gergely, 2005. 827–828. A törvény 1946. évi március hó 23-án lépett hatályba.

⁵⁴ Kahler, 2002. 33–36., Mészáros, 2003. 22. E törvényre hivatkozva sok egyházi személyt ítélték el pl. Elekes Józsefet, Koppányi Jenőt, Kriszten Rafaelt stb.

⁵⁵ Cseh, 1999. 73–74., Palasik, 2000b. 34–40., Krahulcsán–Müller, 2009. 60., Müller, 2012b. 22.

⁵⁶ Gyarmati 2002b. 48–59.

⁵⁷ Müller, 2012b. 22–31.

őrszemélyzettel (karhatalommal), a BM határ-, folyam- és légi rendészeti egységeivel is rendelkezett.⁵⁹ Mivel Péter továbbra is csak Rákosi Mátyás elvárásainak kívánt megfelelni, és csak őt ismerte el tényleges vezetőjéül, így a párt első embere biztosan támaszkodhatott a hatalmát erősítő koncepciós perekben (Mindszenty-ügy, Rajk-ügy) az ÁVH vezetőjének segítségére. Ennek köszönhetően Péter hamarosan újabb előrelépést könyvelhetett el, aki ekkorra már nem csak a hasonló tevékenységet végző, az ő szemében riválisként jelentkező katonai hírszerzéstől, a Katona Politikai Osztálytól (Katpol) és a gazdasági ügyekben nyomozó Gazdasági Rendészeti Ügyosztálytól (GRO), hanem a maradék belügyi felügyelettől is meg akart szabadulni. Végül a Magyar Közlönyben 1949. december 28-án megjelentetett 4353/1949. számú rendelet önálló, csak a Minisztertanácsnak alárendelt politikai rendészeti szervvé emelte Államvédelmi Hatóságot.⁶⁰ Bár az új intézmény felügyeletét névleg továbbra is a belügyminiszter látta el, az altábornaggyá előléptetett Péter Gábor elérte, hogy az általa irányított ÁVH mindinkább kikerült a párt és állami ellenőrzés alól, és egyedül Rákosi Mátyástól fogadott el utasításokat. A Hatóság az eddigi feladatkörei mellett megszerezte a hírszerzés, a polgári és a katonai elhárítás, a határőrség, az idegenrendészet, a belsőkarhatalom, az internáló táborok és büntetés-végrehajtási intézetek egy részének irányítását.⁶¹ Az ÁVH még az önállóvá válás előtt, 1948 decemberében a GRO-t, 1950-ben a Katpolt is bekebelezte.⁶² A mamutintézmény 35000 főből állt és 1953 elején közel 1,2 millió embert tartott megfigyelés alatt.⁶³ Rákosi elérte, hogy az ÁVH valóban a „párt ökle” legyen.

A második világháború után a Szovjetunióból elinduló antiszemita kampány, amely az 1950-es évek elején a szocialista blokk több országát is elérte, és különböző koncepciós cionista perekben öltött testet, 1953 elején megérkezett Magyarországra is.⁶⁴ Rákosi utasítására a fenti váddal Péter Gáboron kívül a politikai rendőrség számos vezetőjét tartóztatták le, indítottak ellenük eljárást, vagy számukra szerencsés esetben csak elbocsátották őket az államvédelem kötelékéből. Sztálin 1953. március 5-ei halála azonban megváltoztatta a helyzetet, a cionizmus vádja lekerült a napirendről. Rákosiéknak fel kellett adniuk a Péter-ügyben vitt koncepciójukat, és számos letartóztatott személyt voltak kénytelenek szabadlábra helyezni. A fő vezetőket azonban első fokon a Budapesti Hadbíróság

---

⁵⁸ Gyarmati, 1999. 131–133.

⁵⁹ Cseh, 1999. 75., Müller, 2012b. 32.

⁶⁰ M. Kiss, 2000. 137.

⁶¹ Cseh, 1999. 77–78, Gyarmati–Palasik, 2013. 14.

⁶² Okváth, 2000. 92., Molnár, 2009. 105.

⁶³ Müller, 2012b. 55.

⁶⁴ Gereben, 2000. 465–605., Komoróczy, 2012. 1006–1015.

másodfokon a Katonai Felsőbíróság népellenes és más bűncselekményekben való részvétel miatt hosszú börtönbüntetésre ítélte.⁶⁵ Az 1953-ban meginduló belpolitikai enyhülés eredményeképp megszűnt az ÁVH addigi önállósága, és az intézményt betagolták a BM szervezetébe, bár a belügyi vezetők nagy része továbbra is az államvédelmisek közül került ki.⁶⁶ Így a minisztérium lassan csak a nevében maradt a belügyek irányítója, valójában 1956-ra mintegy Államvédelmi Minisztériummá vált.⁶⁷

Nagy Imre miniszterelnök 1956. október 28-án mondott rádióbeszédében eleget tett az ÁVH megszüntetését követelő társadalmi igénynek: bejelentette, hogy a rend helyreállítását követően felosztatja az ÁVH-t.⁶⁸ A köztudatban elterjedt ismerettel szemben a politikai rendőrséget valójában nem Nagy Imre oszlatta fel, hanem az 1956-os forradalom és szabadságharcot szovjet segítséggel leverő Kádár János vezette Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány a november 7-én hozott 5003/1956. (11.07.) számú határozatával.⁶⁹ Kádárék azonban hamar felismerték, hogy hatalmuk megtartásában a szovjet jelenlét mellett szükség van egy erős, de tőlük függő állambiztonsági szervezetre. Így az újonnan, az Országos Rendőr-főkapitányság keretein belül kialakításra kerülő politikai nyomozó szerv tagjai között a pártapparátusból bekerülők mellett számos, korábban államvédelmisként szolgált tiszt tűnt fel.⁷⁰ Szolgálatukra az 1956-os forradalom résztvevőivel szembeni megtorlásban számítottak.

Néhány évvel később mind a kül-, mind a belpolitikában változások következtek be. A Szovjetunióban 1961-ben Hruscsov pártfőtitkár az Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusán felgyorsította a desztalinizáció folyamatát. 1962-ben az Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Politikai Bizottsága (PB) és Központi Bizottsága (KB) ülésein a Rákosi-korszak törvénytelenégeiről tárgyaltak, és lezárták a koncepciók perek felülvizsgálatát. Nyitás következett a külpolitikában. Miután 1963-ban az Egyesült Nemzetek Szervezetében levették napirendről a magyar kérdést, cserében politikai alapon nyugvó amnesztiát hirdettek 1956 elítéltjeinek. 1959 és 1961 között kollektivizálták a mezőgazdaságot. A konszolidációs folyamat lezárásaként a párt 1962-ben tartott VIII.

---

⁶⁵ ÁBTL 2.1. VI/1. 136–191. Péter Gábor és társai ügyében a Budapesti Hadbíróság IX.00365/1953. számú ítélete, 1953. december 24., ÁBTL 2.1. VI/1. 238–246. Péter Gábor és társai ügyében a Katonai Felsőbíróság I.005/1954. számú ítélete, 1954. január 15. A kérdéshez lásd még Gyarmati, 2011a. 350.

⁶⁶ Kajári, 2000. 157., Gyarmati–Palasik, 2013. 18–21.

⁶⁷ Gyarmati, 2007. 75–77.

⁶⁸ ÁBTL 4.1. A–3245/6. 8.

⁶⁹ Pintér, 2000. 212–213.

⁷⁰ Tabajdi–Ungváry, 2008. 2008. 52–54., Takács, 2012. 224–225., Mirák, 2014. 78–79.

kongresszusán kijelentették: a szocializmus alapjainak lerakása befejeződött.⁷¹ Ezek a folyamatok nem hagyhatták érintetlenül a BM szervezetét sem.

1962 augusztusában lezajlott a Kádár-korszak állambiztonsági szolgálatainak legnagyobb mértékű átalakítása, amely lényegében a rendszerváltásig meghatározta azok működési formáját. A személyi változások mellett a szervezeti keretek átalakításán volt a hangsúly. A főosztályi tagozódást felváltotta a főcsoportfőnökségi és a csoportfőnökségi struktúra, amelyben a III. Főcsoportfőnökség hatásköre volt az állambiztonsági feladatok ellátása.⁷² A Főcsoportfőnökség szervezetén belül öt csoportfőnökség és hat önálló osztály jött létre, amelyek közül a hírszerzés (BM III/I. Csoportfőnökség) és a kémelhárítás (BM III/II. Csoportfőnökség) a korábbinál nagyobb szerepet kapott. A megyei rendőr-főkapitányságok politikai osztályai a BM központi osztályok helyi szerveiként funkcionáltak. A legnagyobb változás azonban nem a szervezeti átalakításokban, hanem a kommunista párt által a politikai rendőrségnek szánt szerepben történt. Amíg a Rákosi-rendszer a totalitarizmus jegyében a fizikai megsemmisítést helyezte előtérbe (kivégzések, internáló táborok stb.),⁷³ addig a Kádár János vezette MSZMP a rövid ideig tartó megtorlást követően széles népfront politikát hirdetett, amely szerint, „aki nincs ellenünk, az velünk van”.⁷⁴ Így a pártállam titkosrendőrsége nem a párt ökle, hanem annak szeme és füle lett. Azaz a kommunista párt vezetői bár továbbra is szerették volna az orwelli gondolatrendőrség mintájára kifürkészni az állam polgárainak gondolatait, de ezt nem egy, a pártvezetés által szabadjára engedett, kontroll nélküli terrorgépezet működtetésével, hanem – tanulva az 1956-hoz vezető út hibáiból – csak a szigorú pártfelügyelet alatt működő állambiztonsági munkát engedték, így a politikai rendőrség vezetőinek minden jelentősebb intézkedéshez az illetékes területi vagy országos pártbizottság előzetes hozzájárulására volt szükség.⁷⁵ Természetesen a pártapparátus az esetek legnagyobb részében „áldását” adta a politikai rendőrség munkájához, és csak akkor kérte tőlük a tevékenységük közben a fokozott elővigyázatosságot, vagy tiltotta meg a nyomozati munka végzését, ha az a kommunista hatalom számára nemzetközi bonyodalmat rejthetett magában. Ezek alapján leszögezhető, hogy a Kádár-korszakban – szemben a Rákosi-éra totális elhárításával, amikor mindenkiről mindent tudni kellett –, az állambiztonság a párt által felvázolt direktívákban szereplő, de a külső és belső politikai helyzet változásaival folyton

⁷¹ Gyarmati, 1998. 227–232.; Izsák, 1998. 155–162.

⁷² Cseh, 1999. 80., Tabajdi–Ungváry, 2008. 63–66., Tabajdi, 2013. 36–38.

⁷³ Gyarmati, 2011a. 249–277.

⁷⁴ Balogh, 1997. 393.

⁷⁵ Gyarmati, 2007. 69–70., Tabajdi, 2013. 21–24. A témáról bővebben lásd Krahulcsán, 2013.

módosuló ellenséges célszemélyek és célcsoportok megfigyelését végezte. A fent vázolt, néhány átszervezéstől eltekintve, alapvetően a rendszerváltásig ebben a struktúrában működött a pártállami titkosrendőrség.

A nyolcvanas évek végén beköszöntő politikai változások – az állampárt egyeduralkodó helyzetének megszűnése, az ellenzéki csoportok megerősödése, pártok alakítása és azok politikai szerepvállalása, a Szovjetunió meggyengülése és a közép-kelet-európai szocialista államoknak a hatalmi szférájából történő elengedése – nehéz és bizonytalan helyzetbe hozták az állambiztonságot.⁷⁶ Az MSZMP hatalmának erodálódása, a politikai hatalomváltás lehetősége olyan új célok felvázolását tette szükségessé a politikai rendőrség vezetése számára, amely a kialakulni látszó, új társadalmi-gazdasági modellben elsősorban az állománynak a továbbélését biztosítja.⁷⁷ Ezt szemléltetik a BM III/III-1., Egyházi reakció elhárítás Osztályán 1989. június 13-án Horváth József rendőr vezérőrnagy, a BM III/III. csoportfőnöke által tartott osztályértekezleten elhangzott szavai. Horváth az állomány számára már az átmenet időszakára fogalmazott meg elképzeléseket. Eszerint: „Az osztályértekezletet tehát arra kell felhasználni, hogy elindítsunk egy olyan gondolatsort [...] ,amelyből kiindulva át tudjuk hidalni a következő hetek, hónapok nehézségeit, másrészt el tudunk mozdulni annak az új profilnak, funkciónak- és feladatrendszernek az irányába [...] ,amely a következő évtizedekben képes modern felfogásban, a modern államok speciális szolgálataihoz hasonlóan önmagát legitimizálni, elfogadtatni a társadalomban, és ugyanakkor képes arra, hogy a nemzet biztonságát hatékonyan szolgálja, védelmezze.”⁷⁸

Az új koncepcióhoz való alkalmazkodás azonban nem akadályozta meg az állambiztonságot abban, hogy fennállásának egyik utolsó akciójával eljuttassa saját, Dunagate-ügy néven vált közismertté hattyúdalát.⁷⁹ Miközben a rendszerváltás idején az állampárt képviselői a békés átmenet forgatókönyvéről tárgyaltak az ellenzéki pártok vezetőivel, addig az állambiztonsági szolgálatok szorgalmasan gyűjtötték információikat róluk, és mint utóbb kiderült, átadták anyagaikat a kommunista párt vezetőségének és a kormány több tagjának, hogy így biztosítsanak számukra előnyösebb pozíciókat a tárgyalásokon. A Szabad Demokraták Szövetsége és a Fiatal Demokraták Szövetsége által 1990. január 5-én a Bányász moziban tartott közös sajtótájékoztatón nyilvánosságra hozott dokumentumok által

---

⁷⁶ Romsics, 1999. 520–550.

⁷⁷ Az állambiztonsági szervezet átalakításának, átmentésének alapos összefoglalását lásd: Révész, 2003a., Baráth, 2010. 11–33., Ripp, 2011. 91–100.

⁷⁸ ÁBTL 1.11.1. 45–73/3/43/89. Emlékeztető a BM III/III-1 Osztály 1989. június 13-i osztályértekezletéről.

⁷⁹ Hasonló ügyek, a politikai változások befolyásolására tett kísérlet más szocialista titkosszolgálat működésében is előfordult. Ash, 2000. 46–47.

kirobbantott titkosszolgálati botrány nem csak a belügyminiszter, Horváth István lemondását váltotta ki, hanem az állambiztonsági szolgálatok tevékenységének megítélésére is negatívan hatott.⁸⁰ Kiderült, hogy a törvénytelen megfigyelések mellett a Kádár-korszak politikai rendőrsége önmaga átmentése és egy lehetséges későbbi számonkérés elkerülése végett 1989-1990 fordulóján gyors, nagyszabású, jegyzőkönyv nélküli iratmegsemmisítést hajtott végre.⁸¹ Mindez arra sarkalta az első szabadon választott parlament képviselőit, hogy a titkosszolgálati feladatokat a törvényhozás ellenőrzése alá vonják. Az országgyűlés által 1990. január 25-én elfogadott X. törvény kivette a titkosszolgálati feladatokat a BM kereteiből és az újonnan létrehozandó nemzetbiztonsági szolgálatokra ruházta át.⁸² Ezzel a korábbi BM III/III. Csoportfőnöksége, azaz a belső elhárítás jogutód nélkül megszűnt. A rendszerváltást követően az 1995. évi CXXV. törvény szabályozta a polgári titkosszolgálatok és a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat működését.⁸³

A politikai rendőrség módszerei, eszközei

A Rákosi-rendszer államvédelme sok esetben még saját korának törvényeit is figyelmen kívül hagyva, azt lábbal tiporva igyekezett a pártvezetés ukázeit végrehajtani. A Kádár-korszakban az állambiztonsági munkában a hangsúlyt – a társadalom nagy többségét egyesíteni kívánó népfront politika jegyében –, a korabeli jogszabályok által büntetendő tevékenységek rendőri felderítését követő letartóztatások helyett, az operatív megelőző intézkedésekre helyezték,⁸⁴ amelyeket a központi szervek előzetes engedélyével lehetett megindítani. Ezek között szerepelhetett bomlasztás (csoportokon belüli valós vagy mesterségesen előidézett ellentétek szítása), fegyelmi eljárás indíttatása, a belügyi szervek által történő figyelmeztetés,

---

⁸⁰ A Dunagate-ügy kérdéséhez lásd Havas–Véghvári, 1990., Révész, 2003b.

⁸¹ Baráth, 2004. 278–279., Révész, 2003a. 57–58.

⁸² 1990. évi X. törvény a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezésének átmeneti szabályozásáról. Cseh, 1999. 89.

⁸³ 1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról. A nemzetbiztonsági szolgálatok 1990 utáni történetéhez lásd Regényi, 2012. 265–272., Aradi, 2012. 273–286., Boda, 2012. 307–342., Palatin, 2012. 473–486.

⁸⁴ ÁBTL 1.11.6. 11–700/1970. 14–18, 62–72. Az MSZMP KB (Központi Bizottsága – V.G.) 1969. november 26–28-ai ülésén hozott, a BM munkájával kapcsolatos határozat és az országos parancsnoki értekezlet direktívái alapján 1970. január 16-án megtartott csoportfőnökségi értekezlet anyaga.

kompromittáló adatokkal történő lejárata, munkahelyen belüli áthelyeztetés, vagy eltávolítás, és kivételes esetben akár rendőri felügyelet alá vonás.⁸⁵

Az államvédelmi, 1956 után állambiztonsági szervek fő feladata, a szocialista törvényesség elveinek megtartásával, az államellenes politikai bűncselekményekkel szemben történő fellépés volt,⁸⁶ amely elsősorban a korabeli jogszabályok által büntetendő, vagy bár jogszabályba nem ütköző, de a fennálló politikai rendszerrel szemben ellenségesnek minősített tevékenység végrehajtásának megelőzését, akadályozását, korlátozását és megszakítását jelentette.⁸⁷ Ezeket az intézkedéseket, kivételes esetektől eltekintve, csak akkor használhatták, ha a bűncselekmény még nem valósult meg, és annak megakadályozása megelőző intézkedésekkel lehetségesnek tűnt. Ellenkező esetben meg kellett indítani a nyílt nyomozati eszközöket alkalmazó büntetőeljárást. Akkor is titkos nyomozást indítottak, ha a bűnüldöző szerveknek a bűncselekmény elkövetésének igazolásához nem sikerült elegendő bizonyítékot összegyűjteniük. A bizalmas nyomozás során, állambiztonsági szakzsargonnal élve, operatív erők, eszközök és módszerek alkalmazásával éltek.⁸⁸

A politikai rendőrség a rendelkezésükre álló eszköztárból különböző módszereket használt fel a célszemélyekkel szemben, attól függően, hogy nyílt, vagy titkos nyomozást végeztek. A nyílt nyomozás, más szóval a vizsgálati eljárás során használt eszköz lehetett például a tanúkihallgatás, a házkutatás vagy a szembesítés. Ezt a rendőri munkát megelőzte az ún. bizalmas vagy titkos nyomozás, amelynél az ellenséges tevékenység dokumentálására titkos nyomozati eszközöket vettek igénybe. A politikai rendőrség sokféle titkos, más néven operatív eszközt használt.⁸⁹ Ide tartozott a hálózati és az operatív nyilvántartás, a környezettanulmányozás, az operatív figyelés, a postai küldemények ellenőrzése (levelek felbontása, elkobzása),⁹⁰ az operatív technikai eszközök alkalmazása (pl. szoba- és telefonlehallgatás), a krimináltechnikai eszközök használata (pl. speciális fényképezőgépek, mikroszkópok), a titkos akciók végrehajtása (pl. titkos őrizetbe vétel, házkutatás, ruházat

---

⁸⁵ ÁBTL 4.1. A-3794. 42-47., ÁBTL 4.1. A-3824. 45-50.

⁸⁶ ÁBTL 4.1. A-3046/1. 43-46.

⁸⁷ ÁBTL 4.1. A-3056/2. 7.

⁸⁸ A tanulmányban található állambiztonsági szakkifejezések magyarázatához lásd ÁBTL 4.1. A-3036., ÁBTL 4.1. A-3037., ÁBTL 4.1. A-3056/1., ÁBTL 4.1. A-3056/2.

⁸⁹ Vörös, 2013a. 183-196.

⁹⁰ K-ellenőrzés: „A postai küldemények operatív („K”) ellenőrzése az állambiztonsági és bünyügyi operatív munka egyik titkos nyomozati (operatív) eszköze, amely alkalmas a bizalmas nyomozás alatt álló személyek, szervezetek ellenséges tevékenységének, kapcsolatainak felderítésére, valamint operatív és jogi erejűvé tehető bizonyítékok beszerzésére.” ÁBTL 4.1. A-3046/3. 5. A K-ellenőrzés szabályozásához lásd ÁBTL 4.2. 10-21/19/1970. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 0019. számú parancsa a postai küldemények operatív ellenőrzésének szabályozásáról.

titkos átvizsgálása), valamint a hálózat, tehát az ügynökség.⁹¹ A bizalmas nyomozás során az államvédelem az érdeklődési körébe került személy vagy célcsoport tagjainak titkolt tevékenységéről a legtöbb, általuk leleplezni akart információt az operatív módszerek közül a hálózati felderítés révén szerezte. Ennek eszköze a hálózati személy volt, akit vagy a megfigyelt csoport tagjai közül szerveztek be, vagy már ügynökként kapott utasítás alapján ismerkedett meg a célszemélyek közül valakivel, így jutva a politikai rendőrséget érdeklő információkhoz.

A politikai rendőrség a számára fontos információkat a megfigyeltokról főként a hálózati személyek segítségével próbálta megszerezni, azonban ha erre nem volt módja, akkor a rendszert támogatók felé fordult.⁹² Ők – bár nem voltak a hálózat tagjai –, a már említett operatív erők részét képezték, mert információikkal, vagy bizonyítékok megszerzésével rendszeresen esetleg alkalmanként segítették a politikai rendőrség munkáját. Ezeket a rendszerhez hű állampolgárokat az állambiztonság a vele való kapcsolat alapján három kategóriába sorolta: hivatalos kapcsolat, társadalmi kapcsolat és alkalmi kapcsolat. Az elsőbe kerültek azok, akiknek hivatali pozíciójukból (beosztásuk, hatáskörük) fakadóan kellett adatokat szolgáltatniuk az őket felkereső állambiztonsági tisztek számára.⁹³ A hivatalos kapcsolatnak nevezett személynek kötelezően jelentenie kellett a vele kapcsolatban álló operatív tisztnak a munkahelyén tapasztalható ellenséges tevékenységre utaló jeleket. Egymást egyenrangú félként kezelve kölcsönösen tájékoztatták egymást az adott intézményben az általuk megismert vagy vélelmezett büntetendő eseményekről (pl. disszidálás megakadályozása). A társadalmi kapcsolat az állambiztonságnak a titkos nyomozati eszközökkel végzett munkájában nagy segítségére volt, főként ott, ahol hivatalos kapcsolat nem volt létesíthető, hálózati személlyel pedig nem rendelkezett a politikai rendőrség. Kiválasztásánál az első helyen a politikai megbízhatóság szerepelt. A munkahelyén, az ismeretségi körében, a lakóhelyének környezetében előforduló „ellenséges” tevékenységekről önként adott jelentéseket az őt megkereső operatív tiszt számára,⁹⁴ a nyomozást elsősorban különböző kérdésekre vonatkozó részinformációival segítette. Ilyen volt például, amikor jelezte, hogy környezetében ki érintkezik nyugati személyekkel, figyelte az itt tartózkodó külföldiek magatartását, jelentette, ha valaki disszidálni akart, vagy az állambiztonság az

---

⁹¹ ÁBTL 4.1. A-3706. 14–25., ÁBTL 4.1. A-3103. 19–41.

⁹² ÁBTL 4.1. A-3046/1. 36.

⁹³ ÁBTL 4.2. 10–21/9/1975. Az állambiztonsági szervek tömegkapcsolatának szélesítéséről szóló 09/1975. (II.17.) számú belügyminiszteri parancs.

⁹⁴ ÁBTL 4.1. A-3046/1. 77.

által már ismert adatokat akarta a társadalmi kapcsolat útján ellenőrizni, megerősíteni. A hálózaton kívüli kapcsolatok utolsó kategóriája az alkalmi operatív kapcsolat volt. Kiválasztása, bevonása a titkosszolgálati munkába a társadalmi kapcsolathoz hasonlóan történt, írásos jelentést nem adott, személyét nem vették nyilvántartásba, fedőneve nem volt, az általa adott információkban csak nevének kezdőbetűivel jelölték, találkozója az operatív tiszttel titkos és rendszertelen volt, és csak esetenként adott információkat a titkos nyomozás során.⁹⁵ Ha a társadalmi, valamint az alkalmi kapcsolat együttműködése megszűnt az állambiztonsággal, akkor a velük kapcsolatos dokumentumokat megsemmisíthették.⁹⁶ A vizsgálati eljárás során mindhárom típusú hálózaton kívüli kapcsolatot kihallgathatták tanúként,⁹⁷ sőt előfordult, hogy segítségüket kérték titkos nyomozati eszközök felhasználásának elősegítésében is.

Jóllehet a politikai rendőrség információszerző munkájának a legfontosabb eszköze a hálózat volt, de az általa adott adatok ellenőrzésében, megerősítésében és továbbiakkal való bővítésében legalább akkora szerepet kaptak a más titkos nyomozati eszközöket használó állambiztonsági egységek és az ott dolgozó operatív tisztek. Ezért az eredményes nyomozásokhoz a fentebb bemutatott titkos eszközöket használó titkosszolgálati szervezeti egységek jól szervezett együttműködésére volt szükség. Ezen hatékony csapatmunka különösképp akkor vált fontossá, amikor egy olyan célcsoporttal szemben kellett fellépni, amely szintén több száz évre vezethette vissza történetét, amelynek társadalmi beágyazottsága évszázadokon keresztül alakult ki, amely azonban a titkosszolgálatokkal szemben nem az emberek legbelsőbb titkainak felderítését, hanem ellenkezőleg, annak megőrzését és ezáltal személyiségük jobbá tételét próbálta spirituális eszközökkel megvalósítani. Ebbe a célcsoportba az egyházak tartoztak.

A politikai rendőrség és az egyházak

Az egypártrendszer létrejöttétől, 1948-tól a mindenkor állami egyházpolitikát az állampárt az MDP, illetve az MSZMP határozta meg. Irányítása alatt összehangoltan működtek együtt a

---

⁹⁵ ÁBTL 4.1. A-3046/1. 84-85.

⁹⁶ ÁBTL 4.1. A-3046/1. 82; 85.

⁹⁷ ÁBTL 3.1.9. V-146835/21. 47. Jelentés, 1960. december 14.

különböző szintű párt-, állami és társadalmi szervek.⁹⁸ Az egyházpolitika irányvonalának az állampárt által kijelölt úton tartásában kitüntetett szerepe volt a politikai rendőrségnek.⁹⁹ 1945-ben az Államrendőrség Vidéki és Budapesti Főkapitányságán megalakult, kezdettől fogva a Magyar Kommunista Párt által kézben tartott, Politikai Rendészeti Osztályok deklarált feladatai közé a jelek szerint azonban még nem tartozott az egyházakkal szembeni hírszerző és elhárító munka. Legalábbis erre utal egy 1945. júniusi utasítás, illetve egy 1945. novemberi körözüvény, amelyek közül egyik sem írta elő a nyomozó főcsoportok számára meghatározott szakfeladatok között az egyházak tevékenységének figyelemmel kísérését.¹⁰⁰ Ez természetesen nem jelentette azt, hogy az egyházi személyek elkerülhették volna a politikai rendőrség zaklatásait.¹⁰¹ Tömpe András¹⁰² rendőr ezredes 1946. február 28-án a politikai rendészeti osztályok értekezletén úgy fogalmazott, hogy *„fennáll olyan utasítás, hogy ez a kérdés különös figyelemmel kezelendő és nem szabad elhamarkodni az internálást”*¹⁰³ vagy *örizetbe vételt papi személyekkel kapcsolatban. Olyan utasítás azonban soha nem ment le, hogy eljárni velük szemben nem szabad. Azt kell megállapítanom, hogy meglátszik, valami reakciós forrásból terjesztették el ezt a hírt. Itt mindannyiuk előtt világosan leszögezem: mindössze annyi igaz, hogy sokkal nagyobb gonddal kell ezt a kérdést kezelni, az egyház különleges szerepénél fogva, mint más, mondjuk volt turulisták*¹⁰⁴ vagy *baross szövetségek*¹⁰⁵ *kérdését, azonban azt a papot, aki például faliújságban írogat súlyos demokrácia ellenes cikkeket, az ellen meg kell indítani az eljárást, a jegyzőkönyvet szabályszerűen felvenni és a*

⁹⁸ Köbel, 2005. 32–44.

⁹⁹ A politikai rendőrség 1945-től 1956-ig tartó történetéhez lásd Müller, 2012b. Az egyházakkal foglalkozó részlegeinek szervezeti struktúrájához lásd Vörös, 2009a. 3–19.

¹⁰⁰ ÁBTL 1.1. 10/1945. június. 5. Budapesti Főkapitányság PRO I. alosztályvezetői utasítása. ÁBTL 1.1. 47/1945. november 22. Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályvezető körözüvénye.

¹⁰¹ Így például Mindszenty József megfigyelése esztergomi érsekké történt kinevezésétől fogva letartóztatásáig folyamatos volt. ÁBTL 3.1.8. Sz–222/alap, 2–18. A primás 1945 és 1948 közötti megfigyeléséről ez a tizenkilenc kötetes dossziésorozat nyújt részletes információkat. Vörös, 2013b. 77–91., Vörös, 2014. 53–61.

¹⁰² Tömpe András (1913–1971) gépészmérnök, rendőrtiszt, politikus. Tevékeny részt vállalt a Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályának megszervezésében. 1945. május 11-étől 1946. október 6-áig a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának vezetője volt.

¹⁰³ Internálás: Rendőrhatalósági őrizet alá helyezés. Az 1945 és 1953 közötti időszakban politikai alapon alkalmazott előzetes vizsgálat nélküli eljárás technikai eszköz, amelyet a fennálló társadalmi rendre, a közbiztonságra veszélyes, a gazdaság szempontjából káros személyek ellen alkalmaztak. Az internáltakat gyűjtőtáborokban tartották fogva. A kérdéshez lásd Bank, 2004. 107–130., Bank–Gyarmati–Palasik, 2012.

¹⁰⁴ A Turul Szövetség (*Magyar Egyetemek és Főiskolák Országos Nemzeti Turul Szövetsége Előkészítő Bizottsága*) a legnagyobb, országos szintű felsőoktatási diákszervezet volt, melyet 1919-ben hoztak létre. A turulistáknak jelentős részük volt a zsidók elleni rendszeres egyetemi atrocitások, és 1928 után minden tanévkezdéskor megrendezett antiszemita tüntetések szervezésében. A szövetséget végül 1945-ben oszlatták fel: az Ideiglenes Nemzeti Kormány törvényen kívül helyezte. Bővebben lásd: Kerepeszki, 2012.

¹⁰⁵ 1919-ben kereskedők és iparosok által alapított társadalmi egyesület, amelybe csak keresztény felekezetű tagokat vettek fel. A kereskedelemmel és iparral foglalkozó zsidók gazdasági ellehetetlenítésében komoly szerepet játszott. 1945-ben feloszlatták.

*népügyességhoz áttenni. Ha különösen lényeges dologról van szó, akkor hozzánk is jelentést kell tenniük, ha szükséges, tessék az illetőt internálni. Ez persze nem azt jelenti, hogy most tucatjával zárjuk be a papokat az internálótáborba. Különös gonddal kell kezelni ezt a kérdést, amely nagyon kényes épp a mai helyzetben, nem utolsó sorban nemzetközi szempontokra való tekintettel. Azonban tilalom nem áll fenn a papok elleni eljárás tekintetében. Minden lehetőséget ragadjanak meg a bajtársak arra, hogy a népügyesség legyen az, amely eljár a papok ellen. Ez számunkra természetesen a legkedvezőbb forma.*¹⁰⁶

A két Politikai Rendészeti Osztály egyesítésével 1946-ban létrehozott Államvédelmi Osztály¹⁰⁷ (ÁVO) feladatai között már dokumentálható az egyházakkal szembeni fellépés.¹⁰⁸ Az ÁVO szervezeti felépítéséről 1948. július 6-án készített jelentés szerint hat alosztály működött Budapesten. Közülük a III. alosztály végezte az egyházakkal szembeni elhárítást, amely valószínűleg 1946 tavaszán jött létre.¹⁰⁹ A 29 főből álló alosztály feladatkörében „az egyházi vonalról információk beszerzése, tájékoztatás pl. püspökkari konferenciákról, az egyház szándékainak idejekorán való jelentése” szerepelt.¹¹⁰ Emellett az alosztály az egyházi tevékenység valamennyi területén az általuk ellenségesnek minősített személyekről, csoportokról gyűjtött információkat, és végezte az egyházi kémkedés elhárítását is. Ezt támasztja alá egy 1969-ben készített emlékeztető, amely az 1947–48-as évekre vonatkozóan az ÁVO III. alosztálya feladatköréiként jelöli ki az egyházak megfigyelését, a róluk való adatgyűjtést.¹¹¹ A már említett 1948. július 6-ai szervezeti felépítésről szóló jelentés alapján az egyházi szervezetekben és társadalmi egyesületekben az ÁVO VII. alosztálya végezte a hírszerző tevékenységet.¹¹² A III. alosztály egyik legfontosabb feladata az egyházi iskolák államosítása ellen tiltakozók tevékenységével kapcsolatos nyomozások és hangulatjelentések készítése volt.¹¹³

Az 1948. szeptember 10-étől a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságaként (BM ÁVH) átszervezett politikai rendőrségen az egyházakkal kapcsolatos kérdésekkel a „B” (operatív) ügyosztály szervezeti keretein belül továbbra is a belföldi ügyek felderítését végző

¹⁰⁶ Dokumentumok, 2009. 299.

¹⁰⁷ Cseh, 1999. 73–74., Palasik, 2000b. 34–40., Müller, 2015. 11–48.

¹⁰⁸ ÁBTL 1.2. Politikai hangulatjelentések. 858; 902; 1004; 1198., Gyarmati, 2000. 108, 117.

¹⁰⁹ Balogh, 2002. 125.

¹¹⁰ ÁBTL 2.1. XI/4. 19. Az ÁVO munkájának és problémáinak ismertetése, 1948. július 6.

¹¹¹ ÁBTL 2.1. XI/5. 45. Emlékeztető a volt Államvédelmi Hatóság szerveinek megalakulásáról, 1969. október 9. Az alosztályok számozását az iratokban hol római, hol arab számokkal jelölték.

¹¹² ÁBTL 2.1. XI/4. 19. Az ÁVO munkájának és problémáinak ismertetése, 1948. július 6.

¹¹³ A kérdéshez lásd bővebben Szabó–Szigeti, 2008.

III. alosztály foglalkozott.¹¹⁴ Ezen szervezeti egység legjelentősebb – és maga Rákosi által szoroson felügyelt – cselekedete a Mindszenty József letartóztatásához szükséges információk összegyűjtése volt. A karácsony második napján letartóztatott bíboros kihallgatását is az alosztály tisztjei végezték.

Két évvel később, az 1950-ben önállóvá vált ÁVH-án belül kialakított új szervezeti kereteken belül az I. Főosztályhoz tartozott a „Belső reakció elleni harc” osztálya, az I/2. osztály.¹¹⁵ Ezen belül a „b” jelű alosztály feladata volt mind a történelmi egyházakkal, mind a kisegyházakkal szembeni elhárítás (figyelés, felderítés, bomlasztás stb.).¹¹⁶ 1950-ben került sor a szerzetesrendek felszámolására és kényszerlakóhelyre történő szállítására, ami rengeteg feladatot adott az alosztály nyomozói számára, hisz ezen egyházi személyek megfigyelése, tevékenységük ellenőrzése elsődleges munkafeladatukká vált, amit több fennmaradt dosszié is bizonyít.¹¹⁷ Ugyanilyen fontossággal bírt a Grósz József kalocsai érsek ellen folytatott nyomozás, amelynek köszönhetően a főpapot demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés, valutaüzérkedés, külföldre szöktetés, bűnpártolással elkövetett népellenes bűnök vádjával tizenöt év fegyházra ítélték.¹¹⁸ A Grósz-perhez kapcsolódó huszonnégyszáz mellékperben 17 embert ítélték halálra. 1952-ben újabb nagyszabású nyomozást végeztek az ún. pártórség perben. 1949-ben az ÁVH létrehozta a pártórséget, amelybe bekerült Sándor István szalézi szerzetes néhány tanítványa is. A továbbra is fennmaradt kapcsolat és a már betiltott szerzetesi tevékenység folytatása miatt az államvédelem Sándor Istvánt figyelni kezdte, 1952-ben letartóztatták majd 1953-ban halálra ítélték.¹¹⁹ Ezen fő csapásirány mellett a korszakban még számos bizalmas nyomozást indítottak a római katolikus püspöki karon és a görögkeleti egyházakon belüli ellenségesnek minősített személlyel szemben.¹²⁰

Sztálin halálát követően a Magyarországon is meginduló belpolitikai változások az ÁVH-t is érintették. Megszüntették önállóságát, és a BM szervezetébe tagolták, de a vezetők

---

¹¹⁴ ÁBTL 2.1. XI/4. 53. Javaslat a Hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20., Cseh, 1999. 75–76., Gyarmati, 1999. 131–133.

¹¹⁵ ÁBTL 2.1. XI/5. 50. Kimutatás a politikai nyomozó szervek felépítéséről, 1962. június 27., Boreczky, 1999. 94–97.

¹¹⁶ Boreczky, 1999. 94. Az alosztályok azonosítása sajnos az államvédelmi/állambiztonsági szervek szervezetével, működésével kapcsolatos dokumentumok hiányos volta miatt csak közvetve, más iratok segítségével lehetséges. Az ÁVH I/2–b alosztály azonosítása az 1950–1952 között egyházi személyek tevékenységének felderítésére nyitott személyi dossziék alapján történt, amit a hely szűke miatt csak néhány példával igazolok: ÁBTL 3.1.5. O–12547/1. 1.; ÁBTL 3.1.5. O–9150. 1.; ÁBTL 3.1.5. O–9391. 1.; ÁBTL 2.1. IV/15. 22.

¹¹⁷ ÁBTL 3.1.5. O–9938., ÁBTL 3.1.5. O–10275.

¹¹⁸ A kérdéshez lásd bővebben Szabó, 2001., Balogh–Szabó, 2002.

¹¹⁹ Ozsváth, 2013. 383–387.

nagy része az államvédelmisek közül került ki.¹²¹ Az 1953 júliusától átalakuló BM államvédelmi osztályai közül a IV. számú feladatköre lett a belső reakció elhárítása.¹²² Az 1950–51 folyamán nyitott személyi és objektum dossziék alapján kimutatható, hogy a „klerikális reakcióval” a 3. alosztály foglalkozott.¹²³ 1954. november 1-jével ismét szervezeti átalakításokat hajtottak végre az államvédelem területén, amely érintette az egyházi elhárítást is.¹²⁴ Addig az egyházakkal szembeni államvédelmi munkát egy alosztály, a már említett BM IV/3. látta el. Ettől kezdve azonban kettéválasztották e szervezeti egységet, a BM IV/5. és a BM IV/6. alosztályokra. Feladataik azonosítása a korszakból származó dossziék alapján történt. Így kijelenthető, hogy innentől kezdve a BM IV/5.¹²⁵ a katolikus, illetve a BM IV/6.¹²⁶ a protestáns és kisegyházak tevékenységét figyelemmel kísérő alosztály lett. A Rákosi-korszak idején a felszámolt szerzetesrendek közül végig az illegációban is tovább működő jezsuita rend jelentette az államvédelmisek számára a legnagyobb kihívást. Az ellenük folytatott nyomozások indokaként a feloszlott szerzetesi közösség fenntartása, az utánpótlásképzése, az engedély nélküli hitoktatás mellett legnagyobb súllyal a Szentszékkal való titkos kapcsolattartás esett latba. Ennek eredményeképpen a rend tagjai – számarányukhoz képest – a magyarországi üldözést elszenvedő egyházi személyek között a legtöbben voltak. Az államvédelem tisztjei adatokat gyűjtöttek a jezsuita rend vezetőiről,

---

¹²⁰ ÁBTL 3.1.5. O–13405/1. 31. Javaslat objektum dosszié nyitására, 1950. szeptember 13., ÁBTL 3.1.5. O–11543. 1. Javaslat objektum dosszié nyitására, 1950. szeptember 13.

¹²¹ Kajári, 2000. 157.

¹²² ÁBTL 2.1. XI/5. 51. Kimutatás a politikai nyomozó szervek felépítéséről, 1962. június 27., Cserényi–Zsitnyányi, 2013. 73–75.

¹²³ Az alosztály azonosítása a korszakból származó dossziékban található iratok alapján történt, amit néhány példával támasztok alá: ÁBTL 3.1.5. O–13405/2. 62. Jelentés püspöki konferenciáról, 1953. december 3., ÁBTL 3.1.5. O–18635/1. 100. Jelentés a külföldön tanult vác (sic!) egyházmegyei papokról, 1954. április 13., ÁBTL 3.1.5. O–9938/1. 103. Jelentés, 1954. február 5., ÁBTL 3.1.5. O–16132. 36. Javaslat objektum dosszié nyitására, 1954. április 20., ÁBTL 2.1. IV/44–1. 231. Lezárási javaslat személyi dossziéira, 1953. szeptember 14., ÁBTL 3.1.5. O–9047. 281. Jelentés, 1954. október 7., ÁBTL 3.2.4. K–1402/1. 18. Jelentés, 1953. szeptember 2., ÁBTL 3.1.5. O–9150/1. 73. Jelentés, 1954. október 5.

¹²⁴ ÁBTL 2.8.1. 82–11412/1954. A belügyminiszter I. helyettesének 1361/1954. (11.2.7.) számú parancsa. A parancsból kiderül, hogy a BM IV/3. alosztály vezetőjét, Földes György államvédelmi századost a BM IV/5. alosztály vezetésével bízzák meg, aki a korszakban végig az egyházi elhárítás irányítója. Azonban a parancs a BM IV/6. alosztály vezetőjének személyéről nem rendelkezett.

¹²⁵ Bár az említett 1361/1954. (11.2.7.) számú parancsban szereplő kinevezések 1954. november 1-jével léptek hatályba, de a dossziékból úgy tűnik, hogy a szervezeti átalakítás már korábban megtörtént. ÁBTL 3.1.5. O–11959/4. 89. Jelentés Androsits István és társai által vezetett szervezkedés illegális csoportvezetőinek értekezletéről, 1954. október 19., ÁBTL 3.1.5. O–9938/1. 188. Jelentés Burka János Kelemen volt ferences tartomány főnökről, 1954. október 25., ÁBTL 3.1.5. O–13405/2. 77. A klerikális reakció ellen harcoló alosztály évi munkájáról, 1954. december 10.; ÁBTL 3.1.5. O–11538. 128. Jelentés, 1955. március 23.

¹²⁶ ÁBTL 3.1.5. O–9391/1. 24. Jelentés Csiky Gábor unit.[unitárius] püspök erdélyi útjáról, 1954. november 24., ÁBTL 3.1.5. O–9150/2. 184. Jelentés Bereczky Albert ref. [református – V.G.] püspök beszédéről, 1954. december 4., ÁBTL 3.1.5. O–9041. 153. Záró-lap, 1955. október 9., ÁBTL 3.1.5. O–8980. 44. Javaslat Papp Kálmán személyi dossziéjának lezárására, 1956. augusztus 31., ÁBTL 2.1. IV/44–1. 173. Javaslat Stöckler Lajos személyi dossziéjának lezárására, 1956. szeptember 1.

rendtagjairól, próbáltak ügynöki beszervezéssel belső információkhoz jutni, amelyek felhasználásával többüket sikerült internáló táborba küldeni vagy hosszabb-rövidebb ideig tartó börtönbüntetésre ítéltetniük. Azonban megtörésük, belső összetartó erejük, sokszor az államvédelmi tiszteket is meglepő konspirációs technikáik, belső hierarchiájuk fenntartása miatt nem járt sikerrel.¹²⁷

Egy 1956. július 14-ei keltezésű irat alapján még a forradalom előtt újabb szervezeti változásra készült javaslat.¹²⁸ Az ennek alapján 1956. október 3-ától megvalósított változások szerint a IV. osztályt „Belső reakció ellen harcoló főosztállyá” szervezték át, amelynek IV/3. osztálya a „Klerikális reakció elleni elhárító osztály” volt.¹²⁹ Az osztályon belül – a javaslatához készült 1. számú melléklet szerint – két alosztályt hoztak létre: a IV/3–a-t a katolikus klérus elleni harc, a IV/3–b-t pedig a protestáns egyházak és a különböző vallási szekták ellenséges elemei elleni harc alosztálya néven. Az osztályhoz tartoztak még a vidéki instruktorok, valamint a 20-as objektum, ami a IV/3–a alosztály mellé rendelt önálló speciális szakcsoport volt.¹³⁰ Ez a szervezeti változás 1956. október 3-ától rövid ideig élt, így csak kevés feltárt dokumentum támasztja alá megvalósulását.¹³¹ További átszervezésekre azonban a forradalom miatt már nem került sor.

Az 1956-os szabadságharc leverését követően maga a Kádár-kormány gondoskodott arról, hogy a politikai rendőrség a régi formájában (ÁVH) ne működjön tovább, bár tagjainak jó részét továbbra is a rendvédelmi szervek kötelékében hagyták.¹³² Az állambiztonsági feladatok ellátásáról azonban gondoskodni kellett. Az 1956. évi 35. számú tvr. „az állam belső és külső biztonsága elleni bűncselekmények nyomozását a rendőrség hatáskörébe utalta”.¹³³ A Országos Rendőr-főkapitányság keretei között újraszerveződő Politikai Nyomozó Főosztályon belül 1957. január elejétől május elejéig a II/3–c alosztály feladataként dokumentálható az egyházakkal szembeni elhárítás.¹³⁴ 1957 májusától a BM Politikai Nyomozó Főosztály V. osztályának lett a feladata a belső reakció elleni elhárítás, amely magában foglalta az egyházak

¹²⁷ A kérdéshez bővebben lásd Bánkuti, 2011.

¹²⁸ ÁBTL D.Gy. MNL OL XIX–B–1–au 33–437/56. (26. doboz 1. csomó)

¹²⁹ Cserényi–Zsitnyányi, 2013. 74–75.

¹³⁰ E két szervezeti egységről a javaslat bővebb információt nem ad. A 20-as objektum jelentőségét azonban mutatja az, hogy a Főosztály státusainak keretein felül 21 főt kívántak itt foglalkoztatni, míg a IV/3. osztályon összesen 25 fő dolgozott volna. ÁBTL D.Gy. MNL OL XIX–B–1–au 33–437/1/1956. (26. doboz 1. csomó)

¹³¹ ÁBTL 3.1.5. O–9938/1. 271. Javaslat, 1956. október 10.; ÁBTL 3.1.5. O–9398. 396.

¹³² Pintér, 2000. 226–235.

¹³³ Cseh, 1999. 79.

¹³⁴ ÁBTL 3.1.5. O–13405/2. 223.; ÁBTL 3.1.5. O–12302/5. 28, 95.; ÁBTL 3.1.5. O–11516/1a. 426.; ÁBTL 3.1.2. M–29600. 66.; ÁBTL 3.1.2. M–37478. 12. Néhány adatból úgy tűnik, hogy 1957 márciusának elején pár napig a II/1–c jelölést alkalmazták az alosztály jelentéseinek a fejlécén. ÁBTL 3.1.2. M–36924. 42., Takács, 2013. 132.

tevékenységének megfigyelését.¹³⁵ A szervezeti felépítéséből kiderül, hogy 1957 decemberétől a BM II. főosztály 5. osztálya volt a felelőse a „*belső reakció elhárítása*”-nak (146 fővel), az egyházakkal szembeni állambiztonsági munkát pedig a II/5–c alosztály látta el 16 fővel.¹³⁶ Az alosztály munkájában nem választották még külön a katolikus, a protestáns, a kisegyházakkal és a zsidó felekezettel szembeni állambiztonsági tevékenységet. A BM II/5-c alosztály nyomozásai főként a katolikus egyház, azon belül is az egyházi-ifjúsági szervezkedések, a Regnum Marianum illegális papi közösség, a piarista és cisztercita szerzetesek által irányított ifjúsági csoportok, a Központi Hittudományi Akadémiáról kizárt teológusok, a Katolikus Iparos és Munkásifjak Országos Egyesülete (KIOE), a Katolikus Leányok Országos Szövetsége és a Mária Légió egyházi szervezetek tevékenységének felderítésére irányultak.¹³⁷

A Kádár-korszak állambiztonsági szolgálatainak már fentebb említett, 1962-es szervezeti változásai az egyházi elhárítást is érintették. A főcsoportfőnökségi és a csoportfőnökségi struktúrában az egyházak ellenséges tevékenységének felderítése és folytatásának megakadályozása először a BM III/III., a Belső Reakció Elhárítási Csoportfőnökség 1–c alosztályának,¹³⁸ majd 1962 decemberétől a BM III/III–2–a alosztálynak lett a feladata.¹³⁹ 1966-ban újból átszervezték a BM III/III. Csoportfőnökség osztálystruktúráját. Az „egyházi részleg” a Népgazdasági Elhárító Osztály számát örökölte a szervezeti kereteken belül, mert a „népgazdaság területén folyó ellenséges tevékenység elhárítása” átkerült a BM III/II., Kémelhárítási Csoportfőnökség hatáskörébe.¹⁴⁰ Ekkortól kezdve a rendszerváltásig a BM III/III. Belső Reakció Elhárítási Csoportfőnökség 1. osztálya

---

¹³⁵ Ekkor még az osztályokat római számokkal jelölték. ÁBTL D.Gy. MNL OL XIX–B–1–au sz.n. é.n. (26. doboz 1. csomó)

¹³⁶ „Klerikális reakció elleni elhárítás alosztály” elnevezést kapott az alosztály. ÁBTL D.Gy. MNL OL XIX–B–1–au 27–286/57. (26. doboz 1. csomó)

¹³⁷ ÁBTL 1.6. 65–2060/14/1961. Tájékoztató a belső elhárítás vonalain 1960–ban realizált jelentősebb ügyekről.

¹³⁸ ÁBTL 3.1.2. M–40918/1. 238. Jelentés a kisegyházak helyzetéről, 1962. szeptember 3.; ÁBTL 3.1.5. O–14963/2. 258. Jelentés, 1962. szeptember 14., ÁBTL 3.1.2. M–32404/2. 151. Jelentés az 1962. szept. [szeptember – V.G.] 6–7. esperesi értekezletről, 1962. szeptember 14., ÁBTL 3.1.2. M–29600. 384. Jelentés Dr. Papp László ügyéről, 1962. szeptember 27.; ÁBTL 3.1.2. M–40918/1. 261. Jelentés adventistákról, 1962. december 13.

¹³⁹ ÁBTL 3.1.5. O–12302/3. 13. Jelentés Endrei (sic!) Mihályról, 1963. január 30., ÁBTL 3.1.5. O–13599/1. 86. Jelentés a Deák téri ev. [evangélikus – V.G.] egyház ifjúságának létszámáról, összejöveteleiről, 1963. február 19., ÁBTL 3.1.5. O–12817/12. 91. Tájékoztató, 1963. március 25., ÁBTL 3.1.5. O–13586/1. 107. Jelentés a magyar református egyház életéről az 1956–os ellenforradalom óta, 1963. július 5., ÁBTL 3.1.5. 12. Javaslat „Külföldi protestáns szervezetek” elnevezéssel vonal dosszié nyitását, 1963. szeptember 16.

¹⁴⁰ ÁBTL 4.2. 10–21/23/1. A III/III–1. Osztály III/II. Csoportfőnökséghez csatolásáról szóló 0023/1966. (05.02.) számú belügyminiszteri parancs.

lett felelős az egyházakkal szembeni elhárításért.¹⁴¹ Az osztályt két alosztályra bontották. A BM III/III-1-a alosztály a katolikus egyház,¹⁴² a BM III/III-1-b alosztály a protestáns egyházak állambiztonsági ellenőrzését látta el.¹⁴³ Ez a struktúra rövid időn belül, 1967 nyarától ismét kissé módosult. Az állambiztonsági iratok szerint 1967. június végétől a protestáns egyházakkal szembeni elhárítás átkerült az ekkor létre hozott BM III/III-1-c alosztály feladatkörébe.¹⁴⁴ Vélelmezhetően ugyanekkor a BM III/III-1-a alosztály tevékenységi köréből kiemelték a szerzetesrendek tevékenységének figyelését, ellenőrzését, amelyet egy új, önálló alosztály, a BM III/III-1-b hatáskörébe utaltak.¹⁴⁵ Ezt a változást támasztja alá a BM Állambiztonsági Szakbizottsága által a Belső Reakció Elhárítási Csoportfőnökség feladatainak, működési rendjének, struktúrájának kialakítására tett 1971-es javaslata, amelyben a BM III/III-1-b alosztály feladatai közül kiemelte a legális szerzetesrendekkel (bencések, ferencesek, piaristák és a szegény iskolanövénnyek) szembeni állambiztonsági feladatokat, s azokat a BM III/III-1-a alosztály tevékenységi körébe utalta.¹⁴⁶ A BM III/III-1-b alosztály illetékességi körében csak az illegális szerzetesrendek tevékenységének felderítése maradt. Ezt a változtatást a dokumentum a mindkét alosztályon kívánatos „egységes profil” kialakításával indokolta. A BM III/III-1-c alosztály munkája nem változott, továbbra is a „protestáns egyházakban és a szektákban lévő ellenséges elemek elhárítása” volt a célja.

A BM III/III. Csoportfőnökség 1972. április 1-jén kiadott ügyrendjében található szervezeti felosztásában a BM III/III-1. Osztályt, mint az egyházak vonalán tevékenykedő ellenséges elemeket elhárító osztályt említi, melynek feladatairól is tájékoztatást ad a dokumentum. Eszerint az osztály *„országos hatáskörrel végzi, irányítja, ellenőrzi, koordinálja: a) a különböző egyházakban államellenes tevékenységet kifejtő személyek és*

---

¹⁴¹ Az ÁBTL archontológiai és szervezettörténeti kutatásai. A források alapján úgy tűnik, hogy a zsidó felekezettel szembeni állambiztonsági tevékenységet a BM III/II-5-a, majd a III/II-4-a alosztály látta el. ÁBTL 3.1.2. M-37478/2. 71.; ÁBTL 3.1.2. M-37477. 6. A zsidó felekezettel szembeni elhárítás 1975-ben a BM III/III-1-c alosztály feladatai közé került. ÁBTL 3.1.2. M-39016. 7.; ÁBTL 3.1.2. M-37477/4. 8. Egy 1981-es dokumentum már, mint a BM III/III-1-c alosztály izraelita egyházi reakciós vonalának nevezi a zsidó felekezettel szemben végzett állambiztonsági tevékenységet. ÁBTL 3.1.2. M-39016. 264.

¹⁴² ÁBTL 3.1.2. M-32402. 77.; ÁBTL 3.1.2. M-30613/3. 68.; ÁBTL 3.1.2. M-37075. 26.; ÁBTL 3.1.9. V-238. 5.

¹⁴³ ÁBTL 3.1.2. M-32404/5. 340.; ÁBTL 3.1.2. M-29600/3. 7.; ÁBTL 3.1.2. M-40918/3. 123.; ÁBTL 3.1.5. O-13142. 8.; ÁBTL 3.1.5. O-13652/2b. 441., 465, 466; ÁBTL 3.1.5. O-13599/2. 152, 172.

¹⁴⁴ ÁBTL 3.1.2. M-32404/5. 578.; ÁBTL 3.1.2. M-29600/3. 290.; ÁBTL 3.1.2. M-40918/1. 235.; ÁBTL 3.1.5. O-13142/1. 222.; ÁBTL 3.1.5. O-13599/2. 173.

¹⁴⁵ ÁBTL 3.1.2. M-34203. 315.; ÁBTL 3.1.2. M-37076/2. 8.; ÁBTL 3.2.1. Bt-1091/1. 216.; ÁBTL 3.1.5. O-20034. 193.

csoporthoz felderítését. Centralizálja a bizalmas nyomozást és az államellenes tevékenység megakadályozására, elhárítására, a reakciós erők elszigetelésére végrehajtandó intézkedéseket. Operatív lehetőségeit felhasználva elősegíti az egyházpolitikai érdekek érvényesülését; b) a volt szerzetesek közül az ellenséges személyek ellenőrzését, a betiltott szerzetesrendek illegális újjászervezésének megakadályozását, operatív intézkedésekkel az illegálisan működő rendek bomlasztását; c) az ellenséges tevékenység megelőzése érdekében a legális szerzetesrendekben és egyházi iskolákban az operatív ellenőrzést; d) a legális és illegális szektákban tevékenykedő ellenséges személyek felderítését, elhárítását, káros tevékenységük visszaszorítását operatív úton; e) a III/I. Csoportfőnökséggel együttműködve beépüléseket kezdeményez a Vatikán és más ellenséges nemzetközi egyházi központokba és emigráns szervezetekbe”.¹⁴⁷ Hogy ez a munka komoly kihívást jelentett a politikai nyomozók számára, azt jól mutatja az 1970. január 16-án megtartott csoportfőnökségi értekezleten Zalai Emil rendőr alezredesnek, a BM III/III–1. osztályvezető-helyettesének beszámolója mikor az egyházak tevékenységének felderítésével kapcsolatos állambiztonsági munka változásáról beszélt. Zalai így foglalta össze gondolatait „az egyházi reakció elleni harcban – az állam és egyházak között kialakult politikai együttműködés következtében – az adminisztratív módszerekkel szemben egyre inkább előtérbe kerültek a politikai megoldások. Ezekhez a követelményekhez kell igazítanunk az operatív munkánkat is. [...] Ezért erőfeszítéseket kell tennünk [...] a reakciós elemek további elszigetelésére, a lojális személyek helyzetének erősítésére az ingadozók pozitív irányú befolyásolása érdekében.”¹⁴⁸

Az 1970-80-as években az állambiztonság számára elsősorban a pártállam egyházpolitikáját elfogadó, azt támogató, lojális egyházvezetőket támadó egyházi belső ellenzékkel szembeni fellépés volt a legfontosabb teendő. Így többször nevesítik a katolikus egyházon belül a Bulányi György piarista szerzetes által vezetett csoportokat, a Regnum Marianum papi közösséget, a református egyházvezetést bíráló Éliás Józsefet, a kisegyházakból kiváló és új közösséget alapító adventista Egervári Oszkárt és Vankó Zsuzsát, a pünkösdista Ungvári Sándort és Horváth Sándort valamint a metodista Iványi Tibort.¹⁴⁹ A

---

¹⁴⁶ ÁBTL D.Gy. MNL OL XIX-B–1–au sz.n. é.n. A BM. Állambiztonsági Szakbizottságának javaslata a Belső reakció elhárítási Csoportfőnökség feladatainak, működési rendjének, struktúrájának kialakítására. (26. doboz 2. csomó)

¹⁴⁷ ÁBTL 4.2. 80–223/1972. A BM III/III. Csoportfőnökség ügyrendje. 12.

¹⁴⁸ ÁBTL 1.11.6. 11–700/70. Az MSZMP KB. 1969. november 26–28-i ülésén hozott, a BM. munkájával kapcsolatos határozat és az országos parancsnoki értekezlet direktívái alapján 1970. január 16-án megtartott csoportfőnökségi értekezlet anyaga.

¹⁴⁹ ÁBTL 1.11.1. 45–73/6/a/1977. Az imperialista hírszerző és propagandaszervek törekvései a belső „ellenzék” kialakítására, az elhárító munka tapasztalatai.

nyolcvanas évek második felétől egy új szempontra figyelnek munkájukban az egyházi elhárítás tisztjei. Nevezetesen, hogy az egyházak növekvő társadalmi szerepvállalása közelebb viheti őket az egyre jobban erősödő politikai ellenzéki csoportokhoz, ami sem a párt, sem az állambiztonság részéről nem lenne kívánatos.¹⁵⁰ Az 1980-a évek végén az Egyházi Reakció Elhárító Osztálynak továbbra is hármas tagolása figyelhető meg, de a korábbi struktúrával szemben kissé átalakított feladatkörökkel. A BM III/III-1-a alosztály a római katolikus egyházzal szembeni, a BM III/III-1-b alosztály a római katolikus egyházi vezetéssel és intézményekkel szembeni, a BM III/III-1-c alosztály a protestáns és más egyházakkal, illetve szektákkal szembeni elhárítás feladatát végezte.¹⁵¹ Az 1989-es esztendő gyors politikai változásai elbizonytalanították az állambiztonsági tiszteket munkájukban. A már fentebb említett 1989. június 13-án az egyházi elhárításon szolgálatot teljesítő tisztek számára tartott osztályértekezletén Horváth József rendőr vezérőrnagy igyekezett megnyugtatni a változásoktól tartókat, miszerint *„az alaphelyzet, amit látni kell az, hogy az osztály funkcióira, helyére más szerv nem pályázik és más szervvel nem is lehet helyettesíteni. Nem olyan, mint az ÁEH [Állami Egyházügyi Hivatal V.G.], hogy meg lehet szüntetni, helyette más szervet létrehozni, lehet más profilt adni. Számunkra a speciális szolgálati jelleg meghatározó marad. Lehet az elnevezést, a felügyeletet változtatni, lehet és kell a stílust, a módszert, a fő irányokat újragondolni a munkában, de maga a szervezet és az itt meglévő értékes ember-anyag nem helyettesíthető semmi mással.”* Horváth a feladatokat is meghatározta: *további információszerzés arra vonatkozóan, hogy az egyházak milyen politikai irányba mozdulnak el, és ebben kiemelte a hálózati munka még fontosabbá tételét.* Kijelentette: *„a megnyert hálózati személyekkel olyanfajta emberi viszony kialakítására kell törekedni, amelyben világossá tesszük, hogy mi az egyházak életébe nem akarunk kívülről beavatkozni, hanem az egyházak vezetésénél szeretnénk olyan helyzetet elérni, hogy a kölcsönös érdekelttség és megbecsülés alapján összehangolt lépéseket tehessünk a békés átmenet biztosítása érdekében.”*¹⁵² Mindez 1989. júniusában, alig több mint négy hónappal a köztársaság kikiáltása előtt hangzott el.

Az állambiztonsági szervek természetesen nemcsak a hazai egyházakkal szemben végezték a munkájukat, hanem igyekeztek a külföldön élő egyházi személyek, intézmények tevékenységének felderítésével is információkat gyűjteni. Ezzel a feladattal a hírszerzés,

¹⁵⁰ ÁBTL 1.11.1. 45–73/3–29/88. Emlékeztető az 1988. március 7-i parancsnoki értekezletről.

¹⁵¹ ÁBTL 1.11.6. 16–80/73/1989. BM III/III. (Belső reakció elhárító) Csoportfőnökség állománytáblázata. Sajnos az iratokból nem derül ki, hogy mikor lépett érvénybe az állománytáblázat. Cseh, 1999. 89.

¹⁵² ÁBTL 1.11.1. 45–73/3/43/89. Emlékeztető a BM III/III-1 Osztály 1989. június 13-i osztályértekezletéről.

illetve a kémelhárítás foglalkozott.¹⁵³ A második világháborút követően önálló szervként a politikai rendőrségen belüli hírszerzés csak 1950. január 1-jén, a Minisztertanácsnak alárendelt ÁVH keretében jött létre.¹⁵⁴ Ennek keretében az ÁVH I/5-c alosztály feladata volt a Vatikán elleni hírszerzés, az egyházi emigráció tevékenységének felderítése.¹⁵⁵ 1950 szeptemberében a hírszerzés a III. főosztály vezetőjének irányítása alá került, és önálló, Államvédelmi Hírszerző Osztály néven és X/3-as számon működött tovább.¹⁵⁶ A változások kismértékben érintették az alosztályok feladatkörét is. A I/5-c alosztály munkáját a X/3-c alosztály vette át, kivéve az emigrációs vonalat, amely a X/3-d alosztályhoz került.¹⁵⁷ 1951. szeptember 28-án az osztályt a VIII. főosztállyá szervezték át, amely két évig Hírszerző Főosztály néven működött.¹⁵⁸ Ekkoriban kristályosodtak ki azok a szakterületek, amelyek, bár még sokszor átalakították a hírszerzés szervezetét, de lényegében a követendő fő irányvonalakat jelentették. A VIII. főosztály keretein belül a 3. osztály foglalkozott a nyugat-európai és olasz mellett a vatikáni vonalon kitűzött célok megvalósításával. Amikor 1953-ban betagolták az ÁVH-t a BM szervezetébe, a hírszerzés először a II. osztály, majd 1955-től a II. főosztály elnevezést viselte, a BM ÁVH 1956. október 28-ai feloszlataáig. A VIII/3. osztály feladatát kissé módosítva, azaz csak Franciaország és a Vatikán irányába hírszerző tevékenységet a BM II/4. alosztály látta el.¹⁵⁹

A szabadságharc bukását követően a hírszerzést 1957 januárjától a Honvédelmi Minisztérium keretein belül önálló csoportfőnökségi jogkörrel felruházva tervezték újjá szervezni.¹⁶⁰ Azonban 1957 áprilisától, amikor újra megalakították a BM-en belül a politikai nyomozó szerveket, a hírszerzés a II. főosztály 3. osztálya lett.¹⁶¹ Az állambiztonsági iratok alapján a BM II/3-e alosztály feladatköre lehetett az egyházi vonalon történő hírszerzés.¹⁶²

Az állambiztonsági szervek már korábban említett 1962-es átszervezését követően a hírszerzés a III/I. Csoportfőnökség hatáskörébe került,¹⁶³ és annak 3. osztálya látta el az

¹⁵³ A politikai hírszerzés szervezettörténeti változásainak legalaposabb összefoglalója Tóth, 2013. 381–445.

¹⁵⁴ 1950-ig az ÁVO és az ÁVH különböző osztályai foglalkoztak hírszerzéssel. ÁBTL 2.1. XI/4. 53. Javaslat a Hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20.; Gyarmati, 1999. 138.

¹⁵⁵ Tóth, 2013. 388.

¹⁵⁶ ÁBTL 2.8.1. 34/1950.08. ÁVH Állományparancs I.

¹⁵⁷ Tóth, 2013. 389.

¹⁵⁸ Boreczky, 1999. 106.

¹⁵⁹ Tóth, 2013. 398.

¹⁶⁰ ÁBTL 1.6. sz.n./1957. Javaslat a 3. Csoportfőnökség szervezeti felépítésére és feladataira. Palasik, 2013. 61–62.

¹⁶¹ ÁBTL 1.6. 63–1417/1957. Javaslat a II/3. osztály szervezésére; Tóth, 2013. 406.

¹⁶² ÁBTL 3.2.7.. Cs–2/1. 255, 257, 261.

¹⁶³ Cseh, 1999. 79–80.

egyházakkal szembeni hírszerző feladatokat.¹⁶⁴ Az 1960-as években folytak a Magyar Népköztársaság és a Vatikán közötti tárgyalások a vitás kérdések rendezéséről,¹⁶⁵ ami felértékelte a hírszerzés tevékenységét. 1964-től egy rövid időre a BM III/I-4 osztály feladatköre lett az olasz–vatikáni vonalon történő hírszerzés,¹⁶⁶ de az 1966-os átszervezést követően ismét a 3. osztály látta el az egyházi vonalon történő információgyűjtést.¹⁶⁷ A BM III/I-4., a Külföldi Kémelhárítási Szolgálat Osztályának L alosztálya bizonyíthatóan többször is foglalkozott katolikus és protestáns egyházi személyekkel, intézményekkel kapcsolatos hírszerzéssel.¹⁶⁸ 1968-ban újból a BM III/I-4. osztály feladatai közé került a Vatikán és a papi emigráció elleni hírszerzés.¹⁶⁹ Ezen esztendőben egy látványos sikert értek el a magyar hírszerző tisztek. A továbbra is intenzíven zajló magyar–vatikáni tárgyalások keretében a Szentszék külpolitikáját irányító Agostino Casaroli és Luigi Bongianino vatikáni diplomaták közül a „Vezér” fedőnevű akcióban sikerült a bizalmatlanabb Bongianinót háttérbe szorítani, hogy a „szocialista államokkal folytatandó tárgyalások hívének ismert Casaroli” irányvonala erősödhesen meg.¹⁷⁰ Az 1971-es átszervezését követően az Izrael irányába történő információgyűjtés is a BM III/I-4. osztály tevékenységi körébe került.¹⁷¹ Az 1970-es évek a hírszerzés egyházi vonalán egyre inkább a nemzetközi protestáns szervezetek tevékenységének felderítése került előtérbe. Egy 1977-es jelentésből kiderül, hogy a protestáns hírszerzőhálózat útján szerzett információk egy része a szovjet állambiztonsági tisztek asztalán landolt.¹⁷²

Egy újabb feladatköri változást követően 1981-től a BM III/I-3 osztály végezte a Vatikán, a protestáns világszervezetek, emigrációs vallási központok és a cionizmus elleni hírszerzést.¹⁷³ Az 1987-es állománytábla szerint a Nyugat-Európai Osztályon belül az egyházakkal szembeni hírszerzés a III/I-3-c alosztályának volt a feladata, ami a

---

¹⁶⁴ Valószínűleg a Vatikán irányába, emigráns katolikus papokról, intézményekről való a hírszerzés III/I-3-d, a külföldön élő protestáns egyházi személyekről, nemzetközi protestáns szervezetekről a III/I-3-e alosztálya gyűjtött adatokat. ÁBTL 3.1.5. O-14963/8a. 210; ÁBTL 3.1.5. O-13603. 227., Tóth, 2013. 414.

¹⁶⁵ Casaroli, 2001. 123–171.

¹⁶⁶ ÁBTL 1.11.4.. 16–97/1964. A BM III/I. Csoportfőnökség állománytáblázata, 1964. április. 27.

¹⁶⁷ ÁBTL 1.11.4.. 67–1309/1966. Vázlat a III/I. Csoportfőnökség szervezeti felépítésére, 1966. június 2. Valószínűleg a Vatikán irányába a III/I-3-d.; a protestáns egyházi szervezetek felé a III/I-3-j alosztály feladata volt a hírszerzés. ÁBTL 3.2.3... Mt-567/1. 210; ÁBTL 3.1.5. O-13652/2b. 441.

¹⁶⁸ ÁBTL 3.2.7.. Cs-2/9. 7. 15.; ÁBTL 3.1.5. O-13603/1. 481.

¹⁶⁹ ÁBTL 1.11.4.. 67–1077/1968. BM III/I. Csoportfőnökség ügyrendje, 1968. augusztus 5., Tóth, 2013. 423.

¹⁷⁰ ÁBTL 1.11.4.. 67–58/69. Jelentés a BM III/I Csoportfőnökség 1968. évi tevékenységéről.

¹⁷¹ ÁBTL 4.2. 67–121/1972. A BM III/I. Csoportfőnökség ügyrendje, 1972. május 30., Cseh, 1999. 83–84. Vélelmezhetően idetartozhatott a protestáns egyházak irányába folytatott hírszerző tevékenység is. Tóth, 2013. 432.

¹⁷² ÁBTL 1.11.4.. 67– 122–17/1977. Ötéves tervek. Jelentés a hírszerzés 1973–1977. évben végzett munkájáról.

rendszerváltásig nem változott.¹⁷⁴ A csoportfőnökségek közötti kooperációt mutatja egy 1989 januárjában keletkezett, a BM III/III. Csoportfőnökségének az adott évre vonatkozó munkaterve, melyben a Vatikánnal kapcsolatos állambiztonsági munkában szoros együttműködést ígér a BM III/I-3. osztállyal.¹⁷⁵ Azonban az együttműködés ezen formájának a rendszerváltást követően elfogadott 1990. évi X. törvénycikk vetett véget, mivel jogutód nélkül szüntette meg a BM III/III. Csoportfőnökséget.

Források és szakirodalom kérdése

A kémek által megszerzett információk sokszor gyakoroltak jelentős befolyást a történelem különböző eseményeire, de mivel munkájukat titokban végezték, ezért kevés a megbízható forrás, a szakmailag hiteles irodalom tevékenységükről, bármelyik korszakot vizsgáljuk is. Az 1945 utáni politikai rendőrség történetével kapcsolatban a fő forrásbázis az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött pártállami titkosrendőrség több mint négy kilométernyi iratanyaga. A rendszerváltás után az első szabadon választott törvényhozásban a képviselők sokat vitatkoztak azon, hogy mi legyen az állambiztonsági szervek által keletkeztetett dokumentumokkal.¹⁷⁶ A hosszú, kompromisszumokkal záródó parlamenti csatározások eredményeként az országgyűlés elfogadta a közszereplők átvilágítását biztosító 1994. évi XXIII. törvényt, valamint a volt állambiztonsági szervek iratainak őrzésére felállított Történeti Hivatalról szóló 1996. évi LXVII. törvényt.¹⁷⁷ Ezek eredményeképpen 1997-ben megnyitotta kapuit a Történeti Hivatal, amely tevékenységi köréből fakadóan egyrészt az egyéni információs kárpótlás keretében szolgáltatott adatokat az érdeklődő, az elmúlt rendszerben joghátrányt szenvedett állampolgárok számára, másrészt kollektív információs kárpótlásként a múlt megismerését tette lehetővé az iratok tudományos kutatók részére

---

¹⁷³ ÁBTL 1.11.4.. 67–55–16/1982. A BM III/I. Csoportfőnökségen szervezett TÜK oktatás tematikája, 1982. február 16., Tóth, 2013. 434.

¹⁷⁴ ÁBTL 1.11.4.. 4–67–16–444/1/1987. BM III/I Csoportfőnökség állománytáblázata.

¹⁷⁵ ÁBTL 1.11.1. 45–73/3/4/89. A BM III/III. Csoportfőnökség 1989-es esztendőre szóló munkaterve. Mindezt megerősíti egy korábbi, 1988. április 29–én kelt dokumentum, melyben „a Vatikán és más világegyházak elleni hírszerző munka” a III/I–3. osztály feladatai között szerepel. ÁBTL 1.11.1. 45–73/4/1988. Jelentés a BM III. Főcsoportfőnökség központi szerveinek vezetői által 1988. május hónapra tervezett vezetői értekezletekről.

¹⁷⁶ Kőszeg, 1998. 63–79.

¹⁷⁷ 1994. évi XXIII. törvény az egyes fontos tisztségeket betöltő személyek ellenőrzéséről., 1996. évi LXVII. törvény a az egyes fontos tisztségeket betöltő személyek ellenőrzéséről szóló 1994. évi XXIII. törvény módosításáról.

bocsátásával. A 2001-ben szaklevéltárrá minősített intézmény a 2003. évi III. törvénycikkkel – az ekkor megszüntetett Történeti Hivatal jogutódjaként – nevében is levéltárrá vált; az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltáraként (ÁBTL) működik.¹⁷⁸ A Történeti Levéltár a politikai rendőrség által 1944. december 21-étől, vagyis az Ideiglenes Nemzetgyűlés debreceni megalakulásától kezdődően az 1990. február 14-éig tartó időszakban keletkeztetett dokumentumokat őrzi és kezeli, a hatályos jogszabályok alapján.¹⁷⁹ Ezen iratanyag kutatása a pártállami titkosrendőrség működésébe enged bepillantást, de ahogy a Levéltár jelenlegi főigazgatója, Gyarmati György több írásában is kifejtette: *„az egykori állambiztonsági szervek által keletkeztetett anyagok, irategyüttesek öntörvényűsége legalább oly mértékben segítheti a letűnt rendszer belső működésének megismerését, mint amennyire óvatlan megközelítés esetén arra is módot ad, hogy 'a fától ne lássuk az erdőt'. Nyersebben fogalmazva, az iratok egy jelentős része épp annyira informál, mint amilyen mértékben dezinformáló adatokat, megállapításokat is tartalmaz.”*¹⁸⁰ Ebből fakadóan az állambiztonsági szervek tevékenységének feltárásához több más levéltárban, így a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, a megyei levéltárakban, Budapest Főváros Levéltárában, a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltárban, a Nyílt Társadalom Alapítvány Archívumában valamint az Országos Széchényi Könyvtár 1956-os Intézet és Oral History Archívumában fellelhető iratanyagok tanulmányozása is szükséges. Az ÁBTL-ben történő kutatásnál figyelembe kell venni továbbá azt a tényt, hogy az itt őrzött dokumentumok legnagyobb hányada, mintegy nyolcvan százaléka az áldozatokról, vagyis a megfigyeltkekről, a meghurcoltakról szól, és csak a fennmaradó közel húszszázaléknyi forrás az, amely a pártállami politikai rendőrség működésére vonatkozik, amely az intézménytörténeti, archontológiai kutatásokhoz nyújt segítséget.¹⁸¹

Így adódik a kérdés a kutató számára: vajon mire és hogyan lehet ezeket a dokumentumokat használni? A fenn maradt iratok legnagyobb része a titkos nyomozások vagy a vizsgálati eljárások során keletkezett és ezek között is nagy számban található sokszor a pletyka szintjét sem meghaladó ügynöki jelentés, amelyekben az emberek egymás közötti

---

¹⁷⁸ Kónyáné, 2012.

¹⁷⁹ A február 14-ei dátum a nemzetbiztonsági feladatok ellátásának átmeneti szabályozásáról szóló 26/1990. (II. 14.) MT rendelet hatályba lépésének napja. A rendelet meghatározta a nemzetbiztonsági szolgálatok struktúráját, az egyes szolgálatok feladatait. A Történeti Levéltár munkáját a saját 2003/III. törvény valamint a *köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről* szóló 1995. évi LXV. és az *információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról* szóló 2011. évi CXII. törvények alapján végzi.

¹⁸⁰ Gyarmati, 2011b. 40.

¹⁸¹ Gyarmati, 2012.

kommunikációját, kapcsolati rendszerét, véleményüket, terveiket, gondolataikat rögzítették.¹⁸² Így elmondható, hogy a Történeti Levéltárban őrzött iratanyag elsősorban az 1945 és 1989 közötti Magyarország társadalomtörténetének a „szocialista rendszer egyedi társadalmi megélésének mindennapi jellemzőiről szóló” olyan forrásbázisa, amelyben csak a legszigorúbb szakmai szempontok érvényesítésével, forráskritikával lehet kutatni.¹⁸³ Témánk szempontjából leszögezhető, hogy az egyházak tevékenységét – társadalmi beágyazottságuk okán –, fokozott figyelemmel kísérte a politikai rendőrség, így a Történeti Levéltár majd minden állagában található velük kapcsolatos irat.¹⁸⁴

Az pártállami titkosrendőrség történetét kutató szakember számára a levéltári források mellett már több, nyomtatásban is megjelent forrásgyűjtemény áll rendelkezésre, azonban közülük csak kevés tartalmaz az állambiztonság és egyházak témaköréből válogatott iratokat. Igaz ez az 1945 és 1956 közötti korszakra vonatkozóan is. Ezek közül megemlíthető a Balogh Margit által közzétett, a Katolikus Püspöki Kar 1949 és 1965 közötti időszakának tanácskozásairól tudósító dokumentumgyűjtemény, amelyben a kötetek összeállítója számos államvédelmi iratot ad közre.¹⁸⁵ Kahler Frigyes jogtörténész *Történelmi olvasókönyv* címmel, öt kötetes válogatást jelentetett meg a politikai rendőrség egyházakkal, elsősorban a katolikus egyházzal kapcsolatos irataiból. Ezek közül a negyedik kötetben olvashatóak a fenti időszakra vonatkozó források, amelyek igyekeznek képet adni az egyházi személyeknek, csoportoknak az ateista diktatúrával szembeni ellenállásáról, küzdelméről.¹⁸⁶ A Magyar Katolikus Egyház Rákosi-korszakának két emblematikus főpapjáról, Mindszenty József esztergomi érsekről és Grösz József kalocsai érsekről is jelentek meg forrásgyűjteményt közlő kötetek. A *Majd' halálra ítélve* című könyvben olvasható források válogatói, Somorjai Ádám bencés szerzetes és Zinner Tibor jogtörténész Mindszenty élettörténetét mutatják be a róla szóló források tükrében.¹⁸⁷ A politikai rendőrség iratai közül a szerzők a Mindszenty 1948. december 26-ai

---

¹⁸² A Történeti Levéltárban található III/III. Csoportfőnökség hálózati személyeivel kapcsolatos iratanyag a Levéltár összes iratainak mintegy 13 százalékát teszi ki. Bár ez a mennyiség kevésnek tűnik, de a Levéltár állagai közül az ügynökök munkadosszióját tartalmazó állag mennyiségileg a negyedik legtöbb iratanyagot tartalmazó levéltári egység.

¹⁸³ Gyarmati, 2011b. 71.

¹⁸⁴ Vörös, 2009b. Vörös Géza: Egyházak az állambiztonsági dokumentumokban. *Levéltári Szemle*, 59. évfolyam, 2009/3. szám. 20–45.

¹⁸⁵ *A magyar katolikus püspöki kar tanácskozásai 1949–1965 között. Dokumentumok. 1–2. kötet.* Összeállította: Balogh Margit. Budapest–Szeged, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség–Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány–Szeged–csanádi Püspökség, 2008.

¹⁸⁶ Kahler Frigyes: *ÁVH történelmi olvasókönyv 4. Adalékok az egyházüldözés történetéhez 1945–1956.* Budapest, Kairosz Könyvkiadó, 2007.

¹⁸⁷ Somorjai Ádám OSB–Zinner Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez.* Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. A vizsgálati eljárás eredeti iratai az Esztergomi Prímási

letartóztatása után keletkeztetett vizsgálati eljárás iratanyagából válogatták ki a közre adott dokumentumaikat. Szabó Csaba történész a Grösz József 1951-es perét megelőző időszak államvédelmi irataiból válogatott, bemutatva, hogyan dolgoztak a politikai nyomozó és kihallgató tisztek, milyen terveket készítettek a letartóztatásokhoz, a gyanúsítottak kihallgatásához.¹⁸⁸ Az előbb említett főpapokhoz hasonló sorsot mondhatott magáénak Endrédy Vendel ciszterci főapát, aki szintén megjárta az ÁVH börtönét. Endrédyt 1950. október 29-én letartóztatták és 8 hónapi kínvallatás után, a Grösz perben 14 évi szabadságvesztésre ítélték. Cúthné Gyóni Eszter történész a Endrédynek a vizsgálati fogság idején az államvédelmi tisztek utasítására írt feljegyzéseit jelentette meg „*Egy fogoly apát feljegyzései*” címmel.¹⁸⁹ Az államvédelem kihallgató tisztjei a foglyok fizikai bántalmazása, kínzása mellett igyekeztek pszichikai módszereket is alkalmazni a gyanúsítottakkal szemben, így próbálva őket rávenni arra, hogy olyan vallomást tegyenek szóban vagy írásban, amely beleillik kihallgatóik elképzeléseibe. Ennek fennmaradt példája a ciszterci főapáttal íratott feljegyzések sokasága, amelyek érzékeltetik azt a légkört is, amely Rákosi-féle politikai rendőrség kihallgató szobáiban várt a hitükért kiállókra.¹⁹⁰

Jóllehet a fenti korszakra vonatkozóan a politikai rendőrségről kiadott források többsége az egész szervezet felépítéséhez, működési mechanizmusának megismeréséhez nyújt segítséget, de a figyelmes olvasó találhat bennük az egyházakkal foglalkozó részlegek tevékenységének feltárására vonatkozó részinformációkat is. A politikai rendőrség tevékenységét bemutató forrásmunkák nagy részét a Történeti Levéltár, illetve jogelődje, a Történeti Hivatal jelentette meg. 2009-ben *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből* címmel egy olyan forráskiadvány sorozat indult útjára, amely időrendben és a szervezeti változásokat is figyelembe véve ad közre dokumentumokat a politikai rendőrségről. E sorozat első kötete az 1945–1946 között működő politikai rendészeti osztályok, második kötete az 1946-tól 1948-ig fennálló Államvédelmi Osztály irataiba enged betekintést.¹⁹¹ A

Levéltárban találhatóak, a Történeti Levéltárban az eredeti dokumentumokról készült mikrofilmek, valamint a nyílt nyomozati anyagból kiemelt titkos nyomozással gyűjtött iratok vannak.

¹⁸⁸ *A Grösz per előkészítése, 1951.* Szerkesztette, a bevezető tanulmányt írta és a mutatókat összeállította: Szabó Csaba. Budapest, Osiris Könyvkiadó Budapest Főváros Levéltára, 2001.

¹⁸⁹ *Egy fogoly apát feljegyzései. Endrédy Vendel zirci apát feljegyzései az ÁVH börtönében.* Szerkesztette: Cúthné Gyóni Eszter. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 2013.

¹⁹⁰ Hasonló, a protestáns és kiségházaknak az 1945–1956 közötti időszakra vonatkozóan kiadott dokumentum gyűjteményével nem találkozom.

¹⁹¹ *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből. 1. A politikai rendészeti osztályok 1945–1946.* Szerkesztő: Krahulcsán Zsolt–Müller Rolf. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó Kiadó, 2009., *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből. 2. Az Államvédelmi Osztály 1946–1948.* Szerkesztő: Krahulcsán Zsolt–Müller Rolf. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan Kiadó, 2015.

kötetekben található források felvázolják, hogy a kommunista párt – a Magyarországot a világháborút követően megszálló szovjet hadsereg segítségével – miképp jutott döntő szerephez a titkos rendőrség irányításában, hogyan lépett fel az általa ellenségesnek nyilvánított egyházi személyekkel, csoportokkal szemben. A Rákosi-korszak titkos rendőrségének bemutatásához nyújt segítséget a Gyarmati György, Kajári Erzsébet és S. Varga Katalin három kötetes közös kiadványa, mely a BM Kollégiumának 1953 és 1956 közötti irataiból ad gazdag válogatást.¹⁹² A hatalmas dokumentumgyűjteményből kiderül, hogy miként működött a belügyminisztérium szervezeti rendjébe 1953-ban visszaillesztett politikai rendőrség.

A Kádár-korszakra vonatkozóan már több kiadvánnyal találkozhat a téma után érdeklődő olvasó. A már említett Kahler Frigyes jogtörténész által megjelentetett öt kötetes történelmi olvasókönyvek közül háromban is ebből az időszakból származó, a politikai rendőrség egyházakkal, elsősorban a katolikus egyházzal kapcsolatos irataiból található válogatás.¹⁹³ A sorozat időhatára a hatvanas évek végéig tart, és elsősorban az üldöztetést elszenvedő katolikus egyházzal szülő forrásokat tartalmaz, azonban a titkosrendőrség egyházakkal kapcsolatos elhárító osztályának belső életéről, működéséről nem nyújt releváns képet. A 2012-es esztendőben jelent meg Kiss Réka, Soós Viktor Attila és Tabajdi Gábor tanulmányával kísért forráskötet a Fehér Hollók sorozatban *Hogyan üldözzünk egyházakat? Állambiztonsági tankönyv tartótiszteknek* címmel.¹⁹⁴ A könyvben az egyházi elhárítás egy prominens tisztjének, Berényi Istvánnak a belügyi pályára készülő állambiztonsági ismereteket tanuló hallgatók számára írt tankönyve került feldolgozásra. Ezt a kötetet tekinthetjük mérföldkönek is, mert a témában első ízben jelentettek meg az egyházi elhárítás tisztje által a saját beosztottai számára készített oktatókönyvet, amely tehát a politikai nyomozó tisztek szemszögéből mutatja be e két szervezet egymáshoz való viszonyát, a Kádár-kori egyházpolitika állambiztonsági szempontú végrehajtását. A hírszerzés egyházakkal

---

¹⁹² A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956. Összeállította: Kajári Erzsébet. 1. kötet. Az 1953. július 28. és az 1954. június 22. közötti ülések. Budapest, Történeti Hivatal, 2001., 2. kötet. Az 1954. július 13. és az 1955. április 8. és az 1955. április 13. és 1955. december 9. közötti ülések. Budapest, ÁBTL, 2005., 3. kötet. Az 1956. január 18. és 1956. május 4. és az 1956. május 21. és 1956. október 15. közötti ülések. Budapest, ÁBTL, 2006.

¹⁹³ Kahler Frigyes: *III/III-as történelmi olvasókönyv. Adalékok az emberi jogok magyarországi helyzetéhez az 1960-as években : a "vallásszabadság"*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2001., Kahler Frigyes: *III/III-as történelmi olvasókönyv 3. A "CANALE" dosszié : a magyar titkosrendőrség és a II. Vatikáni Zsinat ; Az "Ibolya" dosszié : hiányzó lapok "A magyarországi görögkatolikusok történeté"-ből*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2005., Kahler Frigyes: *II/5-ös történelmi olvasókönyv 5. Adalékok az egyházüldözés történetéhez*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2010.

¹⁹⁴ Kiss Réka–Soós Viktor Attila–Tabajdi Gábor: *Hogyan üldözzünk egyházakat? Állambiztonsági tankönyv tartótiszteknek*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2012.

kapcsolatos tevékenységéről tudósít „*Világosság*” címmel Szabó Csaba és Soós Viktor Attila történészek munkája.¹⁹⁵ A könyv bepillantást enged a hatvanas-hetvenes évek fordulójának egyházpolitikai csatározásaiba. Ekkor az állambiztonság egy rezidentúra¹⁹⁶ létrehozását határozta el az Állami Egyházügyi Hivatalon belül, hogy gyorsabban hozzájutva az őket érdeklő információkhoz, hatékonyabbá tegye saját működését. A kötetbe beválogatott források nem csak a rezidentúra működésébe engednek bepillantást, hanem az akkori egyházpolitika végrehajtóinak egymáshoz való viszonyát, kapcsolatát is föltárják.

Az 1956 utáni korszakra vonatkozóan a protestáns egyházak közül az evangélikus, a kisegyházak közül az adventista jelentetett meg forráskötetet. A Magyarországi Evangélikus Egyház – a hazai egyházak közül elsőként –, 2005-ben állított fel egy, a pártállami időszak történetét feltáró, tudományos kutatókból álló csoportot. E tényfeltáró munka eredményeképp „*Háló*” címmel már két kötet is napvilágot látott, amelyek közül a másodikban található forrásközlés. Itt tanulmányokkal kísért állambiztonsági források olvashatóak az evangélikus egyház vezetőiről, tagjairól, híveiről, illetve hálózati személyként két egyházi vezető tollából.¹⁹⁷ E munka nem csak alapvetés és követendő példa az egyházi múltfeltárásban, hanem egyszersmind az első szembenézés azzal a ténnyel, hogy az egyházak tagjai között a mártírok, és meghurcoltak mellett szintén voltak a rendszerrel különböző okokból együttműködők, sok esetben annak érdekeit kiszolgálók. A kisegyházak közül a már említett adventista közösség jelentett meg hasonló céllal „*Háttér*” címmel kötetet.¹⁹⁸ Ebben az olvasó – hasonlóan az evangélikusok munkájához – szintén egy egyházi vezető által írt ügynöki jelentéseken keresztül nyerhet bepillantást a H.N. (Hetednap) Adventista Egyház 1957 utáni történetébe. A szövegek értelmezésében a kötetben olvasható tanulmányok segítik a téma iránt érdeklődőket. Hasonló munkákkal a református egyház – noha 2011-ben ott is elindult a múltfeltárás –, eddig adós maradt.

A tudományos kutatók munkái mellett említést kell tenni néhány olyan, kevésbé tudományos igényű műről is, amelyeket bár nem a történészek vagy egyháztörténészek írtak, de az általuk közölt források mindenképp érdeklődésre tarthatnak számot. Pallos László közgazdász az 1945 és 1965 közötti évek katolikus politikai szervezkedéseinek bemutatását

---

¹⁹⁵ Szabó Csaba–Soós Viktor Attila: „*Világosság*”. *Az Állami Egyházügyi Hivatal és a hírszerzés tevékenysége a katolikus egyház ellen*. Budapest, Új Ember Kiadó Lénárd Ödön Közhazsnú Alapítvány, 2006.

¹⁹⁶ rezidentúra: állambiztonsági tisztekből vagy a hálózat tagjaiból álló, meghatározott állambiztonsági – operatív – feladatok ellátására felkészített, konspirált szervezeti forma. Vezetője a rezidens. ÁBTL 4.1. A–3036. 165.

¹⁹⁷ *Háló 2. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990. Egyházvezetők 1.* Budapest, Luther Kiadó, 2014.

tűzte céljául a *Reménykeltők* című kötetében.¹⁹⁹ A könyv legnagyobb részét a faximilében közölt források adják, amelyhez bár írt bevezetőt a szerző, de jelezte, hogy a szövegek érdemi elbírálását az olvasókra bízta. Szabó Gyula mezőörsi plébános, a kisközösségi Bokormozgalom tagja a Pápai Magyar Intézet 1945, de hangsúlyosan 1964 utáni történetének adja vázlatát a *Pápai Magyar Intézet mint a magyar hírszerzés előretolt bástyája* címmel megjelent könyvében.²⁰⁰ Szabó célja a katolikus egyház közelmúltjáról megindult párbeszéd folytatása és elmélyítése mellett az volt, hogy megmutassa, hogy a papság tagjai közül azok kaphattak ösztöndíjas lehetőséget a Rómában folytatandó tanulmányokra, akik lojálisak voltak a pártállami diktatúrához, és szoros kapcsolatban álltak az állambiztonsággal.

Az 1945 és 1990 közötti politikai rendőrség létrejöttével, szervezetével, működésével kapcsolatos szakirodalom megismerésekor a kutató a bőség zavarával küzd. Ahogy lehetővé vált az állampárti titkosrendőrség iratainak a megismerése, úgy nőtt azoknak a száma, akik e téma, vagy egy-egy részkérdés feldolgozását tűzték ki célul. A különböző egyetemeken, kutatóintézetekben, levéltárakban dolgozó történészek, levéltárosok közül Baráth Magdolna, Stefano Bottoni, Cseh Gergő Bendegúz, Gyarmati György, Kajári Erzsébet, Kozáry Andrea, Krahulcsán Zsolt, Müller Rolf, Okváth Imre, Palasik Mária, Papp István, Rainer M. János, Révész Béla, Ständeisky Éva, Tabajdi Gábor, Takács Tibor, Tóth Eszter, Ungváry Krisztián, Varga László és Zinner Tibor is hozzájárultak ahhoz, hogy képet alkothassunk a politikai rendőrségnek a pártállami hivatalszervezetben betöltött szerepéről, a vonatkozó időszakban. Más kutatók ugyanezen korszak egyháztörténetének feltárásában vállaltak szerepet, a különböző felekezeteknek az állampárthoz, az Állami Egyházügyi Hivatalhoz és más társadalmi szervezetekhez fűződő kapcsolatait, lehetséges mozgástereit vizsgálták, igyekezve mind a szenvedő, mind az együttműködő egyházi személyeket, csoportokat bemutatni. A történészek, egyháztörténészek közül Balogh Margit, Bandi István, Bánkuti Gábor, Fejérdy András, Kahler Frigyes, Kálmán Peregrin Kiss Réka, Köbel Szilvia, Mirák Katalin, Mózessy Gergely, Rajki Zoltán, Soós Viktor Attila, Szabó Csaba munkásságát említem, akik igyekeztek e nehéz kérdés feltárásakor mindig a szakmaiság talaján maradván, de lehető legtöbb empátiával közelíteni kutatási témájukhoz.

---

¹⁹⁸ „Háttér”. *Állambiztonsági dokumentumok a H. N. Adventista Egyház magyarországi történetéből*. Budapest, Spalding Alapítvány, 2012.

¹⁹⁹ *Reménykeltők. Az 1945 utáni „illegális” katolikus politikai szervezkedések. Írták: A Belügyminisztérium és ügynökei*. Összeállította: Pallos László. Budapest, Püski Kiadó, 2007.

²⁰⁰ Szabó Gyula: *A Pápai Magyar Intézet mint a magyar hírszerzés előretolt bástyája (1963–1989)*. Budapest, Püski Kiadó, 2011.

A politikai rendőrség egyházi elhárításának tevékenységével, felhasznált módszerekkel és eszközeikkel, ezeknek speciálisan az egyházakkal kapcsolatos felhasználásának bemutatásával csak kevesen foglalkoztak. Itt kell megemlítenem a 2009-ben alakult „Fehér Hollók” munkacsoportot, amelynek tagjai jelenkortörténettel foglalkozó történészek, levéltárosok és szociológusok. A munkacsoport célja, hogy a kommunista rendszerben működő titkosszolgálatnak az egyházpolitika végrehajtásában betöltött szerepét vizsgálja, így több úttörő jellegű publikációt jegyeznek. A munkacsoport tagjai közül Mirák Katalin az Evangélikus Tényfeltáró Bizottság vezetőjeként is több tanulmányban foglalkozott az evangélikus egyház és állambiztonság témakörével.²⁰¹ A református egyház pártállami keretek közötti lehetőségeivel Kiss Réka foglalkozott.²⁰² Tabajdi Gábor a kereszténydemokrácia történetére vonatkozó kutatásai mellett, az egyházi elhárítás tisztjeit és parancsnokait igyekezett összegyűjteni, bemutatva munkájukat, szakmai előmenetelüket, képzettségüket, életpályájukat.²⁰³ Soós Viktor Attila elsősorban az Állami Egyházügyi Hivatal és az állambiztonság kapcsolatát kutatja arra fókuszálva, hogy e két szervezet hogyan működött együtt, vagy akadályozta egymást az aktuális egyházpolitikai verдикtek végrehajtásában.²⁰⁴ Kiss Réka, Soós Viktor Attila és Tabajdi Gábor közös munkája volt a már korábban említett, az egyházi elhárítás egyik vezetője által írt tankönyv megjelentetése.²⁰⁵ A munkacsoport tagja volt Czene-Polgár Viktória, aki két olyan politikai nyomozó életét mutatta be, akik tevékenységükkel nagyban befolyásolták Mindszenty József esztergomi érsek

²⁰¹ Mirák Katalin: Színe és visszája. Kádár-korszak–állambiztonság–egyházak. In *Háló 2. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990.* Szerk.: Mirák Katalin. Budapest, Luther Kiadó, 2014. 61–210., Mirák Katalin: Az „ideális tartótiszt”. In *Egyházüldözés, egyházüldözők a Kádár-korszakban.* Szerk.: Soós Viktor Attila, Szabó Csaba, Szigeti László. Budapest, Luther Kiadó–Szent István Társulat, 2010. 170–194., Mirák Katalin: Tükör nélkül, homályosan... Történeti dilemmák az ügynökkérdés körül. *Keresztény Igazság.* 2005. ősz. (Új folyam 67. sz.) 27–38.

²⁰² Kiss Réka: A „református reakció” az állambiztonsági iratokban (1956–1967). In *Hagyomány, közösség, művelődés. Tanulmányok a hatvanéves Kósa László tiszteletére.* Szerkesztették: Ablonczy Balázs–ifj. Bertényi Iván–Kiss Réka–Hatos Pál. Budapest, BIP Kiadó, 2002. 222–248., Kiss Réka: Az egyházpolitika és a református egyház a forradalmat követő évtized egyházi pereinek tükrében. In: *Egyházüldözés, egyházüldözők a Kádár-korszakban.* Szerk.: Soós Viktor Attila, Szabó Csaba, Szigeti László. Budapest, Luther Kiadó–Szent István Társulat, 2010. 289–305.

²⁰³ Tabajdi Gábor: A III/III. Csoportfőnökség egyházi elhárító tisztjei a Kádár-korszakban. *Egyháztörténeti Szemle*, 2009. 10. évfolyam. 3. szám. 103–114., Tabajdi Gábor: Az egyházi elhárítás irányítói (1956–1990). In *Egyházüldözés, egyházüldözők a Kádár-korszakban.* Szerk.: Soós Viktor Attila, Szabó Csaba, Szigeti László. Budapest, Luther Kiadó–Szent István Társulat, 2010. 117–137., Tabajdi Gábor: Kereszténydemokrácia a politikai rendőrség célkeresztjében. In: *Bűvőpatakok. A jobboldal és az állambiztonság 1945–1989.* Szerkesztette: Ungváry Krisztián. Budapest, 1956-os Intézet Alapítvány – Jaffa Kiadó, 2013. 183–220.

²⁰⁴ Soós Viktor Attila: Az Állami Egyházügyi Hivatal és a Belügyminisztérium kapcsolatrendszere 1956 után, a hatvanas évek végéig. In *Egyházüldözés, egyházüldözők a Kádár-korszakban.* Szerk.: Soós Viktor Attila, Szabó Csaba, Szigeti László. Budapest, Luther Kiadó–Szent István Társulat, 2010. 220–241.

²⁰⁵ Kiss Réka–Soós Viktor Attila–Tabajdi Gábor: *Hogyan üldözzünk egyházakat? Állambiztonsági tankönyv tartótiszteknek.* Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2012.

fogságban illetve az emigrációban eltöltött éveit.²⁰⁶ Szabó Csaba részben a korszak egyházpolitikáját, annak változásait kutatta, annak figyelembe vételével, hogy ebben milyen szerepe lehetett az állambiztonságnak.²⁰⁷ A fenti kutatókon túl még sokan mások jelentkeztek tanulmányokkal az állambiztonság és egyházak témakörében, közülük a terjedelmi korlátok miatt csak néhányat említek meg. A jezsuiták megpróbáltatásait vette górcső alá Bánkuti Gábor,²⁰⁸ az első Regnum-perrel kapcsolatos vizsgálati eljárást Fejérdy András írta le,²⁰⁹ a Pápai Magyar Intézet 1964-es magyar állam által történő átvételének állambiztonsági hátterét Bandi István mutatta be.²¹⁰ A politikai rendőrségnek a kisegyházak életére, működésére gyakorolt befolyását mutatták be Köbel Szilvia, Rajki Zoltán és Holló Péter tanulmányai.²¹¹

Az állambiztonság és egyházak témakörében szólnunk kell egy jelentős, sokszor közéleti és szakmai viharokat kavarázó témáról, az ügynökkérdés narrációiról és interpretációiról. Több kutató és tudományos konferencia foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy mennyiben relevánsak az ügynöki jelentésekben olvasható adatok a történetírás számára, mire használhatóak, fontos kérdés-e az ügynök személye vagy sem, milyen szerepe volt az egypártrendszernek és politikai rendőrségének működtetésében.²¹² Ezen érzékeny kérdéssel többen foglalkoztak az egyházi személyek ügynöki múltjának bemutatása kapcsán. Soós Viktor Attila és Szabó Csaba két katolikus, míg Ittész Ádám és Kertész Botond két

---

²⁰⁶ Czene–Polgár Viktória: Mindszenty és őrzői – két tiszt az állambiztonság szolgálatában. *Egyházüldözés, egyházüldözők a Kádár-korszakban*. Szerk.: Soós Viktor Attila, Szabó Csaba, Szigeti László. Budapest, Luther Kiadó–Szent István Társulat, 2010. 160–169.

²⁰⁷ Szabó Csaba: A „Világosság” fedőnevű belső rezidentúra az Állami Egyházügyi Hivatalban. In „Világosság”. *Az Állami Egyházügyi Hivatal és a hírszerzés tevékenysége a katolikus egyház ellen*. Szerkesztették: Szabó Csaba – Soós Viktor Attila. Új Ember Kiadó – Lénárd Ödön Közhazsnú Alapítvány, Budapest, 2006. 17–72.

²⁰⁸ Bánkuti Gábor: A túlélés alternatívái. A Jezsuita Rend és az ÁVH 1953–1956. In *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989*. Szerkesztették: Bánkuti Gábor, Gyarmati György. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L’Harmattan Kiadó, 2010. 81–112.

²⁰⁹ Fejérdy András: Titkos püspök szentelés(ek) Magyarországon 1960 őszén. Az első Regnum-per helye a magyar egyházpolitikában és a szentszéki Ostpolitikban. In *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989*. Szerk. Bánkuti Gábor, Gyarmati György. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L’Harmattan Kiadó, 2010. 129–156.

²¹⁰ Bandi István: Adalékok a Pápai Magyar Intézet történetéhez állambiztonsági módszertani megközelítésben. In *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989*. Szerk. Bánkuti Gábor, Gyarmati György. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L’Harmattan Kiadó, 2010. 189–205.

²¹¹ Holló Péter: Kisegyház-politika Magyarországon az 1970-es években. In *Szabadegyházak, vallási kisebbségek és diktatúrák Európában a 20. században*. Szerkesztette: Daniel Heinz–Rajki Zoltán–Simon Ervin. Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 2013. 119–135., Köbel Szilvia: A magyarországi H.N. Adventista Egyház és az állambiztonság kapcsolata. In „Háttér”. *Állambiztonsági dokumentumok a H. N. Adventista Egyház magyarországi történetéből*. Budapest, Spalding Alapítvány, 2012. 31–56., Rajki Zoltán: Szabadegyházak története Magyarországon 1945–1989. In Rajki Zoltán Szigeti Jenő: *Szabadegyházak Magyarországon 1989–ig*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 2012. 212–385.

²¹² E kérdéssel legutóbb 2012-ben „Kollaboráció és az ügynökkérdés tudományos kutatása” címmel megtartott tudományos konferencia előadói foglalkoztak. A konferencián elhangzott előadások kiegészülve néhány, a témával kapcsolatos tanulmánnyal, önálló kötetben is megjelentek. *Az ügynök arcai. Mindennapi kollaboráció és ügynökkérdés*. Szerkesztette: Horváth Sándor. Budapest, Libri Kiadó, 2014.

evangélikus egyházvezető hálózati tevékenységének tudományos igényű feldolgozására vállalkozott.²¹³ Tomka Ferenc katolikus lelkipásztor, teológus, a Katolikus Egyházat ért ügynökvádakra reagálva írt könyvet a kommunista üldöztetésről és az ügynökkérdésről. A második világháború végétől a rendszerváltásig tartó korszakot felölelő, nagyszabású vállalkozás azonban nem váltja be a cím alapján hozzáfűzött reményeket, mert bár az egyház mártírológiája megjelenik a műben, de az ígért ügynökkérdés tárgyalása rendkívül hiányos, szakmailag több ponton téves adatokat, következtetéseket tartalmaz.²¹⁴ Ungváry Krisztián történész a Kádár-korszak egyházi vezetésének a megtöretéséről írt tanulmányt, nagy teret szentelve a kollaboráció kérdésének. Azonban tanulmányának értékét – hasonlóan Tomka művéhez –, nagyban csökkenti a hálózati személyek beazonosításánál elkövetett pontatlanság.²¹⁵ A református egyház érintettségét, a múlttal való szembenézés szükségességét Kósa László történész vetette fel.²¹⁶ Az írását gondolatébresztő, vitaindítónak szánó szerző a Történeti Levéltárban folytatott kutatásai során feltárt ügynöknevek listáját adta közre, hogy elindítson e kérdésben egy tudományos igényű műtfeltárást. A katolikus és a protestáns felekezetekben foglalkoztatott ügynökök sorsáról írt több cikket Majsai Tamás történész, teológus, aki a különböző ügynökök személyének feloldásán túl, szintén a témával kapcsolatos tényfeltárás hiányt próbálta csökkenteni.²¹⁷ Majsai munkái azonban több esetben – általa is felvállaltan – nem lépik át az ügynökkataszter szintjét.²¹⁸

²¹³ Soós Viktor Attila: Ügynök történet két tükörben. „Mátrai” fedőnevű ügynök portréja saját szemszögéből és az állambiztonsági szervek fennmaradt iratai alapján. In *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989.* Szerkesztették: Bánkuti Gábor, Gyarmati György. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 2010. 157–188., Szabó Csaba: "Nyíri" és "Keleti" – Keresztes. Adalékok a görög katolikusok 20. századi történetéhez. *Egyháztörténeti Szemle*, 8. évfolyam. 2007. 1.szám. <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/szabocsaba-nyiri.htm> (utolsó letöltés dátuma: 2015. április 10.), Ittész Ádám: Ottlyk Ernő állambiztonsági tevékenysége. In *Háló 2. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990.* Szerk.: Mirák Katalin. Budapest, Luther Kiadó, 2014. 436–523., Kertész Botond: Káldy Zoltán állambiztonsági tevékenysége. In *Háló 2. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990.* Szerk.: Mirák Katalin. Budapest, Luther Kiadó, 2014. 218–280.

²¹⁴ Tomka Ferenc: *Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügynökkérdés.* Budapest, Szent István Társulat, 2005.

²¹⁵ Ungváry Krisztián: A katolikus egyházi hierarchia megtörése a Kádár-korszakban. In Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990.* Budapest, Corvina Kiadó – 1956-os Intézet, 2008. 285–311. Ungváry tévesen azonosítja például Kovács Sándor szombathelyi püspököt „Kaszás” fedőnévvel. Ezt a nevet az állambiztonság a főpap megfigyelésekor használta a jelentésekben, hogy így a megfigyelt célszemély személyazonossága ne legyen feloldható.

²¹⁶ Kósa László: Az állambiztonsági szervezet hálózata a református egyházban a diktatúra idején. *Théma*, XII. évfolyam. 2010/1–2. 1–46.

²¹⁷ Majsai Tamás: Harminc éven át állambiztonsági ügynökök álltak a magyar református egyház élén. *Mozgó világ*, 32. évfolyam. 2006/4. szám. <http://epa.oszk.hu/01300/01326/00074/11majsai.htm> (utolsó letöltés dátuma: 2015. április 12.), Majsai Tamás: „Ismereteimet soha, senkinek nem fedhetem fel”. Papi ügynökök a Vatikán előszobáiban – I. rész. *Beszélő*, 12. évfolyam. 2007/12. szám.

E fenti rövid áttekintésből is kiderül, hogy a ma már elérhető, főként a Történeti Levéltárban található, primer források mellett milyen sok tudományos, tudományos igényű ismeretterjesztő munka született, amelyek több-kevesebb sikerrel igyekeznek segíteni a politikai rendőrség és annak egyházakkal kapcsolatos tevékenységének története iránt érdeklődő olvasók eligazodását e kérdésben.

Összefoglalás, a disszertációban található tanulmányok bemutatása

A politikai rendőrség működése során keletkeztetett iratok megismerésekor óhatatlanul felmerül a kutatóban a kérdés, hogyan és miképp lehetséges ezen források használata a történetírásban? Timothy Garton Ash angol történész, aki sokat foglalkozott a közép-kelet-európai országok rendszerváltásával, politikai és társadalmi átalakulásával, többek között erre a kérdésre kereste a választ. Szerinte *„a titkosrendőrség aktáit több elővigyázatossággal kell olvasni, mint mondjuk a konyhakertészek egyesületi ülésének jegyzőkönyvét. De nem igaz, hogy ezek az akták használhatatlanok, hogy ezek alapján nem lehet történelmet kutatni. Ellenkezőleg. Mindazok alapján, amit a mai napig olvastam, a Stasi-aktáknak igen fontos forrásértékük van. A jelenkori történelemírás számára mindig fontos gondossággal, óvatossággal, helyes empátikus képességgel, és amikor lehetséges, az érintett kortanúk megkérdezésével, e források alapján megbízható, jó és fontos kortörténelmet lehet írni.”*²¹⁹ Hasonló álláspontot képvisel e kérdésben az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának főigazgatója. Gyarmati György szerint – bár különleges módon gyűjtött információk találhatóak ezekben a dokumentumokban –, mégis semmivel sem többek, semmiben sem különböznek *„a korszak más típusú, más helyütt keletkezett iratainak forrásértékétől’*. *Nem különbözik számottevően, ha valóban a történészcéh konvenciói szerint*

<http://beszelo.c3.hu/cikkek/%E2%80%9EIsmereteimet-soha-senkinék-nem-fedhetem-fel%E2%80%9D> (utolsó letöltés dátuma: 2015. április 14.), E cikk folytatásaként ugyanezen a címen még másik három tanulmány látott napvilágot a Beszélő című folyóiratban 2008 folyamán.

²¹⁸ Majsai Tamás: Ügynökök az egyházakban – II. rész: „Teljes mértékben lekompromittálta magát”. *Magyar Narancs*, 2005. március 10. <http://www.majsaitamas.uni.hu/keret.cgi?/publikaciok.htm> (utolsó letöltés dátuma: 2015. április 14.), Majsai Tamás: Ügynökök az egyházakban – III. rész: „A haladó tábor egysége érdekében”. *Magyar Narancs*, 2005. március 17. <http://www.majsaitamas.uni.hu/keret.cgi?/publikaciok.htm> (utolsó letöltés dátuma: 2015. április 14.), Majsai Tamás: Ügynökök az egyházakban – IV. rész: „Őszinte, odaadó munkájáért”. *Magyar Narancs*, 2005. március 24. <http://www.majsaitamas.uni.hu/keret.cgi?/publikaciok.htm> (utolsó letöltés dátuma: 2015. április 14.)

²¹⁹ Ash, 2000. 45.

*kívánjuk hasznosítani: megkerülhetetlen forráskritikával, további releváns dokumentumokkal összevetve, ugyanazon nélkülözhetetlen mérlegeléssel élve, ami minden más korszak fennmaradt forrásaival szemben evidencia. [...] Nyers általánosítással mondható, hogy legfeljebb különböző előjellel korrigálandó a párt, az állami és a társadalminak nevezett fél-állami (szakszervezetek, Hazafias Népfront) intézmények forrásaiban tükröződő pozitív 'felülírtság', mint az állambiztonsági iratokban megjelenő ellenségkeresés negatív túldimenzionálása. De bármelyik esetben találkozhatunk publicisztikus túlzással élve 'még az ellenkezője sem igaz' megállapításokkal. Ilyen értelemben adódik a konklúzió, hogy nem különbözik sokban az állambiztonsági iratok történeti értéke más szféra irataitól. A funkcionális másságból ered a tendenciózusan negatív megközelítés, s ennek figyelembe vételével mérlegelendő az adat, az információ.'*²²⁰

Kutatásaimban igyekeztem ezeket a szakmai előírásokat maradéktalanul betartani, egy-egy információt minél több oldalról megvizsgálni, hogy kiderüljön, mennyire állja meg a helyét az adott környezetében, tartalmazza-e a valóságot vagy csak a titkosszolgálatok dezinformációs eszköztárának egy újabb elemére sikerült rátalálnom. A kutatások nehézségét mindezekén túl az is adta, hogy a szövegek olvasásakor meg kellett tanulnom feloldani azokat az állambiztonsági szakkifejezéseket, amelyek a hétköznapi nyelvben nem találhatóak vagy mást jelentenek.²²¹ További problémaként jelentkezett, hogy a pártállami titkosrendőrség iratai többször estek áldozatául politikai jellegű megsemmisítésnek (pl. 1956 idején, vagy a rendszerváltáskor), ami jóvátehetetlen károkat okozott mind a szervezet működésének felderítésében, mind az adott egyedi ügy szálainak felgöngyölésében.²²² Az egyházakkal kapcsolatos kutatásoknál sokszor abba a problémába ütköztem, hogy ugyan számos egyházi objektumról szóló irat léte bizonyított volt, de az állambiztonság zúzógépei, égetőkemencéi örökre eltüntették ezeket. Így például a Magyar Bencés Rend 1945 utáni történetére vonatkozó

---

²²⁰ Gyarmati, 2011b. 46–47.

²²¹ E nehézséget csak néhány példával támasztanám alá: *egyérintéses találkozó*, *elaltatás*, *fátyolozás*, *legenda*, *operatív erők*. Ezen kifejezések tartalma az Állambiztonsági Értelmező Kéziszótár ismeretében válik érthetővé. *egyérintéses találkozó*: anyagátadás szóbeli kapcsolatfelvétel nélkül. A személyes megjelenés kölcsönös ellenőrzése után történik az anyag leadása, illetve felvétele; nyitott ablakú gépkocsiba menet közben, nyilvános hely mellékhelyiségében stb., *elaltatás*: a hosszabb ideig tartó, nyílt – demonstratív – operatív figyelestről való áttérés a konspirált operatív figyelésre. Ezáltal az ellenséges tevékenységet kifejtő személy úgy véli, hogy figyelése megszűnt, és ez tompítja éberségét, fokozza magabiztosságát. *fátyolozás*: az operatív úton megszerzett adat, információ, dokumentum stb. érdemi felhasználását lehetővé tevő legalizálási eljárás. A forrást, a megszerzés és a továbbítás módját ennek során kell felismerhetetlenné tenni. *operatív erők*: az állambiztonsági feladatok titkos, leplezett és nyílt végrehajtására rendelkezésre álló vagy számításba vehető állomány. – Ezek: hivatásos állomány, tartalékállomány, nyugállomány, társadalmi erők és hálózaton kívüli kapcsolatok. ÁBTL 4.1. ÁBTL 4.1. A–3036. A szótár az interneten is elérhető: <http://osaarchivum.org/files/fa/357/szotar.CEwin.htm> (utolsó letöltés dátuma: 2015. április 14.)

²²² Baráth, 2004. 255–279.

egyik legfontosabb dokumentumgyűjtemény valószínűleg az a hat kötetes objektumdosszié sorozat lehetne, amelyet a Győr-Sopron megyei Rendőr-főkapitányság állambiztonsági tisztjei vezettek „*Pannonhalmi Szent Benedek Rend ellenséges tagjai*” elnevezéssel.²²³ Azonban az állambiztonsági tisztek 1989. november 17-én azt jelentették a budapesti központnak, hogy a „10-350/72. számú Szabályzat 20. pontjában foglalt ellenőrzési feladatokat végrehajtottuk, a 22-OD-11119. számú 'Pannonhalmi Szent Benedek Rend ellenséges tagjai' elnevezésű objektum dosszié I.-VI. köteteiben keletkezett anyagokat, a mellékelt tartalomjegyzékek felsorolásai szerint a TÜK. [titkos ügykezelés – VG] szabályainak megfelelően megsemmisítettük”.²²⁴ Ugyanerre a sorsa jutottak az ezen dosszié mellékletekén kezelt, Somorjai Árpád bencés szerzetessel foglalkozó iratok is.²²⁵ Így a Bencés Rendre vonatkozó, a pártállam politikai rendőrsége által gyűjtött adatok, csak más, szintén a Történeti Levéltárban őrzött források segítségével rekonstruálhatóak.

A disszertációmban szereplő kilenc tanulmány a politikai rendőrség egyházakkal szembeni elhárítást végző szervezeti egységének a történetét, vezetőinek életpályáját, módszereik és eszközeik leírását valamint ezek felhasználásnak bemutatását célzó esettanulmányokat tartalmazza, amelyekben a következő kérdésekre kerestem válaszokat. Vajon milyen politikai háttérben jött létre a politikai rendőrség, mi indokolta, hogy külön részleget szervezzenek az egyházak megfigyelésére? Hol helyezkedett el az egyházi elhárítás a politikai rendőrség szervezetén belül, milyen változásokon ment keresztül, hogyan változott feladatköre? Kik irányították és milyen direktívák alapján az ott folyó munkát? Milyen belügyi normák szabályozták az alkalmazható eszközök táráát? Volt-e különbség az 1956 előtti és utáni korszakban végrehajtandó célokban és a hozzá használt módszerekben, eszközökben, változott-e a célszemélyek köre, ha igen akkor miért? A válaszkeresés során a határokat többször kellett kiszélesítenem, hiszen a pártállam politikájának változásai jól nyomon követhetőek az egyházpolitikai irányvonal módosulásaiban, amelyek sokszor visszahatottak a politikai rendőrség tevékenységére. Kutatásaim előre haladtával, e fenti kérdésekre adandó válaszok keresése közben merült fel előttem annak problémája, hogy hiányoznak azok az alapinformációk, tanulmányok, amelyek eligazítottak volna az állambiztonság és az egyházak viszonyát tekintve; a politikai rendőrségnek e szervezeti egységével, a vezetőivel, az itt szolgálatot teljesítő tisztekkel, az általuk használt módszerekkel kapcsolatban. Ezért kutatásaim fő iránya kezdetben ezekre a feltérképezendő kérdésekre fókuszált, amellet hogy

²²³ ÁBTL 1.12.4. Győr-Sopron III. Selejtezési jegyzőkönyv, 1989. november 17.

²²⁴ ÁBTL 1.12.4. Győr-Sopron III. Selejtezési jegyzőkönyv, 1989. november 17.

igyekeztem minél több, az egyházakkal kapcsolatos dokumentumot megismerni. Mindezek egyre nyilvánvalóbbá tették számomra, hogy fontos lenne megtudni, mely levéltári anyagok őriznek információkat az egyházakkal kapcsolatban.

A kutatás útján Gyarmati Györgytől, a Történeti Levéltár főigazgatójától 2009-ben kapott felkérés indította el, amelyben jelezte, hogy szeretné, ha az általam addig megismert források alapján ismertetőt írnék a témakörben. Tanulmányomban igyekeztem bemutatni, hogy az egyházak a politikai rendőrség által mindvégig az egyik leginkább kitüntetett figyelemmel követett intézményei, tagjai pedig szinte minden más társadalmi rétegnél jobban ellenőrzött „célszemélyei” voltak, részben az ideológiai ellentétek, részben a társadalmi támogatottságuk miatt. A Rákosi- és a Kádár-korszak ugyan eltérő módon közelített feléjük, de még az utolsó negyedszázadban is szorosan szemmel tartották az immár együttműködésre szorított egyházakat, különösen azok meghatározó személyiségeit, valamint az elsősorban a katolikus egyházon belül jelentkező – főleg generációs törésvonalak mentén szerveződő – fiatalabb belső egyházi ellenzéket. A pártállam uralmának évtizedeiből jelentős mennyiségű egyházi vonatkozású irat maradt fenn. Az államvédelem/állambiztonság és egyházak történetéhez tartozó releváns források bemutatásával – a nagyobb levéltári egységektől, a fondoktól egészen az egyes, fontosabb jelentőségű dossziékig – érzékeltetni próbáltam, hogy a Történeti Levéltár szinte minden egyes levéltári egységében fellelhetőek ilyen témájú iratok. Bár már több mint öt év telt el az írásom megjelenése óta, de a Történeti Levéltár levéltári rendszerének leírása most is helytálló. Mivel azóta jelentősen előre haladt a levéltári iratanyagok feldolgozása, illetve történetek iratbeszállítások az intézménybe, ezért a szöveg frissítése mindenképp új ismeretekkel gazdagíthatná a téma iránt érdeklődőket.²²⁶

E kérdéshez kapcsolódóan, a feldolgozott források alapján térképeztem fel az iratkeletkeztető szerv, az egyházi elhárítás szervezetét, mivel ebben a témakörben mindeddig nem született tanulmány, és az iratok keletkezéstörténetéhez, illetve későbbi felhasználásukkor fontos tudni, hogy mikor, milyen néven, milyen jelöléssel ellátott szervezeti egységek végezték ezt a munkát, mivel csak így válnak beazonosíthatóvá a források készítői. Ezen szempontok miatt éreztem szükségét annak, hogy a hiányt pótoljam. Tanulmányom azonban a 2009-es megjelenése óta, az újabb adatok tükrében néhány pontján kiegészítésre, pontosításra szorul, de még így is segítség az e témakörben kutatók számára.

---

²²⁵ ÁBTL 1.12.4. Győr–Sopron III. Selejtezési jegyzőkönyv, 1989. november 14.

²²⁶ E pontosítások és új adatok figyelembe vételével írtam meg a Bencés Renddel kapcsolatos állambiztonsági források bemutatását 2013-ban. Vörös, 2013c. 93–131.

A három nagy történelmi egyház, a katolikus, az evangélikus és a református támogatásával a Fehér Hollók kutatócsoport 2010-ben *Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár-korszakban* címmel szervezett konferenciát. A kutatócsoport tagjaként nem csak a szervezésben illetve az ehhez köthető kiállítás kivitelezésében vállaltam szerepet, hanem az abban az időszakban épp a közfigyelem fókuszában lévő ügynökügyek kapcsán az egyházakban foglalkoztatott hálózati személyek szerepéről tartottam előadást, amely később, bővebb szövegvariációval megjelent a konferencia tanulmánykötetében. Előadásomban igyekeztem bemutatni, hogy mit értünk hálózati személy fogalmán, hogyan szabályozták a belügyi normák a hálózati személy szerepét az információszerzésben, milyen típusait különböztetjük meg, hogyan és milyen szempontok alapján zajlott a kiválasztásuk, beszerzésük, és a velük való kapcsolattartás. Igyekeztem statisztikai adatokkal érzékeltetni, hogy a Rákosi-korszak mennyiségi, mindenről és mindenkiről információval rendelkezni akaró elképzelése helyett, a kádári szocializmusban inkább a kvalifikált, jó kapcsolatteremtő képességekkel, perspektívájában az egyházi vezetés közelébe tartó személyek kaptak szerepet, de számarányuk – akár az egyházi társadalom egészén belül, akár a teljes ügynöki hálózati létszámon belül –, meglepően alacsony volt: nem érte el a tíz százalékot. Azonban az egyházi vezetők között – felekezettől függetlenül – jóval magasabb volt az állambiztonsággal együttműködők létszáma. Mind az előadásomban, mind a tanulmányomban nagy teret szenteltem annak a kérdésnek, hogy milyen célcsoportok megfigyelését tartották fontosnak, hová igyekeztek ügynököket beépíteni, akár a hazai, akár a nemzetközi egyházi élet területén.

Az egyházakban foglalkoztatott ügynökhálózat egy speciális kérdésével foglalkozott a Történeti Levéltár internetes folyóiratában, a *Betekintőben* megjelent cikkem. 1956-os forradalom időszakában az Államvédelmi Hatóság felszámolásával együtt járt az ügynöki hálózat megszüntetése is. E sokszor kaotikus időszakban, a fegyverek árnyékában jelentős mennyiségű államvédelmi irat semmisült meg, tűnt el, vagy lett nyilvánossá a felkelők kezébe kerülve. Tanulmányomban a forradalom és szabadságharc leverését követően újjászervezett politikai rendőrségnek a szétesett ügynöki hálózat újjáélesztésére tett lépéseit mutatom be, azt, hogy milyen nehézségekkel kellett szembe nézniük e munkában, hogyan tudták újra rávenni a politikai rendőrség kezéből kiszabadult hálózati személyeket az újbóli együttműködésre, és milyen területeket jelöltek meg az ügynöki beszervezések lehetséges céljaként.

Kutatásom során igyekeztem az ügynökök segítségével történő adatgyűjtésen kívül a kommunista titkosrendőrség információszerző technikáinak és módszereinek teljességét kideríteni, és azok működését példákon keresztül bemutatni. E témakörrel először 2011-ben, a

veszprémi Pannon Egyetem Antropológia és Etika Tanszéke és a Kisegyház-kutató Egyesület *Szabadegyházak, vallási kisebbségek és a diktatúrák Európában a 20. században* címmel tartott konferenciáján volt lehetőségem előadni. Az itt elhangzott szöveg, amely megjelent a konferenciakötetben is, 2013-ban néhány újabb adalékkal kibővítve megjelent a Magyar Levéltárosok Egyesülete, az Önkormányzati Levéltárak Tanácsa és a Magyar Országos Levéltár közös gondozású szakfolyóiratában, *Levéltári Szemlében* is. Dolgozatomban bemutattam, hogy a kommunista diktatúra az ellenségeivel szemben mindig határozottan lépett fel, de mégis markáns különbség mutatható ki a Rákosi Mátyás, illetve a Kádár János nevével jelzett rendszer működésében. A Rákosi-korszakban a totalitarizmus jegyében a fizikai megsemmisítést és a megfélemlítést helyezte előtérbe (kivégzések, internáló táborok stb.), az államvédelem sok esetben még saját korának törvényeit is figyelmen kívül hagyva, azt lábbal tiporva igyekezett a pártvezetés utasításait végrehajtani.²²⁷ Ezzel szemben a Kádár János vezette MSZMP – tanulva az 1956-os eseményekből –, a rövid ideig tartó megtorlást követően széles népfront politikát hirdetett, amely szerint, „aki nincs ellenünk, az velünk van”.²²⁸ Mindez hatással volt a pártállami titkosrendőrség munkájára is. Kádárék az állambiztonsági munkában a hangsúlyt – a társadalom nagy többségét egyesíteni kívánó népfront politika jegyében –, a korabeli jogszabályok által büntetendő tevékenységek rendőri felderítését követő letartóztatások helyett, az operatív megelőző intézkedésekre helyezték.²²⁹ Vagyis az államellenes politikai bűncselekményekkel szemben történő fellépésre, amely elsősorban a korabeli jogszabályok által büntetendő, vagy bár jogszabályba nem ütköző, de a fennálló politikai rendszerrel szemben ellenségesnek minősített tevékenység végrehajtásának megelőzése, akadályozása, korlátozása és megszakítása volt. Ezeket az intézkedéseket – kivételes esetektől eltekintve –, csak akkor használhatták, ha a bűncselekmény még nem valósult meg, és annak megakadályozása megelőző intézkedésekkel lehetségesnek tűnt. Tanulmányomban bemutattam azokat az eszközöket, módszereket, amelyek segítségével igyekeztek a politikai nyomozók az ügynököktől kapott információkat megerősíteni, cáfolni esetleg kiegészíteni, illetve, ha a nyomozás ideje alatt nem állt rendelkezésükre ügynökség, akkor csak ezen a módon juthattak a keresett adatokhoz. Bár dolgozatomban sikerült az államvédelem/állambiztonság információszerző repertoárjának egészét felvázolnom, de a

---

²²⁷ Gyarmati, 2011a. 249–277.

²²⁸ Balogh, 1997. 393.

²²⁹ ÁBTL 1.11.6. 11–700/1970. Az MSZMP KB 1969. november 26–28-ai ülésén hozott, a BM munkájával kapcsolatos határozat és az országos parancsnoki értekezlet direktívái alapján 1970. január 16-án megtartott csoportfőnökségi értekezlet anyaga.

módszerek, eszközök működtetése talán jobban megérthető lenne, ha mindegyiket külön írásban dolgoznám fel, még több példán keresztül.

Disszertációm következő két tanulmánya a Magyar Katolikus Egyház hányattatott sorsú főpapjának, Mindszenty József bíboros esztergomi érsek emlékének ápolására létrejött Mindszenty Társaság által elnyert ösztöndíjak eredménye. Kétszer részesültem a Mindszenty Társaság kutatói ösztöndíjában, előbb 2009-ben, majd a Fehér Hollók kutatócsoport tagjaként, 2011-ben. Ennek köszönhetően a bíboros életének két nehéz időszakát tudtam feldolgozni, mind előadás, mind tanulmány formájában. Elsőként Mindszentynek az érseki kinevezésétől a letartóztatásáig tartó életútját dolgoztam fel államvédelmi források alapján, vagyis azt, hogy mit gondolt, mit tartott fontosnak, milyen információt akart megtudni a Rákosi Mátyás megrendelése alapján dolgozó Péter Gábor vezette politikai rendőrség. Kutatásom alapját az a tizennyolc darab dosszié képezte, amely Mindszenty főpapi tevékenységének ellenőrzéséről szóló államvédelmi iratokat tartalmazta. Így elsőként sikerült bemutatnom – ami az eddigi Mindszenty-kutatásokban ismeretlen volt –, hogy az Államvédelmi Hatóság hogyan hálózta be lépésről lépésre a főpap környezetét, az általuk használt titkos eszközök közül melyiket, hogyan használták bizonyítékszerzés céljára, illetve később, az ellene folytatott perben. E kérdésben elért eredményeimet először 2011-ben a Parlamentben az „*Isten szolgája*” mottójú, Mindszenty József életéről szóló konferencián mutathattam be.²³⁰ Bár a konferencia kötetében megjelent előadásom írásos változatában bővebben tárgyaltam a kérdést, de ahogy egyre több forrást tártam fel, úgy döntöttem, hogy egy részletesebb, az államvédelmi iratokból többet idéző tanulmányt készítek, amely végül is 2013/14 fordulóján jelent meg két részletben a *Kommentár* című folyóiratban. A dolgozatomban a korszak egyházpolitikájának, az egyházi elhárítás szervezetének és eszköztárának, valamint az esztergomi érsek megfigyelés történetének bemutatása mellett igyekeztem rámutatni, hogy nem csak Mindszenty személye volt érdekes az államvédelem számára, hanem az ő eszmeiségét képviselők is kiérdemelték a politikai rendőrség „megtisztelő” figyelmét, akiket igyekeztek ugyanúgy megfigyelni, és tevékenységüket, kapcsolatrendszerüket dokumentálni, mint ahogyan azt korábban a bíborossal tették.

A második cikk születését egy véletlennek köszönhetem. Bár már ismertem Mindszenty József életpályáját, de sem az Amerikai Egyesült Államok magyarországi követségén eltöltött tizenöt évről, sem az 1971-es külföldre távozása utáni időszakról nem

---

²³⁰ Budapest: Egy katolikus főpap megfigyelése és a politikai rendőrség eszköztára című előadásom 2011. május 21-én hangzott el az Országház Felsőházi üléstermében.

találtam érdemi forrást a Történeti Levéltár iratai között. Mígnem egyik kollégám 2011-ben egy roppant izgalmas és különleges anyagra hívta fel a figyelmemet. Ez a négy kötetből álló, több mint hétszáz oldalas forrás Mindszenty 1971 és 1975 közötti életének, tevékenységének, utazásainak állambiztonsági figyelemmel kíséréséről szól, a kommunista magyar állam külpolitikájának, egyházpolitikájának, elsősorban a magyar–vatikáni kapcsolatoknak a tükrében. Bár a kommunista párt diadalként ünnepelte a főpap távozását, valójában tartott attól, hogy a budapesti amerikai nagykövetségről kiszabaduló Mindszenty milyen megnyilatkozásokat tesz Magyarországról és az itteni politikai viszonyokról, a saját fogságban töltött életéről. Ezért különösen fontos lett a külföldön tartózkodó főpap tevékenységének nyomon követése, arról napra kész információk gyűjtése. Az iratokból kiderül, hogy Mindszenty valójában ütökártya volt a pártállami diktatúra irányítói kezében, amelyet bármikor elő lehetett venni a Szentszékkal folytatott tárgyalások alatt, ha e folyamat éppen rosszul alakult a számukra. Az ehhez szükséges információkat pedig a hírszerzés biztosította. A dossziék első feldolgozása utáni eredményeimet, a bíboros osztrák fővárosban történt letelepedésének előzményeiről és következményeiről, 2011 novemberében egy Bécsben rendezett nemzetközi konferencián mutattam be.²³¹ Előadásomban vázoltam a módszereket, amelyekkel a hírszerzőtiszték információkat gyűjtöttek a főpap tevékenységéről és próbálták akadályozni lelkipásztori munkáját, ha az ellenkezett az akkori egyházpolitikai elvekkel. Dolgozatomban megpróbáltam érzékeltetni, hogyan akart nyomást gyakorolni az állambiztonsági információk segítségével a politikai vezetés Rómára, hogy számára kedvező döntést csikarjon ki akár a magyarországi főpapi tisztségek betöltésével, akár Mindszenty emlékiratainak kiadásával vagy az érsek lemondatásával kapcsolatban.

Disszertációmban még egy esettanulmány található, amely egy rendkívül érdekes életpályát mutat be. A dolgozat főhőse egy alacsony sorból származó egyházi személy, aki a vészterhes időszakokban, akár a fennálló hatalom szándékával szemben is árva, rászoruló gyermekeket ment és nevel. Regőczy István váci egyházmegyes pap, évtizedeken át árva gyermekeket gyűjtött maga köré, hogy velük és nekik árvaházakat, templomokat, kápolnákat építsen. A kommunista hatalom azonban nem tűrte, hogy valaki más is ideológiai nevelésben részesítse az ifjúságot, amelyet távlati céljainak eléréséhez saját maga számára monopolizált. Szinte kivételes, hogy valakinek az életpályája 1945 és 1986 között ilyen jól nyomon követhető. Regőczy gyermekmentő munkásságát először 2012 október 19-én ismertettem

---

²³¹ A bécsi Collegium Pazmaneumban 2011. november 18-án *Die Beobachtung von Jozef Mindszenty und die Methoden des Staatssicherheitsdienstes* címmel elhangzott előadás.

Nagyváradon, az *Állam és egyház kapcsolata Kelet-Közép-Európában 1945 és 1989 között – intézmények és módszerek* című nemzetközi konferencián.²³² A feltárt életút különlegessége volt, hogy a politikai rendőrség irataiból kibontakozó képet össze lehetett vetni a Regőczy saját életéről írott könyvében található adatokkal, amik az esetek legnagyobb részében egymást megerősítő információk voltak. Így levonható lett az a konzekvencia – az állambiztonsági iratok tartalmának hitelességét kétségbevonókkal szembeni cáfolatként –, hogy legnagyobb részben valós adatok találhatóak ezekben a forrásokban. A következtetés annál is inkább helytálló, hiszen a politikai nyomozók is ezeket az adatokat használták, és ezek alapján tájékoztatták a politikai vezetést mindarról, ami az országban történt. Ezért a dezinformációk nagymértékű jelenléte már a népi demokrácia irányítását is veszélyeztethette volna.

Disszertációm záró dolgozata visszakanyarodik az első cikkek irányvonalához; amennyiben a politikai rendőrség szervezetének, pontosabban személyi állományának vezetőiről szól. Kezdeti kutatásaimban azt terveztem, hogy a rendszerváltás időszakáig dolgozom fel az egyházi elhárítás vezetőinek életpályáját. Azonban hamar kiderült, hogy az anyag terjedelme ezt nem teszi lehetővé, így jelöltem ki korszakhatárként 1956-ot, amikor a forradalom alatt a népharag követelésének engedve Nagy Imre miniszterelnök az ÁVH megszüntetését bejelenti. Tanulmányomban igyekeztem összegyűjteni azon tisztek életrajzát, akik a pártállami diktatúra által működtetett politikai rendőrség egyházakkal szembeni elhárítását 1945 és 1956 között irányították. Csak azok életpályáját ismertettem, akik a korszakban az egyházi elhárítás vezetői voltak, vagy – bár alacsonyabb beosztásban dolgoztak – megbízást kaptak ezen szervezeti egység vezetésére. Így a vezetőhelyettesek, csoportvezetők nem kerültek bemutatásra. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött, a politikai rendőrség nyílt, illetve titkos és szigorúan titkos állományú tisztjeivel kapcsolatos személyi iratok összesen több mint 150 iratfolyómétert tesznek ki, ami elsőre soknak tűnik. Azonban a cikkemben bemutatott tizenöt tiszt közül csak kilencnek található meg a személyi gyűjtője, a többiek hivatali pályáját a dossziékban található jelentések alapján olvasható beosztásukból, illetve a belügyi parancsok alapján próbáltam feltérképezni. Mivel a személyi anyagokban csak kevés adat található személyiségükről, családjuk életéről, munkatársaikhoz való viszonyukról, szándékosan kihagytam minden olyan adatot, amely ezekre vonatkozik. A tanulmányban olvasható életpályákat nem biográfiai, hanem az archontológia keretein túl

---

²³² A nagyváradai Posticum Kulturális Központban 2012. október 19-én *Állam és egyház kapcsolata Kelet-Közép-Európában 1945 és 1989 között – intézmények és módszerek* címmel megtartott nemzetközi konferencián

mutató prozopográfiai szempontú megközelítéssel tárgyaltam. A prozopográfia – ahogy Engel Pál megfogalmazta – személyi adattár összeállításához használt kutatói módszer, amelynek *„tárgya sohasem egy személy, hanem mindig személyek meghatározott köre. Ezt a kört a történész választja ki egy, esetleg több ismérv alapján, amely(ek) valamennyi személyre nézve közös(ek)”*.²³³ Így tehát a prozopográfia tágabb lehetőséget kínál az archontológiához képest, mivel nem csak a meghatározott személy(ek) szigorúan vett hivatali tisztségét és annak viselési idejét mutatja be, hanem összegyűjti a származásra, iskolai végzettségre és a hivatali pályafutásra vonatkozó adatokat is.²³⁴ A tisztekre vonatkozó adatok összegyűjtése mellett a szervezeti egységek jelöléseinek változásai miatt, a könnyebb követhetőség érdekében röviden bemutattam az egyházi elhárítás szervezettörténeti változásait is.²³⁵ Az általam feltárt iratokból így is kirajzolódik a második világháború végétől az 1956-os forradalomig tartó korszak egyházi elhárítását irányító tisztjének ideáltipikus képe.²³⁶ Ez a tiszt az 1920-as években született Budapesten, a párt- és belügyi iskolák elvégzése mellett megszerezte az érettségit. A negyvenes évek második felében került a politikai rendőrség kötelékébe, és egy-két év elteltével helyezték át az egyházi elhárításhoz. Szakmai tudását itthon és a Szovjetunióban gyarapítva igyekezett e beosztásából más, nagyobb perspektívát nyújtó szolgálati helyre kerülni, általában a hírszerzés állománya volt a cél. Nyugállományba vonulásakor főtisztii rangban szolgált. Jóllehet ezt a pályát csak a tisztek harmadának sikerült befutnia, a többiek karrierje különböző okok miatt megrekedt, és a belső elhárításnál maradtak, vagy elkerültek a politikai rendőrség kötelékéből, és polgári pályán helyezkedtek el. A tanulmányomban feldolgozott pályaképekből kiderül, hogy a hosszú és sikeres belügyi karriert befutó tisztek Péter Gábor távozásá, az Államvédelmi Hatóság 1953-as átszervezése után kerültek vezető beosztásba, amelyet megőriztek a Kádár-korszakban is.²³⁷

Eredmények – önkritika – távlatok

---

elhangzott előadás.

²³³ Engel, 1998. 37.

²³⁴ E kutatás–módszertani megközelítést az újabb nemzetközi szakirodalom felhasználásával Bara Zsuzsanna ismertette: Bara, 2007.

²³⁵ A kérdéshez lásd Vörös, 2009a. 3–19.

²³⁶ Mirák Katalin korábban már megpróbálta felrajzolni a politikai rendőrség állományában szolgáló „ideális” tiszt képét. Mirák, 2010. 170–194.

²³⁷ A Kádár-korszak egyházi elhárítását vezetők életpályájának bemutatásához lásd Tabajdi, 2009. 103–114., Tabajdi, 2010. 117–137.

Disszertációmba a magyarországi kommunista diktatúra politikai rendőrségének egyházi elhárításával foglalkozó azon fontosabb tanulmányaimat gyűjtöttem össze, amelyeket az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára munkatársaként, illetve 2012-től a Jyväskyläi Egyetem doktori iskolájának hallgatójaként készítettem. 2010-től tizenöt konferencián, köztük öt nemzetközi kongresszuson vettem részt előadóként. 2009 és 2014 között húszonkét tudományos publikációm, egy ismeretterjesztő írásom, egy recenzióm jelent meg. Lektora voltam két kötetnek, szakértője öt dokumentumfilmnek, illetve tudományos ismeretterjesztő műsornak, részt vettem tudományos kiállítás létrehozásában. Tagja vagyok a politikai rendőrség tisztjeinek életútjával foglalkozó Fehér Hollók és a Bencés Rend történetét feltáró kutatócsoportoknak.

Érdeklődésemnek megfelelően igyekeztem a kommunista titkosrendőrség egyházakkal szembeni elhárítását végző szervezeti egységének a történetét feldolgozni, a második világháború végétől a rendszerváltásig tartó időszak vonatkozásában. E téma azonban két további kérdés vizsgálatát tette szükségessé. Egyrészt a mindenkori pártállami egyházpolitika irányvonalait kellett megismernem, másrészt a magyarországi egyházak történetében próbáltam elmélyedni. Ezen ismeretek szálai az egyházi elhárítás tevékenységének feltárásakor értek össze, tették érthetővé számomra, hogy milyen szempontok mozgatták a politikai nyomozókat egy-egy ügy felderítésekor, és miért épp azok a célok fogalmazódtak meg titkosszolgálati tervekben, amelyeket végrehajtottak. E sokrétű és szerteágazó ismeretanyag sokszor állított nagy kihívás elé, mert bár több oldalról sikerült a témát feldolgoznom, ugyanakkor az apró részletek összeillesztése nem mindig sikerült, néha csak elnagyolt válaszokat tudtam adni. A cikkekben olvasható kutatási eredmények irányát többször befolyásolták a konferencia-felhívások, vagy a tanulmányírás felkéréseinek szempontjai.

Kutatásaim fő célkitűzését, vagyis a pártállami titkosrendőrség egyházi elhárításának bemutatását elértem több új eredményt mutattam fel, akár a szervezettörténet, akár a politikai tisztek prozopográfiája terén. Azonban még jó néhány megoldandó feladat maradt előttem, amelyek most, a disszertációmba válogatott tanulmányok áttekintésekor váltak szembetűnővé. Folytatnom kell az egyházi elhárítás vezetőinek életpályáját bemutató kutatásomat, igyekszem a protestáns felekezetekre is koncentrálni, több esettanulmányon keresztül még inkább bemutatni az államvédelem/állambiztonság működési mechanizmusát, a megfigyeltet, az áldozatok túlélési stratégiáit.

Különösen nagy hiánynak érzem, hogy kutatásomban eddig nem kapott nagyobb figyelmet a magyar politikai rendőrség együttműködése a többi szocialista ország titkosszolgálatával.²³⁸ Ennek feltérképezése, több ország hasonló iratgyűjteménnyel rendelkező levéltárában történő kutatást tesz szükségessé. Azonban egy kutató lehetőségeit ez a munka meghaladja, így az elérhető források felderítése mellett a feladatom a témában járatos szakemberekkel való kapcsolatfelvétel, hogy segítségükkel, együtt próbáljuk meg bemutatni, hogy hogyan működhettek együtt a szocialista országok politikai rendőrségei, különös tekintettel az ellenségnek tekintett egyházak céljainak felderítésében, tevékenységük vagy az egyes személyek, csoportok munkájának megakadályozásában.

Disszertációm megvédését követően célom a nemzetközi tudományos közösség tagjává válva a fentiekben vázolt kutatási irányok megvalósítása, a feltárt új eredmények tudományos szakfolyóiratokban történő publikálása, valamint eddigi kutatásaim megjelentetése egy monografikus jellegű összefoglaló műben.

A disszertációba felvett cikkek bibliográfiai adatai:

1. Egyházak az állambiztonsági dokumentumokban. *Levéltári Szemle*, 59. évfolyam, 2009/3. szám. 20–45.
2. Állambiztonság és egyházak. *Egyháztörténeti Szemle*, 10. évfolyam, 2009/4. szám. 3–19.
3. Hálózat, hálózatépítés az egyházakon belül. In *Egyházüldözés, egyházüldözők a Kádár-korszakban*. Szerkesztette: Soós Viktor Attila, Szabó Csaba, Szigeti László. Budapest, Luther Kiadó–Szent István Társulat, 2010. 138–159.
4. Az egyházakban foglalkoztatott ügynökhálózat újjáépítése 1956-tól a hatvanas évek közepéig. *Betekintő*, 2010/2. szám.
http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2010_2_voros.pdf

---

²³⁸ Cseh, 2010.

5. Az állambiztonság hálózaton kívüli információszerző technikái a levéltári források tükrében. *Levéltári Szemle*, 63. évfolyam, 2013/1. szám. 19–30.
6. „Bárkit el lehet ítélni...” Mindszenty bíboros Rákosi politikai rendőrségének célkeresztjében, 1945-1949. [I.] *Kommentár*, 2013/6. szám. 77–91.
„Bárkit el lehet ítélni...” Mindszenty bíboros Rákosi politikai rendőrségének célkeresztjében, 1945-1949. [II.] *Kommentár*, 2014/1. szám. 53–61.
7. Mindszenty megfigyelése és az állambiztonság információszerző módszerei. In *Az ügynök arcai. Mindennapi kollaboráció és ügynökkérdés*. Szerkesztette: Horváth Sándor. Budapest, Libri Kiadó, 2014. 397–408.
8. Sasik a viharban. Egy gyermekmentő pap meghurcoltatásai a diktatúra évtizedeiben. *Betekintő*, 2013/4. szám. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2013_4_voros.pdf
9. Egyházüldözők arcképcsarnoka. Az egyházakkal szembeni elhárítás vezetői, 1945–1956 I. rész. *Betekintő*, 2015/1. szám. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2015_1_voros_0.pdf
Egyházüldözők arcképcsarnoka. Az egyházakkal szembeni elhárítás vezetői, 1945–1956 II. rész. *Betekintő*, 2015/2. szám. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2015_2_voros.pdf

Felhasznált források és szakirodalom

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1. Állambiztonsági (államvédelmi) szervek szervezetével, működésével kapcsolatos iratok

1.1. Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályának iratai

10/1945. június. 5. Budapesti Főkapitányság PRO I. alosztályvezetői utasítása.

47/1945. november 22. Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályvezető körözhvénye.

1.2. Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának iratai

Politikai hangulatjelentések.

1.6. BM Politikai Nyomozó Főosztály iratai

sz.n./1957. Javaslat a 3. Csoportfőnökség szervezeti felépítésére és feladataira.

63–1417/1957. Javaslat a II/3. osztály szervezésére.

65–2060/14/1961. Tájékoztató a belső elhárítás vonalain 1960–ban realizált jelentősebb ügyekről.

1.11.1. Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság iratai

45–73/6/a/1977. Az imperialista hírszerző és propagandaszervek törekvései a belső „ellenzék” kialakítására, az elhárító munka tapasztalatai.

45–73/3–29/88. Emlékeztető az 1988. március 7–i parancsnoki értekezletről.

45–73/4/1988. Jelentés a BM III. Főcsoportfőnökség központi szerveinek vezetői által 1988. május hónapra tervezett vezetői értekezletekről.

45–73/3/4/89. A BM III/III. Csoportfőnökség 1989-es esztendőre szóló munkaterve.

45–73/3/43/89. Emlékeztető a BM III/III–1 Osztály 1989. június 13-i osztályértekezletéről.

1.11.4. BM III/I. Csoportfőnökség iratai

16–97/1964. BM III/I. Csoportfőnökség állománytáblázata, 1964. április. 27.

67–1077/1968. BM III/I. Csoportfőnökség ügyrendje, 1968. augusztus 5.

67–58/69. Jelentés a BM III/I Csoportfőnökség 1968. évi tevékenységéről.

67– 122–17/1977. Ötéves tervek. Jelentés a hírszerzés 1973–1977. évben végzett munkájáról.

67–55–16/1982. A BM III/I. Csoportfőnökségen szervezett TÜK oktatás tematikája, 1982. február 16.

4–67–16–444/1/1987. BM III/I Csoportfőnökség állománytáblázata.

1.11.6. BM III/III. Csoportfőnökség iratai

11–700/1970. Az MSZMP KB (Központi Bizottsága – V.G.) 1969. november 26–28-ai ülésén hozott, a BM munkájával kapcsolatos határozat és az országos parancsnoki értekezlet direktívái alapján 1970. január 16-án megtartott csoportfőnökségi értekezlet anyaga.

16–80/73/1989. BM III/III. (Belső reakció elhárító) Csoportfőnökség állománytáblázata.

1.12.4. Megyei rendőr-főkapitányságok állambiztonsági szerveinek iratai

Győr–Sopron III. Selejtezési jegyzőkönyv, 1989. november 14.

Győr–Sopron III. Selejtezési jegyzőkönyv, 1989. november 17.

2. Szervezeti egységekhez nem kapcsolódó állambiztonsági iratok

2.1. A volt Zárt irattár levéltári anyaga

IV/15. Dr. Gálos Henrik.

IV/44–1. Zsidó Hitközség.

VI/1. Péter Gábor ügy.

XI/4. Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére–jelentések, kimutatások.

XI/5. Parancsok, utasítások, szervezeti felépítés.

2.8.1. Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai

34/1950. ÁVH Állományparancs I. 1950. 08. 25.

82–11412/1954. A belügyminiszter I. helyettesének 1361/1954. (11.27.) számú parancsa.

3. Hálózati, operatív és vizsgálati iratok

3.1. A Központi operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek által kezelt dossziék

3.1.2. Munka dossziék

M–29600. „Tolnai Lajos”.

M-29600/3. „Tolnai Lajos”.

M-30613/3. „Kiss János”.

M-34203. „Ráckevei”.

M-32402. „Mátyási Miklós”.

M-32404/2. „Szamosi László”.

M-32404/5. „Szamosi László”.

M-36924. „Marosi Zoltán”.

M-37075. „Tanár”.

M-37477. „Fecske Pál”.

M-37477/4. „Fecske Pál”.

M-37478. „Xavér”.

M-37478/2. „Xavér”.

M-37076/2. „Feledi Zsolt”.

M-39016. „Viola”.

M-40918/1. „Szaniszló Pál”.

M-40918/3. „Szaniszló Pál”.

3.1.5. Operatív dossziék

O–8980. Papp Kálmán.

O–9041. Turóczy Zoltán.

O–9047. Bereczky Albert.

O–9150. Ravasz László.

O–9150/1. Ravasz László.

O–9150/2. Dr. Ravasz László.

O–9398. „Sátánok”.

O–9391. Dr. Csiki Gábor.

O–9391/1. Dr. Csiki Gábor.

O–9938. Burka Kelemen.

O–9938/1. Burka Kelemen.

O–10275. P. Schrotty Pál.

O–11516/1a. Regnum.

O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye.

O–11543. Görögkeleti Egyházak.

O–11959/4. „Lombardisták”.

O–12302/3. Endrey Mihály.

O–12302/5. Endrey Mihály.

O–12547/1. Badalik Bertalan.

O–12817/12. Dr. Hamvas Endre.

O–13142. „Táborozók”.

O–13142/1. „Táborozók”.

O–13405/1. Római Katolikus Püspöki Kar.

O–13405/2. Római Katolikus Püspöki Kar.

O–13586/1. Református egyházi reakció területén lévő ellenséges személyek elhárítása.

O–13599/1. Evangélikus egyházi reakció.

O–13599/2. Evangélikus egyházi reakció.

O–13603. Külföldi protestáns szervezetek leplezésével hazánk ellen folytatott ellenséges tevékenység felderítése.

O–13603/1. Külföldi protestáns szervezetek leplezésével hazánk ellen folytatott ellenséges tevékenység felderítése.

O–13652/2b. Keresztény Békekonferencia.

O–14963/2. „Canale”.

O–14963/8a. „Canale”.

O–16132. „Szolidaritás” H.T.SZ.

O–18635/1. „Váci Püspökségen lévő reakció”.

O–20034. „Építők”

3.1.8. Archív számon kezelt operatív dossziék

Sz–222/alap, 2–18. Mindszenty József.

3.1.9. Vizsgálati dossziék

V–238. Dr. Széll Kálmán és társai. Pétery József volt váci püspök anyaga.

V–146835/21. Hervay Ferenc és társai.

3.2. A BM III/I. Csoportfőnökség és jogelődei által kezelt dossziék

3.2.1. Bt-dossziék

Bt–1091/1. „Perry Ralph”.

3.2.3. Mt-dossziék

Mt–567/1. „Wittmann Karl”.

3.2.4. Kutató dossziék

K–1402/1. Földes Papp Károly.

3.2.7. Csoport dossziék

Cs–2/1. „Hontalanok”.

Cs-2/9. „Hontalanok”.

4. Gyűjtemények

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok. (A-anyag)

A-168. Sigetter Viktor.

A-417/1. Wayand Tibor horthysta politikai detektív visszaemlékezései 1944–1945-re.

A-795. Wayand Tibor feljegyzései a horthysta politikai rendőrség munkájáról.

A-3036. *Állambiztonsági értelmező kézikötet*. Összeállította: Gergely Attila. Budapest, BM Könyvkiadó, 1980.

A-3037. *Kiegészítések és változtatások az Állambiztonsági értelmező kézikötethez*. Összeállította: Gergely Attila. Budapest, BM Könyvkiadó, 1985.

A-3046/1. *Állambiztonsági ismeretek. Az állambiztonsági operatív munka alapjai és titkos nyomozati (operatív) eszközei* 1. kötet. Szerkesztette: Gergely Attila. Budapest, BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1975.

A-3046/3. *Állambiztonsági ismeretek. Az állambiztonsági operatív munka alapjai és titkos nyomozati (operatív) eszközei*. 1. kötet. Szerkesztette: Gergely Attila. Budapest, BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1976.

A-3056/1. Mályi Vilmos–Medve Ferenc–Tóth István–Juhász Sándor: *Állambiztonsági szolgálati ismeretek. Előzetes ellenőrzés – bizalmas nyomozás*. 1. kötet. Budapest, BM Könyvkiadó, 1980.

A-3056/2. Bajor Keresztély–Borbándi János–Mályi Vilmos–Medve Ferenc–Szili László: *Állambiztonsági szolgálati ismeretek. Előzetes ellenőrzés – bizalmas nyomozás*. 2. kötet. Budapest, BM Könyvkiadó, 1980.

A-3103. Lakatos Sándor–Mulik László: *Az állambiztonsági munkában felhasználható operatív erők, eszközök és alkalmazott módszerek, a hálózat*

szervezése. *Jegyzet a BM Tartalékos–tisztképző Iskola hallgatói részére.* Budapest, BM Könyvkiadó, 1988.

A–3245/6. Tóth Ferenc: A BM Karhatalom újjászervezése, az ellenforradalom leveréséért, a hatalom megszilárdításáért kifejtett tevékenysége. In *A Belügyminisztérium és szervei újjászervezése, a hatalom megszilárdításáért kifejtett tevékenysége. 6. Karhatalmi szekció.* Szerkesztette: Czink János. Budapest, BM Könyvkiadó, 1985.

A–3706. Muzslai József: *Az operatív munka feladatai, szervezési elvei és operatív eszközei. Ideiglenes tananyag.* Budapest, BM Dzerzsinszkij Tisztképző Iskola, 1957.

A–3794. Berényi István: *A klerikális reakció ellenséges tevékenysége népi demokratikus rendünk ellen. Az operatív munka sajátosságai és feladataink ezen a területen.* Budapest, BM Könyvkiadó, 1963.

A–3824. Geréb Sándor: *A klerikális reakció aknamunkájának formái, és módszerei, az operatív elhárítás elvei, feladatai, alapvető módszerei.* Budapest, BM Könyvkiadó, 1969.

4.2. Parancsgyűjtemény

10–21/23/1. A III/III-1. Osztály III/II. Csoportfőnökséghez csatolásáról szóló 0023/1966. (05.02.) számú belügyminiszteri parancs.

10–21/19/1970. A postai küldemények operatív ellenőrzésének szabályozásáról szóló 0019/1970 (07.15.) számú belügyminiszteri parancs.

67–121/1972. A BM III/I. Csoportfőnökség ügyrendje, 1972. május 30.

80–223/1972. A BM III/III. Csoportfőnökség ügyrendje, 1972. április.

10–21/9/1975. Az állambiztonsági szervek tömegkapcsolatának szélesítéséről szóló 09/1975. (02.17.) számú belügyminiszteri parancs.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

MNL OL XIX-B-1-au 33-437/56. Javaslat a Belügyminisztérium I. Főcsoportfőnökség alárendeltségébe tartozó egyes szervek főosztállyá szervezésére, illetve egyesek létszámának emelésére, átcsoportosítására.

MNL OL XIX-B-1-au 33-437/1/1956. Belső reakció ellen harcoló főosztály. 1. számú melléklet.

MNL OL XIX-B-1-au 27-286/57. Belügyminisztérium Politikai nyomozó Főosztály szervezeti felépítése.

MOL XIX-B-1-au sz.n. é.n. Kimutatás az államvédelmi, állambiztonsági szervek létszámának változásáról.

MOL XIX-B-1-au sz.n. é.n. A BM. Állambiztonsági Szakbizottságának javaslata a Belső reakció elhárítási Csoportfőnökség feladatainak, működési rendjének, struktúrájának kialakítására.

Nyomtatásban megjelent források

Balogh-Gergely, 2005.

Balogh Margit-Gergely Jenő: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005. (Dokumentumok) II. kötet. 1944–2005.* História Könyvtár. Okmánytárak 2. Budapest, História–Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet, 2005.

Dokumentumok, 2009.

Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből. 1. A politikai rendészeti osztályok 1945–1946. Szerkesztő: Krahulcsán Zsolt–Müller Rolf. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan Kiadó, 2009.

Kahler, 2002.

III/III–as történelmi olvasókönyv 2. Adalékok az emberi jogok magyarországi helyzetéhez az 1960–as években. A „gondolat és szólásszabadság”. Válogatta, a bevezetőt írta és jegyzetekkel látta el: Kahler Frigyes. Budapest, Kairosz Kiadó, 2002.

Szabó, 2001.

A Grósz–per előkészítése. Szerk.: Szabó Csaba. Budapest, Osiris Kiadó–Budapest Főváros Levéltára, 2001.,

Internetes hivatkozás

<http://www.complex.hu>

<http://www.1000ev.hu>

Hivatkozott irodalom

Aradi, 2012.

Aradi Flórián: Rendszerváltás a politikai hírszerzésnél. In *A XIX–XX. századi magyar állam nemzetbiztonsági szervezetei.* Szerkesztette: Boda József, Parádi József, Simon F. Nándor. Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, 2012.

Ash, 2000.

Ash, Timothy Garton: Tíz év múltán. *Beszélő*, V. évfolyam. 3. szám. 2000. március.

Balogh, 1997.

Balogh Margit: Egyházak a szovjet rendszerben (1945–1989). In *Magyarország a XX. században.* Főszerkesztő: Kollega Tarsoly István. II. kötet. Szekszárd, Babits Kiadó, 1997.

Balogh, 2002.

Balogh Margit: *Mindszenty József*. Budapest, Elektra Kiadóház, 2002.

Balogh–Szabó, 2002.

Balogh Margit–Szabó Csaba: *A Grösz per*. Budapest, Kossuth Kiadó, 2002.

Bank, 2004.

Bank Barbara: Az internálás és kitelepítés dokumentumai a Történeti Levéltárban. In *Trezor 3. Az átmenet évkönyve, 2003*. Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2004.

Bank–Gyarmati–Palasik, 2012.

Bank Barbara–Gyarmati György–Palasik Mária: „Állami titok”. *Internáló- és kényszermunkatáborok Magyarországon 1945–1953*. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L’Harmattan Kiadó, Budapest, 2012.

Bara, 2007.

Bara Zsuzsanna: Az ismeretlen prozopográfia. *Neveléstörténet*, 2007. évfolyam. 1–2. szám. http://www.kodolanyi.hu/nevelestortenet/?act=menu_tart&rovat_mod=archiv&eid=35&rid=28&id=273 (utolsó letöltés dátuma: 2015. április 10.)

Baráth, 2004.

Baráth Magdolna: Az állambiztonsági iratok selejtezése, megsemmisítése. In *Trezor 3. Az átmenet évkönyve*. Szerkesztette Gyarmati György. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2004.

Baráth, 2010.

Baráth Magdolna: Az állambiztonságtól a nemzetbiztonságig. In *Állambiztonság és rendszerváltás*. Szerkesztette: Okváth Imre. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L’Harmattan Kiadó, 2010.

Bánkuti, 2011.

Bánkuti Gábor: *Jezsuiták a diktatúrában. A Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya története 1945–1965.* Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan Kiadó–Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, 2011.

Boda, 2012.

Boda József: A nemzetbiztonsági szolgálatok 2010 után. In *A XIX–XX. századi magyar állam nemzetbiztonsági szervezetei.* Szerkesztette: Boda József, Parádi József, Simon F. Nándor. Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, 2012.

Boreczky, 1999.

Boreczky Beatrix: Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1950–1953. In: *Trezor I. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999.* Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 1999.

Bödök, 2011.

Bödök Gergely: Vörös és fehér. Terror, retorzió és számonkérés Magyarországon, 1919–1921. *Kommentár*, 2011/3. szám.

Canetti, 1991.

Canetti, Elias: *Tömeg és hatalom.* Budapest, Európa Könyvkiadó, 1991.

Casaroli, 2001.

Casaroli, Agostino: *A türelem vértanúsága. A Szentszék és a kommunista államok (1963–1989).* Budapest, Szent István Társulat, 2001.

Cseh, 1999.

Cseh Gergő Bendegúz: A magyar állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945–1990. In *Trezor I. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999.* Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 1999.

Cseh, 2010.

Cseh Gergő Bendegúz: Közép–kelet–európai állambiztonsági panoráma. Titkosszolgálati iratok nyilvánossága az egykori szocialista országokban. *Betekintő*, 2010/1. szám.

http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2010_1_cseh.pdf (utolsó letöltés dátuma: 2015. április 26.)

Csányi, 2005.

Csányi Vilmos: A Titok. In *Alibi hat hónapra. A titok*. Szerkesztette: Alexander Brody, Farkasházy Tivadar, Márton László, Nagy Gabriella és Torma Tamás. Budapest, Alibi Kiadó, 2005.

Cserényi–Zsitnyányi, 2013.

Cserényi–Zsitnyányi Ildikó: A Belügyminisztérium szervezeti változásai 1953-1956. In *Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953-1956*. Szerkesztette: Gyarmati György–Palasik Mária. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan Kiadó, 2013.

Engel, 1998.

Engel Pál: Prozopográfia. In *A történelem segédtudományai*. Szerk.: Bertényi Iván. Budapest, Pannonica–Osiris Kiadó, 1998.

Gereben, 2000.

Gereben Ágnes: *Antiszemizmus a Szovjetunióban*. Budapest, PolgART Könyvkiadó, 2000.

Giddens, 1995.

Giddens, Anthony: *Szociológia*. Budapest, Osiris Kiadó, 1995.

Gyarmati, 1998.

Gyarmati György: Politika és társadalom 1945–1989 között. In *Magyarország a XX. században*. Főszerkesztő: Kollega Tarsoly István. I. kötet. Szekszárd, Babits Kiadó, 1997.

Gyarmati, 1999.

Gyarmati György: Kádár János és a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága. Fordulat és folyamatosság a kommunista párt politikájában, 1948–ban. In *Trezor I. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999*. Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 1999.

Gyarmati, 2000.

Gyarmati György: Ha tied az ÁVO, tied a hatalom... In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000.

Gyarmati, 2002a.

Gyarmati György: *A politika rendőrsége Magyarországon a Rákosi-korszakban*. Habilitációs Füzetek 1. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2002.

Gyarmati 2002b.

Gyarmati György: Péter Gábor fiatalsága, 1906–1945. Kutatási gondok az ÁVH-főnök életrajzában feltárásában. In *Trezor 2. A Történeti Hivatal évkönyve, 2000–2001*. Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2002.

Gyarmati, 2007.

Gyarmati György: A politikai rendőrség (ÁVH) útja 1956-hoz. In *ÁVH-Politika-1956. Politikai helyzet és az állambiztonsági szervek Magyarországon, 1956*. Szerkesztette: Okváth Imre. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2007.

Gyarmati, 2011a.

Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–Rubicon, 2011.

Gyarmati, 2011b.

Gyarmati György: *Kísértő közelmúlt avagy a rendszerátalakítás egyik deficitje*. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan Kiadó, 2011. 40.

Gyarmati, 2012.

Gyarmati György: Tizenöt éves az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. *Betekintő*, 2012/3. szám. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2012_3_gyarmati_0.pdf (utolsó letöltés dátuma: 2015. március 30.)

Gyarmati–Palasik, 2013.

Gyarmati György–Palasik Mária: Az ÁVH intézménytörténetének társadalmi–politikai környezete, 1953–1956. In *Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953–1956.* Szerkesztette: Gyarmati György–Palasik Mária. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan Kiadó, 2013.

Hajma, 2001.

Hajma Lajos: *A katonai felderítés és hírszerzés története.* Egyetemi jegyzet. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2001.

Havas–Végvári, 1990.

Havas Henrik–Végvári József: *A Cég árulója.* Budapest, Szféra Kiadó, 1990.

Hermann, 2012.

Hermann Róbert: A „polgári” hírszerzés 1848–49-ben. In *Szakszolgálat Magyarországon, avagy tanulmányok a hírszerzés és titkos adatgyűjtés világából (1785–2011).* Főszerkesztő: Csóka Ferenc. Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, 2012.

Izsák, 1998.

Izsák Lajos: *Rendszerváltástól rendszerváltásig. Magyarország története 1944–1990.* Budapest, Kulturtrade Kiadó, 1998.

Juhász–Kovalovszky–O. Nagy–Szőke (szerk.), 1980.

Magyar Értelmező Kéziszótár. M–Zs. (2. kötet.) Szerkesztette: Juhász József, Kovalovszky Miklós, O. Nagy Gábor, Szőke István. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980.

Kajári, 2000.

Kajári Erzsébet: Az egységesített Belügyminisztérium államvédelmi tevékenysége, 1953–56. In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről.* Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000.

Kedves, 2006.

Kedves Imre: *A különleges titkosszolgálati eszközök alkalmazásának története különös tekintettel a 20. századra.* Budapest, Rejtjel Kiadó, 2006.

Kerepeszki, 2012.

Kerepeszki Róbert: *A Turul Szövetség, 1919–1945. Egyetemi ifjúság és jobboldali radikalizmus a Horthy-korszakban.* Máriabesnyő, Attraktor Kiadó, 2012.

Komoróczy, 2012.

Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon. II. kötet. 1849-től napjainkig.* Pozsony, Kalligram Kiadó, 2012.

Kovács T, 2010.

Kovács Tamás: Politikai rendőrség a Horthy–korban. *Rubicon* 2010/3. 20. évfolyam.

Kovács T, 2012.

Kovács Tamás: A Magyar Királyi Csendőrség és a Magyar Királyi (Állam)rendőrség politikai osztálya(i). In *A XIX–XX. századi magyar állam nemzetbiztonsági szervezetei.* Szerkesztette: Boda József, Parádi József, Simon F. Nándor. Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, 2012.

Kovács T, 2013.

Kovács Tamás: *Megfigyelés, internálás, deportálás az internálás és a toloncolás kérdésköre a két világháború között, különös tekintettel a II. világháború korára.* PhD disszertáció. Kézirat. Pécs, 2013. <http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/kovacstamasphd.pdf> (utolsó letöltés dátuma: 2015. március 20.)

Kovács Z, 2007.

Kovács Zoltán András: A Janus–arcú tábornok. In *Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései.* Szerkesztette: Haraszi György. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–Corvina Kiadó, 2007.

Kovács Z, 2009.

Kovács Zoltán András: *A Szálasi-kormány Belügyminisztériuma. Rendvédelem, állambiztonság, közigazgatás a nyilas korszakban*. Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor Kiadó, 2009.

Kovács Z, 2012.

Kovács Zoltán András: Állambiztonság a Szálasi-kormány idején. In *A XIX–XX. századi magyar állam nemzetbiztonsági szervezetei*. Szerkesztette: Boda József, Parádi József, Simon F. Nándor. Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, 2012.

Kónyáné, 2012.

Kónyáné Kutrucz Katalin: A Történeti Levéltár működésének jogi keretei és annak változásai. *Betekintő*, 2012/3. szám. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2012_3_kutrucz_0.pdf (utolsó letöltés dátuma: 2015. március 30.)

Köbel, 2005.

Köbel Szilvia: „*Oszd meg és uralkodj!*” *Az állam és az egyházak politikai, jogi és igazgatási kapcsolatai Magyarországon 1945–89 között*. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2005.

Kőszeg, 1998.

Kőszeg Ferenc: Ügynöktörvény, rövid tanfolyam. In *Az egykori állambiztonsági szervek és azok iratai Németországban és Magyarországon. Az 1997. október 8-i konferencia jegyzőkönyve*. Szerk.: Hegedűs B. András. Budapest, 1956-os Intézet, 1998.

Krahulcsán, 2013.

Krahulcsán Zsolt: *A párt belügye. A politikai rendőrség és az MSZMP a korai Kádár-korszakban (1956–62)*. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan Kiadó, 2013.

Krahulcsán–Müller, 2009.

Krahulcsán Zsolt–Müller Rolf: A magyar politikai rendőrség, 1944. december–1946. október. In *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből. 1. A politikai rendészeti osztályok 1945–1946*. Szerkesztő: Krahulcsán Zsolt–Müller Rolf. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan Kiadó, 2009.

M. Kiss, 2000.

M. Kiss Sándor: Péter Gábor Államvédelmi Hatósága, 1950–1953. In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000.

Mészáros, 2003.

Mészáros István: *Kimaradt tananyag. I. kötet. A diktatúra és az egyház 1945–56*. Budapest, Márton Áron Kiadó, 2003.

Mirák, 2010.

Mirák Katalin: Az „ideális tartótiszt”. In *Egyházüldözés, egyházüldözők a Kádár-korszakban*. Szerk.: Soós Viktor Attila, Szabó Csaba, Szigeti László. Budapest, Luther Kiadó–Szent István Társulat, 2010.

Mirák, 2014.

Mirák Katalin: Színe és visszája. Kádár-korszak–állambiztonság–egyházak. In *Háló 2. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990*. Szerkesztette: Mirák Katalin. Budapest, Luther Kiadó, 2014.

Molnár, 2009.

Molnár János: „A másodrendű vádlott”. Villányi András elítélésének és rehabilitációjának rekonstruálása. *Múltunk*, 2009. 1. szám.

Müller, 2012a.

Müller Rolf: Politikai rendőrség a második világháború utáni években (1945–1948). In *A XIX–XX. századi magyar állam nemzetbiztonsági szervezetei*. Szerkesztette: Boda József, Parádi József, Simon F. Nándor. Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, 2012.

Müller, 2012b.

Müller Rolf: *Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2012.

Müller, 2015.

Müller Rolf: A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának szervezettörténete (1946. október – 1948. szeptember). In *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből. 2. Az Államvédelmi Osztály 1946–1948.* Szerkesztő: Krahulcsán Zsolt–Müller Rolf. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan Kiadó, 2015.

Nánási, 2011.

Nánási László: Különleges nyomozó szerv a második világháború idején: az Államvédelmi Központ ügyésze (1942–1944). *Betekintő*, 2011/2. szám. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2011_2_nanasi_0.pdf (utolsó letöltés dátuma: 2015. március 27.)

Okváth, 2000.

Okváth Imre: „Sziget egy reakciós tenger közepén”. Adalékok a Katpol történetéhez, 1945–1949. In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről.* Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000.

Ozsváth, 2013.

Ozsváth Kálmán: Sándor István vértanú szalézi szerzetes élete. In *Utak és útkereszteződések. Ünnepi tanulmányok M. Kiss Sándor tiszteletére.* Főszerkesztő: Kahler Frigyes. Budapest, Történelmi Ismeretterjesztő Társulat Egyesület, 2013.

Palasik, 2000a.

Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon, 1944–1949.* Budapest, Napvilág Kiadó, 2000.

Palasik, 2000b.

Palasik Mária: A politikai rendőrség háború utáni megszervezése. In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről.* Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000.

Palasik, 2013.

Palasik Mária: A BM II/3. (Hírszerző) Osztály. In *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962. (Intézménytörténeti tanulmányok)*. Szerkesztette: Cseh Gergő Bendegúz és Okváth Imre. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan Kiadó, 2013.

Palatin, 2012.

Palatin János: A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat szervezeti fejlődése, 1990–2011. In *Szakszolgálat Magyarországon, avagy tanulmányok a hírszerzés és titkos adatgyűjtés világából*. Főszerkesztő: Csóka Ferenc. Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, 2012.

Pilch, 1998.

A hírszerzés és kémkedés története. Első kötet. Szerkesztette: Pilch Jenő. Budapest, Kassák Kiadó, 1998.

Pintér, 2000.

Pintér Tamás: A megszüntetve megőrzött Államvédelmi Hatóság. In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000.

Regényi, 2012.

Regényi Kund: Alkotmányvédelmi Hivatal, mint modern nemzetbiztonsági szolgálat. In *A XIX–XX. századi magyar állam nemzetbiztonsági szervezetei*. Szerkesztette: Boda József, Parádi József, Simon F. Nándor. Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, 2012.

Ress, 2012.

Ress Imre: A kormányzati hírszolgáltatás átalakulása az Osztrák–Magyar Monarchiában a kiegyezés után 1867–1873. In *Szakszolgálat Magyarországon, avagy tanulmányok a hírszerzés és titkos adatgyűjtés világából (1785–2011)*. Főszerkesztő: Csóka Ferenc. Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, 2012.

Révész, 2003a.

Révész Béla: *Az állambiztonságtól a nemzetvédelemig*. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tomus LXIII. Fasc. 17. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam– és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága, 2003.

Révész, 2003b.

Révész Béla: *A „Duna–gate” ügy jelentősége a rendszerváltás történelmében ? politológiai értelmezési lehetőségek*. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tomus LXIII. Fasc. 19. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam– és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága, 2003.

Révész, 2007.

Révész Béla: *A titok mint politika. A titkosszolgálatok politológiai kutatásának lehetőségei*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam– és Jogtudományi Kar Politológiai Tanszék, 2007.

Ripp, 2011.

Ripp Zoltán: *Állambiztonsági reformtervek 1989–ben a kerekasztal–tárgyalások idején*. In *Megértő történelem. Tanulmányok a hatvanéves Gyarmati György tiszteletére*. Szerkesztette: Baráth Magdolna, Bánkúti Gábor és Rainer M. János. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2011.

Romsics, 1999.

Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris Kiadó, 1999.

Suba, 2008.

Suba János: *Karhatalmi funkciók Magyarországon 1918–1920. Rendvédelem–történeti Füzetek*, XV. évfolyam (2008) 18. szám.

Szabó–Szigeti, 2008.

Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon, 1948. Szerkesztette: Szabó Csaba–Szigeti László. Budapest, Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány–Új Ember Kiadó, 2008.

Szakály, 2012.

Szakály Sándor: Az önálló magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás létrehozása 1918–1922. In *A XIX–XX. századi magyar állam nemzetbiztonsági szervezetei*. Szerkesztette: Boda József, Parádi József, Simon F. Nándor. Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, 2012.

Szakály, 2015.

Szakály Sándor: *A 2. vkf osztály. Tanulmányok a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás történetéből 1918–1945*. Budapest, Magyar Napló, 2015.

Tabajdi, 2009.

Tabajdi Gábor: A III/III. Csoportfőnökség egyházi elhárító tisztjei a Kádár-korszakban. *Egyháztörténeti Szemle*, 2009. 10. évfolyam. 3. szám.

Tabajdi, 2010.

Tabajdi Gábor: Az egyházi elhárítás irányítói (1956–1990). In *Egyházüldözés, egyházüldözők a Kádár-korszakban*. Szerk.: Soós Viktor Attila, Szabó Csaba, Szigeti László. Budapest, Luther Kiadó–Szent István Társulat, 2010.

Tabajdi, 2013.

Tabajdi Gábor: *A III/III krónikája*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2013.

Tabajdi–Ungváry, 2008.

Tabajdi Gábor–Ungváry Krisztián: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990*. Budapest, Corvina Kiadó–1956-os Intézet, 2008.

Takács, 2012.

Takács Tibor: A Kádári politikai rendőrség létrehozása, (1956–1962). In *A XIX–XX. századi magyar állam nemzetbiztonsági szervezetei*. Szerkesztette: Boda József, Parádi József, Simon F. Nándor. Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, 2012.

Takács, 2013.

Takács Tibor: A BM II/5. (Belsőreakció–elhárító) Osztály. In *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962. (Intézménytörténeti*

tanulmányok). Szerkesztette: Cseh Gergő Bendegúz és Okváth Imre. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan Kiadó, 2013.

Tóth, 2013.

Tóth Eszter: A politikai és gazdasági hírszerzés szervezettörténete 1945–1990. In *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962. (Intézménytörténeti tanulmányok)*. Szerkesztette: Cseh Gergő Bendegúz és Okváth Imre. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan Kiadó, 2013.

Varga, 2010.

Varga Krisztián: A politikai rendőrség és a baloldali munkásmozgalom Wayand Tibor fogságban írt önvallomásában. *Betekintő*, 2010/1. szám. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2010_1_varga_k.pdf (utolsó letöltés dátuma: 2015. március 10.)

Vörös, 2009a.

Vörös Géza: Állambiztonság és egyházak. *Egyháztörténeti Szemle*, 10. évfolyam, 2009/4. szám.

Vörös, 2009b.

Vörös Géza: Egyházak az állambiztonsági dokumentumokban. *Levéltári Szemle*, 59. évfolyam, 2009/3. szám.

Vörös, 2013a.

Vörös Géza: Az állambiztonság hálózaton kívüli információszerző technikái. In *Szabadegyházak, vallási kisebbségek és diktatúrák Európában a 20. században*. Szerkesztette: Daniel Heinz–Rajki Zoltán–Simon Ervin. Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 2013.

Vörös, 2013b.

Vörös Géza: „Bárkit el lehet ítélni...” Mindszenty bíboros Rákosi politikai rendőrségének célkeresztjében, 1945–1949. [I.] *Kommentár*, 2013/6. szám.

Vörös, 2013c.

Vörös Géza: Források a Magyarországi Bencés Rend 1945 utáni történetéhez. Bencések a politikai rendőrség dokumentumaiban. In: *Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője*. Szerk.: Dénesi Tamás és Dejcsics Konrád OSB. Pannonhalma, Bencés Kiadó, 2013.

Vörös, 2014.

Vörös Géza: „Bárkit el lehet ítélni...” Mindszenty bíboros Rákosi politikai rendőrségének célkeresztjében, 1945-1949. [II.] *Kommentár*, 2014/1. szám.

Egyházak az állambiztonsági dokumentumokban*

Az 1945 és 1990 között Magyarországon működő állambiztonsági szervek által keletkeztetett iratanyagok őrzése és jogszabályok szerinti kezelése a 2003. évi III. törvénnyel felállított Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának (ÁBTL) a feladata. A 3864,79 iratfolyóméternyi (ifm) levéltári iratanyag majd minden típusában található az egyházakkal kapcsolatos dokumentum. Mindez alátámasztja azt a tényt, hogy a pártállami egyházpolitika megvalósításában az egyik legfontosabb eszköz az állambiztonsági szolgálatok voltak. Ezek alapvető feladatai közé tartozott a társadalom szövetébe évszázadok alatt beágyazódott egyházak felszámolása, a hitélet és vallásgyakorlás lehetőségének megszüntetése.

Az ÁBTL őrzésében lévő állambiztonsági iratokat, azok rendezésekor kialakított levéltári rendszer négy szekcióba sorolta. Az egyházakra vonatkozóan, a már említett társadalmi szerepüknél fogva, mindegyik szekcióban találhatóak olyan dokumentumok, amelyek velük kapcsolatos információkat tartalmaz, ezért tanulmányomban az ÁBTL fond- és állagjegyzékének alapján igyekszem bemutatni az itt őrzött iratanyagban található egyházakkal kapcsolatos, azokra vonatkozó iratokat.

Az első szekció

Az első szekcióba tartozó 545,55 ifm-nyi levéltári anyag az állambiztonsági (államvédelmi) szervek szervezetével, működésével kapcsolatos iratokat tartalmazza, melynek több fondjában is található egyházakra vonatkozó iratanyag. Az első öt fond az Államrendőrség Vidéki Főkapitányság és a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának (PRO), a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának (ÁVO) és az Államvédelmi Hatóságnak (ÁVH) iratait foglalja magában, melyekben több helyen is fellelhetünk egyházi vonatkozású iratanyagokat. Ezek közül az 1.2. fondban, a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának 1,56 ifm-nyi iratainak 5. dobozában található az a töredékes anyag, amely a vidéki rendőrkapitányságok által 1948-ban készített hangulatjelentéseket tartalmazza. Ezek majd mindegyikében olvasható, a 3. alosztály (vonal) által adott, az egyházakra vonatkozó

---

* Köszönöm Czene-Polgár Viktóriának, Gyarmati Györgynek, Papp Istvánnak, Petrikné Vámos Idának és Tóth Eszternek a tanulmány készítésében nyújtott segítségüket.

információ.²³⁹ A dokumentumgyűjteményben a történelmi egyházak tevékenységéről, a különböző gyűléseken elhangzott felszólalásokról, esetenként miséken vagy búcsúban tartott szentbeszégekről, az egyházak belső életéről, az egyházi személyeket foglalkoztató kérdésekről kaphatunk képet az ÁVO szemüvegén keresztül. Sok jelentés foglalkozik Mindszenty személyével, letartóztatásáról keringő rémhírekkel,²⁴⁰ de találunk benne feljegyzéseket bérmlásokról, apácák és szerzetesek tevékenységéről, szoborszentelésről, püspöki körlevelekről, hitoktatói értekezletekről, egyházi énekkarok szervezéséről, egyházi iskolák államosításáról, valamint a Mária-év hitbuzgalmi rendezvényeiről. A katolikus egyház kívül rábukkanhatunk protestáns egyházakról szóló jelentésekre is, melyek közül a református egyházzal készült a legtöbb. Olvashatunk a debreceni református kollégium támogatására indított gyűjtésről, a kisújszállási gyülekezet új református templomának felavató ünnepségéről.²⁴¹

Az 1.6. fondban a Belügyminisztérium (BM) Politikai Nyomozó Főosztály (1957–1962) dokumentumai találhatóak. Ezekben is számos, az egyházakra vonatkozó irat lelhető fel. Egy 1960-ban készített jelentés a katolikus egyház 1956-ot követő helyzetéről, és az egyházon belüli „reakciós erők” tevékenységéről ad képet.²⁴² A forrás kiemeli, hogy a katolikus egyházon belül melyek azok a gócpontok, amikkel szemben az állambiztonságnak fel kell lépnie. Így megemlíti a központi szemináriumról 1959-ben kizárt kispapokat, az illegális ifjúsági szervezeteket és a vezetésükben szerepet játszó jezsuita, cisztercita szerzetesrendet, valamint a regnumi papi közösséget. Egy másik dokumentum az 1960–1961 folyamán a belső elhárítás vonalán realizált ügyeket mutatja be.²⁴³ Ezek közül számos, az egyházakkal szembeni eljárást is dokumentál a jelentés, amelyben egyházi-ifjúsági szervezkedések, a Regnum Marianum illegális papi közösség, piarista és cisztercita szerzetesek ifjúsági csoportjainak vezetése, irányítása, a Központi Hittudományi Akadémiáról kizárt teológusok ügye, a Katolikus Iparos és Munkásifjak Országos Egyesülete (KIOE), a Katolikus Leányok Országos Szövetsége és a Mária Légió egyházi szervezetének tevékenysége szerepel. A forrás ezen csoportokkal kapcsolatban általánosságban kiemeli, hogy célkitűzésük „rendszerünk megváltoztatása és a magántulajdon szentsége alapján egy keresztény nemzeti állam megteremtése”, melynek „érdekében széles körű rendszerellenes illegális tevékenységet és

²³⁹ ÁBTL 1.2. Politikai hangulatjelentések. 5. d. A téma feldolgozását lásd: Gyarmati, 1998, 95–111; Gyarmati, 2000, 117–121.

²⁴⁰ ÁBTL 1.2. Politikai hangulatjelentések. 5. d. 781, 805, 891.

²⁴¹ ÁBTL 1.2. Politikai hangulatjelentések. 5. d. 891, 1192.

²⁴² ÁBTL 1.6. 65–2797/2/1960. 8. d. BM II/5. osztály, a belső reakciós erők helyzete.

²⁴³ ÁBTL 4.1. A–3036. Állambiztonsági értelmező kéziszótár. Összeállította: Gergely Attila. Bp., 1980. 162.

ellenséges agitációt fejtettek ki és szocialista építésünkkel szembeni ellenállásra buzdították a befolyásuk alá került fiatalokat.”²⁴⁴

Az 1.11. fondba tartoznak a Belügyminisztérium állambiztonsági szerveinek 1962–1990 között keletkezett iratai. Ebben a fondban többek között az 1.11.1. állagba tartozó Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság (ÁBMHT) irataiban, az 1.11.4. állagba került III/I. Csoportfőnökség és jogelődjeinek dokumentumaiban, valamint az 1.11.6. állagba sorolt BM III/III. Csoportfőnökség és jogelődjeinek az ÁBTL őrzésében lévő iratanyagaiban találhatunk elsődlegesen az egyházakkal kapcsolatos információkat. A több mint 18 ifm-nyi ÁBMHT-iratok között találhatók miniszterhelyettesi (csoportfőnöki), felsőbb szintű vezetői értekezletekről készült jelentések, előterjesztések, emlékeztetők az üléseken elhangzottokról, amelyek nemcsak az egyházakkal kapcsolatos kutatásokhoz nyújtanak segítséget, hanem az állambiztonsági szervezet működésébe is bepillantást engednek.²⁴⁵ Egy 1977-ben keletkezett forrásban olvasható, hogy „az ellenséggel szemben vívott harcban az állambiztonsági szervek legfontosabb eszköze a hálózat.”²⁴⁶ A dokumentum mellékleteiből kiderül, hogy 1977. június 30-án a BM III. Főcsoportfőnökség (kivéve a III/I.) és a rendőrkapitányságok állambiztonsági szerveinél összesen 6244 hálózati személyt foglalkoztattak, akik közül 421 fő „dolgozott” az egyházi reakció elhárításának területén.²⁴⁷ Egy másik 1977-es jelentésben olvasható, hogy „az egyházi reakció az ellenséges tevékenység kifejtésének lehetősége szempontjából az elmúlt években döntően az egyházakon belülre szorult. Elsősorban egyházi vonatkozásban képesek konkrét lehetőségeket keresni, illetve felhasználni reakciós törekvéseik érdekében. Ez arra készítette őket, hogy látszólag egyre inkább az egyház *belső ellenzékeként* lépjenek fel, és támadásukat elsősorban az egyházak lojális erőire, különösen az állammal politikai együttműködésre kész egyházvezetőkre összpontosítsák.”²⁴⁸ A dokumentumban utalnak arra, hogy az ilyen típusú egyházi tevékenységet Bulányi György kereten kívüli²⁴⁹ piarista szerzetes által vezetett és szervezett csoport képviseli, akik a „hivatalos egyházi vezetéstől teljesen független *katakomba egyház* szükségességét hangsúlyozzák, mint az egyház fennmaradásának

²⁴⁴ ÁBTL 1.6. 65–2060/14/1961. 10. d. Tájékoztató a belső elhárítás vonalain 1960-ban realizált jelentősebb ügyekről.

²⁴⁵ Krahulcsán, 2004, 201–202.

²⁴⁶ ÁBTL 1.11.1. 45–161/3/77. 89. d. Jelentés a 005/1972. BM számú parancs és szabályzat végrehajtásáról, az állambiztonsági szervek hálózati munkájának helyzetéről. 89.

²⁴⁷ A legtöbb ügynököt az ifjúság védelem területén foglalkoztatták, szám szerint 485-öt. Uo. 2. számú melléklet.

²⁴⁸ ÁBTL 1.11.1. 45–73/6/a/77. 89. d. Az imperialista hírszerző és propagandaszervek törekvései a belső „ellenzék” kialakítására, az elhárító munka tapasztalatai.

²⁴⁹ A püspöki kar által a nyilvános működés jogától megfosztott egyházi személy.

egyetlen lehetőségét a szocializmus viszonyai között.”²⁵⁰ Az irat utal még a „Regnum Marianum” papi közösségnek a Bulányi-csoportozáshoz hasonló ellenzéki tevékenységére. A jelentés foglalkozik a református egyházi vezetést bírálókkal (Éliás József), valamint utal a kisegyházakon belüli szakadásokra: az adventista egyházban Egervári Oszkár, a pünkösdisták egyházában Ungvári Sándor és Horváth Sándor, a metodista egyházban Iványi Tibor nevét emelik ki. De más, az egyházakhoz köthető ellenzéki csoportosulásokat is említ még a szöveg, akik „zavarják az egyházpolitikát, túllépnek az egyházak keretein, tendenciájukban a fennálló társadalmi renddel szembeni hatásokat erősítik.”

Az ÁBMHT megmaradt iratai között találhatók azok a dokumentumok, melyek megmutatják, hogy a rendszerváltás előtti hónapokban mi volt az állambiztonság koncepciója az egyházakkal kapcsolatosan. Egy 1988. március 7-ei parancsnoki értekezletről készült emlékeztetőben a BM III/III–1-a alosztály helyzetéről és feladatairól szóló beszámoló található.²⁵¹ Ebben aggodalmukat fejezték ki az egyházak növekvő társadalmi szerepvállalása miatt, amely őket közelebb viheti az ellenzéki csoportokhoz. Az alosztály továbbra is operatív feldolgozás alatt tartotta a bulányista és a regnumos csoportok tevékenységét, mint a két legjelentősebb ügyet, valamint megoldandó problémaként vetette fel a katonai szolgálat megtagadásának kérdését.

A BM III/III. Csoportfőnökség munkatervében az 1989-es esztendőre szóló feladatok között az egyházi kérdések közül hármat emelt ki fontosságuk miatt: „Varjak” fedőnéven a bulányista csoportok ellenőrzését, „Egyesülők” fedőnéven a regnumista csoport ellen végzett bizalmas nyomozás folytatását, valamint a hírszerzéssel és a kémelhárítással együttműködve a Vatikánról való információgyűjtést.²⁵² A BM III/III–1. osztály 1989. június 13-án tartott osztályértekezletén Horváth József rendőr vezérőrnagy, a BM III/III. csoportfőnöke már az átmenet időszakára fogalmazta meg elképzeléseiket. Eszerint: *„Az osztályértekezletet tehát arra kell felhasználni, hogy elindítsunk egy olyan gondolatsort... ,amelyből kiindulva át tudjuk hidalni a következő hetek, hónapok nehézségeit, másrészt el tudunk mozdulni annak az új profi-nak, funkció-nak- és feladatrendszernek az irányába... ,amely a következő évtizedekben képes modern felfogásban, a modern államok speciális szolgálataihoz hasonlóan önmagát legitimizálni, elfogadtatni a társadalomban, és ugyanakkor képes arra, hogy a*

²⁵⁰ ÁBTL 1.11.1. 45–73/6/a/77. 89. d. Az imperialista hírszerző és propagandaszervek törekvései a belső „ellenzék” kialakítására, az elhárító munka tapasztalatai.

²⁵¹ ÁBMHT 1.11.1. 45–73/3–29/88. 30. d. Emlékeztető az 1988. március 7-i parancsnoki értekezletről.

²⁵² ÁBTL 1.11.1. 45–73/3/4/89. 30. d. Munkaterv a csoportfőnökség 1989. évi főbb feladataira. A dokumentumban utalás található, hogy „Hinduk” fedőnéven bizalmas nyomozással ellenőrzés alatt tartják a Hare Krisna szektát és vezetőit.

nemzet biztonságát hatékonyan szolgálja, védelmezze.”²⁵³ Horváth a feladatokat is meghatározta: további információszerzés arra vonatkozóan, hogy az egyházak milyen politikai irányba mozdulnak el, és ebben kiemelte a hálózati munka még fontosabbá tételét. Kijelentette: „a megnyert hálózati személyekkel olyanfajta emberi viszony kialakítására kell törekedni, amelyben világossá tesszük, hogy mi az egyházak életébe nem akarunk kívülről beavatkozni, hanem az egyházak vezetésénél szeretnénk olyan helyzetet elérni, hogy a kölcsönös érdekeltség és megbecsülés alapján összehangolt lépéseket tehessünk a békés átmenet biztosítása érdekében.”²⁵⁴ Mindez 1989 júniusában, alig több mint négy hónappal a köztársaság kikiáltása előtt hangzott el.

Az 1.11.4. állagában található a BM III/I. Csoportfőnökség és jogelődjei által keletkeztetett 88,68 ifm-nyi dokumentum: osztályértekezletek, felsőszintű párthatározatokhoz kapcsolódó iratok, szervezési kérdések, feljegyzések, kimutatások, jelentések, ötéves munkatervek, éves beszámolók.²⁵⁵ A hírszerzés minden, a magyar külpolitikát és gazdaságot meghatározó kérdésben gyűjtött információt. A hangsúlyok azonban időszakonként változtak. Az ötvenes években még meghatározó volt a Jugoszlávia irányában történő adatgyűjtés, ami a hatvanas évekre már nem volt jellemző. A hírszerzés tevékenységének irányvonalai és módjai az éves, ötéves munkatervekben és munkabeszámolókból olvashatóak. Ezekből többek között az derül ki, hogy az 1970-es évek közepétől már az egyházi irányvonal elvesztette korábbi jelentőségét. Ezt bizonyítja az 1977 októberében Bogye János rendőr ezredes, főcsoportfőnök-helyettes által a III/I. Csoportfőnökség 1972–1977. évi ötéves terv végrehajtásáról és az 1978–1982. évi ötéves tervjavaslatról készített jelentése. Ebben a maga idején *szigorúan titkos és különösen fontos* minősítéssel ellátott dokumentumból kiderül, hogy a Csoportfőnökség munkájának fő iránya az USA, az NSZK, a NATO, az Európai Gazdasági Közösség, a Szocialista Internacionálé, az európai biztonsági helyzet figyelemmel kísérése és a kínai vezetés elleni hírszerzés kiépítése mellett a gazdasági információk (high-tech) megszerzése volt.²⁵⁶ Az állambiztonság figyelmét nem kerülhették el az egyházak sem: a magyar emigráns egyházi

---

²⁵³ ÁBTL 1.11.1 45–73/3/43/89. 30.d. Emlékeztető a BM III/III–1 Osztály 1989. június 13-i osztályértekezletéről. Horváth az osztályértekezleten igyekezett megnyugtatni a változásoktól tartó állomány tagjait: „Az alaphelyzet, amit látni kell az, hogy az osztály funkcióira, helyére más szerv nem pályázik és más szervekkel nem is lehet helyettesíteni. Nem olyan, mint az ÁEH, hogy meg lehet szüntetni, helyette más szervet létre hozni, lehet más profilt adni. Számunkra a speciális szolgálati jelleg meghatározó marad. Lehet az elnevezést, a felügyeletet változtatni, lehet és kell a stílust, a módszert, a fő irányokat újragondolni a munkában, de maga a szervezet és az itt meglévő értékes ember-anyag nem helyettesíthető semmi mással.”

²⁵⁴ ÁBTL 1.11.1 45–73/3/43/89. 30. d. Emlékeztető a BM III/III–1 Osztály 1989. június 13-i osztályértekezletéről.

²⁵⁵ Az iratanyag jelenleg rendezés alatt áll.

²⁵⁶ ÁBTL 1.11.4.. 67–122–17/1977 Ötéves tervek. Jelentés a hírszerzés 1973–1977. évben végzett munkájáról.

személyekről, intézményekről, a Vatikánról, a nemzetközi protestáns szervezetekről, a kisegyházak külföldi kapcsolatairól is gyűjtött információt a hírszerzés.²⁵⁷ Egy 1969. január 13-án készült jelentésben az olvasható, hogy még 1968-ban a vatikáni irányvonal jelentősnek számított, aminek fontosságát mutatja, hogy az éves beszámolóban közvetlenül az USA és az NSZK után következett.²⁵⁸

1977-re a hírszerzés egyházi vonalán egyre inkább a nemzetközi protestáns szervezetek tevékenységének felderítése került előtérbe.²⁵⁹ Egy 1977-es jelentésből kiderül, hogy a protestáns hírszerzőhálózat útján szerzett információk egy része a szovjet állambiztonsági szervek asztalán landolt. A hírszerzés ún. aktív intézkedések²⁶⁰ megtételével igyekezett az ország és a saját pozícióit erősíteni a nemzetközi életben. Az 1960-as években folytak a Magyar Népköztársaság és a Vatikán közötti tárgyalások a vitás kérdések rendezéséről, melyekben a Szentszék külpolitikáját Agostino Casaroli és Luigi Bongianino vatikáni diplomata irányították.²⁶¹ 1968-ban a „Vezér” fedőnevű akcióban sikerült a bizalmatlanabb Bongianinót háttérbe szorítani, hogy a „szocialista államokkal folytatandó tárgyalások hívének ismert Casaroli” irányvonala erősödhesen meg.²⁶²

Az 1.11.6. állagába kerültek besorolásra a BM III/III. Csoportfőnökség és jogelődeinek iratai. A 9,69 ifm-t kitevő gyűjteményben parancsok, tájékoztatók, emlékeztetők, a szervezettel és működésével kapcsolatos iratok lelhetőek fel. Számos dokumentumban találkozhatunk a Csoportfőnökség egyházakra vonatkozó tevékenységével. Egy 1961-ben készített tájékoztatóban több, az 1960-as esztendőben és 1961 elején történt egyházi-ifjúsági szervezkedés felszámolásáról kaphatunk képet. A forrásban megnevezik az ellenséges tevékenységet folytatott egyházi csoportokat, szervezeteket: Regnum Marianum, a piarista szerzetesek által folytatott Bulányi-féle ifjúsági közösségek, a Központi Hittudományi Akadémiáról eltávolított teológusok, a Mária Légió, valamint az Ikvey László vezette keresztény-ifjúsági mozgalom.²⁶³ A forrás szerint ezen „szervezkedések” céljai a rendszerváltoztatás, a magántulajdon visszaállítása, a fiatalok vallásos nevelése és a lojális békepapság lejárata voltak.

---

²⁵⁷ ÁBTL 1.11.4.. E–V/76. Vatikáni-magyar kapcsolatok; ÁBTL 1.11.4.. E–I/3/76. Vatikán és a katolikus nemzetközi szervezetek helyzete; ÁBTL 1.11.4.. E–VI/78. Egyházak Világtanácsa; ÁBTL 1.11.4.. E–VI/1979. Az Egyházak Világtanácsa és más fontosabb protestáns szervezetek.

²⁵⁸ ÁBTL 1.11.4.. 67–58/69. Jelentés a BM III/I Csoportfőnökség 1968. évi tevékenységéről.

²⁵⁹ ÁBTL 1.11.4.. 67–122–17/1977. Ötéves tervek. Jelentés a hírszerzés 1973–1977. évben végzett munkájáról.

²⁶⁰ Állambiztonsági értelmező szótár. Összeállította: Gergely Attila. Bp., 1980. 11.

²⁶¹ Casaroli, 2001, 123–171.

²⁶² ÁBTL 1.11.4.. 67–58/69. Jelentés a BM III/I Csoportfőnökség 1968. évi tevékenységéről.

Egy másik, az 1964 és 1967 között vizsgált összeesküvésügyi ügyekről készült jelentés anyaga két jelentős egyházi szervezkedés ellen indított nyomozást említ meg: az egyik a Rózsa Elemér és Dombi József jezsuita szerzetesek vezetésével kezdeményezett keresztény szocialista társadalmi rend kialakítására történő kísérlet, a másik az Emödi László római katolikus lelkész irányította regnumos csoportok tevékenysége. Mindkettőt felszámolták, és a vezetőket többévi börtönbüntetésre ítélték.²⁶⁴ Egy, az előbb említetthez hasonló, az 1966–1969 közötti bizalmas nyomozások során felderített ügyekben szerzett tapasztalatokat összegző jelentés megállapítja, hogy a vizsgált időszakban az együttműködés a központi és a megyei állambiztonsági szervek között leginkább az egyházi reakció elhárítási vonalán jött létre.²⁶⁵ Az iratból az is kiderül, hogy a lezárt ügyeknek az elhárítási vonalak szerinti százalékos megoszlásában a legnagyobb részét 37,2 %-kal a röpcédulázások képviselték, míg az egyházi reakció a volt uralkodó osztályok tagjai és az ifjúsági vonal után következve csak 16,3 %-ot tett ki. Azonban a folyamatban lévő ügyekben az arány már változott. Bár még mindig a röpcédulázás maradt a figyelem középpontjában (39,5%), de ezt követően az egyházi reakció vonalán zajló ügyek aránya volt a legnagyobb (27%).²⁶⁶

Az 1970. január 16-án megtartott csoportfőnökségi értekezleten Zalai Emil rendőr alezredes, a III/III–1. osztályvezető-helyettese az egyházak tevékenységének felderítésével kapcsolatos állambiztonsági munka változásáról beszélt. „Az egyházi reakció elleni harcban – az állam és egyházak között kialakult politikai együttműködés következtében – az adminisztratív módszerekkel szemben egyre inkább előtérbe kerültek a politikai megoldások. Ezekhez a követelményekhez kell igazítanunk az operatív munkánkat is” – mondta Zalai, majd hozzátette: „Az ellenséges tendenciák, törekvések érvényre jutása gátolhatná az állam és egyház között kialakult politikai együttműködést. Ezért erőfeszítéseket kell tennünk a jelzett törekvések visszaszorítására, a reakciós elemek további elszigetelésére, a lojális személyek

---

²⁶³ ÁBTL 1.11.6. 65–2060/14/1961 8. d. Tájékoztató a belső elhárítás vonalain 1960-ban realizált jelentősebb ügyekről.

²⁶⁴ ÁBTL 1.11.6. 34–398/68. 5. d. Jelentés az 1964. január 1-jétől 1967. december 31-ig terjedő időszakban vizsgált összeesküvésügyi ügyekről. A jezsuiták és a regnumosok perével kapcsolatban lásd Bánkuti, 2007; Emödi, 1989.

²⁶⁵ ÁBTL 1.11.6. 11–2760/69. 5. d. Jelentés a bizalmas nyomozás és ellenőrzés tapasztalatairól, további feladatairól a belső reakció elleni harcban. 19. „Az ügyekben folyó munkát és a realizálást a központ rendszerint több megyei szervvel közös terv alapján irányítja. A vonalon minden jelentősebb intézkedést (beszervezést, 3/e alkalmazása, realizálás, stb.) csak a központ engedélyével hajtják végre. Így lehetőség van az intézkedések során mind a politikai, mind a közös operatív érdekeket érvényre juttatni.”

²⁶⁶ Uo. 5.

helyzetének erősítésére az ingadozók pozitív irányú befolyásolása érdekében.”²⁶⁷ Az osztályvezető-helyettes továbbra is problémaként fogalmazta meg, hogy az egyházi személyek vallásos nevelésben részesítik az ifjúságot. Egy másik, 1970. június 27-én kelt, a felosztatott szerzetesrendekkel foglalkozó jelentés szerint többségük „társadalmi rendszerünkbe beilleszkedett, vagy passzívvá vált”, és csak kisebb részük folytat ellenséges tevékenységet.²⁶⁸

A dokumentum kiemeli, hogy „döntően azokra az ügyekre fordítottuk a figyelmet és koncentráltuk az erőket, ahol illegális ifjúsági munkát végeznek, szerzetesi utánpótlás nevelésével foglalkoznak, vagy jelentősebb külföldi kapcsolatokkal rendelkeznek.”

1988-ban egyik legjelentősebb egyházi eseménye Szent István király halálának 950. évfordulójára a Magyar Katolikus Püspöki Kar által tervezett, az ország legfontosabb vallási központjait érintő ünnepségsorozat volt, melynek részét képezte a „Szent Jobb” egyházi szertartásokkal egybekötött bemutatása a püspöki székhelyeken.²⁶⁹ Az iratanyagban ezen eseménysorozattal kapcsolatos állambiztonsági intézkedésekről készült feljegyzések mellett dokumentumokat találhatunk II. János Pál pápa 1988-as ausztriai látogatásáról is.²⁷⁰

Az állambiztonsági szervek munkájáról különböző statisztikák alapján adnak képet az 1.11.10. állagába sorolt Operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek iratai. A 71,68 ifm-nyi anyagban adatokat találhatunk az egyes osztályok operatív nyilvántartási helyzetéről, az általuk foglalkoztatott hálózatok számáról, összetételéről. Egy 1966-os kimutatásból képet kaphatunk az 1956 előtt beszervezett, de még jelenleg is a BM III/III. Csoportfőnökség által foglalkoztatott hálózati személyek számáról, beszervezési alapjuk, évük szerinti megoszlásáról, foglalkoztatási vonalakra bontott összetételéről.²⁷¹ Az 1978. évi operatív nyilvántartás adatairól szóló összefoglaló jelentés leírja, hogy a BM III/III. Csoportfőnökség ebben az évben 38 főt személyi dossziében, 96 főt 19 csoportdossziében tartott bizalmas nyomozás alatt. Az elhárítási vonalak szerinti megoszlásban az 1. osztály négy személyi, 16 főre vonatkozóan egy csoportdossziét vezetett.²⁷² A BM III/III. Csoportfőnökségének 1985.

²⁶⁷ ÁBTL 1.11.6. 11–700/70. 5. d. Az MSZMP KB. 1969. november 26–28-i ülésén hozott, a BM. munkájával kapcsolatos határozat és az országos parancsnoki értekezlet direktívái alapján 1970. január 16-án megtartott csoportfőnökségi értekezlet anyaga.

²⁶⁸ ÁBTL 1.11.6. 11–3001/24/70. 5. d. Jelentés a felosztatott szerzetesrendek illegális tevékenységéről.

²⁶⁹ ÁBTL 1.11.6. 6. d. 9. tétel Szent Jobb országjárása 1988-ban.

²⁷⁰ ÁBTL 1.11.6. 6. d. 8. tétel II. János Pál pápa 1988. júniusi ausztriai látogatása.

²⁷¹ A forrásból kiderül, hogy összesen 25, még 1956 előtt beszervezett személyt foglalkoztattak egyházi vonalon, akik közül 24 férfi és 1 nő volt. ÁBTL 1. 11. 10. 394–36/66. 2. d. 4. dosszié. Kimutatás a BM III/III. Csoportfőnökség hálózatának számáról, összetételéről.

²⁷² ÁBTL 1.11.10.. 11–10/780/1978. 2. d. 3. dosszié. Az operatív nyilvántartás 1978. évi adatairól összefoglaló jelentés. Ebben a forrásban található, hogy 1978-ban az 1–a alosztály „Varjak” fedőnéven bizalmas nyomozás alá vont egy országos kiterjedésű, illegális egyházi tevékenységet folytató, fiatalokat tömörítő egyházi csoportosulást.

évi összesített kimutatást és az adatok kiegészítését tartalmazó feljegyzéséből kiderül, hogy összesen 1799 főt tartottak operatív nyilvántartásban, egyházi vonalon újonnan egy bizalmas nyomozást indítottak „Mefisztó” fedőnéven, valamint most nyitottak ellenőrző dossziét „Varjak” és „Természetbarát” néven.²⁷³ Az egyházi vonalon foglalkoztatott ügynökök számáról is képet kaphatunk a tizedik állagba tartozó iratok alapján. Az 1958. évi összesítés szerint a központi és a megyei állambiztonsági szervek által foglalkoztatott 13649 hálózati személyből 312 fő „dolgozott” egyházi vonalon, közülük 294 volt egyházi személy.²⁷⁴ Húsz évvel később, az 1978-ban készült statisztikából kiderül, hogy a III. Főcsoportfőnökség és a rendőrkapitányságok állambiztonsági szerveinél foglalkoztatott hálózati személyek száma (a hírszerzés által tartottak nélkül) 7458 fő, melyből 435-en egyházi vonalon jelentettek.²⁷⁵ Tíz évvel később, 1988-ban a BM országos hálózatának létszámáról készült statisztikai jelentésben már 504 főt foglalkoztattak egyházi vonalon a 8152 hálózati személyből.²⁷⁶

Természetesen nemcsak a hálózatokról, hanem az operatív nyilvántartásban szereplő személyekkel, operatív feldolgozás alatt álló csoportokkal kapcsolatban is találunk statisztikákat ebben az állagban.

Az állambiztonsági szervek nemcsak egy konkrét ügy kapcsán kísérték megkülönböztetett figyelemben az állampolgárokat. Tőlük függött, hogy valaki külföldre utazhatott-e, az emigrációban élő személy hazalátogatási, adott esetben visszatelepülési kérelmét engedélyezték-e. Minden esetben megvizsgálták, hogy az adott személy jelent-e veszélyt a Magyar Népköztársaság rendjére. Ezen ügyek anyaga a BM Útlevél Osztály és jogutódjainak irataiban lelhető fel. Az 1.11.11. állagban található 1,32 ifm-t kitevő iratanyagban számos egyházi személy be- vagy kiutazási, visszatelepülési kérelme található.²⁷⁷ Sok esetben operatív érdekekkel indokolták az útlevél kiadását,²⁷⁸ vagy más esetben „útlevelével történő ellátása egyházpolitikai és operatív érdekeket nem sért” megállapítással engedélyezték az útlevél iránti kérelmet.²⁷⁹ 1980-ban Tarnay Brunó bencés szerzetes hazatérési szándékát nem ellenezték az állambiztonsági szervek, mert „visszatelepülési kérelmének teljesítése pozitív

---

²⁷³ A „Mefisztó” fedőnevű személyi dossziét a BM III/III-1-c, a „Varjak” és a „Természetbarát” fedőnevű ellenőrző dossziét a BM III/III-1-a alosztály nyitotta, amelyek az ÁBTL őrzésében nem találhatóak meg. ÁBTL 1.11.10.. 11-6082/85. 2. d. 3. dosszié. Feljegyzés az 1985. évi statisztikai jelentéshez.

²⁷⁴ ÁBTL 1.11.10.. Összesített statisztikák 1958. Országos hálózati összesítők. 1958. 27. d.

²⁷⁵ ÁBTL 1.11.10.. Összesített statisztikák 1978-1981. 1978. I. félévi és 1978. éves összesített statisztikák. 35. d.

²⁷⁶ ÁBTL 1.11.10.. Hálózati (éves, féléves) összesített hálózati statisztikák 1988. Összesített statisztika 1988. 44. d.

²⁷⁷ ÁBTL 1.11.11. 35072. Pfemeter Ferenc; ÁBTL 1.11.11. 63135. Dr. Albertini Péter.

²⁷⁸ ÁBTL 1.11.11. 400808. Ruttkay Levente; ÁBTL 1.11.11. 221107. Hölvényi György; ÁBTL 1.11.11. 140729. Dr. Medvigy Mihály.

²⁷⁹ ÁBTL 1.11.11. 66036. Fogolyán Miklós.

hatással lehet a szerzetes környezetére is.”²⁸⁰ Persze nem mindenki volt ilyen szerencsés. A Jehova tanúi szekta tagjai közül többen Nyugat-Európába kívántak utazni, hogy az ott 1978-ban megrendezendő nemzetközi kongresszusaikon részt vehessenek. Csongrádi Károly rendőr alezredes, a BM III/III-1-c alosztály vezetője szerint „a jehova szekta vezetőinek és tagjainak a kongresszusokon való részvétele nem kívánatos, mivel a hazai szektatevékenység erősödését vonja maga után.”²⁸¹

További egyházi személyekkel kapcsolatos iratokat találhatunk 1.11.13. állagban, melybe a Külföldiek Ellenőrző Osztály (Országos Központi Hivatal) iratai (KEO/KH) kerültek. A 24,60 ifm-nyi levéltárba került dokumentum a Magyarországra látogatni szándékozó idegen állampolgárságú személyek ellenőrzéséről ad információkat. Asztalos János római katolikus plébános, aki az 1948-as pócspetri-ügy elsőrendű vádlottja volt, disszidált, ezért tiltó listára vették, és a BM 1988-ig nem támogatta a beutazását.²⁸²

Természetesen nemcsak a BM állambiztonsági szerveinek iratai között, hanem a rendőr-főkapitányságok állambiztonsági dokumentumai között is találhatunk az egyházakkal kapcsolatosan információkat. Ez a 26,4 ifm-nyi forráscsoport az ÁBTL levéltári rendszerében az 1.12. fondba lett besorolva. A Szolnok megyei Rendőr-főkapitányság III/III. osztályának 1979. március 1-jén az egyházakkal szembeni állambiztonsági tevékenység értékeléséről készített jelentése a megyében a római katolikus, a protestáns egyházak, a szerzetesrendek és a kisegyházak elleni elhárító munka eredményeit foglalta össze.²⁸³ A dokumentum kiemeli, hogy a katolikus és protestáns egyházak papjai általában lojálisak a fennálló társadalmi rendhez, az ellenséges tevékenység elsősorban a fiatal lelkészek részéről volt tapasztalható. Problémaként jelöli meg a jelentés készítője, hogy a fiatalok összefogására, azok megnyerésére törekednek az „ellenséges” egyházi személyek.²⁸⁴ A kisegyházakkal kapcsolatban egyedül a Jehova tanúi tagjairól állapítják meg, hogy igyekeztek lépéseket tenni a taglétszámuk növelése érdekében, két esetben jelentős csoportos összejövetelt tartottak. Egy 1986. július 9-i a Heves megyei Rendőr-főkapitányság III/III. osztálya által készített jelentése

---

²⁸⁰ ÁBTL 1.11. 11. 6765. Tarnay Pál Brunó.

²⁸¹ ÁBTL 1.11.11. 507338. „Jehova tanúi”.

²⁸² ÁBTL 1.11.13. 0000-046-6-ATE. Asztalos János.

²⁸³ ÁBTL 1.12.4. 215-106/1979. Megyei Rendőr-főkapitányságok ÁB szerveinek és jogelődeinek iratai, Szolnok megyei Rendőrkapitányság. 22. d.

²⁸⁴ A jelentés kiemeli Domán Ferenc és Nagy István káplánoknak, és Németh Géza, egyházi működéstől eltiltott református lelkésznek a fiatalok összejövetelét szervező tevékenységét.

speciálisan csak a kisegyházakkal, felekezetekkel, szektákkal szembeni állambiztonsági munka tapasztalatait és további feladatait írja le.²⁸⁵

A második szekció

A második szekció, amelybe a szervezeti egységekhez nem kapcsolódó, 729,71 ifm-t kitevő állambiztonsági iratok tartoznak, nyolc fondra tagolódik. A 2.1. fondban a volt Zárt irattár levéltári anyaga található.²⁸⁶ A Zárt irattár 37,32 ifm-ében majd minden, az ÁBTL-ben őrzött irattípus fellelhető: internálási anyag, operatív és vizsgálati dossziék, szálas működési iratok. Az egyházak közül a zsidó felekezethez kötődő források találhatók a Zárt levéltár Egyedi-ügyek, Péter Gábor-ügy és az Egyéb-ügyek csoportjában. Ezek elsősorban a második világháború alatt és azt követően a zsidóság meghurcoltatásával, valamint illegális cionista szervezkedéssel vádolt személyek, szervezetek tevékenységével kapcsolatos dossziék.²⁸⁷

Az állambiztonsági szervek a látókörükbe került személyekről nyilvántartási kartonokat állítottak ki, és attól függően, hogy róluk, vagy tőlük szereztek bizalmas információkat, kerültek a nyilvántartási rendszerükbe. A 2.2.1. állagba az operatív nyilvántartás 110,53 ifm-nyi, a 2.2.2. állagba a hálózati nyilvántartások 16,06 ifm-nyi iratanyaga került.²⁸⁸ A 2.2.1. állagban az 1967-től vezetett, az állambiztonsági szervek által egy adott személyről terhelő, kompromittáló adatok birtokában, vagy bizalmas nyomozás alá vont állampolgárokról kiállított operatív nyilvántartási karton található, amely lényegében egy kibővített névmutató kartonnak felel meg. A karton „A” oldalára, a személyi adatok mellé a terhelő adatok és azok a dossziészámok kerültek, mely(ek)ben az adott személy megtalálható. A „B” oldalon az esetleges további dossziészámokat és terhelő információkat sorolták fel. Ez a kartontípus a rajta lévő adatokkal jelentős segítséget nyújt az adott személyre vonatkozó ügyek felgöngyölítésében. Ikvay László római katolikus lelkész operatív kartonjáról leolvasható, hogy 1939-től a KIOE vezetője volt, 1953-ban, majd 1961-ben ismét elítélték, végül 1969-ben külföldre távozott.²⁸⁹ Az iraton megtalálhatóak azok a dossziészámok, amelyekben Ikvayra

---

²⁸⁵ ÁBTL 1.12.4. 45–49/13/1986. Megyei Rendőr-főkapitányságok ÁB szerveinek és jogelődeinek iratai, Heves megyei Rendőrkapitányság. 16. d.

²⁸⁶ A Zárt irattárról részletesen lásd Tóth, 2004, 236–243.

²⁸⁷ ÁBTL 2.1. zárt IV/56b. „Mizráchy”; ÁBTL 2.1. IV/56. Groszberg Ervin; ÁBTL 2.1. VII/14. Joint; ÁBTL VII/13/2 Jacobson; ÁBTL 2.1. zárt IV/44–1 Zsidó Hitközség; ÁBTL 2.1. zárt IV/15. Dr. Gálos Henrik.

²⁸⁸ A nyilvántartási rendszerben szereplő kartonok különböző típusainak leírását lásd Vámos, 1999, 42–49.

²⁸⁹ ÁBTL 2.2.1. Operatív nyilvántartási karton. Ikvay László.

vonatkozóan az állambiztonsági szervek szerint lényeges adatok találhatóak.²⁹⁰ Külföldi személyekről is állítottak ki ilyen kartont. Giovanni Cheli katolikus papról, vatikáni diplomatáról is készült operatívkarton, melyen terhelő adatként „államrendünkkel szemben álló egyházi személyek ellenséges befolyásolása” szerepel.²⁹¹ A forráson szereplő dosszié nyitószáma alapján kiderül,²⁹² hogy a Cheliről gyűjtött információkat a „Canale” fedőnéven, a Vatikán és a magyar katolikus egyház közötti kapcsolatok felderítésére nyitott objektum dossziéba helyezték el.²⁹³

A 2.2.2. állagban találhatóak a hálózati nyilvántartásban szereplő kartonok. Ezek közül csak egy a hétköznapi használatban „ügynökkartonnak” nevezett irat, a 6-os karton,²⁹⁴ melyen a hálózati személy adatai mellett beszerzésének ideje, alapja, minősítése, foglalkoztatási vonala, fedőneve, dossziéjának élő és irattári száma, naplósám, a beszerzőjének neve, rendfokozata szerepel. Az állambiztonságnak az egyházi személyek közül is sikerült sokakat beszerveznie, így hálózati kartonjuk az ÁBTL-ben fellelhető.²⁹⁵ A hírszerzés egy másik nyilvántartási rendszert használt, melyben az 5-ös karton szolgált a hálózati személyek és azok kapcsolatainak, a különböző dossziékban szereplő személyek, külföldi operatív társadalmi kapcsolatok nyilvántartására.²⁹⁶

A 2.5. fondba a személyes szabadságot korlátozó intézkedések 442,96 ifm-nyi iratai kerültek. Ez a fond a jogszolgáltatás hagyományos eljárási eszközein kívül alkalmazott eszközök, az internálás, kitiltás, kitelepítés, rendőrhatalósági felügyelet valamint közbiztonsági őrizet során keletkezett dokumentumokat tartalmazza.²⁹⁷ Sok egyházi személy került internálótáborba, kitelepítésre vagy rendőrhatalósági felügyelet alá. Ennek egyik tragikus példája Meszlényi Zoltán segédpüspök sorsa. Meszlényit 1950. június 17-én az Esztergomi Főegyházmegye

²⁹⁰ Ezek közül csak néhányat sorolok fel: ÁBTL 3.1.5. O–11959/1 „Lombardisták”; ÁBTL 3.1.9. V–700/3. Mindszenty József; ÁBTL 3.1.9. V–140907. Bulányi György és társai; ÁBTL 3.1.9. V–146786. Havas Géza és társai.

²⁹¹ ÁBTL 2.2.1. Operatív nyilvántartási karton. Giovanni Cheli.

²⁹² A nyitószám (élőszám vagy eredeti jelzet) azt a számot jelöli, melyet a dosszié akkor kapott, amikor azt az állambiztonsági szervek megnyitották. Abban az esetben, ha a dosszié betelt, vagy a napi, operatív munkához már nem volt szükséges, akkor azt az irattárban helyezték el és ekkor kapta meg azt az irattári számot, melyen ma is az ÁBTL levéltári rendszerében megtalálható. Pl: *Magyar Római Katolikus Püspöki Kar* dossziésorozat nyitószáma: 10–10731/1950, irattári száma (levéltári jelzete): ÁBTL 3.1.5. O–13405/1–3b.

²⁹³ ÁBTL 3.1.5. O–14963/1–10. „Canale”.

²⁹⁴ A 6-os kartonon kívül a hálózati kartonok között a található: 6/a, 6/b, 6/c, 6/d, figyelő- és kategória (kód) karton. Ezek bővebb leírását lásd Vámos, 1999, 44-45.

²⁹⁵ Természetesen mindez csak azokra a hálózati személyekre igaz, akiknek a kartonját nem semmisítették meg az állambiztonsági szervek, és 1997 után azokat átadták az ÁBTL-nek.

²⁹⁶ Sajnos egy darab 5-ös kartonon kívül az ÁBTL nem kapott több ilyen dokumentumot az iratbeszállítások során a hírszerzés jogutód szervétől, az Információs Hivataltól. A kérdésről bővebben lásd: Sz. Kovács, 2004, 190.

²⁹⁷ Az ÁBTL-ben őrzött internálási iratokkal kapcsolatosan lásd: Bank, 2004, 107-130.

vezetőjének választották meg az állampárt által támogatott Beresztóczy Miklós békepappal szemben. A segédpüspököt valószínűleg az ÁVH emberei, 1950. június 29-én letartóztatási parancs, vádemelés nélkül elvitték, és a kistarcsai internálótáborban tartották fogva, ahol a kiállt szenvedések következtében 1951. március 4-én elhunyt.²⁹⁸ Az 1956-os szabadságharc leverését követő megtorlásokban is alkalmazott eljárás volt az internálás intézménye, de ekkor már közbiztonsági őrizetnek hívták. A 2.5.7. állagban található közbiztonsági őrizettel kapcsolatos 44,87 ifm-t kitevő iratanyagban szintén találhatunk egyházi személyekre vonatkozó dokumentumokat. Barlay Ödön Szabolcs ciszterci szerzetest 1958. március 4-én tartóztatták le demokráciaellenes ifjúsági szervezkedés és izgatás büntettségének elkövetésének gyanúja miatt. A vizsgálati eljárás Barlay társadalomra való veszélyességét igazolta, ezért közbiztonsági őrizetbe helyezték 1960 márciusáig.²⁹⁹

A 2.7. fondban a belügyi információs jelentések elnevezésű, három állagra tagolódó iratanyag található, amely a belügyi felső vezetés informálásán kívül a párt és az állam irányítói számára készült. Az állambiztonsági szervek által bel- és külföldön gyűjtött információk tömegéből kellett az említett felsővezetés részére válogatásokat, elemzéseket készíteni a III. Főcsoportfőnökségen belül különböző neveken működött tájékoztatási rendszernek.³⁰⁰ A 2.7.1. állag, az 1979. január 2. és 1990. január 12. között, a Napi Operatív Információs Jelentéseken (NOIJ) alapuló tájékoztatási rendszer által keletkeztetett iratokat foglalja magában.³⁰¹ A NOIJ kialakításának fő célja a BM vezetőségének rövid, naprakész, gyors tájékoztatása volt. A 7,86 ifm-t kitevő iratanyagban Magyarország és a szövetséges szocialista országok bel- és külpolitikai érdekeit, biztonságát veszélyeztető tervekről, eseményekről kaphatunk információkat. A jelentések elkészítésében a belügyminiszter-helyettes 22/1978. számú parancsa szerint különös figyelmet kellett fordítani többek között a „reakciós” egyházi személyek káros politikai akcióira, összejöveteleire vonatkozó információkra, valamint ezek előkészületeivel kapcsolatos adatokra.³⁰² Így információkat találhatunk a történelmi egyházak vezetőiről (Lékai László, Paskai László római katolikus érsekekről, Káldy Zoltán, Nagy Gyula evangélikus, Bartha Tibor, Tóth Károly református püspökökről stb.). Természetesen nemcsak

²⁹⁸ ÁBTL 2.5.1. Névmutató karton (Meszlényi Zoltán); ÁBTL 2.5.1. Internálási iratok. 434/24 (Meszlényi Zoltán).

²⁹⁹ ÁBTL 2.5.7. 114–1277/1960 Dr. Barlay Ödön. Az iratanyag tartalmazza a nem irattározott vizsgálati dossziét is.

³⁰⁰ Az információs jelentésekről részletesebben lásd Müller, 2004, 147–163.

³⁰¹ A NOIJ-ről lásd Müller, 1999, 251–254.

³⁰² ÁBTL 4.2. 10–22/22/1978. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 22/1978. számú parancsa az állambiztonsági tájékoztató rendszer továbbfejlesztéséről. 1978. szeptember 21. 22/1978. számú belügyminiszter-helyettesi intézkedés (1978. 11. 02.).

az egyházi elit jelenik meg a jelentésekben, hanem minden, az állambiztonság szempontjából az egyházi elhárítás vonalán fontosnak és érdekesnek ítélt kérdés is. Jelentéseket olvashatunk bulányistákról,³⁰³ a nagymarosi katolikus ifjúsági találkozónak a regnumosok és fokolarinisták általi előkészületeiről,³⁰⁴ a szakadár adventisták egyházi jellegű előadásainak kezdeményezéséről.³⁰⁵

A 2.7.2. és 2.7.3. állagában összesen 9,6 ifm-t kitevő BM Tájékoztató Jelentések és a Szakelosztó iratanyaga kerültek besorolásra. Különböző szervezeti egységeken belül tájékoztatási alosztályok készítették ezeket a jelentéseket a párt és az állami vezetés számára.³⁰⁶ A 2.7.2. állagban a 7,32 ifm-nyi BM Tájékoztató Jelentések találhatók. Ezekben az 1964 és 1990 között készített jelentésekben jórészt a hírszerzéstől származó, valamint közbiztonsági hírek szerepeltek. A BM Tájékoztató Jelentésekben elsősorban a hazai egyházak nemzetközi kapcsolatairól lehet adatokat találni. Egy 1964. május 11-i jelentés XXIII. János pápa halálát követően kibontakozó jobbratulódási folyamatról szól.³⁰⁷ 1981. február 27-ei tájékoztató jelentésben Luigi Poggi érsek tervezett magyarországi útjáról kaphatunk információt, melyből kiderül, hogy a vatikáni diplomata a hitoktatás helyzetével és a vallásgyakorlás szabadságával kapcsolatos kérdéseket készül feltenni budapesti tárgyalásain.³⁰⁸ Természetesen a protestáns egyházak sem kerülhették el az állambiztonsági szervek figyelmét. Egy 1981. január 12-én készült jelentés a Lutheránus Világszövetség madridi találkozójáról szolgáltat adatokat.³⁰⁹

A napi tájékoztató jelentések mellett készültek egy-egy munkaterülethez kapcsolódó ún. szakelosztós információs jelentések is, amelyekben mindig egy-egy konkrét témáról kaptak adatokat az illetékes vezetők. Ebben a 2,28 ifm-nyi iratanyagban, ami a 2.7.3. állagában kutathatók, többnyire külpolitikai, külgazdasági információk olvashatóak. Természetesen ebben az állagban is található jó néhány egyházi témájú jelentés. Így például a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1983. évi harmadik negyedéves üléséről készült állambiztonsági

---

³⁰³ ÁBTL 2.7.1. „Varjak” fedőnéven összegyűjtött jelentéscsomó.

³⁰⁴ ÁBTL 2.7.1. Heves–12/1/86. 1986. 05. 22.

³⁰⁵ ÁBTL 2.7.1. Nógrád–7/86. 1986. 03. 14.

³⁰⁶ 1962-től BM III/4. osztály; 1967-től BM Nemzetközi Kapcsolatok és Tájékoztató Osztálya; 1973-tól BM Információfeldolgozó és Felügyeleti Csoportfőnökség – Tájékoztató (Önálló) Alosztály; 1975-től BM Információfeldolgozó Csoportfőnökség; 1977-től BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség; 1984-től BM Adatfeldolgozó és Tájékoztató Csoportfőnökség (AFTCS); 1987-től BM AFTCS Értékelő és Tájékoztató Osztály Tájékoztató Alosztály; 1988-tól BM AFTCS Információs Önálló Alosztály foglalkozott tájékoztató jelentések készítésével. A BM AFTCS Információs Önálló Alosztály 1989. november 30-án megszűnt.

³⁰⁷ ÁBTL 2.7.2. 41–10/70/64. 1964. 05. 11.

³⁰⁸ ÁBTL 2.7.2. 67/9–1418/81. 1981. 02. 27.

³⁰⁹ ÁBTL 2.7.2. 67/9–116/81. 1981. 01. 12.

beszámoló.³¹⁰ Ebből kiderül, hogy a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1984. szeptember 25-26-án tartott ülésén megemlékeztek a Vatikán és a magyar állam között húsz évvel ezelőtt kötött megállapodásról, meghallgatták Cserhádi József pécsi megyéspüspök beszámolóját Luigi Poggi érsek, vatikáni nuncius tervezett magyarországi látogatásával kapcsolatban, foglalkoztak a fiatal papság körében tapasztalható nem kívánatos jelenségek visszaszorításának lehetőségeivel, valamint egyéb, a nemzetközi kapcsolatokat érintő illetve belső szervezeti, gazdasági, szociális és liturgikus kérdésekről tárgyaltak. Több jelentés az ugyanebben az esztendőben Budapesten tartott Lutheránus Világszövetség világgyűléséről szolgáltat információkat.³¹¹ A szintén 1984-ben, Bécsben tartott Jehova tanúi vallási szekta kongresszusáról is készült jelentés, melyből tevékenységükkel kapcsolatban kiderül, hogy „szocialista társadalmat sértő kijelentések nem hangzottak el”, valamint „nagy hangsúlyt kapott a szekta egységének erősítése, a prédikáló, házaló tevékenység hatékonyabb, céltudatosabb megvalósítása.”³¹²

Az ÁBTL 2.8. fondba tartozó személyzeti, munkaügyi és pénzügyi iratok alapján az állambiztonsági szervek állományának tagjairól, képzettségükről, beosztásukról, végzett munkájuk minősítéseiről, előmenetelükről stb. kaphatunk képet. A 2.8. fond két állagra tagolódik: az elsőben a nyílt állományú alkalmazottak, a másodikban a „titkos” és „szigorúan titkos” állományú munkatársak iratai találhatók. A 67,68 ifm-nyi 2.8.1. állagban négy sorozat lett kialakítva: személyi gyűjtők (fogyatéki anyagok), fegyelmi anyagok, állományparancsok, egészségügyi törzskönyvek és felülvizsgálati lapok. Ebben a forráscsoportban megtalálhatóak azon személyeknek az iratanyagai, akik közvetve vagy közvetlenül az egyházakkal szembeni elhárítás osztályain, alosztályain dolgoztak, akár a BM központi, akár a megyei szerveknél.³¹³ A 2.8.2. állagban találhatóak a BM III. Főcsoportfőnökség és a Csoportfőnökségek „titkos” és „szigorúan titkos” állományú munkatársainak iratai, melyek közül a hírszerzés kötelékébe tartozó állambiztonsági tisztek 18 ifm-nyi dokumentumai a 2.8.2. állag első tételébe lettek besorolva. Az itt található személyi anyagok között számos, a Vatikánnal és más nemzetközi egyházi szervezettel, az egyházi emigrációval foglalkozó operatív tisztek iratai lelhetők

³¹⁰ ÁBTL 2.7.3. 6–7/641/83. Jelentés a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1983. III. negyedévi üléséről.

³¹¹ ÁBTL 2.7.3. 6–7/497/84. A Lutheránus Világszövetség budapesti világgyűlése; ÁBTL 2. 7. 3. 6–7/501/84. A Lutheránus Világszövetség budapesti világgyűlése; ÁBTL 2.7.3. 6–7/574/84. A Lutheránus Világszövetség budapesti világgyűlése.

³¹² ÁBTL 2.7.3. 6–7/614/84. Jelentés Jehova Tanúi bécsi kongresszusáról.

³¹³ Néhány közülük: ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 4454. Pék Márton; ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 12589. Győri Zoltán; ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 9929. Geréb Sándor; ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 6328. Zalai Emil; ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 8630. Tüzes János; ÁBTL 2.8.1. BM Jász-Nagykun-Szolnok megyei személyi gyűjtő 2106. Sollich Endre.

fel.³¹⁴ Sokuknak, mivel pályájukat nem a hírszerzésnél kezdték, a nyílt állományúaknál is megtalálható a személyi gyűjtőjük.³¹⁵

A harmadik szekció

Az ÁBTL dossziéinak majd kétharmada (hálózati, operatív és vizsgálati dosszié) a harmadik szekcióban található, mely két fondra tagolódik: az első a központi operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek által kezelt dossziék, a második a III/I. Csoportfőnökség és jogelődei által kezelt dossziék. A 3.1. fond kilenc állagának nagy többségében található egyházakkal kapcsolatos dosszié. A 3.1.1. és a 3.1.2. állag az állambiztonsági munka legfontosabb eszközének, a hálózati személyeknek a beszerzési és munkadossziéit tartalmazza. A beszerzési dosszié a hálózati szereplőnek a személyi dossziéja, amelyben minden rá vonatkozó információ megtalálható. Ebben a 112,13 ifm-nyi iratanyagban sajnos a tényleges számukhoz képest nagyon kevés egyházi vonalon foglalkoztatott ügynöki beszerzési dosszié maradt fenn.³¹⁶ A hiány oka, hogy részben megsemmisítették, részben nem kerültek irattározásra.

A 3.1.2. állagba tartozó 352,89 ifm-et kitevő munkadossziékon belül már jóval több, az egyházak belső életére, az egyházi személyek, csoportok tevékenységére vonatkozó jelentéseket tartalmazó iratanyag kutatható. A dossziékat csoportosíthatjuk a jelentést adók személye vagy a jelentés témaköre alapján. Minden egyházra (történelmi vagy kisegyházak egyaránt) igaz, hogy tagjai sorába az állambiztonság igyekezett elsősorban a kvalifikált, magas egyházi tisztséget betöltő személyeket beszerezni, hiszen a tőlük kapott információ és a rajtuk keresztül történő dezinformálás, befolyásolás és bomlasztás segítségével könnyebb volt az egyházakkal szembeni fellépés. Így számos leendő vagy épp hivatalban lévő püspök,

---

³¹⁴ ÁBTL 2.8.2.1. Személyi gyűjtő 673. Kismartoni László; ÁBTL 2.8.2.1. Személyi gyűjtő 1049. Kiss Oszkár; ÁBTL 2.8.2.1. Személyi gyűjtő 1072. Földes György.

³¹⁵ ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 14977. Zsigmond (Zsiga) Ferenc; ÁBTL 2.8.2.1. Személyi gyűjtő 553. Zsigmond (Zsiga) Ferenc; ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 14087. Kozdon János; ÁBTL 2.8.2.1. Személyi gyűjtő 490. Kozdon János; ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 17378. Keszthelyi László; ÁBTL 2.8.2.1. Személyi gyűjtő 53. Keszthelyi László.

³¹⁶ Az ÁBTL-ben őrzött B dossziék közül, a jelenlegi feldolgozottsági szinten 13 egyházi vonalon foglalkoztatott ügynöki dossziét ismerünk. Ezek közül a katolikus egyházra vonatkozóan 9 (pl. B-80964 „Kincses Zoltán”; B-92916 „Bükki László”), az evangélikus egyházra vonatkozóan 1 (B-92019 „Zuglói”), a református egyházra 2 (B-79146 „Fehérvári János”; B-94287 „Xavér”) és a Jehova Tanúi szektára vonatkozóan 1 (B-91762 „Gombás Ibolya”) dosszié található.

szerzetesrendi előljáró, egyházi vezető jelentései olvashatóak.³¹⁷ Nagyon fontos volt az egyházi személyek képzésének ellenőrzése, kiválasztása, az egyházi iskolák felügyelete. Az operatív tiszteknek az egyházi tanintézmények oktatói, igazgatói, a teológiai akadémiák, szemináriumok tanárai közül is sikerült ügynököknek beszervezni.³¹⁸ Természetesen nemcsak az egyházmegyék (katolikus) vagy egyházkerületek (protestáns) központjaiban igyekezett az állambiztonság ügynöki hálózatot kiépíteni. A hierarchia középső (esperesség) szintjén, sőt az egyszerű falusi plébános, lelkész, káplán beszervezésével is próbáltak információt szerezni az adott helyi települések, egyházi közösségek életéről.³¹⁹ Az állambiztonsági tisztek naprakész információt kaphattak az ügynöki jelentéseken keresztül a kisközösségek, az ifjúsági csoportok életéről is.³²⁰ Mivel kiemelten fontos kérdés volt a szerzetesrendek ellenőrzése, így majd mindegyikbe sikerült ügynököt beépíteni, akik jelentéseikkel a legálisan és illegálisan működő rendek tevékenységéről tájékoztatták az állambiztonságot.³²¹ Az állambiztonság a zsidó felekezet és a kisegyházak tagjai között is hajtott végre beszervezéseket. Ezek az ügynökök az adott egyházi közösség életéről adtak információkat, vagy a velük kapcsolatban álló operatív tiszt utasításai alapján akár bomlaszthatták is csoportjukat.³²² Az ügynökként működő egyházi személy önmagát dekonspirálhatta, vagy akár meg is tagadhatta a jelentésírást, amellyel kockáztatta az esetleges retorziót, de kiszabadult a hálózat fogságából.³²³

A 3.1.5. állagba a bizalmas nyomozások különböző fajtájú, de az irattározás után egységesen „O” jellel ellátott operatív dossziék tartoznak. A 479,97 ifm-nyi iratanyag között a nyitás alapján találhatunk személyi, csoport, körözési, rendkívüli események vagy objektum(vonal)–dossziékat. Az ÁBTL-ben őrzött egyházi személyekre nyitott személyi dossziék nagy

---

³¹⁷ ÁBTL 3.1.2. M–33307. „Kormányos István”; ÁBTL 3.1.2. M–32404. „Szamosi László”; ÁBTL 3.1.2. M–29608. „Szatmári”; ÁBTL 3.1.2. M–40009. „Tömör János”; ÁBTL 3.1.2. M–37304. „Mátrai”; ÁBTL 3.1.2. M–35493. „Körmöczi”.

³¹⁸ ÁBTL 3.1.2. M–37075. „Tanár”; ÁBTL 3.1.2. M–30613. „Kis János”; ÁBTL 3.1.2. M–36924. „Marosi Zoltán”; ÁBTL 3.1.2. M–32399. „Pozsonyi”; ÁBTL 3.1.2. M–42184. „Kovács György”; ÁBTL 3.1.2. M–41622. „Rajnai”; ÁBTL 3.1.2. M–39556. „Debreceni”.

³¹⁹ ÁBTL 3.1.2. M–41091. „Endre”; ÁBTL 3.1.2. M–37606. „Szigeti”; ÁBTL 3.1.2. M–32400. „Papp István”; ÁBTL 3.1.2. M–29607. „Sándor István”; ÁBTL 3.1.2. M–37277. „Viktor János”; ÁBTL 3.1.2. M–39061. „Fülöp István”; ÁBTL 3.1.2. M–14853. „Liptai Károly”.

³²⁰ ÁBTL 3.1.2. M–41393. „Zoltán”; ÁBTL 3.1.2. M–42061. „Nagy Márton”; ÁBTL 3.1.2. M–22846. „Marika”; ÁBTL 3.1.2. M–24443. „Pázmándy”; ÁBTL 3.1.2. M–25317. „Várad István”.

³²¹ ÁBTL 3.1.2. M–28353. „Barta Mihály”; ÁBTL 3.1.2. M–31055. „Sándor József”; ÁBTL 3.1.2. M–34203. „Ráckevei”; ÁBTL 3.1.2. M–41644. „Barát”; ÁBTL 3.1.2. M–20767. „Miskolci Katalin”.

³²² ÁBTL 3.1.2. M–37477/alap, 1–4 „Fecske Pál”; ÁBTL 3.1.2. M–37478/alap, 1–2 „Xavér”; ÁBTL 3.1.2. M–40918. „Szaniszló Pál”; ÁBTL 3.1.2. M–39061. „Fülöp István”; ÁBTL 3.1.2. M–29597. „Szebeni Géza”; ÁBTL 3.1.2. M–40413. „Béla István”; ÁBTL 3.1.2. M–13389. „Harcos József”; ÁBTL 3.1.2. M–35017. „Tiszai Tihamér”; ÁBTL 3.1.2. M–27389. „Kertész József”; ÁBTL 3.1.2. M–35899. „Sándor László”; ÁBTL 3.1.2. M–39138. „Békési Ferenc”; ÁBTL 3.1.2. M–39994. „Dobozi”.

többségét az önálló ÁVH létrejöttét követően, 1950 és 1953 között fektették fel. A célszemélyre vonatkozó adatgyűjtést általában már korábban megkezdték, és az így fülhalmozódott iratokat helyezték a megnyitott személyi dossziéba. A bizalmas nyomozás alatt álló személyre nyitott dosszié a nyitásról szóló határozatot, környezettanulmányt, kapcsolatrendszerének névsorát, ügynöki jelentéseket, szoba- vagy telefonlehallgatásról készült feljegyzéseket, levélellenőrzés eredményeit tartalmazza. Lényegében majd minden fontosabb egyházi vezetőnek fellelhető a személyi dossziéja. Megtaláljuk a történelmi egyházak püspökei közül a római katolikus Badalik Bertalan,³²⁴ Hamvas Endre,³²⁵ Szabó Imre,³²⁶ Kovács Sándor,³²⁷ Endrey Mihály,³²⁸ Kisberk Imre,³²⁹ az evangélikus Turóczy Zoltán,³³⁰ a református Ravasz László,³³¹ Győri Elemér,³³² Bereczky Albert,³³³ az unitárius püspöki helynök Csiki Gábor,³³⁴ a kisegyházak vezetői közül a metodista Szécsey János,³³⁵ valamint a magyarországi Üdvhadsereg vezetője, Papp Kálmán³³⁶ személyi dossziéit. A vezetők mellett, ha valamilyen fontos ok indokolta, az alacsonyabb beosztású egyházi személyekre (esperes, plébános, lelkész) is nyitottak személyi dossziét.³³⁷ Az 1950 és 1953 között egyházi vezetőkre nyitott személyi dossziékat általában még az 1956-os forradalom kitörése előtt „a nevezettre vonatkozó terhelő vagy kompromittáló adatot nem tartalmaz” megállapítással lezárták, de ha az állambiztonsági szervek úgy ítélték meg, hogy fontos az adott személy tevékenységének nyomon követése, folytatták az információgyűjtést annak

---

³²³ ÁBTL 3.1.2. M-31386. „Richárd Tamás”.

³²⁴ ÁBTL 3.1.5. O-12547/1-7. Badalik Bertalan.

³²⁵ ÁBTL 3.1.5. O-12817/alap, 1-13. Dr. Hamvas Endre.

³²⁶ ÁBTL 3.1.5. O-12347/1-2. Szabó Imre.

³²⁷ ÁBTL 3.1.5. O-14759/1-11. Kovács Sándor.

³²⁸ ÁBTL 3.1.5. O-12302/1-6. Endrey Mihály.

³²⁹ ÁBTL 3.1.5. O-13581/1-3. Kisberk Imre; a dossziésorozat folytatását „Áruló” fedőnéven találjuk: ÁBTL 3.1.5. O-13581/4-5 „Áruló”.

³³⁰ ÁBTL 3.1.5. O-9041. Turóczy Zoltán.

³³¹ ÁBTL 3.1.5. O-9150/alap, 1-2. Ravasz László.

³³² ÁBTL 3.1.5. O-9152. Győri Elemér.

³³³ ÁBTL 3.1.5. O-9047/alap, 1. Bereczky Albert.

³³⁴ ÁBTL 3.1.5. O-9391/alap, 1. Csiki Gábor.

³³⁵ ÁBTL 3.1.5. O-9045. Szécsey János.

³³⁶ ÁBTL 3.1.5. O-8980. Papp Kálmán.

³³⁷ ÁBTL 3.1.5. O-11969. Vajk Gyula; ÁBTL 3.1.5. O-11788. Dr. Körmendi József; ÁBTL 3.1.5. O-11462. Regőczy István; ÁBTL 3.1.5. O-12224. dr. Erdős Mátyás; ÁBTL 3.1.5. O-13513. Szabó Vilmos; ÁBTL 3.1.5. O-12831. Tánczos Dezső Kálmán; ÁBTL 3.1.5. O-10135/alap, a (összesen két kötet) Nagy Gyula; A zsidó felekezet vezetői közül többeknek is megtalálható személyi dossziéja az ÁBTL-ben, de ezeket nem az operatív dossziék között irattározták. Pl. Stöckler Lajosnak, a budapesti Izraelita Hitközség elnökének iratanyaga: ÁBTL zárt 2.1. IV/44/1-2. Zsidó Hitközség.

haláláig.³³⁸ Több személyi dosszié címében nem a kérdéses személy valódi, hanem az állambiztonság által adott fedőnév szerepel.³³⁹

Amennyiben egy ügyben történő bizalmas nyomozás során több ellenséges tevékenységgel gyanúsítható személy került az állambiztonság érdeklődési körébe, úgy róluk csoportdossziét nyitottak. Az 1950-től vezetett csoportdossziékban a nyitóhatározat, a csoport tagjairól, tevékenységéről készített összefoglalók, hálózati jelentések, szoba- és telefonlehallgatások, külső megfigyelések leírásai, levéllenőrzések eredményei és a végén egy összefoglaló jelentést követően a bizalmas nyomozást és a dossziét lezáró határozat található. Az egyik legkorábbi egyházi vonatkozású csoportdosszié, a Regnum Marianum papi közösség feloszlata utáni illegális működésének felderítéséről szóló 1952. február 15-én nyitott négykötetes dossziésorozat.³⁴⁰ További csoportdossziékat találunk „Lombardisták” fedőnéven a Bulányi György által szervezett illegális egyházi csoportok munkájáról,³⁴¹ „Elitek” fedőnéven a Szegedi Hittudományi Főiskolán 1965-ben katolikus papok által létrehozott „Benzolgyűrű” elnevezésű illegális csoport tevékenységéről,³⁴² és „Ellenállók” fedőnéven a Regnum Marianum közösség (Hagemann Frigyes és társai) egyházi tevékenységéről.³⁴³ Egyik legkiterjedtebb, világi papok és szerzetesek által irányított, ifjúsági csoportok ellen indított, klerikális államellenes szervezkedéssel indokolt bizalmas nyomozás volt a „Fekete Hollók” fedőnéven irattározott csoportdosszié-sorozat.³⁴⁴ A nyomozás nemcsak a fővárosban, hanem vidéken is felderítette ezen csoportok működését.³⁴⁵ A protestáns egyházra vonatkozóan is található csoportdosszié az ÁBTL-ben. Az állambiztonság csoportdossziét nyitott „Táborozók” fedőnéven 1964-ben a Keresztyén Ifjúsági Egyesülethez (KIE) tartozó személyek által indított mozgalom tevékenységének felderítésére.³⁴⁶ Protestáns személyek által, nyugatról behozott vallásos tárgyú iratok fordításával és terjesztésével foglalkozó személyek elleni operatív feldolgozó munkára 1961-ben nyitottak „Hitvallók” fedőnéven

³³⁸ ÁBTL 3.1.5. O–12547/7. Badalik Bertalan. 240.

³³⁹ ÁBTL 3.1.5. O–15956. „Claudius”; ÁBTL 3.1.5. O–13217. „Filozófus”; ÁBTL 3.1.5. O–12894/alap, 1–2. „Ferenc barát”; ÁBTL 3.1.5. O–18669. „Titusz”; ÁBTL 3.1.5. O–16584. „Balatoni”.

³⁴⁰ ÁBTL 3.1.5. O–11516/1–2a. Regnum.

³⁴¹ ÁBTL 3.1.5. O–11959/alap, 1–17. „Lombardisták”.

³⁴² ÁBTL 3.1.5. O–15293. „Elitek”.

³⁴³ ÁBTL 3.1.5. O–14846/1–4. „Ellenállók”.

³⁴⁴ ÁBTL 3.1.5. O–11802/1–29. „Fekete Hollók”.

³⁴⁵ ÁBTL 3.1.5. O–11763/alap, 1–2a. „Egri Fekete Hollók”; ÁBTL 3.1.5. O–12464/1–2. „Megyei Fekete Hollók”; ÁBTL 3.1.5. O–12033. „Fekete Hollók”; ÁBTL 3.1.5. O–12147/alap, 1–18. „Fekete Hollók”.

³⁴⁶ ÁBTL 3.1.5. O–13142/1–3. „Táborozók”.

csoportdossziét.³⁴⁷ Az illegális cionista csoportok működéséről is gyűjtött információt az egyházakkal szembeni elhárítás.³⁴⁸

Az állambiztonság által különleges figyelmet érdemlő intézményekre, melyeket elsődlegesen ügynöki hálózattal próbáltak ellenőrizni, objektumdossziét nyitottak. Ezekben az adott objektumban folyó (esetleges) ellenséges tevékenység elhárításával kapcsolatban keletkezett iratokat gyűjtötték. Objektumdossziét nyitottak az egyházakra,³⁴⁹ valamint az egyházkormányzati egységekre vonatkozóan,³⁵⁰ különböző egyházi intézmények működésének, hazai és külföldi szervezetek, vallási közösségek tevékenységének felderítésére, ellenőrzésére, terhelő adatok gyűjtésére.³⁵¹ Különösen értékes forrás a Vatikán és a Magyar Katolikus Egyház közötti kapcsolatok felderítésére, a II. Vatikáni Zsinattal kapcsolatban szerzett információk gyűjtésére nyitott objektumdosszié-sorozat, amely a belső elhárítás és a hírszerzés által készített feljegyzéseket, ügynöki jelentéseket és egyéb dokumentációkat tartalmaz.³⁵² Sok olyan személyi, csoport- vagy objektumdossziéről tudunk, melyek nem maradtak fenn (megsemmisítették, nem irattározták, beolvasztották más dossziéba). Objektumdossziét nyitottak többek között a Katolikus Papok Békebizottságának,³⁵³ a Központi Szemináriumnak,³⁵⁴ a Hejcei Papi Otthonnak,³⁵⁵ a Székesfehérvári püspökségnek,³⁵⁶ és az Actio Catholica Országos Központjának.³⁵⁷ Pétery József váci és Shvoy Lajos székesfehérvári püspök személyi dossziéja létezésére is utalnak nyomok.³⁵⁸ A források alapján kitűnik, hogy az állambiztonsági tisztek dossziét nyitottak

³⁴⁷ ÁBTL 3.1.5. O–12049/alap, 1–10. „Hitvallók”.

³⁴⁸ ÁBTL 3.1.5. O–13616. „Exodus”; ÁBTL 3.1.5. O–13772/1–3. „Salom”.

³⁴⁹ ÁBTL 3.1.5. O–13405/1–3b. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar; ÁBTL 3.1.5. O–11543. Görögkeleti Egyház.

³⁵⁰ ÁBTL 3.1.5. O–18635/1–2. „Váci püspökségen lévő reakció”; ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye; ÁBTL 3.1.5. O–13599/1–2. Evangélikus egyházi reakció; ÁBTL 3.1.5. O–14917. „Protestáns egyházak”; ÁBTL 3.1.5. O–13586/1–8. Református egyházi reakció területén lévő ellenséges személyek elhárítása.

³⁵¹ ÁBTL 3.1.5. O–9215. Ökumenikus Bizottság Újjáépítési Osztálya; ÁBTL 3.1.5. O–20023. Budapesti Evangélikus Teológia területén jelentkező ellenséges tevékenység felderítése; ÁBTL 3.1.5. O–14916. Vallási szekták; ÁBTL 3.1.5. O–13603/alap, 1. Külföldi protestáns szervezetek leplezésével hazánk ellen folytatott ellenséges tevékenység felderítése; ÁBTL 3.1.5. O–13652/1a–2b. Keresztény Békekonferencia; ÁBTL 3.1.5. O–11515. Heves megye területén lévő zsidó egyházak és cionisták; ÁBTL 3.1.5. O–15762. Egyéb kapitalista országokban működő cionista szervezetek.

³⁵² ÁBTL 3.1.5. O–14963/1–10. „Canale”

³⁵³ ÁBTL 3.1.5. O–13581/1. Kisberk Imre 15.

³⁵⁴ ÁBTL 3.1.5. O–12347/2. Szabó Imre 145; ÁBTL 3.1.5. O–10272. Dr. Marcell Mihály. 164.

³⁵⁵ ÁBTL 3.1.5. O–12547/6. Badalik Bertalan. 81–83.

³⁵⁶ ÁBTL 3.1.5. O–13581/1. Kisberk Imre. 26.

³⁵⁷ ÁBTL 3.1.5. O–12302/1. Endrey Mihály. 92.

³⁵⁸ Pétery József személyi dosziéjára utaló nyom: ÁBTL 3.1.9. V–238. Dr. Széll Kálmán és társai. Pétery József volt váci püspök anyaga. Shvoy Lajosra vonatkozó személyi dosszié létezésére utalás: ÁBTL 3.1.5. O–13581/1. Kisberk Imre. 127.

„Várományosok” fedőnéven a lehetséges katolikus püspökjelöltekről,³⁵⁹ továbbá „Bencés várományosok” fedőnéven a bencés renden belüli kinevezésekről.³⁶⁰ Fontos forrás lenne az 1945 és 1958 közötti időszakra vonatkozó Római Katolikus Püspöki Kar címet viselő négy dossziéból álló sorozat folytatása, melynek létre szintén lehet találni utalást 1972-ből.³⁶¹

A 3.1.8. állagban a régi irattári számon (archív számon) kezelt operatív dossziék (Sz-, Cs-dosszié) találhatóak, melyeket bár az operatív irattárba helyeztek el, mégsem kaptak „O” jelzetet, hanem megmaradt az eredeti jelzetük. A rendkívül kevés iratanyagban az egyházi kutatók számára egy igen értékes forrás lelhető, azonban csak mikrofilmen. A tizenkilenc darab mikrofilmen Mindszenty József személyi dossziéja olvasható, melyet 1947. június 10-én nyitottak a vele szemben folytatott bizalmas nyomozás során.³⁶² A sorozatban 1945 januárjától találhatóak dokumentumok, melyek között hálózati jelentések, levéllenőrzések, telefonlehallgatások, újságcikkek olvashatóak. Nagyon érdekesek a Mindszenty letartóztatása előtti napokról az esztergomi prímási palotából kapott ügynöki jelentések, valamint a tárgyalással és az ítélettel kapcsolatos több egyházi személyeknek a véleményét rögzítő feljegyzések.³⁶³

Ha a bizalmas nyomozás során az adott személyt vagy a csoport tagjait a terhelő adatok birtokában letartóztatták, akkor a letartóztatással és a vizsgálattal kapcsolatos dokumentumokat a vizsgálati dossziékban helyezték el. Az ÁBTL levéltári rendszerében a 3.1.9. állagában található az 1226,67 ifm-t kitevő vizsgálati dossziék a magyarországi egyházüldözés történetének egyik legfontosabb és legértékesebb forrásai. Az egyházak megsemmisítésére törekvő Rákosi-korszak nagy pereinek vizsgálati anyagai (Mindszenty-ügy,³⁶⁴ Grösz-per,³⁶⁵ a KIE vezetői ellen indított per³⁶⁶) mellett találhatóak az ÁBTL-ben a katolikus és a protestáns egyház, valamint a kisegyházak papjaival, lelkészeivel, tagjaival szemben indított vizsgálati eljárások dokumentumait tartalmazó dossziék.³⁶⁷ A legnagyobb

³⁵⁹ ÁBTL 3.1.2. M-37075. „Tanár”. 178.

³⁶⁰ Uo. 180.

³⁶¹ Uo. 181.

³⁶² ÁBTL 3.1.8. Sz-222/alap, 2-18. Mindszenty József.

³⁶³ A dosszié zárására 1951. június 18-án tettek javaslatot.

³⁶⁴ ÁBTL 3.1.9. V-700/alap, 1-60. Mindszenty József; Az eredeti dossziék az Esztergomi Prímási Levéltárban találhatóak, az ÁBTL őrzésében a másolati dossziék vannak.

³⁶⁵ ÁBTL 3.1.9. V-105752/1-14a. Grösz József és társai.

³⁶⁶ Az 1951-es első KIE pernek, melyben az eljárás egy időben indult a Grösz-perrel, református egyházi irányítású összeesküvés volt a koncepciója. A Pógyor István református lelkész által vezetett szervezkedés szálai az ÁVH kihallgató tisztjeinek „segítségével” Ravasz László püspökig vezettek el. A Mindszentyhez vagy a Gröszhöz hasonló nagy per azonban nem lett belőle. ÁBTL 3.1.9. V-73196/alap, 1-2. Végh Ferenc és tsai;

³⁶⁷ ÁBTL 3.1.9. V-51023. Asztalos János és társai; ÁBTL 3.1.9. V-60607. Keken András és tsai; ÁBTL 3.1.9. V-142393. Sággy Jenő; ÁBTL 3.1.9. V-82894. Papp Béla; ÁBTL 3.1.9. V-139674/alap, 1-4. Hubicsák Zoltán.

ellenfele a pártállamnak a katolikus egyház volt, melynek papjaival és szerzeteseivel szembeni eljárások iratai az egyházakkal kapcsolatos vizsgálati dossziék legnagyobb részét teszik ki. Megtalálhatóak az iratok között a különböző szerzetes- és apácarendekre,³⁶⁸ egyházi oktatásban tevékenykedő papokra vonatkozó vizsgálati anyagok³⁶⁹ mellett azoknak a dossziéi is, akiket az egyházi szolgálatuk alatt a fennálló rendszert kritizáló megnyilatkozásaik, valamint az „államrend megdöntésére irányuló szervezkedés” miatt vontak eljárás alá.³⁷⁰ A katolikus egyház megtörésére irányuló koncepciós perekben a klérus három tagját, Kiss Szaléz ferences,³⁷¹ Vezér Ferenc pálos,³⁷² és Sándor István szalézi szerzetest³⁷³ halálos ítélettel sújtották.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc előkészítésében és eseményeiben az egyházak – Mindszenty József bíboros rövid szereplését és néhány egyházi személy munkás- és nemzeti tanács tagságát leszámítva – nem vettek részt.³⁷⁴ Azonban azoknak, akikről mégis bebizonyosodott, hogy az 1956-os szabadságharcban szerepet vállaltak, szigorú megtorlásban volt részük.³⁷⁵

A BM II/5. osztály 1958. január 8-ai keltezéssel huszonnégyszáz oldalas értékelő jelentést készített az egyházak 1956–1957-es tevékenységéről. A dokumentum megállapítja, hogy mind a katolikus, mind a protestáns egyházak „hivatkozva a múlt *hibáinak* felszámolására, felismerve az ellenforradalom után kialakult helyzetet, a legális kereteken belül is (az állam és az egyház között létrejött egyezményben biztosított jogokra hivatkozva) mindent megtesz a már visszaszerzett pozíciójának biztosítására, valamint további pozíciók szerzésére.”³⁷⁶ A forrásban található megállapítások jól mutatják a pártállam régi-új vezetésének az egyházakkal szemben változatlan politikáját. Az egyházak részéről ellenséges tevékenységként a konszolidáció akadályozását, a nemzetközi egyházi szervezetekkel való

---

³⁶⁸ ÁBTL 3.1.9. V-46886/alap, 1–2. P. Kriszten Ferenc Rafael; ÁBTL 3.1.9. V-81347/alap, 1–3. Csávosi B. Elemér; ÁBTL 3.1.9. V-129284/1–5. Tamás János és tsai; ÁBTL 3.1.9. V-105751/alap, 1–8. P. Csellár István Jenő és tsai; ÁBTL 3.1.9. V-050. Cser Mária Margit államhatalom elleni izgatás; ÁBTL 3.1.9. V-154526/1–2. Szappanos Ilona; ÁBTL 3.1.9. V-271. Varga Viktória és Papp Mária engedély nélkül elhagyta lakhelyét; ÁBTL 3.1.9. V-472. Dr. Jókay Katalin.

³⁶⁹ ÁBTL 3.1.9. V-14335. Szörényi Andor; ÁBTL 3.1.9. V-82902. Major Kálmán, dr. és tsai;

³⁷⁰ ÁBTL 3.1.9. V-85134. Pataki Gábor; ÁBTL 3.1.9. V-71211. Koppányi Jenő; ÁBTL 3.1.9. V-36019. Solymos László; ÁBTL 3.1.9. V-19698. Márk Lajos.

³⁷¹ ÁBTL 3.1.9. V-113398/1–1a Páter Kiss Szaléz.

³⁷² ÁBTL 3.1.9. V-96674/1–8 Vezér Ferenc és tsai.

³⁷³ ÁBTL 3.1.9. V-103455/alap, 1–4. Zana Albert és tsai.

³⁷⁴ Balogh, 2006, 32–34.; Böröcz, 2006, 14–15.; Barcza, 1999, 181–185.

³⁷⁵ ÁBTL 3.1.9. V-141672. Pataki László, dr.; ÁBTL 3.1.9. V-143340. Bóna László, dr.; ÁBTL 3.1.9. V-142065. Tagscherer Ferenc; ÁBTL 3.1.9. V-141576. Söveges Dávid, dr.; ÁBTL 3.1.9. V-142643/alap, 1. Vályi Nagy Ervin; ÁBTL 3.1.9. V-145345. Tömöry Lajos, dr.; ÁBTL 3.1.9. V-141295. Gulyás Lajos és tsai; ÁBTL 3.1.9. V-146204. Bán István.

legális és illegális kapcsolattartást és az ifjúság vallásos szellemben történő nevelését emelték ki, szervezkedést a népi demokrácia ellen. Ezek a megállapítások már előrevetítették a 1960-as évekbeli perek koncepcióit.

1958-tól kezdve a pártállam egyházakkal szemben alkalmazott módszerei lassan finomodtak. Már nem elsősorban a BM vagy az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) volt a végrehajtó, hanem az egyházi vezetők kapták feladatul „túl buzgó” papjaik elítélését (sok esetben ezt egy lehetséges börtönbüntetés elkerülése végett). Ezzel szemben a papság egy része, elsősorban a kisközösségek vezetői és tagjai nem fogadták el az állam által irányított egyházi vezetés döntéseit, így ők nemcsak az egyházi vezetéssel, hanem az ÁEH és BM állambiztonsági szerveivel is konfliktusba kerültek. Ellenük bizalmas nyomozás, majd vizsgálati eljárás indult, melyek végül súlyos, elmarasztaló ítéletekkel zárultak. 1961-ben több olyan per zajlott le, melyben egyházi személyeket ítélték el, általában a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vádjával.³⁷⁷ 1961-ben állították bíróság elé a még 1959-ben, a papi békemozgalommal szembeni ellenséges magatartásuk miatt a budapesti Központi papnevelő Intézetből kizárt hallgatók csoportját.³⁷⁸ Ezt követően 1971-ig majd minden esztendőben indítottak eljárásokat egyházi személyekkel szemben (második Regnum per,³⁷⁹ jezsuiták elleni per,³⁸⁰ Lénárd Ödön piarista szerzetes pere,³⁸¹ második KIE-per,³⁸² harmadik Regnum-per³⁸³), melyek java része hosszú börtönbüntetés kiszabásával végződött. Az elítélt egyházi személyek közül utolsóként a pápa, VI. Pál személyes közbenjárására Lénárd Ödön piarista szerzetes szabadult ki 1977-ben.

Az állambiztonsági szervek munkájuk során nemcsak az egyházak itthoni tevékenységét kísérték figyelemmel, hanem külföldi kapcsolataikról, a nemzetközi szervezetek munkájában való részvételükről, továbbá az emigrációban élő egyházi személyek tevékenységéről is gyűjtöttek információkat. A hírszerzés operatív tisztjei és az általuk irányított hálózati személyek révén szerzett dokumentumokat a 3.2. fondban, a mintegy 214 ifm-nyi, a III/I. Csoportfőnökség és jogelődei által kezelt dossziékban találhatjuk.³⁸⁴ A kilenc állagra tagolódó

---

³⁷⁶ ÁBTL 3.1.9. V–150392/4. A BM II/5 osztályának értékelő jelentése 1956-ról. 43–67.

³⁷⁷ ÁBTL 3.1.9. V–146786/1–23. Havas Géza és tsai; ÁBTL 3.1.9. V–146695/1–22. Werner Alajos, dr. és tsai; ÁBTL 3.1.9. V–146499/1–5. Székely Dezső és tsai.

³⁷⁸ ÁBTL 3.1.9. V–146883. Tabódy István; ÁBTL 3.1.9. V–146787/1–8. Rédly Elemér és tsai.

³⁷⁹ ÁBTL 3.1.9. V–152268/1–4. Emödi László és tsai.

³⁸⁰ ÁBTL 3.1.9. V–151900/1–9. Rózsa Elemér; ÁBTL 3.1.9. V–167033. Rózsa Elemér és tsai.

³⁸¹ ÁBTL 3.1.9. V–153884/1–3. Lénárd Ödön és tsai.

³⁸² ÁBTL 3.1.9. V–155460/alap, 2–5. Batiz Dénes, dr.; ÁBTL 3.1.9. V–167042. Batiz Dénes, dr. és tsai.

³⁸³ ÁBTL 3.1.9. V–158886/1–7. Hagemann Frigyes.

³⁸⁴ Természetesen a fentebb már tárgyalt I.11.4.. állagban, a III/I. Csoportfőnökség iratai között is fellelhető ilyen forrás.

fond majd minden állagában található egyházakkal kapcsolatos iratanyag. A 3.2.1. és a 3.2.3. állagban található a hírszerzés által foglalkoztatott hálózati személyek „Bt” jelű beszerzési és „Mt” jelű munkadosssziéja. A 32,76 ifm-nyi beszerzési dosszié között számos egyházi személy iratanyaga megtalálható.³⁸⁵ Legtöbbjük külföldi tanulmányok végzésére kiküldendő ösztöndíjas, tanár, külföldön működő egyházi intézmények vezető beosztású személye volt.³⁸⁶ A 3.2.2. állagban találhatóak a „T” dossziék, amelyek már elhunyt hálózati személyekkel kapcsolatos iratokat tartalmaznak.³⁸⁷ Ezekben az ügynök beszerzéséről szóló dokumentumok és az általa adott jelentések együtt olvashatóak, nem különülnek el úgy el egymástól, mint a beszerzési és a munkadosssziéknál.³⁸⁸ Az 1,8 ifm-nyi „T” dossziék között is található egyházi vonalon foglalkoztatott ügynökök iratanyaga. „Szebeni Géza” fedőnevű ügynöknek a baptista egyházzal kellett jelentéseket írnia,³⁸⁹ „Krüger” fedőnevű informátor evangélikus lelkészként szolgáltatott információkat saját egyházáról az állambiztonsági szerveknek.³⁹⁰

A hírszerzés által foglalkoztatott hálózati személyek munkadosssziéi a 32,52 ifm-t kitevő 3.2.3. állagba lettek besorolva, melyek között több egyházi vonatkozású is található. Kisegyházakkal kapcsolatos munkadosssziét még nem sikerült fellelni az iratanyagban, az evangélikus és a református egyházakról 2-2 ügynöknek is olvashatóak dossziékba lefűzött jelentéseik az ÁBTL-ben.³⁹¹ A katolikus egyház vonalán azonban lényegesen több hálózati személlyel rendelkezett a hírszerzés. A legtöbbjük a Rómában található Pápai Magyar Intézet hallgatójaként, tanáraként esetleg annak vezetőjeként írta jelentéseit tartótisztjei részére.³⁹² Közülük sokan külföldi kapcsolataik, nemzetközi tudományos konferenciákon való részvételeik miatt kényszerültek a hírszerzés ügynöki hálózatává válni, és adtak jelentéseket

---

³⁸⁵ Az ÁBTL 3. 2.1. állagában a jelenlegi feldolgozottság szintjén a katolikus egyházra 25, az evangélikus és a református egyházra vonatkozóan 1–1 ügynöki beszerzési dosszié található. A kisegyházak vonatkozásában, ebben az állagban nem található iratanyag.

³⁸⁶ ÁBTL 3.2.1. Bt–741. „Wittmann Karl”; ÁBTL 3.2.1.. Bt–1307/1–2. „Beron”; ÁBTL 3.2.1.. Bt–1682/2–3. „Blanc”; ÁBTL 3.2.1.. Bt–1450/3. „Kerkai”; ÁBTL 3.2.1.. Bt–304. „Fráter Wilhelm”; ÁBTL 3.2.1.. Bt–1095. „Márk”; ÁBTL 3.2.1.. Bt–2027/2. „Rákoshelyi”; ÁBTL 3.2.1.. Bt–1485. „Póló”; ÁBTL 3.2.1.. Bt–1712/2. „Rémusz”; ÁBTL 3.2.1.. Bt–859. „Lacroix”; ÁBTL 3.2.1.. Bt–991/2. „Varga Béla”.

³⁸⁷ Szabályzat/parancs híján nem tudjuk miért alakítottak ki ezekből külön sorozatot.

³⁸⁸ Sajnos mivel az Információs Hivataltól nem kapta meg az ÁBTL „T” jellel irattározott dossziék irattári naplóját (ikatókönyvét) így pontosan nem ismerhető, hogy miért kapta ezt a jelzetet.

³⁸⁹ ÁBTL 3.2.2. T–27/1–2. „Szebeni Géza”. A dossziét valószínűleg eredetileg Bt–1734/1–2 számon irattározták.

³⁹⁰ ÁBTL 3.2.2. T–19/1–3. „Krüger”.

³⁹¹ ÁBTL 3.2.3... Mt–447/1. „Lacroix”; ÁBTL 3.2.3... Mt–1586/1. „Borókai”; ÁBTL 3.2.3... Mt–570/1–2. „Varga Béla”; ÁBTL 3.2.3... Mt–980/1–2. „Aldebrői”.

³⁹² ÁBTL 3.2.3... Mt–1109/1–4. „Blanc”; ÁBTL 3.2.3... Mt–1122/2. „Rémusz”; ÁBTL 3.2.3... Mt–332. „Kopieczky”; ÁBTL 3.2.3.. Mt–59. „Novák Rudolf”; ÁBTL 3.2.3... Mt–610. „Alfonz”; ÁBTL 3.2.3... Mt–1915/1. „Nyiri”.

az adott ország egyházi személyeivel való találkozásairól.³⁹³ A hírszerzés a szerzetesrendek tagjai között is megtalálta a maga hírforrásait, akiken keresztül a rendek külföldi kapcsolatairól igyekeztek minél több információt gyűjteni.³⁹⁴ Katolikus egyházi vonalon a hírszerzés fő célpontja a Vatikán volt, melynek terveiről, belső működési mechanizmusáról, hatalmi viszonyairól akartak a lehető legtöbbet tudni. A Pápai Magyar Intézetben tanuló vagy tanító hálózati személyek mellett a már kint élő, jó vatikáni kapcsolatokkal rendelkező emigránsok közül is igyekeztek többeket beszervezni. Például az „Amadeo” fedőnevű ügynök nemcsak az emigrációban élő egyházi személyekről, hanem – magas pozícióban lévő vatikáni tisztségviselő kapcsolatainak köszönhetően – a Szentszék belső ügyeiről, a II. Vatikáni Zsinat ülészekairől, Rómának a magyarországi egyházi kérdésekkel kapcsolatos véleményéről, szándékáról adott részletes jelentéseket.³⁹⁵ A hírszerzés igyekezett a zsidó közösségek tevékenységéről, kivándorolt hazai zsidóság életéről és a zsidó világszervezetek működéséről is információkat szerezni.³⁹⁶

A 3.2.4. állagba lettek besorolva a kutatódossziék, amelyekben olyan személyek iratanyaga található, akikről valamilyen operatív cél érdekében gyűjtött információkat a hírszerzés. A 83,52 ifm-t kitevő „K”, kutatódossziékat az esetek nagy részében vagy külföldön élő vagy az emigrációval kapcsolatban álló személyekre nyitották, akiket beszervezési céllal tanulmányoztak. Több esetben található bizonyíték arra, hogy bár a célszemély többé-kevésbé együttműködött állambiztonsági szervekkel, ám a beszervezés végül is sikertelen volt. A pártállami diktatúra elől külföldre távozók között találhatók olyan katolikus és protestáns egyházi személyek, akiket az állambiztonság megpróbált szorosabb kapcsolat kiépítésével hírszerző hálózatába bevonni.³⁹⁷ A másik ügynökjelölti kör az emigrációban élőkkel kapcsolatban álló hazai személyek csoportja volt. Ők általában vagy családi-rokoni kötelékkel, vagy külföldi tanulmányút, ösztöndíj kapcsán kerültek az állambiztonság látókörébe.³⁹⁸ A harmadik nagy csoportot, akikkel a hírszerzés beszervezés

³⁹³ ÁBTL 3.2.3... Mt–818/3. „Kérész Géza”; ÁBTL 3.2.3... Mt–988/1. „Kerkai”; ÁBTL 3.2.3... Mt–778/3. „Noggel”; ÁBTL 3.2.3... Mt–847/1. „Gams Franz”; ÁBTL 3.2.3... Mt–1079/1. „Schubert”.

³⁹⁴ ÁBTL 3.2.3... Mt–173/1–2. „Broger”; ÁBTL 3.2.3... Mt–1820/1–7. „Salzner Richard”; ÁBTL 3.2.3... Mt–186/2–5. „Kenyon Frank”; ÁBTL 3.2.3... Mt–387/1. „Falter Ludvig”.

³⁹⁵ ÁBTL 3.2.3... Mt–764/1–9. „Amadeo”. Az ügynök „Ligeti Béla” és „Arnold” fedőnéven is adott jelentéseket, melyek szintén szerepelnek az „Amadeo” fedőnév mellett a dosszié fedőlapján.

³⁹⁶ ÁBTL 3.2.3... Mt–1208/1–4. „Pickering”; ÁBTL 3.2.3... Mt–484/1. „Rachel”.

³⁹⁷ ÁBTL 3.2.4. K–2224. „Kirchofer Alexander”; ÁBTL 3.2.4. K–2630. „Tengler Georg”; ÁBTL 3.2.4. K–1733. „Esperance”; ÁBTL 3.2.4. K–2463. „Blackbird Thomas”; ÁBTL 3.2.4. K–1902. „Orsini”; ÁBTL 3.2.4. K–2269. „Anderson Lancelot”; ÁBTL 3.2.4. K–2066/alap, 1. „Saville Henry”.

³⁹⁸ ÁBTL 3.2.4. K–376. „Metro L.”; ÁBTL 3.2.4. K–266. „Kemény”.

céljából foglalkozott, azok a külföldi személyek alkották, akiknek kapcsolataik révén információszerzési lehetőségük volt a nemzetközi egyházi életben.³⁹⁹

A 3.2.5. állagban „O–8”-as jelzettel irattározott operatív dossziék találhatók. A 53,28 ifm-nyi iratanyagban a hírszerzés számára fontos objektumokban (hivatal, intézmény, vállalat, szervezet stb.) folyó ellenséges tevékenység felderítésére, valamint különböző témakörök (pl. ügynökhelyzet egy adott országban, hírszerző-tevékenység Magyarország ellen, a külföldön tartózkodó magyar állampolgárok ellenőrzése) feldolgozása közben készített dokumentumok lelhetők fel. Az objektumdossziék között számos, az egyházakkal kapcsolatos iratanyagot lehet találni, melyek közül az egyik legfontosabb a Vatikáni Államtitkárságra vonatkozó hírszerzési dokumentumokat tartalmazó „Nérók” fedőnéven nyitott dossziésorozat.⁴⁰⁰ Ezekben a kötetekben az 1972-től 1982-ig tartó időszakban készített jelentések találhatók, mint például a Szentszéknek a szocialista országokkal kapcsolatos diplomáciai lépéseinek tervei, leendő főpapi kinevezések, az 1978-as pápaválasztás körülményei, II. János Pál pápa személye és megválasztásának várható következményei. A katolikus egyház tevékenységének felderítésével kapcsolatosan fellelhető még dosszié „Ostrom-vár” fedőnéven a bécsi Pázmáneum megfigyeléséről,⁴⁰¹ „Fekete ház” fedőnéven a Jezsuita Rend római központjáról,⁴⁰² „Curia” fedőnéven a Leuveni Katolikus Egyetemen tanuló és a Mindszenty Diákotthonban lakó diákokról és oktatóikról,⁴⁰³ valamint a bajorországi Kastl községben működő nyugat-európai nemzetközi magyar gimnáziumról.⁴⁰⁴ A hírszerzés figyelmét nem kerülhették el a protestáns egyházak sem. Információkat gyűjtöttek „Evangélisták” fedőnéven a Lutheránus Világszövetséggel,⁴⁰⁵ „Bomlasztók” fedőnéven a Prágai Keresztény Békekonferenciával kapcsolatban.⁴⁰⁶ Természetesen nemcsak az egyházi intézményeken, szervezeteken keresztül gyűjtött adatokat a hírszerzés, hanem a külképviseleteken dolgozók révén, a velük kapcsolatba került személyeken keresztül is igyekeztek minél több anyagot

³⁹⁹ ÁBTL 3.2.4. K–383. Dr. Fritz Kusen ügye; ÁBTL 3.2.4. K–671. Tautu Aloisio ügye; ÁBTL 3.2.4. K–3363/1-4. „Heine”; ÁBTL 3.2.4. K–1194. „Gino”.

⁴⁰⁰ ÁBTL 3.2.5... O–8–552/11-16. „Nérók – Vatikáni Államtitkárság. A dossziék csak a 11. kötettől vannak az ÁBTL őrzésében. Az előző kötetek létre „Arnold” („Amadeo”) fedőnevű ügynök munkadossziéi alapján lehet következtetni. ÁBTL 3.2.3... Mt–764/1–9. „Amadeo”.

⁴⁰¹ ÁBTL 3.2.5... O–8–239. „Ostrom-vár”, Pázmáneum ügye.

⁴⁰² ÁBTL 3.2.5... O–8–254. „Fekete ház”, Jezsuita rend római központja.

⁴⁰³ ÁBTL 3.2.5... O–8–110/1–3. A Louvain-i jezsuita egyetem és kollégium ügye. A dosszié címében a város nevének a holland Leuven alakja helyett a francia nyelvű Louvain formája található.

⁴⁰⁴ ÁBTL 3.2.5... O–8–837/1-2. „VÁR” - Emigráció iskolája NSZK-ban. A gimnázium szervezésében számos emigráns magyar egyházi személy vett részt (Ádám György, Galambos Ireneus, Harangozó Ferenc és Valentiny Géza).

⁴⁰⁵ ÁBTL 3.2.5... O–8–555/4. „Evangélisták” (Lutheránus Világszövetség).

⁴⁰⁶ ÁBTL 3.2.5... O–8–194/2. „Bomlasztók”. A Prágai Keresztény Békekonferencia.

megszerezni. Így a római magyar nagykövetségnek működéséről szóló iratokban és a svájci magyar emigráció tevékenységének felderítésére nyitott dossziékban is találhatóak egyházakkal kapcsolatos dokumentumok.⁴⁰⁷ A hírszerzés információkat gyűjtött a hazai zsidó felekezetek külföldi kapcsolatairól, elsősorban a cionizmus veszélyének elhárítása miatt. Objektumdossziét nyitottak a Cionista Világszervezet 1972-es kongresszusáról, amely információs jelentéseket, elhangzott beszédek, megjelent nyilatkozatokot tartalmaz.⁴⁰⁸

A 3.2.6. állagba a 6,84 ifm-t kitevő rezidentúradossziék kerültek besorolásra. A rezidentúra „állambiztonsági tisztekből vagy a hálózat tagjaiból álló, meghatározott állambiztonsági – operatív – feladatok ellátására felkészített, konspirált szervezeti forma.”⁴⁰⁹ Rezidentúrákat létrehoztak itthon és külföldön is. Az ÁBTL őrzésében lévő, meglehetősen csekély mennyiségű rezidentúradossziék közül az egyházakkal kapcsolatban a „Világosság” címet viselő iratanyag érdemel figyelmet.⁴¹⁰ Ez egy 1968-ban létrehozott, hazai, az ÁEH-en belül működő belső rezidentúra volt, amelyet az ÁEH és a BM közötti megegyezés alapján azzal a céllal létesítették, hogy a fedéssel itt dolgozó állambiztonsági tisztek ezen hivatali pozíciójuknak köszönhetően nagyobb bizalmat élvezzenek a Vatikánnal folytatott tárgyalások során, mint a magyar diplomácia beosztottjai.⁴¹¹ Az öt dossziéból álló sorozatban az első kötet a rezidentúra létrehozásának körülményiről szóló iratokat, a négy darab levelezési dosszié a működése során keletkezett dokumentumokat tartalmazza. A valószínűleg 1969 és 1971 között létező „Világosság” rezidentúra tagjai igyekeztek információkat gyűjteni a katolikus egyházzal, a protestáns egyházakkal és a zsidófelekezettel kapcsolatban, valamint azoknak a nemzetközi egyházi szervezetekkel való együttműködéséről is. Külföldön, a magyar nagykövetségeken működő rezidentúrák anyagaiban is található egyházi vonatkozású irat. Ezek elsősorban az emigráció és a nemzetközi egyházi szervezetek székhelyeihez kötődő rezidentúrák iratanyagaiban lelhetőek fel.⁴¹²

A III/III. Csoportfőnökséghez hasonlóan az ellenséges csoportok tevékenységének felderítésére a hírszerzés is csoportdossziét nyitott. A 3.2.7. állagba sorolt 1,08 ifm-t kitevő, összesen 21 dossziéból álló iratanyagban egy olyan sorozat van, melyben a katolikus egyházzal kapcsolatos dokumentumokra bukkanhatunk. A hírszerzés „Hontalanok” fedőnéven

⁴⁰⁷ ÁBTL 3.2.5... O-8-200/9-16, 18. „Velence” Római magyar nagykövetség; ÁBTL 3.2.5... O-8-95/1-5. Svájci magyar emigráció.

⁴⁰⁸ ÁBTL 3.2.5... O-8-303/1-2. "Shalom" - Cionista Világszervezet. kongresszusa Jeruzsálemben.

⁴⁰⁹ ÁBTL ÁB-263. Állambiztonsági értelmező szótár. Összeállította: Gergely Attila. Bp., 1980. 165.

⁴¹⁰ ÁBTL 3.2.6. 8-69/I. „Világosság”. Belső rezidentúra szervezési dosszié; ÁBTL 3.2.6. 8-70/I-IV. „Világosság”. Belső rezidentúra levelezési dosszié.

⁴¹¹ A „Világosság” rezidentúra iratanyagának feldolgozását és forrásközlését lásd Szabó–Soós, 2006.

nyitott csoportdossziét az emigrációban, főként a Rómában élő, valamint a Pápai Magyar Intézethez kötődő magyar egyházi személyek tevékenységének felderítésére.⁴¹³ A dossziékban már az 1950-es évektől kezdve megtalálhatjuk a prominens emigráns magyar papokról (Alszeghy Zoltán, Magyary Gyula, Mester István, Zágon József stb.), a külföldön működő magyar egyházi szervezetekről gyűjtött hírszerzési anyagokat. A Pápai Magyar Intézet az 1964-es részleges megállapodás nyomán visszakerült a Magyar Katolikus Egyház kezelésébe, ezért az emigráns magyar papság egy új központ kiépítésébe fogott. 1967-ben avatták fel a Szent István Alapítvány római magyar zarándokházát, mely ezt a feladatot töltötte be. 1967-ben a hírszerzés „Alapítványosok” fedőnéven nyitott objektum dossziét az alapítvány és a zarándokház tevékenységének felderítésére.⁴¹⁴ A hírszerzőtiszték által foglalkoztatott ügynökök révén, a „K” ellenőrzések,⁴¹⁵ valamint a római rezidentúra tagjainak felderítő munkája során szerzett információk szerint az objektum 1972-re elvesztette korábbi jelentőségét, ezért az eddig gyűjtött anyagot beolvastották a „Hontalanok” dossziésorozatba, annak kilencedik köteteként.⁴¹⁶ „A római papi emigráció elvesztette azt a korábbi jelentőségét, amely indokolttá tette a csoport tevékenységével és tagjaival foglalkozó anyagok elkülönített gyűjtését” – olvasható abban az 1977-es határozatban, amely elrendelte a még le nem zárt dossziék irattározását.⁴¹⁷ A határozat a „Páterek” fedőnéven már korábban megnyitott dossziéba kívánta gyűjteni a Rómában élő magyar egyházi személyekre vonatkozóan ezután keletkező hírszerzési dokumentumokat.⁴¹⁸

A negyedik szekció

A negyedik szekcióba különböző tematika alapján kialakított gyűjtemények kerültek besorolásra. Az idetartozó 72,80 ifm-nyi iratanyag tizenegy fondra tagolódik, melyek közül kettőben is szerepel egyházakkal kapcsolatos dokumentum. A 4.1. fondban az állambiztonsági munkához készült háttéranyagok találhatóak. Ebben az 55,06 ifm-nyi iratanyagban egyrészt az állambiztonsági szervek által feldolgozott ügyekről, elsősorban oktatási céllal készített

---

⁴¹² ÁBTL 3.2.6. OL–8–008/I-X. Római rezidentúra.

⁴¹³ ÁBTL 3.2.7.. Cs–2/1–11. „Hontalanok”.

⁴¹⁴ ÁBTL 3.2.7.. Cs–2/9. „Hontalanok”. 7.

⁴¹⁵ Postai küldemények operatív ellenőrzése, melyek során az állambiztonsági szervek a bizalmas nyomozás alatt álló személy postai küldeményeit felbontották, illetve esetenként elkobozták. Cseh, 1999, 300.

⁴¹⁶ ÁBTL 3.2.7.. Cs–2/9. „Hontalanok”. 123.

⁴¹⁷ ÁBTL 3.2.7.. Cs–2/11. „Hontalanok”. 299.

⁴¹⁸ A „Páterek” fedőnevű dossziék, bár ismerjük az eredeti jelzetét is (15–OD–4120) nincsenek az ÁBTL őrzésében.

szaktanulmányok, módszertani segédletek, másrészt korabeli kéziratok, röpcédulák, szamizdat kiadványok és egyéb dokumentumok találhatóak.⁴¹⁹ E fondba tartozó egyházi vonatkozású anyagok között elsősorban a katolikus egyházzal kapcsolatban olvashatók iratok. Megtalálhatók különböző nyilvántartások, névjegyzékek,⁴²⁰ vizsgálati dossziékból fénymásolt dokumentumok,⁴²¹ naplók,⁴²² összefoglaló jelentések,⁴²³ valamint II. János Pál egyik enciklikájának szövege is.⁴²⁴ A háttéranyagok között a református egyházhoz kötődő dosszié is fellelhető. A második KIE perben elítélt Batiz Dénes és társaival kapcsolatos állambiztonsági irat található ebben az őrzési egységben.⁴²⁵

A 4.1. fondban kapott helyet 2009 óta, a korábban az ÁBTL könyvtárában található, a BM-től örökölt állambiztonsági szakirodalom, amelyek közül számos tartalmaz egyházi vonatkozású tanulmányt.⁴²⁶ Ezek a könyvek a Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tanszékének és jogelőd intézményeinek, a BM Tanulmányi és Kiképzési, a későbbiekben Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökségének, a BM III/I. Csoportfőnökségének kiadványai, valamint egyéb a hivatásos állomány képzéséhez használt oktatási segédanyagai.⁴²⁷ Az állambiztonsági szakkönyvek között több is foglalkozik az egyházak működésével, melyekből tanultak az operatív tisztek. 1963-ban Berényi István rendőr őrnagy az egyházakkal szembeni operatív munkáról, kapcsolatukról a magyar állammal, ellenséges működésük felderítéséről írt tankönyvet.⁴²⁸ Geréb Sándor rendőr ezredes tollából 1972-ben jelent meg egy jegyzet, mely összefoglalta az egyházak tevékenységét 1945-től, kitérve a fontosabb realizált ügyekre, a Vatikán és a magyar állam közötti kapcsolatokra, valamint a kisegyházak helyzetére.⁴²⁹ Ennél alaposabb, az állam és az egyházak viszonyát a nyolcvanas évek közepéig bemutató, az

---

⁴¹⁹ Krahulcsán, 2004, 214-215.

⁴²⁰ ÁBTL 4.1. A-293. Esztergomi egyházmegye papjainak nyilvántartása. I. kötet; ÁBTL 4.1. A-294. Esztergomi egyházmegye papjainak nyilvántartása. II. kötet; ÁBTL 4.1. A-295. Esztergomi egyházmegye papjainak nyilvántartása. III. kötet; ÁBTL 4.1. A-716. Szerzetesek névsora, 1965; ÁBTL 4.1. A-781. Apácák 1950 előtti objektumai; ÁBTL 4.1. A-284. Jézus Társasága kalocsai érseki főgimnázium névkönyve; ÁBTL 4.1. A-285. Jézus Társasága kalocsai érseki főgimnázium névkönyve.

⁴²¹ ÁBTL 4.1. A-2126/134. Zana Albert, Sándor István és társaik ügye; ÁBTL 4.1. A-732. Szervezkedés az egyházban; ÁBTL 4.1. A-2004 Mindszenty-anyagokról xerox másolatok.

⁴²² ÁBTL 4.1. A-719/1-4. Zdravetz István volt tábori püspök "Hét év a táborban" c. naplója – dokumentumokkal.

⁴²³ ÁBTL 4.1. A-985/1. A volt horthysta erőszakszervek tagjai. A huligán elemek és az egyházi reakció tevékenysége. A röpcédula-elhárítás 1958-ban. 43-67.

⁴²⁴ ÁBTL 4.1. A-2018. II. János Pál "Sollicitudo Rei Socialis" c. 1987-es enciklikája. Az 1987. december 30-án kiadott enciklika címe helyesen: „*Sollicitudo rei socialis*”.

⁴²⁵ ÁBTL 4.1. A-1328. Batiz Dénes dr. és társai ügyében beszerzett dokumentumok.

⁴²⁶ Ezek az állambiztonsági tanulmányok most már megtalálhatóak a levéltár adatbázisában. Az ÁB jelzetű az eredeti jelzet helyén olvasható.

⁴²⁷ Jobst, 2004, 304-305.

⁴²⁸ ÁBTL 4.1. A-3794. Berényi István: A klerikális reakció ellenséges tevékenysége népi demokratikus rendünk ellen. Az operatív munka sajátosságai és feladataink ezen a területen. Bp., 1963.

„egyházi reakció” módszereit egyes ügyeken keresztül feltáró jegyzetet írt 1987-ben Tóth Ferenc rendőr őrnagy.⁴³⁰ A tananyagban a szerző nagy figyelmet szentelt a történelmi egyházak, nemzetközi egyházi szervezetek mellett az egyre nagyobb társadalmi közegben jelentkező kiségyházak, szekták tevékenységének bemutatására. Számos könyv foglalkozott az egyházakkal szemben alkalmazott operatív munka összegzésével. Simon József rendőr százados a hálózati munka során szerzett tapasztalatokról, Geréb Sándor az elhárítás elveiről, módszereiről, feladatairól írt oktatási segédanyagot.⁴³¹ Több jegyzetet készítettek a szerzetesrendek és kisközösségek működésének felderítése közben,⁴³² az egyházi iskolák területén gyűjtött operatív információk összegzése alapján végzett elhárító munkáról.⁴³³

Egy kevésbé kutatott, a BM által keletkeztetett és a 4.2. fondban elhelyezett Parancsgyűjtemény iratanyaga. A fond két sorozatra tagolódik. Az első sorozatban az ÁBMHT által őrzött, az állambiztonsági szolgálatok működéséhez szükséges az 1989–1990-es esztendőben érvényben lévő, vagy épp ekkor hatályát veszítő parancsok találhatók. A második sorozat a BM által 1945 és 1990 között kiadott normákat (parancsok, intézkedések, körlevelek) tartalmazza.⁴³⁴ A második sorozatban számos, az egyházakkal kapcsolatos iratanyag lelhető fel. A legtöbb belügyi norma a különböző egyházi eseményekhez kötődő rendőri intézkedésekről szól. Így például a húsvéti szertartásokkal kapcsolatos ÁEH tájékoztatások alapján a BM tájékoztató körleveleket küldött ki az illetékes rendőri szervek felé, melyekben előre jelezték, hogy milyen egyházi események várhatóak.⁴³⁵ Ladvánszky Károly belügyminiszter-helyettes, rendőr altábornagy 5/1988. számú intézkedése a Szent István halálának 950. évfordulóján rendezett egyházi ünnepségekkel kapcsolatos rendőri

---

⁴²⁹ ÁBTL 4.1. A–3829/15. Geréb Sándor: A klerikális reakció helyzete és tevékenysége. Bp., 1972.

⁴³⁰ ÁBTL 4.1. A–3971. Tóth Ferenc: Ellenséges tevékenység egyházi területen. Bp., 1987.

⁴³¹ ÁBTL 4.1. A–3016/19. Simon József: Hálózati munka egyes tapasztalatai a klerikális államellenes összeesküvésekben. Bp., 1964; ÁBTL ÁB–414 Geréb Sándor: A klerikális reakció aknamunkájának formái, és módszerei, az operatív elhárítás elvei, feladatai, alapvető módszerei. Bp., 1969.

⁴³² ÁBTL 4.1.A–3016/30. Csillag György–Tóth Imre: A jelszó: "Alles in Ordnung" - A jezsuita államellenes összeesküvés operatív feldolgozásának és vizsgálatának tapasztalatai. Bp., 1965; ÁBTL 4.1. A–3016/31. König Miklós: A "békétlenek" fedőnevű ügy. Emődi László és társai által vezetett illegális "Regnum Marianum" államellenes tevékenységének leírása, az operatív feldolgozó munka módszereinek, az ügy tanulságainak ismertetése. Bp., 1965; ÁBTL 4.1. A–3016/55. Geréb Sándor: Az illegális szerzetesrendek operatív ellenőrzésének tapasztalatai. Bp., 1968.

⁴³³ ÁBTL 4.1. A–3016/49. Molnár István–Sollich Endre: Egyházi gimnáziumokban végzett beszervezések tapasztalatai. Bp., 1967; ÁBTL 4.1. A–3016/36. Csillag György–König Miklós: Dr. Vass Péter, volt piarista szerzetes tanár igazgatói bűnyüvének operatív és vizsgálati tapasztalatai. Bp., 1966.

⁴³⁴ Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium által 2008-ban átadott teljesebb sorozat a Magyar Országos Levéltárban található, az ÁBTL őrzésébe csak az ezek között lévő duplum példányok kerültek.

⁴³⁵ ÁBTL 4.2. 10–414/1974. (1974. március 28.) Tájékoztató a húsvéti egyházi rendezvényekről.; ÁBTL 4.2. 10–94/1/1980. (1980. március 6.) Az 1980. évi húsvéti egyházi szertartásokról.

biztosítására vonatkozik.⁴³⁶ Az intézkedés felsorolja az ünnepségek helyét, időpontját és a BM szervekkel történő kapcsolattartásra és a feladatok egyeztetésére egyházmegyénként kijelölt személyek névsorát. A kisegyházakra vonatkozóan is található ebben a sorozatban iratanyag. A belügyminiszter 1945 nyarán engedélyezte a Magyarországi Szabadegyházak Szövetségének működését, mely szerint a Szövetség tagegyházainak kizárólag vallásos összejövetelei nem esnek a gyülekezési tilalom alá.⁴³⁷ A Parancsgyűjtemény második sorozatában megtalálható a honvédelmi miniszter és a belügyminiszter által közösen kiadott a katonai szolgálatot vallási okokból megtagadó hadkötelesek behívásával kapcsolatos eljárást szabályozó utasítás is.⁴³⁸

A 4.9. fondba állambiztonsági oktatófilmek és hangfelvételek lettek elhelyezve.⁴³⁹ Az ÁBTL őrzésében lévő huszonkét darab, a hivatásos állomány oktatására készült film közül a *Viola* című dokumentum játékfilm 1947-ben játszódó története az egyházi iskolába járó diákok szervezkedéséről szól.⁴⁴⁰

Összegzés

Az egyházak az állambiztonsági szerveknek mindvégig az egyik leginkább kitüntetett figyelemmel követett intézményei, tagjai pedig szinte minden más társadalmi rétegnél jobban ellenőrzött „célszemélyei” voltak. A Rákosi- és a Kádár-korszak ugyan eltérő módon közelített feléjük, de még az utolsó negyedszázadban is szorosan szemmel tartották az immár együttműködésre szorított egyházakat, különösen azok meghatározó személyiségeit, valamint az elsősorban a katolikus egyházon belül jelentkező – főleg generációs törésvonalak mentén szerveződő – fiatalabb belső egyházi ellenzéket. A pártállam uralmának évtizedeiből jelentős mennyiségű egyházi vonatkozású irat maradt fenn, s azok – mint a tanulmányban érzékeltetni próbáltam – az ÁBTL szinte minden egyes szekciójában fellelhetők.

Bibliográfia

---

⁴³⁶ ÁBTL 4.2. 10–27/5/1988. (1988. március 25.) Szent István király halálának 950. évfordulójára rendezett egyházi jubileumi ünnepségek rendőri biztosításáról.

⁴³⁷ ÁBTL 4.2. 250105/1945. (1945. június 3.) Magyarországi Szabadegyházak Szövetségének működése.

⁴³⁸ ÁBTL 4.2. 06/1977. (1977. január 31.) A fegyveres katonai szolgálatot vallási okból megtagadó hadkötelesek behívásával kapcsolatos eljárásról.

⁴³⁹ Az ÁBTL-ben őrzött állambiztonsági oktatófilmekkel kapcsolatosan lásd Baracsi, 2004, 329-338.

⁴⁴⁰ ÁBTL 4.9. 22. Viola.

Források:

ÁBTL

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

Szakirodalom:

Bank, 2004.

Bank Barbara: Az internálás és kitelepítés dokumentumai a Történeti Levéltárban. In.: *Trezor 3. Az átmenet évkönyve, 2003*. Szerk.: Gyarmati György. Bp., 2004.

Balogh, 2006.

Balogh Margit: *A forradalom és a katolikus egyház*. In: Magyar Katolikus Egyház, 1956. Szerk.: Szabó Csaba. Bp., 2006.

Baracsi, 2004.

Baracsi Erzsébet: Állambiztonsági oktatófilmek a Történeti Levéltárban. In.: *Trezor 3. Az átmenet évkönyve, 2003*. Szerk.: Gyarmati György. Bp., 2004.

Barcza, 1999.

Barcza József: *Egyházunk az 1956. évi forradalom idején és Ravasz László jelentősége*. In: A Magyarországi Református Egyház története. Szerk.: Barcza József, Dienes Dénes. Sárospatak, 1999.

Bánkuti, 2007.

Bánkuti Gábor: A jezsuiták 1965-ös „Világszolidarizmus” pere. *Egyháztörténeti Szemle*, 8. évf. (2007) 2. szám

Böröcz, 2006.

Böröcz Enikő: *A Magyarországi Evangélikus Egyház – 1956 „proponált haszonélvezője” és az Ordass-ügy*. In: „Együtt az ország népével” Evangélikusok 1956-ban. (szerk.) Zászkaliczky Zsuzsanna. Bp., 2006.

Casaroli, 2001.

Casaroli, Agostino: *A türelem vértanúsága*. Bp., 2001.

Cseh, 1999.

Cseh Gergő Bendegúz: A magyar állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945–1990. In.: *Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999*. Szerk.: Gyarmati György. Bp., 1999.

Emődi, 1989.

Emődi László: *A Regnum Marianum története 1900–1970*. Bécs, 1989.

Gyarmati, 1998.

Gyarmati György: A társadalom közérzete a fordulat évében. Közvélemény-kutatások és ÁVO hangulatjelentések 1948-ban. *Mozgó Világ*, 1998. 10. szám.

Gyarmati, 2000.

Gyarmati György: Ha tied az ÁVO, tied a hatalom... In.: *Államvédelem a Rákosi-korszakban*. Szerk.: Gyarmati György. Bp., 2000.

Jobst, 2004.

Jobst Ágnes: A Történeti Levéltár könyvtára. In.: *Trezor 3. Az átmenet évkönyve, 2003*. Szerk.: Gyarmati György. Bp., 2004.

Krahulcsán, 2004.

Krahulcsán Zsolt: A belső elhárítás és célszemélyei. In.: *Trezor 3. Az átmenet évkönyve, 2003*. Szerk.: Gyarmati György. Bp., 2004.

Müller, 1999.

Müller Rolf: Napi Operatív Információs Jelentések, 1979-89. In.: *Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999*. Szerk.: Gyarmati György. Bp., 1999.

Müller, 2004.

Müller Rolf: Belügyi információs jelentések, 1964–1990. In.: *Trezor 3. Az átmenet évkönyve*, 2003. Szerk.: Gyarmati György. Bp., 2004.

Sz. Kovács, 2004.

Sz. Kovács Éva: Az emigrációkutatás. In.: *Trezor 3. Az átmenet évkönyve*, 2003. Szerk.: Gyarmati György. Bp., 2004.

Szabó–Soós, 2006.

Szabó Csaba–Soós Viktor Attila: „Világosság”. *Az Állami Egyházügyi Hivatal és a hírszerzés tevékenysége a katolikus egyház ellen*. Bp., 2006.

Tóth, 2003.

Tóth Eszter: Zárt irattár a zárt irattárban. In.: *Trezor 3. Az átmenet évkönyve*, 2003. Szerk.: Gyarmati György. Bp., 2004.

Vámos, 1999.

Petrikné Vámos Ida: *Iratok a Történeti Hivatalban. Vázlat a volt állambiztonsági szervek iratanyagának irattani feltárásához*. Bp, 1999.

Állambiztonság és egyházak*

Az egyházak működési feltételeinek keretei

A Párt

A második világháborút követően kialakuló új politikai, társadalmi, gazdasági viszonyok között az egyházak helyzete alapvetően megváltozott. 1945-től 1948–1949-ig lezajlott az egyházak és az állam szétválasztása. Az egypártrendszer létrejöttétől egészen 1989-ig a mindenkori állami egyházpolitikát az állampárt, a Magyar Dolgozók Pártja (MDP), majd a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) politikája határozta meg, amelynek irányítása alatt összehangoltan működtek együtt a különböző szintű párt-, állami és társadalmi szervek.⁴⁴¹

Az Állami Egyházügyi Hivatal

A vallási ügyek igazgatása 1951-ig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium szervezeti egységén belül a vallásügyi főcsoport, majd ezt követően az 1951. évi I. törvénnyel felállított Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) feladata volt.⁴⁴² Az ÁEH-nek kellett gondoskodnia a pártvezetés szintjén kialakított egyházpolitikai koncepciók, döntések végrehajtásáról és végrehajtásáról.⁴⁴³ A Hivatal a megyei tanácsokhoz egy-egy egyházügyi főelőadót, a püspöki székhelyekre egyházügyi megbízottat küldött, akik gondoskodtak az egyházpolitikai rendelkezések betartatásáról, az egyházi tevékenységek ellenőrzéséről. Az ÁEH önállóságát 1956. december 31-ével az Elnöki Tanács 33/1956. számú törvényerejű rendelete (tvr.) szüntette meg.⁴⁴⁴ Feladatkörét lényegében megtartva a Művelődésügyi Minisztérium felügyelete alá vonták: annak egyik osztályaként, Egyházügyi Hivatal néven működött tovább.

---

* Köszönöm Gyarmati Györgynek, Petrikné Vámos Idának, Czene-Polgár Viktóriának és Papp Istvánnak a tanulmány készítésében nyújtott segítségüket. Külön köszönet illeti Tóth Esztert a tanulmány egészéhez és a szervezettörténeti részekhez adott értékes segítségért.

⁴⁴¹ A kérdés alapos tárgyalását ld. KÖBEL SZILVIA: „Oszd meg és uralkodj!” Az állam és az egyházak politikai, jogi és igazgatási kapcsolatai Magyarországon 1945–89 között. Bp., 2005. (továbbiakban: KÖBEL, 2005.) 32–44. p.

⁴⁴² BALOGH MARGIT – GERGELY JENŐ: Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005. II. köt. Bp., 2005. (továbbiakban: BALOGH–GERGELY, 2005.) 955–957. p. Az ÁEH iratai a Magyar Országos Levéltárban találhatóak meg.

⁴⁴³ KÖBEL, 2005. 62–63. p. Az ÁEH tevékenységéről bővebben: KÖBEL SZILVIA: Az Állami Egyházügyi Hivatal működése az '50-es években (1951–1959). In: *Magyar Közigazgatás*, 2000. 8. sz. 504–512. p.; KÖBEL SZILVIA: Az Állami Egyházügyi Hivatal működése az újjászervezéstől a megszűnésig (1959–1989). In: *Magyar Közigazgatás*, 2001. 10. sz. 608–618. p.; KÖPECZI BÓCZ EDIT: Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége. Bp., 2004.; SZÁNTÓ KONRÁD OFM: Az Egyházügyi Hivatal titkai. Bp., 1990.

A 25/1959. számú tvr.-tel a Minisztertanács főfelügyelete alá helyezve, visszaállították önállóságát. Az ÁEH-t 1989-ben a 14. számú tvr. jogutód nélkül szüntette meg.⁴⁴⁵

Az egyházpolitika vázlata

Az egyházak és az állam közötti kapcsolati rendszer alakulásának megértéséhez elengedhetetlenül szükséges a mindenkori egyházpolitika ismerete. A koalíciós kormányzás időszakában főként az állam és az egyház szétválasztása, a vallásszabadság biztosítása, a felekezeti egyenjogúság megvalósítása, az egyházak szabad működésének lehetővé tétele volt a deklaratív cél. A gyakorlati megvalósítás azonban meghiúsult, hiszen a megszálló szovjethatalom támogatásával a kommunista párt egyeduralomra törő befolyása kezdetektől erőteljesen érvényesült. Várható volt, hogy az egyházakkal kapcsolatban is megszorító, korlátozó intézkedések következnek.⁴⁴⁶

Rákosi Mátyás, a párt főtitkára az 1948. január 10-i beszédében már felvázolta a Magyar Kommunista Párt (MKP) által elképzelt jövőbeni egyházpolitikai koncepciót, amely sajátágosan kívánta rendezni az állam és az egyház kapcsolatának kérdését. Eszerint *„a demokrácia ez évi feladatai között ott van az egyház és a népi köztársaság viszonyának rendezése [...] Meg kell szüntetni azt a tarthatatlan állapotot, hogy a magyar nép ellenségeinek zöme az egyházak, elsősorban a római katolikus egyház palástja mögé búvik [...] A magyar demokrácia eddig minden problémát megoldott. Amikor napirendre tűzi, végezni fog azzal a reakcióval is, mely az egyház köntöse mögé búvik.”*⁴⁴⁷ 1949 és 1953 között nehezedett a legsúlyosabb teher az egyházakra. Az MDP Központi Vezetősége (KV) 1950. június 1-én a „klerikális reakció elleni harcról” hozott határozatában az egyházakkal szembeni fellépés fokozását, a teljes ellenőrzés megvalósítását tűzte ki célul. Mindez elsősorban a katolikus egyház ellen irányult.⁴⁴⁸ Az 1951. július 4-én kihirdetett 20. számú tvr. a főkegyúri jogkörbe tartozó egyházi tisztségekre való kinevezéseknél az Elnöki Tanács előzetes hozzájárulását írta elő, méghozzá 1946. január 1-ig, visszamenőleges hatállyal.⁴⁴⁹ Ettől kezdve csak az állam által jóváhagyott személyeket lehetett egyházi tisztségekbe beiktatni. Bár 1953 után, Nagy Imre kormányzása alatt átmenetileg enyhült az egyházakra nehezedő

---

⁴⁴⁴ BALOGH–GERGELY, 2005. 976. p.

⁴⁴⁵ Uo. 1222–1223. p.

⁴⁴⁶ KÖBEL, 2005. 113. p.

⁴⁴⁷ GERGELY JENŐ: A katolikus egyház Magyarországon. 1944–1971. Bp., 1985. 59–60. p.

⁴⁴⁸ A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége, Politikai Bizottságának és Szervező Bizottságának fontosabb határozatai. Bp., 1951. 164. p. A határozat a „protestáns egyházakban, a zsidó egyházakban jelentkező reakciós irányzatokkal” szembeni fellépést is megemlíti. Uo. 168. p.

nyomás, alapvető változás a pártállam egyházpolitikájában nem történt. Az 1955 tavaszán végbement hatalmi visszarendeződést követően az egyházpolitikában is keményebb fellépés ígérkezett. Az MDP KV Titkárságának 1955. július 11-i határozata az egyházakkal kötött egyezmény maradéktalan betartására, az egyházi személyek politikai tevékenységének ellenőrzésére, a „reakciós megnyilvánulás” hatalmi eszközökkel történő visszaszorítására szólított fel.⁴⁵⁰

A szabadságharc bukását követően az állampárt – immár MSZMP néven – újjászerveződve, az 1956. október 23-a előtti állapotok visszaállítását tűzte ki célul, és a konszolidációban elvárta az egyházak közreműködését. A forradalom alatt történt gyors személycserék megerősítették azt az egyházpolitikai koncepciót, hogy a legsürgetőbbben megoldandó feladatok egyike az egyházak feletti közvetlen hatalomgyakorlás kérdése legyen. Így született meg az 1957. évi 22. számú tvr., mely szigorúbb rendelkezéseket tartalmazott az 1951. évi 20. tvr.-nél.⁴⁵¹ Előzetes állami hozzájárulás kellett a katolikus egyházon belüli kinevezésekhez és elmozdításokhoz, legyen szó püspöki székről vagy városokban, járási székhelyeken lévő plébánosi állásokról, az egyházi oktatásban a felsőfokú tanintézmények vezetőiről, tanáraitól, de akár a középiskolai igazgatói tisztségről. A tvr. hatályát kiterjesztették a református és az evangélikus egyház, valamint az izraelita felekezet bizonyos vezető tisztségviselőinek kinevezési és felmentési gyakorlatára is, amelyekhez szintén az Elnöki Tanács előzetes hozzájárulása volt szükséges. A tvr. rendelkezéseit visszamenőleges hatállyal, 1956. október 1-től léptették érvénybe. 1957-ben újjászervezték a békepapi mozgalmat,⁴⁵² megalakult az Országos Béketanács Református, majd Katolikus Békebizottsága. A katolikus püspöki kar 1957-ben saját szervezésében létrehozta a békemunkát irányító Opus Pacist, így kívánván elkerülni, hogy a békepapság megossza a klérust. Miután azonban lojális ordináriusok kerültek az egyház élére, az Opus Pacis fokozatosan elvesztette jelentőségét.⁴⁵³

---

⁴⁴⁹ BALOGH–GERGELY, 2005. 959. p. A rendelet csak a katolikus egyházra vonatkozott.

⁴⁵⁰ A Titkárság határozata az Állami Egyházügyi Hivatal munkájának megjavítására és az egyház reakciós tevékenységének visszaszorítására. In: A Magyar Dolgozók Pártja határozatai, 1948-1956. Főszerk.: IZSÁK LAJOS. Bp., 1998. 363. p.

⁴⁵¹ BALOGH–GERGELY, 2005. 981–982. p.

⁴⁵² 1950. augusztus 1-jén a hatalom támogatásával életre hívott papi békemozgalom, a Katolikus Papok Országos Békebizottsága volt, mely a rendszerrel együttműködő, azt hallgatólagosan vagy tevőlegesen is támogató katolikus papokat foglalta magában. 1956-ban, Mindszenty József bíboros kiszabadulását követően több egyházmegyei és országos vezető állásban lévő békepapot eltávolított pozíciójából. A békepapi mozgalom történetével kapcsolatban ld.: PÁL JÓZSEF: Békepapok. Katolikus békepapok Magyarországon (1950–1989). Bp., 1995. (továbbiakban: PÁL, 1995.)

⁴⁵³ TOMKA FERENC: Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945-1990 és az ügynökkérdés. Bp., 2005. 116–117. p.; BALOGH MARGIT: Egyházak a szovjet rendszerben (1945–1989). In: Magyarország a XX. században. Főszerk.: KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN. II. köt. Szekszárd, 1997. (továbbiakban: BALOGH, 1997.) 392. p.

Megszorító intézkedései ellenére a Kádár-korszak egyházpolitikáját az jellemezte, hogy megpróbálta a Rákosi-rendszert túlélő egyházakat felhasználni az állam, a párt érdekeinek érvényesítésére, nemzetközi helyzetének erősítésére, elfogadtatására. Tevékenységüket – ellenőrzött keretek között – folytathatták, sok esetben jobb körülmények között, mint korábban, de cserébe az állampárt politikájának támogatására kellett buzdítaniuk híveiket.⁴⁵⁴ Az MSZMP Politikai Bizottságának (PB) 1958. június 10-i határozatáról szóló tájékoztatóban megfogalmazták a következő évtizedek egyházpolitikájának alaptézisét, miszerint: „Mivel az egyházak a szocializmus körülményei között is hosszú ideig létezni fognak, szükséges a szocialista állam és a különböző egyházak közötti együttműködés.”⁴⁵⁵ 1958-tól a sztálinista módszereket fokozatosan a kifinomultabb eszközök váltották fel.⁴⁵⁶ A kialakuló népfrontpolitika sikerét jelezte, hogy az egyházakon belül egyre inkább az állam iránti lojális irányvonal került előtérbe, amit az 1958. júniusi határozat is szorgalmazott.⁴⁵⁷ A harcot immár a vallásos világnézet és nem az egyház ellen kellett megvívni, ezért vált hangsúlyossá az ideológiai oktatás: „a proletárdiktatúra államának egyik fő feladata az egész nép szocialista átnevelése”.⁴⁵⁸

A békemozgalom erősítése, a lojális egyházi személyek támogatása, a társadalom folytatólagos ateista ideológiai dresszírozása volt a cél, és kategorikusan kizárták annak a lehetőségét, hogy az egyházak a meglévő jogi kereteken túl az ifjúság nevelésével is foglalkozhassanak.⁴⁵⁹ A vallásszabadság „csupán a templomban gyakorolható vallásosságot” jelentette.⁴⁶⁰ Bár a szigorítás és a türes egyházpolitikája váltakozott, az MSZMP PB 1968. március 4-i határozata már alapvetően sikeresnek ítélte az előző tíz évet.⁴⁶¹ Az állam és az egyházak kapcsolatának erősítését tűzték ki célul, természetesen a párt által meghatározott formában és keretek között. Az ún. egyházi reakcióval szembeni politikai fellépés szükségességét továbbra is deklarálták.⁴⁶²

---

⁴⁵⁴ MÉSZÁROS ISTVÁN: Kimaradt tananyag. II. köt. A diktatúra és az egyház 1957–75. Bp., 1994. (továbbiakban: MÉSZÁROS, 1994.) 200. p.; GÁRDONYI MÁTÉ: A Magyar Katolikus Egyház önértelmezése a pártállam idején. In: *Vigilia*, 2004.1.sz. 28–29. p.; PÁL, 1995. 195–199. p.

⁴⁵⁵ BALOGH–GERGELY, 2005. 1003. p.

⁴⁵⁶ BALOGH, 1997. 392–394. p.

⁴⁵⁷ „A megüresedő püspöki és más vezető állásba *kizárólag* lojális egyházi emberek kerülhetnek.” BALOGH–GERGELY, 2005. 1005. p.

⁴⁵⁸ KÖBEL, 2005. 133. p.

⁴⁵⁹ BALOGH–GERGELY, 2005. 1006. p.

⁴⁶⁰ MÉSZÁROS, 1994. 202. p.

⁴⁶¹ KÖBEL, 2005. 137–139. p.

⁴⁶² TABAJDI GÁBOR – UNGVÁRY KRISZTIÁN: Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–90. Bp., 2008. (továbbiakban: TABAJDI–UNGVÁRY, 2008.) 45. p.

Az 1970-es évektől kezdve megfigyelhető általános enyhülés az egyházak és az állam viszonyában is éreztette hatását. Az MSZMP PB 1973. december 4-i és az 1982. február 2-i határozata az eddig folytatott egyházpolitika helyességét a kitűzött elvek, valamint célok megvalósulásában látta, ezért ennek folytatását mondta ki, továbbá együttműködő partnerként a „törvényes egyházi vezetés” támogatására szólította fel az állami és társadalmi szerveket.⁴⁶³ Az MSZMP PB 1982. február 2-i határozata azonban a lojális egyházi vezetéssel szembehelyezkedő egyházi csoportokkal kapcsolatban elsősorban már nem állami fellépést irányzott elő, hanem annak megoldását belső ügyökké minősítve, azt vezetőik feladatává tette.⁴⁶⁴ 1983-tól kezdve az „egyházi reakció” kifejezést az enyhébb „egyházi ellenzék” kifejezés kezdte felváltani.

A nyolcvanas évek közepétől a nemzetközi politikai életben zajló változások, továbbá a hazai gazdaságban jelentkező problémák az állampártot egyházpolitikájának újragondolására készítette. Az addigi rendeletek sokaságára épülő kapcsolati rendszer helyett egy új, átfogó, az állam és az egyházak viszonyát szabályozó törvény előkészítésének igénye merült fel. 1989. május 16-án fogadták el a korszak utolsó nagy egyházpolitikai határozatát, amely továbbra is sikeresnek minősítette az 1958 óta kialakított állam és egyház kapcsolatát. Kimondta az állam párttól független egyházpolitikáját, tartalmi, szervezeti reformokat ígért ennek megvalósításában, valamint törvényi szabályozásban kívánta biztosítani a lelkiismereti és vallásszabadság érvényesülését.⁴⁶⁵ Az MSZMP KB 1989. július 28-ai állásfoglalása már együttműködést ajánlott az egyházak, felekezetek, vallási közösségek számára a lelkiismereti és vallásszabadság biztosításához, amely „nemzeti céljaink elérésének és társadalmi eszményeink megvalósításának egyik elengedhetetlen feltétele.”⁴⁶⁶

Ezt követően azonban az 1989-es esztendő hatalmas változásokat hozott: jogutód nélkül szűnt meg az MSZMP és az ÁEH, létrejött a többpártrendszer, október 23-án kikiáltották a köztársaságot, így véget ért a pártállami diktatúra. Az 1990. évi IV. tv. már biztosította az állam és az egyházak szétválasztását, a lelkiismereti és a vallásszabadság kérdésének érvényesülését.⁴⁶⁷

---

⁴⁶³ KÖBEL, 2005. 139–142. p.

⁴⁶⁴ Ilyen csoport volt a katolikus egyházon belül a bulányisták és a regnumisták, a református egyházon belül a betánisták csoportja; a Szabadegyházak Tanácsa tagegyházai között az adventisták és a metodisták körében kialakult mozgalmak. KÖBEL, 2005. 141. p.

⁴⁶⁵ KÖBEL, 2005. 145–146. p.; TABAJDI–UNGVÁRY, 2008. 47–48. p.

⁴⁶⁶ A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai, 1985–1989. Szerk.: VASS HENRIK. Bp., 1994. 625. p.

A belső reakció elhárítása és az egyházak

Az egyházpolitika irányvonalának az állampárt által kijelölt úton tartásában kitüntetett szerepe volt a magyar államvédelmi, majd állambiztonsági szerveknek. Már 1945-ben megalakult az MKP által kézben tartott Államrendőrség Vidéki Főkapitányságának és a Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya (PRO). 1946-ban ezen osztályokat egységesítették Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya (ÁVO) néven, amelyet országos hatáskörű szervként közvetlenül a belügyminiszter felügyelete alá rendeltek.⁴⁶⁸ A PRO iratai között található 1945-ben kiadott 10. és 47. számú körözhívből kiderül, hogy a nyomozó főcsoportok számára meghatározott szakfeladatok között az egyházak tevékenységének figyelemmel kísérése még nem szerepelt.⁴⁶⁹ Az ÁVO feladatai között már megtalálható az egyházakkal szembeni fellépés.⁴⁷⁰ Az ÁVO szervezeti felépítéséről 1948. július 6-án készített jelentés szerint hat alosztály működött Budapesten, melyek közül a III. alosztály végezte az egyházakkal szembeni elhárítást.⁴⁷¹ Ezt alátámasztja egy 1969-ben készített emlékeztető, mely az 1947–48-as évekre vonatkozóan az ÁVO 3. alosztálya feladatkörének jelöli meg az egyházak megfigyelését, a róluk való adatgyűjtést.⁴⁷² Az 1948-as szervezeti felépítésről szóló jelentés alapján az egyházi szervezetekben és társadalmi egyesületekben a VII. alosztály végzett hírszerző tevékenységet.⁴⁷³ Más dokumentum az „alosztály” elnevezés helyett a „vonal” kifejezést használja. Egy 1948. június 14-én kelt, Hamvas Endre csanádi püspökről szóló jelentés, valamint a szintén ez évben készített hangulatjelentések között a tárgy megnevezése felett a „III. vonal” kifejezés található az „alosztály” helyett.⁴⁷⁴

---

⁴⁶⁷ BALOGH–GERGELY, 2005. 1234–1241. p.

⁴⁶⁸ PALASIK MÁRIA: A politikai rendőrség háború utáni megszervezése. In: Államvédelem a Rákosi-korszakban. Szerk.: GYARMATI GYÖRGY. Bp., 2000. 34–40. p.; CSEH GERGŐ BENDEGÚZ: A magyar állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlat, 1945–1990. In: Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999. Szerk.: GYARMATI GYÖRGY. Bp., 1999. (továbbiakban: CSEH, 1999.) 73–74. p.

⁴⁶⁹ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, (továbbiakban: ÁBTL) 1.1. – 10/1945. június. 5. Budapesti Főkapitányság PRO I. alosztályvezetői utasítása. 1. doboz (továbbiakban: d.); ÁBTL 1.1. – 47/1945. november 22. Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályvezető körözhíve. 1. d.

⁴⁷⁰ ÁBTL 1.2. Politikai hangulatjelentések. 5. d.; GYARMATI GYÖRGY: Ha tied az ÁVO, tied a hatalom... In: Államvédelem a Rákosi-korszakban. Szerk.: GYARMATI GYÖRGY. Bp., 2000. (továbbiakban: GYARMATI, 2000.) 108., 117. p.

⁴⁷¹ ÁBTL 2.1. XI/4 Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére, jelentések és kimutatások 19. A 29 fővel működő alosztály feladatkörében szerepelt: egyházi vonalról információszerzés, tájékoztatás (pl. püspökkari konferenciákról), az egyházi tevékenység valamennyi területének feldolgozása, egyházi kémkedés elhárítása.

⁴⁷² ÁBTL 2.1. XI/5. Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére 45.

⁴⁷³ ÁBTL 2.1. XI/4 Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére, jelentések és kimutatások 19.

⁴⁷⁴ ÁBTL 1.2. Politikai hangulatjelentések 5. d. 858; 902; 1004; 1198. ÁBTL 3.1.5. O–12817/1. Dr. Hamvas Endre. 76.

1948 szeptemberétől már közvetlenül a Belügyminisztérium (BM) felügyelete alá helyezték, és nevét Államvédelmi Hatóságra (ÁVH) változtatták. Ekkortól az egyházakkal kapcsolatos kérdések valószínűleg a „B” ügyosztályhoz tartozhattak, ahol a belföldi ügyek felderítésével a III. alosztály foglalkozott.⁴⁷⁵

Az ÁVH 1950-től már önálló, csak a Minisztertanácsnak alárendelt állambiztonsági szervként funkcionált,⁴⁷⁶ amelynek szervezeti keretein belül az I. Főosztályhoz tartozott a „Belső reakció elleni harc” osztálya, az I/2. osztály.⁴⁷⁷ Ezen belül a „b” jelű alosztály feladata volt mind a történelmi egyházak, mind a kisegyházakkal, szektákkal szembeni elhárítás (figyelés, felderítés, bomlasztás stb.).⁴⁷⁸

Sztálin halálát követően a Magyarországon is meginduló belpolitikai változások az ÁVH-t is érintették. Megszüntették önállóságát, és a BM szervezetébe tagolták be, de a vezetők nagy része az államvédelmisek közül került ki.⁴⁷⁹ Az 1953 július végétől az átalakuló BM államvédelmi osztályai közül a IV. számú feladatköre volt a belső reakció elhárítása,⁴⁸⁰ a „klerikális reakcióval” a 3. alosztály foglalkozott.⁴⁸¹ A levéltári dokumentumok alapján úgy tűnik, hogy 1954 októberében ismét átalakították az alosztályi szervezetet. Az 1950–51 folyamán nyitott személyi és objektum dossziék alapján kimutatható, hogy a katolikus egyház a IV/5., a protestáns egyházak, kisegyházak, szekták a IV/6. alosztály feladatkörébe tartoztak.⁴⁸²

⁴⁷⁵ ÁBTL 2.1. XI/4 Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére, jelentések és kimutatások 53.; CSEH, 1999. 76. p.

⁴⁷⁶ M. KISS SÁNDOR: Péter Gábor Államvédelmi Hatósága, 1950–1953. In: Államvédelem a Rákosi-korszakban. Szerk.: GYARMATI GYÖRGY. Bp., 2000. 137. p.

⁴⁷⁷ ÁBTL 2.1. XI/5 Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére 50.; Magyar Országos Levéltár, (továbbiakban: MOL) XIX-B-1–au 1. cs. iktatószám nélküli. 26. d.

⁴⁷⁸ Az alosztályok azonosítása sajnos az államvédelmi/állambiztonsági szervek szervezetével, működésével kapcsolatos dokumentumok hiányos volta miatt csak közvetve, más iratok segítségével lehetséges. Az ÁVH I/2–b alosztály azonosítása az 1950–52 között egyházi személyek tevékenységének felderítésére nyitott személyi dossziék alapján történt, amit a hely szűke miatt csak néhány példával igazolok: ÁBTL 3.1.5. O–12547/1. Badalik Bertalan 1; ÁBTL 3.1.5. O–9150. Ravasz László 1; ÁBTL 3.1.5. O–9391. Dr. Csiki Gábor 1; ÁBTL 2.1. IV/15. Dr. Gálos Henrik. 22.

⁴⁷⁹ KAJÁRI ERZSÉBET: Az egységesített Belügyminisztérium államvédelmi tevékenysége, 1953–56. In: Államvédelem a Rákosi-korszakban. Szerk.: GYARMATI GYÖRGY. Bp., 2000. 157. p.

⁴⁸⁰ ÁBTL 2.1. XI/5. Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére. 51.

⁴⁸¹ Az alosztály azonosítása a korszakból származó dossziékban található iratok alapján történt, amit csak néhány példával támasztok alá: ÁBTL 3.1.5. O–13405/2. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar. 62; ÁBTL 3.1.5. O–18635/1. „Váci Püspökségen lévő reakció”. 100; ÁBTL 3.1.5. O–9938/1. Burka Kelemen 103; ÁBTL 3.1.5. O–16132. „Szolidaritás” H.T.SZ. 36; ÁBTL 2.1. IV/44–1. Zsidó Hitközség. 231.

⁴⁸² ÁBTL 3.1.5. O–13405/2. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar. 188; ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye. 128; ÁBTL 3.1.5. O–11516/1. Regnum. 42; ÁBTL 3.1.5. O–9041. Turóczy Zoltán. 152, 154; ÁBTL 3.1.5. O–9152. Győri Elemér. 29; ÁBTL 3.1.5. O–9150/2. Dr. Ravasz László. 200; ÁBTL 3.1.5. O–9391/1. Dr. Csiki Gábor. 111, 112; ÁBTL 3.1.5. O–8980. Papp Kálmán. 44; ÁBTL 2.1. IV/44–1. Zsidó Hitközség. 173.

Egy 1956. július 14-ei keltezésű irat szerint további átszervezésre készült javaslat még a forradalom előtt. A IV. osztályt „Belső reakció ellen harcoló főosztállyá” szervezték át, amelynek IV/3. osztálya a „Klerikális reakció elleni elhárító osztály” volt.⁴⁸³ Az osztályon belül – a javaslathoz készült 1. számú melléklet alapján – két alosztályt terveztek létrehozni: a IV/3–a-t a katolikus klérus elleni harc, a IV/3–b-t pedig a protestáns egyházak és a különböző vallási szekták ellenséges elemei elleni harc alosztálya néven. Az osztályhoz tartoztak még a vidéki instruktorok, valamint a 20-as objektum, ami a IV/3–a alosztály mellé rendelt önálló speciális szakcsoport volt.⁴⁸⁴ Ez a szervezeti változás 1956. október elejétől rövid ideig élt, így csak kevés feltárt dokumentum támasztja alá megvalósulását.⁴⁸⁵

További átszervezésekre azonban már nem került sor, mert a forradalom elsöpörte az ÁVH-t is. Nagy Imre miniszterelnök 1956. október 28-án mondott rádióbeszédében eleget tett az ÁVH megszüntetését követelő társadalmi igénynek: bejelentette, hogy felosztatja a rend helyreállítását követően az ÁVH-t.⁴⁸⁶

A szabadságharc leverését követően maga a Kádár-kormány gondoskodott róla, hogy a politikai rendőrség a régi formájában (ÁVH) újra ne szerveződhessen meg, bár tagjainak jó részét továbbra is a rendvédelmi szervek kötelékében hagyták.⁴⁸⁷ Az állambiztonsági feladatok ellátásáról azonban gondoskodni kellett. Az 1956. évi 35. számú tvr. „az állam belső és külső biztonsága elleni bűncselekmények nyomozását a rendőrség hatáskörébe utalta”.⁴⁸⁸ A Országos Rendőr-főkapitányság keretei között újraszerveződő Politikai Nyomozó Főosztályon belül 1957. január elejétől május elejéig a II/3–c alosztály feladataként dokumentálható az egyházakkal szembeni elhárítás.⁴⁸⁹

1957 májusától a BM Politikai Nyomozó Főosztály V. osztályának volt a feladata belső reakció elleni elhárítás, amely magában foglalta az egyházak tevékenységének

⁴⁸³ MOL XIX-B-1-au 1. csomó (a továbbiakban: cs.). iktató szám. 33-437/56. 26. d.

⁴⁸⁴ Sajnos e két szervezeti egységről a javaslat bővebb információt nem ad. A 20-as objektum jelentőségét azonban mutatja az, hogy 21 főt kívántak itt foglalkoztatni a Főosztály státuszainak keretein felül, míg a IV/3. osztályon összesen 25 fő dolgozott volna. MOL XIX-B-1-au 1. cs. iktató szám. 33-437/1/56. 26. d.

⁴⁸⁵ ÁBTL 3.1.5. O-9938/1. P. Burka Kelemen. 271; ÁBTL 3.1.5. O-9398. „Sátánok”. 396.

⁴⁸⁶ ÁBTL 4.1. A-3245/6. TÓTH FERENC: A BM Karhatalom újjászervezése, az ellenforradalom leveréséért, a hatalom megszilárdításáért kifejtett tevékenysége. In: A Belügyminisztérium és szervei újjászervezése, a hatalom megszilárdításáért kifejtett tevékenysége. 6. Karhatalmi szekció. Szerk.: Czink János. BM Könyvkiadó, Budapest, 1985. 8.

⁴⁸⁷ PINTÉR TAMÁS: A megszüntetve megőrzött Államvédelmi Hatóság. In: Államvédelem a Rákosi-korszakban. Szerk.: GYARMATI GYÖRGY. Bp., 2000. 226-235. p.

⁴⁸⁸ CSEH, 1999. 79. p.

⁴⁸⁹ ÁBTL 3.1.5. O-13405/2. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar. 223; ÁBTL 3.1.5. O-12302/5. Endrey Mihály. 28, 95; ÁBTL 3.1.5. O-11516/1a. Regnum. 426; ÁBTL 3.1.2. M-29600. „Tolnai Lajos”. 66; ÁBTL 3.1.2. M-37478. „Xavér”. 12. Néhány adatból úgy tűnik, hogy 1957 márciusának elején pár napig a II/1–c

megfigyelését.⁴⁹⁰ A szervezeti felépítéséből kiderül, hogy 1957 decemberétől a BM II. főosztály 5. osztálya volt a felelőse a „belső reakció elhárítása”-nak (146 fővel), az egyházakkal szembeni állambiztonsági munkát pedig a II/5–c alosztály látta el 16 fővel.⁴⁹¹ Az alosztály munkájában nem választották még külön a katolikus, a protestáns, a kisegyházakkal és a zsidó felekezettel szembeni állambiztonsági tevékenységet. Az II/5–f alosztály feladata az ifjúság és az oktatás, a tudományos élet, a sport területén történő elhárítás volt.⁴⁹² Az állambiztonsági iratok alapján megállapítható, hogy az illegális egyházi-ifjúsági szervezkedések, a szerzetesrendek tevékenységének felderítését is a II/5–f alosztály végezte el.⁴⁹³ Ez a szervezeti felépítés 1962-ig maradt fenn.

A Szovjetunióban 1961-ben Hruscsov pártfőtitkár az SZKP kongresszusán felgyorsította a desztalinizáció folyamatát. 1962-ben az MSZMP PB és KB ülésein a Rákosi-korszak törvénytelenégeiről tárgyaltak, és lezárták a koncepciós perek felülvizsgálatát. Nyitás következett be a külpolitikában, 1963-ban az ENSZ-ben levették napirendről a magyar kérdést, cserében politikai alapon nyugvó amnesztiát hirdettek 1956 elítélteinek. 1959 és 1961 között kollektivizálták a mezőgazdaságot. A konszolidációs folyamat lezárásaként a párt 1962-ben tartott VIII. kongresszusán kijelentették: a szocializmus alapjainak lerakása befejeződött.⁴⁹⁴ Ezek a folyamatok nem hagyhatták érintetlenül a BM szervezetét sem.

1962 augusztusában zajlott le a Kádár-korszak állambiztonsági szolgálatainak legnagyobb mértékű átalakítása, amely lényegében a rendszerváltásig meghatározta azok működési formáját. A személyi változások mellett a szervezeti keretek átalakításán volt a hangsúly. A főosztályi tagolódást felváltotta a főcsoportfőnökségi és a csoportfőnökségi struktúra, amelyben a III. Főcsoportfőnökség hatásköre volt az állambiztonsági feladatok ellátása.⁴⁹⁵ Öt csoportfőnökség és hat önálló osztály jött létre, amelyek közül a hírszerzés (BM III/I.) és a kémelhárítás (BM III/II.) a korábbinál nagyobb szerepet kapott. A megyei rendőr-

---

jelölést alkalmazták az alosztály jelentéseinek a fejlécén. ÁBTL 3.1.2. M–36924. „Marosi Zoltán”. 42., Takács Tibor: A belső reakció elleni elhárító osztály 1956–62. Szervezettörténeti vázlat. *Betekintő*, 2010/1. 13. szám.

⁴⁹⁰ Ekkor még az osztályokat római számokkal jelölték. MOL XIX–B–1–au 1. cs. 26. d.

⁴⁹¹ „Klerikális reakció elleni elhárítás alosztály” elnevezést kapott az alosztály. MOL XIX–B–1–au 27–286/57. 1. cs. 26. d.

⁴⁹² Uo. A szervezeti felépítést tartalmazó ábrán csak az ifjúsági vonal van feltüntetve, az oktatás a tudományos élet, a sport területén az „ellenséges elemek” elhárításának feladatát jelenleg az ÁBTL-ben őrzött dossziék alapján lehet dokumentálni. ÁBTL 3.1.2. M–17379. „Arató”. 68; ÁBTL 3.1.2. M–13236. „Vámos József”. 5; ÁBTL 3.1.2. B–93036 „Krasznai” 3; ÁBTL 3.1.5. O–16537/48. Horn Emil. 8; ÁBTL 4.1.A–985/2. Ifjúsági és tudományos területtel kapcsolatos anyagok. 1–14.

⁴⁹³ ÁBTL 3.1.2. M–28500. „Vértes László”. 225; ÁBTL 3.1.2. M–34203/2. „Ráckevei”. 92; ÁBTL 3.1.5. O–12311/1. „Felkészülők”. 196; ÁBTL 3.1.5. O–14963/3. „Canale”. 29.

⁴⁹⁴ GYARMATI GYÖRGY: Politika és társadalom 1945–1989 között. In: Magyarország a XX. században. Főszerk.: KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN. I. köt. Szekszárd, 1997. 227–232. p.

⁴⁹⁵ CSEH, 1999. 80. p.

főkapitányságok politikai osztályai a BM központi osztályok helyi szerveiként funkcionáltak. 1962. augusztus 29-én Borgos Gyula rendőr ezredes, a BM Titkárság vezetője által készített Körlevélből kiderül, hogy a Belső Reakció és Szabotázselhárító Csoportfőnökségen belül (BM III/III.) az 1. osztály feladata volt a „belső reakció” elleni küzdelem, az osztály vezetésével Eperjesi László rendőr alezredest bízták meg.⁴⁹⁶ Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött dossziék alapján nyomon követhető, hogy az osztályon belüli elhárítási területek felosztásában a korábbi II/5-c alosztály feladatait a BM III/III-1-c alosztály vette át,⁴⁹⁷ míg a II/5-f alosztály munkáját a továbbiakban a BM III/III-1-f alosztály látta el.⁴⁹⁸

A III/III. Csoportfőnökség ezen tagolása azonban csak az év végéig maradt így. 1962 decemberében az addig meglévő két osztályt szétbontották. A szabotázs-elhárítással a III/III-4. osztály foglalkozott tovább, az egyházak tevékenységének ellenőrzését a III/III-2. osztály feladatai közé sorolták.⁴⁹⁹ A levéltári források alapján az derül ki, hogy az osztály két alosztályra tagolódott: a III/III-2-a alosztály végezte az egyházakkal (katolikus, protestáns, zsidó, kisegyházak) szembeni elhárítást,⁵⁰⁰ és valószínűleg a III/III-2-b alosztály feladata az ifjúsági vonalon, az oktatás területén történő elhárítás volt.⁵⁰¹ Azonban úgy tűnik, hatásköri átfedések voltak e két alosztály munkájában, mert több dossziében található irat is azt bizonyítja, hogy a III/III-2-b alosztályon az ifjúság vallásos nevelésének-oktatásának megakadályozásával és a szerzetesrendek tevékenységének felderítésével is foglalkoztak.⁵⁰²

1966-ban újból átszervezték a BM III/III. Csoportfőnökség osztálystruktúráját. Az „egyházi részleg” a korábbi Népgazdasági Elhárító Osztály helyét örökölte a szervezeti kereteken belül,

---

⁴⁹⁶ MOL XIX-B-1-au 1. cs. BM Titkárság 10-1513/1962. 26. d. A vezető pozíciót betöltő államvédelmi/állambiztonsági tisztek életrajzához ld. ÁBTL honlapja: www.abtl.hu – 2009. június. (Állambiztonsági vezetők életrajzai.)

⁴⁹⁷ ÁBTL 3.1.5. O-14963/2. „Canale”. 258; ÁBTL 3.1.2. M-32404/2. „Szamosi László”. 151; ÁBTL 3.1.2. M-29600. „Tolnai Lajos”. 384; ÁBTL 3.1.2. M-40918/1. „Szaniszló Pál”. 238, 261; ÁBTL 3.1.2. M-37478. „Xavér”. 217.

⁴⁹⁸ ÁBTL 3.1.2. M-28500. „Vértes László”. 232; ÁBTL 3.1.2. M-34203/2. „Ráckevei”. 94; ÁBTL 3.1.5. O-11960/2. „Kertészek”. 125; ÁBTL 3.1.5. O-12311/2. „Felkészülők”. 67; ÁBTL 3.1.5. O-14963/3. „Canale”. 162.

⁴⁹⁹ Az ÁBTL archontológiai és szervezettörténeti kutatásai. (Kézirat, 2009.)

⁵⁰⁰ ÁBTL 3.1.5. O-12547/7. Badalik Bertalan. 62; ÁBTL 3.1.5. O-12302/3. Endrey Mihály. 168; ÁBTL 3.1.5. O-12817/13. Dr. Hamvas Endre. 178; ÁBTL 3.1.5. O-13599/1. Evangélikus egyházi reakció. 97; ÁBTL 3.1.5. O-13603/1. Külföldi protestáns szervezetek leplezésével hazánk ellen folytatott ellenséges tevékenység felderítése. 392; ÁBTL 3.1.5. O-13586/1. Református egyházi reakció területén lévő ellenséges személyek elhárítása. 107, 295; ÁBTL 3.1.5. O-13616. „Exodus”. 10.

⁵⁰¹ ÁBTL 3.1.2. M-30343. „Kovács István”. 5; ÁBTL 3.1.2. M-29549. „Torday Sándor”. 8; ÁBTL 3.1.5. O-16616/262. Kolonits Ferenc. 74.

⁵⁰² ÁBTL 3.1.2. M-28500/1. „Vértes László”. 6; ÁBTL 3.1.2. M-37069/2. „Szénási”. 3; ÁBTL 3.1.2. M-34203/2. „Ráckevei”. 216; ÁBTL 3.2.1. Bt-1091/1. „Perry Ralph”. 200; ÁBTL 3.2.3... Mt-1820/1. „Salzner Richard”. 323; ÁBTL 3.1.5. O-12893/7. „Konspirálók”. 71; ÁBTL 3.1.5. O-11960/2. „Kertészek”. 127.

mert a „népgazdaság területén folyó ellenséges tevékenység elhárítása” átkerült a BM III/II. Csoportfőnökség hatáskörébe.⁵⁰³ Ekkortól kezdve a rendszerváltásig a BM III/III. Belső Reakció Elhárítási Csoportfőnökség 1. osztálya lett felelős az egyházakkal szembeni elhárításért.⁵⁰⁴ Az osztályt két alosztályra bontották. A III/III–1–a alosztály a katolikus egyház,⁵⁰⁵ a III/III–1–b alosztály a protestáns egyházak állambiztonsági ellenőrzését látta el.⁵⁰⁶ Ez a struktúra rövid időn belül, 1967 nyaratól ismét kissé módosult. Az állambiztonsági iratok szerint 1967. június végétől a protestáns egyházakkal szembeni elhárítás átkerült az ekkor létre hozott III/III–1–c alosztály feladatkörébe.⁵⁰⁷ Vélelmezhetően ugyanekkor a III/III–1–a alosztály tevékenységi köréből kiemelték a szerzetesrendek tevékenységének figyelését, ellenőrzését, amelyet egy új, önálló alosztály, a III/III–1–b hatáskörébe utaltak.⁵⁰⁸ Ezt a változást támasztja alá a BM Állambiztonsági Szakbizottsága által a Belső Reakció Elhárítási Csoportfőnökség feladatainak, működési rendjének, struktúrájának kialakítására tett 1971-es javaslata, amelyben a III/III–1–b alosztály feladatai közül kiemelte a legális szerzetesrendekkel (bencések, ferencesek, piaristák és a szegény iskolanövénnyek) szembeni állambiztonsági feladatokat, s azokat a III/III–1–a alosztály tevékenységi körébe utalta.⁵⁰⁹ A III/III–1–b alosztály illetékességi körében csak az illegális szerzetesrendek tevékenységének felderítése maradt. Ezt a változtatást a dokumentum a mindkét alosztályon kívánatos „egységes profil” kialakításával indokolta. A III/III–1–c alosztály munkája nem változott, továbbra is a „protestáns egyházakban és a szektákban lévő ellenséges elemek elhárítása” volt a célja. A BM III/III. Csoportfőnökség 1972. április 1-én kiadott ügyrendjében található szervezeti felosztásában a BM III/III–1. osztályt mint az egyházak vonalán tevékenykedő

⁵⁰³ ÁBTL 4.2. 10–21/23/1. (1966. május 2.) A 0023/1966. számú belügyminiszteri parancs.

⁵⁰⁴ Az ÁBTL archontológiai és szervezettörténeti kutatásai. (Kézirat, 2009.); A források alapján úgy tűnik, hogy a zsidó felekezettel szembeni állambiztonsági tevékenységet a BM III/II–5–a, majd a III/II–4–a alosztály látta el. ÁBTL 3.1.2. M–37478/2. „Xavér”. 71; ÁBTL 3.1.2. M–37477. „Fecske Pál”. 6. A zsidó felekezettel szembeni elhárítás 1975-ben a BM III/III–1–c alosztály feladatai közé került. ÁBTL 3.1.2. M–39016. „Viola”. 7; ÁBTL 3.1.2. M–37477/4. „Fecske Pál”. 8. Egy 1981-es dokumentum már, mint a BM III/III–1–c alosztály izraelita egyházi reakciós vonalának nevezi a zsidó felekezettel szemben végzett állambiztonsági tevékenységet. ÁBTL 3.1.2. M–39016. „Viola”. 264.

⁵⁰⁵ ÁBTL 3.1.2. M–32402. „Mátyási Miklós”. 77; ÁBTL 3.1.2. M–30613/3. „Kiss János”. 68; ÁBTL 3.1.2. M–37075. „Tanár”. 26; ÁBTL 3.1.9. V–238. Dr. Széll Kálmán és társai. Pétery József volt váci püspök anyaga. 5.

⁵⁰⁶ ÁBTL 3.1.2. M–32404/5. „Szamosi László”. 340; ÁBTL 3.1.2. M–29600/3. „Tolnai Lajos”. 7; ÁBTL 3.1.2. M–40918/3. „Szaniszló Pál”. 123; ÁBTL 3.1.5. O–13142. „Táborozók”. 8; ÁBTL 3.1.5. O–13652/2b. Keresztény Békekonferencia. 441, 465, 466; ÁBTL 3.1.5. O–13599/2. Evangélikus egyházi reakció. 152, 172.

⁵⁰⁷ ÁBTL 3.1.2. M–32404/5. „Szamosi László”. 578; ÁBTL 3.1.2. M–29600/3. „Tolnai Lajos”. 290; ÁBTL 3.1.2. M–40918/1. „Szaniszló Pál”. 235; ÁBTL 3.1.5. O–13142/1. „Táborozók”. 222; ÁBTL 3.1.5. O–13599/2. Evangélikus egyházi reakció. 173.

⁵⁰⁸ ÁBTL 3.1.2. M–34203. „Ráckevei”. 315; ÁBTL 3.1.2. M–37076/2. „Feledi Zsolt”. 8; ÁBTL 3.2.1. Bt–1091/1. „Perry Ralph”. 216; ÁBTL 3.1.5. O–20034 „Építők” 193.

⁵⁰⁹ MOL XIX–B–1–au 2. cs. 26. d.

ellenséges elemeket elhárító osztályt említi, melynek feladatairól is tájékoztatást ad a dokumentum.⁵¹⁰

A BM III/III. Csoportfőnökség 1989-es állománytáblázatában található az Egyházi Reakció Elhárító Osztálynak az a hármas tagolása, amely 1990-ig fennmaradt: a III/III–1–a alosztály a római katolikus egyházzal szembeni, a III/III–1–b alosztály a római katolikus egyházi vezetéssel és intézményekkel szembeni, a III/III–1–c alosztály a protestáns és más egyházakkal, illetve szektákkal szembeni elhárítás feladatát végezte.⁵¹¹

Hírszerzés és az egyházak

Az állambiztonsági szervek természetesen nemcsak a hazai egyházakkal szemben végezték a munkájukat, hanem igyekeztek a külföldön élő egyházi személyek, intézmények tevékenységének felderítésével is információkat gyűjteni. Ezzel a feladattal a hírszerzés, illetve a kémelhárítás foglalkozott.⁵¹²

A második világháborút követően önálló szervként a politikai rendőrségen belüli hírszerzés csak 1950. január 1-jén, a Minisztertanácsnak alárendelt ÁVH keretében az I. főosztály 5. osztályaként jött létre.⁵¹³ Az osztályon belül a „c” alosztály feladata volt a Vatikán elleni hírszerzés, az egyházi emigráció tevékenységének felderítése. 1950 szeptemberében a hírszerzés a III. főosztály vezetőjének irányítása alá került, és önálló, Államvédelmi Hírszerző Osztály néven és X/3-as számon működött tovább.⁵¹⁴ A változások kismértékben érintették az alosztályok feladatköreit is. A I/5–c alosztály munkáját a X/3–c alosztály vette át, kivéve az emigrációs vonalat, amely a X/3–d alosztályhoz került. 1951. szeptember 28-án az osztályt a VIII. főosztállyá szervezték át, amely két évig Hírszerző Főosztály néven működött.⁵¹⁵ Ekkoriban kristályosodtak ki azok a szakterületek, amelyek, bár még sokszor átalakították a hírszerzés szervezetét, de lényegében a követendő fő irányvonalakat jelentették. A VIII.

⁵¹⁰ ÁBTL 4.2. 80–223/1972. A BM III/III. Csoportfőnökség ügyrendje. 16.

⁵¹¹ ÁBTL 1.11.6. 16–80/73/1989. BM III/III. (Belső reakció elhárító) Csoportfőnökség állománytáblázata.; CSEH, 1999. 89. p. Sajnos az iratokból nem derül ki, hogy mikor lépett érvénybe az állománytáblázat.

⁵¹² A politikai hírszerzés szervezettörténeti változásainak legalaposabb összefoglalója: TÓTH ESZTER: A politikai hírszerzés szervezettörténeti vázlata 1950–1990. (kézirat) 2009. (továbbiakban: TÓTH, 2009.)

⁵¹³ 1950-ig az ÁVO és az ÁVH különböző osztályai foglalkoztak mindenféle hírszerzéssel. ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére, jelentések és kimutatások 53.; GYARMATI GYÖRGY: Kádár János és a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága. Fordulat és folyamatosság a kommunista párt politikájában, 1948-ban. In: Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999. Szerk.: GYARMATI GYÖRGY. Bp., 1999. 138. p.

⁵¹⁴ ÁBTL 2.8.1. 34/1950. ÁVH, Bp. Állományparancs I. 1950. 08. 25.; TÓTH, 2009.

⁵¹⁵ BORECZKY BEATRIX: Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1950–1953. In: Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999. Szerk.: GYARMATI GYÖRGY. Bp., 1999. 106. p.

főosztály keretein belül a 3. osztály foglalkozott a nyugat-európai és olasz mellett a vatikáni vonalon kitűzött célok megvalósításával. Amikor 1953-ban betagolták az ÁVH-t a BM szervezetébe, a hírszerzés először a II. osztály, majd 1955-től a II. főosztály elnevezést viselte, a BM ÁVH 1956. október 28-ai felosztásáig. A VIII/3. osztály feladatát a II/3. osztály látta el.

A szabadságharc bukását követően a hírszerzést 1957 januárjától májusig a Honvédelmi Minisztérium keretein belül önálló csoportfőnökségi jogkörrel felruházza szervezték újjá.⁵¹⁶ 1957 májusától, amikor újra megalakították a BM-en belül a politikai nyomozó szerveket, a hírszerzés a II. főosztály 3. osztálya lett.⁵¹⁷ Az állambiztonsági iratok alapján a BM II/3–e alosztály feladatköre lehetett az egyházi vonalon történő hírszerzés.⁵¹⁸

Az 1962-es átszervezést követően a hírszerzés a III/I. Csoportfőnökség hatáskörébe került,⁵¹⁹ és 3. osztálya látta el az egyházakkal szembeni hírszerzés feladatait.⁵²⁰ 1964-től egy rövid időre a III/I–4 osztály feladatköre lett az olasz–vatikáni vonalon történő hírszerzés,⁵²¹ de az 1966-os átszervezést követően ismét a 3. osztály látta el az egyházi vonalon történő információgyűjtést.⁵²² A BM III/I–4., a Külföldi Kémelhárítási Szolgálat Osztályának L alosztálya bizonyíthatóan többször is foglalkozott katolikus és protestáns egyházi személyekkel, intézményekkel kapcsolatos hírszerzéssel.⁵²³ 1968-ban újból a BM III/I–4. osztály feladatai közé került a Vatikán és a papi emigráció elleni hírszerzés,⁵²⁴ majd az 1971-es átszervezését követően az Izrael irányába történő információgyűjtés is.⁵²⁵ Egy újabb feladatköri változást követően 1981-től a BM III/I–3 osztály végezte a Vatikán, a protestáns

⁵¹⁶ ÁBTL 1.6. BM II/3. osztály – V. tétel – szám nélkül. Javaslat a 3. Csoportfőnökség szervezeti felépítésére és feladataira. TÓTH, 2009.

⁵¹⁷ ÁBTL 1.6. 63–1417/1957. Javaslat a II/3. osztály szervezésére; ÁB 674. Az érvényes miniszteri, miniszterhelyettesi parancsok, utasítások, közös utasítások gyűjteménye. Bp., 1957.; TÓTH, 2009.

⁵¹⁸ ÁBTL 3.2.7.. Cs–2/1. „Hontalanok”. 255, 257, 261.

⁵¹⁹ A BM III/I. Csoportfőnökség vezetőjének 1962. augusztus 15-ei hatállyal Komornik Vilmos rendőr alezredest nevezték ki. ÁBTL 2.8.1. 1019/1962.08.21. BM parancs; CSEH, 1999. 79–80. p.

⁵²⁰ Valószínűleg a Vatikán irányába, emigráns katolikus papokról, intézményekről való a hírszerzés III/I–3–d, a külföldön élő protestáns egyházi személyekről, nemzetközi protestáns szervezetekről a III/I–3–e alosztálya gyűjtött adatokat. ÁBTL 3.1.5. O–14963/8a. „Canale”. 210; ÁBTL 3.1.5. O–13603. Külföldi protestáns szervezetek leplezésével hazánk ellen folytatott ellenséges tevékenység felderítése. 227.

⁵²¹ ÁBTL 1.11.4.. BM III/I. Csoportfőnökség állománytáblázata (1964. 04. 27.) TÓTH, 2009.

⁵²² ÁBTL 1.11.4.. 67–1309/1966. Vázlat a III/I. Csoportfőnökség szervezeti felépítésére. 5. d. Valószínűleg a Vatikán irányába a III/I–3–d.; a protestáns egyházi szervezetek felé a III/I–3–j alosztály feladata volt a hírszerzés. ÁBTL 3.2.3... Mt–567/1. „Wittmann Karl”. 210; ÁBTL 3.1.5. O–13652/2b. Keresztény Békekonferencia. 441.

⁵²³ ÁBTL 3. 2. 7. Cs–2/9. „Hontalanok”. 7, 15; ÁBTL 3.1.5. O–13603/1. Külföldi protestáns szervezetek leplezésével hazánk ellen folytatott ellenséges tevékenység felderítése. 481.

⁵²⁴ ÁBTL 1.11.4.. 67–1077/1968. BM III/I. Csoportfőnökség ügyrendje (1968. augusztus 5.) TÓTH, 2009.

⁵²⁵ ÁBTL 4.1. A–1353/4. A BM III/III. Csoportfőnökség iratai (Feljegyzések ellenséges ideológiák és nézetek terjesztéséről). 1972. A BM III/I. Hírszerző Csoportfőnökség ügyrendje, 1972. március 10.; CSEH, 1999. 83–84. p. Vélelmezhetően idetartozhatott a protestáns egyházak irányába folytatott hírszerző tevékenység is.

világszervezetek, emigrációs vallási központok és a cionizmus elleni hírszerzést.⁵²⁶ Az 1987-es állománytábla szerint a Nyugat-Európai Osztályon belül az egyházakkal szembeni hírszerzés a III/I–3 osztály „c” alosztályának volt a feladata, ami a rendszerváltásig nem változott.⁵²⁷ A csoportfőnökségek közötti kooperációt mutatja egy 1989 januárjában keletkezett, a BM III/III. Csoportfőnökségének az adott évre vonatkozó munkaterve, melyben a Vatikánnal kapcsolatos állambiztonsági munkában szoros együttműködést ígér a BM III/I–3. osztállyal.⁵²⁸

A rendszerváltozást követően az állambiztonsági szervek működése alapvetően megváltozott. Az 1990. évi X. tv. kivette a titkosszolgálati feladatokat a BM kereteiből.⁵²⁹ A BM III/III. Csoportfőnöksége jogutód nélkül szűnt meg, a BM III/I. Csoportfőnökség feladatait pedig a később létrehozott Információs Hivatal vette át.⁵³⁰

Táblázat a politikai rendőrség egyházi elhárítással foglalkozó szervezeti egységeinek változásairól

1945-1946	Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztály (PRO) ⁵³¹
1946-1948	Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya (ÁVO) III. Alosztály /vonalt/ (Egyházakkal szembeni hírszerzés és elhárítás)
1948-1949	Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága (BM ÁVH) B ügyosztály III. alosztály

⁵²⁶ ÁBTL 1.11.4.. 67–55–16/1982. A BM III/I. Csoportfőnökségen szervezett TÜK oktatás tematikája (1982. 02. 16.) TÓTH, 2009.

⁵²⁷ ÁBTL 1.11.4.. 4–67–16–444/1/1987. BM III/I Csoportfőnökség állománytáblázata. TÓTH, 2009.

⁵²⁸ ÁBTL 1.11.1. Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság iratai 45–73/3/4/89. 30. d. Mindezt megerősíti egy korábbi, 1988. április 29-én kelt dokumentum, melyben „a Vatikán és más világegyházak elleni hírszerző munka” a III/I–3. osztály feladatai között szerepel. ÁBTL 1.11.1. 45–73/4/1988. 95. d. Jelentés a BM III. Főcsoportfőnökség központi szerveinek vezetői által 1988. május hónapra tervezett vezetői értekezletekről.

⁵²⁹ 1990. évi X. törvény a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezésének átmeneti szabályozásáról.

⁵³⁰ 1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról.

⁵³¹ A jelenleg ismert iratanyagban nem található külön egyházakkal foglalkozó osztály.

1950-1953	Államvédelmi Hatóság (ÁVH) I. Főosztály (Hálózati Főosztály) I/2. Osztály (Belső Reakció Elleni Harc Osztálya) I/2–b alosztály (Klerikális reakció elhárítás)
1953-1954	Belügyminisztérium IV. Osztály (Belső Reakció Elhárítás) IV/3. alosztály (Klerikális reakció elhárítás)
1954-1956	Belügyminisztérium IV. Osztály (Belső Reakció Elhárítás) IV/5. alosztály (Katolikus egyházi elhárítás) IV/6. alosztály (Protestáns és kisegyházak elhárítás)
1956.10.03.	Belügyminisztérium IV. Főosztály ⁵³² (Belső Reakció Ellen Harcoló Főosztály) IV/3. Osztály (Klerikális reakció elleni elhárító osztály) IV/3–a alosztály (Katolikus klérus elleni harc alosztálya) IV/3–b alosztály (Protestáns egyházak és különböző vallási szekták ellenséges elemei elleni harc alosztálya)
1956-1957	Országos Rendőr-főkapitányság (ORFK) II Főosztály (Politikai nyomozó Főosztály) II/3. Osztály (Belső Reakció elhárítás) II/3–c (Klerikális reakció elhárítás)
1957/1958 ⁵³³ – 1962.08.15.	Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztály / II. Főosztály V. Osztály /5. Osztály (Belső reakció elleni harc osztály) II/5–c Klerikális reakció elhárítás ⁵³⁴
1962.08.15.– 1962.12.15.	Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökség (Állambiztonsági Főcsoportfőnökség) III/III. Csoportfőnökség (Belső reakció és Szabotázselhárító Csoportfőnökség) III/III–1. Osztály (Belső reakció elhárítás)

⁵³² 1956. október 3-tól a IV. Osztályt Főosztállyá szervezték át.

⁵³³ Az 1957. május 6-ai parancsban a Politikai Nyomozó Főosztálynál az osztályokat még római számmal jelölték, 1958-tól biztosan arab számozásra tértek át.

⁵³⁴ A II/5–f alosztály 1958-tól feladatköreiben is szerepel egyházakkal szembeni elhárító tevékenység, elsősorban ifjúság, és a szerzetesrendek körében.

	III/III–1–c alosztály (Klerikális reakció elhárítás) ⁵³⁵
1962.12.15- 1966.06.30.	Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökség (Állambiztonsági Főcsoportfőnökség) III/III. Csoportfőnökség (Belső reakció és Szabotázselhárító Csoportfőnökség) III/III–2. Osztály ⁵³⁶ III/III–2–a alosztály (Klerikális reakció elhárítás) ⁵³⁷
1966.07.01- 1967.06.15.	Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökség (Állambiztonsági Főcsoportfőnökség) III/III. Csoportfőnökség (Belső reakció és Szabotázselhárító Csoportfőnökség) III/III–1. Osztály (Egyházi reakció elhárítás) III/III–1–a alosztály (Katolikus egyházi vonalon történt elhárítás) III/III–1–b alosztály (Protestáns és kisegyházak vonalán történő elhárítás)
1967.07.01- 1972.04.01.	Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökség (Állambiztonsági Főcsoportfőnökség) III/III. Csoportfőnökség (Belső reakció és Szabotázselhárító Csoportfőnökség) III/III–1. Osztály (Egyházi reakció elhárítás) III/III–1–a alosztály (Katolikus egyházi vonalon történt elhárítás) III/III–1–b alosztály (Szerzetesrendek) III/III–1–c alosztály (Protestáns és kisegyházak vonalán történő elhárítás)
1972.04.01.-1989 ⁵³⁸	Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökség (Állambiztonsági Főcsoportfőnökség) III/III. Csoportfőnökség (Belső reakció elhárító Csoportfőnökség) III/III–1. Osztály (Egyházi reakció elhárítás) ⁵³⁹ III/III–1–a alosztály (Katolikus egyházi vonalon történt elhárítás) III/III–1–b alosztály (Illegális szerzetesrendek) III/III–1–c alosztály (Protestáns és kisegyházak vonalán történő elhárítás)

⁵³⁵ A II/5–f alosztály feladatköréit veszi át a III/III–1–f alosztály.

⁵³⁶ Az osztály és alosztály elnevezése a jelenleg ismert ügyrendek alapján nem ismert.

⁵³⁷ A BM III/III–1–f alosztály feladatkörét vélelmezhetően a III/III–2–b alosztály vette át.

⁵³⁸ A dossziék alapján 1989-ig változás nem történt.

⁵³⁹ 1971-ben már megkezdtek a BM átszervezését, de csak az 1972-ben hatályba lépett ügyrend határozta meg a BM III/III. Csoportfőnökség szerveit és azok feladatait.

1989-1990 ⁵⁴⁰	<p>Belügyminisztérium</p> <p>III. Főcsoportfőnökség (Állambiztonsági Főcsoportfőnökség)</p> <p>III/III. Csoportfőnökség (Belső reakció elhárító Csoportfőnökség)</p> <p>III/III-1. Osztály (Egyházi reakció elhárítás)</p> <p>III/III-1-a alosztály (Római katolikus egyházzal szembeni elhárítás)</p> <p>III/III-1-b alosztály (Római katolikus egyházi vezetéssel és intézményekkel szembeni elhárítás)</p> <p>III/III-1-c alosztály (Protestáns és más egyházakkal, illetve szektákkal szembeni elhárítás)</p>
--------------------------	---

⁵⁴⁰ ÁBTL 1.11.6. 16–80/73/1989. BM III/III. (Belső reakció elhárító) Csoportfőnökség állománytáblázata.

Hálózatok, hálózatépítés az egyházakon belül a Kádár-korszakban

Az egypártrendszer létrejöttétől egészen 1989-ig a mindenkori állami egyházpolitikát az állampárt, a Magyar Dolgozók Pártja (MDP), majd a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) politikája határozta meg, amelynek irányítása alatt összehangoltan működtek együtt a különböző szintű párt-, állami és társadalmi szervek.⁵⁴¹ A pártállami egyházpolitika megvalósításának az egyik legfontosabb eszközei az állambiztonsági szolgálatok voltak. Ezek alapvető feladatai közé tartoztak a társadalom szövetébe évszázadok alatt beágyazódott egyházak felszámolása, a hitélet és vallásgyakorlás lehetőségének megszüntetése. Az állambiztonság a munkáját az állampárt által diktált egyházpolitika végrehajtásához igazította, mely mindenkor meghatározta, hogy a belügyminisztérium szervei milyen adminisztratív és operatív lépéseket tehetnek.⁵⁴²

Az 1956-os forradalom leverését követően az állambiztonságnak az egyházakkal szembeni fellépésben az MSZMP PB (Politikai Bizottság) 1958. évi július 22-ei határozata nagyobb teret engedett az ún. adminisztratív intézkedéseknek, melyeknek célja az 1956. október 23-a előtti állapotok visszaállítása volt.⁵⁴³ Az egyházak vezetőinek megtörését, a maradék ellenállás felszámolásának a sikerét jelezte, hogy már tíz évvel később az 1968. március 4-ei PB-határozat az „egyházi reakcióval” szemben a politikai fellépést hangsúlyozta, indokolva ezt azzal, hogy „az állam és az egyházak viszonya érdekeinknek megfelelően alakult”.⁵⁴⁴ Az állambiztonsági munkában a hangsúly a korabeli jogszabályok által büntetendő tevékenységek rendőri felderítését követő letartóztatások helyett az operatív megelőző intézkedésekre helyeződött át.⁵⁴⁵ Operatív megelőző intézkedéseket a központi szervek előzetes engedélyével lehetett elkezdeni. Ez lehetett bomlasztás (csoportokon belüli valós vagy mesterségesen előidézett ellentétek szítása), egyházfegyelmi eljárás indíttatása az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) vagy az illetékes egyházi előljáró segítségével, a belügyi szervek által történő

⁵⁴¹ A kérdés alapos tárgyalását lásd Köbel, 2005. 32–44.

⁵⁴² Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 4.1. A-3824. 48.

⁵⁴³ Ságváry–Vass, 1973. 237.

⁵⁴⁴ ÁBTL 4.1. A-3971. 13.

⁵⁴⁵ ÁBTL 1.11.6. 11-700/1970. 14–18, 62–72.

figyelmeztetés, kompromittáló adatokkal történő lejáratás, áthelyeztetés (ez is elsősorban az ÁEH-en keresztül) és kivételes esetben rendőri felügyelet alá vonás.⁵⁴⁶

A megelőzés alkalmazásának feltétele az információszerzés és a helyzet pontos ismerete volt. Az állambiztonság operatív erői titkos (operatív) eszközök felhasználásával és operatív módszerek alkalmazásával szerezték meg a kívánt információt.⁵⁴⁷ Az operatív erő a BM hivatásos és tartalékos állományát, valamint a hálózaton kívüli kapcsolatokat: hivatalos, társadalmi és alkalmi kapcsolatokat foglalta magába. A titkos (operatív) eszközök lehettek: nyilvántartások, környezettanulmányozás, operatív figyelés, postai küldemények ellenőrzése,⁵⁴⁸ operatív technikai eszközök (pl. szoba- telefonlehallgatás stb.), krimináltechnikai eszközök (pl. speciális fényképezőgépek, mikroszkópok stb.), operációk (pl. titkos őrizetbe vétel, ruházat titkos átvizsgálása stb.), valamint a hálózat. Az operatív módszerek közé tartozik az operatív tiszt személyes adatgyűjtése, információk ellenőrzése, operatív meghallgatás, amikor az eredeti célt eltitkolva hallgatják ki a gyanúsítottat, különböző azonosítási eljárások (személy, tárgy, nyom azonosítás), adattárakból (levéltári, irattári nyilvántartások) való információgyűjtés és a hálózati felderítés.⁵⁴⁹ Az operatív módszerek közül a hálózati felderítés révén szerezte az állambiztonság az érdeklődési körébe került célcsoport tagjainak tevékenységéről a legtöbb, általuk titkolni akart információt. Ennek eszköze a hálózati személyt volt, akit vagy a csoport tagjai közül szervezett be az állambiztonság, vagy már ügynökként kapott utasítás alapján ismerkedett meg a célszemélyek közül valakivel, így jutván hozzá a politikai rendőrséget érdeklő információkhoz.

„A hálózat az állambiztonsági szervek titkos segítőtársainak összessége”, akik közvetlen és személyes kapcsolatban állnak a célszemélyekkel vagy csoportokkal, ezért olyan fő eszköz a felderítésben, amely „más operatív eszközzel nem valósítható meg”.⁵⁵⁰ A hálózati munkát a Kádár-korszakban két norma alapján végezték: az első, mely még a forradalom előtti

⁵⁴⁶ ÁBTL 4.1. A-3794. 42–47., ÁBTL 4.1. A-3824. 45–50.

⁵⁴⁷ A tanulmányban található állambiztonsági szakkifejezések magyarázatához lásd ÁBTL 4.1. A-3036., ÁBTL 4.1. A-3037., ÁBTL 4.1. A-3046/1–5., ÁBTL 4.1. A-3056/1–2.

⁵⁴⁸ „K” ellenőrzés: „A postai küldemények operatív („K”) ellenőrzése az állambiztonsági és bünyügyi operatív munka egyik titkos nyomozati (operatív) eszköze, amely alkalmas a bizalmas nyomozás alatt álló személyek, szervezetek ellenséges tevékenységének, kapcsolatainak felderítésére, valamint operatív és jogi erejűvé tehető bizonyítékok beszerzésére.” ÁBTL 4.1. A-3046/3. 5. A „K” ellenőrzés szabályozásához lásd ÁBTL 4.2. 10-21/19/1970.

⁵⁴⁹ ÁBTL 4.1. A-3103. 5–47.

⁵⁵⁰ ÁBTL 4.2. 10-21/5/1972. Az állambiztonsági szervek hálózati munkájának alapelveit tartalmazó szabályzat kiadásáról szóló 005/1972. (IV.5.) számú belügyminiszeri parancs. 9.

utasításokra épült, a 33/1958-as,⁵⁵¹ a másik, mely ezt hatályon kívül helyezte és a rendszerváltásig meghatározta a hálózatépítés kereteit, a 005/1972-es számú belügyminiszteri parancs volt.⁵⁵² A hálózati személyek „szervezetszerű titkos együttműködésben állnak” az állambiztonsági szervekkel.⁵⁵³ A hálózat funkciója rendkívül sokrétű volt.⁵⁵⁴ Az ellenségesnek nyilvánított személyekre, csoportokra vonatkozó titkos információgyűjtés, felderítés mellett operatív kombinációk végrehajtását (kutatás, figyelés, dezinformációk terjesztése, bomlasztás, büntetőeljárás kezdeményezéséhez szükséges bizonyítékok szerzése) is végezte. Feladata többek között az ellenséges tevékenységet végző személyeknek a felkutatása és felismerése, beszervezési jelöltek kutatása, jellemzése, elhárítási vonalak (pl. ifjúsági vonal), objektumok (hadiipari, hírközlési kutató-kísérleti üzemek stb.) preventív védelme, ellenséges akciók (pl. merénylet) megghiúsítása volt. E tevékenységeken kívül a börtönelhárításnál is használták az ügynökséget. Sok esetben a hálózat segítségével végezték a levéllenőrzést és alkalmazták az operatív technikát⁵⁵⁵ is.

A hálózat feladatköreinek felsorolásából is kitűnik, hogy a tagjai sokszor bonyolult, rendkívül fontos és kényes megbízatásokat láttak el. Az állambiztonság a velük való kapcsolatot részben az együttműködésük alapja szerint, részben a kitűzött feladatok elvégzésének értékelésével minősítette.⁵⁵⁶ A 33/1958-as parancs a hálózati személyeket feladatuk és felhasználásuk alapján a következő kategóriákba osztályozta: ügynök, informátor, rezidens, „K”- és „T” lakás tulajdonos.⁵⁵⁷ Benkei András belügyminiszter 1973. január 1-jétől hatályon kívül helyezte az 33/1958-as parancsot, arra hivatkozva, hogy „az utóbbi évek társadalompolitikai változásai és az operatív helyzet módosulásai szükségessé teszik a hálózati munka tovább fejlesztését”.⁵⁵⁸

---

⁵⁵¹ ÁBTL 4.2. 10-21/33/1958. Az állambiztonsági szervek ügynöki munkája alapelveinek módosításáról szóló 33/1958. (XII.05.) számú belügyminiszteri parancs.

⁵⁵² Orgoványi István: Az állambiztonsági szervek hálózati munkáját szabályozó belügyminiszteri parancsok 1954–1989. Megjelenés előtt.

⁵⁵³ ÁBTL 4.2. 10-21/5/1972. 9.

⁵⁵⁴ ÁBTL 4.1. A-3846. 15–23.

⁵⁵⁵ Operatív technika: „tágabb értelemben, az állambiztonsági bűnüldöző munka titkos nyomozati (operatív) eszköze. Szűkebb értelemben, azoknak a technikai – fizikai, kémiai – eszközöknek és módszereknek az összessége, amelyekkel az állambiztonsági és a bünyügyi szervek titkos nyomozati intézkedéseik során, azok felhasználásával rendszeres, célirányos, megbízható információkat szereznek az ellenséges hatalmaknak, azok szerveinek, megbízottainak, valamint más súlyos bűncselekmény elkövetésével gyanúsított személyek tevékenységének felderítéséhez, megszakításához, a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi, gazdasági intézményeinek, fegyveres erőinek, testületeinek és állampolgárainak védelméhez.” ÁBTL 4.1. A-3036. 146. Az operatív technika alkalmazásának szabályozásához lásd ÁBTL 4.2. 10-21/17/1971.

⁵⁵⁶ ÁBTL 4.1. A-3046/4. 16., ÁBTL 4.1. A-3103. 95.

⁵⁵⁷ A 33/1958-as parancsban meghatározott hálózati személyek kategóriáinak (rezidens, ügynök, informátor, „K”- és „T” lakás tulajdonos) leírását lásd ÁBTL 4.2. 10-21/33/1958. 4–10.

⁵⁵⁸ ÁBTL 4.2. 10-21/5/1972. 3.

A belügyminiszter által kiadott új, 005/1972-es parancs értelmében ezt követően a hálózati személy a beszerzési alaptól és alkalmasságától függően a megbízhatóság ranglétráját végigjárva eljuthatott az ügynöki státustól a titkos megbízotton („tmb.”) keresztül a titkos munkatárs („tmt.”) címig.⁵⁵⁹ Az ügynök általában terhelő vagy kompromittáló adatok kényszere miatt, esetleg anyagi érdekből működött együtt az állambiztonsággal. A titkos megbízottat elvi, hazafias meggyőződés vezérelte „munkájában”,⁵⁶⁰ de mindkettő csak a hálózati funkció valamely elemét végezte. A titkos munkatárs azonban, ahogy a 005/1972-es parancs fogalmaz, a hálózat „kipróbált tagja”, aki „hazafias meggyőződésből fakadó hivatástudattal, magas fokú áldozatkészséggel” végezte a legbonyolultabb hálózati feladatokat is, mivel tapasztalata és képzettsége erre alkalmassá tette.⁵⁶¹ Sőt a titkos munkatárs, egyedül a hálózat tagjai közül, elláthatta a rezidensi teendőket is, azaz egy operatív tiszt irányítása és ellenőrzése mellett vezethette a hálózati személyek egy csoportját.⁵⁶² Az operatív tisztek részéről állandó volt a törekvés arra, hogy a hálózati tagjainak összetételében a titkos munkatársak arányát növeljék, hiszen az ügynökségnek csak ezen legkvalifikáltabb tagjai tudták az állambiztonság által ellenségnek tartott személyek, csoportok célját és tevékenységét a legsokoldalúbb módon felderíteni. Az állambiztonsági szervek hálózati munkájának helyzetéről 1977-ben Vagyoczký Béla⁵⁶³ rendőr alezredes, a BM III/7-es Koordinációs és Titkársági Osztály vezetője készített jelentést. Ebből kiderül, hogy a BM III. Főcsoportfőnökség összhálózatán belül a titkos munkatársak az aránya 9,1% volt, ami az értékelés szerint meglehetősen kis szám, és ez a hálózati munkát negatívan befolyásolja.⁵⁶⁴ Ugyanezen esztendőben az egyházi elhárítás területén foglalkoztatott 421 hálózati személyből mindössze 5,2%, azaz csak 22 fő kapta meg a tmt. minősítést, ami kedvezőtlenebb arányt mutatott az összhálózathoz képest.⁵⁶⁵ Vagyoczký nehézségként említette meg jelentésében, hogy 1973 és 1977 között az operatív állomány fele kicserélődött.⁵⁶⁶ Az osztályvezető szerint „mind a vezetők, a személyi állomány megfelelően értelmezi és többségük végzi is a hálózati munkával összefüggő feladatokat. A hálózatépítés és a hálózati személyek foglalkoztatásának

⁵⁵⁹ ÁBTL 4.2. 10-21/5/1972. 11–13.

⁵⁶⁰ A 005/1972-es parancsban megfogalmazott hazafias meggyőződés nagyon sokszor inkább azt jelentette, hogy a hálózati személy, jelentéseiért cserébe, valamilyen előnyben való részesítést, karrierjének egyengetésében remélt segítséget az állambiztonságtól.

⁵⁶¹ ÁBTL 4.2. 10-21/5/1972. 11.

⁵⁶² ÁBTL 4.2. 10-21/5/1972. 10.

⁵⁶³ ÁBTL 2.8.1. Az állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai. 14457. Vagyoczký Béla, ifj. A vezető pozíciót betöltő állambiztonsági tisztek életrajzához lásd www.abtl.hu Állambiztonsági vezetők életrajzai.

⁵⁶⁴ ÁBTL 1.11.1. 45-161/3/1977. 7.

⁵⁶⁵ ÁBTL 1.11.1. 45-161/3/1977. 2. számú melléklet.

gyakorlati végzésében azonban érezteti hatását az operatív állomány fiatalításával járó gyakorlati tapasztalat hiánya, az operatív állomány hálózattartó munkára való – alapvetően a korszerűbb és fokozottabb igények kielégítésére való – felkészítésének gondjai.⁵⁶⁷ A hálózat minőségének javítására a nyolcvanas években is törekedtek, és célként fogalmazták meg a hosszútávon alkalmazható ügynökség létszámának növelését.⁵⁶⁸

Az ügynökjelölt kiválasztását, azaz a tippkutatást a célszerűség (pl. operatív helyzet, a jelölt hírszerző lehetősége, személyisége, távlati célok stb.) vezérelte.⁵⁶⁹ Általában valamilyen konkrét feladat elvégzésére, az esetek nagy részében feldolgozás alatt álló ellenséges tevékenység felderítésére kívánták a jelöltet a hálózatba bevonni. Azonban a hosszabb távú tervezésben szükségesnek ítélték meg olyan személy beszervezését, aki rendelkezett külföldi egyházi kapcsolatokkal, és lehetősége volt arra, hogy nyugatra utazzon, s az ottani egyházi központokban vagy emigráns szervezetekben támadólagos elhárítást, azaz aktív, a megelőzést szolgáló felderítő munkát végezzen.⁵⁷⁰ Ennek érdekében igyekeztek olyan ügynökjelöltet kiválasztani, aki hitelt érdemlően tudta képviselni a párt kül-, bel- és egyházpolitikáját a különböző nemzetközi szervezetekben.⁵⁷¹ Hálózati személy keresésénél fontos szempont volt, hogy az a közeg, ahonnan információt kellett szereznie, egyenrangú félnek tekintse, hisz egy káplán sohasem lehet egyenrangú partnere egy püspöknek, így kárba vesztetett egy jó hírszerzési lehetőség, pl. egy püspöki székhelyen lévő belvárosi plébánia.⁵⁷² A tippkutatásnál figyelembe vették, hogy a jelölt bevezethető-e az ellenséges csoport tagjai közé, rajta keresztül befolyást gyakorolhatnak-e erre a körre. Általános szabályként a tippkutatás elsősorban az egyházi személyekre terjedt ki, ám a tapasztalatok alapján lassan a beszerzésre kiszemelt személyek körét kibővítették olyan világi személyekkel is, akik az egyházak által foglalkoztatott, vagy velük szoros kapcsolatban álló munkaköröket láttak el.

A beszervezést végrehajtó operatív tisztnek a jelölt személyes tulajdonságain, kapcsolati rendszerén (belföldi, külföldi, egyházi, világi stb.) kívül ismernie kellett néhány olyan

---

⁵⁶⁶ ÁBTL 1.11.1. 45-161/3/1977. 9.

⁵⁶⁷ ÁBTL 1.11.1. 45-161/3/1977. 11–12.

⁵⁶⁸ ÁBTL 1.11.1. 45-198/1987. 12

⁵⁶⁹ ÁBTL 1.11.1. 45-161/3/1977. 12–14.

⁵⁷⁰ ÁBTL 4.1. A-3794. 47–48.

⁵⁷¹ ÁBTL 4.1. A-3168/4. 17.

⁵⁷² ÁBTL 4.1. A-3794. 50.

sajátosságot, mely csak egyházi személyek esetében fordult elő. 1963-ban Berényi István⁵⁷³ rendőr őrnagy, a BM III/III-2-a, a klerikális reakció elhárítás alosztályvezetője öt pontba foglalta össze a beszervezésnél betartandó alapelveket. Berényi szerint az egyházi személyek beszervezésénél első alapelveként azt kell figyelembe venni, hogy „a papok, illetve a jelöltek hosszú éveken keresztül lelki közösségben élnek és a vallás hatására – mellyel óráról órára foglalkoznak – lelkiviláguk is más, mint a világi embereké, érzékenyebbek, egymás között, de más kategóriához tartozó személyekkel is rendszerint finom intelligens formában beszélnek, többségük magas műveltséggel rendelkezik és minden olyan mozzanatra, mely szerintük az általános intelligenciával ellenkezik, felfigyelnek és következtetéseket vonnak le. Természetesen ez nem zárja ki azt, hogy sokszor a beszervezések során képmutatóan, farizeus módon hazudnak, mégis igen fontos, hogy az operatív tiszték is, elsősorban műveltségükről adjanak tanúbizonyságot.”⁵⁷⁴ Második alapelveként szükséges szem előtt tartani, hogy a jelölt az elétárt terhelő vagy kompromittáló adatok ismeretében hajlandó-e vállalni az együttműködést, és ha igen milyen feladat elvégzése várható el tőle. Azonban, ha a jelölt a fent említettek ellenére is elutasította az állambiztonság „segítő kezét”, vállalván akár a börtönbüntetést is, „ebben az esetben beszervezésére nem kell rátérni”.⁵⁷⁵ Harmadik szempontként vette fel Berényi, hogy vannak egyházi személyek, akik hajlandóak segíteni a politikai rendőrség munkáját, de csak bizonyos, általuk megfogalmazott kérdésekben. Ez esetben az állambiztonság csak akkor élt a beszerzés lehetőségével, ha az így megszerezhető információ mennyisége és minősége azt indokolta. Negyedik alapelveként fogalmazta meg az alosztályvezető az egyházi személyek beszervezésénél felmerülő problémát: a lelkiismereti kérdést, hogy tettével elárulta egyházát. Ezt a viselkedést paptársai sok esetben hamar észrevették, és kérdéseik hatására, ezt hívták ún. „gyóntatásnak”, sokszor bekövetkezhetett a dekonspiráció. Ezért az operatív tisztnek, hogy ezt a helyzetet elkerülje, a beszerzést követően minél hamarabb (általában három-négy nap múlva) meg kellett tartania az első találkozót, hogy megerősítse kapcsolatukat és megakadályozza ügynöke lelepleződését. Berényi az egyházi elhárítás tisztjei számára a beszervezésnél betartandó utolsó kötelező szabályként jelezte, hogy „az soha nem történhet rendőri vagy belügyi objektumban, még abban az esetben sem, ha erre megfelelő indok áll rendelkezésre. Számos

---

⁵⁷³ ÁBTL 2.8.2.1. 1025. Berényi István.

⁵⁷⁴ ÁBTL 4.1. A-3794. 52.

⁵⁷⁵ ÁBTL 4.1. A-3794. 53.

példa és gyakorlati tapasztalat igazolja, hogy e kategórián belül mindig azok között keresik az ügynököt, akinek valamilyen dolga volt a rendőrséggel.”⁵⁷⁶

A hálózati személyek beszerzésénél kétféle módszert alkalmaztak: az egyik a gyors módszer, melynél a gondos előkészítés után egy beszélgetés is elegendő a sikerhez, a másik a fokozatos, amelyben az operatív tiszt a jelölt által végrehajtott néhány feladat teljesítésétől függően, több találkozást követően hajtotta végre a beszerzést.⁵⁷⁷ Az egyházi személyek esetében általában a hosszú tanulmányozást követő fokozatos módszert alkalmazták.⁵⁷⁸ Az operatív tiszt a tanulmányozás eredményeképpen összegyűjtött információk alapján felállította a beszerzés alapját: tények, adatok révén alakította ki a jelölttel az együttműködési hajlandóságot, bevonását a hálózati munkába. Ez lehetett hazafias alap: vállalta a szocialista vívmányok fokozott védelmét,⁵⁷⁹ lehetett terhelő alap: valamilyen bűncselekmény elkövetéséért járó szankciót került el; lehetett kompromittáló alap: erkölcsi botlásának nyilvánosságra hozatalától mentesült, vagy ritka esetben anyagi juttatásért működött együtt a jelölt.⁵⁸⁰ Az 1950-es és 60-as években az egyházi személyek beszerzése a terhelő és a kompromittáló adatok kombinációja alapján történt, mivel javarészt abból a körből szervezték be őket, amelyben – a korabeli jogszabályok által – büntetendő, ellenséges tevékenységet végeztek.⁵⁸¹ Az 1960-as évek végétől már inkább a hazafias alap került előtérbe, az eseteknek csak egy részében terhelő adatokkal kombinálva.⁵⁸² Ennek oka, hogy ekkorra az egyházak és az állam közötti viszony sokat javult,⁵⁸³ ezért a töréspontok inkább az egyházakon belül jelentkeztek.⁵⁸⁴ A jelölt az „ellenséges tevékenység” megelőzéséhez, félbeszakításához nyújtott segítségéért cserébe nagyobb mozgásteret kaphatott saját maga és társai számára, hogy az állam által engedélyezett működését folytathassa.⁵⁸⁵ Az operatív tiszt a jelöltet a beszerzés elfogadására ösztönözték egzisztenciális helyzetének javítását és a karrier lehetőségének támogatását ígérve.

---

⁵⁷⁶ ÁBTL 4.1. A-3794. 53.

⁵⁷⁷ ÁBTL 4.1. A-3103. 75–76.

⁵⁷⁸ ÁBTL 4.1. A-3824. 77., ÁBTL 4.1. A-3168/4. 18.

⁵⁷⁹ Az esetek egy részében ez a szempont is szerepet játszhatott, de nagy többségében inkább az egyéni okok (család, karrier stb.) állhattak ennek vállalása mögött a hálózati személyek részéről.

⁵⁸⁰ ÁBTL 4.2. 10-21/5/1972. 18–19.

⁵⁸¹ ÁBTL 4.1. A-3794. 53–54.

⁵⁸² ÁBTL 4.1. A-3824. 77.

⁵⁸³ Balogh, 1997. 393–394., Szabó 2005. 48.

⁵⁸⁴ Balogh, 1997. 414, Lénárd–Tímár–Szabó–Soós, 2006. 247–258., Tomka, 2005. 164–165.

⁵⁸⁵ ÁBTL 4.1. A-3824. 76.

Az egyházi elhárítás tisztjeinek a beszervezések végrehajtásánál még egy problémával kellett szembesülniük. A jelöltek egy jó része, bár vállalta az együttműködést, a beszerzési nyilatkozatot nem volt hajlandó aláírni. Ennek a kérdésnek a megoldására több lehetőség is kínálkozott az operatív tisztek számára. A klerikális reakció elhárítás alosztályvezetője, Berényi István szerint „alkalmazzuk azt a módszert, hogy a nyilatkozat helyett rendszeresen íratjuk a jelöltet, és az általa adott anyagokat tekintjük a konspiráció biztosítékául. Több esetben alkalmaztuk azt is, hogy egy-egy konkrét feladat végrehajtása előtt mi magunk készítettük el az írásos utasítást, amit jóváhagyólag az ügynökkel aláírtunk. Előfordultak olyan esetek is, amikor a jelöltek kérvény formájában fordultak a Belügyminisztérium vezetőségéhez, amiben elítélték eddigi tevékenységüket és biztosítják a BM vezetőségét arról, hogy a jövőben bármilyen ellenséges tevékenység jut tudomásukra, arról rendszeresen beszámolnak a kihallgatást végző operatív tisztnek.” Erre a kérvényre „mi is írásban választoltunk, amelyben leírtuk, hogy a Belügyminisztérium vezetői, figyelembe véve eddigi tevékenységét és hozzánk való viszonyát, pozitívan értékeli munkáját és hozzájárulnak ahhoz, hogy a jövőben velünk rendszeres kapcsolatban álljon, s ezt tudomásulvétel végett vele is aláírtuk.”⁵⁸⁶ Tóth Ferenc⁵⁸⁷ rendőr alezredes, aki 1986-tól a BM III/III-1. Osztály (Egyházi reakció elhárítás) vezetői tisztét töltötte be egy másik módszer alkalmazását írta le állambiztonsági ismereteket tanuló rendőrhallgatók számára. „A beszerzési folyamat egyik neuralgikus pontja a nyilatkozatvétel. Előfordul, hogy már előre tudjuk, a jelölt az együttműködést vállalni fogja, kész információt szolgáltatni, irányításunkat elfogadni, de nyilatkozatot nem hajlandó írni (ennek erőltetése már komoly konfliktusokat okozott). Áthidaló megoldásként esetenként – mint formát – a „pro memoria”-t (emlékeztető) alkalmazzuk. Ezt előre – gondosan kidolgozva formáját és tartalmát – megírjuk és a beszerzéskor mint egy „emlékeztetőt” vagy megállapodást kölcsönösen, ünnepélyes keretek között aláírjuk. A „pro memoria”-t úgy szerkesztjük, hogy tartalmazza mindazokat a kritériumokat, amelyeket egy nyilatkozatnak tartalmaznia kell.”⁵⁸⁸ Tóth szerint abban az esetben azonban, ha ezt sem sikerült elérnie a leendő tartótisztnek, de úgy ítélte meg, hogy a jelölt e nélkül is megbízható, feladatát el fogja látni, „eltekintünk a nyilatkozatvételtől”.⁵⁸⁹ Az osztályvezető tanulmánya a korábbi időszakhoz képest történt szemléletbeli változásokat jól mutatja, hogy a „beszerzés szóhasználata helyett a mindennapi munkában egyre gyakrabban

---

⁵⁸⁶ ÁBTL 4.1. A-3794. 60.

⁵⁸⁷ ÁBTL 2.8.1. 14780. Tóth Ferenc.

⁵⁸⁸ ÁBTL 4.1. A-3168/4. 18.

⁵⁸⁹ ÁBTL 4.1. A-3168/4. 18.

használjuk az „együttműködés” fogalmát. E meghatározáson azt értjük, hogy a jelölt előtt olyan együttműködési perspektívát vázolunk fel, amelyet lelkiismeretével össze tud egyeztetni, ugyanakkor érdekeltségét is megtalálja.”⁵⁹⁰

A beszervezett egyházi személyekkel való kapcsolattartás is több figyelmet, gondos tervezést igényelt az operatív tiszt részéről, hisz az általuk vezetett hálózati személynek nagy tapasztalata volt az emberekkel kapcsolatos bánásmódban. A tartótisztnek figyelnie kellett arra, hogy a beszámoltatások során, ha a megadott feladatokon túl más témákról is beszélgetnek, egyrészt ne hagyja, hogy az ügynöke átvegye a kezdeményezést, vagyis ő vezesse a tartóját, másrészt ne keveredjen vele hitvitába.⁵⁹¹ A tartótiszt az emberi érzésekre ható kérdéseivel, néhány apró figyelmességgel, ajándékkal kapcsolatukat szinte baráti szintre emelhetette, ami a kiadott feladatok elvégzésének hatékonyságát, az ügynök kezdeményezőkézségét, őszinteségét növelte. A tartótisztnek szem előtt kellett tartania, hogy bár az egyházi személyek általában kerülik a hazugságot, hiszen azt bűnnek tartják, ideológiailag mindig ellenfelek maradnak, ezért fokozott hangsúlyt kellett helyeznie a hálózat politikai nevelésére.⁵⁹² A jelentés átadásánál, a beszámoltatás szervezésénél a tartótisztnek figyelembe kellett vennie, hogy egyházi személy az ügynöke, ezért a dekonspiráció veszélyének elkerülése, vagy az esetleges elutasítás lehetősége miatt a találkozókat többnyire „K”- és „T”-lakásokban⁵⁹³ tartották, s nem nyilvános helyeken (pl. szórakozóhely).⁵⁹⁴

Az egyházi elhárítás tisztjei által foglalkoztatott ügynökség számáról a hálózati statisztikák alapján kaphatunk képet. Az 1956 előtti időszakból sajnos kevés adattal rendelkezünk, főként a forradalom alatti megsemmisítések, iratanyag eltűnések miatt. Az 1955. december 31-ei állapot szerint a központi és a megyei államvédelmi szerveknél összesen 35 793 főt tartottak nyilván, melyből 423 személyt foglalkoztattak egyházi vonalon.⁵⁹⁵ Ez 1,12 %-ot jelentett. Az

---

⁵⁹⁰ ÁBTL 4.1. A-3168/4. 18.

⁵⁹¹ ÁBTL 4.1. A-3168/4. 19.

⁵⁹² ÁBTL 4.1. A-3794. 62.

⁵⁹³ „K”-lakás: „A konspirált lakás az állambiztonsági szervek fedés alatt működtetett bérleménye, amelyet hálózati személyek, és „SZT” (szigorúan titkos – V.G.) állományú tisztek fogadására, operatív akciók lefolytatására, ellenséges objektumok, személyek időszakos figyelésére használnak.” ÁBTL 4.2. 10-22/22/1976. 9., „T”-lakás: „A találkozási lakás (továbbiakban: „T”-lakás”) természetes vagy jogi személy tulajdonát, bérleményét képező olyan helyiség, amelyet a bérlő, vagy tulajdonos írásbeli (szóbeli) megállapodás alapján a Belügyminisztérium és a rendőr-főkapitányságok állambiztonsági szervei rendelkezésére bocsát anyagi ellenszolgáltatásért, vagy ellenszolgáltatás nélkül. A „T”-lakás – fedéssel a hálózati személyek fogadására, operatív akciók és figyelések lebonyolítására szolgál. ÁBTL 4.2. 10-22/22/1976. 10.

⁵⁹⁴ ÁBTL 4.1. A-3016/19. 30.; ÁBTL 4.1. A-3168/4. 20.

⁵⁹⁵ ÁBTL 1.11.10.. Összesített statisztikák (országos) 1955.

országos hálózati létszám 1956. július 1-jére 30 855-re, az egyházi vonalon foglalkoztatott ügynökség 307 főre csökkent. A forradalom alatt a hálózat szétszilárdott, dekonspirációk történtek, főként a megyei alosztályok által foglalkoztatott ügynökségekben,⁵⁹⁶ a nyilvántartások jó része megsemmisült, az operatív tiszteket más szolgálati helyekre vezényelték, ami megnehezítette az ügynökség újraépítését.⁵⁹⁷ 1957 májusától a BM Politikai Nyomozó Főosztály II/5-c alosztálya 16 fővel végezte az egyházakkal szembeni állambiztonsági munkát.⁵⁹⁸ Az 1966 júliusától önálló BM III/III-1. Osztállyá váló egyházi reakció elhárítás szervezeti egységében 32, 1974-ben 43,⁵⁹⁹ az 1989. március 31-ei állománytábla szerint 38 operatív tisztt dolgozott.⁶⁰⁰ A forradalom leverését követően a hálózat újjászervezése nehezen indult meg. Nagy szerepet játszott ebben az operatív tiszti állomány, közülük is elsősorban a megyei alosztályokon dolgozók szakmai felkészületlensége, gyakorlati tapasztalatainak hiánya.⁶⁰¹ A nyilvántartások egy része a felkelők kezébe került, egy részét államvédelmi tisztek semmisítették meg, mielőtt elhagyták volna a BM épületét október 30-án.⁶⁰² Sok esetben a hálózati személyek közül többen megtagadták az eddig végzett operatív munkát.⁶⁰³ Mindezek ellenére növekedés figyelhető meg az egyházi vonalon foglalkoztatott hálózati személyek számában.

Az 1958. évi statisztikai összesítés szerint a központi és a megyei állambiztonsági szervek által foglalkoztatott 13 649 hálózati személyből 312 fő „dolgozott” egyházi vonalon, közülük 294 volt egyházi személy.⁶⁰⁴ 1963-ban, a politikai rendőrség az 1962-es nagy átszervezését követően összhálózatában 8 824 személyt tartott nyilván, melyből 336 fő volt egyházi körből beszervezett.⁶⁰⁵ Az 1969-es összesítések alapján az országos hálózat létszáma 12 046, az egyházi vonalon foglalkoztatott ügynökségé 611 főre nőtt.⁶⁰⁶ Tíz évvel később, az 1979-ben készült statisztikából kiderül, hogy a III. Főcsoportfőnökség központi és a

⁵⁹⁶ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3-a. 124. A klerikális reakció tevékenységéről, 1958. július 14.

⁵⁹⁷ ÁBTL 4.1. A-3017/39. 63.

⁵⁹⁸ „Klerikális reakció elleni elhárítás alosztály” elnevezést kapott az alosztály. Magyar Országos Levéltár (MOL) XIX-B-1-au 27-286/1957. 1. cs. 26. d.

⁵⁹⁹ Tabajdi–Ungváry, 2008. 86.

⁶⁰⁰ ÁBTL 1.11.6. 16-80/73/1989.

⁶⁰¹ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3-a. 124. A klerikális reakció tevékenységéről, 1958. július 14.

⁶⁰² Baráth, 2004. 257–262.

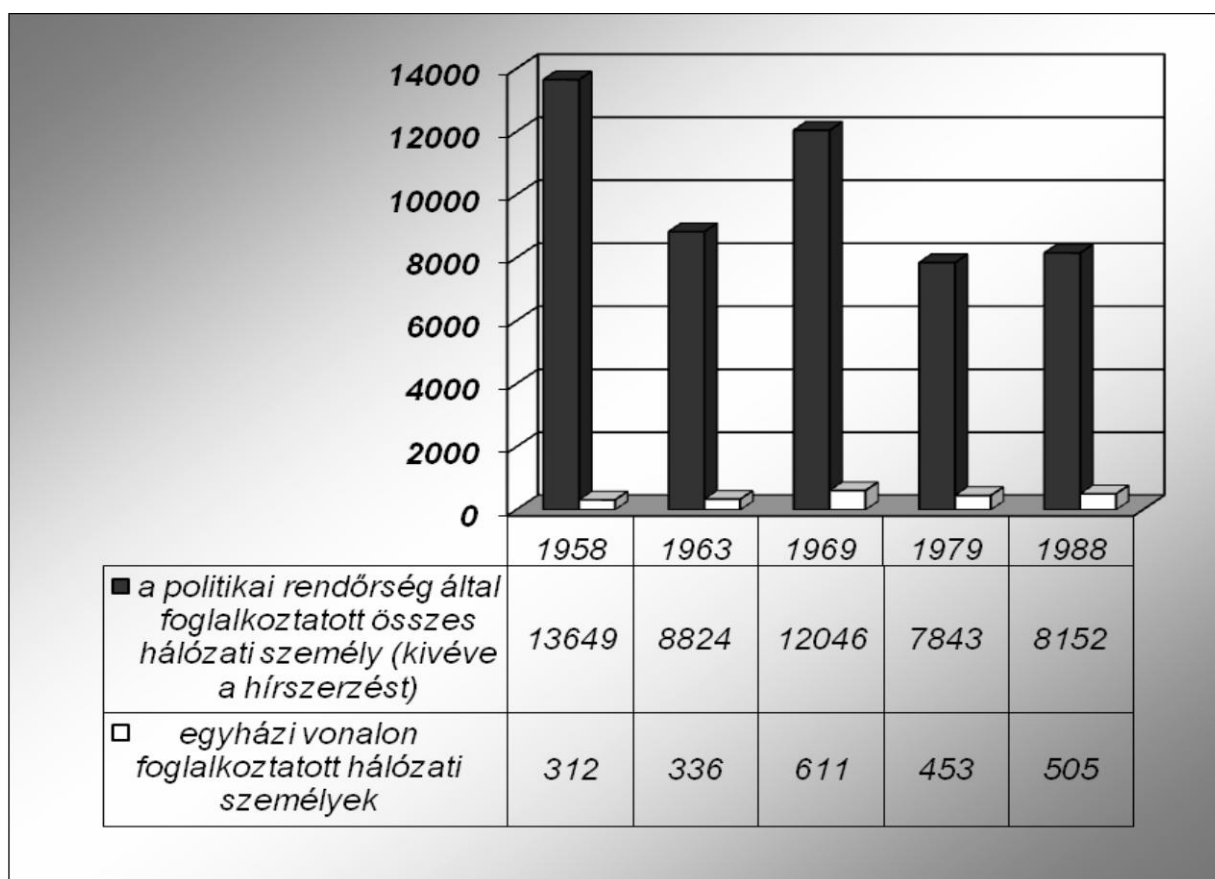
⁶⁰³ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3-a. 128. A klerikális reakció tevékenységéről, 1958. július 14.

⁶⁰⁴ ÁBTL 1.11.10.. Összesített statisztikák 1958. Országos hálózati összesítők. 1958. Az 1958 és 1988 közötti időszakra vonatkozóan felhasznált statisztikai adatok a hírszerzés által foglalkoztatott hálózat létszáma nélkül értendők.

⁶⁰⁵ ÁBTL 1.11.10.. Összesített statisztikák 1963–65. Országos hálózati összesítők. 1963.

⁶⁰⁶ ÁBTL 1.11.10.. Összesített statisztikák 196–70. Országos hálózati összesítők. 1969.

rendőrkapitányságok állambiztonsági szerveinél foglalkoztatott hálózati személyek száma összesen 7 843 fő volt, melyből 453-an egyházi vonalon jelentettek.⁶⁰⁷ 1988-ban a BM országos ügynökségének létszámát bemutató statisztikai jelentés szerint már 504 főt foglalkoztattak egyházi vonalon a 8152 hálózati személyből.⁶⁰⁸ (1. ábra)

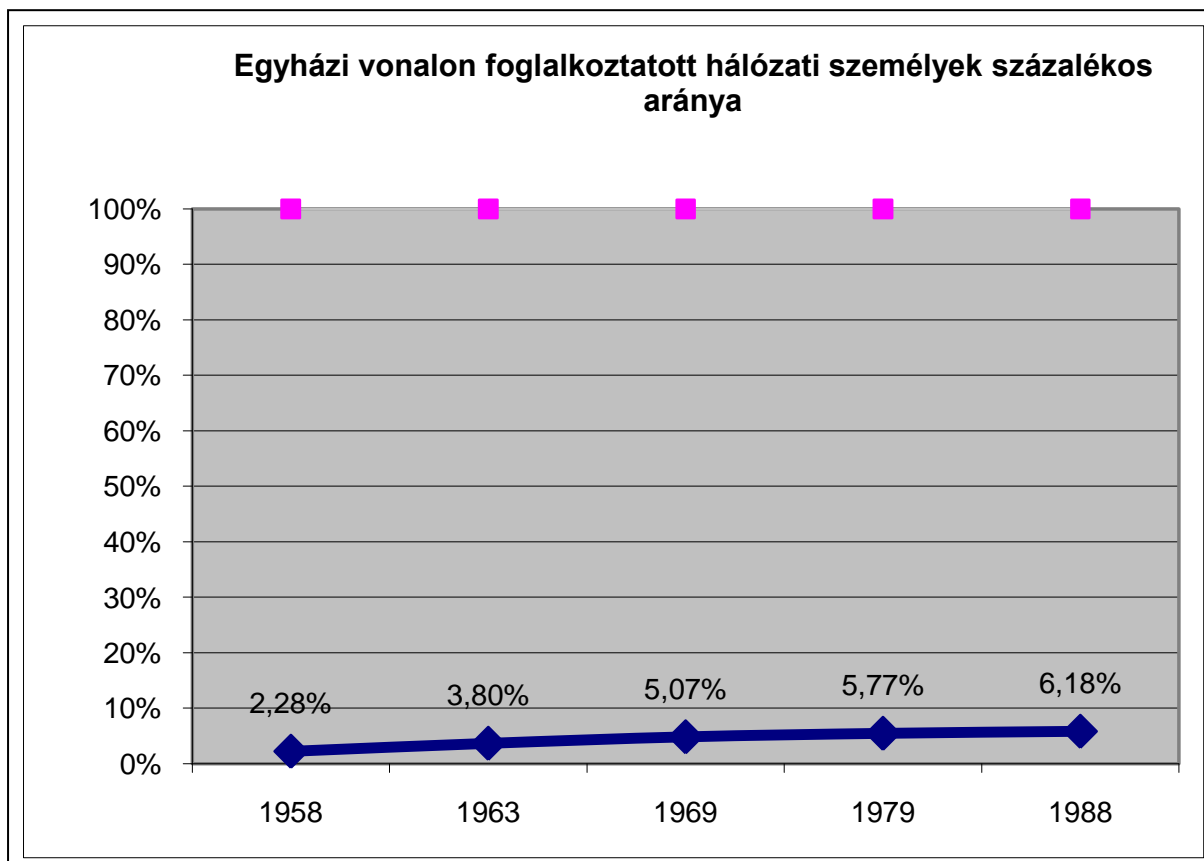

1. ábra A politikai rendőrség összes (a hírszerzés kivételével) és az egyházi vonalon foglalkoztatott hálózati létszámának változásai

Mindebből kitűnik, hogy az országos hálózaton belül 1958 és 1988 között, tehát harminc év alatt az egyházi vonalon foglalkoztatott hálózati személyek számaránya 2,28%-ról 6,18%-ra nőtt (2. ábra)

⁶⁰⁷ ÁBTL 1.11.10.. Összesített statisztikák 1978–1981. Országos hálózati összesítők. 1979.

⁶⁰⁸ ÁBTL 1.11.10.. Hálózati (éves, féléves) összesített hálózati statisztikák 1988. Összesített statisztika 1988.

2. ábra Az összhálózaton belül egyházi vonalon foglalkoztatott hálózati személyek arányszámának változása

Bár csekélynek tűnik ez a arányszám, más értékeket kapunk, ha a beszerzés után az egyházak vezető tisztségeibe eljutó hálózati személyek számát nézzük. A katolikus egyházon belül a Kádár-korszakban összesen tizenkét egyházi személyről bizonyítható egyértelműen, hogy hálózati tevékenységet végeztek főpapi kinevezésük előtt.⁶⁰⁹ A protestáns egyházaknál talán még rosszabb az arány. A két evangélikus püspök közül 1958-ban az egyik,⁶¹⁰ 1967-től kezdve mindkettő hálózati tevékenysége dokumentálható.⁶¹¹ A református egyházon belül 1959-ben egy,⁶¹² 1979-ben három,⁶¹³ a rendszerváltás idején mind a négy püspöknek a

⁶⁰⁹ ÁBTL 3.1.2. M-24102. „Alfösz”, ÁBTL 3.1.2. M-24170. „Kerekes”, ÁBTL 3.1.2. M-30613. „Kiss János”, ÁBTL 3.1.2. M-33265. „Németh László”, ÁBTL 3.1.2. M-33307. „Kormányos István”, ÁBTL 3.1.2. M-35493. „Körmöczi”, ÁBTL 3.1.2. M-37069. „Szemere”, ÁBTL 3.1.2. M-37075. „Tanár”, ÁBTL 3.1.2. M-37304. „Mátrai”. A „Blanc”, a „Nyiri” és a „Wittmann Karl” fedőnevű ügynököknek csak a hírszerzésnél irattározott hálózati dokumentumai találhatók a Történeti Levéltárban: ÁBTL 3.2.1.. Bt-1682/2-3. „Blanc”, ÁBTL 3.2.3... Mt-1915/1 „Nyiri”, ÁBTL 3.2.1.. Bt-741. „Wittmann Karl”.

⁶¹⁰ ÁBTL 3.1.2. M-32401. „Pécsi”

⁶¹¹ ÁBTL 3.1.2. M-32401. „Pécsi”, ÁBTL 3.1.2. M-32404. „Szamosi László”, ÁBTL 3.1.2. M-41832. „Egresi”

⁶¹² ÁBTL 3.1.2. M-29608. „Szatmári”

⁶¹³ ÁBTL 3.1.2. M-35964. „Keresztesi Péter”, ÁBTL 3.1.2. M-29600. „Tolnai Lajos”, ÁBTL 3.1.2. M-40917 „Zempléni”

megválasztását megelőző időszakban végzett hálózati munkája fennmaradt.⁶¹⁴ Az egyházi elhárítás tisztjei a kisegyházak tagjai között is találtak olyan beszerzésre alkalmas jelöltet, akiből később a hálózat tagjaként, részben az állambiztonság segítségével egyházi vezető lett.⁶¹⁵ Nehéz dokumentálni, hogy valaki főpapként még hálózati személy maradt volna, bár erre is akadt példa.⁶¹⁶ Vélelmezhetően az állambiztonság az ügynökként foglalkoztatott főpapok lelepleződésének elkerülése végett inkább a hálózatból való kizárásuk mellett döntött, és társadalmi kapcsolatuként⁶¹⁷ foglalkoztatta őket.⁶¹⁸ Ezek az adatok az állambiztonság hálózatépítő munkájának sikerét, az ügynökök vezetésének, képzésének és nevelésének eredményességét mutatják.

A hálózat építésének iránya nem csak az egyházak vezetői közé való beépülés volt. Az 1950-es évek végén az ügynökség újraélesztésének időszakában a minőségi hálózatépítést határozták el. Az egyházi elhárítás központi alosztálya a püspöki székhelyek, a megyei alosztályok pedig az adott közigazgatási területen élő papság ellenőrzését végezték.⁶¹⁹ A református egyházban való hálózatépítésnél – az egyházi könyvtárakban, levéltárakban és a sajtónál dolgozók közé való beépülés mellett – 1957 júliusában célterületnek jelölték meg az eddig elhanyagolt teológiák tanári karát.⁶²⁰ A központi és a megyei alosztályok egymással együttműködve próbáltak érvényt szerezni az egyházpolitikai direktíváknak, ami természetesen nem ment zökkenők, tévedések, elhibázott szakmai döntések nélkül. 1961. május 5–6-án országos értekezletet tartottak a politikai nyomozó szervek. Az első napon felszólaló Hollós Ervin⁶²¹ rendőr alezredes, a BM II/5. (Belső reakció elleni harc) Osztály vezetője az ügynökséggel kapcsolatos problémaként vetette fel a túl nagy fluktuációt, valamint

---

⁶¹⁴ „Keresztesi Péter”, „Tolnai Lajos” és „Zempléni” fedőnevű ügynökök mellett „Rajnai” fedőnevű ügynök végzett hálózati munkát. ÁBTL 3.1.2. M-41622. „Rajnai”

⁶¹⁵ ÁBTL 3.1.2. M-40918/11. „Szaniszló Pál”

⁶¹⁶ ÁBTL 3.1.2. M-33307. „Kormányos István”, ÁBTL 3.1.2. M-37069/3 „Szénási”, ÁBTL 3.1.2. M-32401. „Pécsi”, ÁBTL 3.1.2. M-29608. „Szatmári”, ÁBTL 3.1.2. M-40917 „Zempléni”

⁶¹⁷ Társadalmi kapcsolat: „Társadalmi kapcsolatnak nevezzük azt a szocializmushoz hű személyt, aki felkérésre vagy önként folyamatosan segíti, tájékoztatja az állambiztonsági szerveket.” ÁBTL 4.1. A-3036. 183.

⁶¹⁸ „Pécsi” fedőnevű ügynököt magas tisztségei (tagja volt több nemzetközi egyházi szervezet vezetőségének, a Hazafias Népfront Országos Elnökségének és a Béke Világtanácsnak), valamint országgyűlési képviselővé történt megválasztása miatt kérelmére 1971-től a BM III/III-1-c alosztálya társadalmi kapcsolatuként foglalkoztatta. ÁBTL 3.1.2. M-32401/3. 387. Összefoglaló jelentés „Pécsi” fn. [fedőnevű – V.G.] ügynök munkájáról, 1971. április 27.

⁶¹⁹ ÁBTL 3.1.5. O-13405/3-a. 138. A klerikális reakció tevékenységéről, 1958. július 14. 138., A hazai egyházakkal szembeni elhárítás szervezettörténetéhez lásd: Vörös, 2010. 286–292. (A tanulmány végén található szervezettörténeti táblában tévesen jelent meg az 1966–1990 közötti korszakra vonatkozóan a BM III/III-1. Osztály elnevezése. Helyesen: Egyházi reakció elhárítás osztálya.)

⁶²⁰ ÁBTL 3.1.5. O-13586/1. 14. A ref.[ormátus – V.G.] egyház operatív helyzetéről, 1957. július 29.

⁶²¹ ÁBTL 2.8.1. 2094. Hollós Ervin.

azt, hogy nem kielégítő a hálózati személyek vezetése, ezért nem érnek el megfelelő eredményt a tartótisztek az operatív munka során.⁶²² Szóvá tette azt is, hogy a tisztek nehezen alkalmazkodnak az új helyzetekhez, hiába van papíron öt-hat általa tartott hálózati személye egy „operatív munkásnak”, azok közül csak egy-kettő, aki esetleg tényleg használható információkat szolgáltat. A tisztek sokszor nem abban a társadalmi csoportban keresték a beszerzésre alkalmas ügynökjelölteket, ahonnan meg akarták szerezni az információkat, mondván úgysem lesz sikeres a beszerzés egy, a rendszerrel ellenséges körből. Bár az osztályvezető is elismerte, hogy nem könnyű egyházi személyt beszervezni, de „a tapasztalat bizonyítja, hogy nincs olyan társaság, ahova ne lehessen behatolni, ha megtaláljuk a kulcsot ehhez a behatoláshoz”.⁶²³ Hollós a sikeres hálózatépítéshez és vezetéshez még kiemelte, hogy rendkívül fontos az osztályok közötti együttműködés, amit szerinte jól bizonyított a „fekete hollók”⁶²⁴ ügy feldolgozása is.⁶²⁵

Az állambiztonság igyekezett ügynöki hálózatot kiépíteni a legfontosabb egyházi objektumokban, szervezetekben. Egy 1963-ban megjelent állambiztonsági tankönyv hét nagy célterületet határozott meg az egyházi elhárítás tisztjei számára, ahol hálózattal kellett rendelkezniük.⁶²⁶ Az első az egyházak felső vezetése, a püspökar, a püspöki aulák figyelése volt. Ez nemcsak az ellenséges tevékenység felderítését szolgálta, hanem az egyházi vezetők hangulatának feltérképezése mellett befolyásolási lehetőséget adott arra is, hogy pozitív politikai állásfoglalásokra bírják őket. A második a teológiák tanári karából és a hallgatók közül, a harmadik az egyházi sajtó területén dolgozók köréből történő beszerzés volt. A negyedik célterület, ahol hálózati személynek alkalmas jelölteket kerestek, a nyugati egyházi központokkal kapcsolatban álló szervezetek voltak. A szerzetesrendek sem kerülhették el az állambiztonság éber figyelmét: az ötödik és hatodik irányvonal a legálisan illetve illegálisan működő rendek soraiba való hálózati beépülés volt. A hetedik célterület a határok mentén, azok közül is elsősorban a nyugati határ közelében lévő plébániák voltak, mivel az ott működő egyházi személyeken keresztül próbálták az emigrációval való kapcsolatokat jobban

---

⁶²² MOL XIX-B-1-x 10-2/29/1961. 72. Köszönöm Tabajdi Gábornak, hogy felhívta figyelmemet e forrásra.

⁶²³ MOL XIX-B-1-x 10-2/29/1961. 75.

⁶²⁴ Fedőneve annak a bizalmas nyomozásnak, melyet 1958-ban indítottak az egész országra kiterjedő, katolikus papok, szerzetesek által irányított ifjúsági szervezetek, csoportok illegális vallásos tevékenységének felderítésére. E tevékenységet államellenes-klerikális szervezkedésnek minősítették. Közöttük megtalálhatóak voltak a bencés, a ciszterci, a jezsuita és a piarista rend, a KIOE, a KLOSZ, a „Regnum Marianum” egyes tagjai, akik az ifjúsági, felnőtt csoportokat, családközösségeket vezették.

⁶²⁵ MOL XIX-B-1-x 10-2/29/1961. 77.

⁶²⁶ ÁBTL 4.1. A-3794. 48–50.

ellenőrizni. A felsorolásból érzékelhető, hogy az állambiztonság igyekezett szinte a teljes egyházi szervezetet ügynöki hálózattal átfogni. Ehhez szükséges volt a hálózati munka minőségének folyamatos javítására és az ügynökjelöltek lehetőség szerinti leggondosabb kiválasztására. A protestáns teológiák operatív ellenőrzését csak 1965 őszén kezdte el az egyházi elhárítás.⁶²⁷ A budapesti és a debreceni református, valamint a budapesti evangélikus teológiai akadémiák tanári karában 1966-ra három társadalmi kapcsolat mellett már négy ügynökkel rendelkezett az állambiztonság, a hallgatók közül pedig három személyt sikerült bevonniuk a hálózatba.⁶²⁸ Ugyanezen esztendőben protestáns felekezetek megfigyelésére országosan 52 református és 26 evangélikus ügynökkel rendelkezett a politikai rendőrség. Közülük nagyjából a fele volt, akiket megbízhatónak minősítettek, s a pártállam egyházpolitikáját képviselték nemcsak itthon, hanem a nemzetközi szervezetekben is.⁶²⁹

A hazai területen dolgozó egyházi elhárítás együttműködött a hírszerzéssel⁶³⁰ annak érdekében, hogy hálózati úton feltérképezhessék a magyarországi egyházi személyeknek a Vatikánnal és más nemzetközi egyházi szervezetekkel (pl. Keresztyén Békekonferencia, Egyházak Világtanácsa, Európai Egyházak Konferenciája, Lutheránus Világszövetség, Református Világszövetség) meglévő kapcsolatrendszerait, és ezen keresztül elősegítsék a hírszerzési feladatok mellett az ország kül- és egyházpolitikájának érvényesülését.⁶³¹ A BM II/5-c osztály által foglalkoztatott és külföldre utazó ügynökeit 1958. második felétől azzal bízták meg, hogy keressék a kapcsolatot a Vatikán és a nemzetközi protestáns egyházi szervezetek, valamint az emigráns, főként papi csoportok tagjaival. A hálózati személyeknek az információszerzés mellett a nemzetközi egyházi szervezetek munkájába való bekapcsolódásuk és ezen keresztül a pártállam aktuális egyházpolitikai elveinek, intézkedéseinek a védelme volt a feladatuk. A jelentésből kiderül, hogy a klerikális reakció elhárító osztály majd minden egyházon és felekezeten belül már 1958 közepétől rendelkezett olyan kvalifikált ügynökökkel, akik képesek voltak a fenti követelményeknek

---

⁶²⁷ ÁBTL 3.1.5. O–13586/1. 202.. A Protestáns egyházon belül elhelyezkedő illegális erők harca, iránya, hatása és további feladataink, 1966. október 12.

⁶²⁸ ÁBTL 3.1.5. O–13586/1. 203. A Protestáns egyházon belül elhelyezkedő illegális erők harca, iránya, hatása és további feladataink, 1966. október 12.

⁶²⁹ ÁBTL 3.1.5. O–13586/1. 211. A Protestáns egyházon belül elhelyezkedő illegális erők harca, iránya, hatása és további feladataink, 1966. október 12.

⁶³⁰ A hírszerzés egyházakkal kapcsolatos szervezettörténetéhez lásd. Vörös, 2010. 293–295.

⁶³¹ ÁBTL 4.1. A-3967. 138.; ÁBTL 3.1.5. O–13586/1. 203–213. A Protestáns egyházon belül elhelyezkedő illegális erők harca, iránya, hatása és további feladataink, 1966. október 12., ÁBTL 4.1. A-3967. 138.; ÁBTL 3.1.5. O–14963/6. 192–198. A Vatikán MNK (Magyar Népköztársaság – V.G.) ellen irányuló aknamunkája

megfelelni.⁶³² 1964. szeptember 15-én a Vatikán és a Magyar Népköztársaság között megkötött részleges megállapodás értelmében a magyar állam irányítása alá került Pápai Magyar Intézet a hatvanas évek közepétől a hírszerzés számára jelentett hídfőállást. Az emigráns papság helyébe kiküldött hazai egyházi személyek (tanárok, ösztöndíjasok) közül többen, valamint az 1965 és 1987 közötti időszakban az Intézet összes vezetője a hírszerzés által foglalkoztatott hálózati személy volt.⁶³³ A BM III. Főcsoportfőnöksége az 1970-es években készített éves munkajelentéseiben a hírszerzésnek a Vatikánnal és a nemzetközi egyházi szervezetekkel kapcsolatos információszerzési tevékenységét sikeresnek ítélte meg. Az 1976-os éves munkajelentésben is szerepel, hogy „a Vatikán elleni hírszerző munka a tervezettnél megfelelően alakult. Hálózati lehetőségeinket eredményesen használtuk fel az információszerző munkában és a nemzetközi együttműködés kereteiben vállalt feladatok végrehajtásában. A nyugati protestáns központok, szervezetek és intézmények részéről rendkívül aktív, tervszerű, a szocialista tábor országai és a Szovjetunió balti-államai (Észtország, Lettország, Litvánia), valamint Kazahsztán ellen irányuló fellazító tevékenységet derítettünk fel. Ezt dokumentáltuk, s a szovjet szervekkel együtt ellenintézkedések realizálásában vettünk részt.”⁶³⁴ A nyolcvanas években továbbra is fő feladata maradt a hírszerzés munkájában – az USA, az NSZK és más NATO-országok, Kína és Izrael mellett – a Vatikán és a nemzetközi egyházi szervezetek elleni titkosszolgálati tevékenység.⁶³⁵

Az 1960-as évek második felében átfogó ellenőrzését végezték a megyei állambiztonsági szervek által foglalkoztatott hálózatoknak. Az ezekről szóló jelentések fontos megállapítása az volt, hogy a beszerzéseket az eddigi ellenséges tevékenységek felderítése mellett a támadó elhárítás megerősítése érdekében végezzék.⁶³⁶ A 1970-es évektől az egyre nagyobb teret nyerő lojális egyházi vezetés támogatása mellett az állambiztonság figyelmét az egyházakon belüli

---

felderítésére, illetve a Vatikán irányító központjaiba való behatolásra vonatkozó 1964. évi közös munkaterv, 1964. március 21.

⁶³² ÁBTL 3.1.5. O–13405/3-a. 184–197. 1958. évben a támadólagos elhárítási munkánkról, 1958. november 29.

⁶³³ ÁBTL 3.2.1.. Bt–741. „Wittmann Karl”, ÁBTL 3.2.1.. Bt–1307/1-2. „Ludvig Beron”, ÁBTL 3.2.1.. Bt–1682/2-3. „Blanc”, A „Nyíri” fedőnéven jelentéseket adó rektornak csak munkadossziéja maradt fenn: ÁBTL 3.2.3... Mt–1915/1. „Nyíri”. A „Körmöczy” fedőnéven jelentő rektortól nem maradt fenn beszerzési iratanyag, csak az 1.11.4.. állagába került BM III/I. Csoportfőnökség irataiban, a vatikáni-magyar kapcsolatokkal foglalkozó információs jelentésekben olvasható néhány, a hírszerzés számára adott jelentése. ÁBTL 1.11.4.. E-V/1987. 24., Bandi, 2010. 202–204., Bottoni, 2010. 264–265., lásd még Fejérdy Andrásnak a kötetben található Állambiztonsági játszmák a Pápai Magyar Intézet megalakítása körül című tanulmányát.

⁶³⁴ ÁBTL 1.11.1. 45-197/1976. 15–16.

⁶³⁵ ÁBTL 1.11.1. 45-197/1982. 15., ÁBTL 1.11.1. 45-198/1987. 9., ÁBTL 1.11.1. 45-198/1988. 9.

⁶³⁶ ÁBTL 3.1.5. O–13586/4. 12–15. Jelentés vidéki munkáról, 1965. április 13., ÁBTL 3.1.5. O–13586/4. 43–45. Jelentés a heves (sic!) megyei prot.[estáns – V.G] alosztályon végzett felmérésről, 1966. szeptember 9.

ellenzék, az ifjúság nevelésével foglalkozó egyházi személyek, csoportok kötötték le. A beszervezett hálózati személyeket is ezen körök felderítésére, tevékenységük ellehetetlenítésére kívánták felhasználni.⁶³⁷ Az 1980-as években ez a tendencia folytatódott. A jelentések továbbra is ugyanazokat a célokat fogalmazták meg elhárítási feladatként,⁶³⁸ melyeket már a hatvanas években is papírra vetettek.⁶³⁹ Az éves munkatervekben jól nyomon követhető, hogy az egyházpolitikával kapcsolatos párthatározatok⁶⁴⁰ végrehajtásában az állambiztonság számára milyen feladatokat határoztak meg: „akadályozzuk az állam és az egyház viszonyát rontó reakciós törekvéseket, az egyházon belüli szakadár tevékenységet, elősegítjük a lojális erők szerepének növekedését”.⁶⁴¹ Az egyházakon belüli ellenzéki csoportok közül az éves munkajelentések általában két nagy mozgalmat emeltek ki – a Bulányi György vezette bázisközösségi mozgalom és a Regnum Marianum papi szervezet –, melyek tevékenységét nem csak egyházpolitikai, egyházkormányzati intézkedésekkel próbálták akadályozni, hanem operatív eszközök felhasználásával is igyekeztek közösségeiket bomlasztani.⁶⁴² Azonban a hálózati beszervezésekben a hangsúly az ifjúsággal kapcsolatos elhárítási területre helyeződött. Az állambiztonság részéről az új beszervezések nagyobb része az ifjúság megfigyelésére történt, az operatív tisztek az „ellenséges ellenzéki csoportok prominens képviselői” körében kerestek ügynökjelölteket, az éves munkajelentésekben egyházi elhárítás vonalát meg sem említették.⁶⁴³ A nyolcvanas évek közepétől kezdve új elem jelent meg a BM III. Főcsoportfőnökség éves munkaterveiben az egyházi elhárítás vonalán megemlített célok között: „a belső ellenséges ellenzéki személyek és csoportok elleni aktív állambiztonsági intézkedéseinket [...] a különböző reakciós egyházi erők, valamint más ellenséges ellenzéki csoportok közötti akciótörekvés, összefogás akadályozására [...] összpontosítjuk.”⁶⁴⁴ Az állambiztonság felismerte, nem szabad megengednie, hogy a kialakuló ellenzéki csoportosulások és az egyházak között olyan kapcsolat jöjjön létre, mely egymást erősítve a rendszer stabilitását ingathatná meg. Ezért újból és újból megoldandó kérdésként szerepelt az éves munkatervekben, hogy „a politikai prevenció elősegítésével és operatív

---

⁶³⁷ ÁBTL 3.1.5. O.-13586/7. 195–197. Jelentés szektás – szakadár tevékenység élénküléséről, 1978. január 20., ÁBTL 3.1.5. O.-13586/7. 217–219. Jelentés Németh Géza „F” dossziés személyről, 1978. március 15.

⁶³⁸ ÁBTL 3.1.5. O.-13586/8. 297–320. Összefoglaló jelentés a történelmi protestáns egyházi reakció elhárítási vonal 1982-ben végzett munkájáról, 1982. október 22.

⁶³⁹ ÁBTL 3.1.5. O.-13586/4. 328–342. A protestáns egyházak fedése alatt folyó ellenséges tevékenység iránya, kiterjedése, a részt vevő személyek befolyásának mértéke. E kérdéssel kapcsolatos feladatok. 1963. február 14.

⁶⁴⁰ Köbel, 2005. 139–142.

⁶⁴¹ ÁBTL 1.11.1. 45-198/1981. 7.

⁶⁴² ÁBTL 1.11.1. 45-197/1982. 11–12, 20.

⁶⁴³ ÁBTL 1.11.1. 45-197/1982. 25.

⁶⁴⁴ ÁBTL 1.11.1. 45-198/1985. 12–13.

intézkedésekkel akadályozzuk, hogy az egyházi reakció a hazai egyházakat ellenséges társadalmi erővé változtassa, együttműködést alakítson ki az ellenzéki csoportosulásokkal”⁶⁴⁵, „törekszünk arra, hogy az egyházi reakció, az egyházon belüli ellenzéki-ellenséges erők ne tudják megzavarni a párt- és a kormány társadalmi, gazdasági kibontakozási programjának megvalósítását, illetve ne tudják megakadályozni a cselekvési programhoz szükséges nemzeti egység megteremtését, hogy az egyházi reakció elleni harc továbbra is egyházi kereteken belül maradjon.”⁶⁴⁶

Az egyházi elhárítás az 1980-as évek végén nem tudott mit kezdeni a megindult változásokkal. A BM III/III-1. Osztály 1989. június 13-án tartott értekezletén Horváth József⁶⁴⁷ rendőr vezérőrnagy, a BM III/III. Csoportfőnökségének vezetője már az átmenet időszakára fogalmazta meg az elképzeléseket. „Az osztályértekezletet tehát arra kell felhasználni, hogy elindítsunk egy olyan gondolatsort, amely nem a „sebek nyalogatásával”, nem a bizonytalanság terjesztésével, hanem valamiféle kikristályosodási pont keresésével foglalkozna, és megpróbálnánk önmagunk számára egy olyan fogódzót találni, amelyből kiindulva át tudjuk hidalni a következő hetek, hónapok nehézségeit, másrészt el tudunk mozdulni annak az új profilnak, funkciónak és feladatrendszernek az irányába, amelynek első variációjának egyike már ismert, hogy hogyan néz ki az állambiztonsági szolgálatnak a jövőképe. [...] Ebben a tervzetben egy olyan biztonsági szervezet kiépítésére tettünk javaslatot, amely a következő évtizedekben képes modern felfogásban, a modern államok speciális szolgálataihoz hasonlóan önmagát legitimizálni, elfogadtatni a társadalomban, és ugyanakkor képes arra, hogy a nemzet biztonságát hatékonyan szolgálja, védelmezze.”⁶⁴⁸ Horváth az osztályértekezleten igyekezett megnyugtatni a változásoktól tartó állomány tagjait: „Az alaphelyzet, amit látni kell, az, hogy az osztály funkcióira, helyére más szerv nem pályázik és más szervvel nem is lehet helyettesíteni. Nem olyan, mint az ÁEH, hogy meg lehet szüntetni, helyette más szervet létrehozni, lehet más profilt adni. Számunkra a speciális szolgálati jelleg meghatározó marad. Lehet az elnevezést, a felügyeletet változtatni, lehet és kell a stílust, a módszert, a fő irányokat újragondolni a munkában, de maga a szervezet és az itt meglévő értékes ember-anyag nem helyettesíthető semmi mással.”⁶⁴⁹ A csoportfőnök

⁶⁴⁵ ÁBTL 1.11.1. 45-198/1987. 12–13.

⁶⁴⁶ ÁBTL 1.11.1. 45-198/1988. 12.

⁶⁴⁷ ÁBTL 2.8.1. 14822. Horváth József, dr.

⁶⁴⁸ ÁBTL 1.11.1. 45-73/3/43/1989. 2.

⁶⁴⁹ ÁBTL 1.11.1. 45-73/3/43/1989. 2.

beszédében jelezte, megszűnik az a fajta beleszólási lehetőség az egyházak életébe az egyházi reakció elhárító osztálynak, mely eddig megvolt. Az egyház és az állam kapcsolatában Horváth szerint két nagyon fontos dologra kell majd fókuszálni az állományban. Egyrészt adatokat gyűjtsenek arról, hogy az egyházak politikai irányba mozdulnak el, másrészt kísérik figyelemmel az egyházak tevékenységét, hogy ne válhassanak alkotmányellenes mozgalmak, törvényellenesen működő csoportok bázisaivá. Ennek megvalósításában kiemelte a hálózat szerepét: „mindez azt is jelenti, hogy a hálózati munkára még fokozottabb gondot kell fordítani. A megnyert hálózati személyekkel olyanfajta emberi viszony kialakítására kell törekedni, amelyben világossá tesszük, hogy mi az egyházak életébe nem akarunk kívülről beavatkozni, hanem az egyházak vezetésénél szeretnénk olyan helyzetet elérni, hogy a kölcsönös érdekeltség és megbecsülés alapján összehangolt lépéseket tehessünk a békés átmenet biztosítása érdekében.”⁶⁵⁰ Mindez 1989 júniusában, alig több mint négy hónappal a köztársaság kikiáltása előtt hangzott el.

Források

ÁBTL 1.11.1.

Belügyminisztérium állambiztonsági szerveinek iratai (1962–1990), Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság iratai.

45-197/1976.	Jelentés a BM III. Főcsoportfőnökség 1976. évi munkájáról.
45-161/3/1977.	Jelentés a 005/1972. BM számú parancs és szabályzat végrehajtásáról, az állambiztonsági szervek hálózati munkájának helyzetéről.
45-198/1981.	A BM III. Főcsoportfőnökség 1982. évi munkaterve.
45-197/1982.	Jelentés a BM III. Főcsoportfőnökség 1982. évi munkájáról.
45-198/1985.	A BM III. Főcsoportfőnökség 1985. évi munkaterve.
45-198/1987.	A BM III. Főcsoportfőnökség 1987. évi munkaterve.
45-198/1988.	A BM III. Főcsoportfőnökség 1988. évi munkaterve.
45-73/3/43/89.	Emlékeztető a BM III/III-1. Osztály 1989. június 13-i osztályértekezletéről.

---

⁶⁵⁰ ÁBTL 1.11.1. 45-73/3/43/1989. 4.

ÁBTL 1.11.4.

Belügyminisztérium állambiztonsági szerveinek iratai (1962–1990), III/I. Csoportfőnökség iratai.

E-V/1987. Vatikáni-magyar kapcsolatok.

ÁBTL 1.11.6.

Belügyminisztérium állambiztonsági szerveinek iratai (1962–1990), III/III. Csoportfőnökség iratai.

11-700/1970. Az MSZMP KB (Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága – V.G.) 1969. november 26–28-ai ülésén hozott, a BM munkájával kapcsolatos határozat és az országos parancsnoki értekezlet direktívái alapján 1970. január 16-án megtartott csoportfőnökségi értekezlet anyaga.

16-80/73/1989. Belügyminisztérium III/III. (Belső Reakció Elhárító Csoportfőnökség) állománytáblázata.

ÁBTL 1.11.10.

Belügyminisztérium állambiztonsági szerveinek iratai (1962–1990), Operatív Nyilvántartást végző szervezeti egységek iratai.

ÁBTL 2.8.1.

Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai

2094. Hollós Ervin.

14780. Tóth Ferenc.

14822. Horváth József, dr.

ÁBTL 2.8.2.1.

Állambiztonsági szervek „titkos” és „szigorúan titkos” állományú munkatársainak iratai, BM III/I. Csoportfőnökség és jogelődeinek titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak iratai.

1025. Berényi István.

ÁBTL 3.1.2.

A Központi operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek által kezelt dossziék, munkadossziék.

M-24102. „Alfonz”
M-24170. „Kerekes”
M-29600. „Tolnai Lajos”
M-29608. „Szatmári”
M-30613. „Kiss János”
M-32401. „Pécsi”
M-32404. „Szamosi László”
M-33265. „Németh László”
M-33307. „Kormányos István”
M-35493. „Körmöczi”
M-35964. „Keresztesi Péter”
M-37069. „Szemere”
M-37069/3. „Szénási”
M-37075. „Tanár”
M-37304. „Mátrai”
M-40917. „Zempléni”
M-40918/11. „Szaniszló Pál”
M-41622. „Rajnai”
M-41832. „Egresi”

ÁBTL 3.1.5.

A Központi operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek által kezelt dossziék, operatív dossziék

O-13405/3-a. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar

O-13586/1. Református egyházi reakció területén lévő ellenséges személyek elhárítása.

O-13586/4. Református egyházi reakció területén lévő ellenséges személyek elhárítása.

O-13586/7. Református egyházi reakció területén lévő ellenséges személyek elhárítása.

O-13586/8. Református egyházi reakció területén lévő ellenséges személyek elhárítása.

O-14963/6. „Canale”

ÁBTL 3.2.1.

A III/I. Csoportfőnökség és jogelődei által kezelt dossziék, beszerzési dossziék.

Bt-741. „Wittmann Karl”

Bt-1307/1-2. „Ludvig Beron”

Bt-1682/2-3. „Blanc”

ÁBTL 3.2.3.

A III/I. Csoportfőnökség és jogelődei által kezelt dossziék, beszerzési dossziék.

Mt-1915/1. „Nyiri”

ÁBTL 4.1.

Gyűjtemények, állambiztonsági munkához készült háttéranyagok.

A-3016/19. Simon József: Hálózati munka egyes tapasztalatai a klerikális államellenes összeesküvésekben. Budapest, 1964.

A-3017/39. Balázs Tibor – Láng György: Az állambiztonsági operatív tevékenység néhány pszichológiai sajátossága. Budapest, 1986.

A-3036. Állambiztonsági értelmező szótár. Összeállította: Gergely Attila. Budapest, 1980.

A-3037. Kiegészítések és változtatások az Állambiztonsági értelmező kéziszótárhoz. Összeállította: Gergely Attila. Budapest, 1985.

- A-3046/1-5. Állambiztonsági ismeretek. Az állambiztonsági operatív munka alapjai és titkos nyomozati (operatív) eszközei 1–5. kötet. Szerkesztette Gergely Attila. Budapest, 1975–77.
- A-3046/3. Varga Antalné: A postai küldemények operatív („K”) ellenőrzése. In Állambiztonsági ismeretek. Az állambiztonsági operatív munka alapjai és titkos nyomozati (operatív) eszközei. 3. kötet. Szerkesztette Gergely Attila. Budapest, 1976.
- A-3046/4. Kukk István – Ocskay Zsolt: Az állambiztonsági szervek hálózata. In Állambiztonsági ismeretek. Az állambiztonsági operatív munka alapjai és titkos nyomozati (operatív) eszközei. 4. kötet. Szerkesztette Gergely Attila. Budapest, 1976.
- A-3056/1-2. Bajor Keresztély – Borbándi János – Juhász Sándor – Mályi Vilmos – Medve Ferenc – Szili László – Tóth István: Állambiztonsági szolgálati ismeretek. Előzetes ellenőrzés – bizalmas nyomozás. 1–2. kötet. Budapest, 1980.
- A-3103. Lakatos Sándor – Mulik László: Az állambiztonsági munkában felhasználható operatív erők, eszközök és alkalmazott módszerek, a hálózat szervezése. Budapest, 1988.
- A-3168/4. Tóth Ferenc: Az állambiztonsági szervek feladatai az egyházi reakció-elhárítás területén. In Állambiztonsági szolgálati ismeretek. Elhárítási ismeretek. 4. kötet. Budapest, 1988.
- A-3794. Berényi István: A klerikális reakció ellenséges tevékenysége népi demokratikus rendünk ellen. Az operatív munka sajátosságai és feladataink ezen a területen. Budapest, 1963.
- A-3824. Geréb Sándor: A klerikális reakció aknamunkájának formái, és módszerei, az operatív elhárítás elvei, feladatai, alapvető módszerei. Budapest, 1969.
- A-3846. Kukk István – Ocskay Zsolt: Az állambiztonsági szervek hálózata. Budapest, 1973.
- A-3967. Peágics Ede – Radnai Sándor: Az állambiztonsági szolgálat vezetése és irányítása. Budapest, 1986.
- A-3971. Tóth Ferenc: Ellenséges tevékenység egyházi területen. Budapest, 1987.
- ÁBTL 4.2. Gyűjtemények, parancsgyűjtemény.

- 10-21/33/1958. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 33/1958. számú parancsa. A Belügyminisztérium állambiztonsági szerve ügynöki munkájának alapelvei.
- 10-21/19/1970. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 0019/1970. számú parancsa. A postai küldemények operatív ellenőrzésének szabályozása.
- 10-21/17/1971. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 0017/1971. számú parancsa. A titkos operatív technikai rendszabályok alkalmazása.
- 10-21/5/1972. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 005/1972. számú parancsa. Az állambiztonsági szervek hálózati munkájának alapelveit tartalmazó szabályzat kiadása.
- 10-22/22/1976. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 22/1976. számú parancsa a Belügyminisztérium állambiztonsági szervei konspirált villái, lakásai, állandó figyelő- és tartózkodási helyei; találkozási lakásai létesítésének, szervezésének felhasználásának szabályzata kiadására.

ÁBTL Dokumentum Gyűjtemény

Magyar Országos Levéltár

XIX-B-1-au Belügyminisztérium, M[ozgósítási] és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztály (1950–1990).

27-286/1957. Belügyminisztérium Politikai nyomozó Főosztály szervezeti felépítése.

MOL XIX-B-1-x Belügyminisztérium, Országos és Főkapitányi értekezletek (1953–1990).

10-2/29/1961. 1961. május 5–6-án a politikai nyomozó szervek részére tartott országos értekezlet jegyzőkönyve.

Ságváry–Vass, 1973.

A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. Sajtó alá rendezte: Ságvári Ágnes, Vass Henrik. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1973.

Irodalomjegyzék

Balogh, 1997.

Balogh Margit: Egyházak a szovjet rendszerben (1945–1989). In *Magyarország a XX. században*. Főszerkesztő Kollega Tarsoly István. II. kötet. Babits Kiadó, Szekszárd, 1997.

Bandi, 2010.

Bandi István: Adalékok a Pápai Magyar Intézet történetéhez, állambiztonsági módszertani megközelítésben. In *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989*. Szerkesztette Bánkuti Gábor és Gyarmati György. ÁBTL – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010.

Baráth, 2004.

Baráth Magdolna: Az állambiztonsági iratok selejtezése, megsemmisítése. In *Trezor 3. Az átmenet évkönyve, 2003*. Szerkesztette Gyarmati György. Történeti Hivatal, Budapest, 2004.

Bottoni, 2010.

Bottoni, Stefano: Egy különleges kapcsolat története. A magyar titkosszolgálat és a Szentszék, 1961–1978. In *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989*. Szerkesztette Bánkuti Gábor és Gyarmati György. ÁBTL – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010.

Köbel, 2005.

Köbel Szilvia: „Oszd meg és uralkodj!” Az állam és az egyházak politikai, jogi és igazgatási kapcsolatai Magyarországon 1945–89 között. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005.

Lénárd–Tímár–Szabó–Soós, 2006.

Lénárd Ödön – Tímár Ágnes – Szabó Gyula – Soós Viktor Attila: *Utak és útvesztők*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2006.

Szabó, 2005.

Szabó Csaba: *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*. Szent István Társulat – Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2005.

Tabajdi–Ungváry, 2008.

Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–90. Az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete Közalapítvány – Corvina Kiadó, Budapest, 2008.*

Tomka, 2005.

Tomka Ferenc: *Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945-1990 és az ügynökkérdés.* Szent István Társulat, Budapest, 2005.

Vörös, 2010.

Vörös Géza: Egyházak az állambiztonsági dokumentumokban. In *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989.* Szerkesztette Bánkuti Gábor és Gyarmati György. ÁBTL – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010.

Az egyházakban foglalkoztatott ügynökhálózat újjáépítése 1956-tól a hatvanas évek közepéig

1948-tól, a fordulat évétől egyeduralkodóként a politikai porondon maradt Magyar Dolgozók Pártja (MDP) határozta meg az egyházakkal szemben követendő politikát. Az egypártrendszer retorikájában vallásszabadságot hirdetett, amelyet az 1949-es alkotmányban is rögzített,⁶⁵¹ azonban a valóságban pont az ellenkezőjét tette. A párt főtitkára, Rákosi Mátyás már 1948. január 10-én a Magyar Kommunista Párt (MKP) funkcionáriusai számára tartott értekezleten felvázolta az általa elképzelt jövőbeni egyházpolitikai koncepciót, amely sajátságosan kívánta rendezni az állam és az egyház kapcsolatának kérdését. Eszerint *„a demokrácia ez évi feladatai között ott van az egyház és a népi köztársaság viszonyának rendezése. [...] Meg kell szüntetni azt a tarthatatlan állapotot, hogy a magyar nép ellenségeinek zöme az egyházak, elsősorban a római katolikus egyház palástja mögé búvik. [...] A magyar demokrácia eddig minden problémát megoldott. Amikor napirendre tűzi, végezni fog azzal a reakcióval is, mely az egyház köntöse mögé búvik.”*⁶⁵² A Rákosi Mátyás nevével fémjelzett korszak kemény diktatúrájában a cél az egyházak megsemmisítése volt.⁶⁵³ Az állampárt is érzékelte, hogy ennek megvalósulásáig hosszú út vezet. Ezt jelezte az MDP Központi Vezetőségének (KV) 1950. június 1-jén a „klerikális reakció elleni harcról” hozott határozata, melyben az egyházakkal szembeni fellépés fokozását, a teljes ellenőrzés megvalósítását tűzték ki célul. Mindez elsősorban a katolikus egyház ellen irányult.⁶⁵⁴ Az 1951. július 4-én kihirdetett 20. számú törvényerejű rendelet (tvr.) a főkegyúri jogkörbe tartozó egyházi tisztségekre való

⁶⁵¹ Törvények, törvényerejű rendeletek hivatalos gyűjteménye 1949. Budapest, 1950. 8.

⁶⁵² Gergely Jenő: A katolikus egyház Magyarországon. 1944–1971. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1985. 59–60.

⁶⁵³ Balogh Margit: Egyházak a szovjet rendszerben (1945–1989). In *Magyarország a XX. században*. Főszerk. Kollega Tarsoly István. II. kötet. Szekszárd, Babits Kiadó, 1997. 390., Tomka Ferenc: *Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügynökkérdés*. Budapest, Szent István Társulat, 2005. 28–32., Bánkuti Gábor: A túlélés alternatívái. A Jezsuita Rend és az ÁVH 1953–56. In *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989*. Szerk.: Bánkuti Gábor és Gyarmati György. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok történeti Levéltára (ÁBTL)–L'Harmattan Kiadó, 2010. 81., Mészáros István: *Kimaradt tananyag*. I. kötet. A diktatúra és az egyház 1945–56. Budapest, Márton Áron Kiadó, 1993. 31–33.

⁶⁵⁴ *A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége, Politikai Bizottságának és Szervező Bizottságának fontosabb határozatai*. Budapest, Szikra Nyomda, 1951. 164. A határozat a „protestáns egyházakban, a zsidó egyházakban jelentkező reakciós irányzatokkal” szembeni fellépést is megemlíti. Uo. 168.

kinevezéseknél az Elnöki Tanács előzetes hozzájárulását írta elő, méghozzá 1946. január 1-jéig, visszamenőleges hatállyal.⁶⁵⁵

Az állampárt egyházpolitikájának végrehajtásában a különböző állami és társadalmi szervezetek közül az 1950 és 1953 között önálló szervként, majd 1953-tól ismét a Belügyminisztérium (BM) keretein belül működő politikai rendőrségre jelentős szerep hárult. A Párt „ökleként” funkcionáló Államvédelmi Hatóság (ÁVH) szét akarta zúzni az egyházakat, módszereiben nem válogatott, a törvényeket önkényesen értelmezte, tartotta és tartatta be.⁶⁵⁶

A politikai rendőrség „vigyázó szemeit” az egész országra, és azon belül is a kiemelten fontos intézményként kezelt egyházakra irányította. A hivatásos állományban részben a vizsgálati eljárások során, részben az operatív eszközökkel (elsősorban ügynöki hálózat útján) szerzett információk felhasználásával kellett a politikai vezetés utasításait végrehajtania. Koholt vádak alapján indított vizsgálati eljárások során lélekben és testben megnyomorított emberek, internálással derékba tört életek jelezték, hogy miként szolgált az ÁVH a pártállam egyházpolitikáját.

A kommunista diktatúrával szembeni általános elégedetlenség az 1956-os forradalom kitöréséhez vezetett, ami elsöpörte az ÁVH-t is. Nagy Imre miniszterelnök 1956. október 28-án mondott rádióbeszédében eleget tett a tömegek követelésének: bejelentette, hogy a rend helyreállítását követően felosztatja az ÁVH-t.⁶⁵⁷ Az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeiben az egyházak – Mindszenty József bíboros rövid szereplését és néhány egyházi személynek forradalmi testületekben való tevékenységét leszámítva – aktívan nem vettek részt.⁶⁵⁸ A forradalom alatt az egyházak vezetésében gyors személycserék történtek, az addigi

---

⁶⁵⁵ Balogh Margit–Gergely Jenő: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005*. II. köt. Budapest, História Alapítvány – MTA Történettudományi Intézete, 2005. 959. A rendelet csak a katolikus egyházra vonatkozott.

⁶⁵⁶ Tomka: i.m. 47., 84–85., Balogh: i.m. 390., Gyarmati György: Ha tied az ÁVO, tied a hatalom... In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerk.: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000. 117–131., M. Kiss Sándor: Péter Gábor Államvédelmi Hatósága, 1950–1953. Uo. 151–152., *Egyházügyi hangulat-jelentések 1951, 1953*. Szerkesztette, a bevezető tanulmányokat írta és a mutatókat összeállította Szabó Csaba. Budapest, Osiris-Budapest Főváros Levéltára, 2000. 32–56.

⁶⁵⁷ Az ÁVH-nak a köztudatba való beépülését mutatja, hogy még Nagy Imre is így említi, holott 1953-tól önállóságát megszüntették és szervezetileg a BM kereteibe integrálták. Kajári Erzsébet: Az egységesített Belügyminisztérium államvédelmi tevékenysége, 1953–1956. In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerk.: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000. 157.

⁶⁵⁸ Balogh Margit: A forradalom és a katolikus egyház. In *Magyar Katolikus Egyház, 1956. A Lénárd Ödön Közhazsnú Alapítvány évkönyve 2007*. Szerk.: Szabó Csaba. Budapest, Lénárd Ödön Közhazsnú Alapítvány–Új Ember Kiadó, 2006. 32–34., Barcza József: Egyházunk az 1956. évi forradalom idején és Ravasz László jelentősége. *A Magyarországi Református Egyház története, 1918–1990*. Szerk.: Barcza József–Dienes Dénes. Sárospatak, Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiája. 1999. 181–185., Böröcz Enikő: A

lojális egyházi előjárók helyébe a korábbi vezetők kerültek vissza.⁶⁵⁹ A szabadságharc bukását követően az állampárt, immár Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) néven újjászerveződve, az 1956. október 23-a előtti állapotok visszaállítását tűzte ki célul, és a konszolidációban a hatalom elvárta az egyházak közreműködését is.

Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának 1957. március 5-ei ülésén elfogadott határozata az egyik legfontosabb problémának az egyházak feletti közvetlen hatalomgyakorlás kérdését jelölte meg.⁶⁶⁰ Ennek megfelelően született meg az 1957. évi 22. számú tvr., mely szigorúbb szabályozást tartalmazott az 1951. évi 20. tvr.-nél.⁶⁶¹ Ez alapján az állam előzetes hozzájárulására volt szükség a katolikus egyházon belül a püspöki stallumoktól a városokban és járási székhelyeken található plébánosi állások betöltéséig, valamint a felső- és középfokú egyházi tanintézmények vezetőinek és tanárainak kinevezéséhez és elmozdításához is. A rendelet értelmében a református, az evangélikus egyház és az izraelita felekezet bizonyos vezető tisztségviselőinek kinevezéséhez és felmentéséhez szintén az Elnöki Tanács előzetes hozzájárulása kellett. A tvr. rendelkezéseit visszamenőleges hatállyal, 1956. október 1-jétől léptették érvénybe. 1957-ben megalakult az Országos Béketanács Református, majd Katolikus Békebizottsága. A katolikus püspöki kar 1957-ben létrehozta saját szervezésében a „békemunkát” irányító Opus Pacist, így kívánván elkerülni, hogy a békepapság megossza a klérust. Miután azonban lojális ordináriusok kerültek az egyház élére, az Opus Pacis elvesztette funkcióját.⁶⁶²

A Kádár-korszak egyházpolitikája a megszorítások ellenére is azon gondolat mentén haladt, miszerint ha az egyházak túléltek a Rákosi-rendszer megpróbáltatásait, akkor most meg kell kísérelni az egyházakat felhasználni az állam, a párt érdekeinek érvényesítésére, nemzetközi helyzetének erősítésére, elfogadtatására.⁶⁶³ Tevékenységüket – ellenőrzött keretek között – folytathatták, sok esetben jobb körülmények mellett, mint korábban, de cserébe az állampárt politikájának támogatására kellett a híveket buzdítaniuk.⁶⁶⁴

Magyarországi Evangélikus Egyház — 1956 „proponált haszonélvezője” és az Ordass-ügy. *„Együtt az ország népével” Evangélikusok 1956-ban.* Szerk.: Zászkaliczky Zsuzsanna. Budapest, Luther Kiadó, 2006. 14–15.

⁶⁵⁹ Balogh: i.m. 391., Fodorné Nagy Sarolta: *Történelmi lecke. A Magyar Köztársaság és a Magyarországi Református Egyház között 1948-ban létrejött „egyezmény” megkötésének körülményei és hatása különös tekintettel a nevelésre.* Budapest–Nagykőrös, A Dunamelléki Református Egyházkerület, 2006. 100–102.

⁶⁶⁰ Köbel Szilvia: *„Oszd meg és uralkodj!” Az állam és az egyházak politikai, jogi és igazgatási kapcsolatai Magyarországon 1945–89 között.* Budapest, Rejtjel Kiadó, 2005. 128.

⁶⁶¹ Balogh–Gergely: i.m. 981–982.

⁶⁶² Tomka: i.m. 116–117., Balogh: i.m. 392.

⁶⁶³ Uo. 393–394.

⁶⁶⁴ Mészáros István: *Kimaradt tananyag.* II. kötet. A diktatúra és az egyház 1957–75. Budapest, Márton Áron Kiadó, 1994. 200.

1958-tól, amikor sikerült a forradalom előtti egyházpolitikai rendelkezéseket újra életbe léptetni, a sztálinista módszereket fokozatosan a kifinomultabb eszközök váltották fel. Az MSZMP Politikai Bizottságának (PB) 1958. június 10-ei határozatában megfogalmazták a következő évtizedek egyházpolitikájának alaptézisét, miszerint: „Mivel az egyházak a szocializmus körülményei között is hosszú ideig létezni fognak, szükséges a szocialista állam és a különböző egyházak közötti együttműködés.”⁶⁶⁵ A kialakuló népfrontos politika sikere volt, hogy az egyházakon belül egyre inkább az állammal együttműködni kész irányvonal került előtérbe, amit már az 1958. júniusi párthatározat is szorgalmazott.⁶⁶⁶ A politikai vezetés különbséget tett a klerikális reakció és a vallásos világnézet között. A PB 1958. július 22-ei határozatában megfogalmazta: „A klerikális reakció vallási köntösbe bújt politikai reakció, s ezért az ellene folyó harc politikai harc. A klerikális reakció a hívő embereket vallásos világnézetükön keresztül próbálja reakciós politikai befolyás alá vonni. A szocialista társadalmi rendszer és a klerikális reakció közötti ellentét, a dolgozó és a reakciós osztályok között levő osztályellentét – kibékíthetetlen, antagonisztikus jellegű. Ezért a klerikális reakció elleni harcot ugyanolyan politikai eszközökkel, módszerekkel folytatjuk, mint a szocialista állam bármely más politikai ellensége ellen. Nem szabad összekeverni a vallás mint világnézet elleni harc eszközeit, módszereit a klerikális reakció elleni harc módszereivel. Amíg a vallásos világnézet leküzdésében a felvilágosító és nevelőmunka eszközeit alkalmazzuk, addig a klerikális reakció ellen a politikai és adminisztratív harc minden eszközét igénybe vesszük.”⁶⁶⁷ A harcot immár a vallásos világnézet, és nem az egyház ellen kellett megvívni, ezért került előtérbe az ideológiai oktatás, mert „a proletárdiktatúra államának egyik fő feladata az egész nép szocialista átnevelése” lett.⁶⁶⁸

A PB-nek az egyházakkal szemben folytatandó politikájának iránymutatását Kádár János az MSZMP Központi Bizottságának 1958. július 25-én megtartott ülésén ismertette: „az egyházzal mi úgy vagyunk: együtt is működünk vele, most ez a helyzet van, meg törekszünk is együttműködésre, ugyanakkor harc is van közöttünk a társadalmi befolyásért. Tehát az egyházzal ez a helyzet. Úgy néz ki, hogy lehetséges és szükséges is együttműködni, a mi oldalunkról és az ő oldalukról is. Ez is hosszabb időre szól. Nyilvánvaló, hogy népi hatalom is, meg egyház is lesz itt még nem tudom én, mennyi ideig, tehát ebből kell kiindulni. Itt van

---

⁶⁶⁵ Balogh–Gergely: i.m. 1003.

⁶⁶⁶ „A megüresedő püspöki és más vezető állásba *kizárólag* lojális egyházi emberek kerülhetnek.” Balogh–Gergely: i.m. 1005.

⁶⁶⁷ *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–62.* Második, bővített kiadás. Sajtó alá rendezte: Vass Henrik, Ságvári Ágnes. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1973. 237.

⁶⁶⁸ Uo. 238.

tehát együttműködés, és van harc. Úgy látszik, sikerül együttműködést majd elérni a szocializmus építése kérdésében, a béke védelme kérdésében, ugyanakkor mi az egyházak működését engedélyezzük, bizonyos mértékig támogatjuk az egyházat – ez az együttműködés fő elvi alapja. A harc elvi alapja pedig az, hogy mi, kommunisták nem szeretjük, ha az egyháznak nagy a társadalmi befolyása, az egyház meg nem szereti, ha a kommunistáknak nagy a társadalmi befolyásuk. Ezt a harcot így kell felfogni.”⁶⁶⁹

Felszólalásában Kádár ismételten kiemelte: „világosan megmondtuk, hogy ami a klerikális reakciót illeti, tehát a papok világi hatalmára való törekvést, az ellen úgy harcolunk, mint minden más politikai reakció ellen. Nálunk munkás–paraszt állam van, proletárdiktatúra van, itt a papok uralmának semmi keresnivalója nincs. Azzal szemben minden eszközzel harcolunk, mint bárki mással szemben, aki erre a népi hatalomra tör. Beleértjük az agitációtól kezdve egészen a bombáig, ha kell, hogy világos legyen nekünk is, meg a papoknak is, akiknek ilyen hajlamuk van.”⁶⁷⁰ Ezért a békemozgalom erősítése, a lojális egyházi személyeknek a támogatása, a társadalom politikai nevelése volt a cél, és kategorikusan kizárták annak a lehetőségét, hogy az egyházak a meglévő jogi kereteken túl az ifjúság nevelésével is foglalkozhassanak.⁶⁷¹ a vallásszabadság „csupán a templomban gyakorolható vallásosságot” takart.⁶⁷²

A fenti rendelkezéseket be nem tartó egyházi személyekre gyorsan rásütötték a klerikális reakcióhoz tartozás bélyegét, ami lehetővé tette velük szemben a rendőrhatalom fellépését. Az 1956. évi 35. számú tvr. „az állam belső és külső biztonsága elleni bűncselekmények nyomozását a rendőrség hatáskörébe utalta”.⁶⁷³ A Országos Rendőr-főkapitányság keretei között újraszerveződő Politikai Nyomozó Főosztályon belül 1957. január elejétől május elejéig a II/3-c alosztály feladatául dokumentálható az egyházakkal szembeni elhárítás.⁶⁷⁴ 1957 májusától a BM Politikai Nyomozó Főosztály V. Osztályának volt a feladata a belső reakció elleni elhárítás, amely magában foglalta az egyházak tevékenységének megfigyelését

---

⁶⁶⁹ *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1957–58. évi jegyzőkönyvei.* Szerkesztette és jegyzetekkel ellátta: Némethné Vágyi Karola–Soós László–T. Varga György–Ujváry Gábor. Budapest, Magyar Országos Levéltár (MOL), 1997. 424–425.

⁶⁷⁰ Uo. 424.

⁶⁷¹ Balogh–Gergely: i.m. 1006.

⁶⁷² Mészáros: i.m. 202.

⁶⁷³ Cseh Gergő Bendegúz: A magyar állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945–1990. In *Trezor I. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999.* Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 1999. 79.

⁶⁷⁴ A lábjegyzetben szereplő dokumentumok fejlécein található megjelölés alapján igazolható, hogy az alosztály ezzel az elnevezéssel működő szervezeti egység volt. ÁBTL 3.1.5. O–13405/2. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar. 223, ÁBTL 3.1.5. O–12302/5. Endrey Mihály. 28, 95., ÁBTL 3.1.5. O–11516/1a. Regnum. 426., ÁBTL 3.1.2. M-29600. „Tolnai Lajos”. 66., ÁBTL 3.1.2. M-37478. „Xavér”. 12.

is.⁶⁷⁵ A szervezeti felépítésből kiderül, hogy 1957 decemberétől a BM II. főosztály 5. osztálya volt a felelőse a „belső reakció elhárításának” (146 fővel), az egyházakkal szembeni állambiztonsági munkát pedig a II/5-c alosztály látta el 16 fővel.⁶⁷⁶ A belsőreakció-elhárító osztály fő „munkafeladata” 1957 elejéig az „ellenforradalomban” résztvevők felkutatása, elfogása volt, és csak ezt követően tevődött át a hangsúly az operatív munkára, azon belül is a hálózat újjászervezésére. Erre azért volt szükség, mert a forradalom alatt a hálózat szétzilálódott, leleplezések történtek, a nyilvántartások egy része a felkelők kezébe került, egy részét államvédelmi tisztek semmisítették meg mielőtt elhagyták volna a BM épületét október 30-án.⁶⁷⁷

A forradalom előtti időszakból az ÁVH ügynökségére vonatkozóan csak kevés irattal rendelkezünk.⁶⁷⁸ Az 1955. december 31-i állapot szerint a teljes hálózatban (a hírszerzés által foglalkoztatott ügynökség kivételével) országosan, tehát a központi és a megyei szerveknél együttesen nyilvántartott 35 793 főből 425-en jelentettek az egyházak köréből, közülük 283 volt egyházi személy.⁶⁷⁹ Ez a teljes hálózati létszámnak a 0,8%-át jelentette. Az országos hálózati létszám 1956. július 1-jére 30 855-re, az egyházi vonalon foglalkoztatott ügynökség 307 főre csökkent.⁶⁸⁰ A forradalom leverését követően a hálózat újjászervezése nehezen indult meg, részben az operatív tiszti állomány, közülük is elsősorban a megyei alosztályokon dolgozók szakmai felkészületlensége,⁶⁸¹ részben a nyilvántartások egy részének megsemmisülése miatt. A hálózati személyek közül többen megtagadták az eddig végzett operatív munkát.⁶⁸² Mindezek ellenére lassú növekedés figyelhető meg az egyházi vonalon foglalkoztatott hálózati személyek számában. 1957-ben az ügynökség létszámát bemutató statisztikai jelentésben az országos hálózat létszáma 10 958 fő volt, melyből 223 főt

---

⁶⁷⁵ Ekkor még az osztályokat római számokkal jelölték. MOL XIX-B-1-au 1. cs. 26. d., A belső reakció elleni elhárító osztály újjászervezéséhez lásd. Takács Tibor: *A belső reakció elleni elhárító osztály 1956–1962. Szervezettörténeti vázlat.* Megjelenés alatt.

⁶⁷⁶ „Klerikális reakció elleni elhárítás alosztály” elnevezést kapott az alosztály. MOL XIX-B-1-au 27-286/57. 1. cs. 26. d., Az egyházi elhárítás szervezettörténetéhez lásd: Vörös Géza: *Egyházak az állambiztonsági dokumentumokban.* In *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989.* Szerk.: Bánkuti Gábor és Gyarmati György. Budapest, ÁBTL–L'Harmattan Kiadó, 2010. 286–295. A tanulmány végén található szervezettörténeti táblában tévesen jelent meg az 1966–1990 közötti korszakra vonatkozóan a BM III/III-1. Osztály elnevezése. Helyesen: Egyházi reakció elhárítás osztálya.

⁶⁷⁷ Baráth Magdolna: Az állambiztonsági iratok selejtezése, megsemmisítése. In *Trezor 3. Az átmenet évkönyve, 2003.* Szerk.: Gyarmati György. Budapest, ÁBTL, 2004. 257–262.

⁶⁷⁸ A forrásanyagban található hálózati létszámok vélhető helyességét egyéb iratok hiányában nem tudtam kontrollálni, de a statisztikák készítői által néhol elkövetett számszaki tévedéseket igyekeztem korrigálni.

⁶⁷⁹ ÁBTL 1.11.10. Összesített statisztikák (országos) 1955. 27. d.

⁶⁸⁰ ÁBTL 1.11.10. Összesített statisztikák (országos) 1956. 27. d.

⁶⁸¹ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3-a. A klerikális reakció tevékenységéről, 1958. július 14. 124.

⁶⁸² Uo. 128.

foglalkoztattak egyházi vonalon.⁶⁸³ Az 1958. évi statisztikai összesítés szerint a központi és a megyei állambiztonsági szervek által foglalkoztatott 13 649 hálózati személyből 312 fő „dolgozott” egyházi vonalon, közülük 294 volt egyházi személy.⁶⁸⁴ Két évvel később, az 1960-ban készült statisztikából kiderül, hogy a politikai rendőrség által nyilvántartott hálózat létszáma 13 637 fő, ebből 317 volt egyházi személy.⁶⁸⁵ Mindebből kitűnik, hogy az országos hálózaton belül a forradalom leverését követő időszakban az egyházi vonalon foglalkoztatott hálózati személyek számaránya alig valamivel több mint 2%-ot ért el.

A hálózati munkát a Kádár-korszakban 1972-ig a belügyminiszter 33/1958. számú parancsa alapján végezték,⁶⁸⁶ mely még a forradalom előtti utasításokra épült.⁶⁸⁷ Az állambiztonság az ügynökségével, melyet mindig „alapvető, fő operatív eszköznek” tartott,⁶⁸⁸ igyekezett ellenőrzése alatt tartani, már amennyire képes lehetett rá, a legfontosabb egyházi objektumokat, szervezeteket. Az 1956 előtti időszakban az egyházakkal szembeni intézkedések között a vizsgálati eljárások eszközei mellett alkalmazott információszerzési mód volt a hálózat által szolgáltatott adat. A hangsúly nem a korabeli jogszabályok alapján büntetendő cselekmények megelőzésén, hanem azok megtorlásán, az erő alkalmazásán volt. Így egy 1955-ös jelentésben is, mely a katolikus egyházban folyó ellenséges tevékenységről szól, az intézkedések között első helyen az őrizetbe vétel és a vizsgálat szerepel.⁶⁸⁹ 1958-tól, illetve a megtorlások befejeződésével nemcsak a politikai retorika, hanem az állambiztonsági módszerek alkalmazása is finomodott. Az állambiztonsági munkában egyre inkább a korabeli jogszabályok által büntetendő tevékenységek megelőzésére és a differenciált operatív megelőző intézkedések megtételére helyezték a hangsúlyt a letartóztatások helyett, melyben a hálózati munkának meghatározó szerepet szántak.

A római katolikus egyházzal szembeni elhárító munka nehézségeivel, a hálózatépítéssel kapcsolatos problémákkal foglalkozott a BM II/5-c alosztály 1958. július 14-i jelentése. Eszerint: *„a római katolikus egyház vonalán folyó operatív munkát értékelve meg kell állapítani, hogy minőségében el van maradva az egyház tevékenységétől. Mint hiányosságot kell megemlíteni, hogy a központi alosztálytól a megyei főosztályok politikai osztályáig*

---

⁶⁸³ ÁBTL 1.11.10. Összesített statisztikák 1957. Országos hálózati összesítők. 1957. 27. d.

⁶⁸⁴ ÁBTL 1.11.10. Összesített statisztikák 1958. Országos hálózati összesítők. 1958. 27. d.

⁶⁸⁵ ÁBTL 1.11.10. Összesített statisztikák 1960. Országos hálózati összesítők. 1960. 28. d.

⁶⁸⁶ ÁBTL 4.2. 10-21/33/1958. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 33/1958. számú parancsa.

⁶⁸⁷ Orgoványi István: Az állambiztonsági szervek hálózati munkáját szabályozó belügyminiszteri parancsok 1954–1989. Megjelenés előtt.

⁶⁸⁸ ÁBTL 4.1. A-3706. Muzslai József: Az operatív munka feladatai, szervezési elvei és operatív eszközei. Budapest, 1957. 15., ÁBTL 4.2. 10-21/33/1958. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 33/1958. számú parancsa. 4.

bezárólag kevés az egyszerű feldolgozó munka és az egyházi reakció elleni támadólagos elhárítás. Ennek oka egyrészt abban van, hogy a korábbi évekhez viszonyítva szűkebb területre korlátozódik a munkánk, a klérus tevékenysége nincs behatóan tanulmányozva és átfogva. A másik oka az operatív munkánk hiányosságának, hogy az ellenforradalommal hálózatunk főleg megyei viszonylatban nagyrészt dekonspirálódott. Ennek a folyamatos felújítása ellenére a korábbi színvonalat sem létszámban, sem minőségben nem értük el, amely az operatív munkákra jelenleg kihatással van.”⁶⁹⁰

A jelentés további megoldandó problémaként jelölte meg az operatív állomány egy részének, főleg a megyei alosztályokon dolgozók elméleti képzettségének és gyakorlati tapasztalatának hiányát, a központ és a vidéki alosztályok közötti kapcsolatok nem megfelelő színvonalát, az operatív munka felülről történő irányításának elmulasztását. A dokumentum szerint ez vezetett oda, hogy a „klerikális reakció” szinte valamennyi megyében megerősödött, a feldolgozó munka alkalmasszerűen folyt, vagy éppen semmi sem történt, ami részben amiatt is történt, hogy az adott ügyekben nem volt foglalkoztatható hálózati személy, és főként az operatív technikára, valamint az ellenőrizetlen ügynöki jelentésekre támaszkodtak.⁶⁹¹ A helyzetet összegezve, a jelentés megállapította, hogy „az egyházi reakció elhelyezkedésével és tevékenységével párhuzamban a hálózati munka főleg központi székhelyekre és közvetlen környezetében lévő helységekre terjed ki. Az így foglalkoztatott ügynökség szélesebb körű felderítésre képtelen a helyhez való kötöttsége miatt. A papság operatív átfogása pillanatnyilag nincs megoldva, ezt akadályozza az ügynökség számszerű lecsökkenése és kvalifikáltságuk hiánya.”⁶⁹²

A felsorolt problémák, az orvosolandó hiányosságok mellett a jelentés hat pontból álló javaslatot adott az operatív munka színvonalának emelésére, a minőségi munkavégzés felé való elmozdulásra. Ennek érdekében a dokumentum készítője javasolta „felülvizsgálni országos viszonylatban az ügynökséget. A rossz hírszerző lehetőséggel rendelkező, de egyébként megfelelő ügynököknek a hírszerző lehetőséget meg kell teremteni. [...] A hozzánk való rossz viszonyból eredően használhatatlan vagy olyan ügynököket, kik hosszabb idő óta betegek és felépülésükre nem lehet számítani, a hálózatból ki kell zárni. [...] Döntő feladatként a minőségi hálózatépítést kell megjelölni. A központi szakosztály feladata legyen továbbra is az egyes püspökségek minőségi ügynökséggel való átfogása, a vidéki

---

⁶⁸⁹ ÁBTL 3.1.5. O–13405/2. A katolikus egyház ellenséges tevékenységéről, 1955. augusztus 19. 124–133.

⁶⁹⁰ ÁBTL 3.1.5. O–13405/3-a. A klerikális reakció tevékenységéről, 1958. július 14. 124.

⁶⁹¹ Uo. 125–126.

⁶⁹² Uo. 127.

operatív osztályok pedig a megye papságának ügynöki ellenőrzését valósítsák meg. [...] A központi osztály adjon utasítást a megyei politikai osztályok felé az ügynökség minőségi színvonalának emelésére. Több megyében az ügynökség számszerű növelésére is döntő súlyt kell fektetni. [...] A beszerzési javaslatot minden esetben csak a központi alosztály engedélyezése után lehessen végrehajtani. [...] A megyei politikai osztályok tájékoztatására és a feladatok megszabásának céljából 3 havonként az illetékes alosztályvezető és az egyházi vonaltartó operatív munkás részére értekezletet kell tartani.”⁶⁹³

A pártállam egyházpolitikájának külföldön történő megjelenítésében is fontos szerepet szánt az állambiztonság ügynökei számára. Egy 1958. november 29-ére keltezett jelentésben Keresztury György⁶⁹⁴ rendőrfőhadnagy foglalta össze az egyházak vonalán végzett „támadólagos elhárítási”⁶⁹⁵ munkát. A BM II/5-c alosztály által foglalkoztatott és külföldre utazó ügynökeket 1958. második felétől azzal bízták meg, hogy keressék a kapcsolatot a Vatikán és a nemzetközi protestáns egyházi szervezetek, valamint az emigráns, főként papi csoportok tagjaival. A hálózati személyeknek az információszerzés mellett a nemzetközi egyházi szervezetek munkájába való bekapcsolódásuk és ezen keresztül az aktuális egyházpolitikai elvek, intézkedések védelme volt a feladatuk. A jelentésből kiderül, hogy a klerikális reakció elhárító alosztály majd minden egyházon és felekezeten belül már 1958 közepétől rendelkezett olyan kvalifikált ügynökökkel, akik képesek voltak a fenti követelményeknek megfelelni.⁶⁹⁶

A BM II/5-c alosztály a protestáns egyházakkal kapcsolatban is elemezte az operatív helyzetet, és tervekkel készített pozícióinak javítására, a párt egyházpolitikai irányvonalának érvényre juttatására. Az alosztály 1957. július 5-ei jelentésében értékelte a református egyházi reakcióval szembeni elhárítás során alkalmazott hálózati munkát. Ebben megállapították, hogy „az államvédelmi [sic!] operatív munkánk során elértük, hogy a ref. egyház vezető szervében komoly hálózattal rendelkezünk, akiken keresztül a vezetés állami részről biztosított. Az alsóbb kategória és egyházközségek ezzel szemben ellenőrzés nélkül tevékenykednek, melynek átfogása központilag nem volt lehetséges.”⁶⁹⁷ A felmerülő ellenséges tevékenységek

---

⁶⁹³ Uo. 138–139.

⁶⁹⁴ ÁBTL 2.8.1. Az állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai. 2658. Keresztury György.

⁶⁹⁵ Támadólagos elhárítás: az állambiztonsági szervek aktív, kezdeményezést biztosító, a megelőzést szolgáló harcmodora. ÁBTL 4.1. A-3036. Állambiztonsági értelmező szótár. Összeállította: Gergely Attila. Budapest, 1980. 182.

⁶⁹⁶ ÁBTL 3.1.5. O-13405/3-a. 1958. évben a támadólagos elhárítási munkánkról, 1958. november 29. 184–197.

⁶⁹⁷ Ennek indoka, hogy a református egyház szervezeti felépítése szemben a katolikussal nem hierarchikus. A megyei állambiztonsági szervek a hatékony ellenőrzés megvalósítását az esperesek közötti beszerzésre alkalmas személyek keresésével próbálták elérni.

operatív feldolgozását felsőbb kategóriában foglalkoztatott ügynökünk segítségével végeztük, mely a támadó elhárítás szempontjából a jövőre nézve nem lehet követendő út.”⁶⁹⁸

Egy alig több mint három héttel későbbi, 1957. július 29-ére datált, Bakonyi Lajos⁶⁹⁹ rendőr őrnagy által jegyzett dokumentum, amely a református egyház vonalán végzett eddigi operatív munkát értékelte, felvázolta, hogy milyen irányokba szükséges a hálózatépítés. Bakonyi kiemelte, hogy „a központi alosztály vonalas elv⁷⁰⁰ alapján az egyház szervezeti felépítésének megfelelően igyekezett a kategóriát átfogni, és ennek megfelelően építette hálózatát. A püspöki karban az elmúlt időben 2 hálózati személlyel rendelkezünk, mely az irányításhoz és felderítéshez elegendő volt. Jelenleg e téren 1 hálózati személlyel rendelkezünk, 2 személynek a kiválasztása, tanulmányozása folyamatban van, beszerzésükre a későbbiekben javaslatot teszünk.”⁷⁰¹ Az eredmények mellett Bakonyi jelezte, hogy a hatékonyabb állambiztonsági működés érdekében centralizálni kellene az irányítást. Sok esetben az illetékes megyei osztályok csak késve, vagy egyáltalán nem értesültek az Állami Egyházügyi Hivatalban vagy a BM II/5-c alosztályon hozott döntésekről, így a helyi operatív beosztottak sem kaptak megfelelő eligazítást. Ez természetesen gátolta az eredményes munkavégzést. Bakonyi a hálózatépítésnél tapasztalható hiányosságokat és az új irányvonalakat is felvázolta. Szerinte a megyei alosztályok azért nem rendelkeznek elégséges információval az ellenséges egyházi tevékenységről, mert vagy nincs, vagy csak csekély számú ügynökséggel rendelkeznek. Ezért az a véleménye, hogy a megyei alosztályok „az elhárítást és felderítést az egyházközségekben végezzék, erre rendezkedjenek be. Tapasztalatból tudjuk, hogy a felső egyházi vezetés lojális magatartásánál fogva elszigetelt, az ellenséges munkáról, melyek a gyülekezetekben folynak, nem bírnak tudomással, így e tekintetben rájuk nem lehet számítani.”⁷⁰²

Bakonyi a központi alosztály feladatát is világosan megfogalmazta jelentésében, jelezve az eddigi munkával kapcsolatos kritikákat is: „Az irányító szervekbe történt beépülés eredményessége mellett több fontos területnek az ellenőrzését elmulasztottuk, és így a reakciónak lehetősége volt a háttérből folytatott aknamunkára. Mivel az egyházon belüli ellenséges munkának fő irányítói és szervezői a budapesti egyházkerületnél vannak elhelyezkedve, így szükséges minden egyes területnek az átfogása, ahol ellenséges elemek

⁶⁹⁸ ÁBTL 3.1.5. O–13586/2. Református egyház belső helyzetéről és tevékenységéről, 1957. július 5. 17.

⁶⁹⁹ ÁBTL 2.8.1. Az állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai. 0171. Bakonyi Lajos.

⁷⁰⁰ Vonalas elv: az állambiztonsági munkának az a szervezési rendszere, amikor az ellenséges tevékenység speciális jellegének, sajátosságainak figyelembevételével szervezik az operatív egységeket (alosztály, csoport vagy operatív tiszt) az adott vonalon folytatott ellenséges tevékenység felderítésére és leleplezésére. ÁBTL 4.1. A-3036. Állambiztonsági értelmező szótár. Összeállította: Gergely Attila. Budapest, 1980. 200.

⁷⁰¹ ÁBTL 3.1.5. O–13586/1. A ref. egyház operatív helyzetéről, 1957. július 29. 13.

húzódni meg. Elsősorban a könyvtárakat és levéltárakat kell hálózati ellenőrzés alá vonni, mivel a tapasztalat azt mutatja, hogy ezeket a helyeket nemcsak egyházi, hanem polgári személyek is gyakran felkeresik, ahol zavartalanul folytathatnak eszmecseréket. Ezeken a helyeken az elmúlt időben is tartottak titkos összejöveteleket ifjúsági és egyéb egyházi missziós munka tárgyalása címén. A másik ilyen terület az egyházi sajtó, ahol szintén nem rendelkezünk hálózattal. Annak ellenére, hogy a megjelenő lapok nem térnek el a megengedett politikai irányvonalától, a szerkesztőségben és a munkatársi garnitúrában nagyszámú ellenséges elem foglal helyet, akik [...] gyűjtőpontot képeznek az egyes egyházi személyek államellenes hangulatának kialakításában, valamint az ellenséges propaganda és rémhírek terjesztésében.”⁷⁰³ Bakonyi jelentésében a fent említett elhárítási területekre két-három fő beszervezését tartotta szükségesnek. További célterületként jelölte meg, ahol beszerzésre alkalmas jelölteket kell keresni: a református egyetemes konventet⁷⁰⁴, a teológia tanári karát és az Ökumenikus Bizottságot⁷⁰⁵. Az állambiztonság nemcsak a hazai protestáns központokban, hanem a nemzetközi egyházi szervezetekben is kereste azokat a személyeket, akiket ügynöki hálózatába bevonva rajtuk keresztül megoldhatta az információszerzés kérdését. Bakonyi szerint ennek megvalósítása úgy képzelhető el, hogy „a magyar ref. egyház állandó képviselőt küld az EVT⁷⁰⁶-be, saját ügyének intézésére. A képviselő elfogadását, illetve ennek előkészítését hálózati úton keresztül valósítjuk meg, és a kiválasztásnál figyelemmel legyünk az állami és az operatív érdekekre.”⁷⁰⁷

Bakonyi Lajos jelentése végén megállapította, hogy „a támadólagos operatív elhárítás viteléhez hálózatunk összetételén változtatni kell, és újabb beszervezések végrehajtása szükséges. Az eredmények ellenére is meg kell állapítani, hogy hálózati felderítésünk és ebből fakadó elhárító munkánk szűk keretek között mozgott, kizárólag felső szinten egy bizonyos

---

⁷⁰² ÁBTL 3.1.5. O–13586/1. A ref. egyház operatív helyzetéről, 1957. július 29. 14.

⁷⁰³ Uo. 14.

⁷⁰⁴ A Magyarországi Református Egyházban a zsinatok közötti időszakban az egyházkerületek ügyeit intéző testület.

⁷⁰⁵ Magyar Ökumenikus Bizottság: A hivatalosan még meg nem alakult, de már működő Egyházak Világtanácsa (EVT) tevékenységében fontos feladatként jelölte meg a háborútól sújtott országok elszegényedett egyházainak támogatását. E célból bizottságokat hoztak létre, melyek közül 1943-ban alakult meg a Magyarországi Ökumenikus Bizottság az evangélikus és a református egyház részvételével. 1945-ben állították fel az újjáépítési bizottságot, melynek tagja lett az előbbieket mellett a baptista, a görögkeleti, a metodista, az unitárius egyház és az Üdvhadsereg. Feladata az EVT által küldött segélyek szétosztása volt. 1947-ben újjáalakult Magyar Ökumenikus Bizottság néven változatlan feladatkörrel.

⁷⁰⁶ Egyházak Világtanácsa: A két világháború között kibontakozó protestáns ökumenikus mozgalmak céljaként megvalósult a keresztyén-keresztyén (protestáns, anglikán és ortodox) egyházakat egyesítő világszervezet. 1948-ban alakult meg Amszterdamban, központja Genfben található. A római katolikus egyház nem csatlakozott az EVT-hez.

⁷⁰⁷ ÁBTL 3.1.5. O–13586/1. A ref. egyház operatív helyzetéről, 1957. július 29. 18.

kategórián belül. A támadólagos elhárítás egyik feltétele, hogy az ellenség terveivel akár belföldről, akár külföldről irányulnak a rendszerünk ellen, időben értesüljünk, hogy a szükséges operatív intézkedéseket megteheessük. Ezeket célozzák a fenti javaslatok, melyeknek végrehajtásával hálózati munkánkat külföld irányába is ki tudjuk szélesíteni.”⁷⁰⁸

A fenti dokumentumokból is kitűnik, hogy a hálózat újjászervezése, építése több szempont miatt sem volt könnyű feladat. A központi és megyei alosztályok egymással együttműködve próbáltak érvényt szerezni az egyházpolitikai direktíváknak, ami természetesen nem ment zökkenők, tévedések, elhibázott szakmai döntések nélkül. 1961. május 5–6-án országos értekezletet tartottak a politikai nyomozó szervek.⁷⁰⁹ Az első napon felszólaló Hollós Ervin⁷¹⁰ rendőr alezredes, a BM II/5. (Belső reakció elleni harc) Osztály vezetője az ügynökséggel kapcsolatos problémaként vetette fel a túl nagy fluktuációt, valamint hogy nem kielégítő a hálózati személyek vezetése, ezért nem érnek el megfelelő eredményt a tartótisztek az operatív munka során. Szóvá tette azt is, hogy a tisztek nehezen alkalmazkodnak az új helyzetekhez, hiába van papíron öt-hat általa tartott hálózati személye egy „operatív munkásnak”, azok közül csak egy-kettő, aki esetleg tényleg használható információkat szolgáltat.

Sokszor a tisztek nem abban a társadalmi csoportban keresték a beszerzésre alkalmas ügynökjelölteket, ahonnan meg akarták szerezni az információkat. Hollós ezzel kapcsolatban kiemelte, hogy „még mindig erőteljesen él soraink között a központi 5-ös osztályon, ott most már egyes területeken, a megyei 5-ös alosztályokon és bizonyos kategóriákkal szemben az, hogy nem lehet beszerezni őket. Ismerik az elvtársak, hogy hosszú időn keresztül élt az a nézet, hogy jehovistát nem lehet beszerezni. A papok és a jezsuiták között nem könnyű a szervezés, a tapasztalat bizonyítja, hogy nincs olyan társaság, ahova ne lehessen behatolni, ha megtaláljuk a kulcsot ehhez a behatoláshoz. Itt is bizonyos tapasztalatokkal rendelkezünk. Jó néhány megyében jehovisták között akciót hajtottunk végre. [...] Jól összekombináltuk a beszerzést különböző akciókkal, közöttük folytatott dezorganizációval és politikailag is megfelelően közeledtünk hozzájuk, az elvtársak tudják, hogy elég szép számmal szerveztünk be közülük olyanokat, akiknek egy része ma is dolgozik. Itt vannak a papok közötti beszerzések. Elmaradott és 60-ban sem tudtunk előbbre menni, most ebben az évben hát bizonyos mértékben fejlődött. Fehér [sic!] megyében, Csongrád megyében és más megyékben is hogy tudtak papokat jól beszerezni. Pl. a budapesti 5-ös alosztályon is, úgy tudtunk

---

⁷⁰⁸ Uo. 18.

⁷⁰⁹ MOL XIX-B-1-x 10-2/29/1961. 8.d. 1961. május 5–6-án a politikai nyomozó szervek részére tartott országos értekezlet jegyzőkönyve. Köszönöm Tabajdi Gábornak, hogy felhívta figyelmemet e forrásra.

⁷¹⁰ ÁBTL 2.8.1. Az állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai. 2094. Hollós Ervin.

alakítani, hogy erkölcsileg lejárattuk őket, meg bomlasztó tevékenységet fejtettünk ki közöttük, meg bizonyos realizálást⁷¹¹ hajtottunk végre. Ez együttesen, megfelelő személyek kiválasztásával eredményt tudtunk elérni. Persze nyilvánvaló – ezt mindnyájan nagyon jól tudjuk –, hogy kell jól kiválasztani. Az az egyszerű dolog szokott történni, amikor nem sikerül – bár minden feltételt megteremtettünk – mégsem sikerül a beszerzés. Az oka, hogy a kiválasztás nem volt megfelelő, egyszerűen azért, mert nem volt körültekintő, nem szedtük össze mindent, amit lehetséges rájuk, mert nem ismertük meg eléggé az életüket.”⁷¹² Hollós a sikeres hálózatépítéshez és vezetéshez még kiemelte, hogy rendkívül fontos az osztályok közötti együttműködés, amit jól bizonyított a „fekete hollók”⁷¹³ ügy feldolgozása is.⁷¹⁴

Berényi István⁷¹⁵ rendőr őrnagy által írt, 1963-ban megjelent állambiztonsági tankönyv hét nagy célterületet határozott meg az egyházi elhárítás tisztjei számára, melyekben hálózattal kellett rendelkezniük.⁷¹⁶ Az első az egyházak felső vezetése, a püspökök, a püspöki aulák figyelése volt. Ez nemcsak az ellenséges tevékenység felderítését szolgálta, hanem az egyházi vezetők hangulatának feltérképezése mellett befolyásolási lehetőséget adott arra is, hogy pozitív politikai állásfoglalásokra is rábírják őket. A második a teológiák tanári karából és a hallgatók közül, a harmadik az egyházi sajtó területén dolgozók köréből történő beszerzés volt. A negyedik célterület, ahol hálózati személynek alkalmas jelölteket kerestek, a nyugati egyházi központokkal kapcsolatban álló szervezetek voltak. Természetesen a szerzetesrendek sem kerülhették el az állambiztonság éber figyelmét. Az ötödik és hatodik irányvonal a legálisan, illetve illegálisan működő rendek soraiba való hálózati beépülés volt. A hetedik célterület a határok mentén, azok közül is elsősorban a nyugati határ közelében lévő plébániák voltak. Az ott működő egyházi személyeken keresztül próbálták az emigrációval való

---

⁷¹¹ Realizálás: 1. A bizalmas nyomozás befejezése: büntetőeljárás kezdeményezésével; büntetőeljáráson kívüli korlátozó intézkedéssel; operatív felhasználással. 2. A jelölt tanulmányozásának befejezése sikeres beszerzéssel. ÁBTL 4.1. A-3036. Állambiztonsági értelmező szótár. Összeállította: Gergely Attila. Budapest, 1980. 162.

⁷¹² MOL XIX-B-1-x 10-2/29/1961. 1961. május 5-6-án a politikai nyomozó szervek részére tartott országos értekezlet jegyzőkönyve. 75.

⁷¹³ Fedőneve annak a bizalmas nyomozásnak, melyet 1958-ban indítottak az egész országra kiterjedő, katolikus papok, szerzetesek által irányított ifjúsági szervezetek, csoportok illegális vallásos tevékenységének felderítésére. E tevékenységet államellenes-klerikális szervezkedésnek minősítették. Közöttük megtalálhatóak voltak a bencés, a ciszterci, a jezsuita és a piarista rend, a KIOE, a KLOSZ, a „Regnum Marianum” egyes tagjai, akik az ifjúsági, felnőtt csoportokat, családközösségeket vezették.

⁷¹⁴ MOL XIX-B-1-x 10-2/29/1961. 1961. május 5-6-án a politikai nyomozó szervek részére tartott országos értekezlet jegyzőkönyve. 77.

⁷¹⁵ ÁBTL 2.8.2.1. BM III/I. Csoportfőnökség és jogelődjeinek titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak iratai. 1025. Berényi István.

⁷¹⁶ ÁBTL 4.1. A-3794. Berényi István: A klerikális reakció ellenséges tevékenysége népi demokratikus rendünk ellen. Az operatív munka sajátosságai és feladataink ezen a területen. Budapest, 1963. 48–50.

kapcsolatokat jobban ellenőrizni. Ebből a felsorolásból is érzékelhető, hogy az állambiztonság igyekezett szinte a teljes egyházi szervezetet ügynöki hálózattal átfogni.

A meghatározott elveket azonban nem mindig sikerült megvalósítani. A három protestáns teológia operatív ellenőrzését csak 1965 őszén kezdte el az egyházi elhárítás, ahol azonban 1966-ra már sikerült a tanári karból négy személyt a hálózatba beszervezni. 1966-ban protestáns vonalon országosan 52 református és 26 evangélikus ügynökkel rendelkezett az állambiztonság. Közülük nagyjából a fele volt, akiket megbízhatónak minősítettek, s a pártállam egyházpolitikáját képviselték nemcsak itthon, hanem a nemzetközi szervezetekben is.⁷¹⁷ A hazai területen dolgozó egyházi elhárítás együttműködött a hírszerzéssel annak érdekében, hogy hálózati úton feltérképezhessék a magyarországi egyházi személyeknek a Vatikán és más nemzetközi szervezetek (pl. Keresztyén Békekonferencia⁷¹⁸, Egyházak Világtanácsa, Európai Egyházak Konferenciája⁷¹⁹, Lutheránus Világszövetség⁷²⁰, Református Világszövetség⁷²¹) felé meglévő kapcsolatrendszeit, és ezen keresztül segítsék elő a hírszerzési feladatok mellett az ország kül- és egyházpolitikájának érvényesülését.⁷²² Ehhez természetesen szükség volt a hálózati munka minőségének folyamatos javítására és az ügynökjelöltek lehetőség szerinti leggondosabb kiválasztására.

Az állambiztonság munkájának módszereiben érzékelhető változások összefüggésben álltak a hazai és nemzetközi politikában megfigyelhető folyamatokkal. Hruscsov 1961-ben a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusán felgyorsította a desztalinizáció folyamatát. 1962-ben az MSZMP Politikai Bizottságának és Központi Bizottságának ülésein a Rákosi-korszak törvénytelenégeiről tárgyaltak, és lezárták a munkásmozgalom résztvevőit

---

⁷¹⁷ ÁBTL 3.1.5. O–13586/1. A Protestáns egyházon belül elhelyezkedő illegális erők harca, iránya, hatása és további feladataink, 1966. október 12. 202–203, 211.

⁷¹⁸ Keresztyén Békekonferencia: 1958-ban a szocialista országok protestáns egyházainak kezdeményezésére Prágában megalakult ökumenikus nemzetközi szervezet. Célja elsősorban a keleti blokk országai külpolitikájának propagálása és a Vatikán, valamint az EVT tevékenységével szemben való fellépés volt.

⁷¹⁹ Európai Egyházak Konferenciája: 1959-ben a dániai Nyborgban létrejött, genfi székhelyű nemzetközi egyházi szervezet, melynek célja az európai keresztény értékek, az emberi jogok védelme mellett a hidegháborús politikai feszültségek csökkentése és a megosztottság felszámolása volt. Tagságában megtalálhatóak az evangélikusok, reformátusok, ortodoxok, anglikánok, baptisták, metodisták stb. A római katolikus egyház nem tagja a szervezetnek.

⁷²⁰ Lutheránus Világszövetség: 1947-ben a svédországi Lundban az evangélikus egyházak által alapított nemzetközi együttműködési szervezet, mely a Lutheránus Világkonvencióból jött létre. A második világháborút követő menekültek segélyezésén túl missziós, szociális jóléti és oktatási programok tartoznak tevékenységi körébe.

⁷²¹ Református Világszövetség (teljes nevén: Világ Presbiteriánus Rendszerű Református Egyházai Szövetsége): 1875-ben alakult meg Londonban. A világ első protestáns egyházakat tömörítő szövetsége volt. Feladata a résztvevők közötti együttműködés és közös szolgálat elősegítése volt.

⁷²² ÁBTL 4.1. A-3967. Peágics Ede és Radnai Sándor: Az állambiztonsági szolgálat vezetése és irányítása. Budapest, 1986. 138.; ÁBTL 3.1.5. O–14963/6. A Vatikán MNK (Magyar Népköztársaság – V.G.) ellen

érintő koncepciók percek felülvizsgálatát. Nyitás következett be a külpolitikában; 1963-ban az ENSZ-ben levették napirendről a magyar kérdést, cserében politikai alapon nyugvó amnesztiát hirdettek 1956 elítélteinek. A konszolidációs folyamat lezárásaként a párt 1962-ben tartott VIII. kongresszusán kijelentették: a szocializmus alapjainak lerakása befejeződött.⁷²³ Ezek a folyamatok nem hagyhatták érintetlenül sem a BM szervezetét, sem az állambiztonság tevékenységét. A Kádár-korszakban az állambiztonság munkája során – így az egyházakkal szembeni elhárító munkában is –, a hangsúlyt a korabeli jogszabályok által büntetendő tevékenységek rendőri felderítését követő letartóztatások helyett az operatív megelőző intézkedésekre helyezte.⁷²⁴ A megelőzéshez használható operatív eszközök közül a politikai rendőrség a hálózatot használta „a Magyar Népköztársaság védelmének erősítéséhez szükséges információk megszerzésében, a titkos operatív intézkedések végrehajtásában, a külső és belső ellenség aknamunkájának felderítésében, megelőzésében és megszakításában. A hálózat fő eszköz, mert olyan mélyreható felderítési lehetőséget biztosít, amilyen más operatív eszközzel nem valósítható meg.”⁷²⁵

---

irányuló aknamunkája felderítésére, illetve a Vatikán irányító központjaiba való behatolásra vonatkozó 1964. évi közös munkaterv, 1964. március 21. 192–198.

⁷²³ Gyarmati György: Politika és társadalom 1945–1989 között. In: *Magyarország a XX. században*. Főszerk.: Kollega Tarsoly István. I. köt. Szekszárd, Babits Kiadó, 1997. 227–232.

⁷²⁴ Operatív megelőző intézkedéseket a központi szervek előzetes engedélyével lehetett elkezdeni. Ezek lehetnek bomlasztás (csoportokon belüli valós vagy mesterségesen előidézett ellentétek szítása), egyházfegyelmi eljárás indítása az Állami Egyházügyi Hivatal vagy az illetékes egyházi előjáró segítségével, belügyi szervek által történő figyelmeztetés, kompromittáló adatokkal történő lejáratás, áthelyeztetés (elsősorban az ÁEH-en keresztül) és kivételes esetekben a rendőri felügyelet alá vonás voltak. Berényi: i.m. 42–47., ÁBTL 4.1. A–3824. Geréb Sándor: A klerikális reakció aknamunkájának formái, és módszerei, az operatív elhárítás elvei, feladatai, alapvető módszerei. Budapest, 1969. 45–50.

⁷²⁵ ÁBTL 4.2. 10–21/5/1972. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 005/1972. számú parancsa. 9.

Bevezető

A második világháborút követő időszakban a hatalmat magához ragadó és mindenre kiterjedően kiépítő Magyar Kommunista Párt, valamint utódpartjai – a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) és 1956 után a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) –, a társadalom számos csoportjára (így a Horthy-rendszer tisztségviselőire, egyházi személyekre, az ún. volt földbirtokosokra, gyártulajdonosokra, a gazdag paraszti rétegre azaz a kulákokra, az 1956-os „ellenforradalmárookra” stb.), sütötte rá a „népi demokrácia ellensége” bélyegét. Velük szemben a pártállam igyekezett a lehető leghatékonyabb módszereket bevetni. Mindezek közül a párt ökleként is emlegetett politikai rendőrsége volt az egyik főszerep. Míg a Rákosi-rendszer a totalitarizmus jegyében a fizikai megsemmisítést helyezte előtérbe (kivégzések, internáló táborok stb.),⁷²⁶ addig a Kádár János vezette MSZMP – tanulva az 1956-os eseményekből –, a rövid ideig tartó megtorlást követően széles népfront politikát hirdetett, amely szerint, „aki nincs ellenünk, az velünk van”.⁷²⁷ Mindez hatással volt a pártállami titkosrendőrség munkájára is.

A Rákosi-rendszer államvédelme sok esetben még saját korának törvényeit is figyelmen kívül hagyva, azt lábbal tiporva igyekezett a pártvezetés ukázait végrehajtani. Kádárék az állambiztonsági munkában a hangsúlyt – a társadalom nagy többségét egyesíteni kívánó népfront politika jegyében –, a korabeli jogszabályok által büntetendő tevékenységek rendőri felderítését követő letartóztatások helyett, az operatív megelőző intézkedésekre helyezték.⁷²⁸ Operatív megelőző intézkedéseket a központi szervek előzetes engedélyével lehetett elkezdeni. Ez lehetett bomlasztás (csoportokon belüli valós vagy mesterségesen előidézett ellentétek szítása), fegyelmi eljárás indítása, a belügyi szervek által történő figyelmeztetés,

---

* Az írás a Veszprémben 2011. május 17-én a veszprémi Pannon Egyetem Antropológia és Etika Tanszéke által *Szabadegyházak, vallási kisebbségek és a diktatúrák Európában a 20. században* címmel rendezett konferencián elhangzott előadás bővített és szerkesztett változata.

⁷²⁶ Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945-1956.* ÁBTL-Rubicon, Budapest, 2011. 249-277.

⁷²⁷ Balogh Margit: *Egyházak a szovjet rendszerben (1945–1989).* In: *Magyarország a XX. században.* Főszerk.: Kollega Tarsoly István. II. köt. Szekszárd, 1997. 393.

kompromittáló adatokkal történő lejáratás, munkahelyen belüli áthelyeztetés, vagy eltávolítás, és kivételes esetben akár rendőri felügyelet alá vonás.⁷²⁹

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1969. novemberi határozata kimondta, hogy az állambiztonsági szervek fő feladata, a szocialista törvényesség elveinek megtartásával, az államellenes politikai bűncselekményekkel szemben történő fellépés.⁷³⁰ Ez elsősorban a korabeli jogszabályok által büntetendő, vagy bár jogszabályba nem ütköző, de a fennálló politikai rendszerrel szemben ellenségesnek minősített tevékenység végrehajtásának megelőzése, akadályozása, korlátozása és megszakítása volt.⁷³¹ Ezeket az intézkedéseket, kivételes esetektől eltekintve, csak akkor használhatták, ha a bűncselekmény még nem valósult meg, és annak megakadályozása megelőző intézkedésekkel lehetségesnek tűnt. Ellenkező esetben meg kellett indítani a nyílt nyomozati eszközöket alkalmazó büntetőeljárást. Akkor is titkos nyomozást indítottak, ha a bűnüldöző szerveknek a bűncselekmény elkövetésének igazolásához nem sikerült elegendő bizonyítékot összegyűjteni. A bizalmas nyomozás során, állambiztonsági szakzsargonnal élve, operatív erők, eszközök és módszerek alkalmazásával élt a politikai rendőrség.⁷³²

Az operatív erő a belügyminisztérium hivatásos és tartalékos állományát, valamint a hálózaton kívüli kapcsolatokat: a hivatalos, a társadalmi és az alkalmi kapcsolatokat foglalta magába. A titkos (operatív) eszközök lehettek: a nyilvántartások, a környezettanulmányozás, az operatív figyelés, a postai küldemények ellenőrzése,⁷³³ az operatív technikai eszközök (pl.

---

⁷²⁸ ÁBTL 1.11.6. 11-700/1970. 14–18, 62–72. Az MSZMP KB (Központi Bizottsága – V.G.) 1969. november 26–28-ai ülésén hozott, a BM munkájával kapcsolatos határozat és az országos parancsnoki értekezlet direktívái alapján 1970. január 16-án megtartott csoportfőnökségi értekezlet anyaga.

⁷²⁹ ÁBTL 4.1. A-3794. 42–47. Berényi István: *A klerikális reakció ellenséges tevékenysége népi demokratikus rendünk ellen. Az operatív munka sajátosságai és feladataink ezen a területen.* BM Könyvkiadó, Budapest, 1963., ÁBTL 4.1. A-3824. 45–50. Geréb Sándor: *A klerikális reakció akmunkájának formái, és módszerei, az operatív elhárítás elvei, feladatai, alapvető módszerei.* BM Könyvkiadó, Budapest, 1969.

⁷³⁰ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban: ÁBTL) 4.1. A-3046/1. 43–46. BÁRDOS JÓZSEF – BORBÁNDI JÁNOS – CSÁKY ERNŐ: *Állambiztonsági ismeretek. Az állambiztonsági operatív munka alapjai és titkos nyomozati (operatív) eszközei* 1. kötet. Szerkesztette: Gergely Attila. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, Budapest, 1975.

⁷³¹ ÁBTL 4.1. A-3056/2. 7. BAJOR KERESZTÉLY – BORBÁNDI JÁNOS – MÁLYI VILMOS – MEDVE FERENC – SZILI LÁSZLÓ: *Állambiztonsági szolgálati ismeretek. Előzetes ellenőrzés – bizalmas nyomozás.* 2. kötet. BM Könyvkiadó, Budapest, 1980.

⁷³² A tanulmányban található állambiztonsági szakkifejezések magyarázatához lásd ÁBTL 4.1. A-3036. *Állambiztonsági értelmező kéziszótár.* Összeállította: Gergely Attila. BM Könyvkiadó, Budapest, 1980., ÁBTL 4.1. A-3037. *Kiegészítések és változtatások az Állambiztonsági értelmező kéziszótárhoz.* Összeállította: Gergely Attila. BM Könyvkiadó, Budapest, 1985., ÁBTL 4.1. A-3046/1–5. *Állambiztonsági ismeretek. Az állambiztonsági operatív munka alapjai és titkos nyomozati (operatív) eszközei.* 1–5. kötet. Szerkesztette: Gergely Attila. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, Budapest, 1975–77., ÁBTL 4.1. A-3056/1–2. *Állambiztonsági szolgálati ismeretek. Előzetes ellenőrzés - bizalmas nyomozás.* 1–2. kötet. BM Könyvkiadó, Budapest, 1980.

⁷³³ „K” ellenőrzés: „A postai küldemények operatív („K”) ellenőrzése az állambiztonsági és büntügyi operatív munka egyik titkos nyomozati (operatív) eszköze, amely alkalmas a bizalmas nyomozás alatt álló személyek,

szoba- és telefonlehallgatás stb.), a krimináltechnikai eszközök (pl. speciális fényképezőgépek, mikroszkópok stb.), az operációk (pl. titkos őrizetbe vétel, ruházat titkos átvizsgálása stb.), valamint a hálózat. Az operatív módszerek közé tartozik az operatív tiszt személyes adatgyűjtése, az információk ellenőrzése, az operatív meghallgatás, amikor az eredeti célt eltitkolva hallgatják ki a gyanúsítottat, a különböző azonosítási eljárások (személy-, tárgy-, nyomazonosítás), adattárakból (levéltári, irattári nyilvántartások) történő információgyűjtés és a hálózati felderítés.⁷³⁴

A hálózat, a hivatalos, társadalmi és alkalmi kapcsolat

A hálózat

A bizalmas nyomozás során az operatív módszerek közül a hálózati felderítés révén szerezte az állambiztonság az érdeklődési körébe került célcsoport tagjainak tevékenységéről a legtöbb, általuk titkolni akart információt. „A hálózat az állambiztonsági szervek titkos segítőtársainak összessége”, akik közvetlen és személyes kapcsolatban állnak a célszemélyekkel vagy csoportokkal, ezért olyan fő eszköz a felderítésben, amely „más operatív eszközzel nem valósítható meg” – olvasható a Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 005/1972. számú parancsában, mely a pártállam titkos rendőrségének hálózati munkája alapelveit szabályozta.⁷³⁵ A parancs szerint a hálózati személyek „szervezetszerű titkos együttműködésben állnak” az állambiztonsági szervekkel.⁷³⁶

A hálózat funkciója rendkívül sokrétű volt.⁷³⁷ Az állambiztonság utasítása alapján a hálózati személy, akit vagy a csoport tagjai közül szervezett be az állambiztonság, vagy már ügynökként kapott utasítás alapján ismerkedett meg a célszemélyek közül valakivel, jutott

---

szervezetek ellenséges tevékenységének, kapcsolatainak felderítésére, valamint operatív és jogi erejűvé tehető bizonyítékok beszerzésére.” ÁBTL 4.1. A-3046/3. 5. VARGA ANTALNÉ: A postai küldemények operatív („K”) ellenőrzése. In: Állambiztonsági ismeretek. Az állambiztonsági operatív munka alapjai és titkos nyomozati (operatív) eszközei. 3. kötet. Szerkesztette: Gergely Attila. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, Budapest, 1976. A „K” ellenőrzés szabályozásához lásd ÁBTL 4.2. 10-21/19/1970. A postai küldemények operatív ellenőrzésének szabályozásáról szóló 0019/1970. (VII.15.) számú belügyminiszteri parancs.

⁷³⁴ ÁBTL 4.1. A-3103. 5–47. LAKATOS SÁNDOR – MULIK LÁSZLÓ: *Az állambiztonsági munkában felhasználható operatív erők, eszközök és alkalmazott módszerek, a hálózat szervezése*. BM Könyvkiadó, Budapest, 1988.

⁷³⁵ ÁBTL 4.2. 10-21/5/1972. 9. Az állambiztonsági szervek hálózati munkájának alapelveiről szóló 005/1972. (IV.05.) számú belügyminiszteri parancs.

⁷³⁶ ÁBTL 4.2. 10-21/5/1972. 9.

⁷³⁷ ÁBTL 4.1. A-3846. 15–23. Kukk István – Ocskay Zsolt: *Az állambiztonsági szervek hálózata*. BM Könyvkiadó, Budapest, 1973.

hozzá a politikai rendőrséget érdeklő információkhoz. Az ellenségesnek nyilvánított személyekre, csoportokra vonatkozó titkos információgyűjtés, felderítés mellett operatív kombinációk végrehajtását (kutatás, figyelés, dezinformációk terjesztése, bomlasztás, büntetőeljárás kezdeményezéséhez szükséges bizonyítékok szerzése) is végezte. Feladatai többek között az ellenséges tevékenységet végző személyeknek a felkutatása és felismerése, beszervezési jelöltek kutatása, jellemzése, elhárítási vonalak (pl. ifjúsági vonal), objektumok (hadiipari, hírközlési kutató-kísérleti üzemek stb.) preventív védelme, ellenséges akciók (pl. merénylet) megghiúsítása volt. E tevékenységeken kívül a börtönelhárításnál is használták az ügynökséget. Sok esetben a hálózat segítségével végezték a levéllenőrzést és alkalmazták az operatív technikát⁷³⁸ is.

A hálózat feladatköreinek felsorolásából is kitűnik, hogy a tagjai sokszor bonyolult, rendkívül fontos és kényes megbízatásokat láttak el. Az állambiztonság a velük való kapcsolatot részben az együttműködésük alapja szerint, részben a kitűzött feladatok elvégzésének értékelésével minősítette.⁷³⁹ A 33/1958-as parancs a hálózati személyeket feladatuk és felhasználásuk alapján a következő kategóriákba osztályozta: ügynök, informátor, rezidens, „K”- és „T” lakás tulajdonos.⁷⁴⁰ Benkei András belügyminiszter 1973. január 1-jétől hatályon kívül helyezte az 33/1958-as parancsot, arra hivatkozva, hogy „az utóbbi évek társadalompolitikai változásai és az operatív helyzet módosulásai szükségessé teszik a hálózati munka tovább fejlesztését”.⁷⁴¹ A belügyminiszter által kiadott új, 005/1972-es parancs értelmében ezt követően a hálózati személy a beszervezési alaptól és alkalmasságától függően a megbízhatóság ranglétráját végigjárva eljuthatott az ügynöki státustól a titkos megbízotton („tmb.”) keresztül a titkos munkatárs („tmt.”) címig.⁷⁴² Az ügynök általában terhelő vagy kompromittáló adatok kényszere miatt, esetleg anyagi érdekből működött együtt az állambiztonsággal. A titkos

---

⁷³⁸ Operatív technika: „tágabb értelemben, az állambiztonsági bűnüldöző munka titkos nyomozati (operatív) eszköze. Szűkebb értelemben, azoknak a technikai – fizikai, kémiai – eszközöknek és módszereknek az összessége, amelyekkel az állambiztonsági és a bűnügyi szervek titkos nyomozati intézkedéseik során, azok felhasználásával rendszeres, célirányos, megbízható információkat szereznek az ellenséges hatalmaknak, azok szerveinek, megbízottainak, valamint más súlyos bűncselekmény elkövetésével gyanúsított személyek tevékenységének felderítéséhez, megszakításához, a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi, gazdasági intézményeinek, fegyveres erőinek, testületeinek és állampolgárainak védelméhez.” ÁBTL 4.1. A-3036. 146. Az operatív technika alkalmazásának szabályozásához lásd ÁBTL 4.2. 10-21/17/1971. A titkos operatív technikai rendszabályok alkalmazásáról szóló 0017/1971. (XII.08.) számú belügyminiszteri parancs.

⁷³⁹ ÁBTL 4.1. A-3046/4. 16. Kukk István – Ocskay Zsolt: Az állambiztonsági szervek hálózata. In *Állambiztonsági ismeretek. Az állambiztonsági operatív munka alapjai és titkos nyomozati (operatív) eszközei*. 4. kötet. Szerkesztette Gergely Attila. Budapest, 1976., ÁBTL 4.1. A-3103. 95. Lakatos – Mulik: i. m.

⁷⁴⁰ A 33/1958-as parancsban meghatározott hálózati személyek kategóriáinak (rezidens, ügynök, informátor, „K”- és „T” lakás tulajdonos) leírását lásd ÁBTL 4.2. 10-21/33/1958. 4–10. Az állambiztonsági szervek ügynöki munkája alapelveinek módosításáról szóló 33/1958. (XII.05.) számú belügyminiszteri parancs.

⁷⁴¹ ÁBTL 4.2. 10-21/5/1972. 3.

megbízottat elvi, hazafias meggyőződés vezérelte „munkájában”,⁷⁴³ de mindkettő csak a hálózati funkció valamely elemét végezte. A titkos munkatárs azonban, ahogy a 005/1972-es parancs fogalmaz, a hálózat „kipróbált tagja”, aki „hazafias meggyőződésből fakadó hivatástudattal, magas fokú áldozatkészséggel” végezte a legbonyolultabb hálózati feladatokat is, mivel tapasztalata és képzettsége erre alkalmassá tette.⁷⁴⁴ Sőt a titkos munkatárs, egyedül a hálózat tagjai közül, elláthatta a rezidensi teendőket is, azaz egy operatív tiszt irányítása és ellenőrzése mellett vezethette a hálózati személyek egy csoportját.⁷⁴⁵

Az operatív tisztek részéről állandó volt a törekvés arra, hogy a hálózat személyi összetételében a titkos munkatársak arányát növeljék, hiszen az ügynökségnek csak ezen legkvalifikáltabb tagjai tudták az állambiztonság által ellenségnek tartott egyének, csoportok célját és tevékenységét a legsokoldalúbb módon felderíteni. Az állambiztonsági szervek hálózati munkájának helyzetéről 1977-ben Vagyoczky Béla⁷⁴⁶ rendőr alezredes, a BM III/7-es Koordinációs és Titkársági Osztály vezetője készített jelentést. Ebből kiderül, hogy a BM III. Főcsoportfőnökség összhálózatán belül a titkos munkatársak az aránya 9,1% volt, ami az értékelés szerint meglehetősen kis szám, és ez a hálózati munkát negatívan befolyásolja.⁷⁴⁷ Vagyoczky nehézségként említette meg jelentésében, hogy 1973 és 1977 között az operatív állomány fele kicserélődött.⁷⁴⁸ Az osztályvezető szerint *„mind a vezetők, a személyi állomány megfelelően értelmezi és többségük végzi is a hálózati munkával összefüggő feladatokat. A hálózatépítés és a hálózati személyek foglalkoztatásának gyakorlati végzésében azonban érezteti hatását az operatív állomány fiatalításával járó gyakorlati tapasztalat hiánya, az operatív állomány hálózattartó munkára való – alapvetően a korszerűbb és fokozottabb igények kielégítésére való – felkészítésének gondjai.”*⁷⁴⁹ A hálózat minőségének javítására a nyolcvanas években is törekedtek, és célként fogalmazták meg a hosszútávon alkalmazható ügynökség létszámának növelését.⁷⁵⁰

---

⁷⁴² ÁBTL 4.2. 10-21/5/1972. 11–13.

⁷⁴³ A 005/1972-es parancsban megfogalmazott hazafias meggyőződés nagyon sokszor inkább azt jelentette, hogy a hálózati személy, jelentéseiért cserébe, valamilyen előnyben való részesítést, karrierjének egyengetésében remélt segítséget az állambiztonságtól.

⁷⁴⁴ ÁBTL 4.2. 10-21/5/1972. 11.

⁷⁴⁵ ÁBTL 4.2. 10-21/5/1972. 10.

⁷⁴⁶ ÁBTL 2.8.1. 14457. Vagyoczky Béla, ifj. A vezető pozíciót betöltő állambiztonsági tisztek életrajzához lásd www.abtl.hu Állambiztonsági vezetők életrajzai.

⁷⁴⁷ ÁBTL 1.11.1. 45-161/3/1977. 7. Jelentés a 005/1972. BM számú parancs és szabályzat végrehajtásáról, az állambiztonsági szervek hálózati munkájának helyzetéről.

⁷⁴⁸ ÁBTL 1.11.1. 45-161/3/1977. 9.

⁷⁴⁹ ÁBTL 1.11.1. 45-161/3/1977. 11–12.

⁷⁵⁰ ÁBTL 1.11.1. 45-198/1987. 12. A BM III. Főcsoportfőnökség 1987. évi munkaterve.

A politikai rendőrség a számára fontos információkat a célkeresztjébe fogott emberekről főként a hálózati személyek segítségével próbálta megszerezni, azonban ha erre nem volt módja, akkor a rendszert támogatók felé fordult.⁷⁵¹ Ők – bár nem voltak tagjai a hálózatnak –, de mégis a már említett operatív erők részét képezték, mert információikkal, vagy bizonyítékok megszerzésével rendszeresen vagy alkalmanként segítették a politikai rendőrség munkáját. Ezeket a rendszerhez hű állampolgárokat az állambiztonság a vele való kapcsolat alapján három kategóriába sorolta.

A hivatalos kapcsolat

Az elsőbe kerültek azok, akiknek hivatali pozíciójukból (beosztásuk, hatáskörük) fakadóan kellett adatokat szolgáltatniuk az őket felkereső állambiztonsági tisztek számára.⁷⁵² A belügyminiszteri parancs által hivatalos kapcsolatnak nevezett személynek kötelezően jelentenie kellett a vele kapcsolatban álló operatív tisztnak a munkahelyén tapasztalható ellenséges tevékenységre utaló jeleket. Egymást egyenrangú félként kezelve kölcsönösen tájékoztatták egymást az adott intézményben az általuk megismert vagy vélelmezett büntetendő eseményekről (pl. disszidálás megakadályozása). Az operatív tiszt azonban konkrét ügyekkel kapcsolatban vagy titkos eszközök alkalmazásáról nem adhatott felvilágosítást. A sikeres együttműködés eredményeként a rendőrtiszt a hivatalos kapcsolat segítségét is kérhette operatív akciók végrehajtásában. Az operatív tiszt rendszeresen, azaz havonta találkozott hivatalos kapcsolatával, aki ismerhette az állambiztonsági személy valódi nevét, a találkozókat általában a hivatalos kapcsolat munkahelyén tartották. A politikai rendőrség nem vette őket nyilvántartásba, dossziét nem nyitott róluk. Jelentéseiket csak esetenként, ha az valamiért elengedhetetlenül szükségesnek mutatkozott, csatolták egy titkos nyomozás anyagait tartalmazó dossziéhez.⁷⁵³

---

⁷⁵¹ ÁBTL 4.1. A-3046/1. 36. BORBÁNDI JÁNOS: A Belügyminisztérium állambiztonsági szervei. In: *Állambiztonsági ismeretek. Az állambiztonsági operatív munka alapjai és titkos nyomozati (operatív) eszközei*. 1. kötet. Szerkesztette: Gergely Attila. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, Budapest, 1975.

⁷⁵² ÁBTL 4.2. 10-21/9/1975. Az állambiztonsági szervek tömegkapcsolatának szélesítéséről szóló 09/1975. (II.17.) számú belügyminiszteri parancs.

⁷⁵³ ÁBTL 4.1. A-3046/1. 75. BÁRDOS JÓZSEF – CSÁKI ERNŐ: A hálózaton kívüli kapcsolatok az állambiztonsági munkában. In: *Állambiztonsági ismeretek. Az állambiztonsági operatív munka alapjai és titkos nyomozati (operatív) eszközei*. 1. kötet. Szerkesztette: Gergely Attila. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, Budapest, 1975.

A társadalmi kapcsolat

A társadalmi kapcsolat az állambiztonságnak a titkos nyomozati eszközökkel végzett munkájában nagy segítségére volt, főként ott, ahol hivatalos kapcsolat nem volt létesíthető, hálózati személlyel pedig nem rendelkezett a politikai rendőrség. Kiválasztásánál a politikai megbízhatóság szerepelt az első helyen. A munkahelyén, az ismeretségi körében, a lakóhelyének környezetében előforduló „ellenséges” tevékenységekről önként adott jelentéseket az őt megkereső operatív tiszt számára,⁷⁵⁴ a nyomozást elsősorban különböző kérdésekre vonatkozó részinformációival segítette. Ilyen volt például, amikor jelezte, hogy környezetében ki érintkezik nyugati személyekkel, figyelte az itt tartózkodó külföldiek magatartását, jelentette, ha valaki disszidálni akart, vagy az állambiztonság az általa már ismert adatokat akarta a társadalmi kapcsolat útján leellenőrizni, megerősíteni. Ez történt 1975-ben is, amikor hálózat útján a Hajdú-Bihar megyei Rendőr-főkapitányság III/III. Osztályának tudomására jutott, hogy Barra Zoltán református lelkész párt- és szovjetellenes kijelentéseket tett, valamint *„élesen támadja a lojális egyházi vezetést, azok lejárátására törekszik”*.⁷⁵⁵ Barra magatartását hálózati jelentések mellett hivatalos és társadalmi kapcsolatok segítségével figyelték meg.

Ismerhette a jelentéseit lejegyző állambiztonsági tiszt valódi nevét, nyilvántartásba nem vették, dossziét nem nyitottak rá, fedőneve nem volt. Monogrammal aláírt jelentésében ha értékes információt találtak, akkor azt az adott ügyre nyitott dossziéban helyezték el.⁷⁵⁶ A belügyminiszter 09/1975. számú parancsa szerint mind a hivatalos, mind a társadalmi kapcsolat számára *„végzett munkájuk alapján, a vonatkozó parancsok rendelkezéseinek megfelelően jutalomban, kitüntetésben részesíthetők.”*⁷⁵⁷

Az alkalmi kapcsolat

⁷⁵⁴ ÁBTL 4.1. A-3046/1. 77. BÁRDOS – CSÁKI: i. m.

⁷⁵⁵ ÁBTL 3.1.5. O-13586/7. 16. Ellenőrzési terv Barra Zoltán ügyében, 1975. április 14.

⁷⁵⁶ ÁBTL 4.1. A-3046/1. 80–81. BÁRDOS – CSÁKI: i. m.

⁷⁵⁷ ÁBTL 4.2. 10-21/9/1975. 9. pont. Az állambiztonsági szervek tömegkapcsolatának szélesítéséről szóló 09/1975. (II.17.) számú belügyminiszteri parancs.

A hálózaton kívüli kapcsolatoknak az utolsó kategóriája az alkalmi operatív kapcsolat volt. Kiválasztása, bevonása a titkosszolgálati munkába a társadalmi kapcsolathoz hasonlóan történt, írásos jelentést nem adott, személyét nem vették nyilvántartásba, fedőneve nem volt, az általa adott információkban csak nevének kezdőbetűivel jelölték, azonban találkozója titkos, és rendszertelen az operatív tiszttel, csak esetenként adott információkat a titkos nyomozás során.⁷⁵⁸ Ha a társadalmi, valamint az alkalmi kapcsolat együttműködése megszűnt az állambiztonsággal, akkor a velük kapcsolatos dokumentumokat megsemmisíthették.⁷⁵⁹

Mindhárom hálózaton kívüli kapcsolatot kihallgathatták tanúként a vizsgálati eljárás során,⁷⁶⁰ sőt előfordult, hogy segítségüket kérhették titkos nyomozati eszközök felhasználásának elősegítésében is.

A nyilvántartás

Az állambiztonság a hálózaton kívül tehát a már említett hatféle titkos nyomozati, más szóval operatív eszközt használta: a nyilvántartásokat, a környezetanulmányozást, az operatív figyelést, az operatív technikai eszközöket, a krimináltechnikai eszközöket és az operációt. A nyilvántartásokból kapott információk segítségével az állambiztonság megpróbált a kérdéses személyről, szűkebb és tágabb környezetéből a lehető legtöbb adatot megszerezni.

A politikai rendőrség nyilvántartása két rendszerből tevődött össze: az egyik a hálózati, a másik az operatív nyilvántartás volt.⁷⁶¹ Ezek olyan titkos nyomozati eszközök voltak, amelyek a bizalmas nyomozás során keletkezett információkat összegyűjtve rendszerezték, tárolták, és kérésre adatszolgáltatással segítették az állambiztonsági munkát. A hálózati nyilvántartás tartalmazta az állambiztonsági szervek által foglalkoztatott, pihentetett, kizárt titkos segítőtársakra, valamint azok kapcsolataira vonatkozó adatokat. Az operatív nyilvántartásban a korabeli jogszabályok alapján az állam és emberiség ellen, a társadalmi és gazdasági rend ellen elkövetett bűncselekmények elkövetőinek, a bizalmas nyomozás vagy körözés alatt álló személyeknek, illetve a politikai vagy állambiztonsági szempontból fontos objektumoknak az adatait helyezték el. A politikai rendőrség a fennálló rendszerrel szemben ellenséges tevékenységgel gyanúsított személyek adatait alap- vagy kutatónyilvántartásba

---

⁷⁵⁸ ÁBTL 4.1. A-3046/1. 84–85. BÁRDOS – CSÁKI: i. m.

⁷⁵⁹ ÁBTL 4.1. A-3046/1. 82; 85. BÁRDOS – CSÁKI: i. m.

⁷⁶⁰ ÁBTL 3.1.9. V-146835/21. 47. Jelentés, 1960. december 14.

⁷⁶¹ ÁBTL 4.1. A-3103. 19–22. LAKATOS – MULIK: i. m.

helyezte, attól függően, hogy mennyire ítélte veszélyesnek őket. Az egyházi személyek közül alapnyilvántartásba helyezte azokat, akik a korabeli jogszabályok által ellenségesnek ítélt tevékenységet folytatnak, „ilyen tevékenységet folytató külföldi kapcsolattal rendelkeznek, továbbá, akik illegális vallási csoportosulásokat szerveznek, támogatnak, akik a vallásos, ideológiai meggyőződést ellenséges tevékenységre igyekeznek felhasználni, valamint az illegális vallási szekták vezetőit”.⁷⁶² Az állambiztonság kutatónyilvántartásba vette „a felosztatott női- és férfi szerzetesrendek, illegális vallási szekták tagjai közül azokat, akik aktív szervező tevékenységet fejtenek ki”.⁷⁶³

A környezettanulmány és az operatív megfigyelés

A környezettanulmányozás során az operatív tiszt igyekezett a célszemélyre vonatkozóan minél több információt összegyűjteni annak életkörülményeiről, politikai vagy emberi magatartásáról. Elkészítéséhez megkérdezhatték a házfelügyelőt, a lakóbizottsági elnököt, a munkahelyén vállalt vezetőket, vagy bármelyik hálózati személyt, hivatalos, illetve társadalmi kapcsolatot.

1957-ben a Szabadegyházak Tanácsa kizárta az adventista egyház sorai közül a Nagy Gyula vezette csoportot, amely Fundamentalista Reformációs Misszió néven önállóan működött tovább. Mivel az állambiztonság kevés információval rendelkezett az engedély nélküli összejövetelekről, a közösség már ismert vezetőinek priorálását, vagyis adataiknak az operatív nyilvántartásból történő lekérdezését követően környezettanulmányt készített róluk, hogy bővebb információval rendelkezzenek személyükről a titkos nyomozás során.⁷⁶⁴

A környezettanulmány a célszemély életvitelének felderítésében nyújtott segítséget ahhoz, hogy ha szükségesnek mutatkozott, akkor hétköznapijait (merre járt, kivel találkozott, hogyan közlekedett, mikor érkezett haza stb.) megfigyelhessék. Az operatív megfigyelésről jelentést készítettek, amely tartalmazta a megfigyelt személy és kapcsolatainak találkozásait, ha fontosnak tűnt, akkor az arról készített fénykép- és filmfelvételeket is.⁷⁶⁵

Az állambiztonság nemegyszer volt kénytelen az ellenőrzött, megbízható állampolgárok lakásait átmenetileg igénybe venni a tervezett megfigyelés idejére. 1968-ban a felosztatott

⁷⁶² ÁBTL 4.1. A-3103. 23. LAKATOS – MULIK: i. m.

⁷⁶³ ÁBTL 4.1. A-3103. 25. LAKATOS – MULIK: i. m.

⁷⁶⁴ ÁBTL 3.1.5. O-10135. 38. Összefoglaló jelentés, 1958. szeptember 23.

⁷⁶⁵ ÁBTL 4.1. A-3103. 30. LAKATOS – MULIK: i. m.

Jézus Szíve Népkegyelmei női szerzetesrend egyik vezetőjét vonta megfigyelés alá a Csongrád megyei Rendőr-főkapitányság III/III. alosztálya. Az öt napig, reggel fél kilenctől délután négyig tartó megfigyelésre a célszeméllyel szemközti épület egyik lakójának otthonát használták fel. Az operatív tisztek a megfigyelést a szerzetesnő *„lakókörnyezete előtt legalizációként a polgári védelmi szerv igazolványát”* felhasználva végezték.⁷⁶⁶

A legnagyobb problémát a megfigyelésnél az jelenthette, ha a célszemély körül mozgó emberek létszáma túl nagy volt, ami megakadályozhatta azonosításukat. Ez történt 1965-ben, amikor Lőrincz Gyula domonkos rendi szerzetessel szemben titkos nyomozást indítottak izgatás és devizabűntett gyanújával. Lőrincz főleg diákok és fiatal értelmiségiek között végzett vallásos nevelő munkát, így sokan megfordultak nála, ami nehezítette az állambiztonság munkáját: *„A feldolgozó munka eddigi hiányossága volt, hogy a felmerülő nagy létszámú kapcsolatainak azonosítását megállapítani nem tudtuk. Ezért szükséges Lőrincz Gyulát újból 10 napos külső figyelés alá vonni. Mivel lakásánál megfelelő fedett figyelő helyet nem tudunk biztosítani, ennek következtében az őt felkereső személyeket nem tudjuk megállapítani, szükséges, hogy a figyelést kombináljuk a céllakásban alkalmazott 3/e. rendszabállyal. Ennek hiányában a korábban alkalmazott figyelés sem hozta meg a várt eredményt.”*⁷⁶⁷ A figyelés nem járt sikerrel, ezért az állambiztonsági tisztek egy másik, titkos nyomozati eszköz felhasználásáról döntöttek párhuzamosan alkalmazva azt az előzővel: ez pedig Lőrincz Gyula telefonjának lehallgatása volt.

A lehallgatás

A titkos nyomozás alatt álló személyek telefonjának lehallgatása csak egy volt azon lehetőségek közül, melyet az állambiztonság gyűjtőfogalommal operatív technikai eszközöknek nevezett. Az operatív technika magába foglalja mindazokat a műszaki eszközöket, és azok használatához szükséges módszereket, melyek alkalmasak hang, kép, jel felvételére, továbbítására, ellenőrzésére, kódok megfejtésére, amivel elősegíthették a titkos nyomozás sikerességét. Így ezek a technikák általában nem önmagukban, hanem valamely más operatív eszközzel, elsősorban a hálózattal együtt kerültek felhasználásra. Az operatív technikai eszközök segítségével a célszemély tudta nélkül telefonját, szobáját lehallgathatták,

⁷⁶⁶ ÁBTL 3.1.5. O–13273/1. 144–146. Figyelési tervezet „Orgona” fn. [fedőnevű] személyről, 1968. február 21.

⁷⁶⁷ ÁBTL 3.1.5. O–12461. 67. P. Lőrincz Gyula figyelése, 1965. január 20.

rejtett fotó- vagy videofelvételt készíthettek róla, az ún. zártechnikával behatolhattak szobájába és okmányait lefotózhatták.⁷⁶⁸ Hogy mikor melyik technikát alkalmazták, azt a titkos nyomozást vezető operatív tiszt döntötte el a körülmények ismeretében. Ezeket a különböző technikai eszközöket az állambiztonsági nyelvezetben rendszabályoknak nevezték. A 3/a rendszabály a telefon-, a 3/e rendszabály a szobalehallgatás volt. Egy szobalehallgatásnál attól függően, hogy azt milyen módon oldották meg, kaphatott még az előbbi kifejezés pontosító jelzőt. Ha vezeték nélküli adóval, akkor 3/e labda, ha valahová, általában táskába vagy rádióba rejtett minifon segítségével, akkor 3/f tárca rendszabálynak nevezték a módszert.⁷⁶⁹

Mivel e technikák többségének alkalmazásánál a célszemély lakásában számára idegen tárgy elhelyezését kellett úgy megoldani, hogy az a lehetőség szerint a használata alatt mindvégig rejtve maradjon, így ennek előkészítését alapos felderítő munka előzte meg (operatív figyelés, hálózati jelentések). Az így nyert adatok segítségével dolgozták ki azt a stratégiát, amellyel a fenti rendszabályok beépítése vagy kiszemelése dekonspiráció nélkül válhatott lehetővé. 1967-ben a Veszprém megyei Rendőr-főkapitányság III/III. alosztálya illegális rendi tevékenység miatt titkos nyomozást folytatott a Balatonfüreden élő Jézus Szíve Népkegyelvények női szerzetesrend tagjai ellen. Ennek felderítésére két, együttlakó apáca lakásába 3/e rendszabályt kívántak beszerezni. A két nőt a munkahelyükön lévő hivatalos kapcsolat a beszerelés idejére magához rendelte. Az üresen maradt lakásban villanyszerelőnek álcázva az állambiztonsági tisztek a házban egy társadalmi kapcsolat segítségével helyezték el a lehallgató berendezést.⁷⁷⁰ A szobalehallgatásnál a figyelési idő 90 nap, a telefonhallgatás esetében 30 nap volt, azonban indokolt kérelem esetén meghosszabbíthatták.⁷⁷¹ A központi szervek felügyelete és engedélye mellett az illetékes területi állambiztonsági szervek is végezhetek operatív technikai rendszabályokkal kapcsolatos munkát.

---

⁷⁶⁸ ÁBTL 4.1. A-3861. 6–7. SZERGEJ TURTEGIN: *A titkos operatív technikai rendszabályok alkalmazása*. Budapest, Rendőrtiszt Főiskola Állambiztonsági Tanszék, 1974.

⁷⁶⁹ 1956 előtt a szikra kifejezést használták a vezeték nélküli adóval történő szobalehallgatásra. BIKKI ISTVÁN: A titkos operatív technikai rendszabályok és módszerek, valamint a K-ellenőrzés alkalmazására vonatkozó szabályok 1945–1990 között. In *Szakszolgálat Magyarországon, avagy tanulmányok a hírszerzés és titkos adatgyűjtés világából (1785-2011)*. Főszerkesztő: Csóka Ferenc. Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, Budapest, 2012. 336.

⁷⁷⁰ ÁBTL 3.1.5. O-13271. 171–172. Biztosítási terv „Zárkóztak” fn. ügyben III/e. rendszabály beépítésére, 1967. október 20.

⁷⁷¹ ÁBTL 4.1. 10-21/2/1958. Telefon ellenőrzés és a szoba lehallgatás alkalmazásáról szóló 3/1958. (I.23.) számú belügyminiszteri parancs.

A postai küldemények ellenőrzése

Az operatív technikai eszközök fontos szerepet tölthettek be a célszemély ellenségesnek minősített tevékenységének felderítésében. A fentebb már ismertetettek mellett egy másik módszer is kínálkozott a már megszerzett információk mennyiségének és minőségének bővítésére. Ez pedig az ún. „K” ellenőrzés, azaz a postai küldemények operatív ellenőrzése volt.⁷⁷² Ez azt jelentette, hogy vagy kutató-szűrő munka eredményeképpen, vagy általában hálózati jelentés alapján a kérdéses személy postaforgalmát ellenőrizték, adatokat gyűjtve a vélt vagy valós, a korabeli jogszabályok által büntetendő tetteinek igazolására, kapcsolati rendszerének feltérképezésre, ellenségesnek minősíthető propagandaanyagok keresésével, azok terjesztésének megakadályozásával.⁷⁷³ A „K” ellenőrzés alkalmas volt operatív bizonyítékok gyűjtésére, de lehetőséget teremthetett akár jogi erejű, tehát a büntetőeljárásban felhasználható bizonyítékok szerzéséhez is. Az ellenőrzésre kiemelt küldeményeket gyorsan vizsgálták át, hogy a dekonspiráció elkerülése végett még aznap vagy legkésőbb másnap visszajuttathassák azokat postai forgalomba.⁷⁷⁴

A kézbesítést megakadályozni csak olyan esetekben lehetett, amikor az különösen fontos állambiztonsági vagy bűnügyi érdekből történt: ilyen volt például az államelleni bűncselekmény, államtitoksértés, közveszély okozása vagy külföldre szökés stb.⁷⁷⁵ A „K” ellenőrzések fontos célpontjai az egyházak voltak, mivel külföldi kapcsolataik révén sokszor kaptak vallásos dokumentumokat tartalmazó levelet, vagy csomagot, melyet az állambiztonság különös figyelemben részesített.⁷⁷⁶ Természetesen az egyházi személyek belföldi levelezéseit is ellenőrizték, főként azokat, akiket különböző okok miatt titkos nyomozás alatt tartottak. Így például 1974-ben a Csongrád megyei Rendőr-főkapitányság titkos nyomozás alá vonta Vágvölgyi Évát és egyetemi hallgató társait egyesülési joggal való visszaélés gyanúja miatt. Vágvölgyi hallgatótársaival találkozókat szervezett, melyen vallásos szövegeket olvastak föl, azok tartalmát beszéltek meg. Ezekről az engedély nélküli összejövetelekről szobahallgatás útján értesült a területi állambiztonsági szerv. Ezt az

---

⁷⁷² ÁBTL 4.2. 10-21/19/1970. A postai küldemények operatív ellenőrzésének szabályozásáról szóló 0019/1970. (VII.15.) számú belügyminiszteri parancs.

⁷⁷³ ÁBTL 4.1. A-3046/1. 64. BORBÁNDI: i. m.

⁷⁷⁴ ÁBTL 4.1. A-3046/3. 7. VARGA ANTALNÉ: A postai küldemények operatív („K”) ellenőrzése. In: *Állambiztonsági ismeretek. Az állambiztonsági operatív munka alapjai és titkos nyomozati (operatív) eszközei.* 1./3. kötet. Szerkesztette: Gergely Attila. Budapest, BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1976.

⁷⁷⁵ BIKKI: i. m.

⁷⁷⁶ ÁBTL 4.1. A-3046/3. 10–11. VARGA ANTALNÉ: i. m.

információt a nyomozás során felmerült személyekre bevezetett „K” ellenőrzés egyértelműen megerősítette.⁷⁷⁷

Egyéb eszközök

A titkos nyomozás sikerességét elősegítő operatív eszközök közé tartozott még az ún. krimináltechnikai eszköz, valamint az ún. operáció. A krimináltechnikai eszköz (mikroszkóp, vegyi vagy sugárzó anyag, speciális fényképezőgép stb.) *„titkos vagy leplezett alkalmazásával felkutatják, összegyűjtik, rögzítik, azonosítják az adatokat, bizonyítékokat, amelyek elősegítik az ellenséges tevékenység felderítését, megelőzését és megszakítását”*.⁷⁷⁸

Az operáció

Az operáció, mint gyűjtőfogalom, titkos vagy leplezett módon végrehajtott kényszerintézkedéseket tartalmaz, amelyet az állambiztonsági tisztek általában operatív vagy jogi erejű bizonyítékok gyűjtésére, bűncselekmény megelőzésére, vagy esetenként a hálózati jelölt beszervezésének sikerességéhez használtak fel. A leplezett és a titkos operáció közötti különbség abban állt, hogy az előbbi esetben e feladatot az operatív tisztek nyíltan, de valamely más szerv igazolványával, egyenruhájában hajtották végre, míg a második esetben a célszemély környezete nem vehette észre az akciót. Az operáció végrehajtását a pontosság, alaposág és a konspiráció szigorú betartásával készítették elő, mivel a legkisebb lelepleződés is a titkos nyomozás eredményességét veszélyeztethette. Azonban politikai okok is befolyásolhatták a végrehajtás időpontját. A Magyar Népköztársaság és a Vatikán között az 1960-as évek elején folytatott diplomáciai párbeszéd megakasztása lehetett volna egy rosszul előkészített operáció, figyelmeztetett erre egy állambiztonsági tankönyv is: *„politikailag káros lenne például az állam és az egyház közötti tárgyalás időszakában egy klerikális összeesküvő*

---

⁷⁷⁷ ÁBTL 3.1.5. O–16039. 103. Jelentés „Marosi” fn. jelölttel megtartott találkozóról, 1974. október 17.

⁷⁷⁸ ÁBTL 4.1. 3103. 34. LAKATOS – MULIK: i. m.

*csoport tagjainál megtartott házkutatás, mert annak esetleg dekonspirálódása kedvezőtlenül hatna a tárgyalások kimenetelére”.*⁷⁷⁹

Azonban a jól összehangolt, precízen kidolgozott munka során a minimálisra csökkentett kockázattal megszerezhető értékes információk még az előbbi intelmet is felülírhatták. Paul Hansen evangélikus lelkész 1959-ben elvállalta a Lutheránus Világszövetség (LVSZ) Európai Kisebbségi Egyházak titkári posztját. Hansen a kelet-európai országok evangélikus egyházai tevékenységét fogta össze, a segélyezések felhasználást ellenőrizte. A titkár több esetben is járt a régió országaiban, felkeltve ezzel a szocialista országok állambiztonsági szerveinek érdeklődését. Egy, a magyar titkosszolgálat által 1967-ben az LVSZ fontosabb tisztségviselőiről a szovjet állambiztonság szervek számára készített jelentés foglalkozott Hansen személyével is. Ebből kiderül, hogy az 1966-os magyarországi tartózkodásakor, ekkor a Magyar Evangélikus Theológiai Akadémia díszdoktorává avatták, a magyar állambiztonság tisztjei titkos kutatást végeztek Hansen szobájában. A lelkészre vonatkozó kompromittáló dokumentumokat kerestek, hogy ezáltal a térség országaiban végzett tevékenységét ellehetetlenítsék. A forrásból kiderül, hogy személyével a csehszlovák állambiztonsági szervek is foglalkoztak.⁷⁸⁰

Összegzés

A politikai rendőrség hálózaton kívüli információszerző eszközeinek vázlatos bemutatása igazolja, hogy bár tényszerűen a legfontosabb eszköz a hálózat volt, az általa adott adatok ellenőrzésében, megerősítésében és továbbiakkal való bővítésében legalább akkora szerepet kapott a más titkos nyomozati eszközöket használó állambiztonsági egységek és az ott dolgozó operatív tisztek munkája. A sikeres nyomozás érdekében a különböző szervezeti egységek közötti együttműködést az állambiztonsági tankönyvek is külön hangsúlyozták. *„Az állambiztonsági munka kollektív rendszere, az egységek és az operatív tisztek egymásrautaltsága, a pontos és céltudatos együttműködés eléggé nem hangsúlyozható politikai és szakmai követelmény, amelyért az állomány minden tagja felelős. Mindebben pedig pontosan látni kell a saját szerv helyét és szerepét. Ebből következően küzdeni kell az*

---

⁷⁷⁹ ÁBTL 4.1. A-3046/3. 81. BORBÁNDI JÁNOS: Az operáció. In: *Állambiztonsági ismeretek. Az állambiztonsági operatív munka alapjai és titkos nyomozati (operatív) eszközei*. 3. kötet. Szerkesztette: Gergely Attila. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, Budapest, 1976.

⁷⁸⁰ ÁBTL 3.1.5. O-13586/3. 162. Feljegyzés, 1967. november 4.

ellen, hogy valamiféle értelmetlen rangsorolás alakuljon ki a hálózati munkával foglalkozó, valamint azok a szervek között, amelyek más titkos nyomozati (operatív) eszközzel (pl.: külső figyelemmel, környezettanulmányozással stb.) szerzik az információkat. Ténykérdés: a hálózat – mint eszköz – az első helyen áll, és ennek vezetése, nevelése és ellenőrzése a legnagyobb mesterségbeli tudást igénylő tevékenység; de minden állambiztonsági szerv (egység), amely az ellenséges tevékenységről – ilyen vagy olyan módon – információkat szerez, egyforma jelentőséggel bír a felderítő munka szempontjából.”⁷⁸¹

---

⁷⁸¹ ÁBTL 4.1. A-3046/1. 15. Borbándi: i. m

„Bárkit el lehet ítélni...”

Mindszenty bíboros Rákosi politikai rendőrségének célkeresztjében, 1945–49

▲ Bevezető

A második világháborút követően kialakuló új politikai, társadalmi, gazdasági viszonyok között az egyházak helyzete alapvetően megváltozott.⁷⁸² A szovjet megszállás alatt működő országban ez a folyamat nem demokratikus politikai környezetben ment végbe, amelyben a vallás magánüggé válik, hanem az egyre inkább a politikai élet meghatározó tényezőjévé váló Magyar Kommunista Párt vezetésével az egyházakkal, elsősorban a katolikus egyházzal szembeni, a „klerikális reakció” elleni harcként fogalmazódott meg.⁷⁸³ A múlthoz kötődő politikai, társadalmi, gazdasági vezető szerep elvesztésétől való félelem miatt ez természetes ellenállást váltott ki a történelmi egyházak képviselőiből. A hit terjesztésének a lehetőségeit joggal féltő, a papi tevékenység ellehetetlenülésétől tartó egyházak ezt a folyamatot az általuk fenntartott intézményrendszer megtartásáért folytatott küzdelemként fogták fel, amelyben természetes szövetségesül kínálkoztak a hívők tömegei.

▲ Az egyházak működési feltételeinek keretei

A koalíciós kormányzás időszakában, főként a kommunistáknak köszönhetően, több az egyházak 1945 előtt megszerzett pozícióját korlátozó jogszabály látott napvilágot.⁷⁸⁴ Balogh Margit történész négy nagyobb csoportba sorolta az 1945 és 1949 között hozott rendelkezéseket. Az elsőbe az egyházak gazdasági hatalmának megtörésére, másodikba az egyházak közéleti és politikai aktivitásának leszűkítésére, harmadikba az egyházak kulturális,

---

⁷⁸² A kérdés alapos tárgyalását lásd Köbel Szilvia: *„Oszd meg és uralkodj!” Az állam és az egyházak politikai, jogi és igazgatási kapcsolatai Magyarországon 1945–89 között.* Budapest, Rejtjel Kiadó, 2005. (továbbiakban: Köbel, 2005.) 17–23.

⁷⁸³ Balogh Margit: Egyházak a szovjet rendszerben (1945–1989). In *Magyarország a XX. században. II. kötet.* Főszerk.: Kollega Tarsoly István. Szekszárd, Babits Kiadó, 1997. 387.

oktató-nevelő monopóliumának megszüntetésére és végül a negyedik csoportba a vallás- és lelkiismereti szabadság érvényesítésére hozott intézkedéseket találhatók.⁷⁸⁵ E négy csoportba tartozó rendelkezések közül, a fontosságuk okán csak néhányat említek, mivel nem ezek a kérdések képezik a dolgozat fő témáját.

Az első intézkedés, ami megnehezítette az egyházak helyzetét az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. ME számú rendelete volt, amelyben a nagybirtok megszüntetése mellett a közép- és kisparaszti gazdálkodók számára tette lehetővé a földhöz jutást.⁷⁸⁶ A rendeletnek köszönhetően az egyházak elvesztették birtokállományuk legnagyobb részét, amelyekből származó jövedelem az általuk működtetett szociális és oktatási intézmények finanszírozásához kellett volna. Ráadásul az ezt pótolni hivatott állami kárpótlás csak ígéret maradt. 1946 nyarán már közvetett támadás indult az egyházak ellen: július 4-ével kezdődően több héten át Rajk László⁷⁸⁷ belügyminiszter rendeleti úton felszámolta többek között a Magyar Cserkészszövetséget⁷⁸⁸, a Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testületét⁷⁸⁹, a Katolikus Leánykörök Országos Szövetségét⁷⁹⁰, tehát mindazokat a zömmel katolikus felnőtt és ifjúsági egyesületeket, egyesületeteket, amelyek addig aktívan és hatékonyan formálták a katolikus közéletet. A protestáns egyesületeket ekkor még csak felülvizsgálatra rendelték, de 1950-re ezek felszámolása is megtörtént. Csakúgy, mint az 1946-ban még meghagyott hitbuzgalmi egyesületeké. Rendkívül súlyosan érintette az egész társadalmat az 1946. évi VII. törvény⁷⁹¹, amely a demokratikus államrend és köztársaság védelmét kellett, hogy biztosítsa, de inkább vált a későbbiekben a hatalom eszközévé

---

⁷⁸⁴ Az egyházakat érintő korabeli jogszabályokhoz lásd Balogh Margit–Gergely Jenő: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005. II. kötet.* Budapest, História – Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet, 2005. (továbbiakban: Balogh–Gergely, 2005.)

⁷⁸⁵ Balogh Margit: „Isten szabad ege alatt” – az egyházak Magyarországon 1945 és 1948 között. In *Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után.* Szerk.: Balogh Margit. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 2008. 51–60.

⁷⁸⁶ A birtokkisajátítás legnagyobb mértékben a katolikus és a református egyházat érintette, az evangélikus egyházat csak kevésbé. Kárpótlást csak az évenként megszavazott, állami segélyként folyósított kiegészítő jövedelem nyújtott. Balogh–Gergely, 2005. 802–809.

⁷⁸⁷ Rajk László (1909-1949) politikus. 1946 márciusa és 1948 augusztusa között a Belügyminisztériumot, majd ezt követően a Külügyminisztériumot irányította. 1949-ben koncepciós perben halálra ítélték és kivégezték.

⁷⁸⁸ Magyar Cserkészszövetség: 1912-ben alakult szervezet, amely a 6-18 évesek valláserkölcsei alapon történő nevelését célul kitűző gyermek- és ifjúsági mozgalom volt. A Magyar Cserkészszövetséget 1946. július 19-én oszlatta fel Rajk László.

⁷⁸⁹ Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete (KALOT): Katolikus szociális mozgalom Magyarországon, melyet 1935-ben szervezett meg Szegeden Kerkai Jenő jezsuita szerzetes. 1946. július 18 és 27 között a KALOT 611 helyi szervezetét oszlatta fel Rajk László

⁷⁹⁰ Katolikus Leánykörök Országos Szövetsége (KALÁSZ): 1935-ben a Magyar Katolikus Nőegyletek Országos Szövetsége keretén a falusi leányok összefogására, hit- és erkölcsi nevelésére, a nemzettudat elmélyítésére, gazdasági ismeretek átadására létrejött társadalmi szervezet. 1946-ban oszlatták fel.

⁷⁹¹ Balogh–Gergely, 2005. 827–828.

ellenfelekkel való leszámolásban, hiszen „*bárkit el lehetett ítélni összeesküvés vádjával, ha kritizálta az államrendet, a társadalmi berendezkedést.*”⁷⁹²

További korlátozó intézkedés volt az 1947. évi XXXIII. törvény, amely bár eltörölte a bevett és az elismert vallásfelekezetek közötti különbséget, de ezzel egyszersmind megszüntette annak a lehetőségét is, hogy az egyházi adót az állammal együtt szedjék be.⁷⁹³ Az 1948. évi XXXIII. törvény, amely az iskolák államosítását rendelte el, kivette az egyházak kezéből ezeket az oktatási intézményeket.⁷⁹⁴ Összesen 6505 iskolát államosítottak, ebből 5407 általános és népiskola, 98 tanító(nő)képző és líceum, 113 pedig gimnázium volt. Az állami státusba került volt felekezeti pedagógusok létszáma megközelítette a 18 ezer főt.⁷⁹⁵ A katolikus püspöki kar 5001/1948. sz. rendeletével megtiltotta az egyháziaknak az államosított iskolákban való részvételt. Az 1949. évi 5. számú törvényerejű rendelet eltörölte az addigi kötelező iskolai hitoktatást.⁷⁹⁶ Az egyre inkább a kommunista párt irányítása alá kerülő állam nemcsak törvényekkel, rendeletekkel korlátozó, működési lehetőségeiket szűkítő módszereket alkalmazott az egyházak megtörésében (a fentiekén kívül megszűnt a felekezeti nyilvántartás, a hittudományi karokat külön választották az egyetemektől, az egyházi levéltárak jogállását és működését szabályozták), hanem tényleges hatalmi eszközökkel is igyekezett a „klerikális reakcióval” felvenni a harcot.

Az 1949-ben megalkotott alkotmány 54. § (1) ugyan kimondta, hogy a Magyar Népköztársaság biztosítja a polgárok lelkiismereti szabadságát és a vallás szabad gyakorlásának jogát, a (2) bekezdés pedig, hogy a lelkiismereti szabadság biztosítása érdekében a Magyar Népköztársaság az egyházat különválasztja az államtól,⁷⁹⁷ valójában a kommunista vezetés nem tűrte az ellenfelet. Az alkotmány pedig államosította az emberi jogokat, átkeresztelve azokat állampolgári jogokká, körüket úgy határozva meg, hogy állampolgári jog az, amit az állam ilyennek deklarálni. Azonban mindez itt is csak a látszat volt, s a törvények nem jutottak érvényre.

---

⁷⁹² III/III-as történelmi olvasókönyv 2. Adalékok az emberi jogok magyarországi helyzetéhez az 1960-as években. A „gondolat és szólásszabadság”. Válogatta, a bevezetőt írta és jegyzetekkel látta el: Kahler Frigyes. Budapest, Kairosz Kiadó, 2002. 33–36., Mészáros István: *Kimaradt tananyag. I. kötet. A diktatúra és az egyház 1945–56.* Budapest, Márton Áron Kiadó, 2003. 22. E törvényre hivatkozva sok egyházi személyt ítélték el pl. Kriszten Ráfael, Koppányi Jenő, Elekes József stb.

⁷⁹³ Balogh–Gergely, 2005. 851–852.

⁷⁹⁴ Balogh–Gergely, 2005. 853–855.

⁷⁹⁵ Gergely Jenő: *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1985. 69. Kérdés részletes tárgyalásához lásd *Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon, 1948.* Szerk.: Szabó Csaba – Szigeti László. Budapest, Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány – Új Ember Kiadó, 2008.

⁷⁹⁶ Balogh–Gergely, 2005. 894.

⁷⁹⁷ A Magyar Népköztársaság alkotmánya: az 1949. évi XX. törvény és magyarázata. Összeáll. és magy.: Beér János, Szabó Imre. Budapest, Hírlap, [1949]. 89.

▲ A politikai rendőrség és eszköztára

Az egypártrendszer létrejöttétől, 1948-tól a mindenkori állami egyházpolitikát az állampárt, a Magyar Dolgozók Pártja határozta meg. Irányítása alatt összehangoltan működtek együtt a különböző szintű párt-, állami és társadalmi szervek.⁷⁹⁸ A vallási ügyek igazgatása 1951-ig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumon belül a vallásügyi főcsoport, majd ezt követően az 1951. évi I. törvénnyel felállított Állami Egyházügyi Hivatal, (ÁEH) feladata volt.⁷⁹⁹ Az ÁEH-nek kellett gondoskodnia a pártvezetés szintjén kialakított egyházpolitikai koncepciók, döntések végrehajtásáról és végrehajtásáról.⁸⁰⁰

Az egyházpolitika irányvonalának az állampárt által kijelölt úton tartásában kitüntetett szerepe volt a politikai rendőrségnek.⁸⁰¹ 1945-ben az Államrendőrség Vidéki és Budapesti Főkapitányságán megalakult, kezdettől fogva a Magyar Kommunista Párt által kézben tartott, Politikai Rendészeti Osztályok deklarált feladatai közé azonban a jelek szerint még nem tartozott az egyházakkal szembeni hírszerző és elhárító munka. Legalábbis erre utal, hogy egy 1945. júniusi utasítás, illetve egy 1945. novemberi körözhvény, amelyek közül egyik sem írta elő a nyomozó főcsoportok számára meghatározott szakfeladatok között az egyházak tevékenységének figyelemmel kísérését.⁸⁰² Ez természetesen nem jelentette azt, hogy az egyházi személyek elkerülhették volna a politikai rendőrség zaklatásait. Tömpe András⁸⁰³ rendőr ezredes 1946. február 28-án a politikai rendészeti osztályok értekezletén úgy fogalmazott, hogy „*fennáll olyan utasítás, hogy ez a kérdés különös figyelemmel kezelendő és*

---

⁷⁹⁸ Köbel, 2005. 32–44.

⁷⁹⁹ Balogh–Gergely, 2005. 955–957. Az Állami Egyházügyi Hivatal iratai a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában találhatóak meg.

⁸⁰⁰ Köbel, 2005. 62–63. Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenységéről bővebben lásd Köbel Szilvia: Az Állami Egyházügyi Hivatal működése az '50-es években (1951–1959). *Magyar Közigazgatás*, 2000. 8. sz. 504–512., Köbel Szilvia: Az Állami Egyházügyi Hivatal működése az újjászervezéstől a megszűnésig (1959–1989). *Magyar Közigazgatás*, 2001. 10. sz. 608–618., Köpeczi Bócz Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2004., Szántó Konrád: *Az Egyházügyi Hivatal titkai*. Budapest, Mécses Kiadó, 1990.

⁸⁰¹ A politikai rendőrség 1945-től 1956-ig tartó történetéhez lásd Müller Rolf: *Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2012. (továbbiakban lásd Müller, 2012.) Az egyházakkal foglalkozó részlegeinek szervezeti struktúrájához lásd Vörös Géza: Állambiztonság és egyházak. *Egyháztörténeti Szemle*, 10. évfolyam, 2009/4. szám. 3–19.

⁸⁰² Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban: ÁBTL) 1.1. 10/1945. június. 5. Budapesti Főkapitányság PRO I. alosztályvezetői utasítása. 1. doboz (továbbiakban: d.); ÁBTL 1.1. 47/1945. november 22. Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályvezető körözhvénye. 1. d.

nem szabad elhamarkodni az internálást⁸⁰⁴ vagy őrizetbe vételt papi személyekkel kapcsolatban. Olyan utasítás azonban soha nem ment le, hogy eljárni velük szemben nem szabad. Azt kell megállapítanom, hogy meglátszik, valami reakciós forrásból terjesztették el ezt a hírt. Itt mindannyiuk előtt világosan leszögezem: mindössze annyi igaz, hogy sokkal nagyobb gonddal kell ezt a kérdést kezelni, az egyház különleges szerepénél fogva, mint más, mondjuk volt turulisták⁸⁰⁵ vagy baross szövetségek⁸⁰⁶ kérdését, azonban azt a papot, aki például faliújságban írogat súlyos demokrácia ellenes cikkeket, az ellen meg kell indítani az eljárást, a jegyzőkönyvet szabályszerűen felvenni és a népiügyszékhöz áttenni. Ha különösen lényeges dologról van szó, akkor hozzánk is jelentést kell tenniük, ha szükséges, tessék az illetőt internálni. Ez persze nem azt jelenti, hogy most tucatjával zárjuk be a papokat az internálótáborba. Különös gonddal kell kezelni ezt a kérdést, amely nagyon kényes épp a mai helyzetben, nem utolsó sorban nemzetközi szempontokra való tekintettel. Azonban tilalom nem áll fenn a papok elleni eljárás tekintetében. Minden lehetőséget ragadjanak meg a bajtársak arra, hogy a népiügyszék legyen az, amely eljár a papok ellen. Ez számunkra természetesen a legkedvezőbb forma.”⁸⁰⁷

A két Politikai Rendészeti Osztály egyesítésével 1946-ban létrehozott Államvédelmi Osztály⁸⁰⁸ (ÁVO) feladatai között már dokumentálható az egyházakkal szembeni fellépés.⁸⁰⁹

⁸⁰³ Tömpe András (1913-1971) gépészmérnök, rendőrtiszt, politikus. Tevékeny részt vállalt a Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályának megszervezésében. 1945. május 11-étől 1946. október 6-áig a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának vezetője volt.

⁸⁰⁴ Internálás: Rendőrhatalom általi őrizet alá helyezés. Az 1945 és 1953 közötti időszakban politikai alapon alkalmazott előzetes vizsgálat nélküli eljárás technikai eszköz, amelyet a fennálló társadalmi rendre, a közbiztonságra veszélyes, a gazdaság szempontjából káros személyek ellen alkalmaztak. Az internáltakat gyűjtőtáborokban tartották fogva. A kérdéshez lásd Bank Barbara: Az internálás és kitelepítés dokumentumai a Történeti Levéltárban. In *Trezor 3. Az átmenet évkönyve, 2003.* Szerk.: Gyarmati György. Történeti Hivatal, Budapest, 2004. 107–130., Bank Barbara–Gyarmati György–Palasik Mária: „Állami titok”. *Internáló- és kényszermunkatáborok Magyarországon 1945–1953.* Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L’Harmattan Kiadó, Budapest, 2012.

⁸⁰⁵ A Turul Szövetség (*Magyar Egyetemek és Főiskolák Országos Nemzeti Turul Szövetsége Előkészítő Bizottsága*) a legnagyobb, országos szintű felsőoktatási diákszervezet volt, melyet 1919-ben hoztak létre. A turulistáknak jelentős részük volt a zsidók elleni rendszeres egyetemi atrocitások, és 1928 után minden tanévkezdéskor megrendezett antiszemita tüntetések szervezésében. A szövetséget végül 1945-ben oszlatták fel: az Ideiglenes Nemzeti Kormány törvényen kívül helyezte.

⁸⁰⁶ 1919-ben kereskedők és iparosok által alapított társadalmi egyesület, amelybe csak keresztény felekezetű tagokat vettek fel. A kereskedelemmel és iparral foglalkozó zsidók gazdasági ellehetetlenítésében komoly szerepet játszott. 1945-ben feloszlatták.

⁸⁰⁷ *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből. 1. A politikai rendészeti osztályok 1945–1946.* Főszerk.: Gyarmati György. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L’Harmattan Kiadó, 2009. 299.

⁸⁰⁸ Palasik Mária: A politikai rendőrség háború utáni megszervezése. In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről.* Szerk.: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000. 34–40., Cseh Gergő Bendegúz: A magyar állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945–1990. In *Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999.* Szerk.: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 1999. (továbbiakban: Cseh, 1999.) 73–74.

Az ÁVO szervezeti felépítéséről 1948. július 6-án készített jelentés szerint hat alosztály működött Budapesten. Közülük a III. alosztály végezte az egyházakkal szembeni elhárítást, amely valószínűleg 1946 tavaszán jött létre.⁸¹⁰ A 29 főből álló alosztály feladatkörében „*az egyházi vonalról információk beszerzése, tájékoztatás pl. püspökkari konferenciákról, az egyház szándékainak idejekorán való jelentése*” szerepelt.⁸¹¹ Emellett az alosztály az egyházi tevékenység valamennyi területén az általuk ellenségesnek minősített személyekről, csoportokról gyűjtött információkat, és végezte az egyházi kémkedés elhárítását is. Ezt támasztja alá egy 1969-ben készített emlékeztető, amely az 1947–48-as évekre vonatkozóan az ÁVO III. alosztálya feladatkörének jelöli meg az egyházak megfigyelését, a róluk való adatgyűjtést.⁸¹² A már említett 1948. július 6-ai szervezeti felépítésről szóló jelentés alapján az egyházi szervezetekben és társadalmi egyesületekben az ÁVO VII. alosztálya végezte a hírszerző tevékenységet.⁸¹³

Az 1948-ban a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságaként (BM ÁVH) átszervezett politikai rendőrségen az egyházakkal kapcsolatos kérdésekkel a „B” (operatív) ügyosztály szervezeti keretein belül továbbra is a belföldi ügyek felderítését végző III. alosztály foglalkozott.⁸¹⁴ Az 1949-től önálló, csak a Minisztertanácsnak alárendelt ÁVH⁸¹⁵ szervezeti keretein belül az I. Főosztályhoz tartozott a „Belső reakció elleni harc” osztálya, az I/2. osztály.⁸¹⁶ Ezen belül a „b” jelű alosztály feladata volt mind a történelmi egyházakkal, mind a kisegyházakkal, szektákkal szembeni elhárítás (figyelés, felderítés, bomlasztás stb.).⁸¹⁷

---

⁸⁰⁹ ÁBTL 1.2. Politikai hangulatjelentések. 5. d., Gyarmati György: Ha tied az ÁVO, tied a hatalom... In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerk.: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000. 108, 117.

⁸¹⁰ Balogh Margit: *Mindszenty József*. Budapest, Elektra Kiadóház, 2002. (továbbiakban: Balogh, 2002.) 125.

⁸¹¹ ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére - jelentések, kimutatások. 19. Az ÁVO munkájának és problémáinak ismertetése, 1948. július 6.

⁸¹² ÁBTL 2.1. XI/5. Parancsok, utasítások, szervezeti felépítés. 45. Emlékeztető a volt Államvédelmi Hatóság szerveinek megalakulásáról, 1969. október 9. Az alosztályok számozását az iratokban hol római, hol arab számokkal jelölték.

⁸¹³ ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére - jelentések, kimutatások. 19. Az ÁVO munkájának és problémáinak ismertetése, 1948. július 6. A hírszerzés szervezettörténetéhez lásd Tóth Eszter: A politikai és gazdasági hírszerzés szervezettörténete, 1945-1990. *Betekintő*, 2011/2. szám.

⁸¹⁴ ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére - jelentések, kimutatások. 53. Javaslat a Hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20.; Cseh, 1999. 75–76., Gyarmati György: Kádár János és a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága. Fordulat és folyamatosság a kommunista párt politikájában, 1948-ban. In *Trezor I. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999*. Szerk.: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 1999. 131–133.

⁸¹⁵ M. Kiss Sándor: Péter Gábor Államvédelmi Hatósága, 1950–1953. In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerk.: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000. 137.

⁸¹⁶ ÁBTL 2.1. XI/5. Parancsok, utasítások, szervezeti felépítés. 50. Kimutatás a politikai nyomozó szervek felépítéséről, 1962. június 27.

⁸¹⁷ Az alosztályok azonosítása sajnos az államvédelmi/állambiztonsági szervek szervezetével, működésével kapcsolatos dokumentumok hiányos volta miatt csak közvetve, más iratok segítségével lehetséges. Az ÁVH I/2–b

A politikai rendőrség a rendelkezésére álló eszköztárból különböző módszereket használt fel a célszemélyekkel szemben, attól függően, hogy nyílt, vagy titkos nyomozást végeztek. A nyílt nyomozás, más szóval a vizsgálati eljárás során használt eszköz lehetett például a tanúkihallgatás, a házkutatás vagy a szembesítés. Ezt a rendőri munkát megelőzte az ún. bizalmas vagy titkos nyomozás, amelynél az ellenséges tevékenység dokumentálására titkos nyomozati eszközöket vettek igénybe. A politikai rendőrség sokféle titkos, más néven operatív eszközt használt.⁸¹⁸ Ide tartozott a hálózati és az operatív nyilvántartás, a környezettanulmányozás, az operatív figyelés, a postai küldemények ellenőrzése (levelek felbontása, elkobzása),⁸¹⁹ az operatív technikai eszközök alkalmazása (pl. szoba- és telefonlehallgatás), a krimináltechnikai eszközök használata (pl. speciális fényképezőgépek, mikroszkópok), az operációk végrehajtása (pl. titkos őrizetbe vétel, házkutatás, ruházat titkos átvizsgálása), valamint a hálózat, tehát az ügynökség.⁸²⁰ A bizalmas nyomozás során az operatív módszerek közül a hálózati felderítés révén szerezte az államvédelem az érdeklődési körébe került személy vagy célcsoport tagjainak titkolt tevékenységéről a legtöbb, általuk leleplezni akart információt. Ennek eszköze a hálózati személy volt, akit vagy a megfigyelt csoport tagjai közül szerveztek be, vagy már ügynökként kapott utasítás alapján ismerkedett meg a célszemélyek közül valakivel, így jutván hozzá a politikai rendőrséget érdeklő információkhoz.

▲ A Párt és az egyházak

---

alosztály azonosítása az 1950–1952 között egyházi személyek tevékenységének felderítésére nyitott személyi dossziék alapján történt, amit a hely szűke miatt csak néhány példával igazolok: ÁBTL 3.1.5. O–12547/1. Badalik Bertalan. 1; ÁBTL 3.1.5. O–9150. Ravasz László. 1; ÁBTL 3.1.5. O–9391. Dr. Csiki Gábor. 1; ÁBTL 2.1. IV/15. Dr. Gálos Henrik. 22.

⁸¹⁸ Vörös Géza: Az állambiztonság hálózaton kívüli információszerző technikái. In *Szabadegyházak, vallási kisebbségek és diktatúrák Európában a 20. században*. Szerk.: Daniel Heinz–Rajki Zoltán–Simon Ervin. Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 2013. 183–196.

⁸¹⁹ „K” ellenőrzés: „A postai küldemények operatív („K”) ellenőrzése az állambiztonsági és bünyügyi operatív munka egyik titkos nyomozati (operatív) eszköze, amely alkalmas a bizalmas nyomozás alatt álló személyek, szervezetek ellenséges tevékenységének, kapcsolatainak felderítésére, valamint operatív és jogi erejűvé tehető bizonyítékok beszerzésére.” ÁBTL 4.1. A-3046/3. Varga Antalné: A postai küldemények operatív („K”) ellenőrzése. In Állambiztonsági ismeretek. Az állambiztonsági operatív munka alapjai és titkos nyomozati (operatív) eszközei. 1. kötet. Szerkesztette: Gergely Attila. Budapest, BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1976. 5. A „K” ellenőrzés szabályozásához lásd ÁBTL 4.2. 10-21/19/1970. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 0019. számú parancsa a postai küldemények operatív ellenőrzésének szabályozásáról.

⁸²⁰ ÁBTL 4.1. A-3706. Muzslai József: *Az operatív munka feladatai, szervezési elvei és operatív eszközei. Ideiglenes tananyag*. Budapest, BM Dzerzsinszkij Tisztképző Iskola, 1957. 14–25., ÁBTL 4.1. A-3103. Lakatos Sándor–Mulik László: *Az állambiztonsági munkában felhasználható operatív erők, eszközök és alkalmazott*

Rákosi Mátyás, a Magyar Kommunista Párt (MKP) főtitkára több beszédében, felszólalásában tette egyértelművé az 1945 és 1948 közötti időszak folyamán, hogy ő és az általa vezetett párt milyen álláspontot képvisel az egyházakkal kapcsolatban. A kommunisták szerint a társadalom szövetébe évszázadok alatt beágyazódott egyházak onnan történő kiszakítása, a hívők tömegeitől való eltávolítása, a működésük ellehetetlenítése, a hitélet és a vallásgyakorlás lehetőségének megszüntetése a népi demokrácia egyik fő feladata. Nyíltan a vallás szabad gyakorlását hangoztatták, melyet az alkotmányban is rögzítettek. Ezt erősítette meg Rákosi az országgyűlés 1949. augusztus 17-ei ülésén elmondott beszédével, miszerint „*a magyar demokráciában soha senkit vallásos meggyőződése, vagy vallásának gyakorlása miatt nem üldöztek. Ez így volt a múltban, és ennek így kell lennie a jövőben is. De a demokrácia megfelelően védekezett azok ellen, akik az egyház palástjával takarózva próbálták aláásni demokráciánkat, és az ilyen kísérleteket a jövőben is meg fogja torolni*”.⁸²¹ A főtitkár szavai egyértelműen jelezték, hogy a Párt által diktált irányvonallal szembehelyezkedőkkel milyen bánásmódot alkalmaznak. Ezt jól példázza az egyes egyházak vezetőinek a sorsa is. Turóczy Zoltán evangélikus püspököt háborús büntett vádjával a Nyíregyházi Népbíróság 1945-ben 10 évi fegyházra ítélte. A református egyház legnagyobb tekintélyű vezetőjét, Ravasz László Duna melléki református püspököt 1948 áprilisában, Révész Imre tiszántúli református püspököt 1949 szeptemberére lemondásra kényszerítették. Ordass Lajos bányakerületi evangélikus püspököt 1948. október 1-jén a Budapesti Uzsorabíróság kétévi fegyházra ítélte, püspöki tisztétől pedig egy kieroszakolt egyházfegyelmi eljárás fosztotta meg.

A kommunisták számára a legnagyobb ellenfelet az egyházak közül, mint a legrégebb óta fennálló és a legnagyobb hívő tömeggel rendelkező Magyar Katolikus Egyház, és annak az 1945. augusztus 16-án XII. Pius⁸²² pápa által kinevezett, 1945. október 2-án érseki stallumába beiktatott Mindszenty József lesz.⁸²³ Rákosi 1946. szeptember 29-én az MKP III. kongresszusán tartott beszámolójában értékelte a „*régi reakciós rendszer támaszát alkotó társadalmi rétegek*” helyzetét. Beszédében nem csak a nagybirtokosokat, a nagytőkéseket, a „*zsírosparaszt*” réteget ostromozta, hanem kitért az egyházakra is. Jelezte, hogy „*nem változott*

---

módszerek, a hálózat szervezése. Jegyzet a BM Tartalékos-tisztképző Iskola hallgatói részére. Budapest, BM Könyvkiadó, 1988. 19–41.

⁸²¹ Rákosi Mátyás: *Válogatott beszédek és cikkek.* Negyedik, bővített kiadás. Budapest, Szikra, 1955. (a továbbiakban lásd Rákosi, 1955.) 332.

⁸²² Pacelli, Eugenio (1876-1958) római katolikus pap. 1939-58 között XII. Pius néven római pápa.

⁸²³ Az érseki szék ünnepélyes székfoglalójára 1945. október 7-én került sor az esztergomi Bazilikában. Mindszentyt 1946. február 21-én kreálta bíborossá a pápa.

a helyzet az egyházakban sem, melyek a feudális rend fő támaszai voltak. Az esztergomi érsek az a reakciós Mindszenty lett, akinek a háború alatt megjelent könyvéhez akár Göbbels is írhatott volna dicsérő előszót. A múlt évben egy kálvinista püspök magyarázta nekem, hogy Horthy, akinek a képe ott lógott a dolgozósobájának falán, egyházának hű fia volt, s ezzel fűzte reakciós rendszeréhez az egyházat. Ennek megfelelően a magyar egyházak kezdettől fogva ellenszenvvel nézték a demokráciát”.⁸²⁴ Az MKP számára ekkor még az ún. osztályellenségekkel, a népi demokrácia ellenfeleivel folytatott harcban az egyházak mellett még számos szereplő sorakozott. A kommunisták számára, leszámolva a velük szembenállókkal, a politikai porondon szervezett erőként már csak az egyházak maradtak talpon az 1948-as esztendőre.

Rákosi Mátyás, a Magyar Kommunista Párt funkcionáriusainak 1948. január 10-én tartott, harmadik országos értekezleten felvázolta ennek a kérdésnek a megoldását, vagyis az általa elképzelt jövőbeni egyházpolitikai koncepciót. A főtitkár szerint *„a demokrácia ez évi feladatai között ott van az egyház és a népi köztársaság viszonyának rendezése. Meg kell szüntetni azt a tarthatatlan állapotot, hogy a magyar nép ellenségeinek zöme az egyházak, elsősorban a római katolikus egyház palástja mögé búvik. A szomszédos népi demokráciákban a döntő egyházak már mindenütt megtalálták az állammal való együttélés módját. A fiatal magyar demokrácia három esztendőn keresztül mindent megtett arra, hogy a katolikus egyházat is bevonja a nemzet talpraállításának (sic!) nagy munkájába. Meg kell állapítani siker nélkül. A magyar katolikus egyház vezetőinek többsége, Mindszenty Józseffel az élen, még ma sem ismeri el a köztársaságot. Vissza kívánja állítani a régi úri nagybirtokot, ellenzi a hároméves tervet és a demokrácia minden egészséges kezdeményezését”.⁸²⁵* Rákosi beszédében egyértelművé tette, hogy a belpolitikai küzdőterén a társadalmi támogatottságuk miatt számára ekkor már csak az egyházak jelentettek igazi ellenfelet. A főtitkár világosan megfogalmazta véleményét az egyházi vezetőkről, mely szerint *„a magyar nép, a magyar dolgozó nép, a magyar demokrácia áldozatos erőfeszítéseit és eredményeit még az ellenséges külföld is elismeri, csak a mi főpapjaink süketek és vakok az újjáéledő nemzettel szemben”.⁸²⁶* Rákosi kifejezésre juttatta, hogy nem fogják hagyni az eddig elért eredményeket, melyek közül elsősorban a földosztást emelte ki, bárki is megkérdőjelezzé, vagy esetleg a korábbi állapotok visszaállítását kezdeményezze. A pártvezető jelezte, hogy azokkal szemben, akik ezt kívánják minden eszközzel küzdeni fognak. Hangsúlyozta: *„a magyar demokrácia eddig*

---

⁸²⁴ Rákosi, 1955. 90

⁸²⁵ Rákosi, 1955. 180.

*minden problémát, mely elé a történelem állította, megoldott. Amikor napirendre tűzi, végezni fog azzal a reakcióval is, mely az egyház köntöse mögé búvik. Biztosíthatunk minden dolgozó magyart, hogy nem ismerünk tréfát az egyházzal szemben sem, amikor a földosztás eredményét, a földhözjutott 700 000 magyar paraszt érdekeit meg kell védeni. És ugyanúgy biztosíthatunk minden magyar hazafit, hogy az 1848-as nagy nemzeti hagyományokat, amelyek mindannyiunk előtt szentek, még a bíboros hercegprímástól sem engedjük bemocskolni, meggyalázni”.*⁸²⁷ Ezek a szavak világosan jelezték, hogy a fő célpont a Magyar Katolikus Egyház, illetve annak feje Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek lesz.

▲Célkeresztben a főpap

Jóllehet a politikai rendőrség már 1945 őszétől gyűjtött adatokat a primással kapcsolatosan, azonban csak 1947. június 10-én nyitotta meg a Mindszenty Józseffel szemben folytatott bizalmas nyomozás során szerzett dokumentumok gyűjtésére a főpap személyi dossziéját. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában mikrofilmen található az a tizennyolc darab dosszié, amelyekben Mindszenty tevékenységével kapcsolatos dokumentumok olvashatóak.⁸²⁸ A személyi dosszié nyitására Jámbor József⁸²⁹ rendőrnagy javaslatára került sor, amelyet a politikai rendőrség egyházak szembeni elhárítás alosztályának vezetője, Tihanyi János⁸³⁰ hagyott jóvá.⁸³¹ Jámbor megállapította a primással szemben eddig folytatott bizalmas nyomozás eredményei alapján: „*Mindszenty József jelenlegi tevékenysége*

⁸²⁶ Rákosi, 1955. 180.

⁸²⁷ Rákosi, 1955. 180.

⁸²⁸ ÁBTL 3.1.8. Sz-222, Sz-222/2-18. Mindszenty József.

⁸²⁹ Jámbor József (1918-?) rendőrtiszt. Belügyi szolgálatát 1945. június 19-én kezdte meg. 1947. áprilisától a politikai rendőrség egyházi alosztálya vezetőjének helyettese hadnagyi rangban, 1948. január 1-jén nevezték ki századossá és később az alosztály vezetőjévé. ÁBTL 2.8.1. 2328. Jámbor József. 6-7. A pontos beosztása, és a szolgálati helyének megnevezése a személyi anyagában nem található meg. A Mindszentyre vonatkozó személyi dosszié nyitását kérő dokumentumon található aláírás, és a Jámbor József anyagában szereplő aláírások egyezése alapján vélem e két személyt azonosnak. Egy 1950. június 10-ei irat szerint Jámbor ekkor az ÁVH I/2-b (egyházi) alosztályvezetője volt. ÁBTL 3.1.5. O-9152. Győri Elemér. 1. 1950. június 12-én a politikai rendőrség kötelékéből elbocsátották, mert bírálta az államvédelem vezetőit. ÁBTL 2.8.1. 2328. Jámbor József. 2. Előterjesztés az MSZMP politikai Bizottságához, 1961. szeptember 29., ÁBTL 2.8.1. 2328. Jámbor József. 6. Szolgálati adatlap, 1958. március 31., ÁBTL 2.8.1. 2328. Jámbor József. 9. Önéletrajz, 1958. április 2.

⁸³⁰ Tihanyi János (1922-) jogász, rendőrtiszt. A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya III. alosztályának (egyházi vonal) volt a vezetője 1947 márciusa és 1948 szeptembere között. ÁBTL 2.1. VI/64. Tihanyi János. 6. Önéletrajz, 1952. január 5., ÁBTL 2.1. VI/64. Tihanyi János. 35. Jelentés Tihanyi János ügyéről, 1953. november 21.

⁸³¹ ÁBTL 3.1.8. Sz-222. Mindszenty József. 6. Határozat.

*miatt az államvédelmi szervek által közlendő bizalmas nyomozást (megfigyelést) igényel. Tekintettel erre, javaslom a bizalmas nyomozás elrendelését és nyilvántartásba vételét”.*⁸³²

A forrásokból kiderül, hogy a politikai rendőrség a dosszié nyitását követően igyekezett összeszedni minden, Mindszentyvel kapcsolatos dokumentumot. Ezek között hálózati jelentések, személyes és hivatalos levelek, beszédek, újságcikkek találhatók, valamint különböző feljegyzések arról, hogy kik látogatják a főpapot, vannak e közöttük közéleti személyek, külföldi diplomata, politikusok. A politikai rendőrségnek Mindszentyre vonatkozó információgyűjtései eleinte meglehetősen hiányosak voltak, leginkább újságcikkekre, prédikációkra, valós és valótlan hírek dokumentálására szorítkoztak. A beszerzett iratokból látható, hogy nyomozók figyelme még a kisdíák Pehm József⁸³³ gimnáziumi tanulmányi eredményeire is kiterjedt: szépírási, magaviseleti, vallási, magyar, latin, földrajz, természetismeret és mennyiségtan jegyei érdekelték az államvédelmet.⁸³⁴

Tihanyi Jánosnak egy 1948-ban készített jelentéséből tudható, hogy a politikai rendőrség Mindszenty tevékenységének figyelemmel kísérését, a róla folytatott adatgyűjtést már 1945 szeptembere óta folytatta.⁸³⁵ Az alosztályvezető által készített összefoglaló egyértelművé teszi, hogy Mindszenty tevékenységét érseki kinevezésének pillanatától nyomon követték. Egy 1945. szeptember 18-ára datált irat szerint: *„Mindszenty kinevezése Magyarország hercegprímásává állítólag igen nagy jelentőségű lesz az Egyház bekapcsolódására vonatkozóan a politikába. Bár jelen pillanatban úgy néz ki, hogy a katolikus Egyház a Demokrata Néppártot támogatná /Barankovits féle frakció/, tárgyalások vannak folyamatban a Kiszegpárttal. Ez azt a célt szolgálná, hogy ne bontsák meg az egységet. A Szt. Domonkos rend tervez október 7-ére katolikus Rózsafüzér királynője ünnepére egy körmenetet, amelynek vallási jelentőségén túlmenően politikai céljai vannak a választások befolyásolására. Emlékeztet, hogy milyen jelentősége volt a Szt. István napi körmenetnek. Ezt meg akarják ismételni, de még annál is nagyobb arányokban. Miután október 7-én valószínűleg választások lesznek, vagy egy héttel később akarják a körmenetet megtartani. Ezen a körmeneten az új hercegprímás is részt venne és a Szt. Jobbot is körülhordoznák.”*⁸³⁶

A megállapításokat igazolták Mindszenty későbbi, az 1945-ös választásokat megelőző megnyilatkozásai, tettei. Ezekben egyrészt igyekezett a katolikus egyház érdekeit és a

⁸³² ÁBTL 3.1.8. Sz-222. Mindszenty József. 6. Határozat.

⁸³³ Családnevét 1942-ben magyarosította Pehmről Mindszentyre. Balogh, 2002. 58.

⁸³⁴ ÁBTL 3.1.8. Sz-222. Mindszenty József. 10. Érsekek és püspökök

⁸³⁵ Gergely Jenő: *A Mindszenty-per*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 2001. (továbbiakban: Gergely, 2001.) 18.

⁸³⁶ ÁBTL 3.1.8. Sz-222. Mindszenty József. 25. Részlet a 1945. szeptember 18-i jelentésből.

demokratikus rendet megvédeni, másrészt önmagának – a hercegprímási pozíciójából fakadóan, mint az ország első számú közjogi méltóságának – politikai szerepet kívánt.⁸³⁷ Ezzel nemcsak a kommunisták ellenérzéseit, de más politikai csoportosulások, valamint a miniszterelnök, Dálnoki Miklós Béla⁸³⁸ értetlenségét is kivívta.

A novemberi választásokon a Kisgazdapárt mögé szoruló Magyar Kommunista Párt december 1-jei Központi Vezetőségi ülésén a vereséget többek között Mindszenty 1945. október 18-án kiadott választási körlevelének a választókat befolyásoló tartalmában látták,⁸³⁹ amit a majd egy évvel későbbi beszédében Rákosi ismételt elismert. Eszerint a választási kudarchoz hozzájárult „*Mindszenty ismert választási levele, mely a munkáspártok, a földreform és a demokrácia ellen mozgósította a vallásos tömegeket*”.⁸⁴⁰ A püspöki kar által elfogadott, de csak a prímás részéről aláírt körlevél a demokratikus változások elfogadása mellett sok, az egyházat ért sérelmet vett számba (pl. az egyházi oktatás, a földreform kérdése).⁸⁴¹ Mindszentyék felemelték szavukat a kommunisták által uralt politikai rendőrség fokozódó túlkapásaival szemben, jelezve, hogy „*nem az a demokrácia, mely az egyik emberi személy korlátlan uralma helyébe egy másikat állítja, nem az, amelyik az egyik embercsoport önző és képtelen uralmát egy másik csoport hasonlóan önző és féktelen hatalmaskodásával váltja fel*”.⁸⁴² Sőt, a körlevél szövege tovább ment és egyenesen politikai iránymutatást kívánt adni a választók számára azzal, hogy „*keresztény választó nem adhatja szavazatát olyan irányzatra, mely újabb elnyomást, újabb erőszakos uralmat, a természeti törvények mellőzését felelőtlenül és sűrűn elköveti*”.⁸⁴³ Ezt követően teljesen érthető volt, hogy a politikai rendőrség figyelme fokozott mértékben irányult Mindszentyre.

A prímás személyi dossziéjában számos hálózati személytől származó jelentés található. Egy ügynök 1946. február 17-ei jelentéséből kiderül, hogy utasításra, az Úri utcai prímási palota portásával megismerkedve szerzett információkat Mindszentynek a bíborosi beiktatására

---

⁸³⁷ Balogh, 2002. 90–101., Erdő Péter: Mindszenty és prímási tisztsége. In *Mindszenty József emlékezete*. Szerk. Török József. Budapest, Márton Áron Kiadó, 1995. 19–32.

⁸³⁸ Miklós Béla, vitéz lófő dálnoki (1890–1948) huszár tisz, politikus. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány vezetője 1944. december 22-től 1945. november 15-éig. Az 1947-es választásokon a Magyar Függetlenségi Párt egyik vezetője volt.

⁸³⁹ Balogh, 2002. 103.

⁸⁴⁰ Rákosi, 1955. 91.

⁸⁴¹ Mészáros István: *Mindszenty 1945. évi „választási” körlevele*. *Vasi Szemle*, 2002. LVI. évf. 2. szám.

⁸⁴² ÁBTL 3.1.8. Sz–222. Mindszenty József. 28.

⁸⁴³ ÁBTL 3.1.8. Sz–222. Mindszenty József. 29. Egy 1945. október 17-ei jelentésből kiderül, hogy a készülő körlevélről a politikai rendőrségnek is tudomása volt. ÁBTL 3.1.8. Sz–222. Mindszenty József. 26. Részlet a 1945. október 17-i jelentésből. A körlevél teljes szövege megtalálható Mindszenty személyi dossziéjában. ÁBTL 3.1.8. Sz–222. Mindszenty József. 27–33.

tervezett római útjával kapcsolatban.⁸⁴⁴ Egy másik, 1946. május 2-ára datált jelentés a Máriaremetére május 5-ére tervezett zárandoklat részleteiről tájékoztatta a politikai rendőrség embereit, kiemelve, hogy ennek „*valódi célja ellensúlyozni a munkáspártok május 1-i hatalmas tömegdemonstrációját. Ezért a dátum kiválasztása is. Mindszentyék arra törekednek, hogy a munkáspártoknál nagyobb tömegeket vigyenek az utcára. Ez természetesen lehetetlen, de jól tájékozott egyházi körök szerint 150.000 ember felvonulása várható.*”⁸⁴⁵ Az informátor szerint a „*mérsékeltabb kath. [katolikus – V.G.] egyházi személyek felvetették azt, hogy egy ilyen nagy tömegben meghúzódhatnak reakciósok, akik újra súlyosan kompromittálják az egyházat. Mindszenty és környezete szerint, ha ilyenek lesznek, azok kizárólag a munkáspártok provokátorai lesznek.*”⁸⁴⁶ A zárandoklat Rókus-kápolna előtti körmenetét aznap délután Rajk László belügyminiszter betiltotta.

A politikai rendőrség a frissen kinevezett bíboros tevékenységét esztergomi palotájában is figyelemmel kísérte. A Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának III. alosztálya 1946 tavaszán térképezte fel a bejutás lehetőségeit Mindszenty esztergomi környezetébe. Mészáros László hadnagy március 5-ére keltezett jelentésében leírta, hogy szigorúan bizalmas utasítás alapján a „*lehető legdiszkrétebb puhatolózás után, minden feltűnőséget kerülve*” megpróbált a primáshoz vezető információforrásokat keresni, de nem járt sikerrel.⁸⁴⁷ Eredménytelenségét azzal indokolta, hogy Mindszenty „*amikor elfoglalta Esztergomban a primási széket, a primácián az eddig oda beosztott összes alkalmazottat és papokat leváltotta és kicserélte teljesen új emberekkel, még a konyhán a szakácsokat és az egyes konyhai személyzetet is apácákkal váltotta le. Teljesen elszigetelte magát a külvilágtól. Csak egyedül dr. Meszlényi*”⁸⁴⁸ püspök maradt változatlanul a régi beosztásában.”⁸⁴⁹

⁸⁴⁴ ÁBTL 3.1.8. Sz-222. Mindszenty József. 156. Jelentés, 1946. február 17.

⁸⁴⁵ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/2. Mindszenty József. 7. Jelentés Mindszenty hercegprímás vezetése alatt megtartott körmenetről, 1946. május 2.

⁸⁴⁶ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/2. Mindszenty József. 8. Jelentés Mindszenty hercegprímás vezetése alatt megtartott körmenetről, 1946. május 2.

⁸⁴⁷ ÁBTL 2.5.1. 78/110. Mindszenty ügy. Jelentés Dr. Mindszenty József bíboros hercegprímás közvetlen környezetébe való bejutásokról, 1946. március 5. (Itt tévesen írta le az államvédelmi tiszt a primás titulusát, mivel Mindszenty soha sem kapott doktori címet. – V.G.)

⁸⁴⁸ Meszlényi Zoltán Lajos (1892–1951) római katolikus pap. 1915-ben szentelték pappá. 1917-től lett Esztergomban érseki szertartó és levéltáros, majd 1926-tól primási és érseki titkár. 1931-ben került az esztergomi főkapitán tagjai közé. 1937-ben szentelték címzetes püspökké, és ekkortól lett a mindenkori primások segédpüspöke. 1950-ben, Drahos János kanonok, esztergomi általános érseki helynök halálát követően ő vette át pozícióját. Azonban államvédelmi tisztok megválasztása után két héttel hivatalos eljárás nélkül letartóztatták, és a kistarcsai internáló táborba szállították, ahol az elszenvetett kínzások és az embertelen körülmények hatására nem sokára meghalt. XVI. Benedek pápa 2009. július 3-án hagyta jóvá boldoggá avatását. A főpap életéhez bővebben lásd Beke Margit: *Boldog Meszlényi Zoltán Lajos püspök élete és halála*. Budapest, Szent István Társulat, 2009.

Mészáros a személyi változások miatt nem talált olyan világi embert, aki bejáratos lenne a primáciára, és hajlandó lenne információkat szolgáltatni Mindszenty tevékenységéről. Erről így ír jelentésében a politikai rendőrség tisztje: *„Mindszenty József hercegprímás környezetébe való bejutás a lehető legnehezebb dolog, mert még nem alakult ki az a világi réteg, aki körül veszi társadalmilag. Nagyon tartózkodók a primácián, csak pár ember van, aki bejáratos az udvarhoz. Hosszú munka és lehetőleg Esztergomban jó állásban lévő egyénnek kell lenni és aki bizonyos mértékben az egyházi dolgokban is kissé jártas, vagy akit odahelyeznek jó állásba és lehetőleg egy pár jelenleg is jobboldali magatartást tanúsító egyének ajánlása által kapcsolatot talál a primáciát körül vevő körökkel.”*⁸⁵⁰ A hadnagy, bár megpróbált mind Meszlényi Zoltán segédpüspökkel, mind Drahos János⁸⁵¹ helynökkel beszélgetést kezdeményezni, azonban ők csak vallási kérdésekben adtak felvilágosítást. A nyomozó, hogy eredménytelenségét palástolja a jelentésében azért megjegyezte, hogy Meszlényi a beszélgetés folyamán nagyon óvatosan fejtegette a dolgokat, vigyázva arra, *nehogy politikai dologra terelődjön a beszélgetés. De bármennyire is vigyázott egy-két elejtett szavából jobboldali beállítottságára tudtam következtetni.”*⁸⁵² A konfliktusok Mindszenty és a hatalom között egyre inkább sokasodtak. Az államvédelem igyekezett eszközeivel (ügynöki jelentések, megfigyelések, lehallgatások stb.) minél több kompromittáló adatot gyűjteni, hogy a bíborost küszöbön álló letartóztatása után jogszerűen vonhassák felelősségre.

▲ A letartóztatás előtti hetek

Az Államrendőrség Államvédelmi Osztály egyházi elhárítással foglalkozó alosztálya 1948. május közepére összeállított egy egyházi vonatkozású dokumentumgyűjteményt, mely több, a Mindszenty ellen tervezett büntető eljáráshoz szükséges iratot is magába foglalt. Ezeket

⁸⁴⁹ ÁBTL 2.5.1. 78/110. Mindszenty ügy. Jelentés Dr. Mindszenty József bíboros hercegprímás közvetlen környezetébe való bejutásomról, 1946. március 5.

⁸⁵⁰ ÁBTL 2.5.1. 78/110. Mindszenty ügy. Jelentés Dr. Mindszenty József bíboros hercegprímás közvetlen környezetébe való bejutásomról, 1946. március 5.

⁸⁵¹ Drahos János (1884–1950) római katolikus pap. 1909-ben szentelték pappá, 1912-től érseki szertartó és levéltáros volt Esztergomban. 1915-től primási titkári, 1921-től az irodaigazgatói pozíciót töltötte be. 1924-ben lett kanonok. 1937-től 1950-ig az Esztergomi Főegyházmegye általános érseki helynöke, Mindszenty letartóztatása után 1950 júniusáig kormányzója volt. Címzetes püspöki kinevezése csak halála után érkezett meg az érseki aulába.

⁸⁵² ÁBTL 2.5.1. 78/110. Mindszenty ügy. Jelentés Dr. Mindszenty József bíboros hercegprímás közvetlen környezetébe való bejutásomról, 1946. március 5.

Rákosi Mátyás számára az ÁVO vezetője, Péter Gábor⁸⁵³ nyolc pontból álló személyes megjegyzésével együtt 1948. május 13-ai keltezéssel továbbította. E szerint: „*Rákosi Elvtárs által kért egyházi vonatkozású feljegyzéseket megküldöm: 1. Mindszenty József hercegprímás utolsó 10 hónap alatt elmondott beszédeinek helye. [...] 3. Mindszenty József tevékenysége. 4. Mindszenty hercegprímásnak a kormányhoz intézett levelei. [...] 8. Mindszenty levelei Vajna Gábor⁸⁵⁴ volt nyilas belügyminiszterhez, Rajniss Ferenc⁸⁵⁵, Szöllősi Jenő⁸⁵⁶ stb*”.⁸⁵⁷ Rákosi valószínűleg még nem érezte elegendőnek az eddig összegyűjtött adatokat egy vádemeléshez, ezért a főpap megfigyelése tovább folytatódott. Az 1948 nyarán és őszén megszerzett információkkal kibővített, az említett, Tihanyi János által készített jelentés már elégségesnek tűnt. Ezt igazolja Péter Gábornak e dokumentumhoz csatolt, a párt főtitkárának szóló feljegyzése: „*Rákosi elvtárs, aláhúztam azokat a sorokat, aminek az alapján (amikor az ideje ennek elérkezik) büntetőjogilag el lehet járni Mindszenty ellen*”.⁸⁵⁸

Az ÁVH 1948 novemberében vette szoros ellenőrzés alá az esztergomi primási palotát, Badalik Bertalan⁸⁵⁹ domonkos rendi házfőnök szerint: „*Esztergomban a primás palotájába csak előzetes igazoltatás után lehet bejutni*”.⁸⁶⁰ Az épület megfigyelése november folyamán még nem volt folyamatos, időnként megjelentek, majd minden átmenet nélkül eltűntek a rendőrség emberei, „*a palota körül szombat óta nincs látható őrség. Addig három helyen is állt egy autó, melyből a palotát figyelték*”.⁸⁶¹ 1948 decemberétől az érsekség épülete körüli rendőri gyűrű állandósult. Egy december 10-ei ügynöki jelentésben az olvasható, hogy „*az esztergomi palotát állandóan őrzik és figyelik a rendőrség emberei, nyolc férfi és egy nő tart szolgálatot*”.⁸⁶² Egy másik, szintén december 10-ére dátumozott jelentésből kiderül, hogy a hideg miatt december elején egy melegedő fabódét is felállítottak a primácia előtt posztoló

⁸⁵³ Péter Gábor (1906-1993) rendőrtiszt, politikus. A politikai rendőrség főszervezője 1945 januárjától Budapesten. A vidéki és a fővárosi politikai rendészeti osztályok egyesítésével 1946-ban létrejött államvédelmi szervezet elsőszámú vezetője volt. 1953-ban az államvédelem által elkövetett törvénytörések miatt letartóztatták, majd 1954-ben életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték.

⁸⁵⁴ Vajna Gábor (1891-1946) katonatiszt, politikus. A Szálasi-kormány belügyminisztere volt.

⁸⁵⁵ Rajniss Ferenc (1893-1946) újságíró, politikus. A Szálasi-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere volt.

⁸⁵⁶ Szöllősi Jenő (1893-1946) újságíró, politikus. A Szálasi-kormány miniszterelnök-helyettese volt.

⁸⁵⁷ Gergely, 2001. 17. Az eredeti dokumentumok a Politika Történeti Intézet Levéltárában találhatóak: PIL 274. f. 7. cs. 248. ő. e.

⁸⁵⁸ Gergely, 2001. 19.

⁸⁵⁹ Badalik Sándor Bertalan (1890-1965) domonkos rendi szerzetes, a magyar domonkos rendtartomány főnöke 1938-1946 között, veszprémi püspök 1949-től. A kommunista hatalom a vele szemben álló püspök működési engedélyét 1957-ben rendelettel visszavonta, és a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Hejcére internálta. Kényszer lakhelyét 1964 októberében, halála előtt néhány hónappal elhagyhatta, és Budapestre költözhetett, azonban püspöki székét sohasem kapta vissza.

⁸⁶⁰ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. Mindszenty József. 141. Jelentés, 1948. november 29.

⁸⁶¹ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. Mindszenty József. 137. Jelentés, 1948. november 29.

⁸⁶² ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. Mindszenty József. 194. Jelentés, 1948. december 10.

rendőrök számára.⁸⁶³ Ez az épület nemcsak az időjárás viszontagságaival szemben nyújtott védelmet az államvédelmis beosztottnak, hanem azt is jelezte, hogy Mindszenty megfigyelése állandósult. Ezt a bent élők is érzékelték, amint az olvasható egy 1948. december 11-ei jelentésben: *„A palotában lévő kapcsolatunk jelentette, hogy miután meglátták közvetlen a primási palota előtt épített fabódét, az volt a vélemény, hogy a primás körülfárása hosszabb időre szól. Ezzel kapcsolatban, amikor a primásnak ezt jelentette Mátray⁸⁶⁴ irodaigazgató, bosszankodva jegyezte meg, hogy »miért nem a kapu elé építik, az is az Ő területük«.*”⁸⁶⁵ A primás megfigyelése olyan részletekre is kiterjedt, mint hogy mikor kapcsolta fel reggel a villanyt a szobájában, a reggelijét a szobájában fogyasztotta el, vagy hogy mikor kik léptek be illetve hagyták el a primási palotát.⁸⁶⁶ A bent lakók megpróbálták megnehezíteni a rendőrség dolgát, ezért *„a tegnapi nap⁸⁶⁷ folyamán befedték papírral a palotában azokat a lépcsőházi ablakokat, melyek a Duna felé néznek azért, hogy a lépcsőn történő közlekedést ne lehessen megfigyelni.*”⁸⁶⁸ Az épületben élők, hogy információhoz jussanak a megfigyelésükről, az esetlegesen várható rendőri intézkedésekről többször próbáltak beszédbe elegyedni a kirendelt tisztekkel, a nyomozók mozgását a portásfülkéből követték figyelemmel és jelentették Mindszentynek.⁸⁶⁹ 1948. december 10-én Monsberger Ulrik⁸⁷⁰ plébános, aki aznap reggel a palotában járt, megpróbált kapcsolatba kerülni az ott posztoló rendőrrel. Monsberger *„a közelben álló figyelőtől megkérdezte, hogy fázik-e. Utána visszament és azt híresztelte a palotában, hogy a nyomozóval beszélt, aki arról panaszkodik, hogy fázik és elege van már az egészből”.* A jelentést lejegyző tiszt a mundér becsületének védelmében azért hozzátette, hogy *„az igazság az, hogy mikor felvetette a kérdést Monsberger, a nyomozó nemmel válaszolt és továbbment.*”⁸⁷¹

⁸⁶³ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. Mindszenty József. 196–197. Jelentés, 1948. december 10.

⁸⁶⁴ Mátrai Gyula (1893-1972) római katolikus pap. 1917-ben szentelték pappá, majd 1919-től a Budapesti Örökimádás templom lelkésze volt. 1942-ben érseki titkár, majd 1944-től 1949-ig irodaigazgató lett Esztergomban. 1946-tól esztergomi kanonok, 1950-től honti főesperes volt. 1950-1951 között az Esztergomi Főegyházmegye általános helytartói tisztségét töltötte be.

⁸⁶⁵ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 6. Jelentés, 1948. december 11.

⁸⁶⁶ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. Mindszenty József. 191. Jelentés, 1948. december 9.

⁸⁶⁷ 1948. december 9-éről van szó.

⁸⁶⁸ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. Mindszenty József. 200. Jelentés, 1948. december 10.

⁸⁶⁹ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. Mindszenty József. 200. Jelentés, 1948. december 10.

⁸⁷⁰ Monsberger Rezső Ulrik (1905-1974) római katolikus pap, bencés szerzetes. 1923-ban lett a Bencés Rend tagja, 1931-től 1946-ig gimnáziumi tanár volt. 1946 és 1948 között a házfőnöki és a gimnázium igazgatói tisztséget töltötte be. 1948-50 között lelkész, majd Esztergomba kerülve 1951-52-ben segédlelkész volt. 1956-tól Pannonhalmán perjel, 1957-től 1958-ig, Legányi Norbert főapáttá történő megválasztásáig kormányzóperjel, majd ezt követően újra perjel 1969-ig. Legányi lemondását követően újra kormányzóperjel lett 1969-ben. 1973-tól, az új főapát, Szennay András megválasztásától újból perjel lett. 1973-74-ben a főapáti tanács tagja volt. 1974-től haláláig bakonybéli címzetes apát volt.

⁸⁷¹ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. Mindszenty József. 199. Jelentés, 1948. december 10.

Több, mint tíz évvel később Rákosi Mátyás visszaemlékezéseiben, még mindig nem tudván elfogadni, hogy a politikai rendőrség képtelen volt produkálni egyértelmű bizonyítékot Mindszenty ellen, a sikertelenséget az államvédelem dilettantizmusának tudva be. „*Én nem tudom, hogy ma hogyan dolgozik az államvédelem. Akkor mamár szinte valószínűtlen módszerei voltak. Egy napon eljött hozzám Dobi István⁸⁷² és elmondta, hogy Esztergomban az érseki palota előtt felütöttek egy zöltségessátrat. Soha ott zöltséget nem árultak, két nap múlva az egész város, illetve városka arról beszélt, hogy ebből a sátorból figyelik az érsekséget. Persze ebből a megfigyelésből semmi nem jött ki. Nem maradt más hátra, mint a Lenin által emlegetett, »on s'engage et après on voit«, kezdjük meg, és utána meglátjuk.*”⁸⁷³ Rákosi azonban tévedett, mert a rendőri jelenlét ilyen jellegű demonstrálása, a politikai rendőrség eszköztárában az úgynevezett nyílt megfigyelés volt.⁸⁷⁴ Ez azt a nyilvánvaló célt szolgálta, hogy megfélemlítsék és lelki terror alatt tartsák a palotában élőket, így készítve elő a tervezett letartóztatásokat.⁸⁷⁵

A politikai rendőrség emberei megszerezték az épület alaprajzát is, így pontosan ismerték az érsek lakosztályának szobabeosztását, ami a külső megfigyelést segítette.⁸⁷⁶ Az államvédelmi tisztek – Mindszentyék jobb megfigyelése érdekében – a primási épülettel szemben álló házban a helyi rendőrkapitányság vezetőjének, Tónay Aladár rendőr századosnak a szobáját kívánták felhasználni.⁸⁷⁷ A figyelés megerősítéséhez két nagy teljesítményű Tátra személygépkocsit helyeztek készenlétbe, amelyek „*kb. 30 m[re] vannak a primási palota főbejáratától, s ugyancsak itt van elhelyezve a két gépkocsi sofőrje is*”.⁸⁷⁸ Az ÁVH a postai küldemények tartalmát is megpróbálta ellenőrizni, amely a palotában élők előtt sem maradt titokban, mivel többször észlelték, hogy a postás által hozott leveleket már korábban felbontották.⁸⁷⁹ A politikai rendőrség lehallgatta az onnan folytatott telefonbeszélgetéseket.⁸⁸⁰ 1948. december 10-étől vált lehetővé az ÁVH számára a primási palotában élők

⁸⁷² Dobi István (1898-1968) politikus. 1948. december 10-e és 1949. szeptember 5-e között miniszterelnök volt. Ezt követően 1952. augusztus 14-éig a minisztertanács elnöki, majd 1967. április 14-éig a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöki tisztségét töltötte be.

⁸⁷³ Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések, 1940–1956*. 2. kötet. Budapest, Napvilág Kiadó, 1997. 711–712.

⁸⁷⁴ „*Nyílt figyelés: az operatív figyelés változataként külön engedéllyel, rendkívüli esetben, demonstrációs céllal nyílt, agresszív figyelés fogatosítható. Célja: bomlasztás elrettentés stb.*” ÁBTL 4.1. A-3036. Állambiztonsági értelmező kéziszótár. Összeáll. Gergely Attila. Budapest, BM Könyvkiadó, 1980. 138.

⁸⁷⁵ Gyarmati György: A Mindszenty-ügy „diplomáciai” rendezésének kudarca. *Történelmi Szemle*, XLII. évf. (2000) 1-2. szám. (továbbiakban: Gyarmati, 2000.) 76.

⁸⁷⁶ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. Mindszenty József. 136, 197. Jelentés, 1948. december 10.

⁸⁷⁷ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 33. Jelentés, 1948. december 14.

⁸⁷⁸ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 109. Jelentés, 1948. december 26.

⁸⁷⁹ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. Mindszenty József. 197. Jelentés, 1948. december 10.

⁸⁸⁰ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 105. Jelentés, 1948. december 25., ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. 109. Jelentés, 1948. december 26.

telefonbeszélgetéseiknek az ellenőrzése. Egy, erre a napra datált dokumentumban két rendőrtiszt azt jelentette, hogy „a mai napon a lehallgatáshoz szükséges alkalmas lakást megszereztük és annak azonnali beköltözhetőségét létrehoztuk.”⁸⁸¹ A telefonok lehallgatására a palotában élők is gyanakodtak, így a működésben tapasztalt zavarokat a politikai rendőrség tevékenységével magyarázták. Az ÁVH „Hívő” fedőnevű kapcsolata 1948. december 13-án azt jelentette, hogy „ma délelőtt 12 óráig a primácia telefonja nem működött. A primácián már tárgyalták, hogy a telefontól is elzárják, úgy látszik, a primáciát.”⁸⁸² Természetesen nem minden működési zavar volt az ÁVH-nak köszönhető. Az előbbi dokumentumban leírtakra, a jelentést készítő Jámbor Zoltán⁸⁸³ nyomozó adott magyarázatot. E szerint „a rövidzárlat tényleg fennállott, mert lehallgató készülékünk beázott és így az összes primási és egyéb vonalak rövidzárlatot kaptak, azonban bajtársaink a hibát észrevették és azonnal kijavították. Kb. délelőtt 11 órakor már nem volt akadálya a beszélgetésnek. A primácián csak déli 12 órakor vették észre, hogy ismét jó a telefon.”⁸⁸⁴

▲ Ügynökök a primás környezetében

Az ÁVH igyekezett a bíboros személyének környezetéből, illetve az épületben dolgozó emberek közül többeket hálózati személynek beszervezni, hogy jelentsék, amit bent látnak, tapasztalnak – például, hogy ki látogatja meg és milyen célból a főpapot –, hiszen így közvetlenül nyerhettek információkat a palotában történetekről. A primácián élőkrol többen is jelentettek a politikai rendőrség tisztjei számára, akik vagy hálózati személyként vagy hálózaton kívüli kapcsolatként⁸⁸⁵ álltak az ÁVH szolgálatára. Egy részükröl már a kortársak, az érseki aulában élők is gyanították, hogy együttműködnek az államvédelem tisztjeivel,⁸⁸⁶

⁸⁸¹ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. Mindszenty József. 197. Jelentés, 1948. december 10.

⁸⁸² ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 27. Jelentés, 1948. december 13.

⁸⁸³ Jámbor Zoltán (1914-?) rendőrtiszt, őrnagy. Belügyi szolgálatát 1945. február 20-án kezdte meg. A személyi anyagából csak annyi derül ki, hogy a III. Főosztályon dolgozott hadnagyi rangban. 1952-ben a Büntetés-végrehajtás Parancsnokságára került át, ahol őrnagyi rangig jutott. 1959-től saját kérésére a BM II/4. (Közlekedési Elhárító) Osztályára helyezték át. 1962. augusztus 15-én ment nyugállományba. ÁBTL 2.8.1. 2329. Jámbor Zoltán. 9-10. A tárgyalt időszak idején a pontos beosztása, és a szolgálati helyének megnevezése a személyi anyagában nem található meg. A Mindszentyre vonatkozó személyi dossziében található dokumentumokon olvasható aláírás, és a Jámbor József anyagában szereplő aláírások egyezése alapján vélem e két személyt azonosnak. ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. Mindszenty József. 198. Jelentés, 1948. december 10., ÁBTL 2.8.1. 2329. Jámbor Zoltán. 3, 6, 12/a, 13/a.

⁸⁸⁴ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 27. Jelentés, 1948. december 13.

⁸⁸⁵ Vörös, 2013. 185-188.

⁸⁸⁶ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. Mindszenty József. 117. Jelentés, 1948. november 22.

egy másik részükről a jelenlegi kutatások már megállapíthatták személyazonosságukat, de jó részük, a források hiányában, az ismeretlenség homályában maradt.

A politikai rendőrség a legfontosabb információszerző eszköznek a hálózati személyt tekintette, hiszen ő állt a legszorosabb kapcsolatban a célszeméllyel vagy annak környezetével. Így olyan adatok birtokába is juthatott, melyet más eszközzel nem, vagy csak részben tudtak megszerezni. A legnagyobb gondot mindig az információ valóság tartalmának ellenőrzése jelentette, amelyet vagy más ügynök jelentésével, vagy más titkos módszer alkalmazásával (lehallgatás, megfigyelés, levélfelbontás stb.) végeztek. Sok jelentés csak épp a mindennapok eseményeit rögzítette: ki fordult meg Mindszentynél, mivel töltötte a napjait stb. Egy ilyen, 1948. december 11-ei jelentésben az olvasható, hogy az ÁVH egyik kapcsolata látta Cavallier Józsefet⁸⁸⁷, Szekfű Gyulát⁸⁸⁸ és Kodály Zoltánt⁸⁸⁹ bemenni a prímáshoz, bár igyekeztek ezt a tényt előtte eltitkolni.⁸⁹⁰ Két másik, vélelmezhetően ügynököktől származó beszámolók is megerősítették a találkozó tényét.⁸⁹¹ Cavallier, Kodály és Szekfű találkozója Mindszentynél 1948. december 8-án történt, mikor is igyekeztek elérni bíborosnál, hogy önként félreállva, távozzon Rómába, így kerülje el a letartóztatást.⁸⁹²

A politikai rendőrség nyomozói a Mindszenty körül megfordulók között ugyancsak keresték a velük már együttműködő személyeket. Az egyik ilyen személy „Hívő” fedőnéven adta információit az államvédelem számára. A jelentések tartalma alapján Mindszenty belső köréhez tartozó egyházi személyről lehet szó, aki bejáratos lévén a prímáshoz első kézből értesült minden fontos dologról, amelyekről aztán beszámolt tartótisztjeinek.⁸⁹³ Így például egy december 10-ei jelentésben az olvasható, hogy a tisztek kérésére jelezte, hogy ha értesül a bíboros utazási szándékáról, azt azonnal jelzi, de „véleménye szerint a prímás makacs természete miatt erre nem fog sor kerülni”. Azonban hozzá tette, hogy „sokat vár a püspöki konferenciától, mert egyedül a püspöki kar állásfoglalása befolyásolhatja a prímás

---

⁸⁸⁷ Cavallier József (1891-1970) újságíró. 1939-1945 között a katolikus hitre áttért izraeliták szervezetének, Szent Kereszt Egyesület irodájának a vezetője, aki az üldözött zsidók elhelyezését, jogvédelmét irányította. 1946-tól a Külügyminisztérium tisztviselője rendkívüli követi rangban.

⁸⁸⁸ Szekfű Gyula (1883-1955) történész, politikus. A második világháború után Magyarország első moszkvai követe, majd 1946 januárjában illetve 1948. májusától 1948. szeptemberéig nagykövete.

⁸⁸⁹ Kodály Zoltán (1882-1967) zeneszerző, zenetudós, népzene kutató, zenepedagógus. 1946 és 1949 között a Magyar Tudományos Akadémia elnöke.

⁸⁹⁰ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 6. Jelentés, 1948. december 11.

⁸⁹¹ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. Mindszenty József. 191. Jelentés, 1948. december 9., ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. Mindszenty József. 192. Jelentés, 1948. december 9.

⁸⁹² Gyarmati, 2000. 80-81., Balogh, 2002. 200.

⁸⁹³ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. Mindszenty József. 196. Jelentés, 1948. december 10., ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 27. Jelentés, 1948. december 13.

magatartását”.⁸⁹⁴ Bár az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárban az ügynöknek hálózati nyilvántartó anyaga nem található, még is egyéb források alapján nagy valószínűséggel személye Semptey László⁸⁹⁵, római katolikus pappal azonosítható. Ezt igazolja Berényi István⁸⁹⁶ rendőr százados, az állambiztonság egyházi elhárítással foglalkozó alosztályának vezetője által készített 1958. január 2-ára datált dokumentum. Ebben a következő információkat rögzítette Berényi: *„Semptey László a Központi Szeminárium vicerektora. Nevezett az ellenforradalom alatt Mindszenty bízta meg a Központi Szeminárium vezetésével. Semptey évek óta 'Hívő' fedőnéven ügynökünk, ellenőrzött, megbízható, értékes”*.⁸⁹⁷ Egy másik, 1961. november 29-én kelt Szeifert József⁸⁹⁸ rendőr őrnagy által készített jelentésben az olvasható, hogy *„'Hívő' fn. [fedőnevű – VG] ügynököt 1947-ben szerveztük be terhelő adatok alapján. Megbízhatóságához kétség nem fér, többször ellenőriztük”*.⁸⁹⁹ A forrásokból kitűnik, hogy a Mindszenty környezetében található ügynökök közül az államvédelem „Hívő”-t tartotta a legmegbízhatóbbnak.⁹⁰⁰ Az ügynököt Mindszenty József letartóztatása után is felhasználta a politikai rendőrség. A már idézett 1961-es iratból kitűnik, hogy a hálózati személy több kérdésben is együttműködött a politikai rendőrséggel, mint például a *„Központi Papi Szeminárium és Hittudományi Akadémia előljárói körében, egyéb op. [operatív – VG] feladatok elvégzése, és egyházpolitikai kérdésekben való tanácsadás vonatkozásában”*, és átadott számukra minden olyan információt, ami érdekes lehetett.⁹⁰¹

⁸⁹⁴ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. Mindszenty József. 196. Jelentés, 1948. december 10.

⁸⁹⁵ Semptey László (1909-1980) római katolikus pap. 1932-ben szentelték pappá. 1936 és 1944 között az esztergomi Papnevelő Intézet teológia tanára volt. 1945-től az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár igazgatója, majd 1946-tól főegyházmegyei főtanfelügyelője, 1948-tól az esztergomi főegyházmegyei számvevője lett. 1950-1951-ben megbízott irodaigazgatói tisztséget töltött be. 1951 és 1953 között a budapesti Központi Szeminárium prefektusa, 1953-tól 1963-ig gondnoka volt. 1963-tól zuglói plébános, 1965-től a budapesti érseki helytartóság helynöke lett.

⁸⁹⁶ Berényi István (1926-?) rendőrtiszt, ezredes. 1945-ben vették fel belügyi szolgálatra. Először a Mosonyi utcai Rendőr-főkapitányságon, majd a Kormányőrségnél teljesített szolgálatot. 1953-ban került az ÁVH Belső Reakció Elhárításának Osztályára. 1957 és 1963 között az egyházakkal szembeni elhárítást végző alosztály vezetője volt. Ezt követően átkerült a hírszerzéshez, ahol különböző osztályokon töltött be vezető pozíciókat 1985-ben történt nyugállományba vonulásáig. ÁBTL 2.8.2.1. 1025. Berényi István. Berényi tevékenységével kapcsolatosan lásd Kiss Réka–Soós Viktor Attila–Tabajdi Gábor: *Hogyan üldözzünk egyházakat? Állambiztonsági tankönyv tartótiszteknek*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2012.

⁸⁹⁷ ÁBTL 3.1.5. O-13405/3a. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar. 9. Jelentés, 1958. január 2.

⁸⁹⁸ Szeifert József (1928-?) rendőrtiszt, őrnagy. Belügyi szolgálatát 1948-ban kezdte meg. Kezdetben a vizsgálati főosztályon, majd a Módszertani Irodában dolgozott. 1954-ben a belső reakció ellen harcoló osztályra került át. 1956 után a BM II/5-c (egyházi reakció elleni elhárítás) alosztályára került. 1962. augusztus 15-én a BM állományból elbocsátották, a Budapesti Tejipari Vállalatnál helyezkedett el. ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyték 5354. Szeifert József.

⁸⁹⁹ ÁBTL 3.1.5. O-14963/1 „Canale”. 331. Összefoglaló jelentés, 1961. november 29.

⁹⁰⁰ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 39. Jelentés, 1948. december 15.

⁹⁰¹ ÁBTL 3.1.5. O-14963/1 „Canale”. 331. Összefoglaló jelentés, 1961. november 29.

Egy másik hálózati személyt, aki segítette az államvédelem munkáját, saját nevén említik a források. Szalva László tanárnak 1944-ben a háború folytatására buzdító cikke jelent meg az „Esztergom és vidéke” című újságban, amiért őt 1945-ben hat hónap börtönbüntetésre ítélték.⁹⁰² A büntetés letöltése után 1946-ban a politikai rendőrség beszervezte és az „Á.V.H.⁹⁰³ esztergomi kirendeltségének a B. [bizalmi – VG] egyéne” lett.⁹⁰⁴ Mindszenty megfigyelésének kapcsán 1948. decemberében vették fel a kapcsolatot a központi nyomozó szervek tisztjei Szalvával. Ezt azzal indokolta Jámbor Zoltán rendőr hadnagy, hogy „*nevezett jó baráti viszonyban van Fábíán⁹⁰⁵ titkárral, valamint ismeri a primácia többi alkalmazottait is ismeri. Ugyanis apja több mint 30 évig állt a primácia szolgálatában, mint tisztviselő*”.⁹⁰⁶ Így tehát a jó kapcsolati rendszerrel bíró tanár az egyik meghatározó hírforrás lett az államvédelem számára. A legtöbb információt, a primási titkárral, Fábíánnal Jánossal való beszélgetések folyamán gyűjtötte Szalva, de a palota több alkalmazottjával is jó viszonyt ápolt. Így jutott többek között részletes adatokhoz a bíboros tevékenységére vonatkozóan, melyek az egyházpolitikai kérdésektől kezdve Mindszenty étkezéséig terjedtek.⁹⁰⁷ Szalva azonban nem mindig váltotta be a hozzá fűzött reményeket, és volt hogy megpróbálta félrevezetni az államvédelmi tisztet. A dezinformálás miatt a tanárt, ahogy Jámbor Zoltán nyomozó jelentette „*egy óras időtartamra az esztergomi osztály fogdájába zárattuk be, majd kihallgattuk és ezen kihallgatásból kitűnt, hogy nevezett azért jelent valótlanságokat, hogy ezzel leplezze eredménytelen munkáját. Nevezettet egy erős pressziós nyilatkozat vétele után szabadon bocsájtottuk.*”⁹⁰⁸ A politikai rendőrség nem engedhette meg, hogy egy ilyen jó lehetőséggel rendelkező hírforrás kicsússzon a kezük közül.

„Borbély” fedőnéven az államvédelem kapcsolata volt a primási palotába bejáró fodrász is. Elsősorban az épületben lévők hangulatáról tájékoztathatta a politikai rendőrség tisztjeit, de igazi napi szinten friss információkhoz, mivel foglalkozása miatt csak ritkábban fordult meg a

⁹⁰² ÁBTL 3.1.9. V–18235. Szalva László. 11. Szalva László esztergomi lakos iratainak rekonstruálása, 1949. május 10.

⁹⁰³ Ez itt tévedés, mert 1946-ban, attól függően, hogy pontosan mikor történt a beszerkezés, még vagy a Vidéki Főkapitányság Politikai Osztálya, vagy már az Államvédelmi Osztály szervezhette be Szalvát, mivel a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága csak 1948 szeptemberétől jött létre. A politikai rendőrség Rákosi-kori történetéhez lásd Müller, 2012.

⁹⁰⁴ ÁBTL 3.1.9. V–18235. Szalva László. 25. Jelentés, 1950. szeptember 16.

⁹⁰⁵ Fábíán János (1918–2000) római katolikus pap. 1940-ben szentelték pappá. 1945 és 1947 között a Budai Szent Imre Kollégium prefektusa volt, majd ezt követően az Esztergomi Érsekség szertartója, levéltárosa lett. Zakar András letartóztatását követően, 1948. november 19-étől Mindszenty titkára lett. 1949-ben egy év börtönrre ítélték feljelentési kötelezettség elmulasztása miatt. A büntetése letöltése után internálták Kistarcsára, ahonnan 1951-ben szabadult. Ezt követően a Főegyházmegyében nyugdíjazásáig több helyen is szolgált.

⁹⁰⁶ ÁBTL 3.1.8. Sz–222/16. Mindszenty József. 196. Jelentés, 1948. december 10.

⁹⁰⁷ ÁBTL 3.1.8. Sz–222/17. Mindszenty József. 27. Jelentés, 1948. december 13.

⁹⁰⁸ ÁBTL 3.1.8. Sz–222/17. Mindszenty József. 39. Jelentés, 1948. december 15.

primácián, nem juthatott hozzá. Így például december 10-én hiába várta tőle az államvédelem a jelentést, ez elmaradt, mert amikor azután érdeklődött az aulában, hogy mikor mehet haját vágni azt az üzenetet kapta, hogy Mindszenty „*a jövő hét valamelyik napján fogja felhívni*”.⁹⁰⁹ A nem napra kész és sokszor pontatlan, vagy éppen szándékosan megtévesztő információkat adó ügynökök miatt Rákosi titkosrendőrsége további beszerzésre alkalmas személyek után kutatott. Ahogyan ezt Jámbor Zoltán rendőr hadnagy is jelezte feljebbvalói felé december 15-én írt jelentésében: „*fentiek alapján látható az, hogy szükség van a primáciára való újabb beépülésre és erre mint már előző jelentésünkben is közöltük Horváth Gusztáv pontos*⁹¹⁰ *személyét tartjuk megfelelőnek.*”⁹¹¹

Az államvédelmi tisztek igyekeztek a hálózati jelölteket, elsősorban Mindszenty várható letartóztatása előtti idő rövidege miatt, presszióval jelentéstételre kényszeríteni. A primási palota postását is igyekeztek besúgásra kényszeríteni. A fent említett Horváth Gusztávot december 11-étől vonták megfigyelés alá. Az államvédelmi tisztek a nyugdíj előtt álló postást anyagi helyzetének bizonytalanságával próbálták információs forrásaik közé sodorni: „*igyekezzen nevezett előtt lehető legsötétebben lefesteni jövőben kilátásait. Így elérjük azt, hogy esetleg Horváth pénzzel megvásárolható lesz.*”⁹¹² A postást fia ügyében beidézték a helyi rendőrkapitányság épületébe, ahol is valószínűleg megtörtént a beszerzése.⁹¹³ Sajnos a dokumentumok hiányossága miatt csak vélelmezni lehet, hogy Horváth több esetben is adott információkat a politikai rendőrség tisztjeinek, mivel egy, december 23-ára keltezett jelentésben az olvasható, hogy „*a mai napon a szokásos találkozón nem jelent meg*”.⁹¹⁴ Ennek okát az államvédelmi tisztek abban látták, hogy Horváth megijedt a palotában történt letartóztatásoktól, illetve a gyanújuk szerint elmondta együttműködését Mindszenty titkáranak, Fábiánnak. Mivel a nyomozók nem gondolták, hogy a postás a kapcsolat megtagadását tervezné, ezért elhatározták, hogy „*Horváthot a holnapi nap folyamán elővesszük és nyilván jelenlegi lelki állapotában nem lesz nehéz visszafordítani*”.⁹¹⁵ Azonban Horváth ezután már nem ment el a megbeszélt találkozókra, amit az államvédelmi tiszt jelzett is a feljebbvalóinak: „*Horváth Gusztáv két nap óta nem jelent meg a találkozón. Várjuk a központ utasítását arra vonatkozólag, hogy nevezettet Fábián központi kihallgatását*

⁹⁰⁹ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. Mindszenty József. 197. Jelentés, 1948. december 10.

⁹¹⁰ Az államvédelmi tiszt itt a szövegben elírta. Horváth Gusztáv a primácia postása volt, így a nyilvánvalóan a postás szót akarta a jelentésébe belefoglalni.

⁹¹¹ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 39-40. Jelentés, 1948. december 15.

⁹¹² ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 33. Jelentés, 1948. december 14.

⁹¹³ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 40. Jelentés, 1948. december 15.

⁹¹⁴ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 92. Jelentés, 1948. december 23.

megelőzően elfogjuk-e, vagy azt csak a kihallgatás után tegyük-e meg”.⁹¹⁶ A pressziók ellenére Horváth beszerzése úgy tűnik nem járt sikerrel.

1948. december 10-én a reggeli órákban Rajner János belgyógyász főorvost, aki a palotában lévő betegeket látta el, államvédelmi tisztek látogatták meg a rendelőjében, hogy beszélgessenek vele az aulában tapasztaltakról. Valószínűleg Rajner válaszai nem lehettek kielégítőek, ezért „elmagyarázták” az orvosnak: *„amennyiben nem volna hajlandó ezen szolgáltatásokat megtenni, úgy ez esetleg állásának elvesztésével járna. Ennek alapján kötelezte magát, hogy amennyiben a jövőben a primáciára hívatnák, úgy ezt velünk közli, ugyancsak közli azt is, hogy hivatásának mi volt az oka, valamint azt is, hogy mit észlelt az aulában.*”⁹¹⁷ A politikai rendőrség iratai később Rajnert, mint informátort említik.⁹¹⁸

Az államvédelmi tisztek tartottak attól, hogy esetleg Mindszenty titokban el akarja majd hagyni az épületet, ezért megpróbálták Szóda Ferenc portást beszervezni, hogy jelentse a bíboros esetleges távozásának tervét. Szóda állásának elvesztésétől félve nem tagadta meg a kapcsolatot.⁹¹⁹

Az ÁVH nem csak a palotában élők mellé igyekezett hálózati személyt küldeni, hanem a bíborosnál hosszabb rövidebb ideig megforduló személyek környezetéből is megpróbáltak ügynökök segítségével információkhoz jutni. Ezek a jelentések részben a Mindszentyvel folytatott beszélgetések tartalmát elevenítik fel, részben pedig az egyházon belüli hangulatot, a primás tevékenységére vonatkozó reakciókat rögzítik.⁹²⁰

Az utolsó napok

Az Államvédelmi Hatóság intézkedéseivel nemcsak megfélemlíteni, hanem a külvilágtól is el akarta szigetelni Mindszentyt. Egy 1948. december 20-ára keltezett ügynöki jelentésben az olvasható, hogy *„Mindszenty József hercegprímás az utóbbi napokban elmondta, hogy igen bosszantja, hogy a palotája ablakából látja azokat a detektíveket, akik állandóan őrséget állnak. Főleg – mint mondja – az bántja, hogy emiatt egyáltalán nem tud érintkezni a*

---

⁹¹⁵ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 92-93. Jelentés, 1948. december 23.

⁹¹⁶ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 99. Jelentés, 1948. december 24.

⁹¹⁷ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. Mindszenty József. 197. Jelentés, 1948. december 10.

⁹¹⁸ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 92. Jelentés, 1948. december 23. Rajner együttműködésére nincs más utaló nyom az iratokban.

⁹¹⁹ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 109. Jelentés, 1948. december 24.

⁹²⁰ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. Mindszenty József. 127-130, 137-151.

külvilággal. Félnék hozzá jönni az emberek, mert azt gondolják, hogy azonnal le lesznek tartóztatva, vagy legalább is nevüket igyekeznek megállapítani, hogy később kellemetlenkedjenek nekik.”⁹²¹ Az őrizetbe vételét megelőző napokban, Esztergom határában már rendőrök ellenőrizték a városba be- és kimenő forgalmat, valamint a vasúti pályaudvart is.⁹²²

1948. december második felére bezárult a gyűrü a primási palota körül.⁹²³ Mindszenty titkárának, az 1948. november 19-én letartóztatott Zakar Andrásnak⁹²⁴ a vallomásai,⁹²⁵ valamint a politikai rendőrség által eddig összegyűjtött információk alapján Rákosi utasítására házkutatást tartottak a primácián. A Décsi Gyula⁹²⁶ rendőr alezredes irányításával 1948. december 23-án 13 óra 16 perctől 16 óra 14 percig tartott akció újabb bizonyítékokat szolgáltatott Mindszenty tervezett letartóztatásához.⁹²⁷ A palota pincéjében a börtönből a helyszínre vitt Zakar András megmutatta Décsiéknek azt a rejtekhelyet, ahová Mindszentyék helyezték azt a kb. egy méter hosszú és húsz centiméter átmérőjű fémhengert, amely a bíboros „titkos levéltárát” őrizte.⁹²⁸ Az államvédelmi tisztek a házkutatást a primás dolgozószobájában folytatták, ahol mivel Mindszenty nem volt hajlandó átadni íróasztala és szekrénye fiókjait egy lakatossal feltörették azok zárjait.⁹²⁹ A fiókokból számos dokumentumot vittek magukkal.

Ezt követően a főpap tartózkodási helyének megfigyelése folyamatossá vált éjjel-nappal. A politikai rendőrség emberei féltek, hogy Mindszenty a várható letartóztatás elől esetleg megszökik, amit azonban a bíboros környezetéből ügynökök útján beszerzett információk nem támasztottak alá. Sőt, Szalva informátortól elmondása szerint Mindszenty kijelentette,

---

⁹²¹ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 62. Jelentés, 1948. december 20.

⁹²² ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 105. Jelentés, 1948. december 25.

⁹²³ Gyarmati, 2000. 82.

⁹²⁴ Zakar András (1912-1986) római katolikus pap. 1940-től pappá szentelését követően az esztergomi főegyházmegyei hivatal irodájában dolgozott. 1944 áprilisától Serédi Jusztinián, majd 1945. október 7-étől Mindszenty József esztergomi érsekek személyi titkára lett. Az ÁVH 1948. november 19-én tartóztatta le, a Mindszenty-perben harmadrendű vádlottként szerepelt. 1949. július. 9-én a Budapesti Népbíróság hat év fegyházra ítélte szervezkedésben való részvétel miatt, ahonnan 1953-ban szabadult. 1957-ig, nyugdíjba vonulásáig több budapesti lelkészészen teljesített szolgálatot.

⁹²⁵ ÁBTL 3.1.9. V-700/49. Mindszenty ügy. 53. Jelentés, 1948. december 22.

⁹²⁶ Décsi Gyula (1919-1990) államvédelmi tiszt, rendőr alezredes. 1949-ben az Államvédelmi Hatóság Vizsgálati Osztályának vezetője. 1952. november 14-e és 1953. február 2-a között igazságügyi miniszter. A Péter Gábor és társai ügyben IV. rendű vádlottként 1953-ban kilenc év börtönbüntetést kapott. ÁBTL 2.1. VI/5. Décsi Gyula.

⁹²⁷ ÁBTL 3.1.9. V-700/49. Mindszenty ügy. 238-239. Jegyzőkönyv, 1948. december 23., Gyarmati, 2000. 79.

⁹²⁸ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/16. Mindszenty József. 133-134. Jelentés, 1948. november 27., ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 91. Jelentés, 1948. december 23., ÁBTL 3.1.9. V-700/49. Mindszenty ügy. 233-239. Mindszenty házkutatási anyagában talált bizalmas feljegyzés, Jegyzőkönyv, 1948. december 23., Gergely, 2001. 24., Balogh, 2002. 204.

⁹²⁹ ÁBTL 3.1.9. V-700/49. Mindszenty ügy. 238. Jegyzőkönyv, 1948. december 23.

hogy „többet ér egy halott primás Esztergomban, mint egy élő primás külföldön”.⁹³⁰ Mindezek ellenére az államvédelmi tisztek biztosak akartak lenni, hogy a főpap nem tud elmenekülni, ezért, ahogy egy december 23-ai jelentésben olvasható, az esztergomi érseki palota körül négy figyelőpontot alakítottak ki. Egy-egy őrszem állt az épület udvari kijáratánál, a főbejáratnál, és híd felé eső rácsos kapunál, míg hátul ketten strázsáltak. Az őrszemélyzetet hatóránként váltották.⁹³¹ Ugyanakkor az ellenőrzést az államvédelem megerősítette az Esztergomba be illetve kivezető utakon. Négy ellenőrző helyet állítottak fel. Az egyiket az Esztergom-Kenyérmezőtábornál, a laktanya mellett, a másikat a Tát községbe vezető úton, a Petz gyár előtt, a harmadikat a Dobogókő irányába tartó úton, a vámépület mellett, a negyediket pedig a Visegrádra tartó úton, a város határában. Mindegyik helyen két-két embert rendeltek, egy nyomozót és egyet az őrszemélyzet tagjai közül.⁹³² Mivel a palota Duna felé eső oldalán az éjszakai köd miatt rosszak voltak a látási viszonyok, ezért a rendőrök a megfigyelés időtartamára három villanyoszlopra akartak égőket szereltetni a jobb megvilágítás érdekében.⁹³³ Az esztergomi villamos művek emberei 1948. december 23-án már fel is szerelték az égőket, „így, ez a terület is, mint a palota előtti rész meg van világítva”.⁹³⁴

1948. december 25-én a primási palota körül már hétre emelkedett figyelőpontok személyi állományát újabb nyolc fővel erősítették meg, és ezek közül kettőnél kiosztottak géppisztolyokat is, „mivel karácsony estéjén olyan hangok hallatszottak, hogy tüntetni fognak a primás mellett”.⁹³⁵ Mindszenty tartózkodási helyének megfigyelésére, mozgási és kapcsolattartási lehetőségeinek ellenőrzésére egy hármast gyűrűt vont a rendőrség a primácia köré.⁹³⁶ Az elsővel közvetlenül a palotát vették körbe, a másodikban Esztergom városának különböző pontjainál húzódtak meg a politikai rendőrség beosztottjai. A harmadikat a városból kivezető utakon létesítették az ÁVH emberei. Ezzel gyakorlatilag hermetikusan elzárták Mindszentyt a külvilágtól. Az épületben uralkodó félelem légkörét jól érzékelteti, hogy a bent lévők külön jelrendszert alkalmaztak a belépés engedélyezéséhez, azaz „a kaput a palota portása csak akkor nyitja ki, ha háromszor egymás után lenyomja a látogató a

⁹³⁰ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 27. Jelentés, 1948. december 13.

⁹³¹ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 95. Jelentés, 1948. december 23.

⁹³² ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 95. Jelentés, 1948. december 23.

⁹³³ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 95. Jelentés, 1948. december 23.

⁹³⁴ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 96. Jelentés, 1948. december 24.

⁹³⁵ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 108–109. Jelentés, 1948. december 26.

⁹³⁶ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 107. Jelentés, 1948. december 26.

csengővel összeköttetésben lévő kilincset”.⁹³⁷ Végül Mindszenty Józsefet az Államvédelmi Hatóság emberei Décsi Gyula rendőr alezredes vezetésével, Rákosi döntése alapján, 1948. december 26-án este hat órakor tartóztatták le.⁹³⁸

▲ A megfigyelés folytatódik

A Budapesti Népbíróság 1949. február 8-án koholt vádak alapján életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte Mindszenty Józsefet.⁹³⁹ Bár letartóztatásával a bíboros megfigyelése ugyan megszűnt, de a hozzátartozóié, munkatársaié nem. A primácia telefon vonalát ezt követően is lehallgatták.⁹⁴⁰ Az érseki palotában élők tevékenységéről továbbra is ügynöki jelentések tájékoztatták az államvédelem tisztjeit.⁹⁴¹ Mindszenty közvetlen munkatársairól, az Esztergomi Főegyházmegye papjairól, valamint más, a bíborossal kapcsolatban álló egyházi és világi személyekről gyűjtöttek információkat a politikai rendőrség emberei, hogy hogyan vélekednek az érsek letartóztatásáról, elítéléséről, tartják-e vele a kapcsolatot.⁹⁴²

A megfigyelés fő hangsúlya azonban áttevődött azokra a személyekre, akik Mindszentyvel továbbra is kapcsolatot tartottak fent, főként azokra, akik őt látogatták a börtönben. Közülük érthetően elsősorban Mindszenty édesanyja került az ÁVH célkeresztjébe. Igyekeztek dokumentálni fiánál tett látogatásait, ügynökök segítségével szerezték meg, az ezen találkozásokról beszámoló, a primási palotába küldött leveleinek a tartalmát.⁹⁴³ Az államvédelmi tisztek Mindszenty édesanyját, bár szabad mozgásában nem akadályozták, de utazásai idején szoros megfigyelés alatt tartották. Erről tanúskodik egy 1949. szeptember 26-án készített jelentés szövege. „*Jelentem, hogy f. hó 24-én délután 5. h. kor Dékán r. alezredes bts. [bajtárs – V.G.] alosztályáról telefonon értesítették alosztályunkat, hogy a Hatóság Vezetőjének utasítására vegyük fel figyelését Jocó [Mindszenty József – V.G.] édesanyjának, aki a CB 784-es szürke Fiat gépkocsival (primási palota gépkocsija) a Gráci [sic!] országúton közeledik Budapest felé. Gépkocsival kimentünk Érd község határába,*

⁹³⁷ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 106-107. Jelentés, 1948. december 26.

⁹³⁸ Gergely, 2001. 28-30.

⁹³⁹ Balogh, 2002. 206–255., Gergely, 2001. 31–50. Mindszenty ellen hűtlenség, a köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés, kémkedés és valutaüzérkedés volt a vád.

⁹⁴⁰ ÁBTL 3.1.9. V-700/49. Mindszenty ügy. 97-98. Jelentés, 1948. december 30.

⁹⁴¹ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/18. Mindszenty József. 64. Jelentés, 1949. március 2.

⁹⁴² ÁBTL 3.1.8. Sz-222/18. Mindszenty József. 23-24. Jelentés, 1949. február 16., ÁBTL 3.1.8. Sz-222/18. Mindszenty József. 44-47. Jelentés, 1949. február 25. (A dátum és a szöveg is nehezen olvasható – V.G.), ÁBTL 3.1.8. Sz-222/18. Mindszenty József. 50. Jelentés, 1949. február 26.

ahol kb. 18. h. kor láttuk áthaladni a fent jelzett gépkocsit. Innen a figyelést felvettük. A gépkocsi Budapest utcáin a Délibáb utca 29. számban lévő Apáca Zárda előtt állt meg, kiszállt belőle két öregasszony, az egyik köztük Jocó édesanyja volt.”⁹⁴⁴

A politikai rendőrség tisztjei e megfigyelések alkalmán rögzítették, hogy mikor, kivel és hol találkozott, ott mennyi idő töltött el. Valószínűleg az asszony kapcsolati rendszerét próbálták feltérképezni, hiszen nem tudhatták, hogy a fiánál tett látogatásaikor kiktől hozhat Mindszenty számára, és kiknek vihet a fogva tartottól üzenetet, utasítást. Az idős, hetvenöt éves asszony minden lépését árgus szemekkel követték a nyomozók és percről percre lejegyezték minden tevékenységét, amint ez egy 1949. szeptember 26-ai jelentésben is olvasható. *„Mindszenty Józsefné”⁹⁴⁵ f. hó 25-én reggel kb. 9 órakor hagyta el a Délibáb utca 29. számú házat, melyben éjszaka tartózkodott, egy apáca kíséretében, aki egész nap vele volt. A Dózsa György út és a Délibáb utca sarkon kb. 15 percet vártak egy alacsony, molett apácára, aki hozzájuk csatlakozott. Mindszenty a két apáca kíséretében villamoson kimentek a 28-as végállomásáig. Ott kb. 1 óra hosszat ültek egy padon. Mindszenty Józsefné bement a Gyűjtőfogházba, ahonnan 15-20 perc múlva jött vissza. A két apáca kíséretében egy villamos megállót gyalogoltak, az egyik apáca közben többször visszanézett. Kb. 12 órakor szálltak fel a 28-as villamosra, amellyel a Nemzeti Színházig jöttek. Ott átszálltak a 6-osra, majd az Üllői úton leszálltak és a Ferenc körút 24. számú házba ment Mindszenty Józsefné a fiatalabb és magasabb apácával. Mielőtt a 24. számú házba mentek volna, a mellette levő házba is benézett az apáca, illetve bement a kapu alá. A Ferenc körút 24. számú házban 17.20 percig tartózkodtak. Gyalog az Üllői útig, majd a 3-as villamossal a Nagyvárad térig, onnan pedig a 23-as villamossal a Damjanich utcáig mentek. Ott leszálltak és bementek a Regnum templomba, ahonnan 5 apáca kíséretében 19 óra 20 perckor jött ki Mindszenty és tért vissza a Délibáb utca 29. számú házba. A fenti házat f. hó 26-án reggel 8 óráig nem hagyta el.*”⁹⁴⁶

Mindszenty édesanyjának mozgását nemcsak a rendőri megfigyelések alapján tudta dokumentálni az ÁVH, hanem a kialakított ügynöki hálózatából érkező információk alapján is. Egy 1949. november 8-ára keltezett jelentésében írta az ügynök, hogy *„Mindszenty (sic!) édesanyja október 30-án Budapestre jött abból a célból, hogy fiát a gyűjtőfogházban*

⁹⁴³ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/18. Mindszenty József. 63. Jelentés, 1949. március 2.

⁹⁴⁴ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 206. Jelentés, 1949. szeptember 26.

⁹⁴⁵ Az ÁVH rosszul tudta Mindszenty édesanyjának a nevét, hiszen Kovács Borbálát házasság kötését követően Pehm Jánosné néven anyakönyvezték. Balogh, 2002. 8.

⁹⁴⁶ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/17. Mindszenty József. 205. Jelentés, 1949. szeptember 26.

*meglátogassa, azonban nem engedték be a gyűjtőbe. Azt mondták neki, hogy összeesküvés volt a foglyok között, ebben a fia is benne volt, emiatt büntetésből nem lehet látogatót fogadni. Mindszenty anyja rákérdezett, hogy mikor volt az összeesküvés, azt a választ kapta, hogy másfél hónapja. Erre azt felelte, hogy az nem lehet, hiszen ő egy hónappal ezelőtt itt volt. Azzal küldték el, hogy jöjjön egy hónap múlva.*⁹⁴⁷

Mindezekből érzékelhető, hogy az ÁVH nemcsak a börtönbe zárt bíborostól tartott, hanem híveitől, családjának tagjaitól, munkatársaitól is, akik szabadon tevékenykedvén szellemiségét továbbvihették. Ez indokolhatta azt, hogy a dosszié zárására csak két évvel később, 1951. június 18-án tett javaslatot Földes György⁹⁴⁸ államvédelmi hadnagy.⁹⁴⁹ A politikai rendőrség irataiból Mindszenty életére vonatkozó információk fonala a börtönévei alatt, valamint a püspökszentlászlói és a felsőpetényi fogva tartásának idején megszakad. Az 1956-os forradalom alatt a bíborosnak csak öt nap szabadság jutott.⁹⁵⁰ Mindszenty József 1956. november 4-én a bevonuló szovjet csapatok elől az Amerikai Egyesült Államok követségére menekült, amivel bár kivonta magát a felelősségre vonás lehetősége alól, de elnyerte az újból feléledő politikai rendőrség figyelmét.⁹⁵¹

---

⁹⁴⁷ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/18. Mindszenty József. 83. Jelentés, 1949. november 8.

⁹⁴⁸ Földes György (1931-1997) rendőrtiszt, ezredes. 1948-ban került belügyi szolgálatba. 1950-től lett az egyházi elhárítással foglalkozó alosztály helyettes-vezetője, majd 1951-től vezetője. ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék 1072. Földes György. 7/3. Önéletrajz, 1960. szeptember 24. Az 1956-os forradalom után a belsőreakció osztály vezetője, majd 1958-ig a vizsgálati osztály helyettes-vezetője lett. Ezután átkerült a hírszerzéshez, ahol az olasz-vatikáni elhárítás területére. ÁBTL 2.8.1. BM Központi Fogyatéék 1072. Földes György. 15/3. Minősítés, 1966. szeptember 23. 1989-ig, nyugállományba vonulásáig különböző osztályok irányítását látta el.

⁹⁴⁹ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/18. Mindszenty József. 85. Lezárási javaslat, 1951. június 18.

⁹⁵⁰ Mindszentynek az 1956-os forradalom alatti tevékenységéhez lásd Tyekvicska Árpád: *A bíboros és a katona. Mindszenty József és Pálinkás-Pallavicini Antal a forradalomban*. Budapest, Századvég–1956-os Intézet, 1994., Balogh, 2002. 268-287., Balogh Margit: *A forradalom és a katolikus egyház*. In *Magyar Katolikus Egyház, 1956. A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány évkönyve, 2007*. Szerk.: Szabó Csaba. Budapest, Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány–Új Ember Kiadó, 2006. 29-49., Szabó Csaba: *Mindszenty József „ismeretlen” rádiószózata*. In *Magyar Katolikus Egyház, 1956. A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány évkönyve, 2007*. Szerk.: Szabó Csaba. Budapest, Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány–Új Ember Kiadó, 2006. 99-114., Szabó Csaba: *Mindszenty József bíboros szabadon töltött napjai 1956-ban*. In *ÁVH–Politika–1956. Politikai helyzet és az állambiztonsági szervek Magyarországon, 1956*. Szerk.: Okváth Imre. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2007. 223-234.

⁹⁵¹ Az Amerikai Egyesült Államok követségére menekült Mindszenty tevékenységének felderítésére és ellenőrzésére a kádári politikai rendőrség 11-Sz-7515 számon „Prímás” fedőnéven nyitott személyi dossziét. A főpap 1971-es távozását követően a rávonatkozóan gyűjtött, több száz oldalt kitevő négy dossziét O-14563-as számon helyezték irattárba. Az objektum dossziék naplójában olvasható bejegyzés alapján a dossziékat 1973-ban megsemmisítették. ÁBTL 3.1.5. Objektum dossziék naplója. 3. kötet. 300.

Mindszenty megfigyelése és az állambiztonság információszerző módszerei

„Mindszenty Magyarországról való eltávozásával a katolikus egyházi reakciónak olyan irányzata szenved vereséget, amely több mint negyed századon át szemben állt a szocialista társadalmi rendszerrel. Mindszentynek úgy kellett elhagynia az országot, mint kegyelemben részesült és értékét veszített politikusnak, ami egyben lehetetlenné teszi bárkinek is, hogy Mindszentyt »mártírnak« tüntesse fel” – olvasható a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Osztályának 1971. szeptember 27-ére datált dokumentumában, amely a magyar kormány és a Vatikán közötti megállapodásról adott tájékoztatást a párttagság számára.⁹⁵² Bár ezen irat Mindszenty egyházi és politikai szerepének elvesztését deklarálja, a magyar politikai vezetés, a Vatikán, valamint az Amerikai Egyesült Államok nagykövetségének néhány diplomatája mégis nagy megkönnyebbüléssel vette tudomásul a kényes helyzet megoldódását.⁹⁵³ Ahogy Meehan⁹⁵⁴ követségi tanácsos fogalmazott: „*nagyon boldogok vagyunk, hogy elment az öreg ember*”.⁹⁵⁵

Mindszenty 1971. szeptember 28-án hagyta el az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövetségének épületét, és Bécs érintésével Rómába utazott a magyar állam és a Szentszék által szeptember 9-én aláírt egyezmény alapján. Ebben olyan kötelezettségvállalások szerepeltek – nyilvánosan ne bírálja a magyar politikai rendszert, ne avatkozzon bele a hazai egyházpolitikába stb. –, melyeket a vatikáni delegáció tagjai, Giovanni Cheli⁹⁵⁶ és Angelo Sodano⁹⁵⁷ nem tudattak Mindszentyvel.⁹⁵⁸ Valószínűleg tisztában voltak vele, hogy nem

---

⁹⁵² Mindszenty és a hatalom. Tizenöt év az USA-követségen. A dokumentumokat válogatta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Ólmosi Zoltán. Bp., 1991. 181.

⁹⁵³ A kérdéshez lásd bővebben: *Somorjai Ádám*: Ami az emlékiratokból kimaradt. VI. Pál és Mindszenty József 1971-1975. Pannonhalma, 2008; *Szatucsek Zoltán*: Makacs öregúr vagy nemzetmentő vatesz? Meg kellene oldani a Mindszenty-kérdést! *ArchívNet* 1. (2001) 1. sz. www.archivnet.hu/diplomacia/makacs_oregur_vagy_nemzetmento_vatesz.html (utolsó letöltés: 2013. december 8.).

⁹⁵⁴ Meehan, Francis Joseph (1924-) diplomata. Az Amerikai Egyesült Államok budapesti követségének tanácsosa volt 1968 és 1972 között.

⁹⁵⁵ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (= ÁBTL) 2.7.2. 41-9-229/1971. szeptember 29. Mindszenty külföldre távozásáról.

⁹⁵⁶ Cheli, Giovanni (1918-) bíboros, vatikáni diplomata. 1967-től 1973-ig a Vatikán Egyházi Közügyek Tanácsának a tagja. 1971-ben a budapesti amerikai nagykövetségen tartózkodó Mindszentyvel tárgyalt, és kísérelője volt, amikor az esztergomi érsek elhagyta a nagykövetséget és Magyarországot.

⁹⁵⁷ Sodano, Angelo (1927-) bíboros, vatikáni államtitkár. 1968-tól 1977-ig a Vatikán Egyházi Közügyek Tanácsában dolgozott.

fogják tudni elfogadtatni azokat a bíborossal. Bár Mindszenty Rómában akaratlanul is betartotta a rávonatkozó szilenciumot, de mind a Vatikán, mind a magyar kormány részére nagy fejtörést okozva kijelentette, hogy végleges letelepedési helyének a bécsi Pázmáneum épületét szánja.

Mindszenty ezzel kikerült a Szentszék közvetlen kontrollja alól, így a szeptember 9-ei egyezmény pontjainak betartatása még nagyobb nehézségekbe ütközött. A bíboros tevékenységének figyelemmel kísérése a magyar állam részéről tovább erősödött, amit nemcsak az ellenségesnek minősített kijelentései indokoltak, hanem az is, hogy azokat az időközben tovább folytatódó, a hazai püspöki kinevezésekkel kapcsolatos magyar-vatikáni tárgyalásokon ütkártyaként lehetett kijátszani Rómával szemben. Ezt igazolja egy, a magyar hírszerzés 1972. október 2-án készített összefoglaló jelentése. Ebben Horváth Sándor főhadnagy kifejtette, hogy

*„a tárgyaláson dokumentációval kívánjuk bebizonyítani, hogy Mindszenty sorozatosan megsértette a Szentszék és a Magyar Kormány megbízottai által 1971 őszén aláírt megállapodást. Kihangsúlyozzuk, hogy ez a helyzet akadályozza a Szentszék és a Magyar Kormány közötti kapcsolatok konstruktív fejlődését, a soron következő kérdések megoldását. Igényeljük, hogy Mindszentyt nyugdíjazzák és kezdjünk tárgyalást az esztergomi érseki szék utódlásáról.”*⁹⁵⁹

A hírszerzés az egyházpolitika ezen igényeinek kielégítésére szorgalmasan gyűjtötte a bíboros magyar államot sértő magatartására vonatkozó adatokat. Ezen dokumentumokat a „Vecchio” fedőnéven nyitott, úgynevezett rendkívüli események dossziéjában helyezték el.⁹⁶⁰ A dosszié nyitását Zsigmond Ferenc⁹⁶¹ alezredes, a Belügyminisztérium III/I. Csoportfőnökség 4-es, a Vatikán és a cionista szervezetek, illetve a papi emigráció elleni hírszerzés Osztályának⁹⁶² vezetője azzal indokolta: *„szükséges hogy tevékenységét, politikai megnyilvánulásait és*

---

⁹⁵⁸ Adriányi Gábor: A Vatikán keleti politikája és Magyarország, 1939-1978. A Mindszenty-ügy. Bp., 2004. 144–153; Mészáros István: Mindszenty és az „Ostpolitik”. Adalékok az Ostpolitik történetéhez, 1957-1971. Bp., 2001. 202–204.

⁹⁵⁹ ÁBTL 3.2.5. O–8-552/11. 72. „Nérók” - Vatikáni Államtitkárság. Összefoglaló jelentés az 1971-72. évben folytatott magyar-vatikáni tárgyalásokról, 1972. október 2.

⁹⁶⁰ Köszönettel tartozom Varga Zsolt levéltárosnak, aki felhívta figyelmemet e forrásra.

⁹⁶¹ ÁBTL 2.8.2.1. 553. Zsigmond Ferenc.

⁹⁶² A hírszerzésen belül a magyar egyházi emigrációval és a Vatikánnal foglalkozó állambiztonsági osztályok jelölését, elnevezését, szervezeti változásait lásd Tóth Eszter: A politikai és gazdasági hírszerzés

terveit, operatív és legális eszközökkel figyelemmel kísérjük, és amennyiben célszerű, úgy hatékony ellenlépéseket teszünk”.⁹⁶³

Az állambiztonsági szolgálat háromféle információszerzést ismert: a legálisat, a titkosat és e kettő kombinációját. A legális információszerző módszerek a megjelentetett kiadványok beszerzése és adataik kiértékelése, valamint a hazai vagy nemzetközi diplomáciai kapcsolatok útján kapott értesülések voltak. A titkos módszerek közé az ügynökség alkalmazása, a hírszerzőtiszt személyes felderítése és a „sötét” hírszerzés tartozott. Titkos eszköznek számított a lehallgatás, a rejtjelfejtés, az elektronikus és légi felderítés stb.⁹⁶⁴ Azonban az esetek többségében mindezeket együttesen alkalmazták. Ennek tipikus példája az úgynevezett „sötét” hírszerzés volt, amikor *„a hírszerző vagy ügynök beszélgetés során szerez meg értékes adatokat, értesüléseket olyan módon, hogy a partner nincsen tudatában annak, hogy ellenséggel áll szemben, és számára jelentős hírmagyarázatot szolgáltat ki*”.⁹⁶⁵ Ehhez a módszerhez tartozott az úgynevezett interjú információszerzés, amikor a riporteri munkához hasonlóan a beszélgetés *„alanya tudja, hogy információt szolgáltat, de nem ismeri az interjút kérő személy valódi céljait vagy kilétét*”, így olyan kérdésekre is válaszol, melyekre különben nem szokott.⁹⁶⁶

Bár az állambiztonság a sajtóban Mindszentyvel kapcsolatban megjelent cikkeket és médianyilatkozatokat is kivonatolta,⁹⁶⁷ elsősorban mégis az osztrák és a vatikáni diplomátákkal, a nemzetközi politikai élet meghatározó személyeivel kapcsolatban állókkal folytatott beszélgetések révén jutott információkhoz.⁹⁶⁸ Ezek elsősorban a kritikus, fontos külpolitikai kérdések megítélésében segítettek a hírszerzés munkáját, és adtak támpontokat a magyar politikai vezetés számára. Ennek kapcsán számos esetben sikerült Mindszenty helyzetével, megítélésével összefüggő fontos, a fenti diplomáciai körökből szerzett belső információkra szert tenni, valamint ezen hírforrásokon keresztül a pártállam céljait, érdekeit megjeleníteni, érvényesíteni. Ezt igazolják, hogy a diplomáciai fedéssel dolgozó hírszerzőtiszteknek általában sikerült elérniük több ország vezetésénél, hogy Mindszenty

---

szervezettörténete, 1945–1990. *Betekintő* 5. (2011) 2. sz. www.betekinto.hu/2011_2_toth_e (utolsó letöltés: 2013. december 8.).

⁹⁶³ ÁBTL 3.2.9. R–8–009/1. 7. „Vecchio”. Szolgálati jegy, 1972. január 26.

⁹⁶⁴ ÁBTL 4.1. A-3036. 90–91. Állambiztonsági értelmező kéziszótár. Összeállította Gergely Attila. Bp., 1980.

⁹⁶⁵ ÁBTL 4.1. A-3036. 169–170. Állambiztonsági értelmező kéziszótár i. m.

⁹⁶⁶ ÁBTL 4.1. A-3036. 92. Állambiztonsági értelmező kéziszótár i. m.

⁹⁶⁷ ÁBTL 3.2.9. R–8–009/1. 8. „Vecchio”. Feljegyzés, 1971. május 25.; ÁBTL 3.2.9. R–8–009/1. 212–216. „Vecchio”. Mindszenty József programjai, 1974. június 27.; ÁBTL 3.2.9. R–8–009/1. 41. „Vecchio”. 512. számú Rómából érkezett külügyminisztériumi táviratról, 1971. szeptember 28.

⁹⁶⁸ ÁBTL 3.2.9. R–8–009/1. 9-13. „Vecchio”. Mindszenty József ügyében, 1971. augusztus 19.

külföldi útjai során ne részesüljön hivatalos fogadtatásban. Szabó Károly nagykövetnek a bíboros 1974-ben az Amerikai Egyesült Államokban tett látogatásáról készített beszámolójából kiderül, hogy elérték: az út „*egyházi és főleg magánjellegű maradt*”.⁹⁶⁹ Hasonló sikereket könyvelhetett el a magyar kormány a hírszerzésnek köszönhetően a bíborosnak ugyanezen évben Franciaországba⁹⁷⁰ illetve Dél-Amerikába tervezett utazásaival kapcsolatban.⁹⁷¹ Azonban a naprakész, Mindszenty belső köréből származó információk gyűjtése csak titkos módszerek és eszközök használatával volt lehetséges, melynek egyik központja a magyar hírszerzés bécsi főrezidentúrája volt.

A főrezidentúra állambiztonsági tisztekből és az általuk foglalkoztatott hálózat tagjaiból álló, konspirált módon működő szervezeti forma.⁹⁷² A bécsi főrezidentúra az 1960-as évek második felétől kezdett el nagyobb hangsúlyt helyezni munkájában a titkos, vagy állambiztonsági szóhasználattal operatív eszközök alkalmazására.⁹⁷³ Ezek közé tartoztak a nyilvántartások, a környezettanulmányozás, az operatív figyelés, a postai küldemények ellenőrzése, más néven „K” ellenőrzés,⁹⁷⁴ az operatív technikai eszközök (szoba- és telefonlehallgatás stb.), a krimináltechnikai eszközök (speciális fényképezőgépek, mikroszkópok stb.), az operációk (titkos őrizetbe vétel, ruházat titkos átvizsgálása stb.), valamint a hálózat.⁹⁷⁵ Az 1960-as évek második felében a hírszerző munka „*eredményességének érdekében*” átalakításra szánt bécsi rezidentúra szervezetén belül a kialakítandó csoportok közül a „C” jelű tevékenységi körébe tartozott a Vatikán elleni

---

⁹⁶⁹ ÁBTL 3.2.9. R-8-009/3. 210. „Vecchio”. Mindszenty bíboros amerikai útja, 1974. június 25.

⁹⁷⁰ ÁBTL 3.2.9. R-8-009/3. 187-188. „Vecchio”. A Mindszenty bíboros tevékenységével kapcsolatos vatikáni álláspontról, 1974. május 30.

⁹⁷¹ ÁBTL 3.2.9. R-8-009/3. 183. „Vecchio”. 33. számú montevideói külügyminisztériumi távirat, 1974. május 6.; ÁBTL 3.2.9. R-8-009/3. 184. „Vecchio”. 13. számú La Paz-i külügyminisztériumi távirat, 1974. május 6.; ÁBTL 3.2.9. R-8-009/3. 192. „Vecchio”. 30. számú limai külügyminisztériumi távirat, 1974. június 6.; ÁBTL 3.2.9. R-8-009/3. 183. „Vecchio”. Mindszenty tervezett chilei útjáról, 1974. június 12.

⁹⁷² A rezidentúra fogalmát lásd: ÁBTL 4.1. A-3036. 165. Állambiztonsági értelmező kéziszótár i. m.

⁹⁷³ ÁBTL 1.11.4.. 67-1636-4/1966. 34. Jelentés a hírszerző munka helyzetéről és javaslatok a hírszerzés néhány elvi kérdésére, valamint 5 éves fejlesztési tervére, 1966.

⁹⁷⁴ „K” ellenőrzés: „A postai küldemények operatív („K”) ellenőrzése az állambiztonsági és bünyügyi operatív munka egyik titkos nyomozati (operatív) eszköze, amely alkalmas a bizalmas nyomozás alatt álló személyek, szervezetek ellenséges tevékenységének, kapcsolatainak felderítésére, valamint operatív és jogi erejűvé tehető bizonyítékok beszerzésére.” ÁBTL 4.1. A-3046/3. 5. Varga Antalné: A postai küldemények operatív („K”) ellenőrzése. In: Állambiztonsági ismeretek. Az állambiztonsági operatív munka alapjai és titkos nyomozati (operatív) eszközei. 3. kötet. Szerk. Gergely Attila. Bp., 1976. A „K” ellenőrzés szabályozásához lásd ÁBTL 4.2. 10-21/19/1970. A postai küldemények operatív ellenőrzésének szabályozásáról szóló 0019/1970. (VII.15.) számú belügyminiszteri parancs.

⁹⁷⁵ ÁBTL 4.1. A-3841/1. 13-16. Rédei Miklós: A Magyar Népköztársaság állambiztonsági szervei munkájának szervezési elvei és titkos nyomozati eszközei. Bp., 1973.

állambiztonsági munka.⁹⁷⁶ Mindszenty megfigyelésére ezen eszközök közül elsősorban a hálózatot, környezetének tanulmányozását, postai küldeményeinek ellenőrzését, lehallgató készülékek beépítését, valamint speciális fényképezőgépeket használtak.

A Pázmáneum intézménye már a bíboros bécsi megérkezését megelőzően bekerült a hírszerzés figyelmének fókuszába, mivel az a külföldön élő magyar egyházi személyek egyik központjának számított. A magyar állam szerette volna visszaszerezni a felügyeleti jogát a Pázmáneum felett, mint azt 1964-ben elérte a Rómában található Pápai Magyar Intézettel kapcsolatban.⁹⁷⁷ A BM III/I. Csoportfőnökség 4-es Osztálya 1968-ban nyitotta meg a Bolzmanngasse 14. szám alatt működő intézetre vonatkozó anyagok gyűjtésére az „*Ostrom-Vár*” fedőnevű objektumdossziéját.⁹⁷⁸ A hírszerzés már 1967 végén elrendelte a Pázmáneumba érkező és az onnan küldött postai küldemények ellenőrzését.⁹⁷⁹ Mindszenty megérkezésével ez az ellenőrzés csak fokozódott. Földes György⁹⁸⁰ rendőr alezredes, a BM III/I-4. Osztály vezetője az 1971. november 3-án kiadott utasításában azt kérte, hogy „*az objektum levelezési anyagát a jövőben eredetiben kapjuk meg*”.⁹⁸¹ Ezen rendelkezés miatt több levél előbb landolt a hírszerző tisztek asztalán, mint a címzett postaládájában, de az is előfordult, hogy a küldemény sohasem érkezett meg.⁹⁸² Értékes adattal szolgált a főrezidentúrán dolgozó tisztek számára „*Peck John*” fedőnevű ügynök Mindszenty levelezésével kapcsolatban. 1972. szeptember 18-ára datált jelentéséből kiderül, hogy a portára érkező leveleket „*ott osztják szét. A primásét külön egy szekrényen lévő tálcára teszik. Vegyesen az újságokkal. Innen a titkár viszi fel a szobába. Van idő, amikor a portásfülke őrizetlen és a posta ott fekszik. Ott szoktam várakozni Dr. Giannone*”⁹⁸³ rektorra, ha esetleg

---

⁹⁷⁶ ÁBTL 1.11.4. 67-1636-4/1966. 35. Jelentés a hírszerző munka helyzetéről és javaslatok a hírszerzés néhány elvi kérdésére, valamint 5 éves fejlesztési tervére, 1966.

⁹⁷⁷ *Bandi István*: Adalékok a Pápai Magyar Intézet történetéhez állambiztonsági módszertani megközelítésben. In: Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945-1989. Szerk. Bánkúti Gábor-Gyarmati György. Bp., 2010. 189.

⁹⁷⁸ ÁBTL 3.2.5. O-8-239. 41. Pázmáneum Intézet – „Ostrom-vár”. Határozat objektum dosszié nyitására, 1968. június 18.

⁹⁷⁹ ÁBTL 3.2.5. O-8-239. 42. Pázmáneum Intézet – „Ostrom-vár”. „K” ellenőrzés az objektumra, 1967. december 30.

⁹⁸⁰ ÁBTL 2.8.2.1. 1072. Földes György.

⁹⁸¹ ÁBTL 3.2.5. O-8-239. 114. Pázmáneum Intézet – „Ostrom-vár”. „K” ellenőrzés módosításának kérése, 1971. november 3.

⁹⁸² ÁBTL 3.2.9. R-8-009/1. 112. „Vecchio”. Levél megküldéséről, 1971. október 19.; ÁBTL 3.2.9. R-8-009/1. 185. „Vecchio”. Tévirányításos levél Mindszenty-nek, 1971. november 9.; ÁBTL 3.2.9. R-8-009/1. 206. „Vecchio”. Kobzott „K” anyag felterjesztése, 1971. november 25.

⁹⁸³ Gianone Egon (1910-1999) esztergomi egyházmegyes pap. 1971 és 1987 között a Pázmáneum rektora volt.

foglalt. Sok időm nincs, hogy a postát átnézhessem. Amit eddig láttam: rengeteg levél érkezik Németországból.”⁹⁸⁴

A Pázmáneumban lakók postai küldeményeinek átvizsgálása mellett az állambiztonság szemmel tartotta az épületet is. Külső megfigyeléssel felderítették az épület környékét. Az eredményt a hírszerzés tisztjei jelentették a budapesti Belügyminisztérium (BM) központjába: „*megfigyelésünk szerint a Pázmáneum előtt rendőr posztol*”, ezért a helyszín felderítése nagyobb figyelmet és körültekintést igényelt.⁹⁸⁵ Mindezt az is indokolta, hogy a Pázmáneum mellett, a Bolzmannngasse 16-os szám alatt volt az Amerikai Egyesült Államok követségének épülete, így a fokozott óvatosságra, a konspirációs szabályok betartására a lehetséges diplomáciai affér elkerülése végett mindenképpen szükség volt.

A Mindszentyre és környezetére vonatkozó további titkos információszerző eszközök alkalmazásához a hírszerzőknek meg kellett ismerniük az épület alaprajzát, valamint hogy a bíboros mely szobákat használja. Még 1968-ban térképezte fel a hírszerzés „*Ismay Bower*” fedőnevű ügynöke a Pázmáneum belsejét. Egy Minox típusú fényképezőgéppel lefotózta az intézmény belső elrendezését, és elkészítette alaprajzának vázlatát.⁹⁸⁶ Mindszenty megérkezését követően az információ frissítése érdekében a bécsi főrezidentúra tisztje megbízta „*Bowert*”, hogy újra térképezze fel az épületet. Az 1971. november 26-ára datált ügynöki jelentéshez csatolt térképvázlat részletesen bemutatta az intézmény belsejét, leírást adva a bejutás lehetőségeiről is.⁹⁸⁷ Ez utóbbihoz értékes adatokkal szolgáltak „*Bower*” információi, hiszen kiderült, hogy a reggel 6 órai kapunyitást követően ellenőrzés nélkül lehetett bejutni a Pázmáneumba, Mindszenty lakosztályának védelmére pedig csak egy biztonsági zárat szereltek fel.⁹⁸⁸ Az ügynököknek azonban nem sikerült bemennie a Mindszenty által használt helyiségekbe, így az operatív tiszt sajnálkozva jegyezte meg: „*a berendezésekkel kapcsolatos leírás nem egyéb feltételezéseknél*”.⁹⁸⁹

Az állambiztonság a célszemélyek tevékenységének felderítéséhez előszeretettel alkalmazta a különböző lehallgatási módszereket. Mivel az épület nem a magyar állam vagy a püspöki kar

⁹⁸⁴ ÁBTL 3.2.9. R-8-009/2. 142. „Vecchio”. Mindszenty póstája [sic!], 1972. szeptember 18.

⁹⁸⁵ ÁBTL 3.2.9. R-8-009/1. 127. „Vecchio”. Jelentés, 1971. október 25.; ÁBTL 3.2.9. R-8-009/1. 139. „Vecchio”. Mindszenty bíborosról, 1971. október 27.

⁹⁸⁶ ÁBTL 3.2.5. O-8-239. 45. Pázmáneum Intézet – „Ostrom-vár”. Jelentés a bécsi Amerikai Követség és a Pázmáneum térképvázlatának felterjesztésére, 1968. január 15.

⁹⁸⁷ ÁBTL 3.2.5. O-8-239. 115–119. Pázmáneum Intézet – „Ostrom-vár”. A Pázmáneum részletes leírása és a bejutási lehetőségek ellenőrzése, 1971. november 26.

⁹⁸⁸ ÁBTL 3.2.5. O-8-239. 119. Pázmáneum Intézet – „Ostrom-vár”. A Pázmáneum részletes leírása és a bejutási lehetőségek ellenőrzése, 1971. november 26.

felügyelete alatt állt, így a bejutás és a lehallgatókészülékek beépítése a lebukás lehetősége miatt túlzottan nagy kockázattal járt. Ezért szívesebben alkalmazták, hogy a megbízható hálózati személyek segítségével az általuk használt lehallgatóeszközökkel rögzítették a bíboros környezetében elhangzottakat. A forrásokból sajnos nem mindig derül ki egyértelműen, hogy a 3/e rendszabály alá sorolt „*labdát*”, azaz a hordozható készüléket, vagy a 3/f rendszabályt, azaz a „*tárcát*”, vagyis az aktatáskába épített lehallgatóberendezést alkalmazták.⁹⁹⁰

A bécsi főrezidentúra egyik hírszerző tisztje a Mindszentyhez és környezetéhez bejáratos „*Sampson Frank*” fedőnevű ügynökét bízta meg 1971 végén azzal, hogy rögzítse a primással folytatandó beszélgetést egy kisméretű magnetofonnal. Bár „*Sampson*” elfogadta a felkérést, de kisebb technikai akadályok merültek fel a magnófelvétel előtt. Az akciót előkészítő hírszerző tiszt véleménye szerint „*az itt meglévő Stuzzi készülékkel próba felvételeket készítettem. A mikrofon (nem eredeti) a mellézközejeiket túl erősen érzékeli, s így elnyomja a beszédhangot. Ha az akció végrehajtása szükséges, kérünk eredeti kezelőmikrofonokat kiküldeni, hogy azzal próbafelvételt készíthessünk.*”⁹⁹¹ Az ügynök, amikor 1972. február 3-án Mindszenty-nél járt, valószínűleg hordozható magnóval rögzítette az ott elhangzottakat.⁹⁹²

„*Sampson*” még többször megkérték ilyen feladat végrehajtására, melyben ő készségesen közreműködött. A problémát csak a megfelelő technika biztosítása jelentette, mivel úgy tűnik, hogy a korábbi kérést a BM-központ nem teljesítette. Ez derül ki egy 1972-es jelentésből, melyben a hírszerzőtiszt azt szerette volna elérni, hogy előbb vele találkozzon az ügynök, mint Mindszentyvel, mert „*ha erre lehetőség van, jó lenne a célnak megfelelőbb felszerelést (pl. mandzsettagomb mikrofont) biztosítani.*”⁹⁹³ A hírszerzés, bár igyekezett felhasználni a rendelkezésére álló technikai eszközöket, de mindezt csak hálózati személyek segítségével tudta végrehajtani.

A hálózati személyek az állambiztonság számára a legfontosabb információszerző források voltak, mivel ők közvetlen és személyes kapcsolatban álltak a célszemélyekkel vagy

---

⁹⁸⁹ ÁBTL 3.2.5. O-8-239. 119. Pázmáneum Intézet – „Ostrom-vár”. A Pázmáneum részletes leírása és a bejutási lehetőségek ellenőrzése, 1971. november 26.

⁹⁹⁰ *Bikki István*: A titkos operatív technikai rendszabályok és módszerek, valamint a K-ellenőrzés alkalmazására vonatkozó szabályok 1945–1990 között. In: Szakszolgálat Magyarországon, avagy tanulmányok a hírszerzés és titkos adatgyűjtés világából (1785-2011). Főszerk. Csóka Ferenc. Bp., 2012. 336.

⁹⁹¹ ÁBTL 3.2.9. R-8-009/1. 249. „Vecchio”. Mindszenty ügy, 1971. december 22.

⁹⁹² ÁBTL 3.2.9. R-8-009/2. 11. „Vecchio”. Mindszenty ügye, 1972. február 7.

⁹⁹³ ÁBTL 3.2.9. R-8-009/2. 220. „Vecchio”. Mindszenty ügye, 1972. december 15.

csoportokkal.⁹⁹⁴ Mindszenty tevékenységének felderítésénél dokumentálhatóan majd harminc ügynök jelentését használták fel az operatív tisztek. Ezek között volt, akit Magyarországról utaztatott ki az állambiztonság, de számos esetben már az ország határain kívül élő magyar emigránst vagy külföldi állampolgárt szervezett be a hírszerzés hálózati személynek. A fő szempont az volt, hogy a hálózati személy milyen mértékben képes elnyerni Mindszenty bizalmát. A bíboros a közvetlen környezetében szolgálókat igyekezett gondosan kiválogatni, mivel tartott tőle, hogy a magyar kormány belügyi szerveinek keze itt is elérheti őt. Mint mondta: „*Bécs és egész Ausztria tele van kommunista ügynökökkel*”.⁹⁹⁵

Elsősorban „*Ismay Bower*” és „*Sampson Frank*” ügynöki munkájának köszönhetően nyert képet Mindszenty tevékenységéről a hírszerzés. A Kapucinus templomban 1971. november 19-én, Szent Erzsébet ünnepén a bécsi magyarok számára megtartott miséjéről mindkét ügynök jelentett. „*Sampson*” kissé szűkszavú, hatsoros beszámolójához képest⁹⁹⁶ „*Bower*” közel fél oldal terjedelemben foglalta össze az általa látottakat.⁹⁹⁷ „*Sampson*” azonban nem felejtette el kihangsúlyozni, hogy „*a misén jelen volt és felvételt készített az osztrák rádió, televízió, sőt egy amerikai televíziós társaság is*”.⁹⁹⁸ Ezzel az információval érzékeltette „*Sampson*”, hogy Mindszenty a nemzetközi sajtó figyelmének középpontjában áll.

A hálózati személyek mellett társadalmi kapcsolatok, tehát az állambiztonsággal önként, vagy valamilyen ellenszolgáltatás miatt együttműködő személyek révén is szereztek adatokat a prímás környezetéből. Közülük a „*Szondy*” fedőnevű bécsi ügyvéd volt a hírszerzés számára az egyik legértékesebb információforrás. „*Szondy*”, aki jó kapcsolatokat ápolt vezető osztrák politikai és egyházi körökkel, számos esetben adott tájékoztatást a Mindszentyvel kapcsolatos osztrák véleményekről. A prímásnak Ausztria fővárosában történt letelepedésével kapcsolatban „*Szondy*” mind a bécsi érsek, mind az osztrák külügyminiszter álláspontját tolmácsolta a hírszerzés tisztjei felé:

---

⁹⁹⁴ ÁBTL 4.2. 10–21/5/1972. Állambiztonsági szervek hálózati munkájának alapelveiről szóló 005/1972. (IV.5.) számú belügyminiszteri parancs. 9.

⁹⁹⁵ ÁBTL 2.7.2. 41-17/1042/1971. november 23. Mindszenty József magatartásáról.

⁹⁹⁶ ÁBTL 3.2.5. O–8–239. 46–47. Pázmáneum Intézet – „Ostrom-vár”. „*Sampson*” jelentése, 1971. november 25.

⁹⁹⁷ ÁBTL 3.2.5. O–8–239. 49. Pázmáneum Intézet – „Ostrom-vár”. „*Ismay Bower*” jelentése, 1971. november 26.

⁹⁹⁸ ÁBTL 3.2.5. O–8–239. 46. Pázmáneum Intézet – „Ostrom-vár”. „*Sampson*” jelentése, 1971. november 25.

„A bécsi nunciuson keresztül a Vatikán tudatta Kirschläger⁹⁹⁹ külügyminiszterrel, hogy a Vatikán engedélyezte Mindszenty-nek a bécsi Pázmáneumban való végleges letelepedését. Kreisky¹⁰⁰⁰ hozzájárult ehhez. Kirschläger-nek az volt a kikötése, hogy Mindszenty politikailag ne lépjen fel, mert ez zavarhatná az osztrák-magyar kapcsolatokat. König¹⁰⁰¹ [sic!] ígéretet kapott arra, hogy egyházmegyéjében Mindszenty nem működhet, csak a Pázmáneum házi kápolnájában tarthat kismiséket. König-nek vannak bizonyos fenntartásai azt illetően, hogy Mindszenty milyen mértékben fogja betartani ígéretét.”¹⁰⁰²

Végül, de nem utolsósorban megemlítendő az állambiztonsági tisztek személyes adatgyűjtése. Ezt általában akkor alkalmazták, ha a kérdéses információhoz a hálózat útján, vagy egyéb operatív technikai eszközzel nem jutottak hozzá, illetve ha valamilyen különleges esemény fontossága okán igényelte a politikai rendőrség tagjainak személyes jelenlétét. Ilyen volt Mindszenty József temetése. Bár hálózati személyekkel is készítették jelentéseket, sőt fényképfelvételeket is,¹⁰⁰³ mégis mind a hírszerzés, mind a belső elhárítás szükségesnek tartotta, hogy egy-egy operatív tisztje is jelen legyen a szertartáson. Az állambiztonság 1975. május 13–15. között négy napra kiutaztatta szolgálati gépkocsival a bíboros mariazelli temetésére Rajos Pál¹⁰⁰⁴ rendőr alezredest, a hírszerzés kiemelt főoperatív tisztjét, és Bakonyi Imre¹⁰⁰⁵ rendőr alezredest, az egyházi elhárítás egyik alosztályvezetőjét, hogy megfigyeljék és dokumentálják a temetést. A két főtiszt által jegyzett négyoldalas jelentés rendkívül részletesen beszámol az 1975. május 15-én történt eseményről, a koporsónak a ravatalra helyezésétől egészen a templom Szent László kápolnájában való letételéig.¹⁰⁰⁶ Értékelésük szerint, mely nemcsak az emigráns szervezetekre terjedt ki, hanem a részt vevő egyházi személyekre is, „figyelemre méltó jelenség, hogy nyílt uszító politikai demonstrációhoz olyan

⁹⁹⁹ Kirschläger, Rudolf (1915-2000) osztrák diplomata, politikus. 1970-től 1974-ig osztrák külügyminiszter, 1974 és 1986 között Ausztria elnöki tisztségét töltötte be.

¹⁰⁰⁰ Kreisky, Bruno (1911-1990) osztrák politikus. 1959-1966 között Ausztria külügyminisztere, 1970-től 1983-ig osztrák szövetségi kancellár.

¹⁰⁰¹ König, Franz (1905-2004) bíboros, bécsi érsek. 1956 és 1985 között Bécs érseke, 1965-től 1980-ig a Vatikán Nemhívók Titkársága első elnöke volt.

¹⁰⁰² ÁBTL 3.2.4. K-2349. 147. „Szondi”. Mindszenty Bécsben való letelepedéséről, 1971. november 3. A társadalmi kapcsolat fedőneve a dosszié fedőlapján „Szondy” helyett „Szondi”-ként szerepel.

¹⁰⁰³ ÁBTL 3.2.9. R-8-009/4. 63. „Vecchio”. Mindszenty halálával és temetésével kapcsolatos információk, 1975. május 15.

¹⁰⁰⁴ ÁBTL 2.8.1. 17118. Rajos Pál.

¹⁰⁰⁵ ÁBTL 2.8.1. 7445. Bakonyi Imre.

¹⁰⁰⁶ ÁBTL 3.2.9. R-8-009/4. 66–69. „Vecchio”. Mindszenty temetése, 1975. május 19.

*egyházi tényezők adták nevüket, mint Döpfner¹⁰⁰⁷ érsek, König bíboros, László¹⁰⁰⁸ és Weber¹⁰⁰⁹ püspökök, akik előre láthatták az emigrációs szervezetek törekvéseit, hogy nyílt antikommunista propaganda-akciót kívánnak kibontakoztatni”.*¹⁰¹⁰

Mindszenty József halála megoldott egy sor politikai, egyházpolitikai kérdést Magyarországon, a Vatikán és Ausztria kapcsolatában. Azonban ezzel mind a magyar politikai vezetés, mind az állambiztonság irányítói egy olyan ütőkártyát vesztek el, amelyet megfogalmazásuk szerint „*az elmúlt években gyakran tudtunk használni a vatikáni törekvések visszaszorításában*”.¹⁰¹¹

A bíboros halálával a Pázmáneum szerepe is átértékelődött a hírszerzés szemében. Az 1976-ban Fésű Ferenc rendőr főhadnagy által készített határozatból kiderül, hogy az intézmény már nem szerepel az intenzív feldolgozás alatt tartott objektumok között. Ezt azzal indokolta, hogy „*a külföldi magyar papképzést az Intézeten belül az emigráció megszervezni nem képes, és Mindszenty József halála után az objektum emigrációs központ jellege is megszűnt*”.¹⁰¹²

---

¹⁰⁰⁷ Döpfner, Julius (1913-1976) bíboros, münchen-freisingi érsek. 1958-ban kreálta bíborossá XXIII. János pápa. 1961-től haláláig München-Freising érseke, 1965-től a Német Püspöki Konferencia elnöke volt.

¹⁰⁰⁸ László István (1913-1995) eisenstadti püspök. 1956-tól haláláig Eisenstadt püspöke volt, 1992-ig a külföldi magyarok püspöki címét viselte.

¹⁰⁰⁹ Weber, Johann (1927-) graz-seckau püspök. 1969-ben nevezte ki VI. Pál pápa Graz-Seckau egyházmegye püspökévé.

¹⁰¹⁰ ÁBTL 3.2.9. R-8-009/4. 69. „Vecchio”. Mindszenty temetése, 1975. május 19.

¹⁰¹¹ ÁBTL 3.2.9. R-8-009/4. 93. „Vecchio”. Mindszenty tevékenysége, emlékiratai és halála, 1975. június 25.

¹⁰¹² ÁBTL 3.2.5. O-8-239. 89. Pázmáneum Intézet – „Ostrom-vár”. Határozat az Ostromvár fn. [fedőnév – V. G.] objektum dosszié megszüntetéséről, 1976. augusztus 23.

Sasik a viharban

Egy gyermekmentő pap meghurcoltatásai a diktatúra évtizedeiben*

Bevezetés

Az egypártrendszer létrejöttétől egészen 1989-ig a mindenkori állami egyházpolitikát a Magyar Dolgozók Pártja (MDP), majd a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) politikája határozta meg. Az állampárt irányítása alatt összehangoltan működtek együtt a különböző szintű bürokratikus szervek. Az MDP Központi Vezetősége 1950. június 1-jén a „klerikális reakció elleni harcról” hozott határozatában az egyházakkal szembeni fellépés fokozását, a teljes ellenőrzés megvalósítását tűzte ki célul.¹⁰¹³

Az 1956-os szabadságharc bukását követően az állampárt – immár MSZMP néven – újjászerveződve, a forradalom kirobbanása előtti állapotok visszaállítását tűzte ki célul. Az 1950-es évek végétől a sztálinista módszereket fokozatosan kifinomultabb eszközök váltották fel¹⁰¹⁴: a konszolidáció megszorító intézkedései mellett, a kádár-korszak az egyházpolitikája a Rákosi-rendszert túlélő egyházakat megpróbálta felhasználni saját érdekeinek érvényesítésére, nemzetközi helyzetének erősítésére, elfogadtatására. A harcot immár a vallásos világnézet, és nem az egyház ellen kellett megvívni. Az ideológiai oktatás előtérbe került, mivel „a proletárdiktatúra államának egyik fő feladata az egész nép szocialista átnevelése” lett.¹⁰¹⁵ A békemozgalom erősítése, a lojális egyházi személyek támogatása, a társadalom politikai nevelése volt a cél, és kategorikusan kizárták annak a lehetőségét, hogy az egyházak a meglévő jogi kereteken túl az ifjúság nevelésével is foglalkozhassanak. A vallásszabadság „csupán a templomban gyakorolható vallásosságot” takart.¹⁰¹⁶

---

* Az írás a Nagyváradon 2012. október 19-én a budapesti Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, a nagyváradai Posticum – Movimentum Iuventutis Christianae Egyesület és Posticum Kulturális Központ által rendezett konferencián elhangzott előadás bővített és szerkesztett változata.

¹⁰¹³ *A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége, Politikai Bizottságának és Szervező Bizottságának fontosabb határozatai.* Szikra Nyomda, Budapest, 1951, 164. A határozat a „protestáns egyházakban, a zsidó egyházakban jelentkező reakciós irányzatokkal” szembeni fellépést is megemlíti. Uo. 168.

¹⁰¹⁴ Balogh, 1997: 392–394.

¹⁰¹⁵ Köbel, 2005: 133.

¹⁰¹⁶ Mészáros, 1994: 202.

A módosuló egyházpolitikai irányvonal érvényesítésében továbbra is kitüntetett szerepet kapott a kommunista politikai rendőrség.¹⁰¹⁷ Az egyházak sok szempontból a rendszer fő ellenségének számítottak, így érthető, hogy a pártállami diktatúra titkosrendőrségének célkeresztjében álltak. A többször is átszervezett politikai nyomozó apparátus célja mindvégig egyértelmű volt: a hitélet felszámolása, az egyházak megszüntetése, majd ennek megvalósíthatatlansága miatt szervezetük ellenőrzése, a lojális személyek vezető pozícióba juttatása, az egyházpolitikával szemben állók ellehetetlenítése, adott esetben a papi pályáról való eltávolítása. Ennek az állambiztonsági mechanizmusnak – mely a (párt)politikai irányvonalhoz képest is ridegebb, militánsabb maradt – az egyházi hierarchia bármely szintjén álló személy áldozatául eshetett. Regőczy István életútja –hosszúságánál fogva is – alkalmas a Rákosi- és Kádár-korszak politikai rendőrségi gyakorlatának szemléletes bemutatására.

Tanulmányok

Tanulmányom főszereplője Regőczy István 1915. október 5-én született a Somogy megyei Látvány községben. Édesapja, Regőczy Ákos Budapesten egy malomgyárban dolgozott ügyvivőként¹⁰¹⁸, édesanyja, Szabó Ilona öt gyereket nevelt otthon. 1915-ben legkisebb fia, István születése előtt két hónappal az édesapát elvitték az első világháború olasz frontjára, így a családfenntartó szerep az édesanyjára hárult. A családra nehéz idők köszöntöttek be: a frontról egy súlyosan sebesült édesapa tért vissza, Istvánnak két leánytestvérét elvitte az 1918-as spanyolnátha. A jobb megélhetés reményében a Regőczy család a fővárosba költözött. Csekély bevételüket kiegészítendő a két fiú az Erzsébetvárosi templomban ministrált.¹⁰¹⁹ 1920 decemberében István lehetőséget kapott, hogy egy belga kanonok miséjén ministráljon, aki szegény sorsú gyerekeket juttatott ki Belgiumban élő családokhoz. A kanonok a Regőczy-fiúknak is felajánlotta a lehetőséget, de ők ekkor még – elsősorban édesanyjukra tekintettel –, nem éltek a meghívással.

A család életkörülményei azonban nem javultak, így István 1925-ben, az újbóli invitálást követően, bátyjával, Imrével együtt útnak indultak, és Poperinge városába kerültek Richard Vervacke esperes, kanonok házába.¹⁰²⁰ Egyévnyi távollét után Regőczy István hazatért, és

---

¹⁰¹⁷ A Rákosi-korszak politikai rendőrségének történetéhez lásd: Gyarmati (szerk.), 2000.; uő, 2002., Müller, 2012. A Kádár-korszak állambiztonsági szerveinek történetéhez lásd: Kiszely, 2001., Tabajdi–Ungváry, 2008.

¹⁰¹⁸ Regőczy, 1991: 22.

¹⁰¹⁹ Uo. 30–31.

¹⁰²⁰ Uo. 67–68.

tanulmányait az Esztergomi Don Bosco Intézetben folytatta.¹⁰²¹ Az itt szerzett élmények meghatározóak lettek számára, és a papi hivatás felé terelték. 1933-ban jutott ki ismét Belgiumba Vervacke kanonokhoz, ahol tíz évet töltött el. Megtanult flamandul, franciául, elvégezte a brugge-i szemináriumot, ahol többször találkozott a vakok Szent Rafaelről elnevezett intézetének igazgatójával, Arnold Ghesquičre atyával.¹⁰²² Az ő inspirálására kezdett el még Belgiumban szegény, árva gyerekekkel foglalkozni.¹⁰²³ 1942-ben meghalt az édesapja, majd a következő év elején az őt patronáló kanonok is elhunyt. Így amikor 1943 áprilisának elején váratlanul lehetővé vált, hogy a háborús események közepette a külföldön élő magyarok egy különvonattal hazatérjenek, Regőczy az utazás mellett döntött. Ám előtte még, kérésére a Brugge-i püspök 1943. március 28-án pappá szentelte.¹⁰²⁴

Új Sasi-Otthon

Megérkezését követően Pétery József váci püspöktől kérte az egyházmegyébe való felvételét, aki Pestszenterzsébetre helyezte hitoktató káplánnak. Itt, a háborús körülmények közepette folytatta a Belgiumban megkezdett munkát. Összegyűjtötte az árva gyermekeket – akiknek Prohászka Ottokár egyik karácsonyi elmélkedése alapján, ekkor adta a sasfiókák¹⁰²⁵ elnevezést –, és a Dezső utcában a romokból házat kezdett építeni. A bombázások közepette a környék lakóinak támogatásával tizenöt árva gyermekről gondoskodott, sőt a nyilas uralom alatt, menedéket biztosítva számukra, több zsidó családot mentett meg a pusztulástól.¹⁰²⁶

A háború befejeződését követően, 1945. szeptember 8-ával Pétery püspök Regőczyt Kis-Vácott plébániaszervezéssel bízta meg,¹⁰²⁷ Az árva gyerekek közül azokat, akik követni szerették volna, magával vitte új helyére. A Rákóczi téren egy elhagyott óvoda épületében leltek otthonra Regőczy és sasfiókái,¹⁰²⁸ majd növekvő létszámuk miatt a téren üresen álló

---

¹⁰²¹ Uo. 82–85.

¹⁰²² Önéletrajz, dátum nélkül (d. n.) ÁBTL 3.1.9. V–55328. 62.

¹⁰²³ Regőczy, 1991: 200–204.

¹⁰²⁴ Bánk (szerk.), 1970, 343., Regőczy, 1991: 206–209.

¹⁰²⁵ Uo. 217.

¹⁰²⁶ Özv. dr. Kálmán Mihályné, Oestreicher Emilné, Lehr Ferenc és Sötét József budapesti lakosok nyilatkozatai, 1949. november–december. ÁBTL 2.5.2. 301045/1950. Regőczy István. (A forrás a BM IV/4. Ellenőrzési Osztály iratai között található, mely még rendezés alatt áll, ezért végleges állagbesorolása még változhat. Az ügyirat jelenlegi őrzési helye ÁBTL 2.5.2. 693/90. Köszönöm Kis Péter levéltáros segítségét az irat fellelésében.), Regőczy, 1991: 221–222.

¹⁰²⁷ Önéletrajz, d. n. ÁBTL 3.1.9. V–55328. 64., Regőczy, 1991: 240.

¹⁰²⁸ Uo. 242?243.

házakat vették birtokba.¹⁰²⁹ Az elhelyezendő, gondoskodásra szoruló gyermekek száma nemsokára száz fölé duzzadt. A város mérnökének¹⁰³⁰ segítségével az óvoda jobb oldalán egy kápolna, a bal oldalán egy kétszintes árvaház létrehozását tervezték.¹⁰³¹ A kápolnát – amely 1946. szeptember 8-ára épült fel, s amelynek freskóit a váci születésű Kemény László festőművész készítette – a váci püspök, Pétery József szentelte fel.¹⁰³² Az árvák gondozásában Regőczit csak néhány önkéntes segítette: unokatestvére, Szabó Erzsébet és Kemény Jolán voltak a nevelőnők az intézetben.¹⁰³³ 1947-ben már kilenc szalvátor nővér¹⁰³⁴, és egy piarista tanár oktatta a gyerekeket, önkéntesként pedig Kemény Jolán húga, Erzsébet érkezett az otthonba.¹⁰³⁵

Regőczit az árvaház működtetésének anyagi feltételei komoly kihívás elé állították. Ahogy fogalmazott: „Szörnyű gondot és költséget okozott új árvaházam felszerelése, gyermekeim fenntartása, ruháztatása és iskoláztatása”.¹⁰³⁶ Ám ténykedésének hírére lassan Vác egész lakossága megmozdult, hogy segítse a sasfiókák ellátását. Nem egyszer a polgármestertől kaptak élelmiszer-jegy kiutalásokat, sőt a rendőrség is küldött a feketézőktől elkobzott élelmiszerekből.¹⁰³⁷ Ahogy nőtt a gyermekek létszáma, egyre szűkösebbé vált a hely. 1947. március 25-én kezdtek az otthon építésébe, és nyár végére, szeptember 8-ára rengeteg segítséggel, de bekötözhető állapotba került az épület, a „Sasi Otthon”.¹⁰³⁸ Minthogy folyamatosan fogadták az árva gyermekeket, a létszám lassan 200 fölé emelkedett.¹⁰³⁹ 1947 karácsonyán Pétery püspök a székesegyház melletti kölcsönkönyvtár épületét bocsájtotta Regőczy és az egyre növekvő létszámú sasfiókák rendelkezésére, akik január 6-án költöztek

---

¹⁰²⁹ Uo. 247?248.

¹⁰³⁰ Regőczy visszaemlékezéséből nem derül ki a mérnök személye, de valószínűsíthető, hogy a Vác város képviselőtestülete által 1945. május 1-jén főmérnökké választott, és a műszaki osztály vezetésével megbízott Dombay Sándorról van szó. *Váci Napló*, XX/71. szám. (2011. szeptember 6.) 8. 100 éve született Vác legendás főmérnöke, http://www.vaci-naplo.hu/_vnarchivum/files/2011/71_teljes.pdf

¹⁰³¹ Regőczy, 1991: 249.

¹⁰³² Uo. 260?261.

¹⁰³³ Tanúkihallgatási jegyzőkönyv, 1949. június 22. ÁBTL 3.1.9. V–55328. 9.

¹⁰³⁴ Szalvátor nővér: női szerzetes kongregáció tagja. Az Isteni Üdvözítő Nővérei rendet 1888-ban alapította F. M. Jordan és Therese Maria Wüllenweber, aki az első általános főnöknő is volt. A rend tagjai főként betegápolással, karitatív munkákkal, leányneveléssel, óvodák, árvaházak és szociális otthonok fenntartásával foglalkoztak. Szalvátor nővérek 1899-ben érkeztek Magyarországra, és Budapest anyalföldi részén telepedtek le. 1950-ben ennek a rendnek is betöltötték a működését, csak 1990-ben kezdhették újra a tevékenységüket.

¹⁰³⁵ Uo. 12.

¹⁰³⁶ Önéletrajz, d. n. Uo. 64.

¹⁰³⁷ Regőczy, 1991: 248.

¹⁰³⁸ Uo. 264–265. Mind a kápolna, mind az otthon megépítése során egy a Naszály hegy lábánál álló – a háború miatt befejezetlenül maradt – katonai laktanya anyagait használták fel, a Hadügyminisztérium engedélyével. Uo. 250?251.

¹⁰³⁹ 1948-ban már 230 főre duzzadt a sasfiókák létszáma. Uo. 285.

be.¹⁰⁴⁰ A lányokat a Rákóczi téri kis épületben szállásolták el, majd amikor itt is szűkössé vált a hely, ismét a váci püspök nyújtott segítő kezet, aki megengedte, hogy a levéltár melletti káptalan földszintes épületének üresen álló szobáit birtokba vegyék.¹⁰⁴¹

Az adományok ellenére a gyermekek eltartása folyamatos anyagi nehézségekbe ütközött. Regőczy kétszer, 1947-ben és 1948-ban is Belgiumba utazott, hogy onnan kérjen támogatást a további működéshez.¹⁰⁴² Kapcsolatai révén többször kapott segélyadományokat: matracokat, takarókat, lepedőket, ruhaneműket, élelmiszereket, kerékpárokat, sőt sporteszközöket (pl. focicipőket, vívófelszerelést stb.) is.¹⁰⁴³ 1948 nyarán Brugge-ben Ghesquière egy társaságot alapított „Sasfiókák Egylete” néven, amelynek fő feladata a Regőczy által fenntartott árvaház számára történő adományok gyűjtése és eljuttatása volt.¹⁰⁴⁴ Az Egylet nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy lassan ugyan, de biztos alapokra helyeződjön az intézet anyagi helyzete.

A Sasi otthont több befolyásos személy is meglátogatta: 1948 nyarán Mindszenty József bíboros, majd Pétery püspökkel egyetemben Shvoy Lajos székesfehérvári püspök fordult meg náluk. Ezt követően a belga nagykövet és családja vendégeskedett a sasiknál. A diplomata biztosította Regőczyéket, hogy a katolikus intézmények várható államosítása esetén közbenjár az árvaház fennmaradása érdekében.¹⁰⁴⁵ 1949 márciusára elkészültek az új, nagyobb otthon tervrajzai, és hamarosan megkezdődött az építkezés is.¹⁰⁴⁶ 1949 nyarára úgy tűnt, hogy Regőczyék helyzete rendeződik. Ám ekkor megrendítő fordulat következett.

Az Otthon felszámolása

Az ifjúság nevelése évszázadokon át az egyházak kezében volt. A mindenkori hatalom tisztában volt ennek jelentőségével, hisz ők jelentették a társadalom jövőjét. A kiépülő kommunista diktatúra ezért mihamarább ki akarta venni az egyházak kezéből ezen

---

¹⁰⁴⁰ Uo. 274?275.

¹⁰⁴¹ Uo. 278.

¹⁰⁴² Regőczy István ügyében összefoglaló jelentés, 1959. július 7. ÁBTL 3.1.5. O–11462. 55., Jegyzőkönyv Regőczy István 3. kihallgatásáról, 1962. április 10. ÁBTL 3.1.9. V–147432. 50.

¹⁰⁴³ Jegyzőkönyv Regőczy István 3. kihallgatásáról, 1962. április 10. ÁBTL 3.1.9. V–147432. Regőczy István. 50–51.

¹⁰⁴⁴ „Sasfiókák Egylete Brugesben” 1948. augusztus 6. ÁBTL 3.1.5. O–11718. 454., Jegyzőkönyv Regőczy István 3. kihallgatásáról, 1962. április 10. ÁBTL 3.1.9. V–147432.. 51.

¹⁰⁴⁵ Regőczy, 1991: 280–281., Jegyzőkönyv Regőczy István 3. kihallgatásáról, 1962. április 10. ÁBTL 3.1.9. V–147432. 52.

¹⁰⁴⁶ Regőczy, 1991: 286?289.

intézményeket,¹⁰⁴⁷ ezt a törekvésüket érvényesítette az 1948. évi 33. törvény is.¹⁰⁴⁸ Várható volt, hogy a Sasik Otthona is rövidesen a kommunista állam áldozatává válik. 1948 karácsonyán a sasi otthont támadó cikk jelent meg a *Szív*¹⁰⁴⁹ újságban, amelyben a szerző a higiénias viszonyokra hivatkozva kérte annak feloszlatását.¹⁰⁵⁰ 1949 tavaszán felszólították Regőczyt, hogy változtasson nevelési módszerein és fogadja el az állami felügyeletet, amit azonban elutasított.¹⁰⁵¹

Az 1948/49-es tanév végén Regőczyék a gyerekeket Balatonmáriára vitték nyaralni. Ekkor a rendőrség már javában gyűjtötte az információkat a Sasfióka Otthonról.¹⁰⁵² 1949. június 22-én kihallgatták Regőczy segítőit, Kemény Jolánt, Józsa Károlynét és Sipos Jánosnét. Ők, Káldor György százados kihallgató tiszt kérdésére egybehangzóan állították, hogy a plébános által vezetett otthonban imádkoztak Mindszentyért, hallgatták az Amerika Hangja Rádió adásait, többször felvonultak a város utcáin, amikor is flamand és latin nyelvű indulókat énekeltek. Az intézet falaira pedig az alábbi szöveget festették. „Ha ellenség bántja a keresztet, a Sasik csatába mennek.” „Mindent a Sasfiókákért, a Sasfiókák Istenért.”¹⁰⁵³ Sipos Jánosné tanúvallomásaiban azonban az is olvasható volt, hogy a nyár elején Regőczy ezeket a feliratokat lemeszeltette.¹⁰⁵⁴ Ezen információk így is elegendőnek bizonyultak ahhoz, hogy a hatóságok felszámolják az árvaházat.

A plébánost és a gyerekeket nyaralás közben érte a hír, hogy a Sasi Otthont augusztus 5-ei dátummal megszüntették, Regőczy visszaemlékezése szerint azzal az indoklással, hogy „árvaházakra nincs szükség. A Magyar Népköztársaság az árva, elhagyott gyermekekről gondoskodik.”¹⁰⁵⁵ Regőczy néhány idősebb gyermekkel azonnal Budapestre utazott. Először a belga követségre mentek, ahol a konzul közbenjárását kérték ügyükben. Majd a Művelődési Minisztériumba siettek, ahol egy kérvényt akartak benyújtani az otthon fennmaradása

---

¹⁰⁴⁷ Balogh, 2008: 65–102.

¹⁰⁴⁸ 1948. évi XXXIII. törvény a nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában.

¹⁰⁴⁹ Jezsuita lelkeség, kulturális és önismereti folyóirat, melyet a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya jelentet meg. 1915-ben alapította Bíró József jezsuita szerzetes. Az 1930-as években a lap példányszáma elérte a kétszázezretet is. 1948-ban részlegesen, 1951-ben teljesen betiltották. Ekkortól a kanadai Torontóban jelent meg a folyóirat. Csak a rendszerváltás után indult újból meg az újság hazai kiadása.

¹⁰⁵⁰ Regőczy, 1991: 286. Az újság még 1947 végén dicsérő szavakkal emlékezett meg Regőczy tevékenységéről. Uo. 274.

¹⁰⁵¹ Uo. 289?290.

¹⁰⁵² Jelentés a váci „Sasfiókákról”, 1949. július 17. ÁBTL 3.1.5. O–11718. 147., Jelentés, a váci Regőczy féle Sasfiókák Árvaház ügye, 1949. július 18. Uo. 151., Jelentés, a váci Sasfiókák árvaház ügye, 1949. augusztus 7. Uo. 153.

¹⁰⁵³ Kemény Jolán tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1949. június 22. ÁBTL 3.1.9. V–55328. 9.

¹⁰⁵⁴ Sipos Jánosné tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1949. június 22. Uo. 13.

¹⁰⁵⁵ Regőczy, 1991: 300.

érdekében, azzal érvelve, hogy nem egyházi intézményről van szó, mert minden árva gyermeket felvesznek vallásfelekezeti tekintet nélkül.¹⁰⁵⁶ Elutasító választ kaptak, így eredménytelenül tértek vissza a Balatonhoz. Augusztus 21-én Regőczi Vácott próbált közbenjárni annak érdekében, hogy a gyermekek ne kerüljenek állami gondozásba. A következő napon a sasik önkormányzatának bizottságában¹⁰⁵⁷ lévő ifjak egy kérvényt fogalmaztak meg a polgármesternek, aki azonban – a hivatalos döntésre hivatkozva –, elzárkózott kérésük elől.¹⁰⁵⁸ Eközben Regőczi este kilenckor a váci Rákóczi téri kápolnájukban, az egyre nagyobb létszámban megjelenő hívők előtt tartott litániájában az árvaház és a gyermekek további sorsának alakulásáról beszélt, kérve a megjelenteket, hogy segítsenek a gyermekek elhelyezésében.¹⁰⁵⁹ A rendőrség emberei már másnap, augusztus 23-án, kihallgatták az árvaház önkormányzatának néhány tagját, az Államvédelmi Hatóság Budakörnyéki Osztálya Váci Kirendeltségén. Ők elmondták, hogy jöllehet Regőczi ugyan tudott a kérvényükről, de azt saját elhatározásukból írták az otthon fennmaradása érdekében. Az államvédelem szorgalmasan gyűjtötte információit Regőcziék ellen. Augusztus 31-én több tanút hallgattak ki a plébános augusztus 22-én tartott litániájával kapcsolatban. A megkérdezettek egybehangzóan állították, hogy a pap azt mondta: a jelenlegi állapotokat átmenetinek tekinti, az államosítást nem fogadja el, és kéri a híveket, hogy amíg a helyzet nem oldódik meg, fogadjanak be minél több otthon nélkül maradottat.¹⁰⁶⁰ A „Sasi Otthon”-t egy évig tartották zárva, majd pedagógusszállóvá alakították át. A fiókák számára egyedül az a ház maradt meg a Rákóczi tér sarkán, ahol Regőczi unokanővére, Szabó Erzsébet lakott munkatársnőjével, Kemény Jolánnal és két kis árvával.¹⁰⁶¹

Internálótáborban

Regőczi Istvánt először 1949. november 10-én, majd 12-én is kihallgatták az ÁVH Andrassy út 60-as számú épületében. A kihallgató tiszt, Sásdi Andor hadnagy előtt a plébános beismerő vallomást tett. Ebben kijelentette, hogy 1948 nyarán, amikor az államosítás veszélyét érezte, a

¹⁰⁵⁶ Uo. 302?303, 307.

¹⁰⁵⁷ Az Otthonban élő fiatalok által maguk közül választott testület, amely az egymás közötti kérdésekben hozott döntéseket.

¹⁰⁵⁸ Uo. 306.

¹⁰⁵⁹ Pálkovics András tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1949. augusztus 31. ÁBTL 3.1.9. V–55328. 19., Majer István tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1949. augusztus 31. Uo. 21.

¹⁰⁶⁰ Uo.

belga konzultól védnökséget kért az otthon számára, helyeselte a gyerekek államosítás elleni fellépését, akik ez ügyben kérvényt adtak át a váci főjegyzőnek, valamint továbbra is imádkoztak a letartóztatott Mindszentyért. Litániát tartott, amelyben az otthon nélkül maradt árvák kilátástalan sorsára hívta fel a figyelmet. A kihallgatását Regőczy ezekkel a szavakkal fejezte be: „beismerem, hogy fenti kijelentéseim alkalmasak voltak demokráciaellenes izgatásra és, hogy kijelentéseimet azzal a céllal tettem, hogy a gyermekek iránt szánalmat keltsék, hogy a szülők maguk is követeljék az otthon visszaadását. Beismerem, hogy cselekedeteimmel a demokráciára vonatkozóan káros tevékenységet követtem el, különösen azzal, hogy a gondozásomra bízott gyermekeket, demokráciaellenes szellemben neveltem. Fenti vallomásomat minden kényszer nélkül tettem és azt elolvasás után aláírással igazolom.”¹⁰⁶² Mindezek alapján Sásdi hadnagy még aznap őrizetbe vette,¹⁰⁶³ javasolta bíróság elé állítását, indoklasként a folyamatos demokráciaellenes lázító tevékenységet jelölve meg.¹⁰⁶⁴

Regőczy ügyében a végzést Décsi Gyula államvédelmi ezredes hozta meg. A főtiszt által aláírt véghatározat alapján Regőczyt 1949. november 12-én internálták¹⁰⁶⁵: még aznap Kistarcsára, a Nagy-budapesti I. kerületi rendőr-főkapitányság Központi Internálótáborába szállították, ahol az 5. ezred 8. szobájában helyezték el.¹⁰⁶⁶ A végzés ellen Regőczy 1949. november 24-én fellebbezéssel élt, kérve rendőrhatalósági őrizetének megszüntetését. Indoklásában azt hozta fel, hogy az általa vezetett árvaház működésével mind a demokratikus pártok, mind a hatóságok elégedettek voltak. A belga kapcsolatait csak az árvaház anyagi fedezetének és felszerelésének biztosítására vette igénybe. Azt azonban elismerte, hogy nyilvánosan imádkozott Mindszentyért – bár hozzátette, hogy csak a bíboros letartóztatásáig –, valamint, hogy időnként hallgattak amerikai rádióadásokat is. Az árvaház államosítása elleni tiltakozásával pedig csak részvétet akart kelteni az „otthon nélkül maradt árva gyermekeim befogadására”.¹⁰⁶⁷ A kérelemhez csatolt jelentés alapján Regőczy a táborban kifogástalan

---

¹⁰⁶¹ Regőczy, 1991: 342.

¹⁰⁶² Jegyzőkönyv Regőczy István gyanúsított kihallgatásáról, 1949. november 10. ÁBTL 3.1.9. V–55328. 28.

¹⁰⁶³ Regőczy István őrizetbe vételi kártyája, 1949. november 12. Uo. 22.

¹⁰⁶⁴ Jelentés, 1949. november 12. Uo. 35.

¹⁰⁶⁵ A magyarországi internálások történetéhez lásd: Bank–Gyarmati–Palasik, 2012.

¹⁰⁶⁶ Véghatározat, 1949. november 12. ÁBTL 2.5.2. 301045/1950. Regőczy István., Regőczy István kérvénye Kádár János belügyminiszter úrhoz, 1950. január 15. Uo.

¹⁰⁶⁷ Regőczy István kérvénye a belügyminiszterhez, melyben rendőrhatalósági őrizet alóli felmentését kéri, 1949. november 24. Uo.

magatartást tanúsított, fenyítésben nem részesült, a december 8-ai véghatározat mégis helyben hagyta az internálását elrendelő elsőfokú döntést.¹⁰⁶⁸

Regőczi nem nyugodott bele az elutasító válaszbba, és 1950. január 15-én kérvénnyel fordult Kádár János belügyminiszterhez. Szabadlábra helyezésének kérését részben munkásszármazásával, részben súlyos beteg édesanyjának ápolásával, valamint a háború alatt üldözött emberek mentésével indokolta.¹⁰⁶⁹ Ennek bizonyítására négy levelet is csatolt beadványához, melyek egyikében például Sötét József 1949. november 28-án a belügyminiszterhez címzett levelében azt írta, hogy „magam 1944. november 5-én századomtól megszöktem és Pestszenterzsébetre érve tőle kértem a nyilasok ellen védelmet. Regőczi István az Izabella u 7. sz[ám] alatt egyik a bombázások elől vidékre menekült keresztény család rája bízott családjának lakásába rejtett el. Harmadik nap, amikor a nyilasok házról-házra kutattak zsidók után igazolványt szerzett részemre és édesanyjához Máriaremete Boldogasszony útja 119 alá kísért, ahol két hónapig rejtegetett és látott el élelemmel, mindaddig amíg a vörös hadsereg fel nem szabadított bennünket. Életét értem gondolkodás nélkül tette kockára, teljesen önzetlenül, csak azért, hogy az üldözött embereken segítsen.”¹⁰⁷⁰ A fentiek ellenére kérvényét – sok más sorstársáéhoz hasonlóan – indoklás nélkül elutasították.

Regőczit az államvédelem a tábor területén is figyelemmel kísérte. A politikai rendőrség a foglyok közül jó néhányat információforrásként használt fel. Így egy 1951. június 14-ei jelentésben Holczer Gyula internált részletes adatokkal szolgált Regőczi személyéről: az életrajzi információk mellett elmesélte a pap életének 1945-től az internálásáig tartó időszaka eseményeit, valamint hogy kikkel tart kapcsolatot, mikor járt külföldön, kik látogatták a táborban és kikkel levelezett.¹⁰⁷¹ Így az államvédelem feladata már az lett, hogy a „kompromittáló adatok” birtokában Regőczit ne csak rendőrhatalósági őrizetben tartsák, hanem „demokráciaellenes tevékenysége” miatt átadják az ügyészségnek. Az erről készített javaslat 1952. augusztus 14-én kelt. A kistarcsai táborban ugyanezen a napon Regőczi mellett Kemény Jolánt is kihallgatták. A plébánosról pedig októberben környezetanulmány is készült, amelyben az szerepelt, hogy „a rendszer elszánt, aktív ellensége, aki fanatikus Vatikán barát és a nyugati demokrácia meggyőződéses híve”.¹⁰⁷² Bár 1953 januárja és júliusa között

¹⁰⁶⁸ Véghatározat, 1949. december 8. Uo., Véghatározat, 1949. december 8. ÁBTL 3.1.9. V-55328. 39.

¹⁰⁶⁹ Regőczi István kérvénye Kádár János belügyminiszter úrhoz, 1950. január 15. ÁBTL 2.5.2. 301045/1950. Regőczi István.

¹⁰⁷⁰ Sötét József nyilatkozata, 1949. november 28. Uo.

¹⁰⁷¹ Regőczi István internált ügye, 1951. június 14. ÁBTL 3.1.9. V-55328. 44?46.

¹⁰⁷² Regőczi István internált környezetanulmánya, 1952. október 28. ÁBTL 3.1.9. V-55328.. 53.

többször is kihallgatták,¹⁰⁷³ az államvédelemnek minden igyekezete ellenére sem sikerült elégséges bizonyítékot összeszednie ahhoz, hogy vádemelési javaslattal ügyét átadhassák az Államügyészségnek.

Újra szabadon

A kistarcsai internáló tábor iktatókönyve szerint Regőczy végül 1953. szeptember 16-án szabadult azzal a feltétellel, hogy korábbi lakhelyére, Vácra nem térhet vissza.¹⁰⁷⁴ Szabadulásakor bátyja címét, a Máriaremete Boldogasszony utca 119-et jelölte meg lakóhelyeként.¹⁰⁷⁵ Első útja valóban Máriaremetére vitte, ahol a még egyetlen élő testvére, Imre lakott, majd Makkosmáriára zárandokolt, ahol épp a Fogolykiváltó Boldogasszony búcsúját tartották. Itt sok olyan paptársával találkozott, akikkel együtt raboskodott a kistarcsai internálótáborban, többek között a jezsuita Mócsy Imrével.

Regőczyt 1953 őszén a váci általános püspöki helynök, Kovács Vince Máriabesnyőre helyezte,¹⁰⁷⁶ ahol nemsokára újabb csapás érte: Kovács segédpüspök az egyetlen még megmaradt, Szabó Erzsébet és Kemény Jolán vezette sasi otthon felszámolására utasította.¹⁰⁷⁷ Az árvák egy részét helyi családoknál, a másik részét először Pestszenterzsébeten, majd Máriabesnyőn helyezte el.¹⁰⁷⁸ Már nagyjából harminc gyermekről gondoskodott, mikor 1955 novemberében egyházi előjárója Aszódra diszponálta káplánnak.¹⁰⁷⁹ Regőczy itt is nagy kedvvel vetette bele magát a munkába, és hamarosan Máriabesnyő mellett az aszódi plébánia filiáján, Domonyban is sasfiókákról gondoskodott egy elhagyott raktárépületben. A gyermekeket nyaranta a Balatonhoz, Révfülöpre vitte pihenni. Bár az anyagi nehézségek

---

¹⁰⁷³ Szolgálati jegy, 1953. január 3. ÁBTL 3.1.9. V–55328. 55., Szolgálati jegy, 1953. július 13. ÁBTL 3.1.9. V–55328. 57.

¹⁰⁷⁴ ÁBTL 4.1. A-501. 28. A szabadulási ideje a kistarcsai internálótábor parancsnoka által készített határozata szerint 1953. szeptember 21-e, ami egy héttel későbbi dátum az iktatókönyvben szereplőnél. Határozat, 1953. szeptember 21. ÁBTL 3.1.9. V–55328. 58. Regőczytől a szabadulásakor titoktartási nyilatkozatot vettek, hogy a táborban tudomására jutott minden hír és a táborral kapcsolatosan minden információ államtitkot képez. Nyilatkozat, 1953. szeptember 21. Uo. 59.

¹⁰⁷⁵ Regőczy, 1991: 339–340., Regőczy István őrizetbe vételi kartonja, 1949. november 12. ÁBTL 3.1.9. V–55328. 23.

¹⁰⁷⁶ Regőczy, 1991: 342., Bánk (szerk.), 1970: 343.

¹⁰⁷⁷ Regőczy, 1991: 343.

¹⁰⁷⁸ „Kornél” fedőnevű ügynök jelentése Regőczy István ügyében, 1954. május 26. ÁBTL 3.1.5. O–11718. 97.

¹⁰⁷⁹ Regőczy, 1991: 351., Összefoglaló jelentés Regőczy István ügyében, 1959. július 7. ÁBTL 3.1.5. O–11462. 57.

továbbra is fennálltak, de részben a helyi lakosság segítőkészségének, részben az újból felélesztett belga kapcsolatoknak köszönhetően úgy tűnt, újra minden jól alakul.

Az internálásból szabadult Regőczy személye már nem volt kulcskérdés az államvédelem számára. A váci árvaház korlátozott keretek között, de 1954 elejéig fennmaradt¹⁰⁸⁰, azonban tevékenységét továbbra is – elsősorban hálózati úton – ellenőrizték a klerikális reakció elleni elhárító osztály tisztjei. A célszemély – aktív belga kapcsolatai miatt – ekkor inkább Kemény Jolán volt, akiről szorgalmasan jelentették az ügynökök, hogy mikor és hol találkozott Regőczyvel, hogyan tartja fent az otthont. Az államvédelem ügynökének jelentései alapján kiderült, hogy a belga követségen dolgozó Hegedüs Erzsébettel Regőczy az árvaházban dolgozó Kemény Jolán segítségével tartotta a kapcsolatot, aki diplomáciai futárpostával küldte ki Belgiumba a pap leveleit, és rajtuk keresztül jutottak vissza hozzá a Sasfiókák Egyletének adományai.¹⁰⁸¹

Az államvédelem azonban nem az egyházi tevékenységet ítélte veszélyesnek, hanem a külföldi kapcsolat miatt, ellenséges hírszerzést gyanított a háttérben. Ezért a kémelhárítás is gyűjtötte az adatokat Hegedüsről.¹⁰⁸² Azonban hiába vetettek be különböző operatív eszközöket (külső megfigyelés, ügynökség), Regőczy István és Kemény Jolán esetében sem sikerült igazolni a külföldi hírszerző szervekkel való együttműködés gyanúját, így a nyomozás eredménytelen maradt.

1955 februárjában egy véletlen levéllenőrzés során Regőczy újból a politikai rendőrség látókörébe került. Egy Taszáron sorkatonai szolgálatát teljesítő kiskatona a plébánosnak címzett levelében a váci otthonban eltöltött éveiről és vallásos neveléséről írt. A katonai elhárítás nyomozása végül megállapította, hogy a tizedes ugyan ellenséges tevékenységet nem végez, azonban Regőczy továbbra is kapcsolatban áll Ghesquiëre-rel, és rajta keresztül rendszeresen adományokban részesül. A katonai elhárítás – mivel nem tudott ellenséges tevékenységet dokumentálni a kiskatonával kapcsolatban –, az általa gyűjtött, a sasfiókákkal kapcsolatos anyagokat átadta az egyházi elhárítás tisztjeinek. 1956-ban az államvédelem operatív tervet dolgozott ki a pap működésének felderítésére, ennek végrehajtását azonban a forradalom kitörése megakadályozta.

---

¹⁰⁸⁰ Kemény Jolán Sára környezettanulmánya, 1956. május 23. Uo. 50/1.

¹⁰⁸¹ „Kornél” fedőnevű ügynök jelentése Regőczy István ügyében, 1954. május 26. ÁBTL 3.1.5. O–11718. 97–99.

¹⁰⁸² Összefoglaló Hegedüs Erzsébet ügyében, 1954. szeptember 1. Uo. 118–119., Kapcsolat megállapítás, 1954. július 15. Uo. 134–135.

Forradalom és megtorlás

Az 1956-os forradalom eseményeiben Regőczy nem vett részt, de lelkesen üdvözölte a hejcei száműzetéséből kiszabadult, és Aszódon keresztül Vácra tartó Pétery püspököt.¹⁰⁸³ A szabadságharc bukását követően pedig egy brosúrát állított össze „Sasik a viharban” címmel, amelyben a harcokban részt vetteknek, különösképpen a saját „főkének” kívánt emléket állítani.¹⁰⁸⁴ Az írást – mintegy híradásként – Belgiumba küldte. 1957. március 10-én a rendőrség emberei máriabesnyői lakásában házkutatást tartottak, a brosúra kézzel írott változatát lefoglalták,¹⁰⁸⁵ őt magát pedig őrizetbe vették, és visszaemlékezése szerint a budapesti gyűjtőfogházba szállították, ahol arra akarták rábírní, hogy paptársairól jelentsen.¹⁰⁸⁶ Az állambiztonsági iratok tanúsága alapján 1957. március 18-án a Belügyminisztérium (BM) II/5-c klerikális reakció elhárítás alosztálya beszervezte.¹⁰⁸⁷

Ezt az állítást erősíti meg egy másik dokumentum: Regőczyt 1960. december 12-én beidézték a Pest megyei Rendőr-főkapitányságra, ahol kihallgatásán elismerte, hogy „Kurucz” fedőnéven államellenes cselekményekre vonatkozóan adatszolgáltatást vártak tőle a belügyi tisztek.¹⁰⁸⁸ Mivel nem voltak megelégedve hálózati „munkájával” – hiszen gyakorlatilag semmit sem jelentett –, a Gödöllői Rendőrkapitányságon az állambiztonsági tisztek, titoktartási nyilatkozat vételét követően, megszakították vele a kapcsolatot.¹⁰⁸⁹ A kizárás tényét támasztja alá egy másik forrás is.

A Pest megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztályának Gödöllői Kirendeltségén 1958. március 14-én írták alá vele a hálózatból való kizárásakor a már említett titoktartási nyilatkozatot. A kizárás indokaként Regőczy ebben azt írja, hogy „kapcsolattartómnak egyetlen egy alkalommal sem adtam írásban jelentést és az állambiztonsági szervek részére hasznosnak minősíthető adatokat nem szolgáltattam. A kiadott feladataimat nem hajtottam végre. Tudomásul veszem, hogy eddigi hanyag munkám

---

¹⁰⁸³ Regőczy, 1991: 355.

¹⁰⁸⁴ Jegyzőkönyv Regőczy István 6. kihallgatásáról, 1962. április 25. ÁBTL 3.1.9. V–147432. 64–65.

¹⁰⁸⁵ Jegyzőkönyv Regőczy István 6. kihallgatásáról, 1962. április 25. Uo. 65.

¹⁰⁸⁶ Regőczy, 1991: 356–358.

¹⁰⁸⁷ Összefoglaló jelentés Regőczy István ügyében, 1959. július 7. ÁBTL 3.1.5. O–11462. 67. A beszerzési nyilatkozat szövege itt olvasható: ÁBTL 3.1.5. O–11462. 268.

¹⁰⁸⁸ Regőczyvel kapcsolatban semmilyen hálózati iratanyag nem maradt fenn. Esetleges jelentéseivel eddigi kutatásaim során nem találkoztam.

¹⁰⁸⁹ Jelentés Regőczy István szalkszentmártoni rk. [római katolikus – V.G.] lelkész meghallgatása alkalmával készült hangfelvételtől, 1960. december 12. Uo. 195?196.

következtében az állambiztonsági szervek nem tartanak további munkámra igényt és így a velem való kapcsolatot megszakítják.”¹⁰⁹⁰

Újabb letartóztatás felé

Ezt követően Regőczy életéből egy rövid időre eltűntek a politikai rendőrség emberei. A hatóságok 1957 végén feloszlatták a máriabesnyői otthont,¹⁰⁹¹ majd figyelmeztették, hogy hagyjon fel a révfülöpi táboroztatásokkal is.¹⁰⁹² Ő azonban tovább folytatta gyermekmentő munkáját: a nehézsorsú kiskorúak gondozását, nyaranta pedig a Balatonnál történő táboroztatásukat. Ehhez anyagi segítséget továbbra is Arnold Ghesquičre-től kapott, aki 1958 augusztusában látogatást is tett náluk.¹⁰⁹³ Regőczy tehát a figyelmeztetés ellenére sem hagyott fel a „sasik” szervezésével, nevelésével, pedig a váci segédpüspök előbb Nógrádverőce filiájába, Szokolyára káplánnak, majd 1959-ben Szalkszentmártonba helyezte adminisztrátorként.¹⁰⁹⁴ A felszámolt máriabesnyői otthon helyébe a máriaremetei ház lépett.¹⁰⁹⁵ Szalkszentmártomi szolgálathelyére négy sasfiókat vitt magával máriabesnyőről.¹⁰⁹⁶ A révfülöpi tábort 1960 nyarán az állambiztonság kérésére a helyi rendőrség oszlatta fel.¹⁰⁹⁷ A hatóságok rendelkezéseivel való konok szembeszegülése, illetve azok figyelmen kívül hagyása ismét mozgásba lendítette a politikai rendőrség gépezetét.

A BM Pest megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztály V. Alosztálya 1959. augusztus 1-jén az addigi előzetes ellenőrző dossziéját a beszerzett adatok alapján személyi dossziévá minősítette át, mivel „Regőczy István alaposan gyanúsítható izgatás, egyesületi szabadsággal elkövetett visszaélés, valamint forintkijánlás¹⁰⁹⁸ büntetével”.¹⁰⁹⁹ A bizalmas, vagy titkos nyomozás során a korabeli jogszabályok által bűncselekménynek minősített tevékenységének felderítésére számos operatív eszközt (környezettanulmány készítése, külső megfigyelés, ügynökség) bevetettek. Már 1960. augusztus 15-én javaslatot tettek Regőczy és

¹⁰⁹⁰ Nyilatkozat, 1958. március 14. Uo. 267.

¹⁰⁹¹ Összefoglaló jelentés Regőczy István rk. pap ügyében, 1960. augusztus 15. Uo. 167.

¹⁰⁹² Vádirat, 1962. május 16. ÁBTL 3.1.9. V–147432. 116.

¹⁰⁹³ Összefoglaló jelentés Regőczy István ügyében, 1959. július 7. ÁBTL 3.1.5. O–11462. 69–71.

¹⁰⁹⁴ Regőczy, 1991: 363–364, 368.

¹⁰⁹⁵ Uo. 367.

¹⁰⁹⁶ Uo. 369–371.

¹⁰⁹⁷ Összefoglaló jelentés Regőczy István rk. pap ügyében, 1960. augusztus 15. ÁBTL 3.1.5. O–11462. 169.

¹⁰⁹⁸ Forintkijánlás büntette: a forintnak törvénytelen úton külföldre juttatása.

¹⁰⁹⁹ Határozat Regőczy István ügyében előzetes ellenőrző dosszié személyi dossziévá való átminősítésre, 1960. augusztus 9. Uo. 43.

Kemény Jolán letartóztatására, de a BM II/8. Vizsgálati Osztály F. Alosztálya, amely a nyomozások során keletkeztetett bizonyítékok alapján adott jogi véleményt az ügyben a büntetőeljárás megindításának lehetőségeiről, jelen esetben ezt nem támogatta. Szerintük „az ügyben minősíthető bűncselekmény, amit Regőczy István vagy Kemény Jolán követett el, nem található”.¹¹⁰⁰ Javasolták a nyomozószerveknek, hogy derítsék ki, milyen ideológiai nevelést kaptak a gyerekek, honnan szereztek az anyagi eszközöket Regőczyék és hogy bizonyíthatóan kikerült-e nyugatra az 1956-os forradalomról írt brosúra kézírata. A devizagazdálkodás megsértésének vádját már azon év novemberében elvetette a jogi osztály, mivel annak büntethetősége addigra már elévült.¹¹⁰¹

Végül csak 1962-ben zárták le a titkos nyomozást, és adták át a vizsgálati eljárást végző szerveknek az iratokat, melynek eredményeképpen március 26-án őrizetbe vették, majd 29-én előzetes letartóztatásba helyezték Regőczy Istvánt izgatás és egyesülési szabadsággal elkövetett visszaélés büntettének gyanújával.¹¹⁰² Az április 29-éig folyó vizsgálati eljárásban Regőczy és a tanúk kihallgatása, valamint a házkutatás során megtalált „Sasik a viharban” brosúra szövege alapján a hatóság megalapozottnak vélte a gyanúsítást. A nyomozást lezárták, és Regőczy ügyét a Fővárosi Ügyészségnek küldték át. Kemény Jolánnal szemben az eljárást megszüntették, őt csak rendőrhatalósági figyelmeztetésben részesítették.¹¹⁰³ Az 1962. július 18-án megtartott tárgyaláson a budapesti II., XI., és XII. kerületi bíróság a Regőczy elleni bűnvádi eljárást – elévülés miatt – megszüntette, szabadlábra helyezéséről, valamint az ingó és ingatlan vagyonára elrendelt zár alá vétel feloldásáról rendelkezett.¹¹⁰⁴

Nyolc szabad esztendő

A bírósági tárgyalás lezárultát követően az egyházi hatóságok ismételten úgy gondolták, hogy jobb lesz, ha Regőczyt elhelyezik Szalkszentmártonból. 1963-ban a váci segédpüspök

---

¹¹⁰⁰ Jelentés, 1960. október 26. Uo. 192.

¹¹⁰¹ „Kemény Jolán azzal, hogy Szilvási Dénestől külföldi megbízatás alapján különböző összegű pénzt vett fel megvalósította az 1950. évi 30.tvr. 12. §-nak /1/ bek. b. pontjába felvett devizagazdálkodást sértő bűncselekményt, amely e törvény 59.§. /1/ bek. szerint 2 évig terjedhető börtönnel büntetendő. Tekintettel arra, hogy az utolsó összeget 1957. január, illetve február havában vette át, az említett törvényhely szerint a bűncselekmény elévültnek tekinthető.” Feljegyzés, 1960. november 15. Uo. 194.

¹¹⁰² Határozat őrizetbevételről és házkutatásról, 1962. március 26. ÁBTL 3.1.9. V–147432. 12–13.

¹¹⁰³ Javaslat Regőczy István és egy társa ügyének lezárására, 1962. április 25. Uo. 119–120.

¹¹⁰⁴ Regőczy, 1991: 382–383., A II., XI. és XII. kerületi bíróság végzése, 1962. július 18. Uo. 159?160. Az indoklás szerint az elkövetéstől, azaz 1956-tól számított öt év eltelte miatt került elévüléssel megszüntetésre az eljárás.

Örkénybe diszponálta káplánnak.¹¹⁰⁵ Ekkorra a hatóságok intézkedéseinek köszönhetően a gyermekek szétszéledtek, többen közülük állami gondozásba kerültek, de Regőczy nem adta fel, hogy ismét sasikat neveljen. 1963 karácsonyán máriaremetei házába fogadott két kicsit, és 1964-ben már tíz gyermekkel foglalkozott. Azonban mivel nem kapott hitoktatói engedélyt, az idős örkényi plébános kénytelen volt helyette más káplánt kérni.¹¹⁰⁶ Minthogy Kovács Vince nem volt hajlandó őt más beosztásba helyezni, Regőczy munka nélkül maradt. Így viszont annál több ideje jutott sasfőkéikre, akikkel kerékpáron az ország több táját is (Balaton, Pécs, Baja, Szeged, Kaposvár, Kecskemét) bebarangolta. Anyagi segítséget továbbra is Belgiumból kapott Arnold Ghesquière révén, aki majd minden évben nála vendégeskedett egy hónapot. A belga papban ekkoriban fogalmazódott meg az a gondolat, hogy Regőczy korábban írt munkáit, és a vele folytatott beszélgetéseket a lelkész közelgő ezüst miséjére egy kötetbe szerkesztve kiadatja. A kötet nagy sikert aratva 1969-ben jelent meg Belgiumban „Mi nem hallgathatunk” címmel.¹¹⁰⁷

Újra a bíróság előtt

Ez a könyv volt az, amely utolsó cseppként újból mozgásba hozta az állambiztonság gépezetét. A 60-as években többször, utoljára 1968-ban részesítették rendőrhatalósági figyelmeztetésben, hogy hagyjon fel az ifjúsággal való foglalkozással, a kápolnaépítésekkel.¹¹⁰⁸ Azonban Regőczy mindezeket figyelmen kívül hagyta.¹¹⁰⁹ A politikai rendőrség – tevékenysége miatt – 1968-tól tartotta szoros megfigyelés alatt, személyére októberben figyelő dossziét nyitottak.¹¹¹⁰ Fülöp József rendőr alezredes, a Budapesti Rendőr-főkapitányság Politikai Osztály III/C Csoport alosztályvezetője a BM III/1. Osztály jogi véleménye alapján 1970. július 13-án megállapította, hogy „A Regőczy által írt 'Nem hallgathatunk' c. könyv kifejezetten gyűlölet keltő, izgató tartalmú. Alkalmas a Magyar Népköztársaság, a szocialista társadalmi viszonyainkkal, a Szovjetunióval, a kommunistákkal

---

¹¹⁰⁵ Regőczy, 1991: 384.

¹¹⁰⁶ Uo. 385.

¹¹⁰⁷ Uo. 390, 402.

¹¹⁰⁸ Uo. 389-390.

¹¹⁰⁹ Javaslat Regőczy István F-dossziés személy ügyének realizálására, 1970. július 13. ÁBTL 3.1.9. V-154925. 23.

¹¹¹⁰ Intézkedési terv Regőczy István ügyében, 1970. szeptember 4. Uo. 26.

szembeni gyűlölet keltésre”.¹¹¹¹ Az ügy realizálására 1970. szeptember 4-én készített intézkedési tervében Kassai László rendőr őrnagy azt javasolta, hogy a fenti megállapítások alapján sokszorosítás útján, nagyobb nyilvánosság előtt elkövetett izgatás büntette miatt kell eljárást indítani Regőczi ellen.¹¹¹² Ennek keretében Kassai a vizsgálati eljárás alatt az illetékes társosztályoktól Regőczi személyére vonatkozóan – minthogy őt nem kívánták letartóztatni –, a kihallgatásokról történő távozását követő 5 napra külső megfigyelést, valamint a „K” ellenőrzést, vagyis postai küldeményeinek ellenőrzését kérte.¹¹¹³ A Budapesti Rendőr-főkapitányság Politikai Vizsgálati Alosztálya a nyomozást szeptember 8-án rendelte el. Az első kihallgatásra másnap került sor, ahol Regőczi panasszal élt a gyanúsítás ellen. A Fővárosi Ügyészség Politikai Csoportjának vezetője, Kelemen Géza azonban panaszát elutasította azzal, hogy a rendelkezésére álló nyomozati anyagok a rendőrség álláspontját támasztják alá.¹¹¹⁴

Regőczit 1970. szeptember 9-e és november 18-a között tizenkétszer hívták be kihallgatásra, ahol elsősorban könyve megírásának körülményeiről, annak tartalmáról, belga kapcsolatairól, pénzügyeiről, egyházi működéséről, nevelői munkájáról faggatták. Az eljárás során a tanúkihallgatások és a házkutatások mellett ügynökök jelentéseivel, társadalmi kapcsolatoktól nyert értesülésekkel kívánták alátámasztani a vádakat.¹¹¹⁵ Az izgatás vádjának megerősítését szolgálta Méray József önkéntes rendőr jelentése is, amelyben Regőczinek a fiatalokkal való foglalkozásáról és államellenes kijelentéseiről írt. Ezt a nyomozó hatóság azért is tartotta fontosnak, mert a „jelentés adatai arra utalnak, hogy Regőczi az ellene folyamatban lévő vizsgálat ideje alatt sem hagyta abba ellenséges tevékenységét”.¹¹¹⁶ A nyomozást lezáró Kassai László rendőr őrnagy és felettese Sárdi Kálmán rendőr alezredes, alosztályvezető által aláírt javaslat ismételten megállapította, hogy Regőczi elkövette a sokszorosítás útján, nagyobb nyilvánosság előtt elkövetett izgatás büntettét, ezért ügyét vádemelési javaslattal átadták a Fővárosi Főügyészségnek.¹¹¹⁷ A Budapesti I. és III. kerületi Bíróság 1971. február 19-én meghozott döntésében Regőczit főbüntetésül két év kettő hónapi szabadságvesztésre, és mellékbüntetésül öt év közügyek gyakorlásától való eltiltásra ítélte. A szabadságvesztést a

---

¹¹¹¹ Javaslat Regőczi István F-dossziés személy ügyének realizálására, 1970. július 13. Uo. 25.

¹¹¹² Intézkedési terv Regőczi István ügyében, 1970. szeptember 4. Uo. 27.

¹¹¹³ Intézkedési terv Regőczi István ügyében, 1970. szeptember 4. Uo. 30.

¹¹¹⁴ Határozat a panasz elutasításáról, 1970. szeptember 11. Uo. 45.

¹¹¹⁵ Jelentések, kivonatok, 1970. szeptember–október. Uo. 418–437.

¹¹¹⁶ Jelentés Méray József önk. rend. [önkéntes rendőr – V.G.] jelzéséről, 1970. október 29. Uo. 433–434.

¹¹¹⁷ Javaslat Regőczi István ügyének lezárására, 1970. november 19. Uo. 444.

bíróság ítélete alapján szigorított börtönben¹¹¹⁸ kellett végrehajtani.¹¹¹⁹ Regőczy és védője fellebbezéssel élt, így az ügye másodfokon folytatódott tovább. Az 1971. augusztus 17-én kihirdetett ítélet alapján a Fővárosi Bíróság – bár alapvetően elfogadta az elsőfokú bíróság ítéletét –, a büntetés kiszabásánál több enyhítő körülményt figyelembe vett, ezért Regőczy szabadságvesztésének időtartalmát egy év nyolc hónapra, a közügyek gyakorlásától való eltiltását három évre mérsékelte.¹¹²⁰ Az elítéltet 1971. november elején először a II. kerületi Rendőr-főkapitányság fogdájába, majd onnét a Kozma utcai Budapesti Országos Börtönbe, közismert nevén a „Gyűjtő” épületébe szállították.¹¹²¹ Itt látogatta meg őt 1971 karácsonya előtt Bánk József váci püspök, akinek közbenjárására javult az elítélt papok helyzete.¹¹²²

Regőczy személye nem csak a magyar politikai rendőrség figyelmét vonta magára, hanem a Vatikánét is. 1972. október 3. és 8. között magyar állami vezetők tárgyalásokat folytattak a Szentszék diplomataíval. A megbeszéléseken Casaroli érsek előadta azt a pápai kérést, hogy a magyar kormány „gyakoroljon kegyelmet 3 börtönben lévő pap – Tabódy István, Rózsa Elemér, Regőczy István – ügyében”.¹¹²³ A magyar delegáció mindössze annyit reagált erre, hogy megvizsgálják ennek lehetőségét.

Végszó

Regőczy István sorsa jól példázza, hogy az egyházi személyek a pártállami diktatúra politikai rendőrségének mindvégig talán leginkább kitüntetett figyelemmel követett, szinte minden más társadalmi rétegnél jobban ellenőrzött „célszemélyei” voltak. A Rákosi- és a Kádár-korszak ugyan eltérő módon közelített feléjük, de még a rendszerváltozás előtti évtizedekben is szorosan szemmel tartották az immár együttműködésre szorított egyházakat, különösen azok meghatározó személyiségeit, és elsősorban a gyermekek nevelését, az ifjúság oktatását végzőket. Hisz a diktatúra irányítói is tudták; akié az ifjúság, azé a jövő.

---

¹¹¹⁸ A szigorított börtön a szabadságvesztés büntetés végrehajtásáról és az előzetes letartóztatás foganatosításáról szóló 1966. évi 21. törvényerejű rendelet alapján a korabeli szabadságvesztés-büntetés legsúlyosabb fokozata volt; megegyezett a büntető törvénykönyv módosításáról és kiegészítéséről szóló 1971. évi 28. törvényerejű rendelettel bevezetett fegyházbüntetéssel. Lásd részletesen Lőrincz-Nagy, 1997.

¹¹¹⁹ A Budapesti I. III. kerületi bíróság ítélete, 1971. február 19. ÁBTL 3.1.9. V–154925. 461.

¹¹²⁰ A Budapesti Fővárosi Bíróság ítélete, 1971. augusztus 17. Uo. 47.

¹¹²¹ Regőczy, 1991: 419–420.

¹¹²² Uo. 427–428.

¹¹²³ Jelentés a Vatikán képviselőivel folytatott tárgyalásokról, 1972. október 3–8. ÁBTL 3.2.5. O–8-552/11. 83.

Regőczy István katolikus pap, a Kútvölgyi Szűz Mária Engesztelő-kápolna lelkésze 1992-ben Vác díszpolgára lett, majd 2010. február 27-én életműve elismeréseként Parma fidei – A hit pajzsa díjat kapott mindazért az önfeláldozó munkáért, amelynek során évtizedeken át árva gyermekeket gyűjtött maga köré, hogy velük és nekik árvaházakat, templomokat, kápolnákat építsen. Regőczy István, „Isten vándora” életének 98. évében, 2013. február 28-án halt meg. 2013. március 9-én helyezték örök nyugalomra a budai Kútvölgyi-kápolnánál.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.12.3. BRFK Igazgatásrendészeti Osztály Útlevel Alosztály iratai

2.5.2. ORFK internálási iratok

2.7.1. Napi Operatív Információs Jelentések (NOIJ)

3.1.5. Operatív dossziék

O-11718. Hegedüs Erzsébet

O-11462. Regőczy István

3.1.9. Vizsgálati dossziék

V-55328. Szucsics József és tsa.

V-147432. Regőczy István

V-154925. Regőczy István

3.2.5. Operatív dossziék (O-8-dossziék)

O-8-552/11. „Nérók”. Vatikáni Államtitkárság

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok

A-501. A kistarcsai internálótábor 1950. évi iktatókönyve

Nyomtatásban megjelent források

Bánk (szerk.), 1970

Váci egyházmegyei almanach. Szent István millénium évében. Szerkesztette: Bánk József. Vác, Váci Egyházmegyei Hatóság.

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége, Politikai Bizottságának és Szervező Bizottságának fontosabb határozatai. Budapest, Szikra Nyomda. 1951.

Sajtó

Váci Napló, 2011

Váci Napló, XX/71. szám. (2011. szeptember 6.) 8. 100 éve született Vác legendás főmérnöke, http://www.vaci-naplo.hu/vnarchivum/files/2011/71_teljes.pdf

Hivatkozott irodalom

Balogh, 1997

Balogh Margit: Egyházak a szovjet rendszerben (1945–1989). In *Magyarország a XX. században*. II. kötet. Főszerkesztő: Kollega Tarsoly István. Szekszárd, Babits Kiadó. 392–394.

Balogh, 2008

Balogh Margit: Kötélhúzás a kulisszák mögött. Czapi Gyula egri érsek tárgyalásai 1948-ban. In *Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon, 1948*. Szerkesztette: Szabó Csaba – Szigeti László. Budapest, Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány – Új Ember Kiadó. 65–102.

Bank–Gyarmati–Palasik, 2012

Bank Barbara – Gyarmati György – Palasik Mária: *"Állami titok". Internáló- és kényszermunkatáborok Magyarországon 1945?1953.* Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó.

Gyarmati (szerk.), 2000

Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről. Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal.

Gyarmati, 2002

Gyarmati György: *A politika rendőrsége Magyarországon a Rákosi-korszakban.* Pécs, Pécsi Tudományegyetem.

Kiszely, 2001

Kiszely Gábor: *Állambiztonság, 1956?1990.* Budapest, Korona Kiadó.

Köbel, 2005

Köbel Szilvia: *„Oszd meg és uralkodj!” Az állam és az egyházak politikai, jogi és igazgatási kapcsolatai Magyarországon 1945–89 között.* Budapest, Rejtjel Kiadó.

Lőrincz–Nagy, 1997

Lőrincz József – Nagy Ferenc: *Börtönügy Magyarországon.* Budapest, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága.

Mészáros, 1994

Mészáros István: *Kimaradt tananyag. II. kötet. A diktatúra és az egyház 1957–1975.* Budapest, Márton Áron Kiadó.

Müller, 2012

Müller Rolf: *Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban.* Budapest, Jaffa Kiadó.

Regőczi, 1991

Regőczi István: *Az Isten vándora.* Budapest, Szent István Társulat.

Tabajdi–Ungváry, 2008

Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990.* Budapest, 1956-os Intézet–Corvina Kiadó.

Egyházüldözők arcképcsarnoka.

Az egyházakkal szembeni elhárítás vezetői 1945-1956

Bevezető

1945 majd 1948 éles cezúra a magyar történelemben. Magyarország a vesztes oldalon fejezte be a második világháborút, így az addigi uralkodó társadalmi csoportok helyzete megrendült. A szovjet megszállás alá került országban a lakosság egy demokratikus fordulat reményében kezdett az újjáépítésbe. Az 1945-ös választások utáni koalíciós kormány, a régi struktúrák lebontása egy új, demokratikus politikai rendszer kiépítését ígerte. Azonban a megszálló szovjet csapatok segítségével köszönhetően a Magyar Kommunista Párt (MKP) a hatalomból kiszorítva ellenfeleit, egyeduralmat épített ki, majd az 1948-as fordulat évét követően Magyar Dolgozók Pártja (MDP) néven egypártrendszerű diktatúrát hozott létre. A politika színpadán az MDP számára egyedüli ellenfélként ekkorra már csak az egyházak maradtak.

Az egyházak évszázadokra visszanyúló társadalmi beágyazottsága, oktató-nevelő tevékenysége, hatalomtól független külföldi kapcsolata mind-mind vörös posztó volt a kommunista vezetők szemében: hiszen számukra a vallásossággal szembeni materialista világnézet képviselte a haladást. A velük szemben állókat a népi demokrácia ellenségének, „reakciósoknak” bélyegezték meg,¹¹²⁴ ahogyan azt Rákosi Mátyás, még MKP főtitkárként egy 1948. január 10-én a párt funkcionáriusai számára tartott értekezleten megfogalmazta: *„a demokrácia ez évi feladatai között ott van az egyház és a népi köztársaság viszonyának rendezése. [...] Meg kell szüntetni azt a tarthatatlan állapotot, hogy a magyar nép ellenségeinek zöme az egyházak, elsősorban a római katolikus egyház palástja mögé búvik. [...] A magyar demokrácia eddig minden problémát megoldott. Amikor napirendre tűzi, végezni fog azzal a reakcióval is, mely az egyház köntöse mögé búvik.”*¹¹²⁵ A koalíciós kormányzás időszakában a végrehajtó hatalom célja az egyházakkal kapcsolatban még az államtól való elválasztásuk, a szeparáció, a felekezeti egyenjogúság biztosítása, az egyházak

---

¹¹²⁴ Kiss Réka-Soós Viktor Attila-Tabajdi Gábor: *Hogyan üldözzünk egyházakat? Állambiztonsági tankönyv tartóitzeteknek*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2012. (továbbiakban Kiss-Soós-Tabajdi, 2012.) 37-38.

¹¹²⁵ Gergely Jenő: *A katolikus egyház Magyarországon. 1944–1971*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1985. 59–60.

szabad működésének lehetővé tétele volt.¹¹²⁶ A kommunista pártállam szándéka szerint azonban az egyházakkal, közülük is – a híveik számaránya miatt – elsősorban a katolikus egyházzal szemben, mint a „*klerikális reakció*” képviselője ellen harcolni kell, ezért egyházpolitikájában azok megsemmisítését, vagy legalábbis működésük ellehetetlenítését tűzte ki végcélul.¹¹²⁷

Az állampárt is érzékelte, hogy ennek megvalósulásáig hosszú út vezet. Ezt jelezte az MDP Központi Vezetőségének (KV) 1950. június 1-jén a „*klerikális reakció elleni harcról*” hozott határozata, melyben az egyházakkal szembeni fellépés fokozását, a teljes ellenőrzés megvalósítását tűzték ki célul. Mindez elsősorban a katolikus egyház ellen irányult.¹¹²⁸ A vallási ügyek igazgatása 1951-ig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumon belül a vallásügyi főcsoport, majd ezt követően az 1951. évi I. törvénnyel felállított Állami Egyházügyi Hivatal, (ÁEH) feladata volt.¹¹²⁹ Az ÁEH-nak kellett gondoskodnia a pártvezetés szintjén kialakított egyházpolitikai koncepciók, döntések végrehajtásáról és végrehajtatásáról.¹¹³⁰ Az állampárt egyházpolitikájának végrehajtásában a különböző állami és társadalmi szervezetek közül, a mindig kommunista vezetésű, többször átszervezett, kezdetben a Belügyminisztérium (BM) szervezetében, az 1950 és 1953 közötti időszakban önálló szervként, majd 1953-tól ismét a BM keretein belül működő politikai rendőrségre jelentős szerep hárult.

---

¹¹²⁶ A kérdés alapos tárgyalását lásd: Köbel Szilvia: „*Oszd meg és uralkodj!*” Az állam és az egyházak politikai, jogi és igazgatási kapcsolatai Magyarországon 1945–89 között. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2005. (továbbiakban: Köbel, 2005.) 17–23.

¹¹²⁷ Balogh Margit: Egyházak a szovjet rendszerben (1945–1989). In *Magyarország a XX. században. II. kötet.* Főszerk.: Kollega Tarsoly István. Szekszárd, Babits Kiadó, 1997. 387–390., Tomka Ferenc: *Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügynökkérdés.* Budapest, Szent István Társulat, 2005. 28–32., Bánkuti Gábor: A túlélés alternatívái. A Jezsuita Rend és az ÁVH 1953–56. In *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989.* Szerk.: Bánkuti Gábor és Gyarmati György. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan Kiadó Kiadó, 2010. 81., Mészáros István: *Kimaradt tananyag.* I. kötet. A diktatúra és az egyház 1945–56. Budapest, Márton Áron Kiadó, 1993. 31–33.

¹¹²⁸ *A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége, Politikai Bizottságának és Szervező Bizottságának fontosabb határozatai.* Budapest, Szikra Nyomda, 1951. 164. A határozat a „protestáns egyházakban, a zsidó egyházakban jelentkező reakciós irányzatokkal” szembeni fellépést is megemlíti. Uo. 168.

¹¹²⁹ Balogh Margit – Gergely Jenő: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005. II. kötet.* Budapest, História – Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet, 2005. 955–957. Az Állami Egyházügyi Hivatal iratai a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában találhatóak meg.

¹¹³⁰ Köbel, 2005. 62–63. Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenységéről bővebben lásd Köbel Szilvia: Az Állami Egyházügyi Hivatal működése az '50-es években (1951–1959). *Magyar Közigazgatás*, 2000. 8. sz. 504–512., Köbel Szilvia: Az Állami Egyházügyi Hivatal működése az újjászervezéstől a megszűnésig (1959–1989). *Magyar Közigazgatás*, 2001. 10. sz. 608–618., Köpeczi Bócz Edit: *Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2004., Szántó Konrád: *Az Egyházügyi Hivatal titkai.* Budapest, Mécses Kiadó, 1990.

Az egyházi elhárítás és vezetői

A politikai rendészeti osztályok

Magyarország nyugati területein még zajlott a második világháború, amikor Debrecenben 1944. december 21-22-én létrejött az új törvényhozó és végrehajtó hatalom, az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány, amelyek első intézkedései a közrend és a közbiztonság helyreállítására irányultak. A szovjet segítséggel újjászervezett államrendőrség fő feladata a demokratikus államrend helyreállítása, megszilárdítása és a közbiztonság fenntartása volt.¹¹³¹ Az államrendőrséggel egyidőben indult meg a politikai rendőrség szervezése is.¹¹³²

1945. május 10-én jelent meg az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelete, amely feloszlatta a csendőrséget és megalakította a Magyar Államrendőrséget. E jogszabály írta elő a politikai rendészeti osztályok felállítását a belügyminiszter által közvetlenül felügyelt rendőrség szervezetén belül. A rendelet valójában csak törvényesítette a Péter Gábor vezette Budapesti Főkapitányság és a Tömpe András irányította Vidéki Főkapitányság politikai rendészeti osztályának működését.¹¹³³ Fő feladatuk – nemzetközi kötelezettségként is – a háborús és népellenes bűntettek elkövetőinek felkutatása volt, de emellett különös figyelemmel kísérték azon személyek vagy szervezetek tevékenységét, akikre az MKP vezetése a „*demokrácia ellensége*” bélyegét rásütötte.¹¹³⁴ Azonban akkor még nem tartozott az egyházakkal szembeni hírszerző és elhárító munka a Magyar Kommunista Párt által kézben tartott Politikai Rendészeti Osztályok (PRO) deklarált feladatai közé.¹¹³⁵ Legalábbis erre utal a Péter Gábor által kiadott 10/1945. számú utasítás és a 47/1945. számú körözlés, amelyek közül egyik sem írta elő a nyomozó főcsoportok számára meghatározott szakfeladatok között az egyházak

---

¹¹³¹ Palasik Mária: A politikai rendőrség háború utáni megszervezése. In: *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerk. Gyarmati György. Történeti Hivatal, Budapest, 2000. (továbbiakban: Palasik, 2000.) 34.

¹¹³² Müller Rolf: *Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2012. (továbbiakban: Müller, 2012.)

¹¹³³ Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf: A magyar politikai rendőrség, 1944. december-1946. október. In: *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből. 1. A politikai rendészeti osztályok 1945–1946*. Főszerk.: Gyarmati György. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó Kiadó, 2009. (továbbiakban: Krahulcsán – Müller, 2009.) 25-26.

¹¹³⁴ Gyarmati György: *A politika rendőrsége Magyarországon a Rákosi-korszakban*. Habilitációs Füzetek 1. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2002. (továbbiakban: Gyarmati, 2002.) 11-12., Müller, 2012. 14.

¹¹³⁵ Krahulcsán – Müller, 2009. 26-49.

tevékenységének figyelemmel kísérését.¹¹³⁶ Mindez nem jelentette azt, hogy egyházi személyek nem kerülhettek volna a nyomozók látókörébe, sőt, hiszen például Mindszenty József megfigyelése esztergomi érsekké történt kinevezésétől fogva letartóztatásáig folyamatos volt.¹¹³⁷

Mivel az említett két politikai rendészeti osztály feladatai között nem található nevesített formában az egyházak, ahogy a korszakban fogalmazták a „*klerikális reakció*”, elhárításának tevékenysége, ezért szervezeti egységet, így vezetőt sem lehet ezen időszakra megnevezni. Feltételezhető, hogy az intellektuális vonatkozású politikai bűncselekmények felderítését végző Budapesti PRO „G” főcsoportja nyomozhatott az egyházi személyeket is érintő ügyekben.¹¹³⁸ Ennek vezetője 1945-ben Ákos Miklós rendőr nyomozó százados volt, aki szakcsoportvezetőként több egyházakkal kapcsolatos jelentést szignójával látott el.¹¹³⁹ Ákos 1911-ben született Budapesten Adler néven, 1938-ban tett érettségi vizsgát. Kezdetben újságíróként dolgozott, majd ifjúsági kalandregények és detektív történetek írásából élt.¹¹⁴⁰ Sajnos titkosszolgálati pályafutásáról nem sok adat maradt fent a politikai rendőrség irataiban. Egy 1954-es tanúkihallgatási jegyzőkönyvből mindössze annyi derül ki, hogy kispolgári családban született, kereskedelmi érettségit tett és a jegyzőkönyv felvételekor az MDP-nek és az Írószövetségnek is a tagja volt.¹¹⁴¹ Kihallgatásán elmondta, hogy 1945-ben a budapesti PRO intellektuális „G” csoportjánál dolgozott előbb csoportvezetőként, majd főcsoportvezetőhelyettesként, végül főcsoportvezetőként. A politikai rendőrségtől 1949-ben szerelt le őrnagyi rangban.¹¹⁴² Ezt követően – állandó anyagi gondokkal küzdve – Székesfehérváron, a Fejér Megyei Iparcikk Kiskereskedelmi Vállalat Piac téri üvegboltjában dolgozott. A jobb megélhetés reményében mindenét pénzzé téve családjával együtt 1956-ban elhagyta az országot és Izraelben telepedett.¹¹⁴³ A politikai rendészeti osztályok tisztjei közül mást, aki az

---

¹¹³⁶ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban: ÁBTL) 1.1. 10/1945. (06.05.) A Budapesti Főkapitányság PRO I. 10/1945. (06.05.) számú alosztályvezetői utasítása., ÁBTL 1.1. A Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályvezető 47/1945. (11.2.2.) számú körözhvénye.

¹¹³⁷ ÁBTL 3.1.8. Sz-222/alap, 2-18.. Mindszenty József. A primás 1945 és 1948 közötti megfigyeléséről ez a tizenkilenc kötetes dossziésorozat nyújt részletes információkat. Vörös Géza: „*Bárkit el lehet ítélni...*” Mindszenty bíboros Rákosi politikai rendőrségének célkeresztjében, 1945-1949. [I.] *Kommentár*, 2013/6. szám. (továbbiakban: Vörös, 2013.) 77-91., Vörös Géza: „*Bárkit el lehet ítélni...*” Mindszenty bíboros Rákosi politikai rendőrségének célkeresztjében, 1945-1949. [II.] *Kommentár*, 2014/1. szám. 53-61.

¹¹³⁸ Krahulcsán – Müller, 2009. 29.

¹¹³⁹ ÁBTL 3.1.8. Sz-222. Mindszenty József. 97. Mindszenty hercegprímás jan. 20.-i beszédével kapcsolatos értesülések, 1946. január 21.

¹¹⁴⁰ Új Magyar Irodalmi Lexikon. A-Gy. Főszerk.: Péter László. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2000. 24.

¹¹⁴¹ ÁBTL 2.1. V/4-a. Vándor Ferenc, Bolgár Pál, Radványi Dezső. 119-120. Tanúkihallgatási jegyzőkönyv, 1954. március 4.

¹¹⁴² ÁBTL 2.2.1. II/14. 6. Ákos Miklós.

¹¹⁴³ ÁBTL 3.1.2. M-37696/2. „Fehérvári” 192. Adler Győzőről jelentés, 1969. január 7.

egyházak működését figyelemmel kísérő, annak ellenőrzését irányító feladatot látott volna el, még nem sikerült azonosítani.

Az Államvédelmi Osztály

Rajk László belügyminiszter 1946. október 6-án megjelentetett rendeletével a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályát beolvasztotta a Péter Gábor vezette budapesti PRO-ba, amelynek elnevezése Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztály (ÁVO) lett.¹¹⁴⁴ Az így létrehozott Államvédelmi Osztály feladatai között már dokumentálható az egyházakkal szembeni fellépés.¹¹⁴⁵ Az ÁVO szervezeti felépítéséről egy 1948. július 6-án készített jelentés tanúskodik. Eszerint hat alosztály működött Budapesten, közülük a III. alosztály végezte az egyházakkal szembeni elhárítást. A huszonkilenc főből álló alosztály feladatkörében „*az egyházi vonalról információk beszerzése, tájékoztatás pl. püspökkari konferenciákról, az egyház szándékainak idejekorán való jelentése*” szerepelt.¹¹⁴⁶ Emellett az alosztály az egyházi tevékenység valamennyi területén gyűjtött információkat az általuk ellenségesnek minősített személyekről, csoportokról, és végezte az egyházi kémkedés elhárítását is. Ezt támasztja alá egy 1969-ben készített emlékeztető, amely az 1947–48-as évekre vonatkozóan az ÁVO III. alosztálya feladatköréként jelöli meg az egyházak megfigyelését, a róluk való adatgyűjtést.¹¹⁴⁷ Az III. alosztály első vezetője Décsi Gyula államvédelmi őrnagy volt, akit a két PRO egyesítésekor nevezhettek ki, október folyamán.¹¹⁴⁸ Décsi 1919. január 28-án született Szentgotthárdon. A Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett jogi diplomát, majd

---

¹¹⁴⁴ Krahulcsán – Müller, 2009. 60., Palasik, 2000. 34-40., Cseh Gergő Bendegúz: A magyar állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945–1990. In *Trezor I. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999.* Szerk.: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 1999. (továbbiakban: Cseh, 1999.) 73–74.

¹¹⁴⁵ ÁBTL 1.2. Politikai hangulatjelentések. 1948. február 3. – 1948. november 5., Gyarmati György: Ha tied az ÁVO, tied a hatalom... In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről.* Szerk.: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000. 108, 117.

¹¹⁴⁶ ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére - jelentések, kimutatások. 19. Az ÁVO munkájának és problémáinak ismertetése, 1948. július 6.

¹¹⁴⁷ ÁBTL 2.1. XI/5. Parancsok, utasítások, szervezeti felépítés. 45. Emlékeztető a volt Államvédelmi Hatóság szerveinek megalakulásáról, 1969. október 9. Az alosztályok számozását az iratokban hol római, hol arab számokkal jelölték.

¹¹⁴⁸ Décsi kinevezésének dátumát Gábor Róbert 1946. szeptember 26-ára teszi, de könyvében semmilyen forrásmegjelöléssel sem támasztja alá ezt az időpontot. Gábor Róbert: *Az igazi szociáldemokrácia. Küzdelem a kommunizmus és a fasizmus ellen, 1944-1948.* Budapest, Századvég Kiadó, 2011. 165.

ügyvédjelöltként a Pénzügyi Központ jogügyi osztályán dolgozott.¹¹⁴⁹ 1943-ban belépett a Kiszegzda Pártba, majd kapcsolatba került az illegális kommunista mozgalommal. 1944 végén az októberben létrejött Magyar Kommunista Párt tagjelöltje, majd tagja lett. 1945 elején rövid időre a Szikra Könyvkiadó és Nyomda vezetőjévé nevezték ki.¹¹⁵⁰ Ezt követően, 1945 márciusában került a politikai rendőrség kötelékébe.¹¹⁵¹ Forráshiány miatt sajnos nem lehet pontosan rekonstruálni a budapesti PRO-n töltött időszakát. A 61/1946. számú napi parancs szerint annyi bizonyos, hogy március 16-án az I. alosztálytörzsben végzett nyomozói feladatot.¹¹⁵² Szakmai tudását jelzi, hogy a politikai tisztek számára tartott bűnügyi tanfolyam záróvizsgáján ő is részt vett az egyik vizsgabizottság munkájában.¹¹⁵³ Jól végzett munkája elismeréséül Tildy Zoltán köztársasági elnök 1946. május 11-ei rendeletével a „Magyar Szabadság” érdemrend ezüst fokozatát adományozta neki.¹¹⁵⁴ Décsit július 27-én áthelyezték a II. osztálytörzshöz,¹¹⁵⁵ amely a politikai nyomozómunka mellett a fogdaügyekkel is foglalkozott.¹¹⁵⁶

A III. alosztály létrejöttének és Décsi vezetővé való kinevezésének pontos dátumát nem ismerjük, de az tudható, hogy a 232/1946-os számú napi parancs őt és az alosztályvezetői posztot utódját, Tihanyi Jánost október 14-én már az alosztály tagjaként említi.¹¹⁵⁷ Décsi 1947. március 6-ig irányította az alosztály munkáját, amikor is Péter Gábor, az ÁVO vezetője felmentette tisztségéből és a VIII. alosztály vezetésével bízta meg,¹¹⁵⁸ amely a nyílt nyomozásokat, azaz a vizsgálati eljárásokat végezte a népügyészességi kirendeltséggel együtt.¹¹⁵⁹ Ezen tisztségében is sokszor került szembe egyházi személyekkel, és igyekezett kíméletlenül végrehajtani a párt- és az államvédelem vezetése felől érkező parancsokat.¹¹⁶⁰

---

¹¹⁴⁹ Bölöny József: *Magyarország kormányai 1848-1992*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992. (továbbiakban: Bölöny, 1992.) 281.

¹¹⁵⁰ ÁBTL 2.1. VI/5. Décsi Gyula. 3.

¹¹⁵¹ ÁBTL 2.1. VI/5. Décsi Gyula. 10.

¹¹⁵² ÁBTL 1.1. 61/1946. (03.16.) számú napi parancs.

¹¹⁵³ ÁBTL 1.1. 112/1946. (05.20.) számú napi parancs.

¹¹⁵⁴ ÁBTL 1.1. 129/1946. (06.11.) számú napi parancs.

¹¹⁵⁵ ÁBTL 1.1. 167/1946. (07.27.) számú napi parancs.

¹¹⁵⁶ Krahulcsán – Müller, 2009. 33.

¹¹⁵⁷ ÁBTL 1.1. 232/1946. (10.14.) számú napi parancs.

¹¹⁵⁸ ÁBTL 1.1. 52/1947. (03.06.) számú napi parancs. Décsi 1948 decemberétől néhány hónapon keresztül az útlevelel alosztály vezetői tisztségét is ellátta. ÁBTL 2.1. VI/5. Décsi Gyula. 11. Décsi Gyula ügye, 1953. augusztus 18.

¹¹⁵⁹ Cseh, 1999. 75., Müller, 2012. 29.

¹¹⁶⁰ ÁBTL 2.1. VI/1-c/1. Péter Gábor és társai perújítási ügye. 94. Jegyzőkönyv Décsi Gyula elítélt kihallgatásáról, 1957. március 20., ÁBTL 2.1. VI/1-a. Péter Gábor. 17. Jegyzőkönyv Décsi Gyula elítélt kihallgatásáról, 1957. március 21.

Décsi utasítására vertek meg például több személyt a Pócspetri ügy kivizsgálásakor.¹¹⁶¹ 1948. december 26-án az ő vezetésével tartóztatták le Mindszenty bíborost Esztergomban, és kezdték meg kihallgatását az Andrássy út 60.-ban.¹¹⁶² A Rajk-per lezárultával Décsi - sok más államvédelmi vezetővel együtt – „jól végzett munkájáért” jutalomban részesült.¹¹⁶³ Kádár János belügyminiszter előterjesztése alapján kiváló szolgálatteljesítése elismerésül megkapta a Magyar Köztársaság Érdemrend arany fokozatát, és soron kívül előléptették ezredessé.¹¹⁶⁴ 1950 júniusáig szolgált az államvédelem kötelékében.¹¹⁶⁵ Ezt követően igazságügyi államtitkár, majd az igazságügyi miniszter első helyettese, és végül 1952. november 14-étől a tárca vezetője lett.¹¹⁶⁶ 1953. január 16-án őrizetbe vették a leváltott Péter Gábor és más volt államvédelmi vezetők ellen indított koncepciós eljárásban, és mint negyedrendű vádlottat decemberben kilencévi börtönbüntetésre ítélték,¹¹⁶⁷ ami az 1957-es perújítás során nyolc év szabadságvesztésre módosult.¹¹⁶⁸ Végül ezt felezve, a börtönben eltöltött időt beszámítva még ebben az évben szabadlábra helyezték. Ezt követően az Akadémiai Kiadónál dolgozott, ahol a Szótárszerkesztőséget vezette. 1980. szeptember 18-án halt meg Budapesten.¹¹⁶⁹

Péter Gábor kinevezése alapján Décsi helyét a III. alosztály vezetői tisztségében 1947. március 6-án Tihanyi János rendőrnnyomozó főhadnagy vette át.¹¹⁷⁰ Tihanyi 1922. május 31-én született Budapesten. Édesanyját két éves korában elvesztette, édesapja fuvaros volt. 1940-ben érettségizett. Kifutófiúként kezdett el dolgozni, de 1943. október végén behívták munkaszolgálatra. 1944 végén egy rövid ideig egy sütődében volt segédmunkás. 1945 februárjában lépett be az MKP-ba.

¹¹⁶¹ ÁBTL 2.1. VI/1-a. Péter Gábor. 17. Jegyzőkönyv Décsi Gyula elítélt kihallgatásáról, 1957. március 21., ÁBTL 2.1. VI/1-c/1. Péter Gábor és társai perújítási ügye. 95. Jegyzőkönyv Décsi Gyula elítélt kihallgatásáról, 1957. március 20.

¹¹⁶² ÁBTL 3.1.9. V-700/5. Mindszenty ügy. 5-26. Gyorsírási jegyzet áttétele Mindszenty kihallgatásáról, 1948. december 27., ÁBTL 3.1.9. V-700/5. Mindszenty ügy. 47-49 Gyorsírási jegyzet áttétele Mindszenty kihallgatásáról, 1948. december 30., Balogh Margit: *Mindszenty József*. Budapest, Elektra Kiadóház, 2002. 206, 210-211.

¹¹⁶³ Gyarmati, 2002. 20-21.

¹¹⁶⁴ ÁBTL 1.1. 239/1949. október 15. számú napi parancs., ÁBTL 1.1. 241/1949. október 18. számú napi parancs.

¹¹⁶⁵ ÁBTL 2.1. VI/5. Décsi Gyula. 10. Jelentés, 1953. augusztus 18., ÁBTL 2.1. VI/1-a. Péter Gábor. 17. Jegyzőkönyv Décsi Gyula elítélt kihallgatásáról, 1957. március 21.

¹¹⁶⁶ Bölöny, 1992. 281.

¹¹⁶⁷ ÁBTL 2.1. VI/1. Péter Gábor ügy. 142. Péter Gábor és társai ügyében a Budapesti Hadbíróság IX.00365/1953. számú ítélete, 1953. december 24.

¹¹⁶⁸ ÁBTL 2.1. VI/1-a. Péter Gábor. 147/1. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága Katonai Kollégiuma Kat.I.290/1957. számú ítélete, 1957. június 15.

¹¹⁶⁹ Bölöny, 1992. 281.

¹¹⁷⁰ ÁBTL 1.1. 52/1947. (03.06.) számú napi parancs.

Tihanyi 1945. február 11-én került a politikai rendőrség állományába.¹¹⁷¹ 1946 áprilisában a Budapesti Politikai Rendészeti Osztály B/5-ös szakcsoportjában dolgozott,¹¹⁷² amelynek a források tanúsága szerint feladatkörébe tartozott az egyházi személyek megfigyelése.¹¹⁷³ Kiváló munkájáért Péter Gábor 1946. április 30-ai napi parancsában nyilvános dicséretben részesítette.¹¹⁷⁴ Tihanyi saját maga által írt életrajzából kiderül, hogy – bár a szervezeti egységet nem nevezi meg –, gyorsan haladt fölfelé a politikai rendőrség ranglétráján; 1945 decemberétől csoportvezető, 1946 júniusától főcsoportvezető volt.¹¹⁷⁵ Visszaemlékezése szerint még ez év októberétől alosztályvezető-helyettessé nevezték ki, majd 1947 márciusában alosztályvezető lett.¹¹⁷⁶ Mivel 1946. október 14-én már a III. alosztályon szolgált, így valószínűleg ennek lehetett a helyettes vezetője. Szakmai tudásának elismeréseként 1948 júliusában a Rendőrakadémián az államvédelmis tisztek számára indítandó szakirányú továbbképzésben rábízták az egyházakkal kapcsolatos előadások megtartását. Az ekkor már századosi rangú Tihanyi számára húsz órát jelöltek ki a tervezett tantervi keretben, ám a Dzerzsinszkijről elnevezett tanosztály hallgatói számára az oktatás beindítására csak 1949-ben került sor.¹¹⁷⁷ Alosztályvezetői pozícióját 1948. szeptember 20-áig töltötte be. Péter 20/1948. számú napi parancsával felmentette tisztségéből és a XIV. (Szervezési) alosztály vezetésével bízta meg,¹¹⁷⁸ melyet 1950 februárjáig irányított.¹¹⁷⁹

Az időközben többször átalakított és nevet változtató, 1949 végétől önállóvá váló politikai rendőrség, azaz az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) szervezetén belül Tihanyi karrierje tovább ívelt felfelé. Az ekkor alakult II. (Katonai Elhárító) Főosztály helyettes vezetője lett 1950 májusáig, majd őrnagyi rangban a II/1. Osztály, a katonai kémelhárítás irányítója 1950 júniusáig.¹¹⁸⁰ Ezt követően, az ÁVH-n belül végig söprő „politikai megbízhatóságot” szem előtt tartó felülvizsgálatnak köszönhetően, Tihanyi immár alezredesként a hírszerző osztály

¹¹⁷¹ ÁBTL 2.1. VI/64. Tihanyi János. 3. Önéletrajz, 1952. január 5.

¹¹⁷² ÁBTL 1.1. 89/1946. (04.2.0.) számú napi parancs.

¹¹⁷³ ÁBTL 3.1.8. Sz–222. Mindszenty József. 145. Jelentés, 1946. február 11., ÁBTL 3.1.8. Sz–222. Mindszenty József. 189. Jelentés, 1946. március 13.

¹¹⁷⁴ ÁBTL 1.1. 96/1946. (04.30.) számú napi parancs.

¹¹⁷⁵ ÁBTL 2.1. VI/64. Tihanyi János. 6. Önéletrajz, 1952. január 5.

¹¹⁷⁶ ÁBTL 2.1. VI/64. Tihanyi János. 6. Önéletrajz, 1952. január 5.

¹¹⁷⁷ Jobst Ágnes: Dokumentum az államvédelmi tisztképzés megindításáról, 1948. *Betekintő*, 2010/2. szám. www.betekinto.hu/2010_2_jobst. A Dzerzsinszkij tanosztály történetéhez lásd Kozáry Andrea: Az ÁVH Dzerzsinszkij tisztképző iskolájának megindítása, kezdeti tevékenysége. In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerk.: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000. 203-210.

¹¹⁷⁸ ÁBTL 1.2. 11/1948. (09.20.) számú napi parancs.

¹¹⁷⁹ ÁBTL 2.1. VI/64. Tihanyi János. 6. Önéletrajz, 1952. január 5.

vezetője, majd annak főosztályá szervezését követően főosztályvezető-helyettese és a Jugoszlávia felé irányuló információszerzés irányítója lett.¹¹⁸¹ Péter Gábor 1953-as letartóztatása után, január 12-én Tihanyit is őrizetbe vették.¹¹⁸² Mivel a vizsgálat semmilyen bűncselekményt nem tudott megállapítani vele szemben, így ez év november 18-án szabadlábra helyezték, azzal a kitétellel, hogy szigorú pártmegrovásban kell részesíteni, és csak fizikai munkakörben helyezkedhet el. Indokul azt hozták fel, hogy zsidó-nacionalista nézetű, elhanyagolta a cionisták elleni elhárító munkát, megalkuvó módon Péter Gábor bizalmába férközve akart előbbre jutni, és „*kijelentéseivel egyik terjesztője volt az avantgardista szellemnek*”.¹¹⁸³ Tihanyit hivatalosan Piros László, a belügyminiszter első helyettesének 1954. július 9-én kiadott 629/1954. számú parancsa alapján 1953. január 15-ei hatállyal elbocsátották el az ÁVH állományából.¹¹⁸⁴ Ezt követően több ipari vállalatnál is dolgozott, majd 1966-ban a berlini külkereskedelmi kirendeltség vezetője lett. A Komplex Külkereskedelmi Vállalat munkatársaként ment nyugdíjba.¹¹⁸⁵

Tihanyi a III. alosztály vezetőjeként számos intézkedést hagyott jóvá egyházi személyek ellen. Ezek közül a legjelentősebb a Mindszenty bíboros ellen 1947. június 10-én indított bizalmas nyomozás engedélyezése volt.¹¹⁸⁶ Az alosztályvezető 1948. május közepére, Péter Gábor kérésére összeállított egy egyházi vonatkozású dokumentumgyűjteményt, mely több, a Mindszenty ellen tervezett büntető eljáráshoz szükséges iratot is magába foglalt.¹¹⁸⁷ Bár Rákosi valószínűleg még nem érezte elegendőnek az addig összegyűjtött adatokat egy vádemeléshez, de a főpap 1948 nyarán és őszén folytatódó megfigyelése során megszerzett információkkal kibővített iratanyag már elégségesnek tűnt Mindszenty letartóztatásának előkészítéséhez. A bíboros kihallgatását az államvédelem magas rangú tisztjei végezték. Décsi

---

¹¹⁸⁰ ÁBTL 2.1. VI/64. Tihanyi János. 6. Önéletrajz, 1952. január 5., Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950-1953). *Betekintő*, 2009/2. szám. www.betekinto.hu/2009_2_cserenyi_zsitnyanyi (továbbiakban: Cserényi-Zsitnyányi, 2009.)

¹¹⁸¹ Tóth Eszter: A politikai és gazdasági hírszerzés szervezettörténete 1945-1990. In *A megtolás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956-1962*. Szerk.: Cseh Gergő Bendegúz és Okváth Imre. Budapest, ÁBTL-L'Harmattan Kiadó, 2013. (továbbiakban: Tóth, 2013.) 387. A felülvizsgálat nyomán elődjét, Szarvas Pált elmozdították pozíciójából.

¹¹⁸² ÁBTL 2.1. VI/64. Tihanyi János. 14. Házkutatási jegyzőkönyv, 1953. január 12.

¹¹⁸³ ÁBTL 2.1. VI/64. Tihanyi János. 35. Jelentés, 1953. november 21.

¹¹⁸⁴ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 629/1954. (07.09.) számú parancsa a személyi állományra vonatkozólag. 57. kötet.

¹¹⁸⁵ Tóth, 2013. 387.

¹¹⁸⁶ ÁBTL 3.1.8. Sz-222. Mindszenty József. 6. Határozat.

¹¹⁸⁷ Gyarmati, 2002. 18., Vörös, 2013. 88.

mellett Tihanyi is megpróbálta szóra bírni a bíborost, hogy terhelő adatokat gyűjtsön rá vonatkozóan.¹¹⁸⁸ Ám próbálkozása nem sok sikerrel járt.

A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága

A Péter Gábor vezette, egyre erősödő politikai rendőrség 1948 őszén feljebb került a rendvédelmi hierarchiában. Kádár János egy hónappal belügyminiszterré történt kinevezését követően megszabadította az ÁVO-t rendőrségi köteleitől, amely 1948. szeptember 10-én – bár továbbra is a Belügyminisztérium keretein belül működő – önálló intézménnyé vált Államvédelmi Hatóság néven.¹¹⁸⁹ Az új szerv döntött az útlevelkiadások, internálások, kitiltások ügyében, beolvasztotta a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóságot, saját őrszemélyzettel (karhatalommal), a BM határ-, folyam- és légi rendészeti egységeivel is rendelkezett.¹¹⁹⁰ Az egyházakkal kapcsolatos kérdésekkel a belföldi ügyek felderítését végző „B” (operatív) ügyosztály szervezeti keretein belül továbbra is a III. alosztály foglalkozott.¹¹⁹¹ Tihanyi áthelyezésével egy időben, 1948. szeptember 20-án a vezetéssel Péter Gábor az addig is az alosztályon szolgálatot teljesítő Jámbor József rendőr századost bízta meg.¹¹⁹² Jámbor 1918. július 3-án budapesti munkáscsaládban született. Önéletrajza alapján a nyolc elemi elvégzését követően autószerelő szakmát tanult, és egy autószerelő műhelyben dolgozott 1940-ig.¹¹⁹³ Az év végén katonai szolgálatra vonult be a Magyar Királyi Honvédségbe, és a második világháború alatt utászként szolgált. 1945 tavaszán szovjet fogságba esett, ahonnan június elején szabadult. Hazatérve, lakóhelyén belépett az MKP-ba, majd június 19-én a párt támogatásával kérte felvételét a politikai rendőrség állományába.¹¹⁹⁴ Jámbor – a személyi anyagában található szolgálati adatlapja szerint – először a huszonkettedik kerületi nyomozócsoport tagja lett, majd 1946 januárjától már az Andrássy úti központban teljesített

---

¹¹⁸⁸ ÁBTL 3.1.9. V-700/5. Mindszenty ügy. 27-46. Gyorsírási jegyzet áttétele Mindszenty kihallgatásáról, 1948. december 28.

¹¹⁸⁹ Gyarmati György: Kádár János és a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága. Fordulat és folyamatosság a kommunista párt politikájában, 1948-ban. In *Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999.* Szerk.: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 1999. 131–133.

¹¹⁹⁰ Cseh, 1999. 75., Müller, 2012. 32.

¹¹⁹¹ ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére - jelentések, kimutatások. 53. Javaslat a Hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20., Cseh, 1999. 75–76. A B-ügyosztály feladata volt még a külföldi elhárítás, a határon túli hírszerzés, a lefigyelés, a külföldiek ellenőrzése és a központi nyilvántartás kezelése. Gyarmati, 1999. 137-138., Müller, 2012. 33.

¹¹⁹² ÁBTL 1.2. 11/1948. (09.20.) számú napi parancs.

¹¹⁹³ ÁBTL 2.8.1. 2328. Jámbor József. 9. Önéletrajz, 1958. április 2.

¹¹⁹⁴ ÁBTL 2.8.1. 2328. Jámbor József. 9. Önéletrajz, 1958. április 2.

szolgálatot.¹¹⁹⁵ Az 1958-ban készített szolgálati adatlapján beosztásaként 1947 áprilisától az alosztályvezető-helyettesi státusz olvasható.¹¹⁹⁶ Mivel vezetői kinevezésekor már a III. alosztály tagja volt, így ekkor valószínűleg ő lehetett Tihanyi helyettese az egyházi elhárításnál. 1949 januárjában osztályvezető-helyetessé nevezték ki, azonban személyi anyagából a szolgálati hely megnevezése hiányzik.¹¹⁹⁷ Mivel 1950 márciusában a belső reakció elhárítás osztályának volt a helyettes vezetője,¹¹⁹⁸ így csak vélelmezhető, hogy e korábbi időpontban is ugyanezen osztálynak, azaz az akkori B-ügyszálynak lett a második számú irányítója. Az ÁVH felső és középvezetői szintjén, az 1950 tavaszán-nyarán végigfutó „politikai megbízhatósági” szempontú „a fokozott éberséget” bizonyító vizsgálat rostáján sokan fenn akadtak,¹¹⁹⁹ köztük Jámbor is. 1950. június 12-én nem csak parancsnoki tisztségéből mentették fel, de az ÁVH kötelékéből is elbocsátották szigorú pártmegrovással. Önéletrajza szerint Péter Gábor személyes okok miatt döntött így, személyi gyűjtője iratanyagában viszont az olvasható, hogy bírálta az államvédelem vezetőinek hibáit és a Politikai Bizottság határozatát.¹²⁰⁰ Ezt követően a Nehézipari Minisztériumban, majd a Telefongyárban töltött be vezetői funkciókat, 1952 augusztusától a Helyiipari Újításokat Kivitelező Vállalat igazgatója lett. 1954-ben eltörölték pártbüntetését és októbertől a Budapesti Városi Tanács Hangszer és Mechanikai Játékgár igazgatójává nevezték ki, ahol 1957. február 20-ig dolgozott. Ekkor ismét BM szolgálatba lépve a II/2. Osztályra, a kémelhárításhoz került alosztályvezetőként, majd 1961-ben a II/9., a Környezettanulmány-készítés, figyelés Osztály vezetője lett.¹²⁰¹ 1957-ben őrnaggyá, majd 1958-ban alezredessé léptették elő.¹²⁰² 1962. augusztus 15-én ismét ott hagyta a politikai rendőrséget és a polgári életben helyezkedett el.¹²⁰³ Életpályájának további állomásai nem derülnek ki az állambiztonsági iratokból.

¹¹⁹⁵ ÁBTL 2.8.1. 2328. Jámbor József. 6. Szolgálati adatlap, 1958. március 31., ÁBTL 1.1. 201/1946. szeptember 7. számú napi parancs.

¹¹⁹⁶ ÁBTL 2.8.1. 2328. Jámbor József. 6. Szolgálati adatlap, 1958. március 31.

¹¹⁹⁷ ÁBTL 2.8.1. 2328. Jámbor József. 6. Szolgálati adatlap, 1958. március 31.

¹¹⁹⁸ ÁBTL 3.1.5. O–13405/1. Római katolikus püspöki kar. 201. Jelentés, 1950. március 23.

¹¹⁹⁹ Gyarmati, 2002. 23–24.

¹²⁰⁰ ÁBTL 2.8.1. 2328. Jámbor József. 2. Előterjesztés az MSZMP Politikai Bizottságához, 1961. szeptember 29., ÁBTL 2.8.1. 2328. Jámbor József. 6. Szolgálati adatlap, 1958. március 31., ÁBTL 2.8.1. 2328. Jámbor József. 9. Önéletrajz, 1958. április 2. Sajnos a forrásból nem derül ki, hogy melyik politikai bizottsági határozatról van szó.

¹²⁰¹ ÁBTL 2.8.1. 2328. Jámbor József. 2. Előterjesztés az MSZMP Politikai Bizottságához, 1961. szeptember 29.

¹²⁰² ÁBTL 2.8.1. 2328. Jámbor József. 7. Szolgálati adatlap, 1958. március 31.

¹²⁰³ ÁBTL 2.8.1. 2328. Jámbor József. 6. Szolgálati adatlap, 1958. március 31.

Az egyházi elhárítás helyettes-vezetőjeként 1947. június 10-én Jámbor tett javaslatot Mindszenty személyi dossziéjának nyitására,¹²⁰⁴ majd vezetőként az alosztálynak a bíborosra vonatkozó információgyűjtését irányította. Nem csak a bíboros titkárának, Zakar Andrásnak, hanem magának Mindszentynek is részt vett a kihallgatásában, sőt a főpap bizalmába férkőzve terhelő adatokat igyekezett belőle kiszedni, és szökésre rábírní.¹²⁰⁵ Mindszenty bizalmának megszerzéséért még arra is hajlandó volt, hogy elárulja neki valódi nevét és rangját.¹²⁰⁶ Jámbor az egyházi elhárítás első embereként előjárói számára összefoglaló jelentéseket készített a püspöki kar tagjaival kapcsolatosan,¹²⁰⁷ és ő hagyta jóvá több egyházi személlyel szemben indított bizalmas nyomozás során gyűjtött anyagokat tartalmazó személyi dossziék nyitását.¹²⁰⁸

Az önálló ÁVH

1950. január 1-jén a BM ÁVH és a Honvéd Határőrség összevonásával önálló, országos hatókörű, csak a Minisztertanácsnak alárendelt szervként jött létre az Államvédelmi Hatóság.¹²⁰⁹ Bár az új intézmény felügyeletét továbbra is a belügyminiszter látta el, az altábornaggyá előléptetett Péter elérte, hogy az általa irányított ÁVH mindinkább kikerült a párt és állami ellenőrzés alól, és egyedülként Rákosi Mátyástól fogadott el utasításokat. A Hatóság az eddigi feladatkörei mellett megszerezte a hírszerzés, az elhárítás, a határőrség, az idegenrendészet, a belsőkarhatalom, az internáló táborok és büntetés-végrehajtási intézetek irányítását.¹²¹⁰ A mamutintézmény 35000 főből állt és 1953 elején közel 1,2 millió embert

¹²⁰⁴ ÁBTL 3.1.8. Sz-222. Mindszenty József. 6. Határozat, 1947. június 10.

¹²⁰⁵ Mindszenty József: *Emlékirataim*. 278-280., Balogh, 2002. 229-233., ÁBTL 3.1.9. V-700/5. Mindszenty ügy. 50-89. A beszélgetést, amelynek egyik dátuma 1949. január 7-e volt, lehallgató készülékkel rögzítették, és erről később gépelték át az elhangzott szöveget.

¹²⁰⁶ ÁBTL 3.1.9. V-700/5. Mindszenty ügy. 76. Mindszenty – Jámbor beszélgetése, 1949. január 7.

¹²⁰⁷ ÁBTL 3.1.5. O-13405/1. Római katolikus püspöki kar. 193-196. Jelentés, 1950. január 16., ÁBTL 3.1.5. O-13405/1. Római katolikus püspöki kar. 200-201. Jelentés, 1950. március 23., ÁBTL 3.1.5. O-12547/1. Badalik Bertalan. 169-171. Jelentés, 1950. május 22.

¹²⁰⁸ ÁBTL 3.1.5. O-10275. P. Schrotty Pál. 1. Javaslat személyi dosszié nyitására, 1950. június 2. Bár maga a tényleges aláíró nem Jámbor volt, hanem Harmat Frigyes.

¹²⁰⁹ Müller, 2012. 42., M. Kiss Sándor: Péter Gábor Államvédelmi Hatósága, 1950–1953. In: *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerk.: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000. 137.

¹²¹⁰ Cseh, 1999. 77-78, Gyarmati György – Palasik Mária: Az ÁVH intézménytörténetének társadalmi-politikai környezete 1953-1956. In: *Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953-1956*. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 2013. (továbbiakban: Gyarmati – Palasik, 2013.) 14.

tartott megfigyelés alatt.¹²¹¹ Az ÁVH új szervezeti keretein belül az I. Főosztályhoz tartozott a „Belső reakció elleni harc” osztálya, az I/2. osztály.¹²¹² Ezen belül a „b” jelű alosztály feladata volt mind a történelmi egyházakkal, mind a kisegyházakkal, szektákkal szembeni elhárítás (figyelés, felderítés, bomlasztás stb.).¹²¹³

Jámbor József 1950. június 12-ei elbocsátását követően az alosztály vezetését helyettese, Harmat Frigyes vette át. Az egyházi elhárítás vezetői közül róla található a legkevesebb információ a kommunista titkosszolgálat irataiban. Az ÁBTL őrzésében nincs személyi anyaga, rá vonatkozó információ csak néhány napi parancsban, illetve dossziében lévő jelentés alapján olvasható. Életpályája így nehezen, csak ezek alapján rekonstruálható. Az 1923-ban született Harmat 1948. szeptember 29-én a BM ÁVH III. alosztályára nyert felvételt próbarendőrnek.¹²¹⁴ Gyorsan lépdelt felfelé a hierarchiában. 1949. április 30-án rendőr alhadnagyi rangban szolgált.¹²¹⁵ 1950. május 19-én államvédelmi nyomozó hadnagyként az ÁVH I/2-b alosztályán,¹²¹⁶ és még ugyanezen hónap 31-étől már az alosztály helyettes vezetőjeként írt alá jelentéseket.¹²¹⁷ Június 2-ától, a hivatalosan még alosztályvezető Jámbor József helyett, már ő engedélyezte kézjeggyel több egyházi vezető személyi dossziéjának nyitását.¹²¹⁸ Bár beosztásának megjelölése nem szerepel neve mellett, vélelmezhetően ekkor már ő irányította a „klerikális reakció ellen harcoló” alosztály munkáját, 1950. június 22-étől pedig bizonyíthatóan ő volt az alosztályvezető.¹²¹⁹ Bár a felmentéséről szóló forrással nem

---

¹²¹¹ Müller, 2012. 55.

¹²¹² ÁBTL 2.1. XI/5. Parancsok, utasítások, szervezeti felépítés. 50. Kimutatás a politikai nyomozó szervek felépítéséről, 1962. június 27., ÁBTL Dokumentum Gyűjtemény Magyar Országos Levéltár, (továbbiakban: D.Gy. MOL) XIX-B-1-au iktatószám nélküli, évszám nélkül. 26. d. 1. csomó. (továbbiakban: cs.), Boreczky Beatrix: Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1950-1953. In *Trezor 1. A Történelmi Hivatal évkönyve, 1999.* Szerk.: Gyarmati György. Budapest, Történelmi Hivatal, 1999. (továbbiakban: Boreczky, 1999.) 94.

¹²¹³ Az alosztályok azonosítása sajnos az államvédelmi/állambiztonsági szervek szervezetével, működésével kapcsolatos dokumentumok hiányos volta miatt csak közvetve, más iratok segítségével lehetséges. Az ÁVH I/2-b alosztály azonosítása az 1950–1952 között egyházi személyek tevékenységének felderítésére nyitott személyi dossziék alapján történt, amit a hely szűke miatt csak néhány példával igazolok: ÁBTL 3.1.5. O-9150. Ravasz László. 1. Javaslat személyi dosszié nyitására, 1950. június 9., ÁBTL 3.1.5. O-9391. Dr. Csiki Gábor. 1. Javaslat személyi dosszié nyitására, 1950. június 24., ÁBTL 3.1.5. O-12547/1. Badalik Bertalan. 1. Javaslat személyi dosszié nyitására, 1950. augusztus 12., ÁBTL 2.1. IV/15. Dr. Gálos Henrik. 1. Javaslat személyi dosszié nyitására, 1951. március 13.

¹²¹⁴ ÁBTL 1.2. 19/1948. (09.29.) számú napi parancs.

¹²¹⁵ ÁBTL 1.3. 100/1949. (04.30.) számú napi parancs.

¹²¹⁶ ÁBTL 3.1.5. O-12547/1. Badalik Bertalan. 168. Jelentés, 1950. május 19.

¹²¹⁷ ÁBTL 3.1.5. O-13405/1. Római katolikus püspöki kar. 203. Jelentés, 1950. május 31., ÁBTL 3.1.5. O-12547/1. Badalik Bertalan. 2. Szolgálati jelentés, 1950. június 1.

¹²¹⁸ ÁBTL 3.1.5. O-10275. P. Schrotty Pál. 1. Javaslat személyi dosszié nyitására, 1950. június 2., ÁBTL 3.1.5. O-9152. Györi Elemér. 1. Javaslat személyi dosszié nyitására, 1950. június 10., ÁBTL 3.1.5. O-9047. Boreczky Albert. 1. Javaslat személyi dosszié nyitására, 1950. június 12., ÁBTL 3.1.5. O-12817/1. Hamvas Endre. 1. Javaslat személyi dosszié nyitására, 1950. június 30.

¹²¹⁹ ÁBTL 3.1.5. O-9938. Burka Kelemen. 1. Javaslat személyi dosszié nyitására, 1950. június 22., ÁBTL 3.1.5. O-12547/1. Badalik Bertalan. 1. Javaslat személyi dosszié nyitására, 1950. augusztus 12.

rendelkezünk, de nagy valószínűséggel Rajnai Sándor kinevezéséig, azaz 1950. szeptember 1-jéig ő az alosztály első embere. Ezt támasztja alá, hogy a kérdéses időpontig több jelentést még alosztályvezetőként írt alá.¹²²⁰ Ezt követően Harmat Frigyes államvédelmi hadnagy neve csak, mint az alosztály egyik nyomozója szerepel a dokumentumokban,¹²²¹ bár olvasható néhány olyan jelentés is, melynek az alján alosztályvezető-helyettesként szerepel.¹²²²

Az Elnöki Tanács 1952. november 7-én eredményes államvédelmi munkájáért a már főhadnagyi rangú Harmatnak a Magyar Népköztársasági Érdemérem arany fokozatát adományozta.¹²²³ Gerő Ernő belügyminiszter 23. számú parancsával, 1953. július 31-ével Harmatot a IV., Belső Reakció Elhárítás Osztály állományába osztotta be csoportvezetőként.¹²²⁴ A forrásból azonban nem derül ki, hogy melyik alosztályon dolgozott, csak a dokumentumon olvasható nevek elhelyezkedése alapján vélelmezhető, hogy Harmat továbbra is az egyházi elhárításnál végezte munkáját, mivel annak ekkori vezetője, Földes György neve alatt található az övé is. Harmatot 1953. október 27-én áthelyezték a IV. Osztály állományából oktatónak a Dzerzsinszkij Tiszti Továbbképző Iskolába,¹²²⁵ és 1954. március 26-án az soron kívül előléptették századossá.¹²²⁶ 1954. december 1-jével osztályfőnöknek nevezték ki a Dzerzsinszkij Iskola egy éves tanfolyamára.¹²²⁷ További életpályájára vonatkozó adatot nem sikerült fellelnem a Történeti Levéltár által őrzött iratok között.

Harmat alosztályvezetői érája alatt került sor a szerzetesrendek felszámolására és kényszerlakóhelyre történő szállítására, ami rengeteg feladatot adott az alosztály nyomozói számára, hisz ezen egyházi személyek megfigyelése, tevékenységük ellenőrzése elsődleges munkafeladatukká vált, amit több fennmaradt dosszié is bizonyít.¹²²⁸

---

¹²²⁰ ÁBTL 3.1.5. O–10275. P. Schrotty Pál. 97. Jelentés, 1950. július 1., ÁBTL 3.1.5. O–9322. Horváth Konstantin Gyula. 2. Javaslat személyi dosszié nyitására, 1950. július 15., ÁBTL 3.1.5. O–13405/1. Római katolikus püspöki kar. 273. Jelentés, 1950. július 20. ÁBTL 3.1.5. O–12547/2. Badalik Bertalan. 209. Jelentés, 1950. július 25., ÁBTL 3.1.5. O–12547/1. Badalik Bertalan. 1. Javaslat személyi dosszié nyitására, 1950. augusztus 12., ÁBTL 3.1.5. O–13405/1. Római katolikus püspöki kar. 318. Jelentés, 1950. augusztus 23.

¹²²¹ ÁBTL 3.1.5. O–13405/1. Római katolikus püspöki kar. 347. Jelentés, 1950. szeptember 18., ÁBTL 3.1.5. O–9396. Varjú János. 184. Jelentés, 1951. február 9., ÁBTL 3.1.5. O–9938/1. Burka Kelemen. 41. Jelentés, 1951. május 21.

¹²²² ÁBTL 3.1.5. O–12817/2. Hamvas Endre. 30. Jelentés, 1950. szeptember 18., ÁBTL 3.1.5. O–13405/1. Római katolikus püspöki kar. 367. Jelentés, 1950. október 5., ÁBTL 3.1.5. O–13405/1. Római katolikus püspöki kar. 372. Jelentés, 1950. október 9.

¹²²³ ÁBTL 1.4. 10-3017/1952. Az Államvédelmi Hatóság vezetője 051/1952. (11.07.) számú parancsa.

¹²²⁴ ÁBTL 2.8.1. 23/1953. (07.31.) számú BM parancs. (49. kötet)

¹²²⁵ ÁBTL 2.8.1. 200/1953. (10.27.) számú belügyminiszter helyettesi parancs.

¹²²⁶ ÁBTL 2.8.1. 172/1954. (03.26.) számú a belügyminiszter első helyettesének parancsa. Harmat a parancs szerint operatív szakos tanár volt a Dzerzsinszkij Tiszti Továbbképző Iskolában.

¹²²⁷ ÁBTL 2.8.1. 3573/1954. (11.2.5.) számú parancsa a BM Személyzeti Főosztály vezetőjének.

¹²²⁸ ÁBTL 3.1.5. O–9938. Burka Kelemen., ÁBTL 3.1.5. O–10275. P. Schrotty Pál.

1950. szeptember 1-jén Harmat Frigyes Rajnai Sándor követte az ÁVH I/2-b., azaz a klerikális reakció elhárítás alosztály vezetői székében.¹²²⁹ Rajnai szegény munkáscsaládban született 1922. augusztus 25-én Budapesten. A kereskedelmi érettségi megszerzését követően 1940-től a szövő szakmát tanulta, majd a Zuglói Kötszövőgyárban dolgozott, de 1942-43 folyamán már egy vaskereskedésben kereste kenyerét kifutófiúként.¹²³⁰ Nem sokkal később behívták munkaszolgálatra, ahonnan megszökött. A második világháború végéig Budapesten bujkált, majd ismét elhelyezkedett Zuglói Kötszövőgyárban, mint kötő.¹²³¹ 1945 júliusában tagja lett az MKP helyi pártszervezetének, és annak ajánlására 1946 májusában a Vidéki Rendőr-főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályára került, ahonnan augusztusban helyezték át a budapesti, Péter Gábor vezette politikai rendőrséghez.¹²³² A 248/1946. számú napiparancs szerint novemberben a VIII. kerületi nyomozó csoport tagja volt, alhadnagyi rangban.¹²³³ 1948. november 3-án a BM ÁVH XVI. alosztály vezető-helyettesi tisztség ellátására kapott megbízatást.¹²³⁴

1950. szeptember 1-jén az immár önálló ÁVH szervezeti keretein belül Péter Gábor a 35/1950. számú állományparanccsal Rajnai Sándor államvédelmi századost felmentette az I/2-d alosztály vezetése alól,¹²³⁵ és kinevezte az I/2-b, vagyis a klerikális reakciót elhárító alosztály vezetőjévé.¹²³⁶ Vezetői tevékenységével Péter meg lehetett elégedve, mivel javaslata alapján már 1950. december 15-én magas állami kitüntetésben részesült; megkapta a Magyar Népköztársasági Érdemrend arany fokozatát.¹²³⁷ Rajnai 1951. november 2-áig vezette az alosztályt.¹²³⁸ Ezt követően Moszkvába küldték továbbképzésre, ahol 1951-52 folyamán elvégezte a Dzerzsinszkij Állambiztonsági Főiskolát, majd hazatértét követően az I/2., a Belső Reakció Elleni Harc Osztály helyettes vezetője lett.¹²³⁹ Ebben a minőségében többször találkozhatunk egyházi személyek, csoportok, intézmények ellenőrzésére nyitott dossziékba

¹²²⁹ ÁBTL 2.8.1. 35/1950. (09.01.) számú az ÁVH vezetőjének I. állományparancsa. (28. kötet)

¹²³⁰ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. szt. tisztek személyi gyűjtő 1037. Rajnai Sándor. 18. Önéletrajz, 1967. március 22.

¹²³¹ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. szt. tisztek személyi gyűjtő 1037. Rajnai Sándor. 18. Önéletrajz, 1967. március 22.

¹²³² ÁBTL 2.8.2.1. III/I. szt. tisztek személyi gyűjtő 1037. Rajnai Sándor. 20. Rajnai Sándor, a II. alapszervezet elnöke, 1951. május 19.

¹²³³ ÁBTL 1.1. 248/1946. (11.04.) számú napiparancs.

¹²³⁴ ÁBTL 2.8.1. 6/a/1948. (11.03.) számú az Államvédelmi Hatóság vezetőjének állományparancsa (I). Sajnos nem sikerült az alosztály feladat körét beazonosítani.

¹²³⁵ Az I/2-d alosztály feladata a társadalmi tömegszervezetekben dolgozó ellenségesnek minősített személyek felderítése és a kulákoknak nevezett gazdálkodók elleni fellépés volt. Cserényi-Zsitnyáni, 2009.

¹²³⁶ ÁBTL 2.8.1. 35/1950. (09.01.) számú az ÁVH vezetőjének I. állományparancsa. (28. kötet)

¹²³⁷ ÁBTL 2.8.1. 50/1950. (12.1.5.) számú az ÁVH vezetőjének állományparancsa, IV. kötet.

¹²³⁸ ÁBTL 2.8.1. 95-2708/1951. Az Államvédelmi Hatóság vezetőjének 44/1951. (11.02.) számú állományparancsa (I).

lefűzött ügynöki jelentések alján láttamozásával, vagy akár az ügyhöz fűzött megjegyzésével.¹²⁴⁰ Az államvédelem 1953-as átszervezésekor Gerő Ernő belügyminiszter július 22-én kelt 01/1953. számú parancsával az immár őrnagyi rangban szolgáló Rajnait nevezte ki a IV., Belső reakció elhárítási osztály vezetőjének.¹²⁴¹ Ezt a kinevezést Gerő megerősítette a 23/1953. számú állományparancsával, amelyben a IV. Osztályra beosztott tiszteket nevezte meg.¹²⁴² Rajnait 1954 márciusában soron kívül alezredessé léptették elő.¹²⁴³ 1954-55-ben az egyetemi rangra emelt Lenin Intézetben tanult, majd 1955. augusztus 1-jén kinevezték a II., Hírszerző Osztály vezetőjének első helyettesévé.¹²⁴⁴ Az Osztályt október elsejével Főosztállyá szervezték át,¹²⁴⁵ amelynek először helyettes vezetője, majd december 24-étől főosztályvezetője, és az Államvédelmi Kollégium tagja lett.¹²⁴⁶ E pozíciókat töltötte be az 1956-os forradalom kitöréséig. A forradalom alatt a BM főügyeletén tartózkodott, majd október 30-a után a szovjet csapatokhoz távozott.¹²⁴⁷ Részt vett a Tökölön tárgyaló Nagy Imre kormány katonai küldöttségének letartóztatásában, valamint a miniszterelnök és társainak Romániába elhurcolásában.¹²⁴⁸

A forradalom leverését követően Rajnai előbb a BM Titkárságán dolgozott, majd 1957. május 3-ától a BM II., a Politikai Nyomozó Főosztály helyettes vezetője lett.¹²⁴⁹ Részt vett több forradalmi vezető letartóztatásában, Nagy Imréék hazaszállításában, valamint perük előkészítésében.¹²⁵⁰ 1962. július 31-én, az időközben ezredessé előléptetett Rajnait elbocsátották a szolgálatból, a Rákosi korszakban elkövetett törvénytelenésekben való részvételéért.¹²⁵¹ 1962 és 1966 között a moszkvai nagykövetségen dolgozott, 1964-től annak

---

¹²³⁹ Fekete Edit: Rajnai Sándor. In: *Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953-1956.* Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 2013. (továbbiakban: Fekete, 2013.) 386.

¹²⁴⁰ ÁBTL 3.1.5. O-11960/2. „Kertészek”. 79. Jelentés, 1952. december 10.

¹²⁴¹ ÁBTL D.Gy. 10-2517/1953. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 01/1953. (07.22.) számú parancsa.

¹²⁴² ÁBTL 2.8.1. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének a személyi állományra vonatkozó 23/1953. (07.31.) számú parancsa.

¹²⁴³ ÁBTL 2.8.1. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének a személyi állományra vonatkozó 8/1954. (03.19.) számú parancsa.

¹²⁴⁴ ÁBTL 2.8.1. 97-2346/1955. A Magyar Népköztársaság belügyminiszter helyettesének a személyi állományra vonatkozó 1144/1955. (08.1.) számú parancsa.

¹²⁴⁵ Tóth, 2013. 398.

¹²⁴⁶ ÁBTL 1.5. 2-3/85/1955. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 85/1955. (12.24.) számú parancsa.

¹²⁴⁷ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 1037. Rajnai Sándor. 14/1. Szolgálati adatlap, 1967. március 15.

¹²⁴⁸ Fekete, 2013. 387.

¹²⁴⁹ ÁBTL 2.8.1. 6-200/1957. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 13/1/1957. (05.03.) számú parancsa.

¹²⁵⁰ Fekete, 2013. 387.

¹²⁵¹ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 1037. Rajnai Sándor. 15. Szolgálati adatlap, 1967. március 15.

vezetőjeként. 1966-ban mentesítették a korábbi elbocsátás hatálya alól, és kinevezték a III. Főcsoportfőnökség vezetőjének helyettesévé, majd 1967-től 1976-ig a III/I. (Hírszerzés) Csoportfőnökség irányítója lett.¹²⁵² 1968. november 7-én Rajnait rendőr vezérőrnaggyá léptették elő.¹²⁵³ Bár 1976-ban saját kérésére nyugállományba helyezték, de tapasztalatait átadhatta a Rendőrtiszti Főiskola állambiztonsági tanszékének tanáráként.¹²⁵⁴ Pályáját külügyi vonalon folytatta, előbb a bukaresti, majd 1982-től a moszkvai nagyköveti tisztséget töltötte be.¹²⁵⁵ 1989-ben hívták haza, majd a rendszerváltást követően, 1992-ben külföldre távozott. 1994. augusztus 14-én halt meg.¹²⁵⁶

Rajnai, bár nem sokáig volt az egyházi elhárítás irányítója, mégis számos egyházi vezető ellen folytatott bizalmas nyomozás indítását hagyta jóvá, valamint ő engedélyezte a római katolikus püspöki karon és a görögkeleti egyházakon belüli ellenségesnek minősített személyekkel szembeni nyomozásokat is.¹²⁵⁷

Rajnai távozását követően a klerikális reakció elhárítás alosztályának vezetőjévé Jámbor Árpádot nevezték ki. Jámbor 1922. november 23-án született Pestszenterzsébeten, Vajdaságból származó szülők gyerekeként. A lakatos-villanyszerelő szakmával rendelkező édesapa és a háztartásbeli édesanya hat gyermeket nevelt, akinek későbbi pályájára nagymértékben hathatott, hogy apjuk 1919-ben vörös katona volt, majd a második világháború alatt részt vett a partizánmozgalomban.¹²⁵⁸ Jámbor a hét elemi elvégzését követően munkába állt: dolgozott kifutófiúként, betanított munkásként. 1941-ben belépett a Szociáldemokrata Pártba, majd még ugyanebben az évben tagja lett a Kommunisták Magyarországi Pártja egyik illegális csoportjának. 1943-ban kommunista tevékenységért letartóztatták és nyolcévi börtönbüntetésre ítélték.¹²⁵⁹ A nyilas hatalomátvételt követően külföldre, német koncentrációs táborokba hurcolták, ahonnan csak a világháború befejezését követően, szeptember 12-én jött vissza Budapestre.¹²⁶⁰ Hazatérése után, szeptember 19-én belépett az MKP-ba, majd három nappal később sógora, Réh Alajos javaslatára – aki akkor

---

¹²⁵² ÁBTL 2.8.2.1. III/I. szt. tisztek személyi gyűjtő 1037. Rajnai Sándor. 15. Szolgálati adatlap, 1967. március 15.

¹²⁵³ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. szt. tisztek személyi gyűjtő 1037. Rajnai Sándor. 13. Szolgálati adatlap, 1967. március 15.

¹²⁵⁴ Fekete, 2013. 387.

¹²⁵⁵ www.abtl.hu/archontologia Rajnai Sándor életrajza

¹²⁵⁶ Fekete, 2013. 387.

¹²⁵⁷ ÁBTL 3.1.5. O–13405/1. Római Katolikus Püspöki Kar. 31. Javaslat objektum dosszié nyitására, 1950. szeptember 13., ÁBTL 3.1.5. O–11543. Görögkeleti Egyházak. 1. Javaslat objektum dosszié nyitására, 1950. szeptember 13.

¹²⁵⁸ ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 2324. Jámbor Árpád. 11. Önéletrajz, 1958. január 20.

¹²⁵⁹ ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 2324. Jámbor Árpád. 11. Önéletrajz, 1958. január 20.

¹²⁶⁰ ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 2324. Jámbor Árpád. 11-12. Önéletrajz, 1958. január 20.

már a politikai rendőrségnél dolgozott századosként – felvételt nyert a budapesti Politikai Rendészeti Osztályhoz nyomozónak, alhadnagyi rangban.¹²⁶¹ 1947 januárjáig a figyelő alosztályon dolgozott, majd áthelyezték a kémelhárításhoz és előléptették hadnaggyá. Karrierje gyorsan ívelt felfelé: 1948-ban főhadnagy, 1949-ben százados lett, és ekkor már követségi vonalon csoportvezető volt.¹²⁶² 1949–50-es év folyamán egyéves operatív iskolát végzett a Szovjetunióban, majd annak befejezését követően, 1950 november 2-ától az úgynevezett „reakciós” pártokat ellenőrző I/2-a alosztály irányítását bízták rá.¹²⁶³

1951 áprilisában előléptették őrnaggyá, majd november 2-án áthelyezték a I/2-b, a klerikális reakció elleni alosztály vezetőjének.¹²⁶⁴ Jámort – önéletrajza szerint – ebből a pozíciójából 1953. február 20-án felmentették és elbocsátották az államvédelem kötelékéből,¹²⁶⁵ arra való hivatkozással, hogy sógorát, Réh Alajost a Péter ügyben letartóztatták.¹²⁶⁶ Ezt követően saját kérésére, az Első Magyar Gazdasági Gépgyárban helyezkedett el esztergályosként. 1954. március 3-án visszavették a politikai rendőrség kötelékébe, és alosztályvezetőként őrnagyi rangban a I. Kémelhárító Osztályra került, ahol a 2. alosztály vezetésével bízták meg.¹²⁶⁷ 1955 áprilisában léptették elő alezredessé,¹²⁶⁸ és nevezték ki szeptember 18-ától előbb osztályvezető-helyettesé, majd október 1-jétől a főosztállyá szervezett kémelhárítás helyettes vezetője és az I/1. osztály vezetője lett.¹²⁶⁹ Jámor 1955–56 folyamán elvégezte az egy éves Marxista-Leninista Esti Egyetemet. Az 1956-os forradalom alatt, október 30-áig önállóan vezette a főosztályt, majd beosztottjaival a Budakeszi térségében állomásozó szovjet

¹²⁶¹ ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 2324. Jámor Árpád. 12. Önéletrajz, 1958. január 20.

¹²⁶² ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 2324. Jámor Árpád. 13. Önéletrajz, 1958. január 20.

¹²⁶³ ÁBTL 2.8.1. 95-2708/1951. Az Államvédelmi Hatóság vezetőjének 44/1951. november 2. számú állományparancsa (I.), ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 2324. Jámor Árpád. 13. Önéletrajz, 1958. január 20.

¹²⁶⁴ Palasik Mária: Jámor Árpád. In: *Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953-1956.* Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 2013. (továbbiakban: Palasik, 2013.) 261.

¹²⁶⁵ ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 2324. Jámor Árpád. 12. Önéletrajz, 1958. január 20., Palasik, 2013. 261.

¹²⁶⁶ Réh Alajos (1910-?) államvédelmi tiszt. Réh főhadnagyként a RajK-ügy egyik vizsgálótisztje volt. 1949. október 21-én nevezték ki őrnaggyá. 1952-ben alezredesi rangban az ÁVH III. (Operatív) Főosztályának helyettes vezetője lett. 1953 januárjában a Péter Gábor-ügy kapcsán őrizetbe vették. A vizsgálati fogságból 1953. szeptember 1-jén szabadult. ÁBTL 2.1. VI/53. Réh Alajos.

¹²⁶⁷ ÁBTL 2.8.1. 98-1153/19574 A Magyar Népköztársaság belügyminiszter helyettesének a személyi állományra vonatkozó 146/1954. (03.03.) számú parancsa. (55. kötet), ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 2324. Jámor Árpád. 12-13. Önéletrajz, 1958. január 20. Az önéletrajza szerint a követségi vonalat bízták rá.

¹²⁶⁸ ÁBTL 2.8.1. 33-203/1955. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 16/9/1955. (04.02.) számú parancsa.

¹²⁶⁹ ÁBTL 2.8.1. 98-2167/55. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 93/1955. (10.20.) számú parancsa. Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: A Belügyminisztérium szervezeti változásai 1953-1956. In: *Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953-1956.* Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 2013. (továbbiakban: Cserényi-Zsitnyányi, 2013.) 66., Palasik, 2013. 261.

csapatokhoz vonult, és részt vett a főváros ostromában.¹²⁷⁰ A forradalom leverését követően újjáalakított politikai rendőrség helyettes vezetője, majd a nyári szervezeti változások után a Politikai Nyomozó Főosztály II/2. Kémelhárító Osztályának a második embere lett.¹²⁷¹ Több fegyelmi vétséget követően 1962. augusztus 15-én leszerelték, pályáját a polgári életben folytatta.¹²⁷² Előbb egy III. kerületi üzem igazgatója, majd 1967-től 1978-as nyugdíjba vonulásáig a kerület párttitkára volt. Budapesten halt meg 2008-ban.¹²⁷³

Jámbor a klerikális reakció elhárítás alosztályának vezetőjeként számos egyházi személy elleni nyomozást irányított vagy engedélyezett. Így például Stöckler Lajos¹²⁷⁴, a Budapesti Izraelita Hitközség elnöke, vagy Varjú János¹²⁷⁵ görögkeleti pap elleni bizalmas nyomozásokban látott el irányító szerepet,¹²⁷⁶ de az úgynevezett pártörség perben is ő volt a kihallgatója a később kivégzett Sándor István¹²⁷⁷ szalézi szerzetesnek.¹²⁷⁸

¹²⁷⁰ ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 2324. Jámbor Árpád. 13. Önéletrajz, 1958. január 20., ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 2324. Jámbor Árpád. 8/1. Szolgálati adatlap, 1962. június 14.

¹²⁷¹ Palasik, 2013. 262.

¹²⁷² ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 2324. Jámbor Árpád. 9. Szolgálati adatlap, 1962. június 14., ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 2324. Jámbor Árpád. 17. Igazolás, 1977. május 10.

¹²⁷³ Palasik, 2013. 262.

¹²⁷⁴ Stöckler Lajos (1897–1960) csipkegyáros. 1944. július 22-től a magyar hatóságok jóváhagyásával újjászervezett Zsidó Tanács tagja, majd a nyilas hatalom átvételét követően az új Zsidó Tanács tényleges vezetője lett. Jelentős szerepe volt a „nagy” gettóban élők ellátásának megszervezésében. 1945-től 1950-ig a Pesti Izraelita Hitközség elnöke volt. Az 1950-ben a kommunista hatalom az addig önálló három hitközségi szövetséget egy ekkor létrehozott magyarországi szervezetbe, a Magyar Izraeliták Országos Képviselőtáblájába kényszerítette, melynek vezetője Stöckler lett. 1953-ben koholt vádak alapján letartóztatták, és két évre ítélték, de 1954 február 25-én szabadon bocsájtották. Bár 1956. november 30-án rehabilitálták, de az év végén Stöckler Ausztriába emigrált.

¹²⁷⁵ Varjú János (1908-?) görögkeleti pap. A római katolikus Varjú teológiai tanulmányait részben a nagyváradi római katolikus püspöki szemináriumban, részben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem hittudományi karán végezte. 1941-ben tért át a görögkeleti rítusú keresztény vallásra. A Budapesti Görög Alapítású Görögkeleti Magyar Egyházközség papja volt. 1946-ban esperes, és adminisztrátori titkár, 1948-ban pátriárkai helynök vezette az egyházközséget. Személyi dossziéjában olvasható, hogy az 1955-ben „engedetlen magatartása és visszaélései” miatt az egyház szolgálatából elbocsátották, aki ezt követően a civil életben helyezkedett el, kapcsolata az egyházzal megszakadt. ÁBTL 3.1.5. O–9396. Varjú János. 230. Javaslat, 1956. október 3. Varjú 1956-ban Ausztriába disszidált.

¹²⁷⁶ ÁBTL 2.1. IV/44-1. Zsidó Hitközség. 197-198. Jelentés, 1952. december 22., ÁBTL 3.1.5. O–9396. Varjú János. 195. Jelentés, 1951. november 28.

¹²⁷⁷ Sándor István (1914-1953) szalézi szerzetes. Iskolai tanulmányait befejezve 1931-től vasesztergályosként dolgozott. A szalézi rendbe 1936-ban lépett be, és 1946-ban tett örökfogadalmat mint szerzetes testvér. 1940 és 1949 között a Szalézi Rend rákospalotai nyomdában dolgozott. Az újpesti Clarisseumban árva munkás és iparos fiatalokkal foglalkozott, akik közül a politikai rendőrség többeket vett fel az állományába. 1949-ben az ÁVH létrehozta a pártörséget, amelybe bekerült Sándornak néhány tanítványa is. A továbbra is fennmaradt kapcsolat és a már betiltott szerzetesi tevékenység folytatása miatt az államvédelem figyelni kezdte. 1952-ben letartóztatták és az úgynevezett pártörség perben halálra ítélték. 1953. június 8-án kivégezték. Sándor Istvánt, mint a Katolikus Egyház mártír halált elszenvedő tagját, I. Ferenc pápa engedélyével 2013. október 19-én Budapesten, a Szent István bazilika előtti téren boldoggá avatták.

¹²⁷⁸ ÁBTL 3.1.9. V–103455/4. Zana Albert. 22-23. Sándor István kihallgatása, 1952. július 30., ÁBTL 3.1.9. V–103455/4. Zana Albert. 27-29. Sándor István kihallgatása, 1952. július 31., ÁBTL 3.1.9. V–103455/4. Zana Albert. 33-34. Sándor István kihallgatása, 1952. augusztus 1.,

A második világháború után a Szovjetunióból elinduló antiszemita kampány, amely az 1950-es évek elején a szocialista blokk több országát is elérte, és különböző koncepciók cionista perekben öltött testet, 1953 elején megérkezett Magyarországra is.¹²⁷⁹ Rákosi utasítására elkezdődött a cionizmus támogatásával összefonódó kémkedés vádjával történő letartóztatási hullám. Azonban a pártvezér nem csak a hazai zsidóság vezetőit kívánta börtönben tudni, de úgy gondolta, hogy egyben alkalma nyílik a számára már kényelmetlenné váló párt és állami vezetők mellett az ÁVH vezetői garnitúráját is lecserélni.¹²⁸⁰ A fenti váddal Péter Gáboron kívül a politikai rendőrség számos vezetőjét tartóztatták le, indítottak ellenük eljárást, vagy számukra szerencsés esetben csak elbocsátották őket az államvédelem kötelékéből. Sztálin 1953. március 5-ei halála azonban megváltoztatta a helyzetet, a cionizmus vádja lekerült a napirendről. Rákosiéknak fel kellett adniuk a Péter ügyben vitt koncepciójukat, és számos letartóztatott személyt voltak kénytelenek szabadlábra helyezni. Azonban a fő vezetőket első fokon a Budapesti Hadbíróóság másodfokon a Katonai Felsőbíróóság népellenes és más bűncselekményekben való részvétel miatt hosszú börtönbüntetésre ítélte.¹²⁸¹

A meginduló belpolitikai enyhülés megszüntette az ÁVH addigi önállóságát, és betagolta az intézményt a BM szervezetébe, de a belügyi vezetők nagy része továbbra is az államvédelmisek közül került ki.¹²⁸² A változások az egyházi elhárítás alosztályára is kihatottak. A Péter-ügyben közvetve érintett Jámbor 1953. február 20-ai elbocsájtása és az Államvédelmi Hatóság önállóságának 1953. július 17-ei megszüntetése közötti időszakban nem lehet pontosan megjelölni az alosztály vezetőjének a nevét, mivel erre forrást alig találunk, inkább csak következtetések állnak rendelkezésre. Valószínűleg a bizonytalan helyzetnek lett a következménye az is, hogy nem nevezték ki a I/2-b alosztály vezetőjét, hanem kivárták, hogy milyen eredménnyel záródnak a vizsgálati eljárások, nehogy az új vezetőt is letartóztassák a Péter-üggyel összefüggésben.

---

¹²⁷⁹ Gereben Ágnes: *Antisemitizmus a Szovjetunióban*. Budapest, PolgART Könyvkiadó, 2000. 465-605., Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon. II. kötet. 1849-től napjainkig*. Pozsony, Kalligram Kiadó, 2012. 1006-1015.

¹²⁸⁰ Müller, 2012. 56-58.

¹²⁸¹ ÁBTL 2.1. VI/1. Péter Gábor ügy. 136-191. Péter Gábor és társai ügyében a Budapesti Hadbíróóság IX.00365/1953. számú ítélete, 1953. december 24., ÁBTL 2.1. VI/1. Péter Gábor ügy. 238-246. Péter Gábor és társai ügyében a Katonai Felsőbíróóság I.005/1954. számú ítélete, 1954. január 15. A kérdéshez lásd még Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945-1956*. Budapest, ÁBTL-Rubicon, 2011. 350.

¹²⁸² Kajári Erzsébet: Az egységesített Belügyminisztérium államvédelmi tevékenysége, 1953–56. In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerk.: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000. 157., Gyarmati – Palasik, 2013. 18-21.

Az egyházakkal szembeni elhárítást végző alosztály vezetőjének, Jámbor Árpádnak a felmentését követő időszakra vonatkozóan eddig kevés olyan levéltári forrást találtunk, amelyből kiderül, hogy kik álltak ezen szervezeti egység élén. A következő időpont, ahol újra fellelhető az egyházi elhárítás vezetőjének a neve, 1953. március 27-e. Kovács Sándor szombathelyi püspök személyi dossziéjában található egyik ügynöki jelentés alján olvasható Ipper Pál államvédelmi százados neve, aki az I/2-b alosztály vezetőjeként írta alá a dokumentumot.¹²⁸³ Csak abból vélelmezhető, hogy Jámbor felmentése óta ő állt az alosztály élén, hogy az ekkorra datálódó, az egyházi elhárítás által keletkeztetett iratok alján *L:Ipper* megjegyzés szerepel, ami arra utal, hogy a jelentést készítő tisztek munkáját ő felügyelte és ellenőrizte.¹²⁸⁴

Ipper Pál 1927. július 9-én született Budapesten. A fővárosi Berzsenyi Dániel Gimnáziumban folytatott tanulmányait 1941-ben megszakította, és a Fogorvosi Műszergyárban helyezkedett el műszerészinasként, majd a villanymotorokat készítő Szalay István Részvénytársaságnál dolgozott. 1945-ben vették fel az MKP-ba, majd nem sokkal később a MADISZ¹²⁸⁵ V. kerületi függetlenített titkára lett.¹²⁸⁶ Annak pontos dátumát, hogy Ipper mikor került a politikai rendőrség kötelékébe és mely szervezeti egységnél kezdte szolgálatát – a szűkre szabott források miatt – nem tudtam megállapítani. A Péter Gábor ügyben 1953-ban letartóztatott Soós Vera vallomása alapján Ipper már 1947 folyamán az ÁVO-nál dolgozott az ifjúsági alosztály beosztott nyomozójaként.¹²⁸⁷ Egy másik dossziében az olvasható Ipper államvédelmis múltjáról, hogy részt vett Rajk László¹²⁸⁸ ügyének vizsgálatában, mint „*kiértékelő és egyéb bizalmas feladatot végző személy*”.¹²⁸⁹ 1948. szeptember 22-én alhadnagyi rangban nyomozótisztként szolgált az ÁVH III., a klerikális reakciót elhárító alosztályán.¹²⁹⁰ A 49/1949. számú napiparancsban Ipper már hadnagyként szerepel.¹²⁹¹

---

¹²⁸³ ÁBTL 3.1.5. O–14759/5. Kovács Sándor. 57. Jelentés, 1953. március 27.

¹²⁸⁴ ÁBTL 3.1.5. O–12817/8. Hamvas Endre. 90. Jelentés, 1953. március 10.

¹²⁸⁵ Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség: az MKP javaslatára 1944. december 31-én Szegeden megalakult, a 15 és 24 éves kor közötti ifjúságot tömörítő tömegszervezet. 1945 februárját követően – ahogy a különböző pártok létrehozták a saját ifjúsági szervezeteiket – a MADISZ az MKP irányítása alá került. 1948 márciusában beolvasztotta a [Szakszervezeti Tanács](#) ifjúságmozgalmának (SZIT) tagságát is.

¹²⁸⁶ Új Magyar Életrajzi Lexikon. III. kötet. H-K. Főszerkesztő: Markó László. Budapest, Magyar Könyvklub, 2002. 480.

¹²⁸⁷ ÁBTL 2.1. VI/60. Szendy György. 11. Sós Vera sajátkezű feljegyzése, 1953. március 6.

¹²⁸⁸ Rajk László (1909-1949) politikus. 1946 márciusa és 1948 augusztusa között a Belügyminisztériumot, majd ezt követően a Külügyminisztériumot irányította. Konceptiók perben halálra ítélték és 1949. október 15-én kivégezték.

¹²⁸⁹ ÁBTL 2.1. IX/61. Feljegyzés Szűcs Ernő volt áv. ezds. [államvédelmi ezredes -. V.G.] által foglalkoztatott hálózati személyekről. 14. Ezt az állítást eddig más forrással még nem sikerült alátámasztani.

¹²⁹⁰ ÁBTL 1.2. 13/1948. (09.22.) számú napi parancs.

Hamarosan az alosztály egyik meghatározó tagjává válhatott, amit az mutat, hogy 1950 nyarán több egyházi vezető nyilvántartásba vételét és személyi dossziéjuk megnyitását javasolta az akkori alosztályvezetőnek, Harmat Frigyesnek.¹²⁹² Ippernek az alosztályon betöltött jelentős szerepét jelzi továbbá, hogy Rajnai Sándor helyett – aki bár már szeptember 1-eje óta az alosztály első embere volt – az ÁVH Szombathelyi Osztálya szeptember 25-én neki címzett egy helyi egyházi eseményről szóló levelet, és az osztályvezetői instrukcióra is ő válaszolt, mintha ténylegesen vezető lenne.¹²⁹³ Szolgálati előmenetelét, és az alosztályon betöltött pontos helyét források hiányában nehéz meghatározni, de az biztos, hogy 1951 júliusától már főhadnagyi rangban szolgáló államvédelmi tisztként valamilyen irányító funkciót tölthetett be,¹²⁹⁴ hiszen a láttamozása továbbra is olvasható a dokumentumok alján.¹²⁹⁵ 1951. november 2-án, ugyanazon a napon, amikor Rajnai Sándort felmentik, és Jámbor Árpádot kinevezik az alosztály élére, Ippert megbízzák az alosztályvezető-helyettesi teendők ellátásával.¹²⁹⁶ A források alapján úgy tűnik, hogy Jámbor alosztály-vezetősége alatt, az immár századosi rangban szolgáló Ippernek sikerül megőriznie helyettesi tisztségét.¹²⁹⁷

Jámbor 1953. február 20-án történt felmentését követően az alosztály vezetőjének kilétét homály fedi. Valószínűleg Ipper továbbra is betölti a vezető-helyettesi posztot, így irányítva az alosztály munkáját. Ezt egy 1953. március 10-ei jelentésen még csak a láttamozása erősíti meg,¹²⁹⁸ de március 27-től már több, általa aláírt jelentés alján szerepel az alosztályvezető-helyettesi titulus.¹²⁹⁹ Az iratokból úgy tűnik, hogy vezető szerepe az alosztályon vitathatatlan, de a tényleges alosztályvezetői kinevezés valamiért elmaradt. Sőt, 1953. április 17-én – az Államvédelmi Hatóság vezetőjének 18/1953. számú állományparancsa szerint – Lőrincz

---

¹²⁹¹ ÁBTL 1.3. 49/1949. (02.28.) számú napi parancs.

¹²⁹² ÁBTL 3.1.5. O–14759/1. Kovács Sándor. 1. Javaslat személyi dosszié nyitására, 1950. június 7., ÁBTL 3.1.5. O–12547/1. Badalik Bertalan. 1. Javaslat személyi dosszié nyitására, 1950. augusztus 12.

¹²⁹³ ÁBTL 3.1.5. O–14759/1. Kovács Sándor. 206-208. Kovács Sándor szombathelyi püspök részvétele a püspökmolnáriban megtartott koronagyűlésről, 1950. szeptember 25.

¹²⁹⁴ A főhadnagyi kinevezésének dátumát a hiányos források miatt eddig még nem sikerült kideríteni, csak a jelentések alján található aláírása alatt szereplő rendfokozat segít az eligazodásban. ÁBTL 3.1.5. O–9938/1. Burka Kelemen. 51. Jelentés, 1951. július 13.

¹²⁹⁵ ÁBTL 3.1.5. O–9938/1. Burka Kelemen. 55. Jelentés, 1951. október 19.

¹²⁹⁶ ÁBTL 2.8.1. 95-2708/1951. Az Államvédelmi Hatóság vezetőjének 44/1951. (11.02.) számú állományparancsa (I).

¹²⁹⁷ ÁBTL 3.1.5. O–9215. Ökumenikus Bizottság Újjáépítési Osztálya. 1. Javaslat csoport dosszié nyitására, 1952. január 31., ÁBTL 3.1.5. O–11960/1. „Kertészek”. 2. Javaslat csoport dosszié nyitására, 1952. április 30., ÁBTL 3.1.5. O–10202. „Katolikus lányok”. 1. Javaslat csoport dosszié nyitására, 1952. november 26., ÁBTL 3.1.5. O–13581/1. Kisberk Imre. 129. Jelentés, 1952. december 20.

¹²⁹⁸ ÁBTL 3.1.5. O–12817/8. Hamvas Endre. 90. Jelentés, 1953. március 10.

¹²⁹⁹ ÁBTL 3.1.5. O–14759/5. Kovács Sándor. 57. Jelentés, 1953. március 27., ÁBTL 3.1.5. O–13581/1. Kisberk Imre. 144. Jelentés, 1953. április 15., ÁBTL 3.1.5. O–14759/5. Kovács Sándor. 59. Jelentés, 1953. május 6., ÁBTL 3.1.5. O–13581/2. Kisberk Imre. 26. Jelentés, 1953. május 11.

Vilmos államvédelmi hadnagyot bízták meg az I/2-b alosztály vezetésével.¹³⁰⁰ Bár 1953. július 6-án még az ÁVH vezetőjének dicséretében részesült a Béke Világtanács magyarországi ülészakának lebonyolításában játszott szerepéért,¹³⁰¹ azonban az államvédelem kötelékében töltött pályafutása váratlanul nem sokkal később véget ért. Már július folyamán több jelentést más, később vezető pozícióba kerülő államvédelmi tiszt írt helyette alá, ami jelzi karrierjének hanyatlását.¹³⁰² Majd 1953. szeptember 1-jei hatállyal elbocsájtják az időközben átszervezett, és IV. számot kapott Belső reakciót elhárító osztály állományából.¹³⁰³

Ipper ezt követően igyekezett visszatérni a polgári életbe. 1953 és 1958 között elvégezte magyar-történelem szakot az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, majd 1960-ban a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen szerzett angolszakos diplomát. 1953-ban került a Magyar Rádióhoz, ahol különböző szerkesztőségekben fordult meg, majd 1963-tól a Magyar Televízió New York-i tudósítója lett. 1969-es hazatérése után az MTV műsorvezető-szerkesztője, a TV-híradó főmunkatársa, külpolitikai kommentátora, a Kádár-korszak televíziózásának emblemikus személyisége lett.¹³⁰⁴ A politika színpadára is kilépett: 1984 és 1988 között ellátta az ausztrál nagyköveti posztot. 1989-ben ment nyugdíjba és egy évre rá, 1990. január 16-án elhunyt.

Talán a bizonytalan helyzettel magyarázható, hogy egy addig teljesen ismeretlen államvédelmi tisztet, Lőrincz Vilmos hadnagyot nevezték ki az 1953. április 17-én a 18/1953. számú állományparancssal e szervezeti egység irányítójává.¹³⁰⁵ Mivel Lőrincznek nincs személyi gyűjtője, így pályafutása alig rekonstruálható. Szinte a semmiből tűnik elő és kerül váratlanul az egyházi elhárítás szervezeti egységének élére. 1953. március 5-én már olvasható egy egyházi személyről készült ügynöki jelentés alján a tartótisztnak szánt megjegyzése, amely valamilyen vezetői pozíciót mutat.¹³⁰⁶ 1953. március 24-én, már mint alosztályvezető-

---

¹³⁰⁰ ÁBTL 2.8.1. 95-4204/1953. Az Államvédelmi Hatóság vezetőjének 18/1953. (04.1.7.) számú állományparancsa (I). (44. kötet). Ezt az adatot eddig egy állományparancson kívül, más forrással még nem sikerült alátámasztani.

¹³⁰¹ ÁBTL 1.4. 10-1011/1953. Az Államvédelmi Hatóság vezetőjének 042/1953. július 6. számú parancsa. (5. kötet).

¹³⁰² ÁBTL 3.1.5. O-14759/5. Kovács Sándor. 61. Jelentés, 1953. július 7., ÁBTL 3.1.5. O-12817/8. Hamvas Endre. 101. Jelentés, 1953. július 13.

¹³⁰³ ÁBTL 2.8.1. 54/4/1953. (09.26.) számú belügyminiszter-helyettesi parancs. Ugyanekkor bocsájtották el feleségét is a IX. Osztály állományából. ÁBTL 2.8.1. 54/7/1953. (09.26.) számú belügyminiszter-helyettesi parancs.

¹³⁰⁴ Új Magyar Életrajzi Lexikon. III. kötet. H-K. Főszerkesztő: Markó László. Budapest, Magyar Könyvklub, 2002. 480.

¹³⁰⁵ ÁBTL 2.8.1. 95-4204/1953. Az Államvédelmi Hatóság vezetőjének 18/1953. (04.1.7.) számú állományparancsa (I). (44. kötet).

¹³⁰⁶ ÁBTL 3.1.5. O-9391. dr. Csiki Gábor. 146. Jelentés Csiki Gábor unitárius püspöki helynökről, 1953. március 5.

helyettes írt alá több javaslatot,¹³⁰⁷ ami kérdéseket vet fel az alosztály irányításával kapcsolatban, hiszen Ipper három nappal később szintén alosztályvezető-helyettesként szignálja az iratokat. Lőrincz támogatottsága úgy tűnik erősebb volt Ipperénél, így április 17-én őt nevezték ki alosztályvezetőnek. Egy másik forrás alapján azonban az is megfigyelhető, hogy amilyen hamar került vezető pozícióba, olyan gyorsan veszítette is el irányító szerepét. Egy 1953. május 25-én kelt dokumentumon, az időközben főhadnaggyá előlépett Lőrincz már csak alosztályvezető-helyettesként található meg.¹³⁰⁸ Azonban maga a forrás önmagában is érdekes, hiszen Rajnai Sándorral, az osztályvezető-helyetessel együtt kéri engedélyeztetni a korábbi alosztályvezető, a magasabb rangú Ipper Pál számára, hogy kihallgathassa a Mosonyi-utcai büntetőintézetben Zakar Andrást, Mindszenty titkárát. Nehezen indokolható, hogy miért kér egy alacsonyabb rangú tisztt engedélyt egy magasabb rangú számára, ha csak nem Ipper lett ekkor újból az alosztály vezetője, akinek ezért felettese, egy államvédelmi őrnagy írja alá az iratot és Lőrincz csak mint egy ellenjegyzésként szerepel rajta. Úgy tűnik, hogy egy belső harc is zajlódhatott az alosztályon belül e két ember között a vezetői posztért. Hogy pontosan mi történhetett – dokumentumok hiányában – csak további kutatások adhatják meg a választ.

Az 1927-es születésű Lőrinczcel kapcsolatban még két állományparancsot sikerült fellelnem. Az egyik a 23/1953. számú belügyminiszteri parancs, amelyben a BM IV. Osztályába beosztott államvédelmi tisztként szerepel, de nem az egyházi elhárítás alosztályának tagjai között, hanem főhadnagyi rangban, mint a IV/1. alosztály egyik csoportvezetője.¹³⁰⁹ A másiktól pedig kiderül, hogy Lőrincz nem sokáig volt ezen alosztály tagja, mert 1954. január 9-én áthelyezték a Nógrád megyei Főosztály állományába.¹³¹⁰ Ezt követően életpályája a politikai rendőrség irataiból nem térképezhető fel.

Államvédelem ismét a Belügyminisztérium keretei belül

---

¹³⁰⁷ ÁBTL 3.1.5. O–11538. Győri rk. [római katolikus – V.G.] egyházmegye. 29. Javaslat objektum dossié (sic!) nyitására, 1953. március 24., ÁBTL 3.1.5. O–18635/1. „Váci püspökségen lévő reakció”. 85. Javaslat objektum dossié (sic!) nyitására, 1953. március 24.

¹³⁰⁸ ÁBTL 2.1. 76-1286/1953. Szolgálati jegy, 1953.05.25.

¹³⁰⁹ ÁBTL 2.8.1. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének a személyi állományra vonatkozó 23/1953. (07.31.) számú parancsa.

¹³¹⁰ ÁBTL 2.8.1. 98-94/1954. A BM Személyzeti Főosztály vezetőjének 93/1954. január 9. számú parancsa.

Az 1953 júliusától átalakuló BM államvédelmi osztályai közül a IV. számú feladatköre volt a belső reakció elhárítása.¹³¹¹ Az 1950–51 folyamán nyitott személyi és objektum dossziék alapján kimutatható, hogy a „klerikális reakcióval” a 3. alosztály foglalkozott.¹³¹² A IV. osztály állományáról, az egyes alosztályokra beosztott tisztekről, azok rendfokozatáról, valamint, hogy közülük kik kerültek vezetői pozícióba az 1953. július 31-én kelt 23/1953. számú belügyminiszteri parancs tudósít, de az nem olvasható ki a belügyi normából, hogy a politikai rendőrség tagjai konkrétan melyik alosztályra lettek beosztva.¹³¹³ Azonban más belügyi irattal összevetve, az vélelmezhető, hogy ekkor a IV. Osztálynak négy alosztálya volt, amelyek közül az 1. alosztály vezetésére Gyulai Mihály államvédelmi főhadnagyot osztották be,¹³¹⁴ a 2. alosztály irányításával Csere Lajos államvédelmi főhadnagyot bízták meg,¹³¹⁵ a 4. alosztály első embere Póta János államvédelmi százados lett. A 3. alosztály esetében valamilyen, eddig még ki nem derített okból nem történt meg az alosztályvezetői kinevezés, csak a helyettest nevesít a belügyminiszteri norma, Földes György államvédelmi főhadnagy személyében. Mivel Földes eddig is az egyházi elhárítás részlegén dolgozott, így valószínűsíthető, hogy július 31-étől ő volt ennek a szervezeti egységnek a helyettes vezetője, amit megerősít egy 1953. szeptember 9-ei forrás is. Ez a dokumentum Stöckler Lajosnak, a Magyar Izraeliták Országos Képviseltele elnökének személyi dossziéját lezáró javaslat, amelyet Földes György államvédelmi főhadnagy engedélyezett aláírásával, aki a forrás tanúsága szerint ekkor a fejlécen szereplő IV/3., azaz a klerikális reakció elleni harc alosztály helyettes vezetője volt.¹³¹⁶

¹³¹¹ ÁBTL 2.1. XI/5. Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére. 51., Cserényi-Zsitnyányi, 2013. 73-75.

¹³¹² Az alosztály azonosítása a korszakból származó dossziékban található iratok alapján történt, amit néhány példával támasztok alá: ÁBTL 3.1.5. O–13405/2. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar. 62. Jelentés püspöki konferenciáról, 1953. december 3., ÁBTL 3.1.5. O–18635/1. „Váci Püspökségen lévő reakció”. 100. Jelentés a külföldön tanult vác (sic!) egyházmegyei papokról, 1954. április 13., ÁBTL 3.1.5. O–9938/1. Burka Kelemen. 103. Jelentés, 1954. február 5., ÁBTL 3.1.5. O–16132. „Szolidaritás” H.T.SZ. 36. Javaslat objektum dosszié nyitására, 1954. április 20., ÁBTL 2.1. IV/44-1. Zsidó Hitközség. 231. Lezárási javaslat személyi dosszié, 1953. szeptember 14., ÁBTL 3.1.5. O–9047. Bereczky Albert. 281. Jelentés, 1954. október 7., ÁBTL 3.2.4. K–1402/1. Földes Papp Károly. 18. Jelentés, 1953. szeptember 2., ÁBTL 3.1.5. O–9150/1. Ravasz László. 73. Jelentés, 1954. október 5.

¹³¹³ ÁBTL 2.8.1. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének a személyi állományra vonatkozó 23/1953. (07.31.) számú parancsa.

¹³¹⁴ ÁBTL 2.8.1. 98-48/1954. A Magyar Népköztársaság belügyminiszter helyettesének 44/2/1954. számú parancsa.

¹³¹⁵ Ezt a vélelmet két dokumentum is igazolja. Az egyik a 44/2/1954. A másik egy szolgálati jegy, amelyet Csere Lajos, mint a IV/2. alosztály vezetője ír alá. ÁBTL 3.1.5. O–13581/3. Kisberk Imre. 43. Szolgálati jegy, 1953. november 17.

¹³¹⁶ ÁBTL 2.1. IV/44-2. Zsidó Hitközség. 41. Lezárási javaslat, 1953. szeptember 9. Bár az engedélyező nevéhez Földes Ferencet gépeltek, de az aláírásból kiderül, hogy Földes György látta el a dokumentumot kézjegyével. Ugyanezen dosszié 162. oldalán olvasható, egy nappal későbbre datált, második lezárási javaslat jóváhagyójaként már legépelve és írottan is Földes György neve olvasható, mint alosztályvezető-helyettes. ÁBTL 2.1. IV/44-2. Zsidó Hitközség. 162. Lezárási javaslat, 1953. szeptember 10.

Azonban néhány forrásból úgy tűnik, hogy hat héttel később mégis csak kinevezték Földest alosztályvezetővé. Egy 1953. szeptember 14-ei jelentés alján ez a titulus van a neve alá gépelve. A kérdés eldöntését azonban nehezíti, hogy az iraton nem szerepel Földes szignója. Sőt, tényleges aláíróként a július 31-én még csak csoportvezetővé kinevezett Rác Imre neve szerepel, aki ezt a dokumentumot, mint az alosztály megbízott vezetője írja alá.¹³¹⁷ Ebből úgy tűnik, hogy Rác megbízott vezetőként ideiglenesen megkapta az alosztály irányításának lehetőségét. Ezt erősíti meg két másik forrás is. Az egyik egy 1953. szeptember 21-ei dokumentum, melynek alján Földes György neve szerepel írógéppel írva, mint alosztályvezető, de az aláírás felette szintén Rác Imre államvédelmi hadnagyé.¹³¹⁸ Egy másik, 1954. január 11-ére datált forráson hasonlóképp Földes neve olvasható gépelve, mint az alosztály irányítója, de felette itt is Rác szignója található. Az alosztályvezetői cím mellé Rác kézzel írt egy *mb.* rövidítést, ami egyértelműen megerősíti azt a tényt, hogy ebben az időszakban megbízott vezetőként ő állt az alosztály élén.¹³¹⁹

A kutató szerencséje, ha témáját elegendő forrás segíti, amelyek megerősítik egymást, így bizonyítva a feltett koncepcióját. Ha azonban a források egymásnak ellentmondó adatokat tartalmaznak, akkor kénytelenek vagyunk kijelenteni, hogy a kérdés megoldása további kutatásokat igényel. A fenti dokumentumok alapján már-már úgy tűnt, sikerült beazonosítani az alosztályvezető személyét a kérdéses korszakban, ám egy újabb forrás mindezt felülírta. Egy 1953. december 30-ára datált jelentést Földes György alosztályvezetőként írt alá, ami megkérdőjelezi a fenti állítást, hogy az 1953. szeptember 14-e és 1954. január 11-e között Rác Imre lett volna az egyházi elhárítás szervezeti egységének vezetője. Így mindössze annyit lehet biztosan állítani az eddig feltárt állományparancsok alapján, hogy 1953. július 31-ével Földes Györgyöt nevezték ki a BM IV/3. alosztály vezető-helyettesévé és 1954. november 1-jén pedig ebből a beosztásából felmentve megbízták a BM IV/5., a katolikus egyház elleni elhárítás alosztályának vezetésével.¹³²⁰ A kettő közötti időpontban több utalást is találunk arra vonatkozóan, hogy Rác Imre és Földes György is betöltötte a vezetői pozíciót, de egyértelműen eldönteni, hogy mikor ki állt az alosztály élén, a jelenleg rendelkezésre álló források alapján nem lehet. Ennek a zűrzavarnak valószínűleg magyarázata lehet, hogy az Államvédelmi Hatóság 1953-ban nagy átalakításon ment keresztül – elvesztette önállóságát, betagolták a Belügyminisztérium szervezetébe, letartóztatták több vezetőjét,

¹³¹⁷ ÁBTL 2.1. IV/44-2. Zsidó Hitközség. 231. Lezárási javaslat személyi dossziéra, 1953. szeptember 14.

¹³¹⁸ ÁBTL 2.1. IV/15. Dr. Gálos Henrik. 152. Javaslat személyi dosszié lezárására, 1953. szeptember 21.

¹³¹⁹ ÁBTL 2.1. IV/15. Dr. Gálos Henrik. 154. Lezárási lap, 1954. január 11.

¹³²⁰ ÁBTL 2.8.1. 82-11412/1954. A belügyminiszter I. helyettesének 1361/1954. (11.2.7.) számú parancsa.

akiknek a vizsgálati eljárása az év folyamán zajlott és első fokú bírósági ítéletük karácsony napján született meg, új belső szervezeti felépítést hoztak létre –, és ennek a kérdésnek az eldöntését a politikai rendőrséggel kapcsolatos ügyek nyugvópontra kerülése után akarták csak megoldani. Mindenesetre a fenti két tiszt rendkívül fontos szerepet töltött be a korszak egyházi elhárításának irányításában.

Rácz Imre 1925. november 2-án született a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Öcsöd községben. A szegény paraszteszaládból származó édesapa kubikus volt, az édesanya a háztartást vezette, hat gyermeket neveltek fel.¹³²¹ Rácz 1936-ban végezte el a hatodik elemi iskolát szülőfalujában, ezt követően cselédként dolgozott 1941-ig. Ekkor a kovács szakmát kezdte el tanulni egy öcsödi mesternél, majd több kisiparosnál is megfordult Budapesten és vidéken, mint kovácssegéd. 1944-ig a Svábhegyi Szanatóriumban dolgozott, de ősszel elvitték munkaszolgálatra Tiszavárkonyba.¹³²² A front közeledtével Rácz csapatát elindították nyugat felé, de ő Pestszentimrénél megszökött és a svábhegyi munkahelyén bujkált. A háború után hazatért Öcsödre és alkalmi munkákból tartotta fenn magát, többek között hídépítéseken dolgozott. 1947-ben ismét Budapestre jött és a Magyar Állami Vas-, Acél- és Gépgyárak (MÁVAG) vállalatnál helyezkedett el, mint kazánkovács.¹³²³ 1948 és 1951 között töltötte katonai szolgálatát, majd leszerelése után visszament a MÁVAG-hoz. 1945-ben lépett be a Szociáldemokrata Pártba, majd 1948-tól MDP tag lett.¹³²⁴ 1951 április-május folyamán részt vett egy két hónapos pártiskolán.

Munkahelye pártszervezetének javaslatát elfogadva 1951. augusztus 19-én felvették az ÁVH I/2-b alosztályára őrmesteri rangban.¹³²⁵ Az egyházi elhárításnál dolgozó Rácz 1952 áprilisában alhadnagyi kinevezést kapott.¹³²⁶ 1952–53 folyamán elvégezte az egy éves Dzerzsinszkij Tisztképző Iskolát.¹³²⁷ Ráczot ezt követően áthelyezték az ÁVH V/4. Osztályra¹³²⁸, de ennek pontos időpontja sem a személyi gyűjtőjéből, sem az állományparancsokból nem derül ki. Az biztos, hogy a 8/1953. számú állományparancssal Rácz 1953. június 12-én került vissza az I. Főosztályra, de hogy melyik alosztályra az a

¹³²¹ ÁBTL 2.8.1. 4630. Rácz Imre. 28. Önéletrajz, 1956. február 23.

¹³²² ÁBTL 2.8.1. 4630. Rácz Imre. 15. Felvételi javaslat, 1951. július 19.

¹³²³ ÁBTL 2.8.1. 4630. Rácz Imre. 28. Önéletrajz, 1956. február 23.

¹³²⁴ ÁBTL 2.8.1. 4630. Rácz Imre. 20. Szolgálati adatlap, 1957. február 24.

¹³²⁵ ÁBTL 2.8.1. 4630. Rácz Imre. 23. Szolgálati adatlap, 1957. február 24., ÁBTL 3.1.5. O–12302/1. Endrey Mihály. 169. Jelentés papi véleményekről, 1952. január 16.

¹³²⁶ ÁBTL 2.8.1. 4630. Rácz Imre. 24. Szolgálati adatlap, 1957. február 24.

¹³²⁷ ÁBTL 2.8.1. 4630. Rácz Imre. 19. Szolgálati adatlap, 1957. február 24.

¹³²⁸ Boreczky, 1999. 104. A (Káder), illetve Személyzeti Főosztályhoz tartozó osztály feladatokrét Boreczky nem tudta beazonosítani.

rendelkezésből nem derül ki.¹³²⁹ Amikor átalakították az ÁVH szervezetét, az állományra vonatkozó 23/1953. számú belügyminiszteri parancs értelmében Ráczot Földes György alosztályvezető-helyettes alá helyezték csoportvezetőként, az egyházi elhárítás alosztályára.¹³³⁰ A korábban már említett források alapján az biztosan megállapítható, hogy Rácz irányító szerepet töltött be az alosztály életében, amelyeket hol csak az iratokat láttamozóként, hol pedig konkrétan alosztályvezetői titulus megnevezéssel írt alá.¹³³¹ Hivatalosan 1953. november 7-én léptették elő hadnaggyá,¹³³² de a már említett szeptemberi iratokon is használta e rangot.¹³³³ Hogy itt meddig dolgozott az nem derül ki a forrásokból. Szolgálati lapja alapján 1954-ig,¹³³⁴ az egyházakkal kapcsolatos jelentések alapján 1954 októberéig dolgozott az egyházi elhárítás alosztályán.¹³³⁵ Ezt követően, a szolgálati adatlapján olvasható adatok szerint az 1955–56-os esztendőben alosztályvezetőként működött a BM IV. Osztályán, azonban, hogy melyik alosztályon szolgált, az nem derül ki az iratból.¹³³⁶ 1955. április 4-én előléptették főhadnaggyá.¹³³⁷ 1956-ban elvégezte az öt hónapos pártiskolát. Rácznak az 1956-os forradalom alatti tevékenységét nehéz rekonstruálni, mert személyi anyagából csak általánosságok derülnek ki. Minősítési lapja szerint *„feltétlen megbízható, párthű kommunista, akire minden időben számítani lehet. Az ellenforradalom ideje alatt helytállt. Az ellenforradalom leverése után rögtön bekapcsolódott a politikai nyomozó munkába, hogy segítse az ellenforradalmi erők felszámolását.”*¹³³⁸ Az 1956-os szabadságharc leverésében játszott szerepéért 1957. augusztus 22-én megkapta a Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérmet.¹³³⁹ Rácz 1957-ben a Politikai Nyomozó Főosztály Belsőreakció elhárítás Osztály

¹³²⁹ ÁBTL 2.8.1. Az Államvédelmi Hatóság Vezetőjének 8/1953. (06.12.) számú állományparancsa. (45. kötet)

¹³³⁰ ÁBTL 2.8.1. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének a személyi állományra vonatkozó 23/1953. (07.31.) számú parancsa.

¹³³¹ Az alosztályvezetői beosztásához lásd 194., 195. és a 196. lábjegyzetet. Ezentúl Rácz láttamozása többek között az alábbi iratokon olvasható: ÁBTL 3.1.5. O–11543. Görögkeleti egyház. 225. Jelentés Barzó Líviusz volt hadbíró ezredesről, 1953. október 26., ÁBTL 3.1.5. O–9938/1. Burka Kelemen. 104. Jelentés papi vélemények a berlini értekezletről, 1954. február 5., ÁBTL 3.1.5. O–12547/4. Badalik Bertalan. 170. Összefoglaló-jelentés Badalik Bertalan veszprémi püspökről, 1954. április 22., ÁBTL 3.1.5. O–9047. Bereczky Albert. 281. Jelentés Bereczky Albert ref. [református – V.G.] püspökről, 1954. október 7.

¹³³² ÁBTL 2.8.1. A Magyar Népköztársaság belügyminisztere helyettesének a személyi állományra vonatkozó 195/3/1953. (11.07.) számú parancsa.

¹³³³ ÁBTL 2.1. IV/44-2. Zsidó Hitközség. 231. Lezárási javaslat személyi dossziéra, 1953. szeptember 14., ÁBTL 2.1. IV/15. Dr. Gálos Henrik. 152. Javaslat személyi dosszié lezárására, 1953. szeptember 21., ÁBTL 2.1. IV/15. Dr. Gálos Henrik. 154. Lezárási lap, 1954. január 11.

¹³³⁴ ÁBTL 2.8.1. 4630. Rácz Imre. 23. Szolgálati adatlap, 1957. február 24.

¹³³⁵ ÁBTL 3.1.5. O–9938/1. Burka Kelemen. 187/1. Jelentés Burka János volt ferences tartományfőnökről, 1954. október 8.

¹³³⁶ ÁBTL 2.8.1. 4630. Rácz Imre. 23. Szolgálati adatlap, 1957. február 24.

¹³³⁷ ÁBTL 2.8.1. 4630. Rácz Imre. 24. Szolgálati adatlap, 1957. február 24.

¹³³⁸ ÁBTL 2.8.1. 4630. Rácz Imre. 12. Minősítési lap, 1959. február 27.

¹³³⁹ ÁBTL 2.8.1. 4630. Rácz Imre. 24. Szolgálati adatlap, 1957. február 24.

„b” jelű alosztályára¹³⁴⁰ került, ahol 1958 eleje óta alosztályvezető-helyettesi beosztásban dolgozott, századosi rendfokozatban.¹³⁴¹ Rác 1957-ben leérettségizett, és 1961-ben elvégezte a marxista-leninista egyetem első évfolyamát. Belügyi karrierje azonban 1961-ben véget ért, mivel vizsgálati eljárást indítottak ellene az operatív munka alapelveinek súlyos megsértése miatt. Jóllehet elmarasztalták, de nem fegyelmmel bocsájtották el, hanem engedték, hogy leszereljen a politikai rendőrség kötelékéből.¹³⁴² 1962. január 1-jével a polgári életbe kilépő Rác az Elektromosipari Gépalkatrész Kisipari Termelő Szövetkezet (KTSZ) elnöke lett. Utolsó adat életpályájához a személyi gyűjtőjében található 1965-ben keletkezett tartalékos tiszti adatlap, amely szerint még mindig a fenti KTSZ elnöki tisztségét töltötte be.¹³⁴³ Életének további állomásai a politikai rendőrség irataiban nem követhető tovább.

Rác csak rövid ideig állt vezetőként az egyházi elhárítás élén. Vele szemben Földes György 1953 és az 1956 között végig irányító szerepet töltött be a államvédelem klerikális reakció ellen harcoló szervezeti egységében. Földes 1931. január 2-án született Budapesten, édesapja raktáros, édesanyja varrónő volt, testvére, Károly 1942-ben munkaszolgálatosként eltűnt a keleti fronton.¹³⁴⁴ Tanulmányait 1937 és 1941 között a Hernád utcai elemi iskolában, majd a polgári iskolát 1941-től 1945-ig a Rottenbiller utcában végezte. Önéletrajza szerint egy évvel később műszerész tanuló volt a Fux Emil Mechanikai Gyárban¹³⁴⁵, majd 1947-ben az MKP VII. kerületi pártszervezetének javaslatára a Budapesti Rendőregyesületbe került adminisztrátornak, ahol ellátta a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége¹³⁴⁶ titkári teendőit is.¹³⁴⁷ 1945 decemberétől lett tagja az MKP-nak, és ahogy 1960-ban fogalmazott: „*azóta megszokás nélkül a párt tagja vagyok*”.¹³⁴⁸ Politikai képzését erősítendő, 1947-ben elvégezte

---

¹³⁴⁰ Az alosztály a horthysta erőszakszervezetek tagjai tevékenységének felderítésével foglalkozott. Takács Tibor: A BM II/5. (Belsőreakció-elhárító) Osztály. In *A megtolás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956-1962*. Szerk.: Cseh Gergő Bendegúz és Okváth Imre. Budapest, ÁBTL-L'Harmattan Kiadó, 2013. (a továbbiakban: Takács, 2013.) 138.

¹³⁴¹ ÁBTL 2.8.1. 4630. Rác Imre. 11. Minősítési lap, 1959. február 27.

¹³⁴² ÁBTL 2.8.1. 4630. Rác Imre. 6-7. Javaslat Rác Imre r. szds. [rendőr százados – V.G.] elvtárs fegyelmi ügyében, 1961. december 19.

¹³⁴³ ÁBTL 2.8.1. 4630. Rác Imre. 2. Tartalékos tiszti adatlap, 1965. augusztus 31.

¹³⁴⁴ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 1072. Földes György. 7/3-7/2. Önéletrajz, 1960. szeptember 24.

¹³⁴⁵ A hivatalos elnevezése Fuchs Emil műszerész üzem volt. ÁBTL, archontológia, Földes György.

¹³⁴⁶ Magyar Ifjúság Népi Szövetsége: a pártok ifjúsági szervezeteinek felszámolását követően a Magyar Ifjúság Országos Tanácsa utódaként 1948. március 22-én létrejött kommunista vezetésű irányító szervezet.

¹³⁴⁷ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 1072. Földes György. 7/3. Önéletrajz, 1960. szeptember 24. A MINSZ kommunista irányítású ifjómunkás szervezet volt.

¹³⁴⁸ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 1072. Földes György. 7/3. Önéletrajz, 1960. szeptember 24.

a Szakszervezeti Ifjómunkás- és Tanoncmozgalom¹³⁴⁹ által szervezett a háromhetes iskolát, majd 1952-ben a három hónapos pártiskolát.¹³⁵⁰

A belügyminiszter 1948. szeptember 17-én kelt 267225/1948.IV.1. számú rendeletével Földest próbarendőrként a III. alosztályhoz, vagyis az egyházi elhárításhoz osztotta be.¹³⁵¹ A szolgálati adatlapja szerint 1949-ben rendőrnymozó alhadnaggyá, 1951-ben hadnaggyá, 1952-főhadnaggyá léptették elő.¹³⁵² A személyi gyűjtőjében található, 1960-ban készített önéletrajza szerint *1950-ben a klerikális elhárító alosztály helyettes vezetője lettem, majd 1951-ben az alosztály vezetője*”.¹³⁵³ Az 1951-es adat azonban nem felel meg a valóságnak, mert ekkor a már fentebb említett Rajnai Sándor, majd Jámbor Árpád állt ezen szervezeti egység élén. Az biztos, hogy valamilyen vezetői pozíciót tölthetett be, hiszen több, egyházakkal foglalkozó jelentés alapján az azt készítő nyomozó mellett Földes neve is megtalálható ott,¹³⁵⁴ ahol általában csak alosztályvezetők, helyetteseik, vagy a csoportvezetők aláírása olvasható. Mivel nem találtunk a beosztására való utalást, így nem dönthető el, hogy ekkor milyen pozíciót kapott az egyházi elhárítás szervezetében.

A már említett, 1953. július 31-ét követő szervezeti átalakítás során Földest a klerikális reakció ellen harcoló alosztály vezető-helyettesévé nevezték ki. Arra a kérdésre, hogy mikor lett az alosztály vezetője, az eddig feltárt források nem adnak választ. Mint azt fentebb jeleztem, egy 1953. szeptember 14-ére datált dokumentum őt a IV/3. alosztály vezetőjeként mutatja, bár aláíróként helyette, mint megbízott vezető, Rácz Imre államvédelmi hadnagy neve olvasható,¹³⁵⁵ akit a 23/1953. számú BM parancs csoportvezetőként említ alhadnagyi rangban. A legbiztosabb támpontnak tűnő bizonyíték ennek a kérdésnek az eldöntésére Ács Ferenc államvédelmi ezredesnek, a BM Személyzeti Főosztály vezetőjének az 1953. november 14-én napvilágot látott 230/1953. számú parancsa, amely szerint Földest – a BM IV. osztály alosztályvezető helyettesét – 1953. november 6-án a Nagy Októberi Forradalom

---

¹³⁴⁹ Szakszervezeti Ifjómunkás- és Tanoncmozgalom a Szakszervezeti Tanács ifjúsági titkársága által 1945 februárjában létrehozott fiatalokkal foglalkozó érdekvédelmi szervezet.

¹³⁵⁰ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 1072. Földes György. 7/2. Önéletrajz, 1960. szeptember 24.

¹³⁵¹ ÁBTL 1.2. 13/1948. (09.22) számú napi parancs. Az 1971-ben készített szolgálati adatlapján tévesen szerepel rendőri szolgálata kezdetének az 1948. januári dátum. ÁBTL 2.8.2.1. 1072. Földes György. 11/5. Szolgálati adatlap, 1971. május 6.

¹³⁵² ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 1072. Földes György. 11/5. Szolgálati adatlap, 1971. május 6.

¹³⁵³ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 1072. Földes György. 7/3. Önéletrajz, 1960. szeptember 24.

¹³⁵⁴ ÁBTL 3.1.5. O–13405/1. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar. 294.

¹³⁵⁵ ÁBTL 2.1. IV/44-2. Zsidó Hitközség. 231. Lezárási javaslat, 1953. szeptember 14. Egy másik, 1953. szeptember 21-ére datált jelentés alapján az előző irathoz hasonlóan, szintén alosztályvezetői titulus olvasható Földes neve alatt, de az aláírás itt is Rácz Imréthől származik. ÁBTL 2.1. IV/15. Dr. Gálos Henrik. 152. Javaslat személyi dosszié lezárására, 1953. szeptember 21.

harminchatodik évfordulója alkalmából osztályvezetője, Rajnai Sándor államvédelmi őrnagy dicséretben részesítette.¹³⁵⁶ Ezt erősíti meg az 1954. november 27-én kiadott 1361/1954. számú belügyminiszter-helyettesi parancs, amely alosztályvezető helyettesként említi.¹³⁵⁷ A kérdés eldöntését azonban megnehezíti, hogy a fenti, több mint egy évet felölelő időpontok között Földes többször, mint a BM IV/3. alosztály vezetője írt alájelentéseket.¹³⁵⁸ Mivel nem találtam Földes alosztályvezetői kinevezéséről szóló parancsot, így nehéz eldönteni, hogy a fenti adatok alapján pontosan mikor, milyen beosztásban volt az alosztályon.

A belügyminiszter I. helyettese, Egri Gyula által aláírt 1954. november 1-jével hatályba lépő 1361/1954. számú parancs szerint a már századosi rangú Földest felmentették a IV/3. alosztályvezető helyettesi beosztásából, és kinevezték a IV/5. alosztály vezetőjévé.¹³⁵⁹ A parancsból és az egyházi ügyeket tartalmazó dossziék elemzése alapján kitűnik, hogy a belső reakció elhárításával foglalkozó osztály szervezetét ismét átalakították, így az ott dolgozókat az ennek megfelelő helyekre osztották be. Addig az egyházakkal szembeni államvédelmi munkát egy alosztály látta el. Ettől kezdve azonban külön választották e szervezeti egységet két alosztályra. Feladataik azonosítása a korszakból származó dossziék alapján történt. Így kijelenthető, hogy innentől kezdve a BM IV/5.¹³⁶⁰ a katolikus, illetve a BM IV/6.¹³⁶¹ a protestáns és kisegyházak tevékenységét figyelemmel kísérő alosztály lett.

A Földes vezette szervezeti egység tevékenységi körét jól dokumentálja az általa készített 1954. évi munkabeszámoló, amelyből egyértelműen kiderül, hogy a BM IV/5. alosztály feladata a katolikus egyház tevékenységének figyelemmel kísérése, és az ellenségesnek minősített személyek illetve csoportok felderítése és további működésük megakadályozása

¹³⁵⁶ ÁBTL 2.8.1. 97-05769/53. A BM személyzeti Főosztály vezetőjének 230/1953.11.14. parancsa.

¹³⁵⁷ ÁBTL 2.8.1. 82-11412/1954. A belügyminiszter I. helyettesének 1361/1954. (11.2.7.) számú parancsa.

¹³⁵⁸ ÁBTL 3.1.5. O-16132. „Szolidaritás” H.T.SZ. 36. Javaslat objektum dosszié nyitására, 1954. április 20., ÁBTL 3.2.1.. Bt-1091/1. Perry Ralph. 125. Jelentés Polgár Vilmosról, 1954. október 13.

¹³⁵⁹ ÁBTL 2.8.1. 82-11412/1954. A belügyminiszter I. helyettesének 1361/1954. (11.2.7.) számú parancsa. A parancsból nem derül ki, hogy a IV/6. alosztály vezetője.

¹³⁶⁰ Bár a kinevezések 1954. november 1-jével léptek hatályba, de a dossziékból úgy tűnik, hogy a szervezeti átalakítás már korábban megtörtént. ÁBTL 3.1.5. O-11959/4. „Lombardisták”. 89. Jelentés Androsits István és társai által vezetett szervezkedés illegális csoportvezetőinek értekezletéről, 1954. október 19., ÁBTL 3.1.5. O-9938/1. Burka Kelemen. 188. Jelentés Burka János Kelemen volt ferences tartomány főnökről, 1954. október 25., ÁBTL 3.1.5. O-13405/2. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar. 77. A klerikális reakció ellen harcoló alosztály évi munkájáról, 1954. december 10.; ÁBTL 3.1.5. O-11538. Győr Római Katolikus Egyházmegye. Jelentés, 1955. március 23.

¹³⁶¹ ÁBTL 3.1.5. O-9391/1. Dr. Csiki Gábor. Jelentés Csiky Gábor unit.[unitárius] püspök erdélyi útjáról, 1954. november 24., ÁBTL 3.1.5. O-9150/2. Dr. Ravasz László. 184. Jelentés Bereczky Albert ref. [református – V.G.] püspök beszédéről, 1954. december 4., ÁBTL 3.1.5. O-9041. Turóczy Zoltán. 153. Záró-lap, 1955. október 9., ÁBTL 3.1.5. O-8980. Papp Kálmán. 44. Javaslat Papp Kálmán személyi dossziéjának lezárására, 1956. augusztus 31., ÁBTL 2.1. IV/44-1. Zsidó Hitközség. 173. Javaslat Stöckler Lajos személyi dossziéjának lezárására, 1956. szeptember 1.

volt.¹³⁶² A beszámoló sok érdekes adattal szolgál az alosztályon dolgozókkal kapcsolatban. A dokumentumból kiderül, hogy a tíz főből álló csoport tagjai alapvetően munkás származásúak (6 fő), 21 és 37 év közöttiek, hárman egyetemet végeztek, a legtöbben (5 fő) 1954-ben lettek az alosztály tagjai, a legrégebben itt dolgozó Földes György 1948-ban került oda.¹³⁶³

Egy 1956. július 14-ei keltezésű irat alapján újabb szervezeti változásra készült javaslat még a forradalom előtt.¹³⁶⁴ Az ennek alapján 1956. október 3-ától megvalósított változások szerint a IV. osztályt „Belső reakció ellen harcoló főosztállyá” szervezték át, amelynek IV/3. osztálya a „Klerikális reakció elleni elhárító osztály” volt.¹³⁶⁵ Az osztályon belül – a javaslathoz készült 1. számú melléklet szerint – két alosztályt hoztak létre: a IV/3-a-t a katolikus klérus elleni harc, a IV/3-b-t pedig a protestáns egyházak és a különböző vallási szekták ellenséges elemei elleni harc alosztálya néven. Az osztályhoz tartoztak még a vidéki instruktorok, valamint a 20-as objektum, ami a IV/3-a alosztály mellé rendelt önálló speciális szakcsoport volt.¹³⁶⁶ Ez a szervezeti változás 1956. október 3-ától rövid ideig élt, így csak kevés feltárt dokumentum támasztja alá megvalósulását.¹³⁶⁷

A BM IV/3. osztály vezetését Piros László belügyminiszter 91/1956. számú parancsa szerint október 3-ától Földes György kapta meg.¹³⁶⁸ A IV/3-a alosztályt Zsiga Ferenc államvédelmi főhadnagy irányította,¹³⁶⁹ a IV/3-b alosztály vezetőjének Kovács Jenő államvédelmi őrnagyot nevezték ki.¹³⁷⁰ Földes az 1956-os forradalom kitöréséig állt az osztály élén. Önéletrajza szerint a forradalom alatt a BM Központjában tevékenykedett, majd a szovjet csapatokhoz ment, akikkel együtt számolták fel a maradék fegyveres ellenállást, miközben december 5-én megsebesült.¹³⁷¹ Az 1956-os szabadságharc bukását követően újjá alakuló politikai rendőrség,

---

¹³⁶² ÁBTL 3.1.5. O–13405/2. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar. 77-123. A klerikális reakció ellen harcoló alosztály évi beszámolója, 1954. december 10.

¹³⁶³ ÁBTL 3.1.5. O–13405/2. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar. 123. A klerikális reakció ellen harcoló alosztály évi beszámolója, 1954. december 10. A beszámoló részletesebb elemzése meghaladja e tanulmány kereteit.

¹³⁶⁴ ÁBTL D.Gy. MOL XIX–B–1–au 33–437/56. 26. d. 1. cs.

¹³⁶⁵ Cserényi-Zsitnyányi, 2013. 74-75.

¹³⁶⁶ E két szervezeti egységről a javaslat bővebb információt nem ad. A 20-as objektum jelentőségét azonban mutatja az, hogy a Főosztály státuszainak keretein felül 21 főt kívántak itt foglalkoztatni, míg a IV/3. osztályon összesen 25 fő dolgozott volna. ÁBTL D.Gy. MOL XIX–B–1–au 33–437/1/1956. 26. d. 1. cs.

¹³⁶⁷ ÁBTL 3.1.5. O–9938/1. P. Burka Kelemen. 271. Javaslat, 1956. október 10.; ÁBTL 3.1.5. O–9398. „Sátánok”. 396.

¹³⁶⁸ ÁBTL 1.5. 2-10/91/1956. A belügyminiszter 91/1956.10.03. számú parancsa.

¹³⁶⁹ ÁBTL 3.1.5. O–9938/1. P. Burka Kelemen. 271. Javaslat, 1956. október 10.

¹³⁷⁰ ÁBTL 3.1.5. O–9396. Varjú János. 230. Javaslat Varjú János görög-keleti lelkész személyi dossziéjának lezárására, 1956. október 3. Azonban Kovács, személyi anyaga szerint, ekkor a Szovjetunióban tartózkodott egy éves belügyi szakiskolai tanfolyamon, így az iratokat helyettesse Berényi István látta el kézjeggyel. ÁBTL 2.8.1. Pest megyei fogvaték 61. Kovács Jenő., ÁBTL 3.1.5. O–9396. Varjú János. 230. Javaslat Varjú János görög-keleti lelkész személyi dossziéjának lezárására, 1956. október 3.

¹³⁷¹ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. szt. tisztek személyi gyűjtő 1072. Földes György. 7/2. Önéletrajz, 1960. szeptember 24.

az Országos Rendőr-főkapitányság (ORFK) Politikai Nyomozó Főosztálya keretein belül először a belsőreakció-elhárító osztály vezetője, 1957. januárjától osztályvezető-helyettese lett,¹³⁷² majd 1957. május 31-ével a BM II/5., Belső reakció elhárító Osztályára nevezték ki vezető helyettesnek.¹³⁷³ 1957–58 folyamán a forradalomban részt vettek ügyeinek kivizsgálására létrehozta a BM II/8., Vizsgálati Osztály keretein belül két, a politikai rendőrség különböző osztályairól átvezényelt tisztekből álló különreszleget. Az egyik a közbiztonsági őrizetesei ügyében járt el, a másik a legjelentősebb polgári és katonai ügyeket, köztük Nagy Imre és társai ügyét vizsgálta.¹³⁷⁴ Ennek a különreszlegnek lett tagja Földes is, aki az előzetes letartóztatásban lévő Losonczy Géza ügyében volt a vizsgálótiszt.¹³⁷⁵ 1957 végén „*valuta felelőtlen kezelése és kiosztása*” miatt lefokozták főhadnaggyá, majd 1958. márciusával áthelyezték a BM II/3., a Hírszerző Osztályra.¹³⁷⁶ Itt vezetői megbízással több osztályon is megfordult és egészen 1989-es nyugdíjazásáig a hírszerzés ezredesi rangú tisztje maradt.¹³⁷⁷ 1997. november 27-én hunyt el Budapesten.

Az 1954 novemberétől az egyházi elhárítást két önálló szervezeti egységre tagolták, melyek közül a IV/6. alosztály feladata lett a protestáns és kisegyházak tevékenységének figyelemmel kísérése. Ennek vezetőjéről – szemben a katolikus egyházi vonallal – a fentebb már említett 1361/1954. számú belügyminiszter helyettesi parancs nem rendelkezett. Csak 1954. november 30-án nevezték ki a IV/6. alosztály vezetőjévé Csere Lajos államvédelmi századost.¹³⁷⁸

Csere Lajos bányász családban született 1928. október 16-án Felsőgallán. Iskoláit (négy elemi és két gimnázium) Tatabányán illetve Oroszlányban végezte. 1942-ben a család nehéz anyagi helyzete miatt tanulmányait abba kellett hagynia, és az oroszlányi bányában helyezkedett el

¹³⁷² Gyarmati – Palasik, 2013. 209.

¹³⁷³ ÁBTL 2.8.1. 01239/1957. A belügyminiszter-helyettes 0123/1957.05.31. számú parancsa. A BM II/5. Osztály újjászervezéséhez részletesen lásd Takács, 2013. 123-152.

¹³⁷⁴ Papp István: A BM II/8. (Vizsgálati) Osztály. In *A megtolás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956-1962.* Szerk.: Cseh Gergő Bendegúz és Okváth Imre. Budapest, ÁBTL-L'Harmattan Kiadó, 2013. 221.

¹³⁷⁵ ÁBTL 3.1.9. V–150000/15. Nagy Imre és társai (Losonczy Géza). 26. Javaslat Losonczy Géza ügyében, 1957. október 2., ÁBTL 3.1.9. V–150000/15. Nagy Imre és társai (Losonczy Géza). 32. Jelentés, 1957. október 8.

¹³⁷⁶ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 1072. Földes György. 13/2. Minősítési lap, 1960. március 22. Földes 1957. november 9-én már csak mint főhadnagy írja alá a jelentését. ÁBTL 3.1.9. V–150000/15. Nagy Imre és társai (Losonczy Géza). 36. Jelentés, 1957. november 9. Századosi rangját csak 1960-ban kapta vissza.

¹³⁷⁷ Gyarmati – Palasik, 2013. 210. Földes 1962 és 1966 között Olaszországba került külszolgálatra, ahol a római magyar nagykövetség állambiztonsági (hírszerző) egységét irányította. Földes 1962 és 1989 közötti állambiztonsági karrierjének állomásait részletesebben lásd <https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:2263046608935986::NO::P5 PRS ID:1036801> (letöltés dátuma: 2015. január 24.)

¹³⁷⁸ Cserényi-Zsitnyáni, 2013. 74.

kifutófiúként.¹³⁷⁹ A második világháború befejezését követően, 1945 áprilisától Mindszentpusztán az Állami Erdészetnél lett gyakornok.¹³⁸⁰ Egy évvel később kérte a felvételét a politikai rendőrség kötelékébe. A Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága Politikai Osztályára került szakaszvezetőként, ahol őrszemélyzeti szolgálatot látott el.¹³⁸¹ Önéletrajza szerint 1946. november 1-jével fiatal korára való hivatkozással leszerelték, így ismét az oroszlányi bányába került, írnoki munkakörbe.¹³⁸² Ekkor a dolgozók esti iskolájában befejezte gimnáziumi tanulmányait, és leérettségizett. 1945-ben az MKP tagja lett, és részt vett a MADISZ, majd a SZIT tevékenységében is.

1949-ben az oroszlányi MDP pártszervezete javaslatára visszakerült a politikai rendőrséghez, ahol a Budakörnyéki Osztályra osztották be próbarendőrként.¹³⁸³ Még ez évben kinevezték örvezetővé, majd egy évvel később a Dzerzsinszkij iskola hat hónapos osztályát végezte el. Ezt követően a Vizsgálati Osztály helyszínelő csoportjához helyezték alhadnagyi rangban, ahol két évet dolgozott.¹³⁸⁴ Csere 1951 augusztusában már hadnagyként az ÁVH VI/1. Jogi (Vizsgálati) Osztály c jelű alosztály vezetőjének volt a helyettese.¹³⁸⁵ Az alosztály feladatainak megállapításához sajnos nem áll rendelkezésünkre elég forrás, biztosan csak annyi állítható, hogy 1953. január 2-ától a „b” és a „c” jelű alosztályokból szervezték meg a Belső elhárító vizsgálati osztályt.¹³⁸⁶ Csere 1951 szeptemberétől 1952 decemberéig a Szovjetunióban tanult államvédelmi szakismereteket, majd hazatérését követően a Személyzeti Osztályra került alosztályvezetőnek főhadnagyi rangban.¹³⁸⁷ Innen, saját kérelmére a már említett 23/1953. számú parancsal került a BM IV/2. alosztály élére. 1954 áprilisában századossá léptették elő,¹³⁸⁸ majd áthelyezték a hírszerzéshez,¹³⁸⁹ a BM II./7. alosztályához csoportvezetőnek.¹³⁹⁰ Mivel ezzel a beosztásával elégedetlen volt, kérésére és

---

¹³⁷⁹ ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 868. Csere Lajos. 22. Csere Lajos oroszlányi lakós (sic!) környezet tanulmánya, 1950. január 23.

¹³⁸⁰ ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 868. Csere Lajos. 5. Javaslat, 1955. július 13.

¹³⁸¹ ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 868. Csere Lajos. 22. Csere Lajos oroszlányi lakós (sic!) környezet tanulmánya, 1950. január 23.

¹³⁸² ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 868. Csere Lajos. 25. Önéletrajz, 1957. május 6.

¹³⁸³ ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 868. Csere Lajos. 25. Önéletrajz, 1957. május 6.

¹³⁸⁴ ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 868. Csere Lajos. 17. Szolgálati adatlap, 1957. május 24.

¹³⁸⁵ ÁBTL 3.1.9. V-73196/1. Végh Ferenc. 272. Szolgálati jegy, 1951. augusztus 21., ÁBTL 3.1.9. V-73196/1. Végh Ferenc. 286. Szolgálati jegy, 1951. augusztus 31.

¹³⁸⁶ Boreczky, 1999. 104.

¹³⁸⁷ ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 868. Csere Lajos. 12. Javaslat, 1954. június 28.

¹³⁸⁸ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter helyettesének 189/1954. (hónap, nap nélküli) számú parancsa.

¹³⁸⁹ Az áthelyezéséről szóló parancs hiányában, csak a BM IV. állományából való törlési parancsra hivatkozom. ÁBTL 2.8.1. 98-2357-258/54. A belügyminiszter helyettesének 667/1954. (07.15.) számú parancsa.

¹³⁹⁰ ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 868. Csere Lajos. 12. Javaslat, 1954. június 28., ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 868. Csere Lajos. 6. Javaslat, 1955. július 13., ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 868. Csere Lajos. 7. Javaslat, 1954. november 19.

volt parancsnoka, Rajnai Sándor államvédelmi alezredes 1954. november 19-én kelt javaslatára visszavették a BM IV. Osztály állományába, és megbízták a BM IV/6. alosztály vezetésével.¹³⁹¹ E tisztségét csak rövid ideig tartotta meg, mert egy 1955. július 13-ai dokumentumban már a BM IV/8. alosztály vezetőjeként említik.¹³⁹² Ezt követően, még ebben az évben kinevezték a IV. Osztály helyettes vezetőjévé.¹³⁹³ 1956 októberében, a Belsőreakció-elhárító Osztály főosztállyá való átszervezésekor Csere megtartotta a szervezeten belüli második pozícióját, de mellé még megbízták a BM IV/1. Osztály vezetésével is.¹³⁹⁴

Visszaemlékezése szerint az 1956-os forradalom alatt a „*a főosztály beosztottaival együtt, a szovjet csapatok védelme alatt voltam*”.¹³⁹⁵ A politikai rendőrség újjá alakítását követően Csere 1956 novemberétől a Belsőreakció-elhárítás Osztály vezetőjének helyettese volt.¹³⁹⁶ 1958-ban előléptették őrnaggyá.¹³⁹⁷ 1960. január 5-én szolgálati titok megsértése miatt elbocsájtották az állambiztonságtól, és a polgári életben helyezkedett el.¹³⁹⁸ Csere ezt követő életpályájáról a személyi gyűjtője alapján csak annyi derül ki, hogy 1965-ben a Nehézipari Minisztérium személyzeti és oktatási főosztály egyik osztályvezetője volt, valamint, hogy végzős hallgató a Műszaki Egyetem bányamérnöki karán.¹³⁹⁹ Élet pályájával kapcsolatos utolsó fellelhető adat szerint az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület Bányászati Szakosztálya budapesti helyi szervezetének 2002. december 31-ei tagnévsorában szerepel.¹⁴⁰⁰

A BM IV/6. alosztály élén 1955 tavaszán történt a következő vezető váltás, ekkor Csere Lajos helyébe Kovács Jenőt nevezték ki. A pontos dátum nehezen állapítható meg, mert bár a 498/1955. számú belügyminiszter helyettesi parancs Kovácsot a BM IV. Osztály állományába helyezi alosztályvezetőnek, de az iratban nem található a szervezeti egységre való utalás.¹⁴⁰¹ Csak valószínűsíteni lehet a BM IV/6. alosztályra történő kinevezését, mivel egyrészt a nyár folyamán Csere Lajos már a BM IV/8. alosztályon található, más részt pedig, október

¹³⁹¹ ÁBTL 2.8.1. A Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettesének 1363/1954. (11.30.) számú parancsa.

¹³⁹² ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 868. Csere Lajos. 5. Javaslat, 1955. július 13.

¹³⁹³ Gyarmati – Palasik, 2013. 171. Csere kinevezése valamikor 1955. július 13-a és november 26-a között történt meg. ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 868. Csere Lajos. 5. Javaslat, 1955. július 13., ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 868. Csere Lajos. 4. Javaslat, 1955. november 26.

¹³⁹⁴ ÁBTL 1.5. 2-10/91/1956. A belügyminiszter 91/1956.10.03. számú parancsa.

¹³⁹⁵ ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 868. Csere Lajos. 25. Önéletrajz, 1957. május 6.

¹³⁹⁶ Takács, 2013. 135.

¹³⁹⁷ ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 868. Csere Lajos. 18. Szolgálati adatlap, 1957. május 24.

¹³⁹⁸ Gyarmati – Palasik, 2013. 172.

¹³⁹⁹ ÁBTL 2.8.1. BM Központi személyi gyűjtő 868. Csere Lajos. 2. Tartalékos tiszti adatlap, 1965. augusztus 30.

¹⁴⁰⁰ http://www.ombkenet.hu/bkl/koolaj/2002/bklkoolaj2002_ksz_19.pdf (letöltés dátuma: 2015. január 25.)

¹⁴⁰¹ ÁBTL 2.8.1. 82-2578/55. A Magyar Népköztársaság belügyminiszter helyettesének 498/1955. (03.25.) számú parancsa.

folyamán már dokumentálható, hogy a protestáns egyházakkal és a kisegyházakkal szembeni elhárítás szervezeti egységének Kovács a vezetője.¹⁴⁰² Ezen tények alapján kijelenthető, hogy Kovács Jenő került 1955. március 25-ével a BM IV/6. alosztály vezetői székébe.

Kovács Jenő Erzsébetfalván¹⁴⁰³ született 1922. június 8-án, de a család még ebben az évben Jászberénybe költözött.¹⁴⁰⁴ A négy gyereket nevelő édesapa kiskereskedő volt. Kovács az iskoláit, a 4 elemi és a négy polgári Jászberényben végezte el, majd bádigos tanulónak szerződött, ahol 1941-ben segédvizsgát tett. Ugyanebben az esztendőben belépett a Vasas Szakszervezetbe. Részt vett antifasiszta demonstrációkban, így a Magyar Történelmi Emlékbizottság által 1942. március 15-ére időzített sok embert, zömmel szervezett munkásokat, munkásfiatalokat mozgósító tüntetésen a budapesti Petőfi-szobornál.¹⁴⁰⁵ 1943 októberében be kellett vonulnia munkaszolgálatra, 1944 elején csapatával a Kárpátokban lévő hadműveleti területre került. Októberben megszökött és a háború végéig Budapesten és környékén bujkált. 1944-ben szüleit és öccsét Jászberényből Németországba deportálták, ahonnan nem tértek vissza. A harcok befejeződésével szakszervezeti ajánlásra 1945. március 14-én, a frissen megalakult politikai rendőrséghez került.¹⁴⁰⁶ 1945. április 4-én belépett az MKP-ba.

Önéletrajza és szolgálati adatlapja szerint 1945 áprilisától júniusig a PRO „D” főcsoportjánál kezdte rendőri pályáját, a VIII. kerületi politikai nyomozócsoportnál folytatta, majd decemberben, alhadnagyi rangban a B/5. szakcsoportba került. 1946-ban, az ÁVO létrehozása után előbb a VII. alosztályra, ezt követően 1947 januárjában saját kérésére a III. kerületi politikai nyomozócsoportba került. 1948 márciusában helyezték át a kémelhárításhoz, ahol 1953. július 31-éig volt alosztályvezető. Követségi diplomatak megfigyeléséről szóló államvédelmi forrásokból kiderül, hogy Kovács az ÁVH I/3-b alosztályát vezette.¹⁴⁰⁷ 1947 decemberében hadnaggyá, egy évre rá főhadnaggyá, 1952 novemberében századossá léptették elő. 1953. július 31-ével a 31/1953. számú belügyminiszteri paranccsal áthelyezték a BM Ellenőrzési Főosztály állományába,¹⁴⁰⁸ ahol 1954 augusztusában már csoportvezető helyettes

¹⁴⁰² ÁBTL 3.1.5. O–9041. Turóczy Zoltán. 153. Záró-lap, 1955. október 9.

¹⁴⁰³ Ma Pestszenterzsébet.

¹⁴⁰⁴ ÁBTL 2.8.1. Pest megyei személyi gyűjtő 61. Kovács Jenő. 26. Önéletrajz, é.n.

¹⁴⁰⁵ ÁBTL 2.8.1. Pest megyei személyi gyűjtő 61. Kovács Jenő. 26. Önéletrajz, é.n.

¹⁴⁰⁶ ÁBTL 2.8.1. Pest megyei személyi gyűjtő 61. Kovács Jenő. 1. Javaslat, 1972. január 28.

¹⁴⁰⁷ ÁBTL 3.1.5. O–11298. Cantele Marco. 34. Jelentés, 1950. december 8. Az alosztály feladata az angol követség, és más angol érdekeltségű intézmények, vállalatok stb. működésének figyelemmel kísérése volt. Boreczky, 1999. 95.

¹⁴⁰⁸ ÁBTL 2.8.1. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 31/1953. (07.31.) számú parancsa.

volt.¹⁴⁰⁹ Saját kérésére 1955. március 25-én a 498/1955. számú paranccsal a IV. Osztály állományába osztották be alosztályvezetőnek.¹⁴¹⁰ Mivel az önéletrajzában nem található utalás, hogy más alosztályra is átkerült volna, valamint a fent már említett okokból is az vélelmezhető, hogy ekkortól állt a BM IV/6. alosztály élén, amit más, későbbi keltezésű irat is megerősít.¹⁴¹¹ Mint BM IV/6. alosztályra beosztott tisztet 1955. november 9-én léptették elő őrnaggyá.¹⁴¹² Kovács 1956 augusztus végéig állt személyesen az alosztály élén, ekkor egy éves belügyi szakiskolába küldték a Szovjetunióba,¹⁴¹³ helyettesítésével Berényi István államvédelmi századost bízták meg.¹⁴¹⁴ A már említett, 1956 októberében történt szervezeti átalakítás során csak az alosztály jelzése változott IV/6-ról IV/3-b-re, ám mind a feladatkör, mind a vezető személye változatlan maradt.¹⁴¹⁵

Az 1956-os forradalom kitörésének hírére hazajött, de október 30-án a forradalmárok a budaörsi repülőtéren letartóztatták és november 4-éig őrizetben tartották.¹⁴¹⁶ A szabadságharc leverését követően, 1956. november 10-étől az I. karhatalmi ezred I. századába osztották be szakaszparnacsoknak, majd decembertől a Politikai Nyomozó Főosztályon dolgozott előbb egy a szovjeteknek alárendelt külön csoportban, később pedig „*a vidék szervezését végző alosztály vezetésével*” bízták meg.¹⁴¹⁷ 1957 január végén visszaküldték a Szovjetunióba, tanulmányai folytatására. A szovjet belügyi szakiskola sikeres elvégzését követően 1958. január 1-jével kinevezték a Dzerzsinszkij tisztképzőiskolába tanárnak. Itt 1961-ig tanított az állambiztonsági operatív tanszéken. Mivel operatív munkát akart végezni, 1961. augusztus 15-étől saját kérelmére, áthelyezték a Pest megyei rendőr-főkapitányság (RFK) Politikai Osztályára,¹⁴¹⁸ ahol a kémelhárítás területén töltött be különböző vezető pozíciókat. 1963-ban jogi doktorátust szerzett az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi

---

¹⁴⁰⁹ ÁBTL 2.8.1. 80-1047/1954. A Belügyminisztérium Személyzeti Főosztály vezetőjének 2516/1954. (08.31.) számú parancsa.

¹⁴¹⁰ ÁBTL 2.8.1. A Magyar Népköztársaság belügyminiszter helyettesének 498/1955. (03.25.) számú parancsa.

¹⁴¹¹ ÁBTL 3.1.5. O-9041. Turóczy Zoltán. 154. Turóczy Zoltán volt ev. [evangélikus – V.G.] püspök személyi dossziéjának megküldése, 1955. október 24.

¹⁴¹² ÁBTL 2.8.1. A Magyar Népköztársaság belügyminiszter helyettesének 1690/1955. (11.09.) számú parancsa.

¹⁴¹³ ÁBTL 2.8.1. Pest megyei személyi gyűjtő 61. Kovács Jenő. 26. Önéletrajz, é.n.

¹⁴¹⁴ ÁBTL 2.1. IV/44-1. Zsidó Hitközség. 173. Javaslat, 1956. szeptember 1., ÁBTL 3.1.5. O-9152. Győri Elemér. 29. Javaslat Győri elemér ref. [református – V.G.] püspök személyi dossziéjának lezárására, 1956. szeptember 11.

¹⁴¹⁵ ÁBTL 3.1.5. O-9398. „Sátánok”. 395. Javaslat „Sátánok” fedőnevű csoport dosszié lezárására, 1956. október 4., ÁBTL 3.1.5. O-9390/3. „Rózsások”. 178. Javaslat „Rózsások” fedőnevű csoport dosszié lezárására, 1956. október 4.

¹⁴¹⁶ ÁBTL 2.8.1. Pest megyei személyi gyűjtő 61. Kovács Jenő. 13. Minősítési lap, 1958. július 18.

¹⁴¹⁷ ÁBTL 2.8.1. Pest megyei személyi gyűjtő 61. Kovács Jenő. 26. Önéletrajz, é.n.

¹⁴¹⁸ ÁBTL 2.8.1. Pest megyei személyi gyűjtő 61. Kovács Jenő. 25. Önéletrajz kiegészítés, 1962. augusztus 16.

Karán.¹⁴¹⁹ A Pest megyei RFK III/II. Osztály vezetőjének helyetteseként, alezredesi rangban vonult nyugállományba 1972. május 31-ével.¹⁴²⁰

Amikor Kovács Jenő 1955 augusztusának végén a Szovjetunióban megkezdte egy éves belügyi szakiskolai tanulmányait, a BM ÁVH protestáns és kisegyházakkal szembeni elhárítás szervezeti egységének irányítását alosztályvezető-helyettesként Berényi István államvédelmi százados vette át. Berényi 1926. október 5-én született a Békés megyei Pusztaföldvár nevű községben. Édesanyja 1931-ben bekövetkezett korai halála után két testvérével együtt az asztalossegéd édesapa nevelte, aki foglalkozást váltva, a jobb megélhetés reményében baromfikereskedő lett.¹⁴²¹ Berényi hat elemi iskolát végzett. A pénzszerzés miatt többször vállalt napszámos munkát, majd 1940-ben elszegődött kanásznak. 1941-ben került Orosházára, ahol a szabónak tanult, de a világháborús események miatt csak 1945 januárjában végezett. Ettől kezdve szabósegédként dolgozott.

1945-ben belépett a Magyar Kommunista Pártba, és még ez év szeptemberében Budapesten beadta jelentkezését a rendőrséghez. A felvételt követően, októberben részt vett egy öt hetes rendőri tanfolyamon, majd a Mosonyi utcai Rendőr-főparancsnokság gazdasági és műszaki osztályára helyezték próbarendőrnek.¹⁴²² 1947-ben saját kérésére került át a politikai rendőrséghez, de hogy melyik szervezeti egységhez, az nem derül ki a személyi gyűjtőjéből. Még ez év decemberétől hat éven át az akkoriban alakuló Kormányőrség tagja lett, mint személyi biztosító.¹⁴²³ 1951-52 folyamán elvégezte a Dzerzsinszkij tisztképző iskolát. 1953. január 3-án főhadnagyi rangban az X/1-a alosztály helyettes vezetőjévé nevezték ki.¹⁴²⁴ Öt hónappal később új beosztásba került az ÁVH I/2. osztályán.¹⁴²⁵

1953. július 6-án a Béke Világtanács budapesti ülésének biztosításában végzett eredményes munkájáért „*Hatóság Vezetői dicséret*”-ben részesült.¹⁴²⁶ Az államvédelem belső reakciót elhárító osztályának átszervezését dokumentáló, már többször említett 23/1953. számú belügyminiszteri parancsból kiderül, hogy Berényi ekkor a Csere Lajos vezette BM IV/2. alosztályára került. Egy 1954 decemberében kelt iratból tudjuk, hogy az újból átszervezésre

¹⁴¹⁹ ÁBTL 2.8.1. Pest megyei személyi gyűjtő 61. Kovács Jenő. 13. Minősítési lap, 1967. május 2.

¹⁴²⁰ ÁBTL 2.8.1. Pest megyei személyi gyűjtő 61. Kovács Jenő. 20. Szolgálati adatlap, 1962. július 23.

¹⁴²¹ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 1025. Berényi István. 56. Önéletrajz, 1957. január 8.

¹⁴²² ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 1025. Berényi István. 56. Önéletrajz, 1957. január 8., ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 1025. Berényi István. 51. Szolgálati adatlap, 1968. november 27.

¹⁴²³ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 1025. Berényi István. 56. Önéletrajz, 1957. január 8.

¹⁴²⁴ ÁBTL 2.8.1. Az ÁVH vezetőjének 1/1953. (01.03.) számú állományparancsa III. (43. kötet) Sajnos az alosztály feladatköréről nem találtam adatot.

¹⁴²⁵ ÁBTL 2.8.1. Az ÁVH vezetőjének 7/1953. (06.05.) számú állományparancsa. (44. kötet)

¹⁴²⁶ ÁBTL 1.4. 10-1011/1953. Az Államvédelmi Hatóság vezetőjének 042/1953. (07.06.) számú parancsa. (5. kötet) Azonban, sem ebből, sem az előző parancsból nem derül ki, hogy melyik alosztályon teljesített szolgálatot.

került IV. osztályon belül az egyházi elhárítás november 1-jével kialakított új struktúráján belül a BM IV/6. alosztályon szolgált, az iraton olvasható láttamozása és a jelentéshez fűzött megjegyzései alapján vélelmezhető, hogy valamilyen vezetői beosztásban.¹⁴²⁷ Sajnos nem sikerült forrást fellelni arra vonatkozóan, hogy mikortól, milyen rangban és milyen vezetői pozíciót töltött be az alosztályon 1954–1955 folyamán. Biztos adatokat 1956 szeptemberéből találtam. Ekkor több dossziében is megtalálható az iratok alján Berényi neve, mint a BM IV/6. alosztály századosi rangú alosztály vezető-helyettese.¹⁴²⁸ Ezen beosztását az egyházi elhárítás az 1956. október 3-ai ismételt szervezeti átalakítását követően is megőrizte, 1956. október 23-áig.¹⁴²⁹

Az 1956-os forradalom alatt – 1958-ban készült minősítési lapja alapján – Berényi a Belügyminisztérium „Rooswelt (sic!) téri épületében teljesített szolgálatot. 1956. október 30-án szovjet csapatokkal vonult el, majd visszatértükkor mindjárt munkába állt”.¹⁴³⁰ Ez konkrétan azt jelentette, hogy 1956. november 15-én kinevezték az BM ORFK Politikai Nyomozó Főosztály belső reakciót elhárító osztályára alosztály vezetőnek.¹⁴³¹ A Országos Rendőr-főkapitányság keretei között újrászerveződő Politikai Nyomozó Főosztályon belül 1957. január elejétől május elejéig a II/3–c alosztály feladataként dokumentálható az egyházakkal szembeni elhárítás.¹⁴³² 1957 májusától a BM Politikai Nyomozó Főosztály V. osztályának volt a feladata belső reakció elleni elhárítás, amely magában foglalta az egyházak tevékenységének megfigyelését. A szervezeti felépítéséből kiderül, hogy 1957 decemberétől a BM II. főosztály 5. osztálya volt a felelőse a „belső reakció elhárításá”-nak (146 fővel), az egyházakkal szembeni állambiztonsági munkát pedig a II/5–c alosztály látta el 16 fővel.¹⁴³³

¹⁴²⁷ ÁBTL 3.1.5. O–9150/2. Bereczky Albert. 184. Jelentés, 1954. december 4.

¹⁴²⁸ ÁBTL 3.1.5. O–9152. Györi Elemér. 29. Javaslat Györi Elemér ref. [református – V.G.] személyi dossziéjának lezárására, 1956. szeptember 11.

¹⁴²⁹ Bár a dokumentum fejlécén még az alosztály régi jelzése olvasható, de az időpont miatt ekkor Berényi már a BM IV/3-b alosztály vezető-helyettese volt. ÁBTL 3.1.5. O–9396. Javaslat Varjú János görög-keleti lelkész személyi dossziéjának lezárására, 1956. október 3.

¹⁴³⁰ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 1025. Berényi István. 35. Minősítési lap, 1958. február 27.

¹⁴³¹ ÁBTL 2.8.1. A Magyar Népköztársaság belügyminisztere I. helyettesének 0082/1956. (11.15.) számú állomány parancsa

¹⁴³² ÁBTL 3.1.2. M-29600. „Tolnai Lajos”. 66. Jelentés Papp László ref. [református – V.G.] dékánról, 1957. január 22., ÁBTL 3.1.5. O–11516/1a. Regnum. 426, Javaslat biztonsági őrizetbe helyezésre, 1957. február 21., ÁBTL 3.1.2. M-37478. „Xavér”. 12. Jelentés Dr. Schehr (sic!) Tiborról, 1957. március 1. A történész, könyvtáros neve helyesen Scher Tibor. ÁBTL 3.1.5. O–13405/2. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar. 226–227. Jelentés, 1957. március 12., ÁBTL 3.1.5. O–12302/5. Endrey Mihály. 95. Jelentés Endrey Mihály esztergomi delegátusról, 1957. május 6., Néhány adatból úgy tűnik, hogy 1957 márciusának elején pár napig a BM II/1–c jelölést alkalmazták az alosztály jelentéseinek a fejlécén. ÁBTL 3.1.5. O–13405/2. Magyar Római Katolikus Püspöki Kar. 224–225. Jelentés, 1957. március 7., ÁBTL 3.1.5. O–12302/5. Endrey Mihály. 46. Jelentés papi személyek letartóztatásával kapcsolatos hangulatról, 1957. március 8.

¹⁴³³ „Klerikális reakció elleni elhárítás alosztály” elnevezést kapott az alosztály. ÁBTL D.Gy MOL XIX–B–1–au 27–286/57. 1. cs. 26. d.

Berényi ennek az alosztálynak volt a vezetője a politikai rendőrség szervezetének 1962-es átszervezéséig.¹⁴³⁴ Még ugyanebben az évben levelező szakon sikeresen elvégezte a BM Idegennyelvi Főiskolát, ahol angol nyelvből felsőfokú vizsgát tett.¹⁴³⁵

A Kádár-korszak állambiztonsági szolgálatainak legnagyobb mértékű átalakítása 1962 augusztusában zajlott le: a főosztályi tagolódást felváltotta a főcsoportfőnökségi és a csoportfőnökségi struktúra,¹⁴³⁶ amelyben az egyházak ellenséges tevékenységének felderítése és folytatásának megakadályozása először a BM III/III-1-c alosztály,¹⁴³⁷ majd 1962 decemberétől a BM III/III-2-a alosztály feladata volt.¹⁴³⁸ Berényi 1963. június 15-éig állt az egyházakkal szembeni elhárítás szervezeti egységének élén.¹⁴³⁹ Ezt követően átkerült a hírszerzés állományába, ahol különböző beosztásokban dolgozott 1981. január 31-éig, rendőr ezredesi rangban.¹⁴⁴⁰ 1981. február 1-jével a BM Műszaki Tanfolyam parancsnoka lett, ahol a fiatal állambiztonsági tisztek képzését irányította.¹⁴⁴¹ A szolgálat felső korhatárának elérése miatt 1985. június 30-ai hatállyal nyugállományba helyezték.¹⁴⁴²

Berényi vezetői tevékenysége – amely elsősorban az 1956 utáni időszakra esik – rendkívül sikeresnek bizonyult a politikai rendőrség számára. Nevéhez fűződik a Kádár-korszak egyik legnagyobb akciója, a „Fekete Hollók” fedőnéven folytatott nyomozás irányítása, amely a

---

¹⁴³⁴ Takács, 2013. 137, 140.

¹⁴³⁵ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 1025. Berényi István. 40. Személyi adatlap, 1981. október 22.

¹⁴³⁶ Cseh, 1999. 79-80.

¹⁴³⁷ ÁBTL 3.1.2. M-40918/1. „Szaniszló Pál”. 238. Jelentés a kisegyházak helyzetéről, 1962. szeptember 3.; ÁBTL 3.1.5. O-14963/2. „Canale”. 258. Jelentés, 1962. szeptember 14., ÁBTL 3.1.2. M-32404/2. „Szamosi László”. 151. Jelentés az 1962. szept. [szeptember – V.G.] 6-7. esperesi értekezletről, 1962. szeptember 14., ÁBTL 3.1.2. M-29600. „Tolnai Lajos”. 384. Jelentés Dr. Papp László ügyéről, 1962. szeptember 27.; ÁBTL 3.1.2. M-40918/1. „Szaniszló Pál”. 261. Jelentés adventistákról, 1962. december 13.

¹⁴³⁸ ÁBTL 3.1.5. O-12302/3. Endrey Mihály. 13. Jelentés Endrei (sic!) Mihályról, 1963. január 30., ÁBTL 3.1.5. O-13599/1. Evangélikus egyházi reakció. 86. Jelentés a Deák téri ev. [evangélikus – V.G.] egyház ifjúságának létszámáról, összejöveteleiről, 1963. február 19., ÁBTL 3.1.5. O-12817/12. Dr. Hamvas Endre. 91. Tájékoztatás, 1963. március 25., ÁBTL 3.1.5. O-13586/1. Református egyházi reakció területén lévő ellenséges személyek elhárítása. 107. Jelentés a magyar református egyház életéről az 1956-os ellenforradalom óta, 1963. július 5., ÁBTL 3.1.5. O-13603. Külföldi protestáns szervezetek leplezésével hazánk ellen folytatott ellenséges tevékenység felderítése. 12. Javaslat „Külföldi protestáns szervezetek” elnevezéssel vonal dosszié nyitását, 1963. szeptember 16.

¹⁴³⁹ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 1025. Berényi István. 51. Szolgálati adatlap, 1968. november 27.

¹⁴⁴⁰ Részletesen lásd az ÁBTL-nek a politikai tisztekről készített életrajzi adatbázisában: https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:38467753156716::NO::P5_PRS_ID:972196 (letöltés dátuma: 2015. január 30.)

¹⁴⁴¹ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 1025. Berényi István. 42. Személyi adatlap, 1981. október 22.

¹⁴⁴² ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 1025. Berényi István. 3. Értesítés, 1985. június 25.

katolikus egyház, és azon belül is a kisközösségek és szerzetesi csoportok ellen irányult.¹⁴⁴³ Berényi nem csak az operatív munkából vette ki a részét, hanem a fiatal, tapasztalatlan tisztek képzésének is nagy figyelmet szentelt. Így 1963-ban az állambiztonsági ismeretek oktatásában használható, az egyházi elhárítás területén szerzett tapasztalatait összegző jegyzetet készített a hallgatók számára, amelyben az egyházakkal szembeni operatív munkáról, a magyar állammal való kapcsolatokról, ellenséges működésük felderítéséről írt.¹⁴⁴⁴

Az 1945 és 1956 közötti időszakban az egyházi elhárítás vezetőinek sorából még meg kell említeni Zsigmond Ferencet, aki közülük a legkésőbb, 1956. október 3-ától kap vezetői megbízatást, és lesz a BM IV/3-a, a katolikus egyház elleni elhárítás alosztályának vezetője. Zsigmond 1928. október 8-án született Gyulán.¹⁴⁴⁵ Édesapját nem ismerte, édesanyja géphímező volt, aki 1952-ben meghalt, testvérei nem voltak. Elemi és polgári iskoláit Gyulán végezte, 1943 és 1947 között a békéscsabai kereskedelmi középiskolába járt.¹⁴⁴⁶ Tanulmányai befejezését követően először kőműves segédmunkásként dolgozott, majd 1948 áprilisától a gyulai városházán volt kisegítő munkaerő. Munkája mellett elvégzett egy közigazgatási tanfolyamot, így a gyomai községi tanács segédjegyzője lett.¹⁴⁴⁷ 1947-ben belépett a Magyar Kommunista Pártba, ahol különböző pártfunkciókat töltött be, majd 1948-ban elvégzett Békéscsabán egy egy hónapos pártiskolát.¹⁴⁴⁸ 1949-ben beiratkozott a budapesti Magyar Közgazdaságtudományi Egyetemre,¹⁴⁴⁹ amelyet 1953-ban fejezett be pénzügytan szakon.¹⁴⁵⁰

Egyetemi tanulmányi közben vették fel a politikai rendőrség kötelékébe, 1952. április 18-án,¹⁴⁵¹ ahol az ÁVH I/2-e alosztályára került operatív beosztottként, hadnagyi

---

¹⁴⁴³ ÁBTL 3.1.5. O–11802/1–29. „Fekete Hollók”. Az ügyről lásd Wirthné Diera Bernadett: „Fekete Hollók” a budapesti Szentimrevárosban. Hitoktatás vagy államellenes szervezkedés? In *Visszatekintés a 19-20. századra*. Főszerk.: Erdődy Gábor. Budapest, ELTE BTK Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék, 2011. 223-234.

¹⁴⁴⁴ ÁBTL 4.1.A-3794. Berényi István: *A klerikális reakció ellenséges tevékenysége népi demokratikus rendünk ellen. Az operatív munka sajátosságai és feladataink ezen a területen*. Budapest, BM Központi Tiszti Iskola Rendőrtiszti Akadémia Politikai Nyomozó Tanszék. 1963. Berényi jegyzetét nem rég három történész feldolgozta és megjelentette: Kiss-Soós-Tabajdi, 2012.

¹⁴⁴⁵ Eredetileg Zsiga Ferencnek hívták, 1965-ben engedélyezték számára a névváltoztatást. ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 553. Zsigmond Ferenc. 53. Szolgálati adatlap, 1971. január 7.

¹⁴⁴⁶ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 553. Zsigmond Ferenc. 64. Önéletrajz, é.n.

¹⁴⁴⁷ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 553. Zsigmond Ferenc. 43. Felvételi javaslat, 1952. április 10.

¹⁴⁴⁸ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 553. Zsigmond Ferenc. 64. Önéletrajz, é.n.

¹⁴⁴⁹ Az Egyetem 1953-ban vette fel Marx Károly nevét.

¹⁴⁵⁰ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 553. Zsigmond Ferenc. 47. Személyi adatlap, 1982. február 22.

¹⁴⁵¹ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 553. Zsigmond Ferenc. 53. Szolgálati adatlap, 1971. január 7.

rendfokozatban.¹⁴⁵² 1953. július 31-étől Zsigmond az átszervezett belső elhárítás IV/4. alosztályára került csoportvezetőként,¹⁴⁵³ majd 1954. november 1-jei hatállyal, az újból átalakított BM ÁVH szervezeten belül a IV/8. alosztály irányítását bízták rá.¹⁴⁵⁴ Minősítési lapjából kiderül, hogy a szervezeti változtatások ellenére mindvégig ugyanazon az elhárítási területen dolgozott. 1955. április 4-étől előléptették főhadnaggyá.¹⁴⁵⁵ Hogy pontosan mikor került az egyházi elhárításhoz, arra az iratokból nem kapunk választ. Berényi István szerint 1954 decembere óta,¹⁴⁵⁶ szolgálati adatlapján viszont az olvasható, hogy 1955 januárjától kezdve dolgozott ezen a területen,¹⁴⁵⁷ azonban abban mindkét forrás megegyezik, hogy Zsigmondot alosztályvezető-helyettesként említik. A korszakból származó egyházi személyekről szóló ügynöki jelentések alapján az biztosan állítható, hogy 1955. március 2-ától már a BM IV/5. alosztályán található valamilyen vezetői beosztásban, mivel azok alján a jelentést rögzítő államvédelmi tiszt neve mellett az ő láttamozása olvasható.¹⁴⁵⁸ Egy 1956. április 17-ei irat pedig egyértelműen bizonyítja, hogy ekkortól már ő az alosztályvezető helyettese,¹⁴⁵⁹ amit később több dokumentum is megerősít.¹⁴⁶⁰ Az 1956. október 3-ai újabb szervezeti változások után Zsigmond a BM IV/3-a, a katolikus egyház elleni elhárítás alosztályának vezetői székébe került,¹⁴⁶¹ amelyben a forradalom kitöréséig maradt. Önéletrajza szerint az 1956-os forradalom alatt a szolgálati helyén tartózkodott, majd október 30-án *„kiküldtek operatív feladattal a BM. XX-as objektumba”¹⁴⁶², ahonnan október 31-én tértünk vissza. Mivel a BM. épületében már senkit sem találtunk, november 4-ig anyósom*

¹⁴⁵² ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 553. Zsigmond Ferenc. 57. Szolgálati adatlap, 1971. január 7. Az alosztály feladata a művészek, tudósok és egyéb kulturális területen tevékenykedő ellenségesnek minősített személyek, csoportok felderítése és működésük ellehetetlenítése volt. Boreczky, 1999. 94.

¹⁴⁵³ ÁBTL 2.8.1. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének a személyi állományra vonatkozó 23/1953. (07.31.) számú parancsa.

¹⁴⁵⁴ ÁBTL 2.8.1. 82-11412/1954. A belügyminiszter I. helyettesének 1361/1954. (11.2.7.) számú parancsa.

¹⁴⁵⁵ ÁBTL 2.8.1. A Magyar Népköztársaság belügyminiszter helyettesének a személyi állományra vonatkozó 509/1953. (03.31.) számú parancsa.

¹⁴⁵⁶ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 553. Zsigmond Ferenc. 40. Minősítési lap, 1958. április 19.

¹⁴⁵⁷ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 553. Zsigmond Ferenc. 57. Szolgálati adatlap, 1971. január 7.

¹⁴⁵⁸ ÁBTL 3.1.5. O–11516/1. Regnum. 50-50/1. Jelentés, Jelentés a regnumi papok illegális összejöveteléről, 1955. március 2., ÁBTL 3.1.5. O–12547/5. Badalik Bertalan. 82. Jelentés Badalik Bertalan veszprémi püspökről, 1956. január 28., ÁBTL 3.1.5. O–9938/1. Burka Kelemen. 254. Jelentés, 1956. április 10.

¹⁴⁵⁹ ÁBTL 3.1.5. O–12547/5. Badalik Bertalan. 119. Javaslat Badalik Bertalan veszprémi püspök budapesti lakásának megszerzésére, 1956. április 17.

¹⁴⁶⁰ ÁBTL 3.1.5. O–9262. Toponáry József. 33. Jelentés, 1956. szeptember 24., ÁBTL 3.1.5. O–9322. Horváth Konstantin. 71. Javaslat Horváth Konstantin Gyula volt cisztercita házfőnök személyi dossziéjának lezárására, 1956. szeptember 29.

¹⁴⁶¹ ÁBTL 3.1.5. O–9938/1. Burka Kelemen. 271. Javaslat, 1956. október 10.

¹⁴⁶² Sajnos eddig nem sikerült azonosítani a XX-as objektumot.

*budapesti lakásán tartózkodtam. Kb. november 8-án jelentkeztem ismét szolgálat helyemen”.*¹⁴⁶³

Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követően az újjá alakuló politikai rendőrség, egyházakkal szembeni elhárításának Berényi István vezette alosztályára került alosztályvezető-helyettesként,¹⁴⁶⁴ ahol 1958. április 2-án századossá léptették elő.¹⁴⁶⁵ 1961 augusztusától új beosztásba helyezték, előbb operatív titkárként a BM II. Főosztály Titkárságára, aztán a BM III. Főcsoportfőnökségére, majd a III/III. Csoportfőnökség titkárságára, végül újból a BM III. Főcsoportfőnökség Titkárságára.¹⁴⁶⁶ Zsigmond 1964 áprilisában átkerült a BM III/I. (Hírszerzés) Csoportfőnökség állományába, ahol különböző vezetői posztokat töltött be.¹⁴⁶⁷ 1962-ben a BM Idegennyelvi Főiskolán olasz nyelvből felső fokú nyelvvizsgát tett.¹⁴⁶⁸ Ennek köszönhető, hogy kétszer is külszolgálati megbízást kapott, a római magyar nagykövetségen található rezidentúra¹⁴⁶⁹ tagja, majd vezetője lett 1966–70 között, majd a hetvenes évek második felétől 1981-ig. Zsigmond a hírszerzésnél is – ahogy a minősítési lapjából kiderül – a „*nagyrészt egyházi területen dolgozott és rezidenturális ideje alatt a kategóriából tartott ügynökséggel való munkán keresztül mély tapasztalatokat szerzett.*”¹⁴⁷⁰ Munkájával és tudásával oly mértékben voltak elégedettek parancsnokai, hogy bár 1985-ben rendőr ezredesként nyugállományba helyezték, de 1987-ben újra foglalkoztatták a BM III/I-7. Osztály számára tanácsadói munkakörben. Ezt maga Bogye János rendőr vezérőrnagy, a BM III/I. Csoportfőnökség parancsnoka javasolta, azzal indokolva, hogy Zsigmond ismeretei szükségesek „*a Vatikán elleni aktív intézkedési tevékenység új (sic!) feladatainak végrehajtása céljából*”.¹⁴⁷¹ Személyi gyűjtőjében található iratok alapján 1988.

¹⁴⁶³ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 553. Zsigmond Ferenc. 64. Önéletrajz, é.n.

¹⁴⁶⁴ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 553. Zsigmond Ferenc. 57. Szolgálati adatlap, 1971. január 7.

¹⁴⁶⁵ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 553. Zsigmond Ferenc. 53. Szolgálati adatlap, 1971. január 7.

¹⁴⁶⁶ https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:2996963621900359::NO::P5_PRS_ID:2329 (letöltés dátuma: 2015. február 1.)

¹⁴⁶⁷ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 553. Zsigmond Ferenc. 57. Szolgálati adatlap, 1971. január 7.

¹⁴⁶⁸ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 553. Zsigmond Ferenc. 55. Szolgálati adatlap, 1971. január 7.

¹⁴⁶⁹ rezidentúra: állambiztonsági tisztekből vagy a hálózat tagjaiból álló, meghatározott állambiztonsági – operatív – feladatok ellátására felkészített, konspirált szervezeti forma. Vezetője a rezidens. ÁBTL 4.1. A-3036. 165. Állambiztonsági értelmező kéziszótár. Összeállította Gergely Attila. Budapest, BM Könyvkiadó, 1980.

¹⁴⁷⁰ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 553. Zsigmond Ferenc. 34. Minősítési lap, 1958. április 19.

¹⁴⁷¹ ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 553. Zsigmond Ferenc. 15. Hozzájárulás kérése, 1987. január 14.

január 1-jén újabb, határozatlan időre szóló munkaszerződést kötöttek vele, de hogy meddig maradt a hírszerzéssel munkakapcsolatban, nem derül ki.¹⁴⁷²

Összegzés

Tanulmányomban igyekeztem összegyűjteni azon tisztek életrajzát, akik a pártállami diktatúra által működtetett politikai rendőrség egyházakkal szembeni elhárítását 1945 és 1956 között irányították. Csak azoknak ismertettem az életpályáját, akik a korszakban az egyházi elhárítás vezetői voltak, vagy bár alacsonyabb beosztásban dolgoztak, de megbízást kaptak ezen szervezeti egység vezetésére. Így a vezető helyettesek, csoportvezetők szándékosan nem kerültek bemutatásra.

A tanulmányban olvasható életpályákat nem biográfiai, hanem az archontológia keretein túl nyúló prozopográfiai szempontú megközelítéssel tárgyaltam.¹⁴⁷³ A prozopográfia – ahogy Engel Pál megfogalmazta – személyi adattár összeállításához használt kutatói módszer, amelynek *„tárgya sohasem egy személy, hanem mindig személyek meghatározott köre. Ezt a kört a történész választja ki egy, esetleg több ismérv alapján, amely(ek) valamennyi személyre nézve közös(ek).”*¹⁴⁷⁴ Így tehát a prozopográfia egy tágabb lehetőséget kínál az archontológiához képest, mivel nem csak a meghatározott személy(ek) szigorúan vett hivatali tisztségét és annak viselési idejét mutatja be, hanem összegyűjti a származásra, iskolai végzettségre, és a hivatali pályafutásra vonatkozó adatokat.¹⁴⁷⁵ A tisztekre vonatkozó adatok összegyűjtése mellett a szervezeti egységek jelöléseinek változásai miatt a könnyebb követhetőség érdekében röviden bemutatam az egyházi elhárítás szervezettörténeti változásait is.¹⁴⁷⁶

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött, a politikai rendőrség nyílt illetve titkos és szigorúan titkos állományú tisztjeivel kapcsolatos személyi iratok összesen –

¹⁴⁷² ÁBTL 2.8.2.1. III/I. sz. tisztek személyi gyűjtő 553. Zsigmond Ferenc. 16. Munkaszerződés, 1988. hn. nn.

¹⁴⁷³ Az archontológia szűkebb értelemben csak az adott személy(ek) nevét, a funkcióját és annak évkörét rögzíti. Fallenbüchl Zoltán: Archontológia. In: A történelem segédtudományai. Szerk.: Kállay István. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Történelem Segédtudományai Tanszék, 1986. 126.

¹⁴⁷⁴ Engel Pál: Prozopográfia. In: *A történelem segédtudományai*. Szerk.: Bertényi Iván. Budapest, Pannonic-Osiris Kiadó, 1998. 37.

¹⁴⁷⁵ E kutatómódszertani megközelítést az újabb nemzetközi szakirodalom felhasználásával Bara Zsuzsanna ismertette: Bara Zsuzsanna: *Az ismeretlen prozopográfia.* http://www.kodolanyi.hu/nevelestortenet/?act=menu_tart&rovat_mod=archiv&eid=35&rid=28&id=273 (letöltés dátuma: 2015. február 3.)

elsőre soknak tűnő – több mint 150 iratfolyóméternyre rúgnak. A bemutatott tizenöt tiszt közül azonban csak kilencnek van meg a személyi gyűjtője, a többiek hivatali pályáját a dossziékban található jelentések alapján olvasható beosztásukból, illetve a belügyi parancsok alapján próbáltam feltérképezni. Mivel a személyi anyagokban csak kevés adat található személyiségükről, családjuk életéről, munkatársaikhoz való viszonyukról, ezért szándékosan kihagytam minden olyan adatot, amely ezekre vonatkozott.

A feltárt iratokból így is kirajzolódik a második világháború végétől az 1956-os forradalomig tartó korszak egyházi elhárítását irányító tisztjének általános képe.¹⁴⁷⁷ Ez a tiszt az 1920-as években született Budapesten, a párt- és belügyi iskolák elvégzése mellett megszerezte az érettségit. A negyvenes évek második felében került a politikai rendőrség kötelékébe, és egy-két év elteltével helyezik át az egyházi elhárításhoz. Szakmai tudását itthon és a Szovjetunióban gyarapítva igyekezett a beosztásából más, nagyobb perspektívát nyújtó szolgálati helyre kerülni, általában a hírszerzés állománya volt a cél. Nyugállományba vonulásakor főtishti rangban szolgált.

Azonban ezt a pályát csak a harmadának sikerül befutnia, a többiek karrierje különböző okok miatt megrekedt, és a belső elhárításnál maradtak, vagy elkerültek a politikai rendőrség kötelékéből, és polgári pályán helyezkedtek el. A pályaképekből kiderül, hogy a hosszú és sikeres belügyi karriert befutó tisztek Péter Gábor távozása, az Államvédelmi Hatóság 1953-as átszervezése után kerültek vezető beosztásba, amelyet megőriztek a Kádár-korszakban is.¹⁴⁷⁸

---

¹⁴⁷⁶ A kérdéshez lásd Vörös Géza: Állambiztonság és egyházak. *Egyháztörténeti Szemle*, 10. évfolyam, 2009/4. szám. 3–19.

¹⁴⁷⁷ Mirák Katalin korábban már megpróbálta felrajzolni a politikai rendőrség állományában szolgáló „ideális” tiszt képét. Mirák Katalin: Az „ideális tartótiszt”. In *Egyházüldözés, egyházüldözők a Kádár-korszakban*. Szerk.: Soós Viktor Attila, Szabó Csaba, Szigeti László. Budapest, Luther Kiadó–Szent István Társulat, 2010. 170–194.

¹⁴⁷⁸ A Kádár-korszak egyházi elhárítását vezetők életpályájának bemutatásához lásd Tabajdi Gábor: Az egyházi elhárítás irányítói (1956–1990). In *Egyházüldözés, egyházüldözők a Kádár-korszakban*. Szerk.: Soós Viktor Attila, Szabó Csaba, Szigeti László. Budapest, Luther Kiadó–Szent István Társulat, 2010. 117–137.

SUMMARY

The will to expose secrets is almost as old as mankind itself. Throughout history every state leader was eager to establish organisations in charge of gaining and keeping secrets. These institutions using the authorities' special methods and facilities are generally called secret services.

Secret services are to fulfil/carry out two main tasks. To detect/discover either the real or imagined enemies in order to protect their own safety on the one hand and to counter-surveillance on the other hand. The institution in charge of this function is mainly leaning on the information gathered beforehand to evaluate whether there is any adversary community ready to reveal the agency's / power's secrets. If so, it was its job to neutralise them. Activities of secret services are closely related and complete each other. Nevertheless they are not only monitoring foreign countries judged as malicious but also being an internal institution, they effectively document people's activity thought to be dangerous. If needed, action is taken.

Act CXXV of 1995 on the National Security Services regulates legislative control over establishment of secret services. It took a long time to reach this point. In my dissertation I intended to unfold a certain period of this process, between 1945 and 1989. All studies focus on the foundation, organization, working/operational methods of the secret police established after WWII. I also examine the staff and its leaders careers through some case studies. The main mission of the reorganised state police supervised by the minister of interior was to restore and consolidate the democratic establishment to maintain public safety. In parallel with this started the formation of the political police. State protection, and as they were called

after 1956, state security divisions, shared the same responsibilities to act against political crimes in accordance with the principles of legality. It meant the prevention, obstruction, limitation and suspension of all actions considered hostile, even though these actions were not against the law. State security of the so-called Rakosi era ignored sometimes their own laws to meet the party leaders' expectations, while during the age of Kadar the focus was more on preventive measures because of popular front policy.

The churches definitely were in the lime-light as were their members. Since the foundation of the one party system in 1948, church policy was defined by the Hungarian Workers' Party. Under its surveillance different institutions and organisations cooperated in harmony. Political police played a key part in maintaining church policy as it was imagined by the party. Although the administration lead by Rákosi and Kádár introduced different approaches, in the last quarter century they both exerted rigorous control over the already cooperating churches and their significant members. Furthermore, they observed the young, emerging inner opposition – divided by generational ruptures – within the Catholic Church.

The majority of the documents (nearly 4000 linear meters) stored in Historical Archives of the Hungarian State Security contain information about churches. It confirms my thesis that the most important means of accomplishing the state's church policy certainly were the State Security Organisations. Their fundamental tasks were to liquidate churches and eliminate the possibility of undisturbed religious life. Inevitably while examining secret police documents questions arise whether this information is actually reliable and contains valid data or it is an other masterpiece of disinformation.

I also studied the political resolutions and directives of the Hungarian Working Peoples' Party and the Hungarian Socialist Workers' Party. Besides, I examined the churches' public documents and minutes concerning their history and work. I must emphasise that the main focus was always on the operation of state security's church policy, its impact on the

churches' everyday life, working conditions and the believers' chances to live an undisturbed religious life. I experienced difficulties while reading the archives. I must have created my own vocabulary of technical terms used by state security because in civil life certain terms might have different meanings if existing at all. Additionally, elimination of such documents through the ages also resulted in damage which is hard to reverse.

The nine studies of my work contain case studies about the history, leaders' career, methods of the anticlerical division of the political police while the introduction part aims to describe the structural connection between the studies and coherence of the whole dissertation. Among others I searched for the following answers: under what kind of political circumstances was the political police founded? What was the reason to organise a whole division for anticlerical purposes? What was its position within the police, what kind of changes were applied to it? Who were the leaders and why in accordance with what kind of directives they fulfilled their duty, whether there were differences between the aims and operational methods before and after the revolution in 1956 and if yes, why? The changes of the state party's policy are well-detected in the changes of the church policy's modifications, which influenced the action of the political police.

In my work I tried to elaborate on the history of anticlerical divisions of the Communist's secret police from WWII until the change of regime in 1989-1990. My chosen subject necessarily brought up more questions, two in particular. I needed to elaborate further on the church policy of the era on one hand, on the other hand I mastered my knowledge of the history of different religious communities operating in Hungary. The gained information was intertwined in the research of the methods and actions of the secret police towards churches. It enabled me to understand the main reasons and aims of the organisation and the aspects of its investigations. The great amount of data I came across with often challenged me.

Even though I was able to elaborate on the subject from more perspectives, small details were not always perfectly matched, I could give rough-and-ready answers every now and then.

In my dissertation six studies are introducing the public documents available of the anticlerical section of the secret police. These describe the process of establishment of certain departments, the way they operate, their main aims, possibilities and the leaders' service periods. Through three case studies my goal was to reveal the daily life and operation of this institution. Two case studies describe the surveillance of Cardinal Jozsef Mindszenty Prime Primate, Archbishop of Esztergom. The third introduces the clergy's religious service restrained by the secret police.

Certainly there are questions still unanswered.

1. I will continue my research on the career of leaders' of the anticlerical section.
2. I will gain more information about Evangelical, Unitarian, Judaistic and other religious communities existing and serving during this era, about their observation and survival techniques
3. I will examine the cooperation between the secret police of socialist countries, their effort to discover adversaries in particular and to marginalise them.